

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

I. OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

Bibliographie annuelle du Moyen Âge tardif. Auteurs et textes latins, 13 (2003), 708 pp.

Trobem en aquest volum bibliografia resumida dels següents autors i textos nostres: Adam Alderspacensis, *Summula de Summa Raimundi* (1/1-3); Alexander VI papa (25/168); Antonius Andreae (32/232-233); Arnaldus de Villanova (40-43/303-318); Bernardus Serra (70/526); Calixtus III (Alfons de Borja) (91/705); Franciscus Eximienius (142/1067-1068); Guido de Monte Rocherii (196/1413); Guido Terreni (196-197/1414-1416; cf. 170/1274); Guillelmus de Aragonia (198/1425); Ignetus Contardus (280/2064); Iohannes Canonicus (Marbres) (295/2183); Iohannes Iacobi (330/2462); Iohannes de Palomar (338-339/2539-2542); Iohannes Serra (352/2637); Iohannes Ludovicus Vives (364-365/2752-2758); Nicolaus Eymerich (443-444/3326-3331); Paulus Christianus (468/3520-3521); Petrus Belluga (476/3564); Petrus Lemovicensis, *Postulatio Raymundi* (482/3616); Petrus Thomae (487/3657); Pontius Carbonell (505/3773); Raymundus Lullus (510-530/3807-3895; cf. 620/4464); Raymundus Martini (530-531/3896-3902); Raymundus de Pennaforte (531-532/3903-3908); i Vincentius Ferrerius (625-626/4511-4519). Les seccions finals del volum són: taula de manuscrits i de les corresponents biblioteques (643-658); llista alfabètica d'incipits (659-691); i taula d'autors moderns (693-708). — J. P. E. [18.828

Bibliographie annuelle du Moyen Âge tardif. Auteurs et textes latins, 14 (2004), X i 650 pp.

Aquest volum informa de bibliografia (qualque vegada, amb resum de contingut) relativa als següents autors nostres i a llurs produccions llatines: Adam Alderspacensis (1-2, nn. 4-5); Anselmus de Turmeda (33/268); Antonius Andreae (33-34/272-280); Armengaldus Blasius (45/354); Arnaldus de Villanova (46-48/357-381); Astrologia, amb referència a Jeroni Torrella: 68/431); Benet XIII (72-73/571-579); Bernardus Flamench (76/608); Bonifatius Ferrerii (102/794-795); Calixtus III papa (104/808-809); Franciscus Eiximienius (Eiximienius) (148/1099-1102); Guido de Monte Roquerii (179/1362); Guido Terreni de Perpiniano (179/1365); Guillelmus Sedacerii (193-194/1471-1476); Iacobus de Calicio (244/1796); Iacobus Despars (244/1800); Ianuarius de Rabaça (251/1856); Iohannes de Casanova (268/1974-1975); Iohannes Eiximienius [Eiximeno!] (282/2064); Iohannes Fortis de Aragonia (283/2074); Iohannes de Lobera (301/2209); Iohannes Mercader (303/2225); Iohannes de Montesono (305/2239); Iohannes de Moya (305/2240); Iohannes de Palomar (308/2262-2263); Iohannes Serra (318/2346); Iohannes Ludovicus Vives (327/2442-2444); Iohannes Dandolus, *Ad Ferdinandum regem Aragonensem* (359/2668); Petrus Ilerdensis (433/3245); Petrus Thomae (445-446/3309-3315); Raymundus Lullus (564-467/3474-3506); Raymundus Martini (467/3507-3508); Raymundus de Pennaforte (467-468/3510-3513); Thomas Mieres (572/4233); i Vincentius Ferrerius (579-580/4280-4283). — J. P. E. [18.829

Grosses Werklexikon der Philosophie herausgegeben von Franco VOLPI. Band 1: A-K. Band 2: L-Z, *Anonyme und Sammlungen*, Stuttgart, Alfred Kröner Verlag 1999, XX i 854, i 855-1773 pp.

El primer volum conté un article sobre *Crescas*, *Chasdai ben Abraham* i en particular sobre el seu *Or Adonai*, d'H. Simon (340); el segon n'ofereix sobre *Raimundus Lullus* i en especial sobre l'*Ars generalis ultima* i la *Logica nova*, d'E. Waldschütz (957-959); *Sabundus*, *Raimundus* i la seva *Theologia naturalis*, de M. Laarmann (1250-1251); *Vives*, *Juan Luis*, i els *De anima et*

vita, De disciplinis, De ratione dicendi i *In pseudodialecticos*, d'H. Hidalgo Sierna (1536-1538). — J. P. E. [18.830]

«Medioevo Latino. Bulletin bibliografico della cultura europea da Boezio a Erasmo (secoli VI-XV)», XXIV (2003), XLIV i 1468 pp.

La primera secció s'intitula *Autori e testi*; hi trobem indicacions bibliogràfiques sobre els següents autors nostres: Abraham bar Hiyya (7); Alexander VI papa (33); Alphonsus V de Aragonia, Neapolis rex (38); Antonius Andreae (54); Armengaudus Blasii (57); Arnaldus de Villanova (58); Bartholomaeus Facius (70-71: *De rebus gestis Alphonsi regis*); Benedictus XIII antipapa (!) (77); *Chronicon Siculum (820-1343)* (114); Claudius Taurinensis episcopus (116: cf. 136: Dungalus); *De astrolabii compositione* (124); Dhouda (128); Felix Urgellensis episcopus (152); Ferrandus Hispanus; Florus Lugdunensis diaconus (153); Franciscus Ximenius (!) Gerundensis (167); Gabriel Altadellus (175); Guido Terrena (202); Iacobus II Aragoniae rex (241); Iacobus Pérez de Valencia (244); Ioannes Biclarensis abbas (257); Ioannes Burgundus de Maioricis (259); Ioannes Gerson (267: *Contra Raymundum Lullum*); Ioannes Bta. Agnesius (288); Iulianus Tallada Maioricensis (294); Iustinianus de Valentia episcopus; Iustus Urgellensis (297); *Liber Sancti Iacobi* (314-315); Logica Morelli (316); Lupitus Barchinonensis archidiaconus (320); Nahmanides (340); Nicolaus Eymerici (350); Oliba Rivipullensis monachus (357-358); *Orationale Visigoticum* (358); Paulus Christiani (364); Pontius Carbonellus (384); Raphael de Pornassio (Ioannes de Casanova, Iulianus Tallada) (388); Raymundus Lullus (389-394); Raymundus Lullus, Pseudo; Raymundus Martini; Raymundus de Pennaforte; Raymundus Sabunde (394); *Regulae de quarta parte astrolabii* (395); *Testamentum* (alchemicum Lullo tributum) (419); Thomas Migerii (446); *Vae mundo in centum annis* (450); Vincentius Ferrarii (454). En les altres seccions les notícies que ens afecten són escadusseres, encara que en la dedicada a bibliografia sobre ciutats, normalment treballs històrics, també es poden trobar indicacions sobre textos, com, per exemple, sobre València (999, 1053), Barcelona (1015), Lleida (1031), o Tortosa (1052). — J. P. E. [18.831]

«Medioevo Latino. Bulletin bibliografico della cultura europea da Boezio a Erasmo (secoli VI-XV)», XXV (2004), XLIV i 1640 pp.

La primera secció, dedicada als autors i texts, informa de bibliografia sobre els nostres següents: Abraham bar Hiyya (8); Agobardus Lugdunensis archiepiscopus (16); Alexander VI papa (28); Alphonsus V Aragoniae rex (34-36; cf. 72, Bartholomaeus Facius); Antonius Andreae (51-52); Antonius de Canalibus (52); Arnaldus Albertini; Arnaldus de Villanova (56-57); Aufredus Gonteri Brito (59); Benedictus XIII antipapa (82); Bernardus Ermengaudi (92); Calixtus III papa (114); *Carmina Rivipullensia* (115); Claudius Taurinensis episcopus (126); Dhouda (143); Durandus d'Osca (150); Felix Urgellensis episcopus (166); Franciscus Ximenius Gerundensis OFM (191; cf. 224); Fridericus III Aragoniae, Trinacriae rex (196); Guido Terrena (225); Guillelmus de Aragonia (226); Guillelmus de Rubione (233); Heimericus de Campo (237); Hieronymus Pardo (246-247); Iacobus I, Aragonun rex; i Iacobus II Aragonum rex (263); Iacobus de Calicio (264); Iacobus de Marquilles (265); Ingetus Contardus (271); Ioannes Biclarensis abbas (288); Ioannes Bulons (290); Ioannes Canonicus (292); Iulianus Tallada Maioricensis (332); *Liber Maioricinus* (356); *Logica Morelli* (359); Nahmanides (385); Nicolaus Eymerici (!) (35); Oliba Rivipullensis et Cuxanensis abbas (402); Petrus de Aterrabia (413); Petrus Thomae OFM (428); Raymundus Lullus (444-451); Raimundus Lullus ps.; Raimundus Martini; Raimundus de Pennaforte; Raimundus Sabunde magister; Raimundus de Tàrrega (451); Theodulphus Aurelianensis episcopus (483); Thomas Migerii (512); *Vae mundo in centum annis* (520); Vincentius Ferrarii (524-525); Vitalis de Canellas (526). Hi ha bibliografia escadussera que entra en el nostre

camp en d'altres seccions del volum, com en la de *Storia delle città*, la relativa a Barcelona (1117), Lleida (1138), Tarragona (1162), Tortosa (1163), o València (1164). — J. P. E. [18.832

Dizionario Biografico degli Italiani, vol. 60. *Grosso-Guglielmo da Forlì*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 2003, XVIII i 808 pp.

D'aquest volum entren en el nostre camp els articles següents: *Gualandi, Bacciameo* (131-134), pisà comissionat per als contactes entorn la possible annexió de Pisa a la corona catalanoaragonesa sota Jaume II, de M. Ronzani; *Guardati* (Guardato), *Tommaso* (Masuccio Salernitano), de F. De Propriis: autor del *Novellino*, fou cortesà d'Alfons IV Trastámara a Nàpols i home de confiança del seu fill i successor, Ferdinando I (279-286); *Guarini, Girolamo*, de M. A. Passarelli: cortesà del mateix rei Alfons, introduït a la cort per Joan Olzina (355-357); *Guarna, Giovanni* (396-398), *Guarna, Nicola Matteo* (398-400), ambdós de F. Storti: en les lluites entre el rei Alfons i els Anjou per Nàpols entorn el 1440, els Guarna demostraren una gran mobilitat; *Guarnerio, Pier Enea*, de F. Avolio: recorda la seva contribució al coneixement del català de l'Alguer i al lul·lisme italià del segle XX amb l'edició de la *Doctrina d'infants*, a l'AIEC, II (1908) (419-422); *Guasco, Bartolomeo*, de S. Simoncini: notari del concili de Constança, fou interlocutor de l'ambaixada d'Alfons Trastámara al mateix concili el 1417; anys després hauria cercat el favor del dit rei, ja sobirà de Nàpols (449-451); *Guazzalotti, Andrea*, de L. Simonato: fou autor de medalles per al rei Alfons, on compareixen temes diversos, i per a Calixt III, que recorden la seva progènie (513-516); *Guercio, Enrico*, de E. Basso, recorda la participació de Gènova i la d'aquest en la conquesta de Tortosa; i la presència primerenca de 'francs' a Andalusia, disputant el comerç als mateixos musulmans (583-586); *Guevara, Íñigo*, de A. Ryder: castellà, home de confiança d'Alfons IV Trastámara a Nàpols (696-699); *Guglielmo VII, marchese di Monferrato*, de A. A. Settia; des del 1280 estava en tractes amb Pere el Gran per a la conquesta de Sicília (764-769); *Guglielmo II d'Altavilla, re di Sicilia* (784-792), de F. Panarelli: recorda un seu ineficàç intent de conquesta de les Balears el 1182 (789). — J. P. E. [18.833

Dizionario Biografico degli Italiani. Vol. 61: *Guglielmo Gonzaga – Jacobini*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2003, XX i 800 pp.

En articles d'aquest volum som informats de gestes de *Guicciardi, Fabrizio*, de M. Folini: el 1703 formava part de l'exèrcit de Carles III, arxiduc, que conquerí Barcelona (76); de *Guidibaldo I da Montefeltro*, signat per G. Benzonim, pàgines amb notícies de les relacions d'aquell personatge amb Alexandre VI i els fills d'aquest (Joan, Cèsar i Lucrecia Borja) en les endèmiques lluites entre senyories italianes (470-478); *Guindazzo, Francesco Antonio*, de M. Morone (502-504): fou jurista de confiança d'Alfons IV Trastámara a Nàpols, que es relacionà amb nombre de catalans, esmentats en l'article; *Gustà, Francesc*, de Miquel Batllori (589-592), un dels jesuïtes expulsats per Carles III, estudiat per Batllori en tesi doctoral; i *Hillel de Samuel de Verona*, de M. Zomtal (706-709), jueu present a Barcelona els anys 1259-1262, on es relacionà amb Jonàs ben Abraham Gerondí. — J. P. E. [18.834

Dizionario Biografico degli Italiani. Vol. 62. *Iacobiti – Labriola*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2004, XX i 824 pp.

Els articles següents contenen informacions que ens afecten: *Iacobiti (Iacobucci), Aurelio Simmaco* (de M. A. Passarelli): escriví una composició per al rei Alfons Trastámara, *Ay Napoli eccellente* (1); *Janis, Francesco* (de M. Mandelli), fou enviat de Venècia a Barcelona, on es trobava de la primavera del 1519 al febrer del 1520, defensant els interessos dels mercaders venecians, sotmesos a especials talles (140-150); *Imperiale, Andrea Bartolomeo* (d'E Basso), genovès

implicat en la lluita de la ciutat contra Alfons Trastámara (294-297); *Imperiale, Paolo*, del mateix, implicat en idèntica política (302-305); *Inghirami, Tommaso* (de S. Benedetti), curial que pronuncià davant Juli II un discurs *In laudem Ferdinandi, Hispaniarum regis catholici, ob Bugiae Regnum in Africa captum* (384); *Innocenzo III* (de W. Maleczek), que recorda la croada contra els càtars i els efectes de Muret, la posició papal sobre els 'pauperes catholici' i Duran d'Osca (425-426); *Innocenzo VI* (de P. Gasnault): el 1355 es trobà amb Pere III el Cerimoniós per al mutu reconeixement entorn Sardenya (445); *Innocenzo X* (d'O. Poncet): recorda la posició del papa davant la *Pau de Westfàlia* i l'acabament de la guerra entre París i Madrid amb la *Pau dels Pirineus* (4473-475); *Irene di Monferrato, imperatrice d'Oriente* (G. Ravegnani): entorn el 1307-1308 hagué de lluitar contra la Companyia Catalana, enfurismada per l'assassinat de Roger de Flor (595-598); *Isabella Chiaromonte, regina di Napoli* (M. Moscone), muller del bord del rei Alfons Trastámara, successor seu a Nàpols: estigué fortament vinculada a la cort napolitana fins a la mort del rei Alfons (619-623); *Isabella del Balzo, regina di Napoli* (S. Fodale), atesa la seva situació econòmica, començà de vendre la Biblioteca reial napolitana del rei Alfons Trastámara (623-625); *Istria, Vicentello d'* (R. Musso), 'condottiero' procatalà de Còrsega la primera meitat del segle XV (674-676); *Ivalies, Pietro* (F. Concitti), sicilià partidari de Ferran II Trastámara i curial accepté a Alexandre VI (679-684). — J. P. E. [18.835

Dizionario Biografico degli Italiani. 63. *Labroca – Laterza*, Roma, Istituto dell'Enciclopedia Italiana 2004, XX i 822 pp.

El present volum conté pàgines dedicades a: *Ladislao d'Angiò Durazzo, re di Sicilia* (A. Kiesewetter), implicat en les relacions entre Gregori XII i Benet XIII el 1408 (43-44); *Lancia (Lanza), Corrado* (P. Sardina): sicilià, vingué a Catalunya acompanyant Constança de Hohenstaufen a casar-se amb Pere el Gran el 1262, i d'ençà fou estret col·laborador de la parella reial i de llurs fills en la política i actuacions africanes i sicilianes posteriors a les Vespres (322-325); *Lancia, Federico* (A. A. Settia): hauria estat tutor de Jaume II (327-330); *Lancia (Lanza), Manfredi* (R. Sardina): la seva biografia és paral·lela a la del seu germà Corrado (341-344); *Lanfranchi, Paolo* (G. Brunetti), poeta de Pistoia, ghibel·lí, que el 1285 compongué un sonet a llaor de Pere el Gran: *Valenz sénher, rei dels Aragonès* (554-556); *Lapi, Paolo* (M. Moscone), arquebisbe de Monreale, que topà amb l'actuació a Sicília del futur Martí l'Humà (aleshores duc de Montblanc), de Martí el Jove i de la reina Maria de Sicília (709-713). — J. P. E. [18.836

Medieval Iberia. An Encyclopedia. E. Michael GERLI, editor, Routledge, New York – London 2003, XXX i 922 pp.

A diferència d'altres, aquesta enciclopèdia medieval és dividida en zones geogràfiques, a cada una de les quals és dedicat un volum; el que ens ocupa és el vuitè i pretèn d'esdevenir l'obra bàsica de consulta per a una primera informació sobre els temes dels anys 470-1500, la llista dels quals es troba en les pàgines xxiii-xxx. Recauen en el nostre camp les següents entrades: *Abbey of Poblet*, de Benet D. Hill (1); *Abraham bar Hiyya (Hayya)*, de Warren Zen Harvey (8); *Abraham el-Barchilon (al-Barjiluni)*, de Norman Roth (9); *Abū Zayd, governor of Valencia*, de Robert I. Burns (10); *Administration. Central, Aragón-Catalonia*, de Donald Kagay (13-16); *Administration, Financial, Crown of Aragón*, de Stephen P. Bensch (20-23); *Administration, Territorial... Aragón, Catalonia*, de Joseph F. O. Callaghan (28-31); *Albalat, Pere de*, de Peter Linehan (43); *Albigensian Crusade, tbe*, de Mark Gregory Pegg (43-44); *Albo, Joseph*, de Norman Roth (44-45); *Alcbemy*, de Daniel L. Heiple (48-49); *Alfonso II, King of Aragón* (I of Catalonia), de Lynn H. Nelson (51-52); *Alfonso III, King of Aragón*, de Theresa Earenfight (52-53); *Alfonso IV, King of Aragón*, de la mateixa (53-54); *Alfonso V, King of Aragón, the Magnanimous*, d'Alan Ryder (55-56); *Almizra (or Almirra), Treaty of*, de Robert I. Burns (82); *Anagni, Treaty of*, de David S. Abulafia (88-89); *Aragón, Crown of*, de Thomas N.

Bisson (95-99); *Army... Catalan...*, de James Powers (110-114); *Banking*, de Manuel Riu (142-143); *Barbastro, Crusade of*, d'Alberto Ferreiro (146); *Barcelona, City of*, de Paul Freedman (146-148); *Barcelona, County of*, de Thomas N. Bisson (148-149); *Benedict XIII, antipope*, de Theresa Earenfight (157-158); *Berguedà, Guillem de*, de Lluís Cabré (163); *Besalú, Ramon Vidal de*, del mateix (164); *Bible. Catalan*, de Margherita Morreale (172-173); *Black Death, the. The Crown of Aragón*, de Teófilo Ruiz (175-176); *Cabestany, Guillem de*; i *Cabrera, Guerau de*, de Lluís Cabré (188 i 189); *Callís, Jaume*, de Theresa Earenfight (192); *Caltabellotta, Treaty of*, de David S. Abulafia (192-193); *Canellas, Vidal de*, d'Antonio García García (194-195); *Carbonell, Miquel*, de Robert B. Tate (200); *Carlos, Prince of Viana*, de Pierre Tucoc-Chala (200-201); *Carmen Campidoctoris*, de Colin Smith (201); *Cartography*, d'E. Michel Gerli (206-207); *Caspe, Compromís of*, de Theresa Earenfight (208); *Catalan Grand Company*, de Robert I. Burns (213); *Catalan Language*, de James A. Monk (213-215); *Catholic Monarchs, Isabel I of Castile and Fernando II of Aragón*, d'E. Michael Gerli (218-220); *Cazola, Treaty of*, de Theresa M. Vann (222); *Charlemagne*, de Roger Collins (225-226); *Cofradia*, de Joseph F. O'Callaghan (239-240); *Coinage and Currency, Catalonia*, de Miquel Crusafont i Sabater i Anna M. Balaguer (241-242); *Coinage and Currency, Mallorca*, de Miquel Crusafont i Sabater (243-244); *Coinage and Currency, Valencia*, del mateix (246); *Consejo de Aragón*, de Theresa Earenfight (251); *Conversos*, de Norman Roth (253-255); *Corbeil, Treaty of*, de David S. Abulafia (257); *Cornago, Jobannes*, de Robert Stevenson (263); *Cortes, Crown of Aragón* (264-265); *Crescas, Hasdai*, de Norman Roth (270-271); *Cuarde, Battle of*, de Bernard F. Reilly (272); *Curial e Güelfa*, de Lola Badia (273); *Dance*, de Maricarmen Gómez Muntané (275-276); *Desclot, Bernat*, de Lola Badia (277); *Disputations, Religious*, de Norman Roth (286-287); *Eiximenis, Francesc*, de Lola Badia (298); *Espàrec, Archbishop of Tarragona*, de Lawrence McCranck (309); *Eymerich, Nicolau*, de John Edwards (317); *Felix, Bishop of Urgell*, de Kenneth B. Wolf (323); *Fernando I, King of Aragón*, d'Angus MacKay (326); *Ferrer, Vicente st.*, de Jill R. Webster (322-323); *Feudalism*, de Donald Kagay (333-335); *Flor, Roger de*, de Robert I. Burns (336); *Fueros, Valencian and Catalan*, de Robert I. Burns (346); *Gaya Ciència*, de Roger Boase (355-356); *Generalitat*, de Theresa Earenfight (357-358); *Gerona (Girona), city of*, de Paul Freedman (359-360); *Gerona, Council of*, del mateix (360); *Girona, Cerverí de*, de Lluís Cabré (363); *Ibn Adret, Solomon*, de Norman Roth (407-408); *Icart (Ycart), Bernardo*, de Robert Stevenson (424); *Jaime (Jaume) I of Aragón-Catalonia*, de Robert I. Burns (433-435); *Jaime II*, de Donald J. Kagay (435-436); *James II, King of Mallorca*, de Larry J. Simon (437-438); *Jerome, bishop of Valencia* (438); *John of Biclavo*, de Roger Collins (445); *Juan I, King of Aragón*, d'Alan Ryder (447); *Juan II, King of Aragón*, del mateix (448-449); *Libraries*, de Charles B. Faulhaber (484-486); *Literature, Catalan*, de Lola Badia (504-506); *Llibre del Consolat de Mar*, de Stephen P. Bensch (510); *Llibre vermell*, de Israel J. Katz (510-511); *Llull, Ramon*, d'Anthony Bonner i Lola Badia (511-514); *Luna, Pedro de*, d'E. Michael Gerli (521-522); *Mallorca, Constanza de*, de Cristina González (527-528); *Mallorca, Kingdom of*, de Larry J. Simon (528-531); *March, Ausiàs i March, Pere*, de Lluís Cabré (541-542); *Margarit i Pau, Joan*, de Robert B. Tate (542-543); *Martí, Ramon*, de Robert I. Burns (546); *Martín the Humane, King of Aragón i Martín The Younger, King of Sicily*, de Theresa Earenfight (547-548); *Metge, Bernat*, de Lola Badia (565); *Mieres, Tomàs*, de Theresa Earenfight (565-566); *Military Orders*, de Regina Sainz de la Maza Lasoli (566-568); *Monasteries, Crown of Aragón*, de Lawrence J. McCranck (570-574); *Montcada, House of*, de John C. Shideler (582); *Moses ben Nabman*, anònim (585-586); *Muntaner, Ramon*, de Robert I. Burns (593); *Muret, Battle of*, de Martí Aurell i Cardona (597-598); *Naples, Kingdom of*, d'Alan Ryder (605-606); *Oliba*, de Paul Freedman (621); *Oliver, Bernardo*, de Norman Roth (621-622); *Pablo Cristiani*, de Robert Chazan (627); *Paper*, de Robert I. Burns (631); *Pedro III King of Aragón (II of Catalonia)*, de Robert I. Burns (635-636); *Pedro IV (III of Catalonia)*, de Ronald J. Kagay (636-637); *Pedro, Constable of Portugal*, d'Elena Gascón Vera (639); *Peñafort, Ramon de*, de Robert I. Burns (641-642); *Petronella of Aragón*, de Lynn H. Nelson (643-644); *Philosophy, Christian*, de Thomas E. Burman (644-646); *Printing*, de Theodore S. Beardsley (679-680); *Proaza, Alonso de*, de

Joseph T. Snow (680-681); *Ramon Berenguer IV, count of Barcelona*, de Martí Aurell i Cardona (692-693); *Remensa*, de Theresa Earenfight (705); *Ripoll, Songs*, d'Ewald Könsgen (709-710); *Roís de Corella, Joan, i Roig, Jaume*, de Lola Badia (712-713); *Sanz, count of Roussillon*, de Martí Aurell i Cardona (727-728); *Sant Jordi, Jordi de*, de Lola Badia (732); *Sicily*, de Clifford Backman (756-758); *Sort, (E)Steve de*, de Robert Stevenson (760); *Spanish March*, de Paul Freedman (761-762); *Tarragona*, de Lawrence J. McCranck (772-773); *Tàrrrega, fray Ramon de*, de Robert I. Burns (773); *Theater*, de Charlotte Stern (783-785); *Torroellas, Pere*, d'E. Michael Gerli (796); *Tortosa*, de Lawrence J. McCranck (796-797); *Trastámara, House of*, d'Agnus MacKay (806-808); *Troubadours, catalan*, de Lluís Cabré (811-812); *Turmeda, Anselm*, de Lola Badia (812-813); *Universities, christian*, de Juan Gutiérrez Cuadrado (817-822); *Urgell, County of, i Usatges de Barcelona* de Lawrence J. McCranck (824-827); *Valencia, Kingdom and City of*, de Robert I. Burns (829-831); *Valencia, Union of*, de Jill R. Webster (831-832); *Vich (Vic) City of*, de Paul H. Freedman (835-836); *Vidal Mayor*, d'Antonio Pérez Martín (836-837); *Vilanova, Arnau de*, de Michael McVaugh (837-838); *Villena, Isabel de*, de Cristina González (838-839); *Yosef ben Meir ibn Zabara*, de Ross Brann (857-858) [la deficient i endarrerida bibliografia segurament és causa de la insatisfacció que deixen alguns dels articles; afegim-hi la també deficient grafia de molts noms, cosa que indica la perspectiva des de la qual han estat escrits alguns d'ells]. — J. P. E. [18.837]

«*Quiern. Repertori bibliogràfic biennal de literatura i llengua catalanes de l'edat mitjana i l'edat moderna*», 5 (2003), 196 pp.

Llista alfabètica, ordenada a partir del primer cognom de cada autor, de 1388 publicacions editades els anys 2001-2002, sovint completades amb limitada informació del contingut; ultra llibres i articles de revista, són integrades les recensions (7-182). Al final hi ha taula dels escriptors o títols dels quals hi ha informació bibliogràfica en les pàgines anteriors (187-1949). — J. P. E. [18.838]

Repertorium Fontium Historiae Medii Aevi. XI/1-2. Compendia. Fontes. Rb – Ry, Romae, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo MMIV, 248 pp.

Aquest fascicle informa d'obres i bibliografia de: *Ribera de Perpejà, Pere* (104-105); *Roig, Jaume* (179) i *Rosell, Nicolás* (!) (193); de només bibliografia; *Rotulus Bernardi comitis Besalú* (! Bisuldunensis) i *Rotulus Bernardi abbatis Rivipullensis* (202); *Rotulus Guitfredi comitis Cerdaniae* (208); *Rotulus Olibae abbatis Rivipullensis* (214); i *Rotulus Seniofredi abbatis Rivipullensis* (218). — J. P. E. [18.839]

Konrad HAEBLER, *Bibliografía Ibérica del siglo XV. Segunda parte*. Leipzig – La Haya, Hiersemann – Nijhoff 1997, X i 258 pp.

En aquesta segona recopilació, publicada el 1917 i ací reproduïda de forma anastàtica, Konrad Haebler recollia i integrava les noves informacions, descobertes per ell o per d'altres bibliògrafs, en llista única alfabètica, en la qual, tant o més que les fitxes relatives a cada una de les edicions incunables, en gran part superades ja pel *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, són importants les notícies sobre la situació de nombre dels incunables en el moment en què cada un fou vist i analitzat pel recercador; en aquest sentit pot ésser bona mostra d'aquestes descripcions la dedicada a la *Biblia* de València del 1478, on consta que n'hi hagué un altre exemplar en la Biblioteca Reial d'Estocolm, víctima de l'incendi d'aquella biblioteca el 1697 (18-19). Al final hi ha quadres sinòptics ordenats seguint la seqüència alfabètica de les ciutats d'impressió i, dins cada una d'aquestes, per precedència cronològica dels impressors, a cada un dels quals són assenyalades les corresponents edicions (197-258). — J. P. E. [18.840]

Mariàngela VILALLONGA, Daniel FERRER, David PRATS, *Bibliografia {de tema Història i Llegendes al Renaixement}*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i Llegendes al Renaixement*), 479-553.

Aplec unitari de bibliografia sobre el tema, que evita les repeticions que s'haurien donat si cada un dels estudis d'aquest volum al final hagués presentat la seva; ací tenim, en llista única ordenada per precedència alfabètica del primer cognom dels autors, tant les obres publicades en els segles XV-XVII, com els estudis d'autors actuals sobre aquella literatura. — J. P. E. [18.841

Juan DELGADO CASADO, *Las bibliografías regionales y locales españolas (Evolución histórica y situación actual)*, Madrid, Ollero y Ramos editores 2003, 370 pp.

«Esta obra es una bibliografía muy selectiva, que incluye una muestra de las principales bibliografías regionales y locales españolas, dejando fuera determinados repertorios...» (11), i l'autor en la mateixa pàgina parla de «bibliografías de bibliografías locales». En les pàgines del cos del llibre trobem un capítol dedicat a Balears (113-118), un altre dedicat a Catalunya (180-225), dividit en quatre seccions per a cada una de les províncies; i un tercer per a València (312-341), amb part per a cada una de les províncies. Si ha estat possible, cada capítol, exposa primer els impresos catalans (o baleàrics), els repertoris i estudis parcials, les bio-bibliografies, els repertoris temàtics per a Catalunya, les bibliografies d'obres en català i les publicacions periòdiques. [Fa extrany que, figurant al seu lloc, i amb tot encert i justícia, l'aplec de Jocelyn N. Hillgarth (114, núm. 488), no hi hagi cap esment ni per als llibres ni per a d'altres estudis del prof. Josep Hernando i Delgado; d'altra banda, no havent-hi indicació dels anys d'edició contemplats en el present recull ni del moment en què es donà per acabat, no és possible de fer-se un judici de la, dins els propis límits, seva completesa]. Hi ha bibliografia final (345-347) i taula d'autors (349-370). — J. P. E. [18.842

Jordi CASASSAS YMBERT, *La historiografia del positivisme*, dins *Historiografia catalana*, 161-185.
Enric PUJOL, *La historiografia del noucentisme i del període republicà*, dins *Historiografia catalana*, 187-204.

Antoni FURIÓ, *La historiografia catalana sota el franquisme*, dins *Historiografia catalana*, 205-228.

Jordi GÜNZBERG MOLL, *Historiografia del dret català*, dins *Historiografia catalana*, 249-270.

Josep MASSOT I MUNTANER, *Els estudis sobre història literària*, dins *Historiografia catalana*, 301-315.

Aquests cinc títols tenen un comú denominador, el d'ésser com butlletins bibliogràfics de les publicacions sobre els camps respectius, que permeten de resseguir la presència de temàtica catalana primer en publicacions inconnexes, seguida per la formació de grups d'investigadors (per exemple, entorn l'Acadèmia de Bones Lletres, els «Estudis Universitaris Catalans», «Analecta Sacra Tarraconensia» o «Analecta Montserratensia», sense oblidar les publicacions més locals com el «Butlletí Arqueològic» de Tarragona, la «Revista de Ge'irona» o l'«Anuari de la Societat Arqueològica Lul·liana» o les revistes del Rosselló), arribant al començament del segle XX, el 1907, a la institucionalització de l'alta cultura mitjançant l'«Institut d'Estudis Catalans», la Biblioteca de Catalunya i les seves publicacions. En algun cas, el límit cronològic de la informació és col·locat el 1970 (Massot, 315). Alguns dels noms es repeteixen en les diverses informacions, però a través d'aquestes hom es pot fer una bona idea de l'evolució de la historiografia catalana i de les seves principals aportacions, sobretot en la publicació de fonts, en els diferents camps des del segle XVIII fins als darrers decennis del segle XX [potser hauria calgut quelcom més d'atenció a la recerca i publicació d'aplec documentals extrets de l'Arxiu Reial (ACA) de dos alemanys, Heinrich Finke i Johannes Vincke, o de l'americà Robert Ignatius Burns]. — J. P. E. [18.843-18.844-18.845-18.846-18.847

Josep MORAN i OCERINJAUREGUI, *Inicio y desarrollo del catalán escrito*, dins «Medioevo Romano», XXVII (2003), 311-319.

Sobre el tema de l'aparició de la llengua catalana en l'escriptura des del segle IX i posteriors, l'autor recorda tant la idea que se'n feren els filòlegs del segle XVIII (Antoni de Bastero, marquès de Llo), com els del XIX i començament del XX (Bofarull, Bernat Alart, Manuel Milà i Fontanals, Joaquim Miret i Sans, Pere Pujol), i amb més detall les dels autors contemporanis. Les darreres pàgines resumeixen l'iter que va de les paraules o frases escasseres a les traduccions del *Liber iudiciorum* i a les *Homilies d'Organyà* (316-319). — J. P. E. [18.848]

Jesús ALTURO i PERUCHO, *Història del llibre manuscrit a Catalunya* (Textos i Documents, 13), Barcelona, Generalitat de Catalunya 2003, 308 pp.

El lector pot veure dins ATCA, XXI (2002), 755-757, la recensió d'una versió més luxosa d'aquest treball, signada per Emmanuel Poule, membre de l'Institut de France. — J. P. E. [18.849]

Anna M. FERNÁNDEZ PONCELA, *Els homes al refranyer popular català*, dins «Revista de Catalunya», núm. 181 (febrer 2003), 75-84.

Aplec d'algunes de les dites catalanes que fan referència al mascle humà i a algunes de les seves característiques, també en contraposició a les de la dona o femella. Encara que no són datades, algunes almenys són segurament anteriors al segle XIX. — J. P. E. [18.850]

Jordi MALÉ i PEGUEROLES, *La literatura catalana a la Universitat. Esbós d'una història* (I), dins «Revista de Catalunya», núm. 186 (juliol-agost de 2003), 41-63.

Jordi MALÉ i PEGUEROLES, *La literatura catalana a la Universitat. Esbós d'una història* (II), dins «Revista de Catalunya», núm. 187 (setembre de 2003), 81-109.

La primera legislació universitària centralista de l'Estat Espanyol només preveia una càtedra d'Història de la Literatura Española y Universal, però el primer catedràtic de la Universitat de Barcelona, Manuel Milà i Fontanals integrà la literatura dins el seu programa; després, Marcelino Menéndez y Pelayo i Antoni Rubió i Lluch propugnaren la creació d'una càtedra d'història de la literatura catalana i provençal a la Universitat de Barcelona i una vintena d'anys més tard el rector Manuel Duran i Bas patrocinà el 1897 les lliures i gratuïtes d'Història de la Literatura Catalana i Provençal i d'Història del Dret Català; el primer professor de la de Literatura fou Antoni Rubió i Lluch. Fruit del Primer Congrés Universitari Català del 1903 naixien els Estudis Universitaris Catalans i un any després la càtedra de Literatura Catalana, però fora de la Universitat i en llengua catalana, que duraria fins a la Guerra Civil i tindria un esplet de deixebles i continuadors. En les dècades del 1910 i 1920 se succeïren els projectes oficials, cap dels quals no arribà a port, restant delimitat l'ensenyament de la llengua i literatura catalanes amb altura universitària en els Estudis Universitaris Catalans, on Antoni Rubió i Lluch era ajudat pel seu fill Jordi Rubió i Balaguer i per Jaume Massó i Torrents. Amb la caiguda de la Dictadura de Primo de Ribera, resuscitaren els projectes i foren oficialment creades a Barcelona i a València, respectivament, les càtedres Raimundo Lulio i Juan Luis Vives.

El segon article ressegueix els anys de la república i els del franquisme. El mateix 1931 la Facultat de Filosofia i Lletres de Barcelona rebia la capacitat legal de determinar el propi pla d'estudis, on ja era reintroduïda la llengua i literatura catalana; l'autonomia de Catalunya i la de la Universitat enfortirien aquella presència, però tot desapareixeria el 28 de gener del 1939; durant el franquisme, hom tornà a les càtedres intermitents, fins que es creà primer a Barcelona i després a la Universitat Autònoma i a València una Càtedra

oficial. Amb la democràcia, la situació es normalitzà tant a Barcelona com a València i a Mallorca i en les noves universitats, sense que manquessin intents en sentit idèntic a la Universitat de Perpinyà. Al final de cada articles hi ha la corresponent bibliografia.
— J. P. E. [18.851-18.852]

Lourdes SORIANO, Glòria SABATÉ, Anna Mar BELTRAN, *Textos mèdics inèdits en català (segles XIV-XV)*, dins «Romance Philology», 56 (2003), 319-354.

Les autores han aplegat receparis in antidotaris, i en donen notícia, agrupant-los en seccions: la primera és dedicada als volums manuscrits de temàtica exclusivament mèdica, Barcelona, ACA, carp. 14; BC, mss. 196, 850, 864, 1151, 3547, 3548; BU, ms. 123; Chicago, Newberry Libr., Ayer 476; Escorial, B. IV. 31; Madrid, BN, mss. 1474, 3066, 3356, 10162; Palma de Mallorca, BMarch, ms. 20-6-2; París, BN, esp. 210, 212; nouv. acq. lat. 1536; Ripoll, Casa de Cultura, III; Toledo, BCapit. 97-23; BVaticana, Var. lat. 4797 (322-341). La segona secció aplega volums de contingut divers: Barcelona, BC, ms. 490; BCol·legi d'Advocats, R-188; Escorial, Ç. III. 18; París, BN, esp. 57; lat. 11228; Salamanca, BU, ms. 2664; Saragossa, BCapit 1292; d'altres transmeten receptes de tipus religióis o supersticions: Barcelona, AHCIutat, ms. B-109; ms. 854 i 856; Palma de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana, ms. 11 S/N; i Saragossa, BCapit. 1292 (341-342). A complement de la primera secció trobem llistes de receptes, en la segona, transcripció de sots-títols; i en apèndix, texts per a situacions femenines específiques (343-345) i resums de receptes (345-348). Hi ha esquema propi de temes (348-350) i bibliografia (350-353).
— J. P. E. [18.853]

Jordi BRUGUERA, *Constatacions lingüístiques enutjoses*, dins «Hom. Massot», 117-126.

L'autor ha aplegat en autors medievals, i particularment en les *Cròniques*, frases en les quals són utilitzades paraules que després, en els nostres temps, eren considerades poc correctes, com és ara ,res' per ,gens' (119: Desclot i Muntaner); ,pel matí', ,per la tarda', ,per la nit' (119-120: Desclot, Muntaner, Pere III); ,callar-se' (120: Jaume I, Desclot); absència de pronoms àtons adverbials ,en' o ,hi' (120-121: Desclot, Muntaner, Pere III), i d'altres.
— J. P. E. [18.854]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *El terme arquitectònic claraboia*, dins «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana», LXXIX (2003), 13-20.

Establerta l'equivalència de ,claraboia' en els diccionaris històrics, són transcrits els paràgrafs on compareix la dita paraula entre el 1397 i el 1634 (15-17) i, ultra el significat normal, té el de «tota mena d'objectes que tenen calat» (18); són transcrits al final alguns paràgrafs de la descripció de la Seu de Tarragona feta per Antoni M. Alcover, on és repetida la paraula amb sentit de ,calat' (19-20). — J. P. E. [18.855]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Encara el fantasma mossàrab: pantena ,ormeig de pesca' a l'Albufera i a Tortosa*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXX (2004), 9-14.

El dit mot entrà en el DCVB en base d'una publicació tortosina del 1934; ara l'autor en documenta usos molt anteriors: en Cristòfor Despuig, *Los Col·loquis... de Tortosa*, del 1557, en el privilegi de Pere el Gran del 1282, *De piscatoribus Albuffarie et de modo et forma illorum*, integrat en l'*Aureum opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentie*, la riquesa ictionfíca del qual no ha estat aprofitada; i en un altre privilegi de Pere III el Cerimoniós del 1339 (10-12); la paraula procediria del llatí ,patina' (13). — J. P. E. [18.856]

Josep PERARNAU I ESPELT, *L'Alcover-Moll, no s'hauria de completar?*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 657-661.

L'edició de tants de documents d'entorn l'any Mil i de tants d'altres de posteriors ha fet conèixer l'existència de mots catalans que no són en el DCVB o que hi són datats en temps posterior al documentat en les noves aportacions notarials antigues; l'autor en dóna una mostra amb la llista de mots o desconeguts o ara més antics proporcionats pel *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara-Terrassa, 958-1207* (659-660), o per d'altres de recents (661); per això ve la pregunta de si el DCVB, que s'havia proposat de fer conèixer la utilització més primitiva documentada d'una paraula (657), no s'hauria de completar a fi que es complís aquest seu objectiu. — J. P. E. [18.857]

Antoni RIERA MELIS, *La red viaria de la corona catalanoaragonesa en la Baja Edad Media*, dins «Misc. Juliá», 441-463.

El resultat de les investigacions sobre el tema, recordades a l'interior del text, i les dades proporcionades per les *Cròniques* reials, i per la documentació ACA, *Canc., reg.*, permeten a l'autor de confegir una reconstrucció de la xarxa viària, en la qual distingeix entre camins reials o rals i els privats, de ferradura o bast, i ,carrereres' per on podien circular els carros, d'abast interestatal o internacional (447-452), interregional (453-455), regional, local i dreceres (445-446); per a travessar els cursos d'aigua, els vianants es trobaven (ultra els casos en què hi havia passerres) de vegades amb guals, de vegades havien de passar amb barca o sirga, de vegades amb ponts, alguns dels quals procedien d'època romana, d'altres es trobaven aleshores en construcció (456-461). Hi ha croquis de la xarxa viària (463). — J. P. E. [18.858]

Gaspar FELIU, *Les mesures tradicionals catalanes: un garbuix racional*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XV (2004), 9-27.

L'autor posa de relleu la base corporal humana de les mesures anteriors al sistema mètric decimal, l'existència de patrons comuns dins els sistemes diferents i una certa relació lògica entre els diversos tipus de mesures. Dóna en quadres sinòptics la relació entre diferents mesures catalanes, linials i de volum. — J. de P. [18.859]

Josep M. BENÍTEZ, *Novità storiografica del Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, extret de «Archivum Historiae Pontificiae», 41 (2003), 272-278.

L'autor assenjala d'una banda les novetats de l'obra en el fet d'haver inclòs mig miler de temes generals, com els dedicats a *Anticlericalisme*, a *Arquitectura religiosa*, a *Orfebreria religiosa* o a *Historiografia religiosa a Catalunya*; de l'altra, els precedents, que ell veu en les obres dels jesuïtes Manuel Marcillo, *Crisi de Cataluña...*, Barcelona 1685, i Mateu Aimeric, *Nomina, et Acta episcoporum Barcinonensium...*, Barcelona 1760, en el *Viage...*, de Jaume Villanueva, Madrid i València 1803-1821, i sobretot en les *Memorias...* de Fèlix Torras i Amat, Barcelona 1836, o en l'obra col·lectiva *Catalònia religiosa*, de Barcelona 1991. — J. P. E. [18.860]

Christopher WALTER, *The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition*. Aldershot, Ashgate Publishers Lim. 2003, XVI i 318 pp.

[La relació de sant Jordi amb Catalunya deu justificar aquesta notícia bibliogràfica]. Limitat a les fonts antigues i bizantines, el volum en la seva primera part és dedicat a l',Estat major' dels sants guerrers i, ni que sigui col·locat en el cinquè lloc, l'autor considera st. Jordi l',estrella' del grup (V. *St George*, 109-144); comença amb un resum de l'estat actual dels estudis sobre el tema, encara presidit per l'aportació pionera dels Bol·landistes amb llur trentena de texts (109-110); segueix la presentació de les fonts escrites (*Passions i culte*: 111-119;

Narracions de miracles: 119-121) i la part dedicada a les successives representacions, començant per les més primitives (123-131), entre les que hi ha les de Capadòcia, salvades de l'iconoclasme (125-131); l'evolució posterior hauria introduït la intervenció en batalla (133-134) o el rescat de la princesa, ací traduïda a l'anglès (141). Hi ha reproduccions del sant en les làmines 2, 5, 21, 24, 26, 28, 31, 42, 44, 45, 58 i 65. — J. P. E. [18.861]

Joan IBBA, *Bibliografia algueresa*, L'Alguer, Edizioni del Sole 2004, 326 pp.

Aplec bibliogràfic delimitat a l'Alguer tant en el sentit d'autors com en el de matèria exposada, d'intenció exhaustiva i retrospectiva, d'unes 4.300 entrades que abasten tot tipus de fonts: monografies, publicacions en sèrie i títols que en formen part (contribucions i articles), publicats durant els segles XIX i XX fins al 2003. Segueix l'ordre alfabètic d'autors; no hi ha ni comentari de les obres ni taules. — A. P. [18.862]

Alexandre GALÍ, *Filosofia a Catalunya (1900-1936)*. Selecció de textos i edició a cura de Pere LLUÍS FONT i Josep MONSERRAT MOLAS, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», XIV (2002 [2003]), 91-207.

Entre el 1946 i el 1951 Alexandre Galí redactava els vint llibres i els tres volums d'introducció de la seva monumental *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*, publicada entre el 1981 i el 1986. Els editors apleguen d'entre aquell conjunt allò que fa referència al cultiu de la filosofia; arreu és present l'atenció més o menys declarada a l'època antiga, però hi és de manera especial en els apartats de bibliografia (183-186, 204-207), en el de *Lul·lisme* (195-197) i en part en el dels *Historiadors de la filosofia catalana* (197-200). — J. P. E. [18.863]

Francesc VILANOVA I VILA-ABADAL, *Raimon d'Abadal i de Vinyals i la Guerra Civil. Una visió personal des d'Itàlia*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», VI/30 (Primer semestre 2004), 75-96.

Del diari personal de Raimon d'Abadal, en són transcrits paràgrafs que van del 17 de juliol del 1936 al 1 de setembre del 1939. Però els esdeveniments d'aquells anys i les notícies que n'arribaven als exiliats eren tan greus, sovint tràgiques i alguna vegada inhumanes i bàrbares, que (almenys en les notes d'aquestes pàgines) el camp dels estudis de Raimon d'Abadal mereixia pocs moments d'atenció: es dol que a la casa pairal del Prat «falten tots els documents i papers i falten els llibres» (94) i en general «els meus exemplars han desaparegut, com tots els altres documents i notes» (95). L'estat d'esperit de Raimon d'Abadal aquells anys, tan ben resumit en els fragments transcrits, no era el més adequat per a continuar les seves recerques i edicions. — J. P. E. [18.864]

Raimon d'ABADAL I DE VINYALS, *L'abat Oliba, bisbe de Vic, i la seva època*. Edició de Francesc VILANOVA VILA-ABADAL, [Pamplona], Uργοiti editores 2003, CLXXXIV i 206 pp.

Aquest volum té dues parts, cada una amb numeració pròpia de pàgines; a la segona correspon el títol general de l'obra i és reproducció del llibre publicat el 1948, el text del qual és literalment reproduït, fora de la «modernització de algunos nombres propios» (5). El pròleg, en canvi, que constitueix sol tota la primera part, representa l'aprofitament per a la biografia de Raimon d'Abadal d'una considerable quantitat de documents conservats tant en l'arxiu personal del biografat com en el d'altres, com, per exemple, el de Jordi Rubió i Balaguer, o de publicacions de tota mena, incloses les periodístiques, d'on són transcrits; i així, el capítol dedicat a l'adopcionisme, tema bon conegut dels nostres lectors [cf. ATCA, XVI (1997), 435-482; XXI (2002), 645-650], sabem ara que fou preparat i escrit aprofitant una estada de l'autor al

Sanatori de Puig d'Olena, afectat per problemes pulmonars; ell mateix resumia així en lletra personal a l'amic Jordi Rubió, el seu pensament sobre el tema: «...opino que tot el problema adopcionista és més una qüestió cismàtica que herètica. L'antihetergia, o diguem, la posició teològica, disfressa, àdhuc inconscientment, el cisma» (LXXX). — J. P. E. [18.865]

Germà COLÓN, *La obra de A. M. Alcover en soporte electrónico*, dins «Revue linguistique romane», 67 (2003), 621-627.

La prof. Maria Pilar Perea «ha puesto a disposición de los estudiosos en soporte electrónico las realizaciones de ambos» [Alcover i Moll] sota la protecció de la Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear; en concret ha publicat en CD-ROM *La flexió verbal en els dialectes catalans*, *Les des i els mapes*, els *Dietaris* i el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, cada un dels quals és ací resumit (622-628). Al final, Germà Colón augura que el suport informàtic sigui compatible i aplicable a les futures novetats informàtiques. — J. P. E. [18.866]

Albert BALCELLS, *Ramon d'Alòs-Moner i de Dou. Semblança biogràfica*. Conferència pronunciada davant el Ple el dia 16 de desembre de 2002, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2003, 52 pp.

Aquesta semblança biogràfica entrellaça tres fils: els esdeveniments personals i familiars, els fets que marcaren l'evolució política i institucional de Catalunya, tant de forma positiva com negativa, i la implicació del biografiat en ells, sobretot en les institucions de cultura de la Mancomunitat i de la Generalitat de Catalunya anteriors al 1939: Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca de Catalunya, Escola de Bibliotecàries, Acadèmia de Bones Lletres. El fil conductor va dels anys d'especialització a Itàlia a soplug de la Biblioteca i de l'Arxiu del Vaticà i el seu treball de recerca i edició de texts medievals, particularment atent a la història del lul·lisme i a la figura d'Arnau de Vilanova (18-19); assenyalen la informació sobre la feinada tant de l'Institut d'Estudis Catalans com de la Biblioteca de Catalunya durant els anys de Guerra civil per a la salvació del patrimoni bibliogràfic de Catalunya, però la pròpia herència literària segueix a casa seva del Guinardó (21-25). Les pàgines 26-51 contenen, cronològicament ordenats del 1906 al 1938, la fitxa bibliogràfica dels tres-cents catorze títols («llibres, edicions crítiques, articles, recensions, cròniques, crítiques i opuscles» (25), treball fins ara inèdit d'una bibliotecària anònima. — J. P. E. [18.867]

Ignasi J. BAIGES i JARDÍ, M. ELISA VARELA i RODRÍGUEZ, [Prof. Dra. Maria Josepa Arnall i Juan. Presentació biogràfica]. *Bibliografia*, dins «Misc. Arnall», 11-20.

Ignasi J. BAIGES i JARDÍ, Maria Elisa VARELA RODRÍGUEZ, *Maria Josepa Arnall i Juan*. In *memoriam*, dins «Lligall. Revista Catalana d'Arxivística», 22 (2004), 11-21.

Ambdós títols ofereixen el mateix contingut. Les pàgines inicials resumeixen la trajectòria biogràfica i acadèmica, en la qual entren les seves principals publicacions; la bibliografia completa ocupa les pàgines 14-20: hi són diferenciats els llibres, els capítols per a llibres col·lectius, els articles en revistes i les comunicacions a congressos. [Des del record, hom s'associa a aquest homenatge a una professora, distingida per les seves importants publicacions i no menys per l'alta qualitat humana de la seva persona]. — J. P. E. [18.868-18.869]

Agostino BORROMEO, *In memoriam*. R. P. Miquel Batllori, S. I., extret de «Archivum Historiae Pontificiae», 41 (2003), 11-24.

Eulàlia DURAN, *El pare Miquel Batllori*. In *memoriam*, dins «Revista de Catalunya», núm. 182 (març del 2003), 3-6.

Ja en la biografia intel·lectual del p. Batllori s'anaren presentant els que acabarien essent els seus principals camps d'estudi: la petjada de Ramon Llull i d'Arnau de Vilanova per la Mediterrània, els jesuïtes expulsats per Carles III i llur repercussió a Itàlia, els mateixos jesuïtes i la preparació de la independència americana, i ja des d'Itàlia, els treballs sobre els Borja i en particular sobre Alexandre VI, a base dels vuit volums de l'Arxiu Secret Vaticà que abasten els anys 1493-1494, que amb llur objectivitat i esforç per a comprendre les motivacions i objectius d'aquell papa, s'ha imposat en la recerca posterior, precisant, per exemple, que els interessos generals prevalgueren en ell sobre els familiars. És també recordada l'edició de l'Arxiu del cardenal Vidal i Barraquer.

La prof. Duran subratlla el fet de l'aplec de pràcticament tota l'obra de Batllori en la vintena de volums de l'*Obra completa* i en dóna la següent idea general: «a Batllori li agrada elaborar grans síntesis, que intenten relacionar tota mena de factors polítics, econòmics, socials», etc. — J. P. E. [18.870-18.871]

Vinyet PANYELLA, *La passió per la lletra. En record de Pere Bobigas*, dins «Revista de Catalunya», núm. 184 (maig 2003), 3-6.

Amb motiu del traspàs del ja centenari Pere Bohigas, els primers dies del 2003, l'autora recorda les grans línies de la trajectòria acadèmica de Bohigas, truncada el 1939 per la depuració que li féu perdre les funcions en la Universitat de Barcelona, en l'Escola de Bibliotecàries i la Biblioteca de Catalunya, restituïdes les dues darreres algun any després, en concret la secció de reserva manuscrita de la biblioteca, punt en el qual l'autora concentra la seva atenció. — J. P. E. [18.872]

José ALMIÑANA VALLÈS, *A la memoria del académico Vicente Castell Maiques*, dins «Anals (!) de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana», LXI/78 (2003), 27-38.

Evocació amicalment sentida i objectivament informadora de la trajectòria biogràfica d'En Vicent Castell, en particular dels seus estudis i publicacions sobre història espiritual de València i en especial sobre la reorganització del bisbat en els anys immediatament posteriors a la reconquesta, que culminaren en la investigació sobre l'*Ordinatio Ecclesiae Valentinae*, [sobre la qual hom pot veure la recensió d'aquestes pàgines, en el volum XVII (1998), 625-628]. — J. P. E. [18.873]

Borja RODRÍGUEZ GUTIÉRREZ, "El Archivo". *Revista de ciencias históricas. Denia, 1886 – Valencia, 1892*, dins «Anals (!) de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana», LXI/78 (2003), 45-78.

Les primeres pàgines (45-51) apleguen les impressions i informacions que Roc Chabàs donà en els successius volums d'aquella revista (qualificada en un primer moment de *Revista literaria semanal*, però immediatament després de *Revista de ciencias históricas*) sobre l'estat tant de la pròpia economia precària com de les col·laboracions i la repercussió dels treballs. La segona part és taula alfabètica dels col·laboradors amb indicació dels respectius títols, volum i pàgina on foren publicats (52-78). Les dues darreres pàgines presenten notes biobibliogràfiques d'alguns col·laboradors (77-78). — J. P. E. [18.874]

Pere LLUÍS FONT, *Eusebi Colomer i Pous. Semblança biogràfica*. Conferència pronunciada davant el Ple el dia 16 de juny de 2003, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2003, 12 pp.

L'autor avisa que aquesta semblança es limita a la dimensió intel·lectual d'Eusebi Colomer, i subratlla el seu esforç d'objectivitat i de comprensió d'allò que han dit els grans filòsofs, cosa que el féu 'un historiador rigorós' sempre en tarannà dialogant (9), qualitats ben

visibles en els camps de la història de la filosofia alemanya moderna i en la catalana de la Baixa Edat Mitjana, no menys que en l'atenció a la teologia dels anys entorn el Concili Vaticà II. Hi ha llista de les principals obres d'Eusebi Colomer i d'alguns dels estudis que li han estat dedicats. — J. P. E. [18.875]

Josep M. COLL I ALEMANY, *El dedins del diàleg. Acte d'homenatge a Eusebi Colomer i Pous (1923-1997)* (Col·lecció 'Eusebi Colomer', 4), Barcelona, Facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull 2004, 48 pp.

La convivència d'anys sota el mateix sostre de Sant Cugat del Vallès i la col·laboració acadèmica en les facultats primer de Teologia de Catalunya i després de Filosofia de la Universitat Ramon Llull han permès a l'autor de sintetitzar breument l'elogi personal del professor Eusebi Colomer (17-19) i de passar tot seguit al tema del diàleg, assumit per influx del Concili Vaticà II i més en particular pel de l'encíclica de Pau VI, *Ecclesiam suam*, que incideix en una antropologia, que dóna molta importància a la dimensió social de la persona humana, a la recerca de la veritat de l'ésser existent amb les seves limitacions (22-24); el primera pas del diàleg és el de la com-prensió, que desemboca en la comunió amb l'altre, també en la seva relació ètica i religiosa (25-37). — J. P. E. [18.876]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *De Ramon Llull al Diccionari de Fabra. Acostament lingüístic a les lletres catalanes*. A cura de Núria MANÉ i Albert SOLER (Col·lecció Germà Colón d'estudis filològics, 1), Barcelona, Fundació Germà Colón i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2003, 476 pp.

El mateix autor qualifica aquest llibre d'aplec «de diversos estudis, que tots giren al voltant de documents escrits o d'obres literàries de la llengua catalana, vists des d'un angle lingüístic» (5). Els que entren en el nostre camp són els següents: *La forma malenconi de Llull i els fets occitans*, del 1997 (13-20); *Doble text, llatí (1268) i romanç (segle XV), dels delmes del bisbat de València*, del 1998 (21-50); *La torra que és forcada a la Crònica de Jaume I*, del 1997 (51-59); *La Taula de paraules difícils de la Crònica del rei Jaume*, del 1997 (61-92); «Tos en creus» *als Furs de València*, del 1997 (93-99); *A l'entorn del manuscrit C d'Ausiàs March*, del 1999 (101-104); *Ausiàs interpretat a Castella al segle XVI: Juan de Resa y Jorge de Montemayor*, del 1997 (105-125); *Una nota sobre la recepció d'Ausiàs March a l'estranger (segles XVII i XVIII)*, s. d. (127-137); *Vellós en un passatge de l'Espill de Jaume Roig*, del 1997 (139-148); *Una altra volta manvès a la Quеста de Rexach i a l'obra d'Andreu Febrer*, del 1997 (149-156); *Fons romànic d'alguns refranys hispànics*, del 2003 (157-165); *La llengua a València a l'època del primer Borja*, del 2002 (167-178); *Sobre la llengua de l'Epistolari de la València medieval (segle XV)*, del 2002 (179-187); *Decadència de la llengua al segle XVI*, del 2003 (189-202); *Per a la data de l'apitxat*, del 1999 (203-214); *La denominació de llengua aragonesa des d'una perspectiva catalana*, del 2002 (215-221); *Traduir i traducció en català, amb una ullada a les llengües romàniques veïnes*, del 2001 (229-242); *Una quarantena de cèdules lexicogràfiques valencianes per al Diccionari català-valencià-balear*, del 2002 (245-279); *Un nou glossari d'adverbis*, del 2002 (281-283); *Un arabisme interhispànic: alcasser/alcacer*, del 1996 (285-292); «Al comptat o a terminis», del 1985 (293-298); *Nòtula sobre el català antic rogicler (castellà rosicler)*, del 2000 (307-309); *Rampellament, terme de ramaderia*, del 1997 (311-319); *Sobre els peixos xucla i gerret*, del 2001 (321-330); *El mot boixart, antigalla jurídica i eclesiàstica*, del 1998 (331-338); *Lledó, celtisme o androtòponim*, del 2002 (339-348); *Tutejar i tuejar, 'parlar de tu'*, del 2003 (349-355); *Mn. Alcover i la lexicografia catalana*, del 2001 (359-370); i *Francesc de Borja Moll i l'etimologia* (383-389). Aquest conjunt, ja per ell mateix valuós perquè posa a l'abast de la mà de l'estudiós estudis de l'autor altrament esparsos, augmenta en vàlua per la bibliografia final (399-425), l'índex temàtic (431-434) i l'índex dels mots reportats en aquestes pàgines (435-473). — J. P. E. [18.877]

Jaume Enric ZAMORA i ESCALA, *Agustín Duran Sanpere y la salvaguarda de los archivos catalanes durante la Guerra Civil Española (1936-1939)*, dins «Archives et Bibliothèques de Belgique - Archief- en Bibliotheekwezen in België», LXXIII (2002), 123-134.

Jaume Enric ZAMORA i ESCALA, *El salvament dels arxius catalans durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939)*, dins «Lligall. Revista Catalana d'Arxivística», 16 (2000), 85-151.

El primer títol conté la traducció al castellà d'aquelles parts del segon que es limiten a exposar les vicissituds del salvament de l'herència històrica, literària i artística de Catalunya per part del Servei d'Arxius de la Generalitat des del moment que amb l'alçament militar del 17 de juliol començà la Guerra Civil, seguit dos dies després per la revolució antifeixista. Només el primer títol acull el text francès de la conferència sobre el tema pronunciada per Duran a Zuric l'agost del 1938 en el VIII Congrés Internacional de Ciències Històriques (130-140) i fotografies dels edificis que allotjaren els fons arxivístics salvats (143-144). Ambdós títols contenen bibliografia.

El segon és més complet, no sols en l'exposició de les diverses actuacions del Servei d'Arxius, del començament al final de la guerra, ans també és completat amb variada documentació: declaracions de testimonis d'aquells fets, verbals o escrites en diari (102-113), llista dels arxius protegits (114-116), actuacions de la Secció d'Arxius arreu del país (117-119), quadre de la gestió econòmica (119-122) i del personal de la secció (123) i els dos processos judicials soferts per Duran davant tribunal militar franquista (124-125). Són indicades en apèndix les disposicions legislatives de la Generalitat de Catalunya des del 1931 (128-131), la documentació franquista pertinent (131-132), quadre sinòptic d'arxius posats sota el control de la Secció d'Arxius (134-138) i documentació del consell de guerra a càrrec de Duran i Sanpere (139-141). — J. P. E. [18.878-18.879]

Josep MORAN i OCERINJAUREGUI, *La gramàtica històrica catalana en l'obra de Joan Coromines*, dins *L'obra de Joan Coromines. Cicle d'estudi i homenatge*, Sabadell 1996, 107-118; i dins *Estudis d'història de la llengua catalana* (Biblioteca Serra d'Or, 336), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2004, 25-233.

Un dels puntals de la gramàtica històrica de qualsevol llengua i, doncs, de la catalana, rau en el domini de l'art de transcriure textos antics (205; cf. 209), punt en el qual Coromines hauria certificada la seva maestria amb els tres volums de les *Vides de sants rosselloneses* (218-219), important no sols «per les aportacions intrínseques, sinó també com a model de recerca» (218), extrem que les gramàtiques històriques posteriors demostren amb la constant utilització de la dita obra. L'anàlisi de les obres posteriors no comporta referència a texts concrets, encara que sí, constant, a situacions diacròniques de grafies en documentació o literatura antiga. — J. P. E. [18.880]

Rafael ARACIL MARTÍ, ANTONI SEGURA MAS, *Emili Giralt i Raventós*, dins «Misc. Giralt», 17-22.

Pedro RUIZ TORRES, *Emili Giralt i Raventós: records d'un antic alumne*, dins «Misc. Giralt», 23-28.

Aproximació bio-bibliogràfica, dins «Misc. Giralt», 29-34.

Tenim sota aquests títols un aplec de dades acadèmiques, que escandeixen la biografia del dr. Emili Giralt (29-30) i una visió global de la seva aportació sempre en la línia d'una catalanitat compromesa i d'una metodologia positivista, interessada en «la interpretació històrica sempre després d'una correcta descripció de la realitat històrica» (18); fruit de la primera línia de treball hauria estat l'impacte seu i del grup de professors catalans, deixat a València, on fou catedràtic d'història contemporània del 1965 al 1971; de la segona, allí mateix, el Primer Congrés d'Història del País Valencià (abril 1971) (20 i 25-26); retornat a Barcelona, fou successor en la càtedra i continuador de l'obra de Jaume Vicens i Vives, que completà amb

el camp de la història agrària (21-22), a la qual són dedicats molts dels títols de la seva bibliografia (30-34). Les pàgines del seu deixeble valencià Ruiz Torres, se centren en tres punts: el seu mestratge encaminat a ensenyar a ,fer història' i no sols a aprendre-la com si ja fos feta; la superació de la distància entre professor i alumne amb motiu del Primer Congrés d'Història del País Valencià, ja esmentat; i la interpretació de la manca d'industrialització del País Valencià, no pas en el segle XVIII, ans en el XIX (26-27); la torna és el record personal de la primera vegada que l'estudiant Ruiz Torres entrà en contacte amb el prof. Giralt en el «petit despatx ple de llibres, documents i fitxes... espècie de caverna del saber, tan fosca com plena d'objectes, que em semblaven molt antics» (27). — J. P. E. [18.881-18.882-18.883]

Manuel JORBA, *La literatura catalana en les lliçons de literatura espanyola de Manuel Milà i Fontanals*, dins «Misc. Molas», I, 573-587.

Un article de Marcelino Menéndez y Pelayo, publicat el 1876, propugnava descentralitzar els estudis d'història de la literatura i suggeria que la Universitat de Barcelona tingués càtedra de literatura catalana; la proposta tingué ressò immediat a Catalunya i el 1897, sota el rector Manuel Duran i Bas, Antoni Rubió i Lluch es feia càrrec de la ,càtedra lliure de literatura catalana' (576-579). Abans, però, Manuel Milà i Fontanals en llibres de text sobre història de la literatura general o espanyola, i en programes de cursos, s'havia hagut de limitar a integrar la seva visió de les èpoques literàries catalanes a les d'altres literatures i a proporcionar referències escadusseres sobre punts concrets. — J. P. E. [18.884]

M. Teresa FERRER I MALLOL, *Joaquim Miret i Sans. Semblança biogràfica*. Conferència pronunciada davant el ple el dia 17 de juny de 2002, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2003, 54 pp.

Les primeres pàgines refan la cronologia biogràfica d'En Miret i Sans a base de les informacions de diversos autors contemporanis, publicades amb motiu del seu traspàs (5-12); també informa de les donacions filantròpiques i culturals previstes en el testament (13-14). Tot seguit, prèvia una visió diacrònica de les seves publicacions (14-16), l'autora concentra la pròpia atenció als nombrosos temes estudiats (16-45). Ell es considerava enfora de la historiografia romàntica i declarava la seva dedicació a una història que subratllés el protagonisme de tot un poble amb clara funció social i àdhuc política d'enfortiment de l'esperit nacional. En resum: tant les petites i exactes monografies com els seus llibres, continuen essent útils perquè són basats en la recercadocumental (47). Hi ha llista de les seves cent vint-i-cinc publicacions (47-54). — J. P. E. [18.885]

Maria CAPDEVILA, *Bibliografia de Joaquim Molas*, dins «Misc. Molas», II, 1207-1245.

Aquesta llista de títols, que en el moment d'ésser establerta, arribava als 367 números, inclou, per ordre cronològic d'anys entre el 1955 i el 2002, tipogràficament ben explícits, tota mena de publicacions signades per Joaquim Molas: llibres, articles, pròlegs, presentacions, discursos, intervencions en taules rodones, ressenyes. Al final, hi ha aplec de les publicacions per temàtica, amb presència ben significativa de les dedicades a la literatura catalana dels segles XIII al XIX (1244). — J. P. E. [18.886]

Josep FERRER I COSTA, *Francesc de Borja Moll, home providencial*, dins «Revista de Catalunya», núm. 183 (abril 2003), 3-10.

Ultra les dades biogràfiques essencials, aquestes pàgines dediquen atenció particular a la relació de Moll amb Antoni Alcover: sense Moll, l'obra d'Alcover «hauria estat un capítol anecdòtic de la filologia catalana» (24), car aquell féu que els filòlegs universitaris recone-

guessin la vàlua de l'obra d'Alcover i per aquest camí completà el projecte. Cosa semblant es pot dir de l'inapreciable recull de *Rondalles mallorquines*. I cal afegir les publicacions de l'Editorial Moll. — J. P. E. [18.887

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *Estudis d'història de la llengua catalana*. Pròleg de Joan MARTÍ I CASTELL (Biblioteca Serra d'Or, 336), Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2004, 270 pp.

Són aplegats en aquest volum quinze estudis, d'entre els quals els següents recauen en el nostre camp: *Notes sobre la Tortosa visigòtica*, del 1999 (17-30); *Els primers documents en llengua catalana*, del 2002 (31-48); *Fragment d'una versió catalana antiga del Liber iudiciorum visigòtic. Estudi lingüístic*, del 1996-1997 (49-72); *Homilies d'Organyà. Edicions i estudis nous*, del 2003 (73-108); *El Regne de València i la nació catalana*, del 2002 (109-115); *El foc (de sant Antoni) en els Col·loquis tortosins de Despuig*, del 1999 (117-119); *Estudi lingüístic del Manual Digest andorrà d'Antoni Fiter i Rossell*, del 1999 (121-129); *El bisbe Josep Climent i Avinent i la llengua catalana*, inèdit (131-145); *Cançó de l'avalot de les quintes (1773)*, del 2003 (147-163). Els estudis següents s'ocupen de temes dels segles XIX i XX. — J. P. E. [18.888

Bernat JUAN RUBÍ, *Lorenzo Pérez Martínez, gran impulsor de la causa luliana*, dins «Memoria Ecclesiae», XXIII (2003), 555-568.

Resum biogràfic, que insisteix en la tirada de Llorenç Pérez vers la història medieval mallorquina des dels primers anys d'estudis, que en els de doctorat es concretà en història del lul·lisme, centre d'interès en les seves recerques per grans fons bibliogràfics i documentals d'Europa, i tingué una continuïtat definitiva des del 1969 en retornar a Mallorca i fer-se càrrec de la Biblioteca March de Palma; creà la col·lecció de «Fontes Rerum Balearium» i el 1989 també dirigí l'Arxiu Capítular de Mallorca, que seria el seu hereu científic, del qual dona una idea la llista de publicacions de les darreres pàgines (565-568). — J. P. E. [18.889

Vicente CÁRCCEL ORTÍ, *Ramón Robres Lluch (1914-2004). Una vida al servicio de la historia de la Iglesia*, dins «Anales Valentinos», XXX (2004), 173-186.

L'autor dedica un trífptic a mantenir la memòria de l'amic acabat de traspasar: les primeres pàgines recorden la seva trajectòria d'estudis primer i d'arxivar després de l'Arxiu Catedralici, on encara abans del juliol del 1936 havia començat la feina col·laborant amb Josep Sanchis i Sivera, i del del Col·legi del Patriarca, de València (173-177); en ambdós arxius i en multitud d'altres d'uropeus aplegà el material per a les nombroses publicacions sobre Juan de Ribera i la seva època d'arquebisbe de València, punt central de la seva recerca; en morir havia acabat de corregir les proves de l'edició del *De locis theologicis* de Ribera (177-180); entorn d'aquell temps giren la majoria d'altres estudis de Robres, indicats en les darreres pàgines (181-186). — J. P. E. [18.890

Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Obra dispersa*. (Biblioteca Abat Oliba, 211. Obres de Jordi Rubió i Balaguer, XIII), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999, 376 pp.

L'obra aplegada en aquest volum és dispersa no sols per la multiplicitat de llocs on els diversos escrits foren publicats, sinó també per la diversitat de llur temàtica: i així, els dos títols de la primera secció pertanyen a la història de la Universitat de Barcelona, del 1975 i 1971, respectivament (9-115). La segona secció, intitulada *Estudis de llengua i literatura*, conté *El sintagma ,si altre', ,mi terç', ,si quart', etc., als segles XIII al XV*, del 1976 (119-124); la tercera és tota ella dedicada a *Llibres i llibreters* i gairebé tots els seus dinou títols recauen en el nostre camp (187-312); la quarta, *Articles breus i pròlegs* és la més bigarrada i els seus títols no

prometen gaire als nostres lectors, encara que sempre es pot esperar i aprendre quelcom d'un gran mestre (315-371). — J. P. E. [18.891]

Albert BALCELLS, *Antoni Rubió i Lluch i els estudis sobre els catalans a la Mediterrània oriental*, dins *Catalans Mediterrània oriental*, 17-19.

[Cf. ATCA, XXII (2003), 553-560 i 830, núms. 17.343 i 17.344]. La present síntesi subratlla la importància d'aquell personatge en l'elevació de la Renaixença al pla científic, amb particular atenció a la presència de catalans a l'Imperi Bizantí en els segles XIII i XIV, tal com demostra el *Diplomatari de l'Orient Català*, aplec de documents medievals d'ACA, *Canc.*, reg. — J. P. E. [18.892]

Antoni RUBIÓ I LLUCH, *El record dels catalans en la tradició popular, històrica i literària de Grècia*, edició a cura d'Eusebi AYENSA, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001. Eusebi AYENSA, *Antoni Rubió i Lluch i el folklore grec*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 473-485.

Tal com el mateix Rubió i Lluch afirma en la introducció al *Diplomatari de l'Orient català* [cf. notícia precedent], el 1926 ja era acabat *El record...*, que recollia el resultat dels diversos viatges de Rubió a Grècia a la recerca de records catalans, inèdit fins que l'editor el descobrí a Montserrat, *Obra del Cançoner Popular de Catalunya* i l'ha publicat, completant-lo amb pàgines de temàtica idèntica; *Nous testimoniatges folklòrics sobre la presència catalana a Grècia* (116-122) i *Recull epistolar* (132-140), basat en l'Arxiu Rubió de Sant Boi de Llobregat.

L'article informa dels successius treballs dedicats per Rubió i Lluch al tema dels Catalans a Grècia, entre els quals hi ha el viatge darrer del 1909, del qual també hi ha informació en el títol del deixeble Ramon d'Alòs-Moner, *Impressions d'un viatge a Grècia*, Barcelona, l'Avenç 1911; l'article informa en particular de la correspondència de Rubió amb folkloristes grecs del pas del segle XIX al XX, conservada a l'Arxiu Rubió, ja esmentat. — J. P. E. [18.893-18.894]

Andras KIESEWETTER, *La ristampa del Diplomatari de l'Orient Català di Antoni Rubió i Lluch. Alcune osservazioni*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 657-660.

Les primeres pàgines recorden els estudis dels segles XIX-XX sobre la Grècia sota senyorijs llatins, elaborats sense tenir en compte la documentació catalana; només Heinrich Finke hi cridà l'atenció, però ell només veia la Grècia catalana a través de la relació de Jaume II amb els Papes. Amb la publicació del *Diplomatari...* els estudiosos de la Grècia medieval tingueren a les mans un 'corpus' de més de cinc-cents documents, que són només una mostra d'allò que conté, encara no investigat, l'ACA en els seus diversos fons, i no cal dir aporta poc d'allò que poden oferir els arxius sobretot italians. Tot i la seva incompletesa, el *Diplomatari...* és indispensable per a l'estudi de la Grècia del segle XIV. — J. P. E.

[18.895]

Cesare SEGRE, *Giuseppe Edoardo Sansone*, dins «La parola del testo», VIII (2004), 7-10.

Bibliografia di Giuseppe E. Sansone, dins «La parola del testo», VIII (2004), 15-27.

Aquest repàs biogràfic i acadèmic del prof. Sansone, traspassat el 24 juliol 2003, subratlla que «un altro filone caro a Sansone è costituito dalla lingua e dalla letteratura catalana» (9), tal com demostra a bastament la bibliografia, ordenada de forma cronològica des del 1946 al 2003, on es poden trobar els títols d'aquell professor que entren en el nostre tema. — J. P. E. [18.896-18.897]

Ramon SUGRANYES DE FRANCH, *Dalla Guerra di Spagna al Concilio. Memorie di un protagonista del XX Secolo*. Memorie a cura di Hilari REGUER (Le Querce Verdi. Collana dell'Istituto Internazionale Jacques Maritain, 1), Roma, Rubettino Editore 2003, 252 pp.

Una part d'aquestes memòries fa referència a la seva activitat acadèmica a la Universitat de Fribourg (Suïssa) i en particular als seus estudis lul·lians (90-98). — J. P. E. [18.898]

Francesco Cesare CASULA, *Ricordo di Marco Tangheroni*, dins «Quaderni Medievali», 58 (dicembre 2004), 5-13.

Vora els cinquanta-vuit anys, Marco Tangheroni moria a Pisa el febrer del 2004. En aquestes pàgines, amarares de cordialitat envers l'amic traspasat, el col·lega i company d'estudis el recorda ja a Barcelona, ACA, els anys 1968-1969, en què Tangheroni escorcollava la documentació de la seva especialitat, les relacions polítiques entre Itàlia i Catalunya, que seguiria essent tema constant d'investigació, al qual eren dedicades un bon nombre de les seves publicacions (7-9). — J. P. E. [18.899]

Josep M. MAS I SOLENCH, *Ferran Valls i Taberner. Semblança biogràfica*. Conferència pronunciada davant el Ple el dia 20 d'octubre de 2003, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2004, 32 pp.

Josep M. MAS SOLENCH, *Ferran Valls i Taberner. Jurista, historiador i polític*. Pròleg de Josep M. SOLÉ I SABATÉ (Perfils, 39), Barcelona, Enciclopèdia Catalana 2002, 284 pp.

Exiliat per fugir de la mort segura en una Barcelona sotmesa als contracops del Alzamiento Nacional, retornat sota la protecció de l'exèrcit franquista, Ferran Valls i Taberner segueix essent figura sotmesa a filies i fòbies apriorístiques, tal com el lector pot veure en el pròleg de Solé i Sabaté (7-10). Les pàgines de Mas i Solench, escrites des de l'objectivitat dels documents, recorden sobretot la múltiple aportació de Valls al renaixement de l'alta cultura de Catalunya anterior al 1936, en el camp de la medievalística i en particular al de la història del dret català; «Per això, l'objectiu d'aquestes pàgines és també posar la seva personalitat i el fruit de les seves activitats a l'abast del públic interessat de tal manera que aquest hi trobi la relació del conjunt dels treballs i les indicacions suficients d'informació sobre les recerques efectuades en els diversos camps de les seves plurals actuacions» (17), tal com el lector pot veure sobretot en els cinc capítols centrals del llibre, dedicats a les seves *Investigacions històriques* (95-177): història de l'advocacia catalana, història de Catalunya, història de la legislació catalana, estudis de dret marítim i estudis sobre sant Ramon de Penyafort. [Darrerament, també l'amic Josep M. Mas Solench ens ha deixat; sigui'm permès d'aprofitar aquesta ocasió per recordar-lo]. — J. P. E. [18.900-18.901]

Redemptus M. VALABEK, *Fr. Bartolomeu Maria Xiberta: Philosophus*, dins «Carmelus. Commentarii ab Instituto Carmelitano editi», 51 (2004), 201-236.

Pàgines pòstumes de l'autor, que en demanà la publicació abans de morir. Té en compte allò que Pompeu Ramis consignà en *Ideario filosòfic de Bartolomé Xiberta*, Mérida (Veneçuela) 1996, fruit de les seves converses personals gairebé diàries a Roma. Xiberta fou un gran teòleg, conscient que les bases filosòfiques eren l'esquema subjacent a tota teologia. Les primeres pàgines, tant si són de Ramis com de Valabek, ens informen de l'home real que hi havia en Bartomeu M. Xiberta, vist per qui llargs anys convisqueu amb ell i el tingué de professor en un col·legi internacional a Roma i en confirmà les grans qualitats i les limitacions; retinguem, ultra la laboriositat absoluta i l'accessibilitat a tothom, alumnes o no, que intentava sempre d'anar a la realitat mateixa, la 'quidditas' de les coses, considerant secundària la forma d'expressió (201-210). Entrem tot seguit en la gnoseologia de Xiberta: ell considerava que la ment humana, tot i la seva limitació constitutiva i les possibles mancances

de funcionament, era mitjà vàlid d'arribar a la ,quidditas' de les coses (210-214); la teologia de Xiberta tenia molt present que «,being' is the most dynamic reality» (214), i així per a ell Déu és, per damunt tot, ,actus purus': «Actual perfections prevail over potential perfections until one arrives at an act of being which is absolutely exempt from potency in any form» (217). Encara Déu-acte pur seria la base sobre la qual s'hauria construït la doctrina sobre la voluntat, car ,acte pur' equival a llibertat absoluta: «He himself is the norm of goodness and value and worth» (221). La teologia de Xiberta és fidel a tres elements influenciant-se mútuament: fe, contemplació i procés intel·lectual: aquest no és secundari, car li correspon el servei de precisar el contingut doctrinal de la fe, en el qual entren una llarga llista de funcions (228-231); i no admet de cap manera que la fe no necessiti constantment d'ésser repensada o que es pugui reduir a una vivència subjectiva de la sensibilitat humana. I de cap manera no tenia por de cap dels avenços de la ciència, car, en l'extrem dels casos, hi veia que Déu havia donat a l'home una participació en el seu poder, major de la que hom havia pensat fins aleshores. — J. P. E. [18.902

Jordi ROVIRA I SORIANO, *El Butlletí Arqueològic: la gran aportació a la bibliografia tarragonina de la RSAT*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/23 (2001), 7-23.
Relació cronològica del Butlletí, Ibid., 25-27.

Suara es complia el primer centenari de l'aparició del «Butlletí Arqueològic», a través del qual eren posades a l'abast del públic tantes aportacions dels membres de la «Reial Societat Arqueològica Tarraconense» i d'altres, donant a conèixer noves fonts epigràfiques o documentals del ric passat de Tarragona; aquestes pàgines recorden allò que han representat les successives èpoques del «Butlletí» fins a arribar a la presentació actual, els seus principals responsables i col·laboradors, sense oblidar els moments de tensió i àdhuc de perill. [No cal dir que des d'ATCA ens associem al goig del primer centenari i augurem encara majors aportacions en el futur].

El segon títol informa de les característiques de tots i cada un dels fascicles publicats durant aquest primer centenari entre el 1901 i el 2000; és distingida cada una de les cinc èpoques, dins les quals és indicat el nombre de pàgines i el fragment cronològic al qual pertany cada un dels fascicles. — J. P. E. [18.903-18.904

Manel GÜELL, Jordi LÓPEZ VILAR, Eugeni PEREA I SIMÓN, Daniel PIÑOL I ALABART, Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Bibliografia Històrica Tarraconense (XVII)*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/23 (2001), 367-426.

Desapareguts el 1997 tant els «Quaderns d'Història Tarraconense» com la «Bibliografia Històrica Tarraconense», els autors s'han proposat amb aquestes pàgines de fer arribar aquell servei bibliogràfic fins a l'acabament del segle XX, aplegant vuit-cents dos títols, repartits en les seccions d'història antiga: 371-398; història medieval: 399-407; i història moderna: 408-426. — J. P. E. [18.905

Emma LLACH I PALMADA, *Índexs dels «Quaderns de la Selva» (1984-2003)*, Santa Coloma de Farners, Centre d'Estudis Selvatans [2003], 60 pp.

Vint anys després d'haver nascut, els «Quaderns de la Selva» han ja arribat el núm. 15; i així han ofert als interessats amb els presents *Índexs...* un fascicle de taules que faciliti l'exploració de les riqueses d'aquells volums. Hi trobem, en efecte, en primer lloc una repetició de les taules de cada un dels fascicles (7-18); tot seguit, els mateixos títols, ara aplegats per ordre alfabètic dels autors (19-32), ordenació que en la secció següent s'estén a les recensions (33-37); els títols dels articles són tot seguit aplegats per matèries (39-48) i finalment sota el nom de les poblacions de referència (49-59). — J. P. E. [18.906

Germà COLÓN, Tomàs MARTÍNEZ, Maria Pilar PEREA, *Per la llengua i la cultura*, dins «Hom. Massot», 13-17.

Bibliografia de Josep Massot i Muntaner, dins «Hom. Massot», 517-554.

Una de les aportacions de Massot ha estat la de manifestar el reconeixement a personalitats benemèrites a través de micel·lànies, i ara li toca a ell de rebre la que li correspon per la seva aportació a l'estudi de la «literatura catalana popular i medieval, o el teatre antic» (14), amb la projecció cultural pròpia de qui és director de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat «que no deixa de sorprendre per la seva magnitud» (16).

La informació sobre els títols escrits per Josep Massot i Muntaner i publicats entre el 1961 i el 2004, és ací aplegada en llista única seguint estricta ordenació cronològica. [Manca qualsevol informació sobre contingut de la bibliografia i els títols no són numerats], però la impressió que hom té en resseguir els títols és que hom hi pot trobar tant llibres com articles en revistes d'estudi o de divulgació i entrades en diccionaris sobre temàtica d'història de la llengua i de la literatura catalanes antigues i sobre bibliografia actual d'estudi d'ambdós temes, publicats tant a Mallorca com a Catalunya i en aquest sentit el recull actual pot ésser particularment útil per a fer conèixer títols publicats per ventura en pàgines d'abast poc extens. — J. P. E. [18.907-18.908]

II. ESTUDIS DE REFERÈNCIA GEOGRÀFICA

Lluís PONS SERRA, *La parròquia d'Agramunt l'any 1515*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 16 (2003), 81-94.

L'any indicat en el títol, la parròquia d'Agramunt fou objecte de visita pastoral d'un delegat del bisbe de la Seu; l'acta es conserva a la Seu d'Urgell, AC, i ha estat ja publicada; l'autor es fixa en les dades relatives «a la parròquia i a l'església, a l'estructura de l'edifici, als sacerdots i a les institucions» (82), dades que augmenten llur importància per causa de les modificacions arquitectòniques realitzades en el temple parroquial durant el segle XVII; per això, les informacions proporcionades per l'acta de la visita són completades amb dades posteriors; és de particular interès per al nostre tema el manament d'anotar en el llibre respectiu els batejats, les defuncions i els excomunicats (93) [cosa que indica almenys un incipient arxiu parroquial]. — J. P. E. [18.909]

Joan YEGUAS GASSÓ, *Escultura del Renaixement i Barroc a l'església d'Agramunt*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 16 (2003), 147-164.

Anàlisi de les obres escultòriques dels segles XVI, XVII i XVIII venerades en el dit temple, moltes de les quals encara es conserven i són ací reproduïdes en fotografia, algunes a color; les dades de temps antic són aplegades de documentació ja publicada (163-164); tres inscripcions antigues són transcrites íntegres (150, 156 i 164), ultra la que hi ha en dues «misericòrdies del cor en l'església parroquial, indicant el temps en què foren esculpides: «Carolo Impera[tor]» (149-150). — J. P. E. [18.910]

Josep M. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *Relacions humanes entre Alcover i Montblanc en la segona meitat del segle XVIII*, dins «Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs», núm. 104 (octubre-desembre 2003), 13-15.

L'escorcoll dels *Llibres de baptismes* dels anys 1774-1794, de l'AP de Montblanc, ha permès de conèixer els progenitors (pare o mare) d'origen alcoverenc que tingueren i batejaren fills a Montblanc durant aquells anys; són indicats nominalment tant matrimonis com fills; al final

són assenyalats quatre matrimonis, un contraent dels quals procedia de població diversa de l'Alcover (14-15). — J. P. E. [18.911

Alessandra CARLINI, *Note sulla topografia urbana di Alghero nel medioevo*, dins *Città, territorio, produzione e commerci nella Sardegna medievale*. Studi in onore di Letizia Pani Ermini offerti dagli allievi sardi per il settantesimo compleanno a cura di Rossana MARTORELLI (Collana Agorà, 17), Càller, AM&D Edizioni 2002, 207-253.

L'observació i anàlisi de les restes de construccions medievals ací estudiades i de les dades proporcionades per la documentació dels segles XIV i XV conservada a l'Alguer, Arxiu Històric Comunal, o a Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.*, i *Reial Patrimoni. Castells* (informes de Pere Fuixà, 1364; i *Llibre d'obra* de Bartomeu Clotes, 1417-1419, relativa a la Torre tocant el posterior Col·legi dels Jesuïtes i la tocant al Fort de la Magdalena, a murs o a d'altres edificis (208-221 i 224-229), permet de reconstruir la situació medieval; la descripció és completada amb la bibliografia (232-235), esbossos (236-247) i fotografies de la situació actual (248-253). — J. P. E. [18.912

Francesco MANCONI, *In viaggio per l'impresa di Algeri: le entrate reali de Carlo V ad Alghero e Maiorca*, dins *Sardegna, Spagna*, 353-369.

La visita de l'emperador a les dues ciutats ha estat recordada en escrits del gènere literari d'entrades; la de l'Alguer escrita per Joan Galeaso dins el *Llibre gran* de l'Arxiu Comunal de l'Alguer, i encara que en els darrers temps ha estat furtada, és coneguda per còpies: *La memòria feta de tot lo que sa Magestat ha fet en l'Alguer y del que se ha fet per sa vinguda*; la de Palma de Mallorca per Joanot Gomis en el *Libre de la benaventurada vinguda del emperador...*, Palma 1542, reproduïda modernament; la gran diferència rau en el fet que mentre Mallorca es pogué preparar amb temps per als quatre o cinc dies que durà l'estada imperial, la visita a l'Alguer fou sobtada per circumstàncies i només durà un dia; ambdues són ací resumides amb un cert detall i de la mallorquina són recollides les inscripcions llatines que figuraven en les diferents obres d'arquitectura efímera alçades per a l'ocasió (358-360); aquell immens estol destinat a conquerir l'Alger hauria estat víctima d'una maltempada d'octubre. — J. P. E. [18.913

Marta Díez SÁNCHEZ, *Los procedimientos contables de la hacienda municipal de Alicante en época moderna*, dins *Administración Municipal Moderna*, 229-236.

La forma de portar la comptabilitat municipal fou determinada dins el *Llibre del privilegi del nou govern de la ciutat d'Alacant* del 1609 (AM, *Armari* 1), però ja d'abans, prescindint de normatives, el clavari del consell municipal havia de conservar tots els comprovants de les despeses i consignar aquestes en el registre de clavaríat o en el de cada un d'aquests (del vi, de la fàbrica de les esglésies, de l'hospital, de l'assut, i de la xarxa de reg i de fortificació: 230-231), conservats a l'AM, *Armaris* de l'1 al 10 (234-236), però no s'ha conservat cap exemplar del llibre denominat 'espillet', que havia de reflectir el moviment econòmic de cada dia (234); els comptes de clavarí i de racional havien d'ésser presentats i revisats cada any abans de Pasqua granada als jurats, que eren els responsables últims de l'economia municipal (232); les entrades procedien dels impostos indirectes damunt consum i activitats comercials i en menor quantitat de l'arrendament de serveis públics mitjançant taba i subhasta (234). — J. P. E. [18.914

Visitas pastorales a la parroquia de Sant Joan d'Alacant (XVII). Edición parcial, Direcció e introducció a cargo de Magdalena MARTÍNEZ ALMIRA. Colaboradores: Jorge PAYÁ SELLÉS, Noelia MARCOS FUSTER, Sant Joan d'Alacant, Ajuntament 2001, [VI] i 242 pp.

L'AP de Sant Joan d'Alacant ha salvat el *Llibre de visites*, on són copiades les trenta-dues actes de visita pastoral practicades en la parròquia, del 1606 al 1679, en plena aplicació de la contrareforma tridentina. La introducció es fixa sobretot en el llibre mateix i en la realitat social que es reflecteix en les actes de la visita, raó per la qual aquestes no han estat publicades ací senceres, ans només aquelles parts «que contienen datos considerados fundamentales para comprender el funcionamiento de la Iglesia como institución y sus relaciones con el resto de instituciones civiles» (4); en realitat, les actes transcrits informen del cerimonial litúrgic de la visita i de l'estat de comptes de les diverses fundacions i obligacions tant de la parròquia i dels altars com de les nombroses bazines, entre les quals destaquen les del Santíssim Sagrament i la de la Mare de Déu del Roser; algunes, de més a més, transcriuen manaments episcopals íntegres; d'altres donen els successius inventaris de parament i llibres litúrgics; tant en les pàgines escrites en català-valencià com en castellà, és utilitzat un mot que no fou aplegat en el DCVB: ,*capsuer/*capsoner' (76), traduït en castellà com ,*capçohuer o collector' (95). Hi ha pàgines dedicades a la descripció dels segells (47-51), als registres de les actes (55-63) i a una vintena de reproduccions fotogràfiques en les làmines col·locades entre les pàgines 72 i 73. Al final les actes són reduïdes a quadres esquemàtics (195-227) i seguides de taula d'antropònims (229-233) i bibliografia (237-241). — J. P. E. [18.915

Enric PERDIGUERO GIL, *Nova Planta, Comerç i Sanitat: el resguard de la salut a l'Alacant del segle XVIII*, dins *VII Trobada Ciència i Tècnica*, 647-653.

La documentació d'Alacant, AM, permet de saber que, en virtut d'*Estatuts i Ordenances* basats en legislació foral, del segle XIV fins a la Nova Planta, els jurats eren els responsables de la salut ciutadana i nomenaven cada any els morbers i els assenyalaven els emoluments per les inspeccions dels vaixells sospitosos d'importar persones o coses empestades. Amb la Nova Planta aquest servei fou centralitzat en una Suprema Junta de Sanidad, representada a nivell local per Comisarios del Morbo. La junta municipal maldà durant el segle XVIII per recuperar la prerrogativa de nomenar els encarregats de vetllar per la sanitat, sobretot al port, i els emoluments percebuts per les inspeccions: el 1755 sumaven 3.451 lliures a les mans de la reial hisenda (651), que només deixava un 3% a disposició del consell municipal per a la defensa de la salut ciutadana (652). El 1758 arribaria el reglament definitiu, que deixava els ingressos a mans de la Junta Suprema i en destinava una part a retribuir els serveis professionals dels encarregats de prestar-los. Hi ha bibliografia (652-653). — J. P. E. [18.916

María Teresa AGÜERO Díez, *El abasto de carne en Alicante durante el reinado de Carlos III (1759-1788)*, dins *Administración Municipal Moderna*, 343-358.

La sèrie *Cabildos* de l'AM d'Alacant dels anys indicats en el títol, unida a les publicacions sobre el tema, ens fan saber que la ciutat era alhora la titular de l'assortiment de carn i de la carnisseria i deficitària en bestiar, que havia d'ésser importat per l'arrendador carnicer, després d'haver obtingut l'exclusiva en subhasta pública; la venda es regia pels capítols de la subhasta, però durant aquells anys, la repetició de problemes, començant pels abusos dels talladors, conduí a l'elaboració de normativa en el tractament i la venda de carn; els regidors tenien dret de control, alguns d'ells l'exerciren i s'han conservat els informes ben realistes de llurs visites a l'escorxador. — J. P. E. [18.917

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *300 aniversari de la benedicció de l'església de Sant Miquel d'Almóster (1704-2004)*, Almóster, Ajuntament i Parròquia 2004, 54 pp.

«Tant la parròquia com el municipi han conservat un important patrimoni documental» (11), que és a la base d'aquestes pàgines, que comencen recordant l'altra base, l'econòmica: la

talla entre la quarentena de caps de casa establerta el 1695; és transcrit fragment de les festes de benedicció de la nova església (encara depenent de la parròquia de Reus), el 27 setembre 1704 (14-15); després som informats d'entrebancs provocats per les guerres, però també de les successives obres de parament de l'església, coronades amb el retaule de l'altar major, obra de Lluís Bonifaç, cremat el 24 de juliol del 1936 (16-18); és transcrita la crònica d'un vot de poble, del 1784 (19-20), i part del calendari litúrgic d'entorn 1790 (23-26), ambdós de Josep Rubio Nadal; el *Llibre de la Confraria del Roser* també és resumit (27-30), i presentat en esquema l'Arxiu Parroquial d'Almóster amb el corresponent inventari (39-44); n'és transcrit el *Memorial de las personas, familias, combegants que-s troban en lo lloc del Moster*, del 1712 (47-48); els *Goigs del Roser* són els tradicionals bàsics («Vostres goigs amb gran plaer», 49). Hi ha nombre de fotografies. — J. P. E. [18.918]

Alqueries. El temps d'un poble. I. Dirección y coordinación: Albert VENTURA RIUS; *Época prerromana:* Norberto MESADO OLIVER; *Época romana:* Ferran ARASA GIL; *Época medieval:* Joaquín APARICI MARTÍ, Vicent GARCIA EDO, Castelló de la Plana, Diputació 2004, 334 pp.

La secció ibèrica és enquadrada dins la notícia d'Estrabó, segons la qual la costa des de Cartago Nova a l'Ebre pertanyia als edetans (35); ultra els materials propis de les excavacions, els jaciments pròxims a la zona han donat algunes inscripcions ibèriques en beta de plom transcrits (41-42, 43) i reproduïdes (66-67). Per a l'època romana hom compta ja amb setanta inscripcions aflorades a la Plana, sobretot en la zona sud, pròxima a Sagunt (84); el capítol consisteix en descripció de les restes romanes de tota mena conegudes de sempre (Via Augusta) o trobades en el mateix terme municipal o zones veïnes en els segles XIX i XX, entre les quals no manca gran quantitat de terrissa, alguna inscripció i nombre de monedes dels anys 14 al 383 p.C., amb bibliografia i apèndix fotogràfic (77-146: inscripcions: 114, 130 i 144). La part dedicada als segles de la Baixa Edat Mitjana són resultat d'una autèntica recerca sobretot en l'AM de Vila-real, d'on foren separades les Alqueries l'any 1985, començant per dues dades prèvies a la compareixença d'alguna de les alqueries: la fundació de Vila-real, separada de Burriana, pel mateix Jaume I, i, del mateix temps, les notícies sobre les séquies del nou terme vers el Sud fins a Nules (152-155). Els cinc centenars de documents d'aquell arxiu, completats amb d'altres de l'ARV i d'ACA, informen de situacions puntuals dels segles XIII-XVI (155-158), i en aquests es basa el coneixement històric dels tres principals nuclis de població: Bellaguarda (158-194), Bonretorn (194-239) i Bonastre (239-242); tant com ha estat possible, en cada nucli de població coneixem les famílies posseïdores dels drets senyoriels, els serveis comunitaris, el moviment de població arreu descendent des de darreries del segle XIV malgrat l'evasió als nuclis reials, les notícies de naturalesa eclesiàstica, la producció agropecuària. Dels tres arxius abans indicats són transcrits en apèndix disset documents, datats entre el 1291 i el 1577 (275-291); hi ha bibliografia (293-295) i un apèndix gràfic (297-331). — J. P. E. [18.919]

Pablo GONZÁLEZ TORNEL, *Leonardo Julio Capuz y los retablos de la Cueva Santa de Altura y del Convento de la Puridad de València*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 499-517.

La quantitat d'obres de Leonard Juli Capuz (Ontinyent 1660- València 1731) demostren el seu prestigi en la València barroca; s'hi ha d'afegir el retaule de la Cova Santa, contractat el 1688, ací transcrit (505-508); el preu, dues-mil cinc-centes lliures, molt superior al normal, demostra la categoria de l'obra [de la qual no he sabut veure cap referència arxivística]; el contracte per al de la Puritat de València fou doble, i ambdós es conserven a València, ARV, *Clerencia*, caixa 760, lligalls 13 i 14, també transcrits, el primer en valencià (508-511). El text és completat amb vuit fotografies (511-517). — J. P. E. [18.920]

Martina CAMIADE BOYER, *Els tractats de bon veïnatge i drets entre les Valls d'Andorra i les comunitats pastorals veïnes*, dins «Estudis d'Història Agrària», 14 (2000-2001), 123-129.

Les comunitats humanes d'ambdues bandes dels Pirineus han establert les formes de relació en l'aprofitament dels béns (pastures i ferro) mitjançant els *Tractats de Lies i Passeries* [cf. ATCA, V (1986), 349-350], dels quals són ací recordades tres renovacions en segles moderns i ja per al segle XVIII el paràgraf d'Antoni Fiter i Rossell en el *Manual Dígest* (124); és transcrit en apèndix l'*Hommage des Andorrans à Miglos*, del 23 juny 1680, de l'AD[PO?], que conté descripció notarial de l'acte del jurament i de la festa posterior (128-129). Hi ha croquis geogràfic de les passeries dels Pirineus (129). — J. P. E. [18.921

Maria Rosa MIARNAU I POMÉS, *Retaule de Santa Anna d'Anglesola*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 17 (2004), 161-181.

La base documental per a conèixer la construcció del dit retaule sembla perduda, però s'ha salvat transcrita per Josep Mestres i es redueix a tres anotacions tretes d'actes del Consell Municipal del 1524, on consta la decisió d'encarregar el retaule i la forma de sufragar-lo, si hagués calgut, per talla entre els veïns (162-163). [La part principal és dedicada a anàlisi artística i recau fora dels nostres límits]. — J. P. E. [18.922

Albert FERRER ORTS, *La historiografia de la cartoixa valenciana d'Ara Christi i els seus artífexs (1585-1660)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 405-462.

Albert FERRER ORTS, *Els artífexs de la Cartoixa d'Ara-Christi (1661-1682). Darreres dades i reflexions*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXX (2004), 215-226.

Dues parts clares i un apèndix configuren aquest article. La primera és bibliogràfica i resumeix les publicacions dedicades a aquella casa des de poc després del seu establiment fins als nostres dies (406-413); la segona part aplega, en ordre alfabètic, les persones documentades en relació a les obres de construcció de la dita cartoixa, ara a València, ARV, *Clerecia*, llibres 1683 i 2312 (415-459). L'apèndix ofereix una fotografia i tres croquis d'aquell conjunt (460-462).

El segon títol, basat en les dos llibres ja esmentats, informa dels menestrals i d'altres que treballaren en aquella cartoixa després del 1661 i de certs treballs de fàbrica i ornamentació; les dades són posades en dos quadres sinòptics: el primer grafia les inversions anyals en obres entre el 1611 i el 1682 (220), el segon presenta llista onomàstica dels qui hi treballaren, amb indicació personalitzada dels anys en què cada un hi fou actiu (221-225). — J. P. E. [18.923-18.924

Antoni PLADEVALL, *Algunes notícies sobre el bandolerisme a Arbúcies*, dins «Monografies del Montseny», 19 (2004), 37-46.

Les notícies d'aquestes pàgines fan referència a «com era la vida quotidiana de la gent de principis del segle XVII... i com eren els seus criteris morals» (39) són extretes de les declaracions dels mateixos bandolers en procés a càrrec d'ells, conservat a Vic, Arxiu de la Vegueria, *Criminals 1624*, d'on són transcrits quatre fragments narrants el bandoler posat en turment, «en descàrrec de ma consciència», com eren estat comesos alguns assassins; també és transcrit l'acte jurídic de certificació d'una mort i identificació del cadàver. — J. P. E. [18.925

Llorenç FERRER I ALÒS, *La formació de la burgesia catalana. Magí Pladellorens Playà, de rabassaire del Bages a exportador de vins a Sant Martí de Provençals*, dins «Misc. Giral», 465-484.

Només les quatre primeres pàgines entren en el nostre camp i informen de la formació de petita propietat durant el segle XVIII per la incapacitat d'algun gran propietari útil a pagar els deutes, amb la consegüent rècula de vendes de petits trossos a carta gràcia, que mai no pogueren ésser recuperats; d'un d'aquests petits trossos procedia el comerciant estudiat en aquestes pàgines, ja en ple segle XIX. Les bases documentals es troben a Barcelona, Registre de la Propietat núm. 5, i a Manresa, AHC, *Fons notarial*. — J. P. E. [18.926

Manuel RIU I RIU, *Documents dels segles XII al XV dels masos, castell i parròquia de Santa Maria de Balsareny (Bages)*, dins «Misc. Arnall», 95-103.

Els onze documents, datats entre el 1255 i el 1465, són de propietat particular; l'autor ofereix un resum de cada un, en tots els quals, exceptuat el penúltim, es repeteix el nom de Casaldàguila (amb arbre genealògic: 96); el darrer és testament; tots són de naturalesa econòmica dins el clos familiar. — J. P. E. [18.927

Román PIÑA HOMS, *El 'Regnum Balearium': de la participació a les Corts Catalanes a la consolidació dels parlaments insulars*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002), 721-733.

Si durant el segle XIV, Catalunya i les Illes «formaren una unitat política d'especial complexitat dins la Corona d'Aragó» (721), ja que oficialment formaven part tant de la Cort com de la Generalitat de Catalunya, l'autor, sense referències explícites, recorda les frases documentals que indiquen els passos per a l'establiment d'una representació popular en els Consells insulars, vinculats als municipis de les respectives capitals, enfortits en totes direccions els anys de la Guerra amb Joan II, que mantingueren llurs atribucions fins al *Decret de Nova Planta* (731-733), encara que a Menorca, ni que fos de forma discontinua, el Consell insular seguí actuant sota els anglesos fins al 1780. — J. P. E. [18.928

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *La participación del Reino de Mallorca en las Cortes Generales de la Corona de Aragón*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 763-771.

Enfilall de les decisions polítiques preses per la representació del Regne de Mallorca o en nom d'ell des de la reconquesta, conegudes per les *Cortes de los antiguos reinos...*, o per documentació inèdita de l'ARM, *Llibre d'En Sant Pere*, o *Llibre de corts generals, Arxiu Històric, Actes General Consell, Canc., Pergamins*, d'on resulten tant casos d'integració, sobretot en els segles moderns (770-771), com d'independència del Principat de Catalunya [una observació: quan en la cort de Barcelona 1292, Jaume II de Catalunya-Aragó establí que «los oficiales y jueces del reino de Mallorca hubieran de ser catalanes» (763), no donava a entendre que els mallorquins complien aquest requisit?]. — J. P. E. [18.929

Josep M. LLOBET PORTELLA, *La declaració de les autoritats municipals de Barberà de la Conca en un capbreu dels anys 1723 i 1724*, dins «Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 22 (2004), 66-79.

El dit capbreu es conserva a Cervera, AHC, *Fons notarial. Cervera*; l'autor presenta allò que els jurats reconeixien a l'Orde de l'Hospital, senyor baronial de la població, que se'n retenia alguns béns (70), i allò que el comú tenia per aquest, començant pel perímetre del terme i seguint per les prerrogatives i serveis comunals; el text del capbreu és transcrit en les pàgines 70-79. — J. P. E. [18.930

Maria SOLER i SALA, *Feudalisme i nucleació fundacional. Processos de concentració de l'hàbitat al comtat de Barcelona entre els segles X i XIII*, dins «Misc. Julià», 69-101.

En les nombroses publicacions catalanes de documentació d'entorn l'any mil i en la recerca en els arxius d'ACA, de la BC, en els comarcals de Terrassa i Vilafranca del Penedès, i en l'AM d'Olesa de Montserrat (70-71, nota 2), l'autora ha constatat que si fins entorn l'any mil la població en el comtat de Barcelona fou esparsa, a partir d'aleshores és perceptible una tendència a l'agrupació formant nuclis habitats; com que simultàniament prenia empena la feudalització es pregunta la relació que pot haver-hi entre feudalització i agrupació d'hàbitat i ha cercat la resposta aplicant al tema els Sistemes de Gestió de la Informació Històrica i els d'Informació Geogràfica (71-72). Constata l'aparició en els documents de nuclis ensagrerats entre el 892 i el 1110 (77), que no arribarien a la meitat dels llocs, car no haurien passat del 40%, ni presentarien una distribució homogènia (cf. croquis i llista de poblacions, 96-97); tot i les diferències, les sagreres tenien característiques semblants (80); així nasqueren nombre de 'vilafranques' i 'vilanoves', desdoblament de nuclis encimbellats que cercaven emplaçament més acceptable prop camins, ponts, guals o barques, afavorit per raons polítiques o econòmiques, com la concessió de mercats i fires, o per la localització d'un hospital o establiment termal; s'hi multipliquen molins, fargues i terrisseries (82-93). Hi ha vuit croquis del mucli antic d'altres tantes poblacions (98-101. — J. P. E. [18.931

José Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *Ricard Guillem o el somni de Barcelona* (No Ficció, 2), Barcelona, Edicions 62 2001, 224 pp.

Jaume AURELL, *De Benedetto Zaccaria a Ricard Guillem: mirades historiogràfiques hacia los mercados medievales*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 421-432.

El primer títol és una autèntica tesi, la que el capitalisme a Europa no hagué d'esperar a néixer fins a la Reforma, ans ho féu entre els segles XI-XII i que el barceloní Ricard Guillem fou un dels seus pares. La prova és proporcionada per l'ACA, *Canc.*, *Pergamins de Ramon Berenguer I-II-III i IV* (213-220: aquestes pàgines de referències supleixen l'apèndix documental que Rafael Conde Delgado de Molina aplegà per a l'edició original italiana de l'obra), que han conservada la memòria d'actuacions, en les quals encara ara podem copsar d'una banda «una indestructible consciència moral» i de l'altra la persistent substitució dels principis feudals de participació en els drets damunt la terra detinguts pel senyor, pels de l'«economia del benefici» i, doncs, de l'incert en les decisions de responsabilitat personal (12). Les passes d'aquesta substitució són desgranades en la vintena de capítols del llibre, en els quals som informats tant de les constants dificultats que calgué vèncer, com de la voluntat d'expansió econòmica barcelonina (aquest hauria estat el 'somni de Barcelona'), recolzada sobretot per Ramon Berenguer III, que amb el temps faria possible l'expansió política.

L'autor de l'article no deixa de subratllar les mateixes idees i alhora remarca l'adscripció del llibre de Ruiz-Domènec al corrent d'«història narrativa» amb la seva forma particular de 'llegir' i de comprendre els documents com a base per a la reconstrucció de la vida global d'una comunitat humana, en aquest cas, la Barcelona que isqué de l'any Mil, i d'allò que en aquella ciutat concreta representà l'esperit d'iniciativa dels mercaders, lloat per Eiximenis en un cèlebre paràgraf, que l'autor reproduceix (425). — J. P. E. [18.932-18.933

Agustí ALCOBERRO, *Mites i llegendes*, dins *Barcelona ideal i real*, 155-148.

Objectiu: «presentar les etapes de formació, crisi i evolució d'alguns dels grans cicles mítics forjats a voltant de la ciutat de Barcelona» (137), algun dels quals ja consta a mitjan segle XII en els *Gesta Comitum Barcinonensium...*; els mites ací resumits són el d'*Orger Cataló i els nou barons de la fama*, documentat el 1448 per Jaume Marquilles en els *Commenaria super Usaticis Barchinone* (140-142); el de *Jofre el Pelut i la comtessa de Flandes*, amb l'origen de les

Quatre Barres, ja conegut dels *Gesta Comitum...* (142-144), i el del *Bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya*, esmentat en el discurs de Martí l'Humà a la Cort de Perpinyà del 1406 (145-146). Si els historiadors renaixentistes (Pere Miquel Carbonell) els consideraven fruit de la fantasia, els del temps barroc (Pere Anton Beuter), sota l'imperi d'Annio da Viterbo, els donaren vigència (147-148). — J. P. E. [18.934

Ma. Carmen RIU DE MARTÍN, *Onomástica y localización de algunos ceramistas y vidrieros barceloneses en los siglos XIV al XVII*, dins «Misc. Arnall», 1045-1069.

Ma. Carmen RIU DE MARTÍN, *El treball artesà a Barcelona els segles XIV al XVI segons les ordinations gremials: els esparters i vidriers*, dins «Misc. Julià», 551-556.

Mª Carmen RIU i MARTÍN, *Ceramistas y vidrieros de Barcelona a través de los testamentos: aspectos socioeconómicos, siglos XV-XVII*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXI (2003), 227-206.

Ma. Carmen RIU DE MARTÍN, *El patrimonio de ceramistas y vidrieros de Barcelona, siglos XV-XVII*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXII (2004), 15-56.

L'escorcoll de seccions diverses de l'AHCB i de l'AHPB indicades en les pàgines 1067-1068, i les investigacions ja publicades de la bibliografia (1068-1069), han permès a l'autora d'establir les llistes dels diversos menestrals terrissaires (ollers, gerrers, escudellers, rajolers i vidriers i oficis complementaris), dels successius mitjos segles que van del XIII al XVII (1250-1665); alguns procedien d'altres estats de la Corona i àdhuc d'Occitània; dins una línia d'estabilitat numèrica, augmentà el nombre d'escudellers i baixà el d'ollers (1066).

El 1470, els vidriers s'associaren al gremi d'esparters, però aquests darrers ja des del 1358 havien començat d'ésser objecte de successives ordinations municipals, conservades a Barcelona, AHCB, *Consell de Cent*, IV i V, i el 1404 foren estructurades en les *Ordinacions fetes sobre los gerrers* (553); catorze anys abans d'agrupar-se oficialment esparters i vidriers ja trobem el 1456 unes *Ordinacions sobre los oficis de esparters i vidriers* (ibid., 4) i a partir d'aleshores el Consell de Cent ja emanava prescripcions *De esparters e vidriers*, ací resumides (553-555); encara n'hi hauria una del 1568. Les darreres prescripcions fan referència a l'adquisició de matèries primeres en situació d'igualtat (555-556).

Exposició basada en els testaments, codicils i inventaris de béns de l'AHCB, *Documentació notarial*, on l'autora vol «conocer su posición socioprofesional y económica, analizando los bienes muebles e inmuebles que poseían, el modo como los conservaban, administraban y transferían ... o los vendían» (227). Sintetitzat el tipus normal de testament (228-230), són resumides les dades proporcionades pels tres testaments d'ollers i llurs mullers (230-232), pels quatre de gerrers i mullers (232-236), pels set d'escudellers i mullers (237-245), pels nou de rajolers i mullers (246-254), pels de tres vidriers i mullers (255-260). En resulta sobretot una geografia de les devocions i preferències dels barcelonins durant el segle XVI: Framenors atreia els sufragis, però els béns anaven, normalment, a l'hereu (261-263). Hi ha llista nominal d'aquests menestrals en els segles successius (264-266).

El patrimoni mobiliari i la seva distribució en les diverses estances d'una llar és en aquestes pàgines basat en catorze inventaris de terrissaires (deu d'ells i quatre de llurs esposes) i en cinc de vidriers (un dels quals és d'una vídua i un d'un marxant de vidre) conservats a Barcelona, AHCB, *Arxiu notarial* (16-17); la distribució de mobles, eines o estris dels terrissaires per les diverses habitacions ocupa les pàgines 17-39 i la dels vidriers les 39-54; en general eren més ben assortides les llars dels terrissers, encara que, com és natural, les dels vidriers posseïen més estris de vidre (55). — J. P. E. [18.935-18.936-18.937-18.938

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Pergamins del monestir benedictí de Sant Pau del Camp de Barcelona de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (segles XII-XIV)* (Anuario de Estudios Medievales. Annex 45), Barcelona, CSIC 2002, 364 pp.

Bàsicament aquest llibre consisteix en l'edició del text de noranta-quatre pergamins (85-332), ara conservats, tal com diu el títol, a l'ACA, secció de *Monacals*; són datats entre el desembre del 1158 i l'agost del 1338; com els altres aplecs de documents contemporanis aquest és constituït per compra-vendes, establiments o d'altres canvis de propietat que necessiten el vist-i-plau del prior de Sant Pau del Camp perquè formen part dels béns col·locats sots la seva propietat eminent o senyoria. Però la lectura dels dits instruments permet d'assistir a un cert canvi en la valoració dels béns materials, car, d'una banda, algun d'aquestes actes permet de veure que els drets inherents a les baronies feudals (p. e., jòves, 'agrària', 'censuals') ja són considerats menys interessants que un tribut corresponent a les collites anyals; em semblaria que és aquesta la significació de documents com els de les pàgines 201-207, 223 o 236-237; un altre detall que permet de copsar l'evolució del temps rau en el fet que nombre dels actes protocol·litzats en aquestes pàgines no es refereixen a drets substantius com podrien ésser propietats agrícoles o cases a ciutat, ans a drets econòmics, en concret, censals; al costat de la propietat rústega o urbana, el dret a percebre una quantitat de diners damunt un bé determinat s'havia convertit, almenys a Barcelona, en els primers decenniis del segle XIV, en objecte de transacció mercantil i doncs, en un mercat econòmic d'importància: des de la pàgina 276, tals traspassos de censos es fan més freqüents. Tot i tractar-se de documents tan tardans en comparació amb una llengua catalana ja en plenitud, encara és possible de trobar-hi mots que no han estat recollits en el DCVB: 'atahut', p. e., del 1225, a 106/22 i 110/2; o participis com 'fexuriata' i 'avineata' (fexuriar/avinyar, ambdós no recollits; i 'fexuriar' tenia el sentit equivalent de 'plantar estaquas', tal com es dedueix de la frase del 1298 (213/13): «in carraria et in fexuriis ibi fixis», sentit que resulta més clar el 1315 (265/5 del final): «quedam carraria stricta in cuius medio loco existunt fexurie, que sunt inter predictam partem... et predictam...»; una 'fexúria' (absent del DCVB), era, doncs, una estaca o un senyal de partició de terra. — J. P. E. [18.939

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Política, urbanismo y vida ciudadana en la Barcelona del siglo XIV* (Anuario de Estudios Medievales. Anejo 44), Barcelona, CSIC 2004, 428 pp.

Aplec de quinze estudis, distribuïts en tres grups, acompanyats pel fet de referir-se a la Barcelona del segle XIV, d'haver estat publicats entre el 1965 i el 2001, i d'ésser de difícil accés. Sis són inclosos en la primera part, de política internacional: *Proyección de Barcelona en el ámbito peninsular. Noticias sobre el consulado de catalanes en Sevilla, 1282-1327*, del 1997 (3-17); *El 'Consell' de Barcelona en la política siciliana de Jaime II (1291-1327)*, del 1996 (19-47); *El 'Consell' de Barcelona en la guerra catalanogènesca durante el reinado de Alfonso el Benigno (1327-1336)* (49-80); *La guerra entre Barcelona i Gènova de 1330-1335. Documentació barcelonina*, del 1992 (81-113); *Notícies i documents sobre les relacions entre Barcelona i Sicília durant el regnat d'Alfons el Benigne*, del 1989 (135-146); i *Notícies i documents sobre les relacions entre Barcelona i Nàpols durant la guerra de Gènova (1333-1335)*, del 1993 (203-215). La segona part ofereix quatre estudis sobre l'estructura urbanística de Barcelona: *Millores urbanístiques a Barcelona durant el regnat d'Alfons el Benigne (1327-1336)*, del 1282-1284 (163-165); *Contribución al estudio del urbanismo en la Barcelona del siglo XIV: Noticia documental de la pavimentación de una plaza y una calle en 1356*, del 1989 (177-182); *Les Drassanes de Barcelona en temps d'Alfons el Benigne (1327-1336) i de Pere el Cerimoniós (1336-1387)*, del 1985-1989 (183-199); *Noticias y documentos sobre las murallas de Barcelona en tiempos de Pedro el Ceremonioso (1336-1387)*, del 1992 (151-161). Els estudis integrats en la tercera part són cinc: *L'abastament de blat a la ciutat de Barcelona en temps d'Alfons el Benigne (1327-1336)*, del 2001 (215-251); *L'abastament de peix i carn a Barcelona en la primera meitat del segle XIV*, del 1998 (253-288); *Les ordinacions del municipi de Barcelona sobre els esclaus*, del 1999-2000 (289-308); *Documents sobre vida ciutadana i urbanisme a Barcelona durant el regnat d'Alfons el Benigne (1327-1336)*, del 1994 (309-370) i *Pedro el Ceremonioso (1336-1387) y la Capilla Real de Barcelona*, del 1993 (371-383). Hi ha

taula única d'antropònims i de topònims (389-418); també llista d'il·lustracions (419). — J. P. E. [18.940]

Daniel RUBIO, *El crèdit a llarg termini a Barcelona a la segona meitat del segle XIV: els censals morts i els violaris*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XIV (2003), 159-178.

Resum de tesi doctoral basada en documentació de l'ACA, AHCB i ACB, centrada en l'estudi de l'estructura i la funció jurídiques de cada una de les tipologies censals, amb l'objectiu de comprendre i comprovar documentalment les funcions econòmiques per a les quals foren utilitzats els censals i violaris. — J. de P. [18.941]

Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, *Ordenamientos jurídicos locales catalanes*, dins «Revista de Historia Jerónimo Zurita», núms. 78-79 (2003-2004), 153-178.

Suposada l'existència d'una jurisdicció del comte de Barcelona en tant que 'prínceps' de tot el territori de Catalunya, l'autor estudia «el proceso histórico-jurídico de organización de las comunidades locales de Cataluña y el proceso de formación del derecho especial de la más importante de ellas... Barcelona, que las representa a todas» (156). Les dues pàgines següents resumeixen el resultat de les investigacions de Josep Me Font i Rius sobre la configuració jurídica de les poblacions (universitats) catalanes de la Baixa Edat Mitjana (156-158). La configuració jurídica de la ciutat de Barcelona comença amb un capítol de Carlemany, del mateix any de la conquesta, el 801, reconstruït per Ramon d'Abadal i de Vinyals, completat pel de Carles el Calb atorgat a Terrassa del 844, amb extensió a tot el comtat de Barcelona; amb les altres concessions dels comtes, a mitjan segle XII arribem als *Usatges* i al recull de privilegis, el *Llibre verd*, obra del notari Ramon Ferrer a mitjan segle XIV, que els aplegà en quatre temes: la comunitat cristiana universal, les monarquies cristianes, el dret general de Catalunya i l'especial de Barcelona (160-161), cada un dels quals és àmpliament exposat en els cinc apartats següents, amb constant referència als documents del dit *Llibre verd* (163-178; cf. el resum següent). — J. P. E. [18.942]

Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, *Una compilació de dret especial de Barceleona a la Baixa Edat Mitjana*. Discurs de recepció com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el dia 16 de juny de 2004, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2004, 32 pp.

La dita compilació es troba a l'AHCB, *Fons municipal. Consell de Cent. Llibre verd*; havia estat encarregada pels consellers a Ramon Ferrer, notari-escrivà del Consell de Cent, que necessitaven el recull dels actes reials on eren formulades «les pautes de comportament exigibles als ciutadans i habitants de Barcelona» (6); relatives a quatre grans punts: «la comunitat cristiana universal; 2) les monarquies cristianes; 3) el dret general de Catalunya; i 4) el dret especial de Barcelona» (7), punt en el qual es concentren les pàgines presents, assenyalant primer els sobirans representats en aquesta part del *Llibre...* (11) i tot seguit aplegant en cinc apartats la dita documentació: a) fonts del dret especial de Barcelona; b) privilegis d'índole fiscal o tributari; c) franqueses de tipus econòmic general; d) determinacions del dret jurídic d'algunes institucions; i e) dret criminal especial (11-12): cada un d'aquests punts és objecte d'exposició detallada en les pàgines que segueixen, amb indicació en nota de la o les rúbriques corresponents del *Llibre verd*. — J. P. E. [18.943]

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Preocupacions del govern municipal barceloní en el 1371 a través dels testaments dels consellers*, dins «Misc. Julià», 331-351.

L'AHCB, *Consellers. Testaments dels consellers*, conserva el dels cinc que governaren la ciutat el 1371, elegits per Sant Andreu de l'any abans; aquest testament té major interès pel fet que manca en l'arxiu la documentació paral·lela dels anys immediatament següents (332). En aquestes pàgines l'autora ha concentrat en nou temes els punts sobre els quals els consellers ixents consideraren que havien de cridar l'atenció dels entrants i en particular dels 'obrers': la defensa de la ciutat completant murs i valls i alambors; atenció a les fonts i a acabar el Pont de Sant Boi, encarregat a la Ciutat de Barcelona (333-336); els municipis no semblaven tenir problema per la multiplicació d'hospitals barcelonins, però insistien en la necessitat de controlar els comptes (337-338); eren moments de compilacions jurídiques i els consellers n'encarregaven dues, ambdues anomenades *Llibre vert*, una part dedicada a privilegis de Barcelona i l'altra als *Usatges i Constitucions de Catalunya* (338-340; cf. els dos resums anteriors); durant la segona meitat del segle XIV, la fiscalitat havia estat una creu per a tothom i tothom havia de traure d'on fos els diners necessaris per a les atencions d'administració pública; per això, els consellers de la ciutat de Barcelona posaven en guàrdia els seus successors a fi que defensessin els propis ciutadans fent complir els privilegis de la ciutat en el punt de les exempcions (341-344); les pàgines següents exposen els contenciosos dels consellers amb alguns dels oficials reials, com el mostassaf, el saig, els escrivans, els advocats i els notaris (345-348); entorn al Consolat de Mar, ultra algun punt contenciós, calia vetllar, segons els consellers, a mantenir íntegre el privilegi de la Ciutat de Barcelona quant al nomenament de cònsols de catalans en ports de la Mediterrània (348-349). Els consellers, finalment, demanaven continuïtat en la vigència del 'sagramental' [milícia urbana per a la defensa de l'ordre públic] i en la contraposició de la ciutat a les alienacions de jurisdicció reial en llocs de la vegueria de Barcelona, alhora que demanaven el retorn a la ciutat de les batllies reials de Cubelles i de Vilanova de Cubelles (350-351). — J. P. E. [18.944

Vera-Cruz MIRANDA MENACHO, *Algunos aspectos de la economía del monasterio de Pedralbes a través del manual (1414-1419) y del Capbreu (1414-1418) de Gabriel Forest*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 33 (2003), 171-190.

En realitat, aquestes pàgines són dedicades a exposar les dades econòmiques consignades en el manual en les 397 anotacions datades els anys 1414-1419, on trobem primer les retribucions satisfetes als servidors normals del monestir, des dels procuradors locals a tots els professionals, des del rector de Sarrià passant pel metge i el cirurgià, els traginers, capellans, escolans, fins al veterinari i apotecari; segueixen les despeses en alimentació, amb la notícia significativa de l'augment dels preus el 1416 [fou un mal any?]; el darrer capítol és dedicat a les compres de quatre esclaves els anys 1415-1416. — J. P. E. [18.945

Teresa VINYOLES I VIDAL, *Bernat Vidal, rellotger i 'enginyer' barceloní del segle XV*, dins «Misc. Julià», 597-612.

Fins a mitjan segle XV Barcelona tenia el 'rellotge' del campanar de la Seu, on un ermità colpejava l'hora en la campana corresponent; el 1453 un ciutadà, Bernat Vidal, oferí, segons l'AHCB completat amb l'AHPB, muntar i donar a la ciutat el primer rellotge automàtic a canvi d'una renda vitalícia de 30 lliures anyals; el refús inicial de la ciutat fou vençut per la perfília d'En Vidal, que es guanyà la confiança del 'rei' Pere de Portugal i ja el 1464 aquest convençé els consellers (599-602); el seu ambient familiar és conegut pel testament de la muller, Maria Oromir, conservat a l'AHPB, *Joan Mestres* (603); són coneguts d'altres projectes d'En Vidal com l'armament de galeres de la ciutat en la guerra contra Joan II (604), automatitzar el desguàs de l'Estany del Port (605-607) i, assegurada la concessió reial de l'aigua, construir altre desguàs al Rec Comtal i aprofitar l'aigua del Llobregat del Pont de Martorell fins a la mar (607-610); l'agost del 1473 ja era mort i calia un successor (611-612). — J. P. E. [18.946

Eulàlia DURAN I GRAU, *La ciutat ideal*, dins *Barcelona ideal i real*, 253-267.

El tema de la 'ciutat ideal' fou elaborat pels intel·lectuals de l'Humanisme italià, d'on l'importà Jeroni Pau. En aquestes pàgines l'autora es pregunta si «disposem d'uns textos catalans que formulin una ciutat ideal» (257) relacionable amb Barcelona i repassa els textos que van del secretari reial Andreu Fonolleda (Barcelona ho té tot i ara també tindrà moll de pedra) fins a Antoni de Capmany, que en acabar el segle XVIII idealitzava la Barcelona estudiada en les seves *Memorias...* (265-266); Jeroni Pau (la seva narració objectiva és també figuració ideal) tindria seguidors que el copiarien, però alhora tendirien a separar realitat i fantasia, poetitzant Barcelona (Antonio Lofrasso, Francesc Fontanella) i arribarien a formular en ploma de l'exiliat a l'Imperi Austríac, Josep Plantí, un doble de Barcelona totalment idealitzat (264-265); tots enaltirien l'emplaçament geogràfic, talment paradisiac, i la coherència social amb convivència pacífica de les diverses classes de ciutadans. — J. P. E. [18.947

Joan BADA, *Poder eclesiàstic: Església i espiritualitat*, dins *Barcelona ideal i real*, 51-67.

L'autor parteix de la definició de poder com a capacitat d'obligar algú a fer quelcom i veu el poder eclesiàstic barceloní legalment establert, personificat en el bisbe, el capítol de la Seu, i en el pla parroquial els rectors, responsables pastorals, i els obrers, responsables de l'edifici (52-57); també en un poder paral·lel, però a Barcelona molt encongit, el de la Inquisició Espanyola (58-59). Un altre poder no estructural, però d'influx real, era el dels instituts religiosos, engrandit en època moderna per la seva incidència en àmbits vitals de la vida col·lectiva, com l'ensenyament i l'atenció mèdica, i el de les confraries, vigoritzades en la Contrareforma (60-61). És propi de l'època moderna l'augment del poder reial damunt l'església, que sota els Borbons arribà a regalisme, i a Barcelona propicià situacions de tota mena (62-65); amb el municipi, en canvi, seguiren les relacions de bona entesa (67). *Les Rúbriques* d'En Bruniquer i el *Calaix de sastre* del Baró de Maldà són bona font de notícies. — J. P. E.

[18.948

Rubén MAYORAL LÓPEZ, *Los orígenes del Tribunal de Barcelona. Los inquisidores del Santo Oficio catalán en el siglo XVI*, dins *Espacios de Poder*, II, 385-421.

Recordada l'estructura de la Inquisició medieval en la corona catalanoaragonesa (385-387), l'autor, basat en estudis ja realitzats i en la documentació, també inédita, de Madrid, AHN, *Inquisición*, i de Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni*, exposa els tres intents dels Reis Catòlics d'afaiçonar una inquisició més cooperant amb el poder reial: el primer mantenia l'estructura de la medieval, però intentava de controlar els nomenaments (387-388); amb el segon naixia la 'Inquisició espanyola' unitària i antijueva, que s'imposà malgrat totes les dificultats jurídiques i polítiques (388-396); la terça, des del 1499 fou conduïda pel rei Ferran i el seu partit, que no vencé a Castella per la fidelitat de Francisco Jiménez de Cisneros a la reina difunta; però del 1506 al 1518 la corona catalanoaragonesa tingué el seu propi consell d'Inquisició d'acord amb la decisió política de desvincular les dues corones (407-418). En tots els intents, el camí de la Inquisició a Catalunya anava lligat al de les faccions tant en la casa reial com en les institucions catalanes. És transcrit en apèndix l'escrit d'entorn el 1640 de Francisco Díaz de Cabrera, *Fundación de la Inquisición en Cataluña*, de l'AHN, *Inq.*, llibre 1226, ff. 664-669 (414-421). — J. P. E. [18.949

Eva SERRA I PUIG, *Poder polític: municipi, Generalitat i virrei*, dins *Barcelona ideal i real*, 25-50.

Les primeres pàgines són com un resum de l'estructura política de Barcelona, dibuixada no sols per la constitució jurídica de la ciutat mateixa, ans també per ésser «seu de diverses institucions catalanes i/o reials amb jurisdicció territorial a tot Catalunya», damunt un «territori ample..., que establia una zona de pau i treva permanent sota la protecció del

comte»; calia afegir-hi la institució del carreratge, l'ésser senyora de baronies, cap i president del braç reial sobretot en celebració de corts, seu «del juí de prohoms o que era el redós dels catalans pobres en temps de fam» (25-27), en un moment, el segle XVI, d'un «creixement econòmic important i uns bons ingressos fiscals, tant de Barcelona com de la Diputació» (25-28); afegim-hi el poder militar (37). No és estrany que aquesta realitat fàctica es convertís en teoria ideal, per exemple en el *Barcino* de Jeroni Pau (30-32), en el *Dietari* de Jeroni Pujades (33-34, 39-40), en la *Descripción de las excelencias...*, d'Esteve Gilibert Bruniquer, o de Dionís Jeroni Jorba (33-35). Aquest bloc de fets i d'idees hauria incidit i s'hauria d'analitzar dins els punts conflictius del segle XVII: «el debat de la vicerrègia del 1622 i els debats sobre els quintos, la cobertura o els allotjaments... els anys vint i trenta del segle» (37), en què compareixen nous teòrics: Andreu Bosch (37-38) i sobretot autors de fulletons en primera línia de les constants batalles ideològiques, com Dimas Porta, Dídac López Gardeny i Pere Antoni Joffreu (40-41), posicions sintetitzades en la *Notícia Universal de Catalunya* de Francesc Martí Viladamor o en la *Proclamación católica*, de Gaspar Sala, del 1640 (42-43), o, en sentit contrari, en *La rebelión de Barcelona*, de Francisco de Quevedo y Villegas (44). «Després de 1652 Catalunya era un país arruïnat» i no cal dir després del 1714 (44-46); només subsistia la Barcelona real; la ideal, en la ploma de Narcís Feliu de la Penya, de Pere Serra i Postius, del baró de Maldà i àdhuc, al final ja en segle XIX, d'Antoni de Capmany, era pura enyorança (45-50). — J. P. E. [18.950

Mario SPEDICATO, *Il Trattato di Barcellona del 1529 e l'esercizio del Patronato Regio nel Viceregno di Napoli nell'età di Carlo V*, dins *Sardegna, Spagna*, 381-389.

Dos anys després del 'Sacco di Roma', a través de llurs representants emperador i papa arribaven a Barcelona a un acord parcial sobre un dels punts que els enfrontaven: el de l'extensió del Patronat Reial als bisbats del Regne de Nàpols i de la jurisdicció reial en camp fins aleshores considerat exclusivament eclesiàstic. Però restà el dubte de si l'emperador havia obtingut autèntic dret de patronat damunt tots els nomenaments eclesiàstics i la jurisdicció reial només fou reconeguda en vint-i-quatre dels cent trenta-un bisbats napolitans. — J. P. E. [18.951

Eva SERRA I PUIG, *Els dissentiments del Braç Reial: el cas de Barcelona a la Cort General de Montsó de 1547*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórica-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 685-719.

J. H. Elliot considera que el dissentiment en Cort permetia d'aturar-ne l'activitat per conveniència particular, però Víctor Ferro recorda que el dissentiment només tenia eficàcia si un braç se n'apropiava i ho comunicava als dos altres. L'autora analitza el tema a base de la documentació de l'AHCB, *Consell de Cent*, i d'ACA, *Generalitat. Corts*, sobre la cort del 1547 i esbrina la relació entre dissentiment i procediment d'una banda, i deliberació legislativa de l'altra, en particular en la fixació del donatiu al rei (688-691). Repassats els dissentiments de Barcelona en les corts del segle XVI (692-695), són presentats els del 1547 (696-703), que l'autora resumeix així: «...les modificacions de Barcelona tendien en alguns casos a millorar el sentit o la concreció del capítol, en d'altres a defensar privilegis i interessos propis, en d'altres encara a reforçar el control de les actuacions dels oficials reials i finalment en d'altres a reclamar un major control també dels oficials dels barons» (703). Barcelona s'entestà en dos dissentiments (704-706), cosa que provocà el 'iudicium in curia datum', contrari a Barcelona: «El fracàs dels dissentiments de Barcelona, no simplement posava límits a les seves aspiracions més importants, sinó que segurament també obligava a deixar en el tinter una sèrie de lleis generals proposades per algun dels tres braços o per tots tres» (708); de més a més, en les «Corts del segle XVI l'amenaça de fer 'iudicium in curia datum' va ser constant i... pretenia per part del rei vulnerar el sistema del mandat imperatiu i fer els síndics més dòcils amb

el rei que amb la ciutat» (711). Són transcrits en apèndix un dissentiment de Barcelona i Perpinyà en la cort del 1533; l'oferta del donatiu de la cort de Montsó, 1552; la sentència del ,iudicium in curia datum' del 1547; i les reaccions al dit ,iudicium' (712-719). — J. P. E.

[18.952]

Xavier SANAHUJA I ANGUERA, *Els escuts d'or de Barcelona de Felip II, identificats*, dins «Acta Numismatica», 33 (2003), 157-168.

Un episodi purament accidental estigué a punt d'esdevenir un conflicte entre la ciutat de Barcelona i el rei en el pas del segle XVI al XVII. Aquells anys, en què es feia sentir la manca de moneda catalana d'or, hom recordà que a la Taula de Canvis s'havien conservat peces del pretendent Renat d'Anjou, retirades de circulació en acabar la guerra contra Joan II; els fets d'aquells anys 1599-1603 són coneguts per vuit documents d'ACA, *Consell d'Aragó*, i d'AHCB, *Consell de Cent. Registre de deliberacions* (162-168), cinc transcrits sencers, tres resums en regest; a fi d'estalviar treball i despeses, el consell municipal els volgué retornar en circulació, el virrei, metropolità de Tarragona, Joan Terés (no ,Tarrés'), no ho veia gens clar i la cort de Madrid ,s'esperverà'; el consell barceloní girà cua fins al punt que aquelles monedes d'or del pretendent francès foren convertides en escuts d'or castellans; en són descrites tres peces, amb les corresponents inscripcions (161-162). — J. P. E.

[18.953]

Jaume DANTÍ I RIU, *La hacienda municipal y las exenciones fiscales en Catalunya. El conflicto entre el Consejo de Ciento y los eclesiásticos en Barcelona en los siglos XVI y XVII*, dins *Administración Municipal Moderna*, 219-228.

A base de documentació ja publicada (p. e., *Rúbriques d'En Bruniquer*) i de la de l'AHCB, *Consellers, Consell de Cent, Diversorum, Registre de lletres patents*, l'autor recorda que les impositions són regalia, però la ciutat en successives corts n'havia obtinguda l'administració, en l'exercici de la qual es contraposà a tota mena d'exempcions, començant per la dels eclesiàstics, defensada per Roma, acceptada per *Constitucions de Catalunya* i difícilment exigible perquè les grans institucions eclesiàstiques (p. e., Capítol de la Seu) eren sempre disposades a col·laborar amb la ciutat prestant diners mitjançant creació de censals; des de darrerries del segle XV el problema recurrent fou el de la carn, agreujat pel fet que el capítol tenia la pròpia carnisseria i la Ciutat sabia o temia que d'altres hi compressin; el 1604 Ciutat i Capítol arribaren a una *Concordia*; el pa i la farina provocaren problemes paral·lels. La guerra del 1640, encara més la del 1691-1697, els agreujà i en acabar el segle XVII la Ciutat devia 1.160.000 lliures en censals i necessitava que tothom pagués. — J. P. E.

[18.954]

Pere MOLAS RIBALTA, *Els estaments socials*, dins *Barcelona ideal i real*, 9-24.

Esteve de Corbera sentencià que el govern de Barcelona era d'una harmonia tal que podia ésser comparada a la de les esferes celestes; l'autor, per la seva banda, segons que diu al final, ha «seleccionat i comentat una sèrie de textos sobre els estaments socials de Barcelona durant l'Edat Moderna» (24), en els quals es palpa l'interès dels diversos estaments a ésser reconeguts en un grau superior al que en cada moment ocupaven: menestrals que volien ésser reconeguts com a artistes, artistes que volien passar a gaudints, mercaders que maldaven a ésser ciutadans honorats, i aquests que volien ésser ennoblits. Al final, l'autor ha aplegat passos del *Calaix de sastre* del Baró de Maldà, en els quals aquest manifestava la seva desconsideració als ennoblits per haver fet fortuna, cas d'Erasme de Gòmina (22-24). — J. P. E.

[18.955]

María de los Ángeles PÉREZ SAMPER, *El pan en la Barcelona moderna: Poder municipal y abastecimiento*, dins *Administración Municipal Moderna*, 407-420.

La documentació en què aquestes pàgines es basen és la de Barcelona, AHCB, *Llibre Verd, Consell de Cent. Registre de deliberacions i Crides*; la de l'ACA, *Consell d'Aragó*, la BC, *Junta de Comerç*, del *Manual de Novells Ardits*, i d'obres com els *Secrets d'Agricultura...*, del prior Miquel Agustí i el *Calaix de Sastre* de Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà. L'Edat Moderna no modificà les atribucions exclusives del Consell de Cent en l'avituallament de gra a la ciutat, ans el 1537 fou establerta la Vuitena de forments, a la qual foren delegades les responsabilitats (410); l'assortiment de gra, fins amb l'aplicació del ,vi vel gratia – de grat o per força', comportava grans inversions econòmiques, però assegurà en general la subsistència de la població, tot i la tensió amb les autoritats reials que exportaven per a l'exèrcit el blat destinat al poble; la ciutat estengué el seu control a l'elaboració del pa o ,pastim'; en els moments crítics com els de la Guerra del 1640, el consell s'encarregà directament del ,pastim', mentre hi hagué existències de blat; en acabar-se calgué capitular. El segle XVIII, fins i tot Felip V reconegué les prerrogatives annonàries de la Ciutat de Barcelona; però l'augment de població (100.000 hab. en acabar el segle) fou sempre un factor que contribuí a l'augment del preu del blat i del pa (415). El decret liberalitzador del 1765 decantà la tensió d'autoritats reials i comerciants contra la Ciutat de Barcelona a favor dels primers, però al cap de quatre anys de problemes arribaren els ,Rebombris del pa', que en tornaren l'administració a l'ajuntament barceloní. I així començava el segle XIX. — J. P. E. [18.956

María de los Ángeles PÉREZ SAMPER, *El pan nuestro de cada día en la Barcelona moderna*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 22 (2002), 29-72.

El fragment de Miquel Agustí presentant el pa com l'element bàsic de l'alimentació obre la porta a descriure la seva situació a Barcelona, on tradicionalment es presentava en formes diverses (48-49); l'assortiment de gra panificable des del 1319 era responsabilitat de la Ciutat, que el 1328 obtingué el privilegi de ,vi vel gratia', i normalment importava blat de prop o de lluny, en temps moderns també d'ambdues Amèriques (36-41 i 47); en temps de guerra l'assortiment s'anava fent difícil i obligava la Ciutat a cercar gra on fos, i a controlar tant les existències com l'elaboració i la taxació de pes i de preu dels pans (42-45); malgrat el *Decret de Nova Planta*, la Ciutat seguí essent responsable del proveïment de blat, situació que es mantingué estable, fins que entorn el 1764 el resultat de males collites se sumà a les idees liberalitzadores del govern i, amb l'augment dels preus i la baixada de la qualitat del pa, provocà situacions de necessitat extrema, que les institucions de Barcelona amb la col·laboració dels gremis controlaren amb una molt eficaç xarxa ciutadana de distribució d'aliments a pobres de la ciutat, on se n'havien refugiats molts de Catalunya (52-58); entorn el 1789 davant l'augment del preu, el poble espaordit davant la fam, s'avalotà i assaltà magatzems i forns en acció coneguda com el ,Rebombrori del pa', que posà fi als anys de liberalització (59-64). Les darreres pàgines reporten receptes de cuiners conventuals, en les quals el pa entra com a ingredient de plats diversos (69-71). Les dades són tretes de publicacions anteriors, sobretot del *Manual de novells ardits*, i de documentació inèdita de Barcelona, AHCB, *Llibre verd, Consell de Cent. Registre de deliberacions*, i *Ajuntament borbònic*; de l'AHPB; de BC, *Junta de Comerç*; de Madrid, Biblioteca de Palacio Real, *Papers de Francisco de Zamora*; del *Diario de los viajes hechos en Cataluña* del darrer; i del Baró de Maldà, *Calaix de sastre*. — J. P. E. [18.957

Mireia CAMPABADAL I BERTRAN, *El carnestoltes a la Barcelona de l'Edat Moderna: cultura cívica, tradició literària i transgressió social*, dins *Barcelona ideal i real*, 109-132.

L'autora precisa que d'entre «la profusa literatura carnevalesca en llengua catalana..., que constitueix un cicle temàtic de la història literària», ella s'ocuparà només dels «textos descriptius que fan referència a l'actualitat que viuen els propis autors...» (110). Hi ha en aquestes pàgines nombre de títols, sense que manquin els fragments transcrits d'alguns d'ells com

el de Miquel Ribes, *Relació breu... de les famoses festes, balls... que se acostumen fe en la noble ciutat de Barcelona en lo temps de Carnestoltes* (113), o l'escrit lloant el capità general, Agustín de Lancaster, per haver permès altra vegada celebrar Carnestoltes a Barcelona el 1798 (114-115), on es reflecteixen els costums. D'altres dibuixen els punts forts d'aquella festa a Barcelona, on trobem altra vegada Miquel Ribes, però també *Nou testament i última voluntat de l'honorable senyor Carnestoltes...* (116-117) o descripcions en prosa de Miquel Parets (118-119), o versos de la *Carta escrita per en Nicolau Gaciot... a na Joana...* (120), de la *Interpel·lació de Carnestoltes...*, del 1763 (121), de *El Sarrabal...* (122) i àdhuc de Francesc Fontanella, *Llettra que féu Fontano...* (123), dedicada a l'enyorança dels bons temps d'abundància en el carnestoltes famolenc del setge del 1652 (125). Cada una de les classes socials feia la seva festa en lloc predestinat: en donen testimoni la *Relació còmica de la tragèdia de la Llotja...*, per l'esfondrament del cadafal el 1783 (125-126), i altre cop *El Sarrabal* (126); el *Poema anafòric* de Francesc Tagell i, no cal dir, el Baró de Maldà (127-129); fins i tot la seriosa Acadèmia de Bones Lletres esbrinava ja el 1736 si les qualitats del personatge justificaven declarar-lo membre de la docta casa (129 i 130, nota 65). De fet, les barcelonines festes carnavaleres tingueren ressò en la literatura barroca, tot i que l'autor del *Testament, vida i costums del divertit Carnestoltes* es queixés dels autors que, segons ell, no les havien galejades com calia (132). — J. P. E. [18.958]

Josep SOLERVICENS BO, *Imatges de Barcelona a la literatura moderna: els mecanismes retòrics de la ficció*, dins *Barcelona ideal i real*, 187-205.

Si l'actual imatge literària de Barcelona és hereva dels escriptors dels segles XIX i XX, l'autor aplega descripcions modernes, de les quals esbrina «els mecanismes retòrics de la ficció: la manera com la retòrica estructura les descripcions i els elogis de la ciutat (I), la manera com els gèneres literaris codifiquen l'espai i l'idealitzen a la literatura bucòlica (II), el deformen al servei de l'humor en els sainets (III), o l'utilitzen com a marc per a la reflexió al diàleg (IV), la manera com la ideologia influeix en la percepció de l'espai (V) i, finalment, la capacitat literària de crear espais simbòlics, emblemàtics de la ciutat (V)» (188). I així ens fa passar davant els ulls des dels preceptes retòrics de Pere Joan Nunyes o d'Antoni de Capmany (189-190) fins a les recreacions de Montjuïc en les plomes de Francesc Fontanella i de Francesc Vicent Garcia (204-205), passant per les descripcions d'historiadors com Lucio Maríneo o de Capmany o per les més líriques com les de l'esmentat Fontanella o del sard Antonio Lofrasso, les més problematitzades dels dos Francesc Alegre i Francesc Moner, de Marc Antoni de Camós, de Pere Serra i Postius, o les més crítiques de Joan Pujol, Pere Seraffí i Josep Bach (191-203). — J. P. E. [18.959]

Eulàlia MIRALLES JORI, *La visió dels ciutadans: els dietaris personals*, dins *Barcelona ideal i real*, 207-232.

Fruit de les recerques dels darrers decennis entorn la literatura escrita en els segles abans qualificats de «Decadència» i en particular dels volums del *Repertori de manuscrits...* ha augmentat la informació sobre dietaris, però l'autora considera que l'exhumació de «fons bibliogràfics es troba encara en curs» (207), i limita la seva atenció a aquelles descripcions que subratllen la vivència col·lectiva dels esdeveniments recordats en el dit gènere literari. I així, deixant parlar els autors mateixos, proporciona fragments que ens fan reviure en successió cronològica els moments de més repercussió popular entre el 1564 i el 1800; pertanyen a Perot de Vilanova, Frederic Despalau, Josep Dalmau, Jaume Ramon Vila, Jeroni Pujades, Magí Sevillà, Francesc Ferrer, Miquel Parets, Miquel-Onofre i Josep Montfar-Sorts, Manuel Mas i Soldevila, un dietarista anònim, Honorat de Pallejà, i s'acaben amb Ramon Cornet i Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà. Assenyalem les observacions de James Amelang sobre la rebaixa en la categoria temàtica entre el començament i l'acabament del segle XVII

(222-223); i afegim que només una pàgina de diari ens pot donar un text tan tràgicament sagnant com la descripció de la passa del 1651 (221-222). — J. P. E. [18.960

Antoni Lluís MOLL BENEJAM, *Viatgers reals i viatgers de ficció a la ciutat*, dins *Barcelona ideal i real*, 233-249.

El primer sotstítol ajuda a comprendre el tema d'aquestes pàgines: *Realitat i ficció en els viatges reals i literaris de l'Edat Moderna*. Després dels dos viatgers italians del segle XV, Francesco Guicciardini i Andrea Navagero, que veuen Barcelona des de llur superioritat italiana (tot i que Guicciardini la veu, en conjunt, més acceptable que Florència), l'autor proposa una narració de viatger realista i d'un d'idealista per a cada un dels tres segles moderns: i així per al segle XVI contrasta la minuciositat notarial de Thomas Platter a la bucòlica d'Antonio Lo Frasso; per al XVII, la displicent crítica gavatxa de Barthélemy Joly a la juguesca de Cervantes, bocabadat davant el mar, però potser mofeta en la clàssica lloança; per al segle XVIII, l'atenció d'un anglès il·lustrat per una descripció objectiva a la narració potser totalment inventada, en tot cas limitada a l'alta franja de governants borbònics, de Giacomo Casanova. — J. P. E. [18.961

Anna Maria CORREDOR, *Desventures d'un jove droguer barceloní a la vila de Pals (1620)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 23 (2004), 53-76.

L'autora dona notícia de i estudia un procés conservat en el lligall 26 del fons *Notaria de Pals*, a l'AH de Girona, que conté part de la causa oberta l'any 1620 contra Simó Ferrer, adroguer de Barcelona, embolicat en un afer d'un sac de monedes, suposadament falses. Hom pot llegir en el procés les deposicions dels testimonis, essent desconeguda la sentència. S'hi reflecteix l'època de les torbacions causades pel bandolerisme i les seves conseqüències: severitat de les autoritats, adducció de proves falses o dubtoses, deposicions testimonials induïdes per odi o per diners, etc. Són publicats en apèndix quatre fragments del document i donats els noms dels testimonis que declaren. Hi ha llista de fonts consultades. — J. de P. [18.962

Carlos PIZARRO CARRASCO, *Imprenta y gobierno municipal en Barcelona. Sebastián y Jaime Matevat al servicio del Servicio del Cent*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LXIII (2003), 137-160.

Les primeres pàgines recorden subsidis ocasionals de la ciutat per a impressions de llibres com la *Crònica universal* de Jeroni Pujades o el *Govern polítich de la Ciutat de Barcelona*, de Gaspar Sala, i l'existència d'un 'llibreter de la Ciutat' (140-142); la d'un 'estamper de la Ciutat' consta des del 1631 per l'AHCB, *Consell de Cent. Deliberacions*; el consell li donava l'exclusiva en l'estampació de tot el material de la ciutat i de les seves institucions, com l'Estudi General; resumida l'activitat impressora dels germans Matevat, coneguda per l'AHCB, *Memorials de comptes*, en particular la de la dècada 1630-1640 per la tensió amb la cort reial, i encara més la dels 1640 amb motiu de la Guerra de Separació (147-154), és particularment analitzada una publicació de cada un dels dos decennis: *Por la ciudad de Barcelona, en justificación de la prerrogativa que tiene de cubrirse y sentarse sus conselleres*, del 1632, i la *Proclamación católica* de Gaspar Sala, del 1640 (154-156), però aquesta no fou impresa pels Matevat, ans per Pere Lacavalleria (156, nota 65, i 158). Són reproduïts la portada d'un llibre i l'escut de la ciutat, de Jean de Courbes (159). — J. P. E. [18.963

José Luis BETRÁN MOYA, *El discurso religioso y la imprenta barcelonesa durante el reinado de Felipe V*, dins *Felipe V internacional*, 627-658.

Recordades les aportacions dels darrers anys al tema, l'autor es pregunta quin fou el nombre d'obres editades, el nom dels autors i els títols (631); també dóna el nom dels impressors

(633). Foren 1.362 edicions fins al 1750, 909 de les quals de tema religiós (633-634 i gràfic: 657); els autors, 183 (639-642); hi hagué oscil·lacions entre abans i després de la *Nova Planta* i en resum «la impremta barcelonense vivió una fuerte clericalización en la primera mitad del siglo XVIII» (658); les pàgines centrals no sols recorden els títols de més èxit, sinó també, resumit, el contingut, sobretot dels de tema religiós (642-658). Després de la *Nova Planta*, la legislació catalana per a la impressió fou substituïda per la castellana, que obligava a esperar el beneplàcit del Consejo de Castilla (635). — J. P. E. [18.964

Reis FONTANALS, *Erasmus de Gònima, el primer gran empresari modern*, dins «Modilianum. Revista d'estudis del Moianès», VI/31 (2004), 19-34.

L'arxiu Gònima-Gener, ara de Barcelona, BC, proporciona la documentació bàsica d'aquestes pàgines, en les quals, ultra la procedència moianesa d'aquell personatge, nascut a Moia el 1746, trobem notícies sobre el seu camp de treball en la fabricació d'indianes des d'entorn el 1757 (amb fàbrica pròpia des del 1780, considerada la millor: 26-27) i sobre el seu ascens social: membre de la Companyia de Filats de Cotó el 1783 i ministre reial de la Junta de Comerç el 1802. Hi ha reproducció d'una lletra datada a Marsella el 1796 en llengua catalana (24 i 26). Rebé els contracops de les guerres dels darrers anys del segle XVIII amb França i amb Anglaterra. — J. P. E. [18.965

Josep M. MASSONS, *Alumnes dels Ports al Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona (1760-1843)*, dins *XL Assembla d'Estudiosos*, 453-458.

En els seus primers quaranta anys de vida, aquell col·legi tingué tres estudiants dels Ports: Miquel Sorolla Calduch, de Cinctorres, matriculat el 1770; i Francesc Zapata Vilalta i Joaquim Galí Bruñó, de Morella, els anys 1781 i 1785 (tots els altres foren del segle XIX). Les dades procedeixen de Barcelona, Arxiu de la Universitat. *Secció de Cervera*, 166 i 170 (457-458). — J. P. E. [18.966

Concepción VILLANUEVA MORTE, *Visitas pastorales realizadas a la parroquia de Barracas durante los siglos XVI-XVIII*, dins «Estudis Castellonencs», 9 (2000-2002 [2004]), 555-597.

Els resums de les visites pastorals dels anys 1560, 1562, 1563 i 1565 (576-577) i les actes de les del 1600, 1654 i 1697 (577-597), transcrites ací de Sogorb, ACatedral, *Visitas pastorales*, permeten d'exposar en les pàgines inicials les característiques de la vida parroquial del poble valencià tocant al bisbat de Terol, entre les quals hi ha el culte als sants i en particular a la Mare de Déu i al Santíssim Sagrament, com a característiques de la Contrareforma contra el protestantisme, i alhora la meticulositat en el compliment de les prescripcions testamentàries a fi d'evitar conflictes entre els possibles hereus (559-575). De més a més aquesta documentació conté nombre d'informacions iconogràfiques, ornamentals, pictòriques, estructurals i d'orfèbreria de l'època barroca o d'atenció als pobres en un poblet veí de l'Aragó (574). Hi ha bibliografia (575-576). — J. P. E. [18.967

Llibre ver del convent de Bellpuig. Edició a cura de Joan YEGUAS I GASSÓ (Col·lecció Ardèvol, 6), Tàrraga, Arxiu Històric Comarcal 2003.

Joan YEGUAS I GASSÓ, *Obres al convent de Bellpuig (1507-1535)*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 17 (2004), 127-160.

Amb motiu de la publicació del *Llibre ver...*, l'autor ha trobat documentació relativa al dit cenobi a Barcelona, BC, *Arxiu documental*. *Fons Ducs de Sessa*; a l'AHBP; i a Cervera AHC, ací aprofitada tant per a reconstruir la dinàmica de la construcció del convent des de la fundació el 1507 fins al 1535, destinat a fer pública la magnificència del fundador,

Ramon III de Cardona i d'Anglesola, virrei de Nàpols (129-138), com la dignificació de l'església amb obres diverses de pintura i d'escultura (138-146). L'apèndix documental ofereix les anotacions de pagament d'encàrrecs artístics entre el 1505 i el 1518, de Barcelona, Biblioteca de Catalunya: *Compte de què yo, Sedamo, trech a mon senyor...*(146-148); les de pagaments d'obres i d'objectes de culte o d'ornamentació, entre el 1510 i el 1535, de Cervera, AHC, *Fons de Bellpuig. Rendes de la baronia...* (148-156); i les indicacions donades personalment pel duc els anys 1513-1514, altra vegada del fons conservat a la BC (156-157). — J. P. E. [18.968-18.969]

Maria GARGANTÉ LLANES, *Obres a l'església del convent de Sant Bartomeu de Bellpuig l'any 1738*, dins «Quaderns de ‚El Pregoner d'Urgell'. Miscel·lània d'Estudis», 17 (2004), 3-14.

El detallat contracte, amb el qual l'any 1738 els mestres d'obres d'Arbeca, Jaume i Mateu Rozet, es comprometien a realitzar certes obres en l'església i el convent franciscà observant dels afores de la vila, conservat a Cervera, AHC, *Fons notarial. Bellpuig*, és ací transcrit (10-14); l'autora hi subratlla les modificacions neoclàssiques a base de guix, amb què la moda [oficial i imposada?] borbònica sepultà les construccions de segles anteriors. — J. P. E. [18.970]

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *La celebració de l'Assumpció a Bellpuig (segles XVI-XIX)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 17 (2004), 223-231.

Aquestes pàgines són complement d'una sèrie d'articles sobre el tema publicats entre el 1994 i el 1998 dins «Festa d'Elx»; ací són transcrites (229-230) i comentades (225-227) les anotacions dels anys 1572 i 1582 en el *Llibre de consells* de l'AM de Bellpuig que confirmen la celebració de festa els dies de la Mare de Déu d'Agost i de Sant Roc (= 15 i 16 d'agost); i el fragment d'inventari de la sagristia parroquial el 1784, on consten objectes diversos pertanyents al ‚monument' de la dormició de la Mare de Déu (230). L'article fa arribar la festa al segle XIX. — J. P. E. [18.971]

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *El culte a la Verge dels Dolors a Bellpuig*, dins «Quaderns de ‚El Pregoner d'Urgell'. Miscel·lània d'Estudis», 17 (2004), 19-38.

La devoció a la Mare de Déu dels Dolors sembla que desembocà a Bellpuig en la constitució de la pròpia confraria entorn el 1690, però la documentació primitiva ja n'indica l'existència el 1699 i informa d'altres detalls per al segle posterior, gràcies al *Llibre de la Congregació de Maria Santíssima dels Dolors*, de Bellpuig, AP. Els documents bàsics procedeixen de Cervera, AHC, *Fons notarial. Bellpuig*, essent particularment rica de notícies l'acta de fundació de processó i missa a honor de la Mare de Déu dels Dolors, del 1699 (31-35), i la decisió de construir nova capella el 1787 (37-38). Hi ha reproducció fotogràfica dels *Piadosos afectos a N. S. de los Dolores... de Bellpuig*, impresos a Cervera 1792 (29). — J. P. E. [18.972]

Jaume TORRES I GROS, *Els fets de Bellpuig i la Guerra de Successió*, dins «Quaderns de ‚El Pregoner d'Urgell'. Miscel·lània d'Estudis», 17 (2004), 39-48.

Ja ocupada la vila per l'exèrcit borbònic, el 28 de maig del 1712 un escamot de miquelets (un centenar, amb uns cinquanta a cavall?) entrà en el nucli habitat, i se n'apoderà, matant quatre soldats i prenent els cavalls dels Dragons i dels oficials de la guarnició i part de lluts equipatges; «a primeros de junio» del mateix any, el marquès de Grimaldi demanava informació oficial d'aquells fets, de la qual li interessava l'ajut que haurien trobat en habitants de la vila, consignats en les declaracions; es conserva a Lleida, AH, *Protocols. Josep Bealtru. 1711-1736* (40-46: *Información revisada... sobre la entrada que... pasaron a Bellpuig los Miquelets...*); el mateix volum conté la declaració de Joan Bta. de Tàpies, narrant les persecu-

cions a les quals, tant ell com els seus foren sotmesos per l'exèrcit de l'arxiduc Carles III (46-47; *Informe receptado de instancia del noble Juan Bautista Tàpies...*). — J. P. E. [18.973

Joan YEGUAS I GASSÓ, *El testament de Luis II Fernández de Córdoba (†1642)*, dins «Quaderns de , El Pregoner de Bellpuig'. Miscel·lània d'Estudis», 17 (2004), 43-82.

Portador d'un reguitzell de títols nobiliaris, dels regnes de Nàpols, Castella i Principat de Catalunya (comte de Palamós, baró de Bellpuig, Linyola i Calonge: 67), heretats dels Cardona-Anglesola, convertits en Fernández de Córdoba potser per casament amb pubilla entorn el 1550 (52-53), el testament d'aquell magnat, transcrit (62-82) de Madrid, AHProtocolos, *Melchor Felipe de Baena 1642*, demostra el gran desnivell d'atenció que li mereixien els senyorius castellans i en particular els andalusos, visible en el detall amb què són descrites les exèquies allí celebradores (68-71, núms. 17-24), ben divers de la referència genèrica dedicada als ,altres': «se avise a todos mis estados para que todos los cabildos eclesiásticos, parroquias y cabildos seglares hagan las honras, oficios divinos, exequias... se ha acostumbrado siempre hacer en ellos» (66, núm. 10), només recordats nominalment per a unir-los «perpetuamente al maiorazgo de los mis estados de Andalucía» (81, núm. 80). — J. P. E. [18.974

M. Dolors SANTANDREU, *Notes per a un estudi de la carnisseria de Berga en el segle XVII (1681-1682)*, dins «Misc. Giralt», 891-899.

L'AHC de Berga posseeix la sèrie *Proveïments*, un volum de la qual, del 1676, és el *Libre de la Carniçaria de la vila de Berga*, 1, ací presentat (891-892), i completat amb els registres paral·lels d'*Actes del consell*; són coneguts els jurats de cada any i els quatre elegits per a la carnisseria: comprador, receptor, pesador i llibreter; el ròdol d'on arribava a Berga el bestiar, reduït a quadre (898), com també el calendari de matances (899), el nombre de caps de bestiar del ramat de la vila només format de moltons, ovelles i anyells, 262 (894) i els punts on pasturava (895). La liquidació final donà un superàvit de sis lluires i setze sous (897). — J. P. E. [18.975

Montserrat del POZO FERRER, *La Pairalia Ferrer Nogué de Besalú*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIV (2003), 185-232.

Extensa ressenya històrica de l'evolució de la família Ferrer, de la Vall de Bianya, des del segle XV fins que l'instal·la a Besalú durant el segle XVIII, amb la successió dels hereus i la formació del patrimoni rústic i immobiliari, segons permet de conèixer l'arxiu propi de la casa, citat a cada moment sense referència pròpiament arxivística, llevat d'algunes carpetes numerades. També hi ha algunes dades sobre la família Gayolà, antecessora dels Ferrer a Besalú. No hi manca la bibliografia i un dibuix. — J. de P. [18.976

Alfred BROCH, Jordi CORTADELLA, Josep-David GARRIDO, *L'origen de la llegenda de ,Telongus Bachiús': la resistència de Blanes al pas d'Anníbal*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 347-360.

[El contingut d'aquestes pàgines és ja resumit dins ATCA, XXIII-XXIV (2004-2005), 610, núm. 18.141]. Són noves les darreres pàgines sobre l'origen de la pretesa inscripció blanenca, treta per Florián de Ocampo de Ciriaco d'Ancona, però «continuem sense saber l'origen exacte de la inscripció (348) que és objecte del nostre treball» (357). — J. P. E. [18.977

José Manuel LLORENS, *El castell de Borriol*, dins *Plana de l'Arc*, V, 29-44.

Les primeres pàgines recorden que després de la conquesta en el termini de mig segle aquella població rebé tres successives cartes de poblament a *Fur de València*, la primera de Jaume I el 1250, que donava la mateixa vila als pobladors; les altres, de barons, la primera també del 1250 i l'altra del 1307; en cap d'elles no és esmentat el castell. — J. P. E. [18.978

Ricard TEIXIDOR, *Els Vilademany i el castell de Brunyola*, dins «Quaderns de la Selva», 16 (2004), 167-179.

Castlans del castell de Brunyola durant més de tres segles, per concessió en feu del vescomte de Cabrera i des del 1292 per l'Almoïna de la Seu de Girona (170), les vicissituds dels Vilademany entre el 1199 i el 1419 són reconstruïbles a partir de Girona, AH, *Hospici. Llibre d'Arxivació*, 1 (169-170); i així informa de les relacions amb el territori de la baronia fins a la seva venda a l'Almoïna (172-175), venda immediatament impugnada per l'hereu Vilademany, font de plets i de les consegüents bandositats, fins al compromís del 1419, que informa de totes les lluites anteriors i declara legal la venda del 1363 (179). — J. P. E.

[18.979

Enric CARRERAS I VIGORÓS, *Les referències de Cadaqués i del Cap de Creus segons la Marca Hispànica*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 37 (2004), 63-83.

Després de recordar que les referències en qüestió són de Pèire de Marca i d'Étienne Baluze, segons el llibre on es troben, l'autor estudia l'ètimon 'Capdequiers' en el sentit de Cap de roques, esmentat pels francesos entre d'altres formes, i el contraposa a l'ètimon populístic 'Cadaqués', derivat de 'càdec'. Recull també les vacil·lacions de Joan Corominas respecte de l'etimologia, qui, a part de rebutjar sense concessions la forma 'Capdequers', al final sembla inclinar-se per la solució apuntada per Joan Bastardes (Katà Karios). Quant al topònim de 'Cap de Creus', l'autor aporta documentació d'ACA, segons la qual una cosa és el cap i una altra la muntanya de Creus. Consta del Cap una denominació anterior, per ara no precisada. La muntanya de Creus és identificada per l'autor amb el Puig dels Bufadors, a la Muntanya Negra, al final del qual hi hagué unes creus gravades que «encara fa uns anys es veien», i que són indicades sobre una fotografia del terreny. — J. de P.

[18.980

Rosalia SAMSÓ, *Vincles del Monestir de Santa Maria del Mar de Calonge amb el de Sant Daniel de Girona*, dins «Estudis del Baix Empordà», 22 (2003), 121-140.

Amb documentació de l'arxiu del monestir de Sant Daniel, de Girona, que és citada però no transcrita, a voltes parcialment traduïda, l'autora, arxivera del dit monestir gironí, ressegueix la història del priorat benedictí de Santa Maria de Mar, de Calonge, del 1238 al 1855. El priorat fou unit el 1424 al monestir de Sant Daniel, fet decisiu perquè se'n conservés la documentació. En sengles annexos són publicades la llista de les prioros de Santa Maria del Mar i la transcripció de la làpida de Gueraua de Llebià, esposa de Bernat de Llebià, cavaller de la Bisbal, llegatària del monestir calongí el 1338. — J. de P.

[18.981

Maria VILAR I BONET, *El règim municipal de Calonge al segle XV*, dins «Estudis del Baix Empordà», 22 (2003), 101-120.

En una primera part l'autora presenta un resum històric de la gènesi i l'evolució del règim municipal català, a base de bibliografia publicada. Després estudia l'estructura del règim municipal de Calonge durant el segle XV, a partir del moment que la població s'incorpora a la Corona (any 1437). L'estudi consisteix en una glossa dels capítols presentats a Alfons el Magnànim i aprovats per aquest rei (ACA, *canc.*, reg. 2767, ff. 149-153), que són transcrits i publicats en apèndix. — J. de P.

[18.982

Maria VILAR BONET, *Dos documents dels Cruïlles a la vila de Calonge (segle XV)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 23 (2004), 37-44.

L'autora estudia, sense publicar-los, dos documents relatius a Calonge. L'un és el de la reversió de la vila a la jurisdicció reial, en perjudici de la jurisdicció anterior dels Cruïlles, del 1437; l'altre, del 1463, és la donació per part de Joan II de la jurisdicció de Calonge a Martí Guerau de Cruïlles, en consideració dels serveis prestats durant la guerra del monarca amb Catalunya. — J. de P. [18.983]

Jaume AYMAR, *Els Lloret de Calonge i la Bisbal*, dins «Estudis del Baix Empordà», 23 (2004), 77-90.

Servint-se sobretot de documentació de l'ADG, citada i no publicada, l'autor ressegueix la història d'aquesta raguèlia fins a, pràcticament, l'època contemporània, tant pel que fa a la línia calongina, com pel que fa a la que es bifurcà vers la Bisbal, enllaçant-hi amb la família Ponach. — J. de P. [18.984]

Víctor FARÍAS ZURITA, «*Gentes de convicinio emebant et vendebant*». *Sobre la difícil història del mercat de Cassà de la Selva*, dins «Quaderns de la Selva», 15 (2003), 21-32.

En la segona meitat del segle XIII es multiplicà la concessió reial de mercat a poblacions diverses, àdhuc de grans barons; Jaume I hauria concedit a títol personal a Arnau de Vilademany dret de mercat setmanal els dimarts a Cassà de la Selva, però no tingué continuïtat; entorn el 1300 hom intentà de reviscolar-lo, però s'hi oposà el batlle reial de Girona i d'altres perquè afectava la ciutat de Girona (25); part del corresponent plet es conserva a Barcelona, ACA, *Processos en quart*, ací transcrit en els seus tres fragments; són particularment interessants les declaracions dels testimonis (27-30); els altres dos fragments reporten moments processals (31-32). — J. P. E. [18.985]

Irene COLOMER I FONT, *L'orgue a Castelló d'Empúries*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 37 (2003), 373-403.

A base de bibliografia publicada i amb aportació de documents de Castelló d'Empúries, AM, la majoria del segle XVIII, l'autora resumeix la història de l'orgue de Santa Maria de Castelló des del segle XV fins a la darrera restauració. El primer orguener conegut que treballà a Castelló fou Gonçal Alfons (1420), succeït per Ermenter Brocà (1494), Bartomeu Triay (1685), Josep Boscà (1750), i d'altres des del 1803. Abunden les notícies relatives a organistes i a la vida musical castellanina en general. Hi ha bibliografia. — J. de P. [18.986]

Vicente FORCADA MARTÍ, *La obra castrense en la territorialidad del que fue castillo musulmán de Fadrell*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 361-403.

L'autor considera que la denominació de 'Castrum de Fadrell', de les predonacions del 1178, repetides en les posteriors a la conquesta, es refereix a un 'castell termenat', dins el qual es trobarien tant les terres d'Almassora com les de Castelló amb les corresponents construccions, ací enumerades una per una, amb particular atenció als quatre successius i més amplis cercles de Castelló de la Plana (378-393), amb els corresponents murs, portes i torres de defensa (394-397); les explicacions són completades amb trenta-set làmines. — J. P. E. [18.987]

Joaquim APARICI I MARTÍ, *Terratinents borriolencs a Castelló: prosopografia i peita (segle XVI)*, dins *Plana de l'Arc*, V, 57-74.

Recordat el projecte d'investigació sobre Borriol, dins el qual les presents pàgines recauen, l'autor precisa que la seva aportació consisteix a conèixer «les propietats agràries que el(s) borriolencs declararen posseir en el terme de Castelló», tal com consta a l'AHM de Castelló, *Llibres de la peita* sobretot dels anys 1555-1588 (62), completats pels de *Compres-ventes* i d'alguns d'*Aveïnaments* (60); el resultat de la recerca omple les pàgines 63-73 amb els noms dels cent-cinc terratinents aliniats per ordre alfabètic, cada un dels quals és completat amb les propietats declarades i la quantitat tributada; després de cada un dels noms és consignada la possible qualificació de ‚convers‘ o ‚morisc‘. Hi ha bibliografia (73-74). — J. P. E. [18.988

Ferran OLUCHA MONTINS, *Quatre-cents anys de la torre campanar de Castelló*. *Notícies documentals*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXX (2004), 113-213.

Tres-centes vint-i-dues anotacions datades entre el 1591 i el 1745, totes menys la darrera en llengua catalana, transcrites dels successius volums de la sèrie *Manuales de consells* de l'AHM de Castelló de la Plana, i en el *Quaderno de las cuentas pertenecientes a la fábrica del campanario*, entre els quals hi ha els *Capítols de la manera que se à de eregir la torre del campanar y lo concert de la dita obra, lo qual se ha de fer en la plaça de la present vila*, del 1593 (135-140, núm. 30); i els *Capítols de la truja* (fustam) (203-204, núm. 280) i *de la ferramenta per a les campanes*, del 1600 (204, núm. 281). Tres anys abans la torre començava d'ésser tan alta que s'escardava (150-151, núm. 80); el 1609, ja era posat el rellotge i dos tècnics revisaven si funcionava bé (208, núm. 304). La immensa majoria de les anotacions certifiquen de pagaments, però no manquen les que reflecteixen situacions conflictives que s'hagueren de solucionar davant l'audiència del regne. El darrer document conté els *Capítols de las obras que se han de basser en el campanario de la iglesia mayor de esta villa de Castellón de la Plana...*, del 1745 (212-213, núm. 321). Les pàgines inicials sintetitzen les informacions proporcionades pels documents i ofereixen una idea global de l'obra en dimensió diacrònica (115-130). — J. P. E. [18.989

Ferran OLUCHA MONTINS, *La Capella de Comunió de l'església de Santa Maria de Castelló*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXVIII (2002), 463-498.

Partícip de l'afirmació eucarística del Concili de Trento, el 1631 el consell municipal de Castelló volgué completar el temple de Santa Maria amb capella de comunió, tal com consta en l'AM, *Llibres de consells*; però les obres només començaren el 1663 i a càrrec de les almoines de clergues i laics, raó per la qual les successives obres i pagaments són documentats en el mateix AM, però en el *Llibre de la capella de comunió* o en *Protocols notarials*, en paràgrafs transcrits en nota. Un segle més tard, ara documentades en el *Libro de fábrica*, foren empreses obres de remodelació i ornamentació de la capella, amb fàbrica de nou retaule (476-479). La documentació principal, com el contracte amb l'escultor Bartomeu Muñoz per al retaule del 1670, es ací transcrit de protocol notarial (489-492). Hi ha dues làmines (497-498). — J. P. E. [18.990

Pilar APARICI SABORIT, Ana Isabel EJARQUE PEÑARROYA, *Dades per a l'estudi de la dot femenina al segle XVIII a la Plana de l'Arc*, dins *Plana de l'Arc V*, 75-84.

Les autores han escorcollat els protocols notarials del segle XVIII relatius a algunes poblacions castellenques conservats a Castelló, AHProvincial, amb l'objectiu de «reconstruir... tot allò que envoltava la dona del segle XVIII davant del casament» (75) després del *Decret de Nova Planta* per a València entre el 1709 i el 1747; són cinquanta els capítols matrimonials localitzats i sistematitzats de manera que consta per a cada un la llista de tots els objectes que en cada cas constitueixen el dot [però en les pàgines de sistematització manquen els nús. 13-16] (77-83). Al final, les dades són reduïdes a gràfics de percentatges (83-84). — J. P. E. [18.991

Flocel SABATÉ I CURULL, *Municipi y monarquía en la Cataluña bajomedieval*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 13 (2000-2002 [2003]), 255-282.

A base de nombre d'estudis tant propis com d'altri i de documentació d'arxiu, entre la qual destaquen la de l'ACA i la de la Ciutat de Barcelona (AHCB), però on són representats d'altres arxius com els comarcals de Cervera i Tàrraga, o l'AM de Manresa, l'autor propugna una evolució de la historiografia sobre els darrers segles catalans medievals des dels presupòsits propis d'una burgesia responsable de «la recuperación económica, cultural e identitaria del país» a una d'universitària (255). Si la historiografia barroca, partint de la laboriositat del poble, havia concentrat en les ciutats del braç reial i en el de la noblesa la conservació de la identitat del país, la dels segles XIX i XX subratlla la iniciativa dels municipis a oblidar el poder a respectar les llibertats del país, en particular contra els Trastámara (256-260). En el territori s'anaren manifestant sobretot en el segle XIV, les capitalitats socioeconòmiques i administratives, xarxa urbana de nuclis que cobria tot el país, però l'influx damunt les contrades impedia tant la col·laboració entre viles o ciutats com amb el poder reial (262-266); les immenses dificultats que el segle XIV acumulà sobre el rei féu necessari de treure diners de la manera que fos, venent jurisdiccions, concedint privilegis contraris al bé comú de les poblacions, i exempcions, davant les quals el mateix poder reial era incapaç de complir les seves obligacions bàsiques de seguretat i de justícia, amb la consegüent alienació de la voluntat de poblacions i ciutadans (266-268). Enfront del descrèdit del poder reial i dels seus representants locals, creix el crèdit del municipi, que procura el reforçament dels drets ciutadans damunt la pròpia zona socioeconòmica amb el ‚carreratge‘, que rebla amb el pes d'una ciutat la inversió feta per la població convertida en ‚carrer‘ en pagar al rei la carta de gràcia (269-272); tant Jaume II com Pere el Cerimoniós perseguiren amb la col·laboració del braç reial, una política d'unificació de jurisdiccions en tot el país, també invocant les constitucions de Pau i Treva: «De este modo, desde el ámbito municipal se formula una definición de jurisdicción real concordante no con la arbitraria voluntad del monarca, sino con una concepción objetiva y estable, que garantice un tratamiento permanente, basado en las *Constituciones de Cataluña*, incluidas las de Paz y Tregua, los *Usajes de Barcelona* y los privilegios locales» (274), d'acord amb les doctrines dels mestres en dret i en teologia, aquests personificats en Francesc Eiximenis (276-278). «...la aportación conceptual y práctica del grupo municipal comporta una visión conjunta y específica de Cataluña, definida con una clara y concreta cohesión. Ciertamente, en el mismo siglo XV en que la legitimidad del soberano será cuestionada y combatida, tanto el poder baronial como el municipal formulan sus respectivas aportaciones a una identidad y unidad de Cataluña que no requiere del referente dinástico» (280). — J. P. E. [18.992

Carolina BATET COMPANY, *Conflictos entorno de l'ús de l'aigua a la Catalunya Nova*, dins «Santes Creus. Revista de l'Arxiu Bibliogràfic», XXI (2004), 75-82.

Fons documentals diversos (ACA, *Canc.*; Balaguer, AHC, *Pergamins*; Poblet, *Plets. Armari III*) han conservada memòria de conflictes entorn l'ús de l'aigua en terres entorn de Lleida, originats per la manca de correspondència entre els costums d'utilització d'aigua en la xarxa de rec anterior i la que per diferents raons se sobreposà en el temps posterior a la reconquesta. — J. P. E. [18.993

Mercè AVENTÍN PUIG, *Ordinacions medievals de viles-mercat catalanes sobre el comerç i consum del vi*, dins «Misc. Giralt», 115-127.

La base de l'estudi és constituïda per l'aplec d'ordinacions de ciutats i viles-mercat de tot Catalunya publicades el 1924 per Francesc Carreras i Candi, i les de poblacions del quadrant Nord-Est del Principat de Catalunya editades posteriorment per d'altres (127); un cop recordada la col·laboració entre baró i consell municipal en l'establiment de normes de comporta-

ment col·lectiu en *Ordinacions ciutadanes*, l'autora concentra l'atenció en les prescripcions relatives al vi per a la venda (el produït per al consum familiar era exempt dins els límits de la quantitat taxada per cada persona: 124), preses en defensa de la collita i dels venedors locals, contra vi o venema forana, distingint, però, entre les condicions a què s'havia de sotmetre un taverner i les d'un hostaler (122-123); el comerç del vi incidia en la indústria del transport de mercaderies, ni que fos un transport de bast. L'autora resumeix els resultats de la seva anàlisi en set punts (126-127). — J. P. E. [18.994]

Jordi BUYREU JUAN, *Les cortes de Catalunya: de Felipe, príncipe, a Felipe, rey*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 657-684.

En les dècades centrals del segle XVI foren quatre les corts celebrades a catalans: 1542, 1547, 1552 i 1563-1564, la documentació de les quals permet de veure «el creciente aumento del poder por parte de Felipe» (657) en els contactes previs, en les relacions de la Diputació del General amb els braços durant les sessions, i en el balanç de la Generalitat (658). Dos punts defineixen la política prèvia: la millora de les relacions amb les institucions del país, mirant de donar satisfacció als greuges acceptats en les corts anteriors a fi d'evitar la presentació de nous, i la preparació psicològica per a la concessió del donatiu o servei al rei, encara que la cort del 1547 fou convocada d'urgència i no hi hagué temps de preparació (663-666). Les pàgines 667-676 recorden les decisions del príncep, sobretot la relativa a l'acceptació de greuges de Perpinyà (1547), que resultà precipitada i contraproduent i, passats dos anys, hagué d'ésser revocada per l'emperador (670-672); havia après a no ésser condescendent i a imposar les pròpies decisions com la d'ampliar les facultats dels capitans generals malgrat que fossin considerades contrafur (675-676) o la de sotmetre a revisió les decisions jurídiques i econòmiques de la Generalitat de Catalunya, d'ACA, *Generalitat* (679-682). — J. P. E.

[18.995]

André BALENT, *La Cerdagne du XVIIe au XIXe siècle. La famille Vigo: casa, frontières, pouvoirs*, Perpinyà, Éditions Trabucaire 2003, 334 pp.

Aquest és un estudi sociològic sobre el paper de la ,casa' i encara més de la ,casa grosa' en la societat cerdana tradicional, i en concret el d'una casa, la dels Vigo, que a darreries del segle XVIII arribà al cim de la seva puixança, també social i política; es basa en documentació notarial, també de l'arxiu familiar, i més en concret en els capítols matrimonials i en els testaments. La documentació confirma que la ,casa' era al centre, en primer lloc, de totes les branques de la família, després, en sentit col·lateral, de les altres unitats vinculades pels matrimonis; era la cèl·lula identificadora de tots els membres al poble, a la comarca i més enllà. [La part corresponent al segle XIX es troba fora del nostre camp]. — J. P. E. [18.996]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Ocho documentos barceloneses sobre ventas y cesiones de esclavos (1395)*, dins «Espacio, tiempo y forma. Revista de la Facultad de Geografía e Historia» Serie III, 13 (2000), 139-150

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Doce documentos cervarienses relacionados con el comercio de esclavos (1370-1400)*, dins «Ibid.», 17 (2004 = Estudios en memoria del profesor José Luis Martín Rodríguez), 273-291.

[Després del llibre de Josep Hernando i Delgado del 2003 sobre els esclaus de Barcelona del segle XIV, sobre el qual hom pot veure «ATCA», XXIII-XXIV (2004-2005), 558-559], ara sembla esbossar-se un aplec semblant dedicat a Cervera; i si el primer títol tenia la característica de la unitat cronològica barcelonina dels vuit documents, tots del 1395, en el segon

lliurament ens és oferta la dotzena a què puja la documentació cerverina dels trenta darrers anys del segle XIV, que ens permet de veure com trescaven per la vila, ultra un matrimoni, un petit nombre d'esclaus i sobretot d'esclaves, que són les que proporcionen detalls més concrets, com que el preu d'una esclava equivalia al d'un rossí perquè una i altre havien estat objectes d'una barata mútua (280-281), o la que certifica que una altra en cinc anys havia aplegat la quantitat de mil cinc-cents sous amb els quals comprava la llibertat, d'acord amb un conveni en el qual s'havien establert les condicions sobre propietat del possible fill en cas que resultés embarassada (286-289). — J. P. E. [18.997-18.998]

Pere VERDÉS PIJUAN, «Per ço que la vila no vage a perdició». *La gestió del deute públic en un municipi català (Cervera, 1378-1516)* (Anuario de Estudios Medievales. Annex 55), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 2004, 562 pp.

Pere VERDÉS PIJUAN, Administrar les pecúnies i els béns de la Universitat. *La política fiscal i les estratègies financeres d'un municipi català a la Baixa Edat Mitjana (Cervera 1387-1516)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XV (2004), 181-191.

Notícia i resum de la tesi doctoral de l'autor (títol primer), basada en el fons de l'Arxiu Municipal de Cervera dels segles XIII-XVI, ara a l'AHC, amb incursions selectives a d'altres arxius, com l'ACA. És perfectament clara la diferència entre la tresoreria municipal pròpiament dita, primer sotmesa al clavari i després al receptor i al racional, i un seguit d'institucions menors amb autonomia financera total o parcial (obres diverses, botigues, carnisseries, almoines, hospitals). En el capítol de la despesa hi havia quatre grans parts: el deute públic, les demandes reials, les despeses administratives i els serveis comunitaris. Els recursos es repartien entre impostos indirectes, impostos directes, crèdit i altres exaccions, que anaren adquirint pes específic en la hisenda municipal. Descrit l'instrumental hisendístic n'és estudiada l'evolució històrica: la primera fase (1387-1413) desembocà en el col·lapse final del sistema creat el segle XIV; la segona (1413-1462), de reformes frustrades i de lluites internes dins el municipi; i la darrera (1462-1516), de davallada general de la població i de reajustament hisendístic, que, segons l'autor, explicaria perquè en l'època moderna Cervera era una ombra d'allò que havia estat en època medieval. — J. de P. [18.999-19.000]

Pablo GONZÁLEZ TORNEL, *Las fases constructivas de la iglesia de Santa María de Cocentaina*, dins «Alberri. Quaderns d'investigació del Centre d'Estudis Contestans», 15 (2002), 181-203.

Francesc JOVER, *Engrandiment de l'església i construcció del campanar de Santa Maria de Cocentaina*, dins «Alberri. Quaderns d'investigació del Centre d'Estudis Contestans», 10 (1997), 110-190.

Entre els segles XVII i XVIII el temple parroquial esmentat passà per tres etapes, les dels anys 1665, 1683 i 1692. Per a les dues primeres tenim ací els contractes estipulats amb els respectius mestres d'obres que havien de controlar unes feines que «parecen ser simplement la contratación de destajos parciales de una obra que había sido ya planificada» (189), contractes redactats en català, ací transcrits de Cocentaina, AM, *Manuales de consells* (195-203), que no sols determinen amb precisió el resultat que els mestres d'obres havien d'assegurar, ans encara assenyalen detalls com el que l'enderroc dels arcs vells es farà «liligant una corda enmig de cadascun arc e-n poca força caurà tot junt» (195) o bé que els rebossats amb guix han d'ésser ben eixuts abans de continuar la feina «per causa del salitre que trau lo alpegs de esta terra, com ho tenim experimentat» (199). L'etapa terça, la pròpiament constructora, que ja entrà en el segle XVIII, ha estat estudiada i la corresponent documentació publicada en el segon títol. Assenyallem el verb «*insindriar» (195), variant desconeguda d'«encintrar». — J. P. E. [19.001-19.002]

Primitivo J. PLA ALBEROLA, *La quiebra de la Hacienda Municipal contestana a fines del siglo XVII*, dins *Administración Municipal Moderna*, 257-264.

Segons l'AM de Cocentaina, *Consells i Cort de justícia*, el de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, i l'ADucal Medinaceli, *Sección Cocentaina*, poc després d'encetar el segle XVII, l'economia local es veié fortament afectada per l'expulsió dels moriscs, que no sols afeblí les entrades col·lectives, sinó que augmentà l'endeutament en haver de recórrer a nous censals per a compensar les pèrdues del comte (258-259); calgué arribar el 1627 a un acord amb els censalistes que rebaixava el censal a la seva meitat (de 5% a 2'5% anyal) i el 1632 a un altre amb la comtessa, que assumia la totalitat d'entrades i obligacions (259-260); entorn el 1640 calgué allotjar tropes i pagar els serveis exigits per la corona amb excuses i falsetats, que rebaxaren sota zero la solvència municipal; una nova concòrdia amb l'administrador del comtat el 1671 acabà en fracàs total; això no obstant, seguiren noves concòrdies amb el comte el 1675 i el 1687, amb noves queixes per retards i noves exigències de la corona, i amb nova concòrdia amb el comte el 1697 (262), denunciada per la vila un any més tard, amb cert regust antisenyorial. — J. P. E. [19.003]

Miquel S. JASSANS, *Onomàstica de Colldejou* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, VII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2003, 158 pp. i un desplegable.

Ubicat en «l'extrem més occidental de la comarca del Baix Camp» (10), Colldejou té un terme, les diverses contrades del qual han estat escenari d'esdeveniments importants des de l'antigor i d'altres des de finals del segle XIII, ben coneguts per la documentació notarial de la baronia d'Escornalbou (a la qual pertanyia Colldejou), ara a Tarragona, AHA, que permet de conèixer successives onades de pobladors, constatables en els respectius cognoms (7-16). L'economia és bàsicament agrícola i ramadera, extrem confirmat per la toponímia (18), sense que hi manqués en segles passats la indústria del glaç ni qualque bòvila (16-17). Ultra en persones coneixedores del terme, l'autor s'ha documentat en fons privats i en la documentació notarial, ara a Tarragona, AHA, que, amb buits, va del segle XIII al XVI (22-25). El cos del volum consisteix a establir la llista alfabètica de noms (cognoms i topònims) del terme i d'il·lustrar-los amb les frases tretes de documentació antiga que reporta el respectiu nom (31-154). L'apèndix aplega els mots documentats bo i formant els grups corresponents a la funció de cada un: cognoms, noms de casa, partides de terra, pobles, renoms i noms anotats en el mapa de Colldejou (155-158). — J. P. E. [19.004]

Roser PUIG TÀRRECH, *Els Espinalt: una nissaga d'escultors d'origen olonenc establerts a la Conca de Barberà (segles XVII-XIX)*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», núm. 29 (desembre 2003), 23-38.

L'autora sintetitza les dades publicades per autors diversos sobre aquella raguèlia, també les relatives al baptisme d'Isidre Espinalt a Sant Joan d'Oló, de l'AP, ara a Vic, AEpiscopal, a les seves obres d'escultura entre 1689 i 1730 (37-38) i a les del nét homònim entre el 1762-1796 (38) i sobre els membres de les successives generacions dels Espinalt (27-33); també som informats del patrimoni (33-34); hi ha arbre genealògic (26) i tres reproduccions d'obres. — J. P. E. [19.005]

Valentí GUAL I VILÀ, *La població de la Conca de Barberà a l'època moderna*, dins «Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 22 (2004), 18-29.

Valentí GUAL VILÀ, *El poblament de la Guàrdia dels Prats a l'època moderna*, dins *La Guàrdia dels Prats i la seva església*, 23-40.

Tot i deficientes, els fogatges són l'única base per al coneixement numèric de la població abans del s. XVIII, en què l'Estat imposa els recomptes censals, ja més fiables; hi ha les dades

eclesiàstiques, que ultra els contratemps humans han sofert les expoliacions de les guerres, sobretot la civil dels anys 1936-1939. Això no obstant, l'autor, realitzats nombre de recomptes comparatius, dóna el quadre sinòptic dels fogatges que sumaven en el conjunt de la comarca 1522 focs el 1378 i 1327 el 1708 (20); en el segle XVIII, en canvi, la comarca hauria passat de 5272 habitants el 1718 a 15575 el 1787 (26-27). Hi ha bibliografia (29).

Les pàgines dedicades a la Guàrdia dels Prats s'assemblen a les de tota la Conca de Barberà i ens informen que els 47 focs del *Fogatge 1378* s'havien reduït a 40 cases el 1708 i que el 1787 el poble tenia 341 habitants. L'autor fa molts recomptes comparatius de naixements, casaments i defuncions, i al final dóna dades sobre la immigració occitana (38 i 40). Hi ha llista dels caps de casa el 1497 i el 1553 (39-40). — J. P. E. [19.006-19.007]

José HINOJOSA MONTALVO, *La función comercial en Elche en los siglos bajomedievales*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 13 (2000-2002 [2003]), 285-327.

A base de la documentació d'ACA, *Canc., reg.*, de l'AM d'Elx, *Llibre de privilegis, Manuals de consells*; de València, ARV, *Reial*; i dels estudis anteriors tant d'altres com de l'autor, aquest esbossa la vitalitat comercial de la vila des del moment en què començà de refer-se de la Pesta Negra (288): aplega les notícies i les prescripcions sobre botigues, entre les quals es comptaven els magatzems del Cap d'Aljup (288-291); sobre el mercat, els canvis en el dia setmanal de celebració, i les ordinacions municipals (291-294); sobre la Fira de Sant Andreu o del Franc, concedida per Jaume II el 1322 durant quinze dies pel novembre (294-296); l'activitat comercial s'allargava fora comarca i enllà del Regne de València (207-301), no cal dir per iniciativa de mercaders (302-306); l'activitat mercantívol il·licitana fruïa d'especials privilegis i franqueses, aplegats en el *Còdex d'Elx*, que obligava a observar els sistemes legals de pesos i mesures (307-310), a través dels quals som informats dels principals productes comercialitzats: béns de consum o manufacturats, però també esclaus (311-312); també a Elx la fiscalitat començà per la necessitat de pagar les despeses de vigilància, cresqué durant el segle XIV amb els talls de la Generalitat, i desembocà en l'arrendament dels tributs al millor postor, com el *Tall de l'or i productes preciosos* (313-321); en general, les autoritats municipals controlaven els principals aspectes de l'activitat comercial, sense que, però, poguessin evitar el frau (322-326). — J. P. E. [19.008]

Emmanuelle REBAGLY-JULIA, *La translation de la résidence de l'évêque et du chapitre d'Elne à Perpignan (1602)*, dins «Domitia: revue du centre de recherches historiques sur les sociétés méditerranéennes», 4 (2003), 9-36.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[19.009]

Èrika SERNA, Santi SOLER, *Noves dades sobre els Perdigó, escultors baix-empordanesos dels segles XVI-XVII*, dins «Estudis sobre el Baix Empordà», 22 (2004), 45-52.

Originaris de Vulpellac i vinculats a la Bisbal, els Perdigó són fusters-escultors des del 1559, estudiats per Dora Santamaria i Colomer. Els autors han localitzat dos membres més de la nissaga: Montserrat Perdigó (s. XVI) i Pere Perdigó i Salom († 1694). El primer construí el retaule del Roser en la parroquial de Regencós; el segon fou autor del retaule de Santa Eugènia per a l'església de Saldet. Són publicades en apèndix les capitulacions d'amdues obres, de 1594 i 1686, de Girona, AH, *Notaries de la Bisbal* i de l'*Armentera-l'Escala*. Hi ha apunt genealògic de Pere Perdigó i Salom. — J. de P. [19.010]

José MATEO, *Las Reales Ordenanzas de Marina y la regulación de la pesca en el Ampurdán durante el siglo XVIII*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 37 (2004), 111-150.

Amb documentació de Simancas, AG; de Girona, AH; i de diversos AHM de poblacions de la costa gironina, l'autor esbrina l'impacte d'aquelles reials ordenances, promulgades el 1751, calcades d'un model francès. La matrícula prevista per a tothom qui volgués pescar, la regulació de la pesca, de les arts de pescar, de les associacions de pescadors, de la tributació, dels privilegis de la professió de pescador i del comerç del peix, sense oblidar l'establiment de les patronies, modificaren sensiblement els modes i les relacions de producció. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.011

Imma OLLICH I CASTANYER, *Arqueologia i vida quotidiana a l'època medieval. L'excavació i interpretació d'una casa del segle XIII al jaciment de l'Esquerda*, dins «Misc. Julià», 145-165.

Actualment situat en un turó vora Roda de Ter, l'Esquerda es mantingué habitada des del segle VIII aC. al XIV pC., les restes, però corresponen als segles del IX al XIV; «la destrucció definitiva del lloc [arribà] el 1314» (147), substituït pel nucli nou construït vora el pont damunt el Ter. Tenim ací els resultats d'excavació d'una casa, en la qual es trobaren dos croats del segle XIII [dels quals no consten inscripcions] (150). Hi ha il·lustracions (153-158) i bibliografia (158-165). — J. P. E. [19.012

Josep GALOBART I SOLER, *El Sant Sepulcre de l'església del monestir de Santa Maria de l'Estany*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», núm. 29 (desembre 2003), 13-22.

Altars del Sant Sepulcre són documentats en catedrals del Principat a començos del segle XII, que després s'estenen arreu, també pels Comtats; són ací recordats (15-17) i tres d'ells reproduïts en fotografia; no hi ha, en canvi, fotografia del de l'Estany, conegut pel contracte signat pel novembre del 1587, conservat a Vic, AD (Arxiu de la Cúria Fumada), *Protocols notarial*s, ací transcrit (21-22), les clàusules del qual permeten de reconstruir-lo; consta que havia d'ésser esculpit prenent model del de Torelló. — J. P. E. [19.013

Josep M. BERNILS I MACH, *L'ordre públic municipal a Figueres*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 36 (2003), 137-162.

L'autor resumeix allò que és publicat sobre el tema i el *Llibre dels privilegis de la vila de Figueres*: el 1267 és documentat el batlle reial, el s. XV fou creat el sometent, el període dels bandolers fou creat un cos d'ordre públic, la ,gent d'armes', i a darreries del segle XIX els mossos d'esquadra i els serenos. — J. de P. [19.014

Carlos DÍAZ CAPMANY, *La fortalesa de Sant Ferran de Figueres i l'aigua*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 37 (2004), 257-279.

A base de Simancas, AG, de Madrid, Instituto de Historia y Cultura Militar, i d'estudis publicats, l'autor descriu les cisternes del castell de Sant Ferran i llur capacitat, la mina anteriorment excavada pels frares caputxins, la font de Llers i l'aqüeducte, exposant totes les vicissituds d'aquestes aigües fins a darreries del segle XX. — J. de P. [19.015

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Flix, un port fluvial blader per a Barcelona: la compra de la baronia de Flix i la Palma l'any 1400*, dins «Misc. Julià», 465-507.

La primera part d'aquest estudi descriu les dificultats que els darrers anys del segle XIV la situació bèl·lica posava a l'assortiment de gra, en particular de blat, a Barcelona des dels ,graners' tradicionals: del de Sardenya per la sublevació dels Arborea, de Sicília per la lluita amb i entre els grans barons, situació que obligà a cercar nous graners vers Ponent: Navarra

i Castella, i camins alternatius al del mar, el fluvial de l'Ebre (466-470). En aquells moments el definitiu abatiment dels Santcliment lleidetans, barons de Flix, que els impossibilità de satisfer les pensions dels censals, els obligà a vendre els drets baronials de Flix (470-474), ocasió aprofitada per la ciutat de Barcelona, que hi veia la «clau e principal graner de tots los grans qui devallen per lo dit riu» amb l'avantatge de suprimir el pas per Tortosa i els entrebancs que sovint posava aquest municipi (475). Calgué posar d'acord els Santcliment, els creditors dels censals i la ciutat de Barcelona, cosa que, després d'algunes dificultats, fou establerta davant notari a Cervera el 8 desembre 1400 en document ací transcrit de Barcelona, AHCB, *Pergamins en procés de classificació* (491-506), on figuraven tots els nombrosos censals vigents damunt els senyorijs traspassats, que l'autora redueix a quadre sinòptic (484-488); hi ha croquis de la contrada (507). El conjunt del treball es basa en l'AHCB, *Llibres del consell i Testaments dels consellers* i en l'ACA, *Canc., reg.* — J. P. E. [19.016]

Enric PRAT, Pep VILA, La Degollació de sant Joan Baptista, *un drama bíblic representat a Foixà el 1904*, dins «Estudis del Baix Empordà», 22 (2003), 193-208.

Els autors recorden el testimoniatge de Carles Bosch de la Trinxeria, segons el qual el 1849 es representava a Foixà una peça de teatre religiós sobre Sant Joan Degollat. Apleguen d'altres testimoniats sobre altres representacions religioses a l'Empordà i donen notícia d'un manuscrit ara conservat a Can Marcel·lina de Foixà, i copiat a Foixà mateix el 1904 per Enric Pontonet, amb motiu de la representació que se'n féu la vigília de la Festa Major d'aquell any (28 d'agost). Esmenten les notes amb què Pontonet il·lustrà la seva còpia i tot seguit analitzen l'argument, la llengua, la música, la versificació i els trets misògins de la peça. Tant l'estil com la llengua de l'obra corresponen clarament al segle XVII o a principis del XVIII. A tall d'hipòtesi, els autors posen en relació aquesta peça de teatre amb la Confraria del Benaventurat sant Joan Baptista, fundada el segle XVI a l'església de Sant Joan del Castell de Foixà, ben documentada a l'ADG. Publiquen en apèndix la jornada segona de l'Acte I i la quarta del segon. — J. de P. [19.017]

Ana Isabel LAPEÑA PAÚL, *Fraga, de medina musulmana a villa cristiana*, dins «Revista de Historia Jerónimo Zurita», 76-77 (2001-2002), 241-367.

La contemporània publicació del *Libro de privilegios de Fraga y sus aldeas*, la documentació d'altres arxius com el de Lleida, Catedral, *Fons de Roda*, les històries d'autors sarraïns (al-Himyari, ibn Hayyan, Idrisi, ibn Abu Zar, Abu Bakr al-Turtusí, ibn al-Qattan) i els estudis d'autors tant catalans com aragonesos (Pere Bosch i Gimpera, Joaquim Miret i Sans, Ramiro Pita, José M. Lacarra), permeten a l'autora no sols de descriure com eren els contorns i la madina de Fraga, amb murs, castell i defenses sotsterrànies (251-260), ans encara de resseguir totes les actuacions dels tres primers decennis del segle XII, tant per part dels almoràvits com del rei d'Aragó, Pedro I i del comte de Barcelona, fins que el 1133 era reconquerida Mequinensa i tot seguit Escarp (279); però després d'un llarguíssim setge, Alfonso I el Batallador, rei d'Aragó, moria pocs dies després de la seva forta derrota davant Fraga (278-293: 17 juliol 1134). La nova i definitiva campanya fou de Ramon Berenguer IV; el primer pas, ja conegut per l'ACA, fou Tortosa; després, el 24 d'octubre del 1140, totes tres d'un cop, segurament per capitulació, passaven a mans de Ramon Berenguer IV Lleida, Fraga i Mequinença; a partir d'ací, la documentació de base és del *Libro de privilegios de Fraga...*, que ens informa cada vegada amb més detall de les donacions de cases i terres deixades per musulmans i dels problemes connexos amb l'estructura de l'autoritat baronial (d'Arnau Mir, primer, dels Montcada després), que hi havia d'aplicar els *Furs d'Osca* i des del 1247 els d'Aragó (333), amb la pregunta de si Fraga pertanyia a Aragó o a Catalunya (332-337). Les darreres pàgines exposen la situació de la societat i de l'economia de Fraga en plena Edat Mitjana (337-367). — J. P. E. [19.018]

Dolors CABRÉ MONTSERRAT, Josep VICIANA AGUADÉ, *Onomàstica del terme municipal dels Garidells*. Amb la col·laboració de Ramon AMIGÓ ANGLÈS (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, VIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2004, 104 pp.

Les pàgines inicials informen sobre les fonts, de les quals els autors han pogut disposar i que han estat estudiades, a l'hora de conèixer els noms propis que des del segle XV al XIX han estat els del terme municipal dels Garidells: capbreus del segle XVII del senyoriu de Santes Creus, conservats a Valls, AHC; *Protocols notariais*, el primer dels quals és de la segona meitat del segle XV, salvats a Tarragona, AHA; i un *Llevador de censals*, de mitjan segle XVIII, a l'AM de la població (7-10; cf. 19). Les primeres pàgines de text presenten els aspectes globals del poble, des de la localització i estructura dins l'actual comarca de l'Alt Camp fins a la demografia i economia, passant per l'estructura de la vila (12-13), l'origen del seu topònim (19-20), les seves principals vicissituds històriques sota senyors diversos (20-21) i la multiplicitat de cognoms abans i ara (17-18), dades en gran part constatables en els croquis de terme i vila (23-25). El cos del llibre és constituït per la llista alfabètica única d'antropònims i de topònims (d'Abadia a Xica, la casa = 27-100), després de cada un dels quals hi ha la o les frases de documentació antiga, on la dita denominació consta, amb la corresponent localització. Al final tenim llistes estrictes de cognoms personals, motius o renoms, i de noms de les cases, o de partides de terra (101-102). — J. P. E. [19.019

Marc SUREDA I JUBANY, *Altars, beneficis i arquitectura de la Seu de Girona (993-1312)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 667-678.

Marc SUREDA I JUBANY, *El «Dormitori nou de la Seu»: noves dades per a la datació del claustre de la catedral de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 679-685.

Esacorcollant la documentació anterior al segle XIV sobre beneficis catedralicis, ja publicada, l'autor dreça un quadre dels altars o beneficis de la Seu romànica amb una proposta de localització, també, dins el possible, en la posterior fàbrica gòtica. Conclusió: la iniciativa del 1312 de construir una nova capçalera era una necessitat imposada pel creixement dels beneficis, que ja no era possible d'ubicar en el vell edifici dels segles XI-XII. Hi ha bibliografia.

Sobre la mateixa base documental, l'autor propugna l'existència de dos dormitoris canònics: el vell, previst com a futura sagristia el 1312, i avui capella ferial o del Santíssim, i el nou, construït a mitjan segle XII gràcies a una deixa del canonge Bernat de Galliners, que seria l'actual tinell. Comptant, de més a més, que aquella galeria fou la primera que hom va construir, caldria concloure que el claustre que ha arribat als nostres dies fou començat a mitjan segle XII i no abans. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.020-19.021

Ramon GALDON I GARCIA, *Henoc, testimoni del darrer dia al Brodat de la Nova Creació de l'Apocalipsi de la catedral de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 299-318.

Proseguint un estudi anterior seu sobre el mateix tema, l'autor analitza ara la presència del mateix personatge al comentari de l'*Apocalipsi* del Beat de Lièbana segons el còdex giroquí, centrant-se sobretot en la iconografia del foli 163r. La conclusió és que tant en el Brodat com en el *Beatus*, Henoc és representat com una figura dels darrers dies: al Brodat, on apareix amb onze estrelles, i al *Beatus*, on és acompanyat d'onze fruits que pengen de dues oliveres, essent aquest nombre una al·lusió a diversos texts bíblics sobre la darrera hora, la d'aparició d'Henoc sobre la terra abans del Judici final. — J. de P. [19.022

Ramon GALDON I GARCIA, *L'Hivern al Brodat de la nova Creació de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 323-342.

La figura de l'Hivern en el Brodat de la catedral de Girona és posada en relació amb diversos llocs escripturístics, com a figura de l'hivern de la incredulitat i de l'hivern del trencament de l'Aliança. L'autor creu que, en paral·lel a aquest registre, també hi ha al·lusions a accions pecaminoses dels darrers reis visigòtics i, en un tercer nivell, a la història dels comtes de la Marca Hispànica, amb la seva política d'aliances i contra-aliances, de paraules donades i trencades, basculant entre els Capets i els Califes, i essent castigats per les falconades i deportacions sarraïnes, per culpa de no confiar en l'ajut salvador de Déu i de no esperar una possible conversió massiva dels mahometans. — J. de P. [19.023]

Miquel dels S. GROS I PUJOL, *Fragments d'un responsorial de la catedral de Girona. ACA, fragm. 8 (olim Vària VIII)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 343-363.

L'autor descriu dotze folis, pertanyents a tres quaderns, escrits en minúscula carolina del primer terç del segle XII, amb notació musical; provenen de la catedral de Girona i havien servit per a reforçar les cobertes d'un capbreu de béns de l'ardiaca major, Ramon de Vilaric, del 1317, actualment volum 381 de l'ACA, *Monacals d'Hisenda. Girona*. Els fragments havien format part d'un *Responser* 'de tipus secular i canonical' (345), possiblement relligat amb un *Antifoner*. Estudiats per Higiní Anglès, Gregori M. Suñol, Alexandre Olivar i Francesc Bonastre. Gros només en transcriu els inicis dels texts ja publicats en el *Corpus Antiphonarum Officii*, i la integritat dels responsorials absents del corpus sobredit. En les verbetes, és donada la referència a llur corpus en manuscrits catalans publicat per Bonastre. — J. de P. [19.024]

Eduardo CARRERO SANTAMARÍA, *El claustro de la Seu de Girona. Orígenes arquitectónicos y modificaciones en su estructura y entorno*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 199-214.

La revitalització de la canònica gironina a principis del s. XI és una reacció a la decadència de la vida comunitària de bisbes i clergues abans que el concili Lateranense del 1059 intentés reorganitzar la vida clerical en les catedrals. Llegint atentament els documents ja coneguts, que fan referència a les etapes constructives de la catedral romànica, l'autor conclou que durant el segle XI no hi hagué claustre amb galeries porxades i proposa datacions més aviat tardanes per a la construcció dels edificis —dormitoris, refetor, sala capitular— que conformen l'actual claustre romànic. La vida regular, molt ben estructurada, s'hauria perllongat fins a finals del segle XIII i en començar el s. XIV havia desaparegut del tot. Hi ha comparacions aclaridores amb les etapes constructives dels complexos catedralicis de la Seu d'Urgell, Tarragona, Lleida i Vic, i de monestirs com Sant Cugat del Vallès i d'altres. — J. de P. [19.025]

Soledad FARNÉS JULIÀ, *Gerona en los manuscritos de la Biblioteca de la Universidad de Barcelona*, dins «Misc. Arnall», 849-872.

El fons manuscrit de la Universitat de Barcelona relatiu a Girona és bàsicament constituït pels cinquanta-quatre volums comprats per a la biblioteca universitària per Marià Aguiló i Fuster a un ciutadà barceloní pel preu de mil rals el 1857, la llista dels quals es troba a la pàgina 850, nota 2; d'altres consten procedents de Girona i ingressats a la biblioteca universitària barcelonina per altres camins (851). El conjunt puja a setanta-vuit unitats, de cada una de les quals és ací presentada fitxa, i aquestes són aplegades per segles: quatre del XIV (854), tres del segle XV i un del pas del segle XV al XVI (855), tretze del segle XVI (856-858), vint del segle XVII i tres del pas al segle XVIII (858-861), vint-i-quatre del segle XVIII i dos del pas al segle XIX (863-869). Hi ha taula d'antropònims (870-872). — J. P. E. [19.026]

Dolors CONDOM I GRACACÒS, *Notes sobre la presència del poeta Horaci a Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIV (2003), 89-102.

Encaixen en aquest anuari les al·lusions a un manuscrit horacià ripollès del segle X, segons notícia combinada de Villanueva i de Beer; a les citacions horacianes d'Eiximenis i a l'incunable de la BP de Girona, *Horatius cum quatuor commentariis*, Venècia 1498, provinent del monestir de Sant Feliu de Guíxols; al primer que en època moderna edità a Catalunya poesia d'Horaci fou el francès Josep Juvenci (Cervera 1751); el primer que en publicà traduccions al català, fou el menorquí Antoni Febrer i Cardona en el pas del segle XVIII al XIX. Pere Bes i Labet [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 680, n. 5036], llatinista gironí del segle XVIII edità, amb traducció i comentaris en castellà, l'*Ars poetica* d'Horaci i les *Bucòliques* de Virgili, i parafrasejà algunes poesies horacianes amb odes llatines de temàtica cristiana, conservades en un recull de poesies actualment a l'AHC de Santa Coloma de Farners. — J. de P. [19.027

Brígida NONÓ I RIUS, Anna GIRONELLA I DELGÀ, *La presència d'una dama al claustre. Estudi i edició del testament i la inscripció funerària d'Elionor de Cabrera*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 457-470.

Les autores presenten i reproduïxen la inscripció transcrita per Jaume Marquès del sepulcre d'Elionor de Cabrera, al·ludint a les dificultats d'interpretació d'algun senyal heràldic. Estudien el seu testament, on apareix molt vinculada a la Seu com a fundadora de beneficis i llegats piadosos, testament conservat a l'ADG, *Notularum*; és reproduït en apèndix segons la còpia de l'Arxiu Ducal Medinaceli, ara en microfilm a Poblet. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.028

Pep VALSALOBRE, *El Senyor de les Mosques. Aspectes de l'evolució de la llegenda de les mosques de sant Narcís fins al segle XVII i relació amb el 'patriotisme sacre' a la Catalunya moderna*, dins «Revista de Catalunya», núm. 189 (novembre de 2003), 68-100.

Pep VALSALOBRE, *Mosques, sants i política a la Catalunya moderna. L'episodi del setge de 1653*, dins «Revista de Girona», núm. 226 (setembre-octubre 2004), 63-70.

L'autor dedica la major part de les pàgines a recordar i transcriure la narració dels fets de Girona l'estiu del 1285', començant per la gairebé contemporània de Bernat Desclot en la seva *Crònica*, qui descriu amb detalls gairebé repulsius l'atac de soldats de les 'pestilencioses mosques' a l'exèrcit francès i els seus caps acampats a Girona, en el qual veu una intervenció directament celestial a favor de Pere el Gran, excomunicat pel papa Martí IV, i, doncs, una desqualificació de la papal 'Croada contra Catalunya'; el també contemporani Bartolomeo di Neocastro, *Historia Sicula*, hi afegí la relació amb el sepulcre de sant Narcís (profanat pels francesos, n'isqueren tres eixams de mosques, que causaren la mortaldat tant de soldats com de cavalls francesos). Fins a darreries del segle XVI, les moltes narracions d'aquells fets combinaren aquests i d'altres elements proporcionats pels cronistes primitius, però en la mentalitat posterior al concili de Trento, Onofre Manescal, el relat del qual, esquemàtic, «potència els elements que s'han de tenir en consideració...: l'exèrcit francès ha profanat les esglésies, per la qual cosa Déu obra el miracle de les mosques amb l'objectiu de castigar aquell pecat...; el prodigi sacre és la causa principal i única, de la derrota francesa, de la victòria catalana» (87). Aquesta seria la versió repetida fins i tot després del 1714 per Pere Serra i Postius i Antoni de Bastero: «Igual com Déu s'havia posat de la part dels catalans amb les mosques miraculoses en temps de Pere el Gran, Déu continuarà mostrant la seva predilecció per aquest territori...» (98). Hi ha informació bibliogràfica global (98-100).

El segon títol comença resumint el primer: «mostrava els paral·lelismes entre la sacralització progressiva de l'episodi i el que s'esdevenia en una certa historiografia catalana de l'època moderna» (63-64), i precisa, en contraposició, que les pàgines segones es limiten «a parlar d'uns pocs dies d'estiu de 1653», en què el 24 de setembre l'exèrcit de Joan Josep d'Àus-

tria obligava els francesos a alçar el setge de la ciutat en la batalla de Vila-roja o de la Font de la Pólvora, amb fenòmens semblants als del 1285 (64). La gesta fou galejada amb fulletó del mateix octubre, que transcrivia l'acta notarial en què l'exèrcit francès el 27 de setembre reconeixia que un eixam de mosques s'havia abraonat contra la cavalleria francesa produint la mort a més de dos mil cavalls francesos. La versió, més o menys modificada, es repeteix en nombre d'altres fulletons; i si la documentació municipal desconeix els fets, és, en canvi, autèntica l'acta notarial, registrada en els manuals de Jacint Solivera, notari de Sant Feliu de Guíxols, ara a Girona, AH, *Notaries*, ací transcrita de l'original català (66); d'altres autors francesos se'n feren ressò (68) i el prestigi i devoció a sant Narcís en rebé forta empenta (69-70). Aquest segon títol forma part d'un dossier, en el qual trobem: Eduard Canal, *L'arribada de la llegenda de sant Narcís a Girona* (55-57); Josep Antoni Aguilar, *La plaga de Favaó. La llegenda de les mosques de sant Narcís a les cròniques medievals* (58-62); Josep Pujol i Coll, *Músiques barroques per a sant Narcís* (71-74); Francesc Miralpeix, *Algunes observacions sobre pintures gironines d'època barroca de temàtica santmarçianiana* (75-80) i Joan Armangué i Herrero, *Mosques i llagostes a l'Alguer* (87-89). — J. P. E. [19.029-19.030]

Rosa LLUCH I BRAMON, *Els remences de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona (segles XIV i XV)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XV (2004), 171-179.

Notícia i resum de la tesi doctoral de l'autora, defensada l'any 2003, on analitza el funcionament real de la servitud catalana medieval a través dels llibres de comptes de la Pia Almoïna de Girona entre el 1331 i el 1458, on figuren tots els ingressos de la institució pels mals usos: remença, firma d'espoli, intestia, eixorquia, però ni àrsia ni cugucia; i sí els homenatges i reconeixements de domini que rebia la institució dels seus homes i dones propis entre el 1300 i el 1457. Principals conclusions: 1) la servitud de les persones procedia de la possessió d'un mas o borda, condició que es transmetia de pares a fills, encara que hom no visqués al mas o borda; i així, el lligam entre el remença i la terra no impedia que el tinent en marxés, fos la que fos la senyoria; 2) la Pesta Negra no empitjorà la condició del remença ni endurí el control senyorial; 3) els mals usos cobrats per l'Almoïna eren proporcionals als béns posseïts per la persona sotmesa al pagament (tercera part del valor dels béns mobles i semovents), d'acord amb els *Costums de Girona*; 4) la qüestió dels homenatges, remences, intesties i eixorquies també ha d'ésser vista des de l'interès del senyor a aclarir o lluir possibles drets d'herència i/o propietat damunt terres de la senyoria, i a assegurar que en determinades circumstàncies la tinença de la terra no vaqués; i 5) després de la sentència interlocutòria d'Alfons IV Trastámara (1457), que suspenia la prestació d'homenatges i el cobrament dels mals usos a Catalunya, l'Almoïna i altres senyories acataren la suspensió. Les guerres remences esclataren cinc anys després de l'abolició 'de facto' dels mals usos: per què? Conservats els llibres de comptes de l'Almoïna de les dues guerres remences, l'autora espera que en el futur podrà oferir respostes als interrogants que li ha obert la investigació. — J. de P. [19.031]

Elvis MALLORQUÍ GARCIA, *Conflictes pels drets parroquials de la ciutat de Girona, segles XIII i XIV*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 379-399.

Sant Feliu fou la parròquia única de Girona fins a mitjan segle XI, quan compareix la de la Seu. El segle XIII veié néixer la parròquia del Mercadal. No consta quan foren creades les de Sant Pere de Galligants i Sant Martí Sacosta. En tot cas, no sembla que hi hagués conflictes entre la parròquia de Sant Feliu i les dues darreres, sí, però, amb la catedral. L'autor analitza en l'article i publica en apèndix quatre documents de l'ADG sobre problemes de drets parroquials. El primer és partició de drets (i tasques) parroquials entre el sagristà segon i el claver de la Seu, del 1237; els altres reflecteixen litigis de Sant Feliu amb els Carmelitans (a. 1305) i amb la Seu (a. 1331 i 1332). Hi ha plànols i bibliografia. — J. de P. [19.032]

Narcís SOLER I MASFERRER, *El palau episcopal de Girona en el segle XV*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 589-665.

L'autor, bon coneixedor d'aquell palau, fa un resum d'allò que avui hom pot saber de l'edifici, gràcies als estudis que li han estat dedicats i a les recents obres, que han permès de saber les etapes de la seva construcció. Dos documents de l'AHG, del 1437 i 1460, respectivament, que contenen les despeses d'obres contemporànies, permeten a l'autor de fer una visita a les diverses dependències esmentades i, si és possible, d'identificar-les amb espais encara existents avui, intactes o remodelats, o de constatar-ne la desaparició, tant si han deixat rastres com si no. Nombre de punts resulten aclarits i d'altres l'autor formula les seves hipòtesis. Són transcrits en apèndix els dos documents esmentats. Hi ha plànols i fotografies. — J. de P. [19.033

Narcís-Jordi ARAGÓ, *Viatgers i literats entorn de la catedral de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 113-128.

Manuel MORENO CHACÓN, *La catedral de Girona vista pels viatgers*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 417-455.

El primer títol aplega les al·lusions al dit monument en obres de Hieronymus Münzer (1494), Antoine de Lalaing (1501), del portuguès Gaspar Barreiros (1542), de Lunardo Othoboni (1567), Bartomeu Joly (1603), A. Jouvin (1672), Henry de Swinburne (1775), Francisco de Zamora (1785), Nicolás de la Cruz Bahamonde (1797) i ja en el segle XIX, Alexandre de Laborde (1890).

El segon títol, resumit allò que l'autor entén per ,llibre de viatges', estudia de bell antuvi la tipologia del viatger europeu en època moderna: diplomàtics, homes d'església, militars, turistes del ,grand tour', il·lustrats i observadors de l'economia. El cos del treball dóna un quadre dels viatgers que han deixat referència de la catedral gironina, des del s. XV a finals del XIX, i recull en apèndix llurs escrits sobre la mateixa, generalment en traducció castellana. Hi ha un text del Baró de Maldà en llengua catalana. — J. de P. [19.034-19.035

Pere FREIXAS, J. M. NOLLA, J. SAGRERA, M. SUREDA, *La Seu, promotora urbanística: les escales de la Pera*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 283-297.

Resumits, tal com avui es coneixen, els precedents històrics d'ocupació i intervenció urbanística eclesial en la part alta de la Força vella gironina fins a principis del s. XVI, els autors estudien amb tot detall el projecte de ,les fonts de la Seu' o la portada d'aigües des del sector de la Vilanova, per la Plaça dels Lledoners fins a la Plaça de la Porta dels Apòstols de la Catedral, i la construcció d'una gran cisterna i d'una font monumental. L'obra reflecteix una voluntat explícita de monumentalització del sector i topà amb una sèrie de dificultats que la feren en part inviable. D'aquella iniciativa en queden la gran cisterna, les escales i la Font de la Mare de Déu de la Pera. És transcrit en apèndix el contracte establert entre el capítol de la Seu i Gabriel Força, mestre de cases borgonyó, i el fuster gironí Sebastià Gual per a la portada d'aigües a la cisterna projectada, i la construcció d'una escala i una volta a l'indret de la deu d'aigua de la Mina, document de l'ACG, *Llibre d'obra*, LVIII, ff. 71-72. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.036

Montserrat JIMÉNEZ SUREDA, *La catedral de Girona en l'època moderna i contemporània*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 47-57.

En el marc històric modern i contemporani, en el qual la Seu de Girona desplega les seves activitats, destaca Francesc Xavier Dorca, versaire en llatí, castellà i català, interessat en el dret autòcton, aplegador de la *Colección de noticias para la historia de los santos mártires de Gerona...*, que l'acredita com a erudit. Pensador polític, Dorca es desmarca de l'absolutisme

monàrquic borbònic perquè, bo i mantenint el principi transcendent de la monarquia, afirma amb rotunditat que el príncep és un delegat del comú i responsable del seu bon o mal govern. — J. de P. [19.037]

Pep VILA, *Els set goigs terrenals de la Verge Maria de la Catedral de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIV (2003), 179-184.

L'autor edita i comenta breument el text d'uns goigs marians copiats en el foli 1v del manuscrit 91, factici, de la biblioteca de l'AC de Girona. El text és datable del segle XIV i es distribueix en una tornada inicial de tres versos i vuit estrofes. — J. de P. [19.038]

Marc SUREDA JUBANY, *La catedral de Girona, matèria històrica. Historiografia entorn de la Seu (s. XVII-XVIII)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 69-109.

La historiografia precrítica, anterior al 1700, polemitzà de forma molt passional i perfectament gratuïta, entorn la major antiguitat de la Seu (Gaspar Roig i Jalpí) o de Sant Feliu (Jeroni Pujades). El jesuïta Onofre Relles volgué parar els peus a Roig, però el capítol subvencionà els treballs d'aquest i li publicà *Verdad triunfante*, mostra paradigmàtica d'inanitat intel·lectual, defensada per Sulpici Pontich i Francesc Xavier Dorca, els quals, però, escrivint ja dins l'època crítica, aportaren d'altres arguments, perquè coneixien els documents antics, favorables a Sant Feliu; també es posaren a favor de Sant Feliu el *Viage...* de Jaume Villanueva i, ja en el segle XIX els pares Enrique Flórez i José La Canal en *España Sagrada*. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.039]

Borja de QUEROL DE QUADRAS, *La capella de Sant Narcís i la família Font de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 569-588.

La bibliografia sobre el tema és minsa, però l'autor s'endinsa en la documentació de l'ACG i de l'AHMG, citada fragmentàriament en el text, per reconstruir la relació entre capella i família del 1622 al 1806; la dita família seguí el camí normal d'enlairament per matrimonis encertats i inversions fructuoses, ultra la presència en el capítol de la Seu, que permetia de participar en les concessions de personats i d'altres recursos de l'economia eclesiàstica i a nosaltres ens fa comprendre l'interès de les famílies hisendades per intervenir en aquest camp. L'autor es fa ressò de l'opinió, no documentada, que atribueix les pintures de dita capella a Viladomat i el retaule a Pau Costa. Hi ha il·lustracions i arbre genealògic. — J. de P. [19.040]

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *El curs forçat dels menuts gironins l'any 1654*, dins «Gaceta Numismàtica», núm. 151 (dic. 2003), 41-51.

La documentació de Barcelona, ACA, i de Girona, AM, *Correspondència*, en part transcrita, informa de la gran quantitat de menuts en començar la Guerra de Separació existents en la caixa municipal gironina, i de com la intervenció dictatorial de l'autoritat militar immediatament després de la dita guerra féu acabar a les seves mans el 9 de juny 1659 per a les pagues a l'exèrcit les 2000 lliures de menuts (45), acabant així de buidar la dita caixa que, en començar la guerra esmentada, «disposava d'un dipòsit de 37.000 lliures de menuts» (42). El núm. 153 (junio 2004) de la mateixa publicació, p. 59, completa l'article amb la publicació de les fotografies de dues peces, ambdues amb inscripció; la segona porta l'any: 1653. — J. P. E. [19.041]

Narcís de PUIG DE TRAVER, *Fonts per a l'estudi de les rendes de la catedral de Girona: les pabordies a la segona meitat del segle XVII*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 547-568.

Resumits els orígens de la Seu i de la Canònica i la formació de les diverses administracions que en regien el patrimoni —les pabordies—, l'autor recorda que per a llur regiment hom creà en el segle XVII l'Armari de les pabordies, caixa comuna de compensacions. En una segona part l'autor descriu l'àmbit territorial i les rendes de cada pabordia, així com llur funcionament; i en una tercera indica la tipologia dels ingressos consignats en el *Llibre gros* (= *Comptes de pabordies 1661-1700*): fruita, lluïsmes o foriscapis, censos, censals, ingressos jurisdiccionals. Hi ha mapa de llocs del bisbat de Girona, on les pabordies prenen delme. — J. de P. [19.042

Pere GIFRE RIBAS, *Mercaders a la terra. La trajectòria d'Esteve Andreu, botiguer de teles, mercader i senyor (Girona, 1680-1706)*, dins «Misc. Giralt», 513-532.

L'autor es pregunta si el pas del segle XVII al XVIII fou també per a Girona un inici de redreçament i, a base de la documentació de Girona, AH, *Fons notarial* (manca, però, la documentació personal comptable de les inversions i negocis), esbrina si Esteve Andreu en fou una mostra. De família menestral, començà essent mossò de botiga de roba, de la qual i de la família, encara jove esdevingué soci en casar-se amb la filla de l'amo; d'ací, l'activitat econòmica s'estengué a tota mena d'inversions segures, com l'arrendament de masos, censos, delmes i altres drets, també senyoriais, fins que el 1689 entrava a participar en un arrendament del dret del plom i del segell de cera de la Generalitat de Catalunya (516-521). I ja com a empresari sol, tornava a arrendar drets municipals, molins, delmes i drets feudals, fins que es trobà a les mans tota la propietat del castell de Fornells entre el 1692 i el 1699 (522-528), i el 1702, aprofitant les dificultats de la monarquia, comprava a perpetuïtat les rendes de Torroella de Montgrí, amb l'obligació de mantenir els drets dels ciutadans com si seguissin en jurisdicció reial; el 1705-1706 arribaria a síndic per la mà mitjana de Girona en la cort general de Carles III arxiduc, dins la qual fou membre de la comissió per al nou redreç (529-531). Hi ha bibliografia (531-532). — J. P. E. [19.043

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *Los Alcaldes mayores del corregimiento de Gerona (1717-1808)*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 22 (2002 [2003]), 155-178.

L'estructura política de Catalunya, imposada pel *Decret de Nova Planta*, era dividida en corregiments, un dels quals, el de Girona, era subdividit en dues 'alcaldías', les de Girona i Besalú, aquesta desplaçant-se entre aquella població, Camprodon i Figueres. El present article, qualificat d'«estudio prosopográfico» (156), dedica la primera part a aplegar dades biogràfiques dels successius 'alcaldes mayores' de l'«alcaldía» de Girona (158-169), la segona als de Besalú (169-177). Les notícies procedeixen de Simancas, AG, *Gracia y Justicia*; de Madrid, AHN, *Consejos*; de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó i Reial Audiència*, i d'estudis ja publicats. — J. P. E. [19.044

Javier ANTÓN PELAYO, *Diputados y personeros. Sociología cultural de los cargos populares en el ayuntamiento de la ciudad de Gerona (1766-1808)*, dins *Pluma, mitra y espada*, 255-269.

Durant gairebé tres segles l'elecció de regidors municipals, com a tot Catalunya, s'havia realitzat a Girona per 'sac i sort' o insaculació; Felip V amb la *Nova Planta* imposà els seus designats, però en la dècada del 1760, davant la corrupció, el rei acceptà l'elecció popular de quatre diputats i un personer, però les confraries d'oficis obtingueren que les eleccions fossin en la seu dels gremis, amb gran contraposició dels antics càrrecs; l'arxiu Campomanes de la Fundació Universitària Espanyola, completat amb qualche referència a ACA, *Consell d'Aragó*, i a Madrid, AHN, *Consejos*, ha proporcionat documentació que demostra la implicació del malestar municipal amb l'expulsió dels jesuïtes (258); a final de segle tres regidories eren ocupades per advocats (259); la pertanyença socioprofessional dels regidors, i la capacitació de

llurs mullers a signar, són objecte de dos quadres sinòptics (264 i 267); hi ha llista d'una dotzena de membres de la família Cabirol que ocuparen càrrecs en l'ajuntament de Girona entre 1768 i 1797 (268-269). — J. P. E. [19.045]

Montserrat JIMÉNEZ SUREDA, *Alienígenas, regnícolas y naturales. Monarquía y élites en una catedral catalana del siglo XVIII*, dins *Pluma, mitra y espada*, 271-290.

Les conseqüències de la *Nova Planta* en les institucions d'Església foren comunicades al capítol de Girona l'agost del 1717 i afectaven sobretot la legislació, també de les *Constitucions de Catalunya* des del 1419, relativa a la prohibició a estrangers d'ocupar càrrecs a Catalunya, punt que afectava sobretot els posseïdors del dret de presentació a beneficis eclesiàstics, legislació que afavoria la representació i la perpetuació de certes famílies en llocs de responsabilitat (273-276); la sèrie de *Resolucions capitulars* de l'AC de Girona, l'*Episcopologi i sèrie de prebendats*, completades amb el *Repertori alfabètic* d'En Sulpici Pontich, fan conèixer casos de successió familiar en prebendes de la Seu de Girona pel sistema de les coadjutories, de les quals fou bon exemple Francesc X. Dorca (256-262); Girona, a diferència de Mallorca, no es podia defensar amb concessions pontificies i per tant hagué d'acceptar forasters (282-288); el *Memorial de greuges* per a les Corts del 1760 presentà la darrera arma: la incapacitat per a exercir a Catalunya i a València de qui no pogués arribar als fidels en llengua catalana (289-290). — J. P. E. [19.046]

Víctor FARÍAS ZURITA, *Nuevos documentos para la historia de una villa de la Cataluña Vieja: Granollers 1288-1291*, dins «Misc. Arnall», 229-255.

El bisbe de Barcelona posseïa al senyoriu damunt vila i terme de Granollers sembla per compra a Jaume I i l'exercia a través de batlle; [segurament amb motiu de la Croada contra Catalunya, en la qual el rei hagué d'evitar que els eclesiàstics, per principi favorables als croats li puguessin crear problemes], Pere el Gran li prohibí l'exercici del dit senyoriu; feta la pau, el batlle episcopal volgué readquirir l'exercici dels drets senyorials, però el reial volgué precisar quins eren aquells drets i féu una enquesta, amb resultat favorable al batlle episcopal (234-237); en conseqüència, el bisbe de Barcelona renovà l'establiment del càrrec de batlle i li precisà drets i deures. La documentació que informa d'aquell episodi des de la perspectiva de les repercussions en la jurisdicció reial es troba a l'ACA, *Canc., reg. i Pergamins*, d'on són transcrits deu instruments; indiquem les subscripcions de (tots?) els canonges de Barcelona, manifestant l'acord en el nomenament del batlle el 1291 (138-139) i les de cinquanta-sis caps de casa de Granollers, acceptant el mateix nomenament (291); també hi ha la de caps de casa que el 1252 acceptaren el senyoriu del bisbe de Barcelona (242). — J. P. E. [19.047]

David BERNABÉ GIL, *Insaculación y oligarquía municipal en Guardamar durante el siglo XVII*, dins *Administración Municipal Moderna*, 501-508.

És sabut que la insaculació com a instrument de designació dels consellers municipals causà o reforçà la formació d'oligarquies ciutadanes acaparadores del poder municipal; l'autor esbrina en el cas concret d'un petit nucli com l'oligarquia s'assegurà el control dels càrrecs. Guardamar, tot i el càstig pel comportament en la Guerra dels dos Peres, mantingué consell municipal propi, sense el càrrec de justícia integrat en el d'Oriola; els altres dinou càrrecs municipals des del 1507 s'havien d'elegir per insaculació, però sovint els insaculats no arribaven al nombre i calia repetir càrrecs; el 1693, recuperà la plenitud de drets municipals i els insaculats hagueren d'ésser trenta, cosa que encara fou més difícil d'assegurar (504-505). El típus d'insaculat era el d'un propietari rural de mà mitjana tirant a menor. Hi ha llista dels insaculats els anys 1598-1699 (508), tret de l'AM de Guardamar, *Capitulars* d'anys diversos, ultra Oriola, AM, *Sobressequier*, i Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*. — J. P. E. [19.048]

La Guàrdia dels Prats i la seva església. Treballs en el VII Centenari de la mort de Sant Pere Ermengol (1304-2004), Valls, Cossetània edicions 2004, 170 pp.

Amb motiu del centenari indicat en el títol, la parròquia de la Guàrdia dels Prats ha protagonitzat l'edició d'aquest llibre, la segona part del qual conté informacions puntuals d'Albert Palacín sobre el rectorologi (43-58); de Joan Fuguet sobre el temple parroquial, entre gòtic i barroc (59-74); del mateix sobre la reixa de la capella de Sant Ermengol (75-80); de M. Carme Ferré, sobre l'arqueta del sant (81-84); de Josep Prats, sobre el campanar (85-90); de Josep Bracons, sobre el retaule (91-102); d'Antoni José i Santiago Alcolea, sobre les santes Màrtirs del retaule (103-112); de Miquel Mirambell, sobre el retaule de les ànimes (113-120); de Roser Puig i Tàrrach, sobre l'ermita de la Mare de Déu dels Prats (121-129, amb transcripció dels *Goigs de la Mare de Déu dels Prats*, del s. XVII: 127-128). La part final és dedicada a sant Pere Ermengol (145-158). — J. P. E. [19.049

Joan DUCH I MAS, *Fets històrics i arqueològics de pedres i escuts a Guimerà*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 17 (2004), 27-55.

Alguns dels objectes ací descrits, començant pel mil·liari romà, ara desaparegut (29), contenen inscripcions (46; en algun cas són transcrits fragments documentals: 33-34); és reproduïda la pàgina inicial de la *Bíblia hebrea* de Cervera, amb la consegüent explicació, ara a Lisboa, BN (102-104). Hi ha bibliografia (111-112) i, en nota, referència a un manual notarial abans conservat a l'AP de Maldà, escrit per un diaca, Pau (70 i 113; nota 30). — J. P. E. [19.050

Josep M. LLOBET PORTELLA, *El santuari de Santa Maria de la Bovera, al terme de Guimerà, l'any 1773*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 16 (2003), 215-221.

El 1773 hi hagué en la dita capella nomenament de nou ermità, consignat en el corresponent acte notarial, ací transcrit, ara a Cervera, AHC, *Tàrraga*, dins el qual hi ha inventari de les joies i mobles del santuari (217-220); alhora, el comte de Guimerà decidia que les joies fossin guardades per una persona abonada de la referida villa de Guimerà, de les quals hi ha també inventari, ací transcrit del mateix fons. — J. P. E. [19.051

Jordi VILAMALA SALVANS, "*Consueta de la iglésia parrochial de Sant Andreu de Gurb, del bisbat de Vich, dictada per Gaspar Graell y del Bosch, prevere y rector de dita església, 1664*", dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XI (2003), 191-204.

L'autor dóna notícia succinta de les set consuetes conegudes de Sant Andreu de Gurb, resumeix la història del castell homònim, descriu el document, detalla els criteris de transcripció i publica la *Consueta del 1664* (194-204, amb reproducció d'una pàgina manuscrita: 197). Hi ha notes històriques provinents de fonts, que són citades, notes crítiques i aclariments de paraules avui poc emprades. Hi ha reproducció fotogràfica del f. 8r. — J. de P. [19.052

Flocel SABATÉ, *Igualada, carrer de Barcelona*, dins «Revista d'Igualada», núm. 4 (2000), 7-31.

La situació juridicopolítica d'Igualada fins a darreries del segle XIV era la d'una població de terme molt reduït, encerclat per castells termenats tots en mans del vescomte/comte de Cardona, el qual desitjava posseir la població centrada i estigué a punt d'obtenir-ho en el moment en què Pere III, acorralat per totes bandes, estava a punt de vendre les jurisdiccions dels llocs reials, i, doncs, de l'Igualada als Cardona. Ací, a base de la documentació d'ACA, *Canc. reg.*, *Canc.*, *processos*, de l'AHC d'Igualada, de Cervera, dels arxius històrics municipals de Barcelona, Girona, Manresa i Cubells i de l'Arxiu Massot, de Moià, en part publicada, l'autor exposa la defensa igualadina contrària a la jurisdicció baronial i defensora de la reial;

però havent fracassat les declaracions de vinculació inalienable a la corona (11), la solució fou la declaració de la vila com a carrer de Barcelona, objectiu que obligà a trobar el desllogador a nombre de problemes jurídics i polítics (111-115); la nova situació fou acceptada pels caps de casa en reunió del 9 d'agost del 1385; els noms dels signataris consten en les pàgines 27-28. Hi ha quatre reproduccions de l'escut medieval d'Igualada (31). — J. P. E. [19.053]

Xavier JORBA I SERRA, *Una nova font parroquial: les definicions testamentàries. El cas de la Baixa Segarra*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 8 (2003), 61-63.

L'autor recorda que, ultra els llibres de baptismes, confirmacions, matrimonis, funerals i compliment pasqual, els arxius parroquials contenen altra documentació (fundacions de sufragis, capellanies i causes pies, llibres de confraries, administració de misses, etc.); l'AP de Santa Maria d'Igualada (ara a l'AHC de la mateixa població), conserva tres volums del *Liber definitionum testamentorum villae et decanatus Aquaelatae*, cada un dels assentaments del qual ofereix informació sobre extrems diversos, el principal dels quals és el testament que ha originat el compliment de les dites obligacions. — J. P. E. [19.054]

Josep ROMEU I FIGUERES, *El diable feiner i destructor: una llegenda igualadina i odenenca*, dins «Revista d'Igualada», núm. 5 (2000), 7-17.

La llegenda, resumida en ocasions diverses des del 1880/1884, i transmesa des d'aleshores per tradició oral, procedia almenys del segle XVIII, però era clarament arrelada en èpoques prehistòriques en què la mar deixà nombre de mostres de la seva presència en la contrada. — J. P. E. [19.055]

Josep SEGURA I GARSABALL, *Un molí fariner del segle XV, Juneda senyoriu dels Cardona*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 17 (2004), 117-126.

Les primeres pàgines descriuen Juneda i resumeixen la història dels vescomtes, comtes i ducs de Cardona, barons de Juneda (118-120); el molí fariner esmentat en el títol era el Molí de la Bardissa, el 1541 passà de propietat útil particular a utilitat del comú per venda en part ací transcrita en llengua castellana (121-122); també és recordat un document del segle XVIII, d'ACA, on consta l'interès de la cartoixa de Scala Dei a encarrilar les aigües de La Femosa (122-123). — J. P. E. [19.056]

Francesc FITÉ, *La Seu Vella de Lleida i la introducció de l'arquitectura gòtica a Catalunya*, dins «Misc. Arnall», 1072-1109.

Pàgines d'història de l'arquitectura artística, que descriuen el procés que seguí a Europa en general i a Catalunya (i dins aquesta a les comarques de Lleida en particular), el pas del romànic tardà al protogòtic i al ple gòtic, a partir d'una àmplia bibliografia (1089-1098), a la qual se suma qualche escadussera referència a fons manuscrits de Lleida, Arxiu de la Catedral, pergami 3368 (1091, nota 50); al final, el tema és il·lustrat amb onze reproduccions fotogràfiques (1099-1109). — J. P. E. [19.057]

Antoni PASSOLA I TEJEDOR, *Los inicios de la crisis del XVII en el poniente catalán: La hacienda local leridana, 1566-1611*, dins *Administración Municipal Moderna*, 247-256.

L'AM (o de la Paeria), de Lleida, i en concret la sèrie de *Capbreus*, completada amb *Consells generals*, proporciona les dades per a aquest estudi, en concret els registres dels anys 1566-1605, amb algun complement fins al 1611 (249 i 251); l'autor ha esbrinat si en les dades es

pot afirmar per a Lleida cap a finals del segle XVI la fractura de la bonança econòmica que Pierre Vilar havia detectada a Barcelona; les quantitats lleidetanes tant d'entrades com d'eixides, reduïdes a dos gràfics i un quadre (251-253), porten a concloure que «en las cuentas municipales las fechas 1590-1591 marcan siempre una inflexión» (251) per causes diverses, on no manquen els desastres naturals com les riudes o la crescuda dels interessos de censals. — J. P. E. [19.058]

Isidre PUIG SANCHIS, *D'arquitectura i mestres de cases a la Lleida del segle XVIII: Els Biscarri*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 16 (2003), 165-214.

Isidre PUIG SANCHIS, *D'Arquitectura i mestres de cases a la Lleida del segle XVIII: els Batiste*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 17 (2004), 233-285

Encara que després del *Decret de Nova Planta*, l'arquitectura oficial fou obra exclusiva dels enginyers militars, els arquitectes privats seguiren els mòduls tradicionals, tal com demostren els vuit contractes d'obres estipulats amb constructors de cases de la raguèlia Biscarri des del 1688 fins a la segona meitat del segle XVIII, ací transcrits en l'apèndix documental (188-207), on també trobem quatre rebuts, tres convenis de constitució de companyia o societat, una sotscontractació, una acta de col·locació de primera pedra, una donació per a obres, dues visites de control d'obra i una creació de censal per a construcció. La documentació procedeix de Lleida, AH de Protocols, i AD, i és transcrita completa.

El segon títol es basa en els dinou documents, tots del segle XVIII, transcrits sencers en l'apèndix documental (254-278); catorze es troben en l'Arxiu Històric de Protocols i els cinc restants (núms. 11, 12, 13, 14 i 19) en l'Arxiu de la Catedral; la major part són contractes o sotscontracte d'obres en dels temples parroquials de Rosselló, Alcanó, Alcoletge, Vallfogona de Balaguer, Llardecans, Benavent i Vilanova de Segrià; hi ha també quatre actes de visura (núms. 2, 7, 12 i 14), un lliurament de claus, una fabricació de campana, una previsió de cost d'obra i unes previsions de rehabilitació. De més a més, els documents esmentats informen sobre aquella família (arbre genealògic: 234). — J. P. E. [19.059-19.060]

Elvis MALLORQUÍ, *El port de Lloret i els seus habitants (segles XIII i XIV)*, dins «Quaderns de la Selva», 15 (2003), 49-65.

A diferència de les veïnes Tossa i Blanes (56-57), Lloret no compta amb carta de franquises fundacional. Els seus orígens s'han de deduir dels pergamins dels segles XI, XII i XIII i dels capbreus del segle XIV, pertanyents a la pabordia de novembre de la Seu de Girona (50 i 52): és del 1262 una llicència de construir casa prop del Grau, topònim significatiu d'activitat marinera confirmada per d'altres fonts; l'establiment es repetí en prou casos i de fet, a darreries del segle XIII n'hi havia d'altres; en el segle XIV seguiren els establiments fins al llindar de la Pesta Negra (52-55); allò que havia resistit la Pesta fou destruït i saquejat per l'estol genovès del 1354 i el 1373 la població era pràcticament idèntica a l'anterior a la passa (de 36 a 34 caps de casa). Les pàgines finals, ultra dos croquis geogràfics, donen taules de famílies, de construccions diverses, de persones documentades i de llur situació jurídica en els recomptes del s. XIV (62-65). — J. P. E. [19.061]

Tina SABATER, *Sobre pintura gòtica del siglo XV. El retablo de san Pedro y san Esteban de la parroquia de Lluçmajor*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 59 (2003), 321-326.

Darrerament s'han trobat, reforçant una calaixera, vuit fragments de fusta pintats, que, conjuntats, han pogut ésser atribuïts a un únic retaule i aquest identificat amb el destinat a una capella dels sants Pere i Esteve, que el 1416 Gabriel Mòger contractava amb Esteve Cànoves, de Lluçmajor, contracte conegut almenys des del 1972. — J. P. E. [19.062]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Municipi i monarquia en la Mallorca dels segles XIII-XIV*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 13 (2000-2002 [2003]), 43-58.

El 1245, Jaume I havia esbossat una estructura legal municipal que seria successivament aplicada a València, Barcelona i el 1249 a Mallorca, que, ja qualificada d' 'universitat' el 1235, fins aleshores havia funcionat sota comissions de prohoms, coneguts des del 1237 (45-46). Des del 1244 es dibuixen les institucions representatives tant de jueus (secretaris de l'aljama) com de cristians —consell general de prohoms de la ciutat de Mallorca (1247)—, que el 1248 ja s'anomenaven 'còsols de Mallorca' i demanaven al batlle reial una còpia de la *Carta de franqueses*; el 1249 era establert el municipi amb sis jurats, de nomenament anyal, i un consell, i també la base econòmica del morabetí, que s'hagué d'ampliar; l'infant, futur Jaume II, creà problemes en no respectar la carta municipal del 1249 i en carregar-se de deutes (51), però en començar el regnat confirmà l'estructura constitucional de les *Franqueses*; els anys posteriors a les Vespres Sicilianes introduïren modificacions factives de control per part del poder reial (52-53); sota el rei Sanç el 1315 l'estructura municipal de l'illa, fins aleshores unitària, es desdoblà entre ciutat i part forana, presidides pel Consell General (54-55), cosa que permeté al rei de dominar la situació, normalment per la col·laboració de la Part Forana. Amb la supressió del regne feudalment subordinat de Mallorca, en un primer moment el municipi recuperà les seves prerrogatives, però la situació de guerra interminable (Jaume III de Mallorca, Castella, Gènova, Sardenya) portà a la plena intervenció reial; del 1373 al 1398, se succeïren vuit reformes en l'elecció de càrrecs, fins que aquell any s'introduí l'elecció per sort; ultra els estudis ja publicats, la font principal per a aquestes pàgines és l'ARM, *Escrivania de cartes reials*. — J. P. E. [19.063

Pau CATEURA BENNÀSSER, *El derecho municipal como derecho del Reino de Mallorca en la Edad Media*, dins «Revista de Historia Jerónimo Zurita», 78-79 (2003-2004), 321-352.

Encara que el 1300 Jaume II de Mallorca establís que el regne es regiria primer per la *Carta de Franqueses* i altres privilegis propis, en segon lloc pels *Usatges* i en terç pel dret romà comú, aquells tres estrats tenien vasos comunicants car el primer era bàsicament català i el terç impregnava els dos primers; el 1510 Ferran el Catòlic declarà que els habitants de l'illa de Mallorca compartien «prerrogatives... constitucions i capítols de Cort de Catalunya» (321-323). La insularitat i la diferència cronològica en la reconquesta de cada una de les illes portà a la independència administrativa de cada una d'elles, sense que mai existís una Generalitat del Regne de Mallorca (324-330). Cada illa féu aplegar els propis documents bàsics: Mallorca el *Llibre dels reis*, Menorca el *Llibre vermell de Ciutadella* i el *Llibre de cort de Ciutadella*, Eivissa el *Llibre de la cadena*; a començaments del segle XV, el *Contracte Sant*, en destinar a la paga de censals la suma de drets i emoluments municipals, modificà la contribució mallorquina a favor de les necessitats de la corona (333-334); el 1231 per pacte entre Jaume I i Pere de Portugal, el 1279 entre Pere el Gran i Jaume II de Mallorca, tot el regne era vassall del titular de la corona catalanoaragonesa i acceptava la vigència dels *Usatges* als comtats (337-339); Eivissa i Formentera eren, de més a més, sots senyoria efectiva del metropolità de Tarragona, cosa que afavoria la vigència de drets catalans (340-343); tingué oscil·lacions tant la presència del Regne de Mallorca en Corts Generals de la Corona (documentació aplegada en el *Llibre de corts generals*, de l'ARM: 348), com la de les tres illes en les de Catalunya, en les quals cada illa era integrada en un braç (343-438). Tant per al camp del mostassaf com per al del benestar social, els jurats posseïen autoritat normativa, controlada per la corona (349-352). — J. P. E. [19.064

M. Carme COLL FONT, *Es signes i les subscripcions dels notaris mallorquins al segle XIII*, dins «Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 13 (2003), 37-62.

A base d'aquella primerenca documentació de Palma de Mallorca, ARM i ACM, i de Madrid, AHN, *Clerecia*, i d'altres, l'autora, després de recordar allò que representa la signatura notarial per a un document de fe pública, ha recopilat i reproduït en el primer apèndix, seguint l'ordre alfabètic del cognom dels notaris, llurs signes notariais autèntics, fins a una vuitantena, i en un apèndix posterior la col·locació del punt final com a confirmació de validesa. — J. P. E. [19.065]

Esther CRUZ PÉREZ, *La feina de les alletadores durant la baixa edat mitjana mallorquina*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 59 (2003), 35-45.

És normal que l'Arxiu de l'Hospital General de Palma de Mallorca, integrat dins l'ARM, proporioni dades sobre les dides, necessàries per a l'alimentació de nadons, en concret les sèries *Llibre d'ingressos de personal, nins i malalts*, el *Llibre d'ingressos i pagaments* i les *Ordinacions de l'Hospital General*, completades amb les de *Protocols notariais*; afegim-hi Damià Carbó, *Libro del arte de las comadres...*, Palma 1541, i del *Blanquerna* i la *Doctrina pueril* de Ramon Llull. En aquestes pàgines, l'autora desgrana els aspectes concrets del servei de les dides, des de les qualitats personals, físiques i morals, que els eren requerides, passant per les atencions envers el nadó i les condicions laborals, fins a la retribució pel servei; la dida arribava a ésser com un membre de la família. — J. P. E. [19.066]

Jordi MORELLÓ BAGET, *Mallorca i la seva dependència financera del Principat (segles XIV-XV). Estudi dels censalistas catalans*, dins «Anuario de estudios medievales», 33 (2003), 119-169.

Jordi MORELLÓ BAGET, *El deute exterior mallorquí. Els creditors catalans a partir de l'estudi d'un capbreu de censals del segon quart del segle XV*, dins «Mayurqa. Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts», 28 (2002), 251-269.

El primer títol indica que el segon és una seva versió abreujada; [d'aquesta hom en pot trobar resum dins «ATCA», XXIII-XXIV (2004-2005), 624-625, núm. 18.194]. — J. P. E. [19.067-19.068]

Josep ESTELRICH COSTA, *El Convent de Santa Elisabet. Apèndix documental (I. 1317-1510) i (II. 1530-2000)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 58 (2002), 247-272, i 59 (2003), 249-318.

[Els dos apèndixs arrodoneixen el llibre de l'autor *El convent de Santa Elisabet. Beguins, terceroles, jerònimes. Mallorca (1317-2000)*, Palma de Mallorca 2002, objecte de recensió publicada en aquestes pàgines del volum XXIII-XXIV (2004-2005), 560-561].

El primer lliurament guanya en interès pel fet de proporcionar al possible interessat els documents fundacionals, segons els quals la casa era en mans dels companys d'Antic de Vic, que la documentació contemporània qualificava de 'beguins' (251, núm. 5); o al servei de dones del terç orde franciscà de penitència (252-255), fins que passà a les jerònimes, encara actualment estades del mateix monestir.

El segon lliurament completa les dades del llibre sobretot en allò que fa referència a obres d'ampliació i embelliment de l'església, com el presbiteri els anys 1661-1669 (261-264); però la part més interessant és la relativa a la relació del monestir amb el bisbe de Mallorca Pere d'Alagó, que comença amb les instruccions episcopals per al convent (264-266), segueix amb un primer plet del convent contra el bisbe davant el tribunal metropolità de València (267-273) i amb un segon (275-280); assenyalam el contracte per a la construcció de l'orgue (285-287) i la consuetud de les festes familiars de la comunitat (288-297). La darrera part és el quadre sinòptic de dades en la relació alfabètica de monges professes (298-315). Clou l'apèndix un *Vocabulari monàstic i litúrgic* (415-318). — J. P. E. [19.069-19.070]

Maria BARCELÓ CRESPI, *La talla de la ciutat de Mallorca. 1512*, Palma de Mallorca, Universitat de les Illes Balears, 2002.

Títol només conegut pe referència. — J. P. E.

[19.071

Ernest BELENGUER, *La Mallorca de Carlos V, entre la fortificación y la frustración*, dins *Sardegna, Spagna*, 149-164.

En aquestes pàgines l'autor, ultra oferir un resum del seu llibre *Un reino escondido. Mallorca de Carlos V a Felipe II*, vol aportar documents previs a la dita situació però posteriors a les Germanies, il·lustradors de les tensions mallorquines (150). Vençuts els Agermanats continuà el gran problema del deute extern; s'hi afegiren els abusos administratius complicats amb la pluralitat de jurisdiccions (en les relacions amb l'eclesiàstica calgué recórrer al *Concordat entre la reina Elionor i el cardenal de Comenge*, de mitjan segle XIV: 154), que havien d'ésser corregits després de la informació encarregada a Jeroni Dalmau, mort abans d'acabar-la; les males anyades amb la necessitat d'importar grans quantitats de blat; i el perill turc, engrandit per l'experiència de les destruccions de Menorca (150-155). La documentació de Barcelona, ACA, *Canc. reg.* i *Maioricarum*, i de Simancas, AG, *Estado*, informa de les dificultats que es presentaren davant la insistència reial a assegurar les fortificacions de les Balears, fortament discutides perquè sobretot els nobles cercaven excuses per a no contribuir-hi; les tensions provocaren la substitució d'algun virrei i la presa de decisions autoritàries d'algun altre. — J. P. E.

[19.072

Giovanni MURGIA, *La comunità maiorchina di Villamar in periodo spagnolo (secoli XVI-XVII)*, dins *Sardegna, Spagna*, 469-480.

Recordades les connexions tradicionals entre Mallorca i Sardenya, enfortides després de la conquesta d'Alfons el Benigne, l'autor concentra la seva atenció en la família Eimeric, barcelonina, que senyorejà importants contrades de Sardenya, i s'enriquí amb el tràfic de gra; influx i riquesa li concitaren l'enemistat no sols d'altres nobles, ans també dels juristes de l'audiència i del virrei, que anava a acusar-lo de contraban; document directe de la situació personal de Salvador Eimeric i dels seus problemes són les lletres i altra documentació conservades a Càller, Archivio di Stato, *Fondo Eymereich*, que també certifica el desplaçament de mallorquins, sobretot de Pollença i de Felanitx, a Sardenya, i en particular a Villamar per a fer productiva la zona de regadiu, molts dels quals s'hagueren de repatriar; tant l'Archivio Capitolare de Càller, *Serie Volums*, com l'ADM, *Concessos*, completen la informació sobre aquell desplaçament (475-479). — J. P. E.

[19.073

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *El canceller de competencias de Mallorca y los conflictos entre las jurisdicciones real y eclesiástica*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 59 (2003), 7-34.

Els conflictes entre les jurisdiccions reial i eclesiàstica ordinària foren regulats pel concòrdat del 1372 entre la reina Elionor, muller i lloctinent de Pere III el Cerimoniós, i el cardenal de Comenge, delegat de Gregori XI; el 1549 fou creat a Mallorca el tribunal específic, basat en la dita concòrdia, i nomenat el primer canceller propi; la informació sobre el nou tribunal, en gran part perduda, es concentra ara en els manuscrits 180 i 172 i en sèries diverses del mateix ARM (*Lletres reials*, *Arxiu Antic*, *Actes del Gran e General Consell*) i en les *Constitucions i altres drets de Catalunya*, perquè l'administració reial repetí constantment que el tribunal mallorquí s'havia de guiar pels procediments del de Catalunya; ací són exposats els extrems que configuraven el dit tribunal, sobretot la seva limitació als clergues (12-14). Les darreres pàgines publiquen quatre documents sobre el tema (30-33). — J. P. E.

[19.074

Bernat JUAN RUBÍ, *Relíquias que se conservan en la Catedral de Mallorca*, dins «Memoria Ecclesiae», XXV (2004), 463-477.

Les primeres pàgines assenyalen fonts diverses del mateix AC, que informen sobre relíquies, i foren aprofitades per Josep Miralles Sbert, *Las reliquias y relicarios de la Catedral de Mallorca*, publicat pòstum per Llorenç Pérez Martínez el 1961 (463-464); en temps posteriors hom ha trobat inventaris de la Seu ja de darreries del segle XIV, on consten relíquies, com les donades per l'emperador Miquel Paleòleg, que parla de la Túnica de Crist, o les que consten en l'acta de consagració de l'altar major (465-466). Ací tenim la llista de les relíquies exposades a la veneració dels fidels els successius segles XIV-XV, XVI i XVIII, on consten les afegides des del 1735 (466-468). La secció de relíquies conservades dins la Seu dedica algunes pàgines a les dels ,sants' Cabrit i Bassa (471-473). Finalment, en el *Catálogo de las Santas Relíquias...*, acabat el 1802, segurament començat a darreries del segle XVIII, les relíquies són «adornadas ab figuras que las representan», quatre de les quals són reproduïdes (477). — J. P. E. [19.075

Félix CARMONA MORENO, *La Virgen del Socorro en Baleares. Iconografía e historia*, dins «La Ciudad de Dios», CCXVI (2003), 5-37.

Els historiadors de l'orde augustinià i alguns fons manuscrits dels convents de Mallorca i de Menorca, informen que l'advocació mariana del Socors hauria arribat a Mallorca portada per Joan Exarch; el perill d'incursions sarraïnes obligà a destruir església i convent primitius i a refer-los dins la ciutat de Mallorca des del 1544 (11-16); les pàgines següents són dedicades a la iconografia del Socors, ben documentada la de l'altar major (18-20), també la de la portalada del temple (22-23); i les del Socors de Felanitx (24-25); la casa de Menorca és contemporània de la de Mallorca (27-29) i documentada la imatge de fusta del retaule (30), igual com la solemnitat de la festa ja en el segle XVI (32-33). — J. P. E. [19.076

Jaume SASTRE MOLL, *L'obra pictòrica com element decoratiu, sumptuari i devocionari a les llars medievals mallorquines, en el trànsit a la Modernitat*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 59 (2003), 47-88.

Les dades sobre la presència d'obres decoratives de les llars mallorquines procedeixen dels cent-noranta inventaris ,post mortem' dels anys 1520-1570 conservats a l'ARM, *Protocolos notariales*, i resumits en les pàgines de *Referències documentals* (61-88); la introducció assenjala l'estrat social dels propietaris, la localització en la casa, la qualificació en l'inventari, la tipologia de les imatges (Mare de Déu, Sant Crist, Infant Jesús), la paral·lela dels ,draps de pinzell' i la de les pintures damunt fusta; no hi mancava qualche representació profana o, si en tenia, l'escut d'armes de l'amo. — J. P. E. [19.077

Josep JUAN VIDAL, *El Reino de Mallorca del felipismo al austracismo. 1700-1715*, dins *Felipe V internacional*, 151-210.

La documentació de Palma de Mallorca, ARM, *Lletres reials, Audiència, Actes del Gran e General Consell, Sort i sac, Miscel·lànies Pasqual*; ACatedral, *Lletres reials, Actes capitulars, Quaderns i Papers escadussers*; de Barceleona, AHCB, *Lletres closes*; Londres, British Museum, *Additional Manuscripts*, i nombre de publicacions també de l'autor, permeten de refer els successius episodis d'aquells quinze anys, amb les posicions de cada una de les tres illes envers el testament de Carles II, la formació de grups de partidaris de l'Arxiduc, la incursió de l'estol aliat i la capitulació de Mallorca, les vicissituds del règim de l'arxiduc i la llarga agonia entorn la caiguda de Barcelona, fins a la capitulació de Mallorca al mariscal d'Alstedt i la fi del Regne de Mallorca. Assenyalen el resum de les condicions de la capitulació mallorquina a l'estol aliat i el reconeixement de l'arxiduc Carles el 27 set. 1706 (171-174); la llista de

peticions del Gran e General Consell a Carles III, arxiduc (184); les vicissituds particulars de Menorca, la primera illa a perdre les institucions pròpies el novembre del 1707, encara que després, durant la dominació anglesa, les recuperés (182), i el moment de la submissió de Menorca a Anglaterra (189-190). — J. P. E. [19.078]

Tomeu CAIMARI CALAFAT, *La Capitanía General del Reino de Mallorca bajo Felipe V*, dins *Felipe V internacional*, 477-489.

L'autor es pregunta quan, com i per què l'Estat espanyol es dividí en capitànies generals i no hi pot donar resposta; i quant als precedents, hi ha capitania general al Rosselló el 1344 i en el pas del segle XV al XVI en els altres regnes de la Corona; la figura pública del capità general fou dibuixada en la Reial Instrucció de l'1 gener 1714, ací resumida (481-482); però si els capitans generals anteriors eren nobles de categoria, els borbònics foren sobretot militars de professió, també llurs substituïts; en els moments bèl·lics també portaren el nom de 'comandant general', després oblidat; tingueren una gran mobilitat entre les terres hispàniques i les italianes; els capitans generals mallorquins els anys de Felip V foren tretze. La base arxivística es troba a Palma de Mallorca, ARM, LR, a Simancas, AG, *Guerra moderna*, i a Madrid, AHN, *Consejos*. — J. P. E. [19.079]

Antoni ORDINAS POU, *El primer ayuntamiento borbónico de Palma*, dins *Administración Municipal Moderna*, 591-599.

Ocupada Mallorca pels militars de Felip V i proclamada la *Nova Planta* el juliol del 1715, l'octubre del mateix any una Real Junta Superior de Justicia substituïa l'antiga Audiència, però un any més tard renaixia l'Audiència amb atribucions majors en el camp municipal, les de nomenar batlles i regidors (592); el nou ajuntament trigaria a constituir-se fins a mitjan 1718, constituït per setze jurats de categoria militar o noble i quatre ciutadans honrats, de noblesa inferior, diferents en la constitució del consell municipal (597-598); coneguts botiflers (595), llur càrrec fou una manifestació de gratitud reial i llur funció principal la d'assegurar la fidelitat al nou ordre (594) i, tot i l'experiència municipal anterior de bon nombre d'ells (596-597), de fet les sessions de l'ajuntament sofriren d'absentisme; des del primer moment fou un problema l'existència de les dues categories de nobles i de ciutadans en els consells i la manca de col·laboració amb els altres òrgans de govern. — J. P. E. [19.080]

Emilio BEJARANO GALDINO, *El sector de la ramaderia a Mallorca al segle XVIII a través dels valors de la cabanya i dels preus carnis*, dins «Estudis d'Història Agrària», 14 (2000-2001), 155-170.

Les primeres pàgines sintetitzen l'estructura del sector ramader del segle XVIII a Mallorca, on predominava l'oví (uns 200.000 caps), seguit del cabrum (50.000 caps), el boví (6.000 caps) i el porcí (37.000 caps). Els fons arxivístics són de Palma de Mallorca, ARM, *Universitat de Ciutat i Regne, Audiència i Reial Acord*, ultra la *Reial Societat Econòmica d'Amics del País*; i AM, *Resolucions de l'Ajuntament; Representacions i lletres*; i el *Libro de escrutinios y manifestos de ganados...*, i les seccions paral·leles d'altres AM. Amb alts i baixos, la línia quantitativa de bestiar llanar i cabrum fou més aviat descendent, la del boví en lleugera alça (159); exceptuat el porc, que només en un segle s'apujà un 205%, tots els altres preus cresqueren almenys un 250% (oví), 266% (cabrum), 283% (carn comuna) i 366% (boví); la carn s'hauria encarit a contrapartida de l'augment de superfície destinada al cultiu agrícola en detriment de la destinada a pastures, o pels canvis en l'estimació social de les diverses qualitats de carn (168-170). — J. P. E. [19.081]

José Luis BARRIO MOYA, *Don Bernat Nadal i Crespi, obispo de Mallorca entre 1794 y 1818*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 59 (2003), 359-364.

El resum biogràfic d'aquell personatge (359-361) és completat amb la transcripció del poder notarial del 1794 per a la presa de possessió del bisbat de Mallorca, conservat a Madrid, AH de Protocolos, núm. 21.239. — J. P. E. [19.082]

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *Les monedes de Manresa al segle XV*, dins «Gaceta Numismática», núm. 154 (septiembre 2004), 53-70.

Les guerres contra Joan II i contra Felip III (IV de Castella) foren per al Consell Municipal de Manresa ocasió d'emetre menuts. Ací l'autor es limita als del segle XV, en els darrers vint-i-cinc anys del qual hi hauria hagut quatre emissions (57), conegudes per vint-i-tres documents de Manresa, AHC, *Fons municipal. Llibres del consell*, i un de Barcelona, ACA (58-70); però els menuts foren de fàcil falsificació (63, doc. 9; 69, doc. 23), no eren acceptats pels mercaders de fora i més d'una vegada calgué treure'ls de la circulació, cosa que no fou fàcil. — J. P. E. [19.083]

M. Alexandra CAPDEVILA MUNTADAS, *Pagesos, mariners i comerciants a la Catalunya litoral. El Maresme a l'època moderna*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XV (2004), 193-203.

L'autora ha estudiat la dita època en documentació d'ACA, de l'ADB, de l'ADG, d'Arenys de Mar, Arxiu Històric Fidel Fita, i dels arxius parroquials de Llaveneres, Vilassar, Cabrera de Mar, Canet i Arenys de Mar. Des del segle XVI, el Maresme hauria desplegada una intensa economia gràcies a la suma de l'explotació de la vinya i de l'activitat comercial. En el marc d'una certa especialització econòmica, lligada a intercanvis complementaris, les poblacions interiors s'haurien ruralitzat encara més i les costaneres anirien prenent l'aire comercial i mariner, que més tard les caracteritzaria. No sense dependències ni lògiques vulnerabilitats, l'evolució econòmica que es detecta al Maresme els segles XVI i XVII explicaria, en part, el redreç del segle vinent. — J. de P. [19.084]

Mª Alexandra CAPDEVILA I MUNTADAS, *La immigració francesa. Un factor decisiu de la recuperació demogràfica de la comarca del Maresme a l'època moderna?*, dins «Misc. Giralt», 232-231.

Si, segons els censos de població, entre el 1553 i el 1708 el creixement demogràfic del Principat de Catalunya fou del 38% i el del Maresme del 166%, l'autora es pregunta si l'explosió del Maresme fou deguda al contingent gavatx i esbrina la resposta en els registres de matrimonis de les parròquies d'Arenys de Mar, Canet, Premià, Vilassar, Cabrera i Teià; resumeix les dades obtingudes i, reduïdes a tres gràfics dobles, les compara amb les de la Matrícula del 1637 [cf. la notícia bibliogràfica següent], un per al percentatge de gavatxs, un per a llur procedència i el terç per al respectiu ofici, amb conclusions desiguals (239-241); com a resultat d'aquesta recerca, l'autora assenyala l'existència d'una immigració catalana interior del Vallès Oriental i de la Selva al Maresme, ultra l'elevada natalitat i l'absència de crisis de mortalitat, extrems i influx en la demografia que caldrà anar avaluant. Hi ha bibliografia (238-239). — J. P. E. [19.085]

M. Alexandra CAPDEVILA MUNTADAS, *La Matrícula de 1637. Una radiografia dels francesos residents al Maresme*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIV (2003), 233-246.

La matrícula del 1637 és un document de l'ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 551, quadern 1, que l'autora, sense editar-ne cap fragment, estudia amb la finalitat de precisar el nombre, l'origen geogràfic, les activitats, la situació econòmica, els vincles familiars i les modalitats de la

penetració dels gavatxos que acudien al Maresme a cercar treball i millor remuneració. Segons la dita matrícula, els francesos del Maresme constituïen el 67% dels estrangers escampats pel litoral català; en gran part procedien del bisbat de Comenges i dels pobles d'Aurillac, Alan, Beauchalot i Roquefixade, la majoria eren pagesos i no solien tenir béns. El flux migratori era integrat per homes joves i solters; uns dos terços acabaren establint-se a Catalunya. La dita matrícula podria estar afectada de subenregistrament, perquè era alta la mà d'obra que anava i venia segons fluxos de treball temporal. L'examen dels llibres parroquials, dels protocols notariais i l'estudi de les confraries gestionades per aquests immigrants permetrà d'arrodonir les dades avui disponibles. Hi ha quadres estadístics: del nombre de gavatxos enregistrats a la matrícula, dels bisbats d'on procedien, de les activitats que practicaven, de llur nivell socioeconòmic, estat civil, vincles familiars i temps d'estada a Catalunya. — J. de P. [19.086]

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *La justicia ordinària a Catalunya: els alcaldes majors del corregiment de Mataró (1718-1808)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXII (2004), 155-183.

La documentació de base és de l'Arxiu Reial de Barcelona, (ACA), *Reial Audiència*; de Madrid, AHN, *Consejos*; i de Simancas, AG, *Gracia y Justicia*, unida a nombre de publicacions sobre el tema (156-157). El corregiment de Mataró, presidit per un Comanador, autoritat màxima civil i militar, era dividit en dues alcaldies majors per a l'administració civil, la de Mataró, de segona classe o ascens, i la de Granollers, de primera classe o d'entrada. Ací és aplegada la informació sobre la persona dels successius setze alcaldes majors de Mataró del 1718 al 1808 (157-171) i els també setze de Granollers (171-182); en ambdós casos, cinc foren catalans (182-183). — J. P. E. [19.087]

Joan PONS ALZINA, *El batlle de les ovelles de l'illa de Menorca, una institució comunal oblidada (s. XVI-XIX)*, dins «Misc. Giralt», 705-718.

«...em proposo estudiar la institució menorquina del batlle de les ovelles —també anomenada de les encorralades o de les orelles— amb la intenció d'apuntar el seu ordenament jurídic i el seu paper en l'aprofitament ramader a partir de papers espigolats en documentació institucional» (706), que és sobretot la de seccions diverses de l'AM de Ciutadella, en particular la del *Fons Universitat General de Menorca i especial de Ciutadella*; també del d'Alaior, *Llibre per al bon regiment del batlle de les ovelles*, càrrec de cada municipi i funció d'arrels molt clares: «És en aquesta pràctica comunitària de pastura en llibertat, d'encorralar els animals diverses vegades l'any, de discernir-los i de conciliar conflictes entre parts, on s'emmarca el batlle de les ovelles» (708). Cal recordar la quantitat de caps de bestiar menorquí del segle XVIII (709), la necessitat que cada bèstia portés la marca del seu amo amb la consegüent organització col·lectiva centrada en el municipi de Ciutadella, la descripció i denominació de l'altra forma de marcar, la dels tretze talls simples i dels cinc compostos a les orelles de la bèstia (710-711), la freqüència de les encorralades (712-713) i unes *Ordinacions del batlle de les ovelles* del 1767, ací resumides (713-715). El segle XVIII l'espai comú de pastura començà a disminuir en posar tanques a les possessions, fet nou que desvirtuà les encorralades i la necessitat de marcar el bestiar, i així s'anà morfonent el conjunt. Hi ha bibliografia (717-718). — J. P. E. [19.088]

Joan PONS ALZINA, *El memorial d'arbitris sobre l'illa de Menorca del veedor Francisco Negrete*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 21 (2001), 89-119.

El dit memorial, reproduït en aquestes pàgines (110-119), s'ha conservat a Ciutadella, AM, *Llibre dels consells generals 1654-1690*; el seu autor, en escriure'l el 1606 i presentar-lo al Consell General de Menorca, hi abocava la seva experiència personal de servidor de l'admi-

nistració reial en llocs diversos de l'imperi dels Habsburgs hispànics i en la seva estada a Menorca com a veedor (interventor i intendent), on havia començat completant la construcció del castell de Sant Felip a Maó (91-93). Els anys de secada i d'escassetat de gra (1604 i següents) l'impulsaren a proposar el remei de dedicar part considerable de la terra illenca, transformada d'erma i bardissenca en cultivable, a la producció de blat, amb la conseqüència que Menorca s'hauria convertit d'importadora en exportadora del gra excedent i en comptes de gastar-ne, rebria moneda i riquesa; també suggeria d'altres objectius, com la fortificació de Ciutadella o la supressió de parets al costat dels camins. La proposta fou tornada a analitzar a darreries del segle, i totes dues vegades desestimada, perquè exigia una profunda transformació del sistema tradicional que s'havia demostrat acceptable durant segles. — J. P. E. [19.089]

Carles RIERA I FONTS, *Material toponímic del Moianès vers l'any Mil*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», núm. 26 (juny 2002), 37(215)-62(240).

La publicació del volum de *Catalunya Carolíngia. IV. Els comtats d'Osona i de Manresa* [cf. ATCA, XIX (2000), 665-671] proporciona una considerable quantitat de documents amb informació relativa al Moianès, aplegada ací per l'autor, que repeteix el regest del respectiu diploma, indica el número d'ordre que li correspon en l'obra esmentada i indica les pàgines que hi ocupa (39/217-51/229). Per la seva banda, ofereix la llista onomàstica de tots els antropònims i topònims documentats, seguits de la frase on compareixen i de la (o les) corresponent(s) referència i datació (51/222-62/240). — J. P. E. [19.090]

Ramon TARTER I FONTS, *Notícies sobre els antics masos de Cladelles i els primers Casanova establerts a Moià*, dins «Modilianum. Revista Cultural del Moianès», núm. 26 (juny 2002), 63(241)-76(254).

«...petit aplec de notícies antigues sobre els masos de Cladelles, sobre l'extinció del llinatge propi de la casa i situar en el temps i en el seu context l'entrada de la família Casanova...» (64). Les notícies més antigues, de documentació ja publicada procedent de l'Arxiu de Moià, *Molts actes i rendes fabents per la rectoria de Moià*, es refereixen a l'establiment de Cladelles el 1164, emfiteuta que ja el 1171 es posava Cladelles segons el *Llevador de les rendes del Reial Patrimoni... a Moià*, del mateix arxiu, *Fons notarial*. La substitució dels Cladelles pels Casanova hauria tingut lloc entorn el 1450. És transcrita la declaració de Gaspar de Casanova en capbreu del 1501 (76/254). — J. P. E. [19.091]

Josep GALOBART I SOLER, *Aportació a la història de la construcció del retaule major de l'església de Sant Vicenç de Calders (1630)*, dins «Dovella», núms. 83-84 (primavera-estiu 2004), 13-17.

Josep GALOBART I SOLER, *Dues fites de l'escultor Pau Sunyer al Moianès: els retaules de Sant Andreu de Calders (1652) i de Sant Pau de Viladecavalls (1678)*, dins «Modilianum», VI/31 (2004), 5-18.

Els contractes per a la construcció dels dos retaules indicats en el segon títol s'han conservat respectivament a Calders, AP, *Manual* (d'on també procedeix el document de sotscontractació de l'obra de fusta del de Sant Vicenç), i a Manresa, AHC, *Protocols notarial*s; són ací transcrits (15-18), com també ho és el certificat que Pau Sunyer havia lliurat el retaule de Sant Andreu de Calders i rebut tres-centes cinquanta lliures dels comitents del retaule. En tots els casos són analitzades les condicions dels contractes. — J. P. E. [19.092-19.093]

Eva SERRA I PUIG, *Les Valies de Ciutadilla, Maldà i Maldanell: conreus i propietat a la vegueria de Montblanc (segle XVI)*, dins «Misc. Giralt», 902-919.

Fins ara la història agrària catalana s'ha ocupat amb preferència de la Catalunya Vella i ha treballat sobre una base d'estudi que són els capbreus, que a la Catalunya Nova no es troben gaire, i on, en canvi, concretament en baronies no reials, són més freqüents les 'valies' o 'estimes', en les quals el protagonisme del baró eminent es desplaça a la comunitat, que pren la iniciativa abans que el baró, i és la interessada a saber la situació econòmica de cada possible contribuent a fi que la seva aportació sigui la que li correspon; el *Llibre de valies de Maldà i Maldanell* és a Barcelona, ACA, *Arxius Patrimonials. Maldà*, lligall 415 i el de Ciutadilla allí mateix, *Patrimonials. Sentmanat (Fons Guimerà)*, lligall Z-134; el *Llibre d'estims* de Verdú fou publicat el 1973 (903-907). Les dades sobre segles anteriors permeten d'establir constatacions fiables entre el XV i el XVI, tant sobre l'augment demogràfic com sobre el de la riquesa, dades que són concentrades en nou quadres sinòptics (908-915), que han permès de constatar «el caràcter municipal de la quístia..., una informació aproximada sobre el nivell de població..., una informació qualitativa i evolutiva dels immobles i conreus... i l'evolució i distribució social de la riquesa...» (916). Hi ha bibliografia (917-919). — J. P. E. [19.094

Manel GÜELL, *Els assalts a la vila ducal durant la guerra dels Segadors*, dins «Espitllera», 93-94 (novembre-desembre 1994), 35-36.

Manel GÜELL, *Els assalts [frustrats] a la vila ducal durant la guerra dels Segadors (II)*, dins «Aplec de Treballs del Centre d'Estudis sobre la Conca de Barberà», 22 (2004), 54-64.

El primer títol resumeix els esdeveniments de les campanyes dels anys 1642, 1647, 1649 i 1651, en què, malgrat la simpatia amb què la població tarragonina veia el general governador, Francesco di Toralto, Montblanc, cobejat com a etapa intermitja per a la conquesta de Lleida, es mantingué en domini de la Generalitat de Catalunya i de l'exèrcit francès. El segon article narra amb més detall i amb atenció als mètodes bèl·lics emprats, i a base de les notícies sobre les operacions militars en fulletons impresos o encara inèdits a l'ACA, *Consell d'Aragó*, a Simancas, AG, *Guerra y marina o Contaduría mayor del ejército*, i a Madrid, BN, *Manuscritos*, tant l'intent d'«interpresa» del juny del 1645 (55-49) com el del 1646, tràgic per a la Guàrdia dels Prats (59-62). Montblanc cauria en mans de l'exèrcit de Felip III (IV de Castella) el 1649. — J. P. E. [19.095-19.096

Josep M. T. GRAU PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *Immigració al Montblanc setcentista (1774-1794)*, dins «Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 22 (2004), 32-52.

Durant el segle XVIII Montblanc passà de 1115 habitants el 1717 a 3177 el 1787; el creixement demogràfic fou una de les causes, amb 799 naixences entre el 1791-1795, la immigració també hi contribuï; a base dels llibres de baptismes de l'AP, que indiquen la procedència dels pares, ací són reduïts a quadre sinòptic, per comarques, els nouvinguts, que entre el 1774 i el 1794 sumaren 232 (33-37); també hi ha quadre sinòptic per als oficis: 25 pagesos, seguits per 12 sabaters (40-41). Hi ha llista nominal de tots els immigrants, també agrupats per comarques (41-52). — J. P. E. [19.097

Myriam NAVARRO BENITO, *Los castillos de la Orden de Montesa en el contexto del siglo XIV*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 13 (2000-2002), 329-341.

Resum de tesi de llicenciatura. L'autora es queixa que «no existen muchos estudios que analicen de forma crítica y profunda el papel desempeñado por esta milicia [de Montesa] y el de sus fortalezas a partir de un estudio comparativo de las fuentes documentales» (330); ella es fixa en tres aspectes: els objectius de la butlla fundacional i el seu acompliment per part dels castells i comanadories; el context polític i social de la fundació; i anàlisi de les fortalesses en llur materialitat per si manifesten característiques constructives de Montesa. A base de

documentació en general ja publicada, ella recorda que Montesa havia de respondre a la doble necessitat de defensar les fronteres del Regne de València i de lluitar contra els musulmans (330), però la localització de gairebé tots els seus castells al nord del regne (Maestrat) feia difícil l'eficàcia en la defensa i els documents no confirmen la intervenció en els moments de perill d'invasió (331-337), raó per la qual l'autora apunta que, d'una banda, en l'existència de Montesa «primó la creación de una orden al servicio de la Corona» a fi d'evitar l'enfortiment d'altres grups de poder, i de l'altra «las fortalezas de Montesa sí fueron una referencia jurisdiccional y de percepción de rentas» (341). — J. P. E. [19.098]

Josep M. PONS I GURI, *El Castell de Montpalau: pervivència de la jurisdicció d'un castell abandonat*, dins «Misc. Arnall», 519-539.

Descrita la realitat física d'aquell castell, municipi de Pineda (Barcelona), sabem que és esmentat per primera vegada en jurament feudal a Ramon Berenguer I, comte de Barcelona, de mitjan segle XI (520-521). Les pàgines següents resumeixen d'altres dades que abasten fins a darreries del segle XV, procedents de cartorals o diplomataris ja publicats o de fons d'arxius diversos (ACA, *Canc.*, *Perg.* i *Reg.*; Arenys de Mar, AMFidel Fita; Girona, AD) (522-530). Les pàgines següents reproduïxen quatre documents dels dos primers arxius datats entre el 1113 i el 1358; és particularment interessant el darrer, car conté signatures de tots els caps de casa de la baronia, acceptant de pagar al baró 12.000 sous en redempció de l'obligació de treballar en l'obra del castell de Montpalau (531-537); hi ha planta del castell, dues fotografies del seu estat actual i fotografia de tres segells (537-539). — J. P. E. [19.099]

Virgínia COSTAFREDA I PUIGPINÓS, *Greus dificultats econòmiques a Mont-roig i Bellver de Sió durant la primera meitat del segle XVII*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 17 (2004), 209-221.

La documentació dels comtes de Santa Coloma de Queralt, conservada a Barcelona, ACA, *Fons Queralt*; i BC, *Arxiu Històric. Fons Queralt*; completada amb Cervera, AHC, *Notaris. Guissona*; i Bellver, AParroquial, *Baptismes*, permet de resseguir les dificultats econòmiques que ja els primers anys d'aquell segle es manifestaren i provocaren la intervenció del veguer reial de Tàrraga, segrestant caps de bestiar (218) per insolvència dels veïns a pagar l'onze de fruits venut per un préstec (218); cal sumar-hi les dificultats a pagar les 580 lliures corresponents a les 11.000 lliures invertides per forasters en compra de censals (212-213; 217), problema que només es pogué encaminar a solució el 1643 en virtut d'una concòrdia entre les dues parts (214-215); el bandolerisme i la Guerra dels Segadors, que afectà particularment Santa Coloma per contracop del comte, esdevingut boc expiatori (219), contribuïren a agreujar la situació, que només milloraria cap a final del segle (220-221). — J. P. E. [19.100]

Jordi BOIX POCIELLO, *Torres derrocades en la frontera del Montsec*, dins «Misc. Arnall», 1019-1043.

L'autor parteix de les recerques de Manuel Riu sobre el tipus d'urbanisme propi dels pobles de frontera, en les quals conflueixen els resultats de les prospeccions arqueològiques amb els de la investigació documental, i se centra en la relació entre els petits nuclis de poblament i el sistema defensiu del Montsec, «amb els Castellons del Montsec com a motiu recurrent» (1020). En cos de l'estudi, aplega en les col·leccions documentals d'entorn l'any Mil (*Liber feudorum maior*, diplomataris d'Àger, Gerri, Poblet, Sant Climent de Codinet, Tavèrnoles, Urgell, o directament d'ACA, *Canc.*, *Pergamins*), dades sobre els dits Castellons (Castelló Sobirà, Castelló Jussà, Sant Martí de Barcedana, Sant Cristòfol de la Vall, Castellet, Montllor i Sant Privat) (1021-1027); a base de les dites informacions reconstrueix les fronteres de la contrada (1029-1036) i la línia dels seus castells (1036-1041), que, en avançar la

reconquesta vers ponent i ésser incorporat el Pallars Jussà a la corona el 1190, perderen llur raó d'ésser i anaren decaient (1042). — J. P. E. [19.101

Gemma FONT, Joaquim MATEU, Sandra PUJADAS, Jordi TURA, *El comerç de la neu del Montseny en època moderna*, dins «Monografies del Montseny», 19 (2004), 133-156.

Les primeres pàgines recorden les notícies sobre comerç de neu als Països Catalans des del segle XVI (136-137), essent significativa que un metge de Vic, Francesc Micó publicués a Barcelona el 1576 el llibre *Alivio de los sedientos, en el qual se trata de la necesidad que tenemos de beber frío, y refrescado con nieve...*, d'on és transcrita l'explicació de la manera com a mitjan segle XVI eren construïts els diferents pous de neu (143-144). En aquestes pàgines, basades en documentació d'arxiu d'Arbúcies, AM; d'Arenys de Mar, AHistòric Fidel Fita; de Barcelona, AHPN; i de Vic, AEpiscopal, ultra rotllos de microfilms dels Cabrera-Medinaceli, a l'AN d'Hostalric, trobem que la neu era un dels béns baronials, la propietat de la qual era discutida entre els nobles (152-153), que de vegades explotaven directament, encara que era normal que formés part dels béns senyorials concedits col·lectivament a les viles, que en llogaven l'explotació (137); hi havia normes estrictes sobre el transport, amb el comú denominador que els traginers havien d'ésser als portals de Barcelona quan al matí s'obrien les portes (149-151); el pou més conegut del Montseny era el de les Agudes. Tots els extrems consten per transcripció de fragments textuais. — J. P. E. [19.102

Romuald M. DÍAZ CARBONELL, *Monjos de Montserrat cap a l'exili, de pas per Igualada (1641)*, dins «Revista d'Igualada», núm. 13 (abril de 2003), 11-17.

Conseqüència de la proclamació del rei francès Lluís XIII com a comte de Barcelona, els monjos castellans de Montserrat hagueren d'optar entre la fidelitat al nou comte o al rei de Castella; la primera jornada de camí duagué la comitiva dels fidels a Felip IV fins a Igualada, on feren nit i l'endemà continuaren camí vers el límit amb Aragó. En la narració, consten els noms de tots els qui formaven la comitiva i llur qualificació dins la comunitat benedictina (monjo, ermità...). Hi ha reproducció d'il·lustracions contemporànies. — J. P. E. [19.103

Ernest QUEROL PUIG, *Què vol dir Morella*, dins *XL Assemblée d'Estudiosos*, 257-275.

Aquesta recerca de la significació originària del topònim comença amb la llista de les denominacions i grafies tant en texts àrabs com cristians entre el segle XI i el 1234, des de la ‚Murala /Mirala /Maurila‘ musulmana, ‚qala‘a‘ o ‚hisn‘ sarràí, a la ‚Maurella / Moriella /Morella‘ cristiana; l'autor hi analitza tant l'arrel (Mur /Mor) com els sufixs (-ala, -ila, -ella); l'arrel significaria més que un topònim un orònim, «tossal o penyalat elevat i de cim planer» (261), com en tants d'altres casos dels Països Catalans (261-268) i s'aplicaria a un radical molt més estès en llengües romàniques: ‚Mor-‘, també documentat en fons d'ACA, *Canc.*, *reg.* (273). Hi ha bibliografia (274-275). — J. P. E. [19.104

Marta SANCHO, *Mur i el seu territori a l'Edat Mitjana*, dins «Misc. Julià», 653-661.

Recordat el ròdol del castell de Mur d'acord amb un document de mitjan segle XI integrat dins el *Liber feudorum maior*, l'autora, basant-se sobretot en la documentació aplegada pel premonstratenc de les Avellanes, Josep Martí, en el seu *Recopilación y resumen de los instrumentos y papeles que se hallan recónditos en el archivo de la colegiata de Mur*, del 1794, ara a Barcelona, BC, apunta que dos accidents geogràfics configuren la contrada: la serra del Montsec i el riu Noguera Pallaresa, que, al seu torn, determinen les bases econòmiques, en part comunals, ben explícites en els capbreus: els conreus, les pastures, el bosc i l'aigua, tot relacionat amb una clara estratègia d'autoassortiment domèstic, tal com diuen els fragments transcrits; la gent

habitava tant en poble com en masies i la comarca es comunicava amb les veïnes per camins ben documentats (655-660). — J. P. E. [19.105]

Eduardo CORREDERA GUTIÉRREZ, *Santa Maria de Mur. Cronologia*. Pròleg de Josep CASTELLS I FARRÉ (Estudis, 15), Tremp, Garsineu Edicions 2003, 192 pp.

En el pròleg, Josep Castells exposa el sentit del llibre. El material ací publicat amb una certa trajectòria cronològica és resum de l'aplegat a darreries del segle XVIII pel premonstratenc Josep Martí al monestir de Bellpuig de les Avellanes, on pogué disposar de l'arxiu de l'antiga canonja augustiniana de Santa Maria de Mur i redactà un regest-inventari dels seus fons; en la segona meitat del segle passat, Eduardo Corredera féu traducció dels documents principals i resum dels altres, ací ordenats en seqüència cronològica dins successius moments històrics de segles o d'esdeveniments importants, com les Guerres contra Joan II, dels Segadors o de Successió. Gran part de les informacions es refereixen a la base material de la casa, amb nombre de donacions dels comtes de Pallars i de molts d'altres; moltes informen de la naturalesa jurídica i de les activitats, però també de les palestres per a la conservació de la jurisdicció 'nullius' només sotmesa a la Santa Seu i a darreries del segle XVI per a la subsistència de la canònica; també informen de les repercussions de la dinàmica històrica en la vida de la casa, fins a arribar a la desamortització ja en el segle XIX. A les pàgines inicials hi ha dades sobre la vida de Josep Martí al monestir de Bellpuig de les Avellanes. Són transcrits íntegres en traducció catalana els documents més antics: dotació del dia de la consagració de l'església (12.I.1069), un complement posterior i el primer inventari, on consten «llibres majors i menors» (17) i testaments i donacions posteriors (13-38). — J. P. E. [19.106]

Luis ARCINIEGA GARCÍA, *Santa María de la Murta (Alzira): artífices, comitentes y la «damnatio memoriae» de D. Diego Vich*, dins *Monasterios Jerónimos*, 267-292.

Aplec de notícies sobre el temps anterior al monestir de Sant Jeroni, a la construcció i decoració de les diverses parts del monestir des de la seva integració en l'orde jerònim el 1401 (270), fins a l'exclaustració, on el patronatge de la família Vich fou tan omnipresent que arribà a representar una 'damnatio memoriae' per als altres benefactors; si el temps anterior al monestir, de vida ermitana, és poc documentat, les donacions i obres posteriors ho són amb abundància a València, ARV, *Cleracia*, i ACV, reg. 695; i a Madrid, AHN, *Clero, Códices, Consejos* i Pego, AM, *Llibre de còmpters dels jurats*. — J. P. E. [19.107]

Pascual A. GALLART PINEDA, *El Monasterio de Santa María de la Murta, Alzira (Valencia), y su legado artístico*, dins *Monasterios Jerónimos*, 475-499.

Ángela ALDEA HERNÁNDEZ, *La Colección Pictórica de Varones Ilustres Valencianos, perteneciente al Monasterio Jerónimo de Nuestra Señora de la Murta de Alzira*, dins *Monasterios Jerónimos*, 527-545.

La realitat material d'ambdós títols és la mateixa, amb variants, però: idèntica, perquè es tracta dels retrats de valencians de categoria superior, encarregats per Dídac de Vich; la variant consisteix en què l'article de Gallart reproduïx les didascalies pròpies de cada un dels retrats, frases originals del segle XVII (492-497); Aldea, en canvi, transcriu l'explicació oferta per Francesc Xavier Borrull i Vilanova a l'Acadèmia de Sant Carles, de València, datada el 1821, ací reproduïda perquè presenta i avalua cada un dels personatges dels segles XV i XVI representats en les dites pintures (535-540), i els documents d'acceptació per part de l'Acadèmia esmentada (542-543). — J. P. E. [19.108-19.109]

Jaime AYMAR RIGOLTA, *La biblioteca del monasterio de Sant Jeroni de la Murtra*, dins *Monasterios Jerónimos*, 691-710.

Les pàgines dedicades als orígens d'aquell monestir en la primera meitat del segle XVI ja esmenten la biblioteca i els primers monjos bibliòfils; recorden també les notícies que en dóna Jaume Villanueva en el seu *Viage...*; la segona part de l'article esmenta els estudiosos que estigueren en contacte amb la dita biblioteca els segles XVII-XVIII i les vicissituds de l'incendi i de la dispersió de volums després de l'exclaustració fins a temps ben recents. — J. P. E. [19.110]

Jordi LÓPEZ VILAR, *Notes sobre l'església de Nalec a finals de l'Edat Mitjana*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/24 (2002 [2003]), 185-206.

Sis documents ara a Tarragona, AHA, *Llibre de visites pastorals i Parròquia de Nalec* (tres inventaris, dues actes de visita pastoral i una de presa de possessió), datats entre el 1410 i el 1505, ací transcrits, permeten de conèixer detalls de la vida i la situació parroquial de Nalec i de Rocafort (199-206); destacava la importància de la família Mateu (198). Les pàgines inicials es fixen sobretot en la biblioteca de mossèn Guillem Mateu i en els llibres litúrgics existents en la parròquia, on a darreries del segle XV ja n'hi havia algun d',stampa' (197); la biblioteca del dit Mateu era particularment assortida de títols literaris (204): dos romanços innominats, «un romanç *Pauseniana*, un romanç apelat *Compendiosa*, lo *Testament d'En Seradel*, un libre apelat *Cerquapou*, hun libre de rimes» (204); i encara: «hun libre apelat *Enrich*, *Contra Fortuna*, hun altre libre de *Cobles de Nostra Dona*». En la visita pastoral de les dues parròquies, algunes dones foren acusades de fer conjurs; els de Rocafort tenien nom: ,conjurs a mal de vent roig' o ,conjurs per a vent roig' (202). — J. P. E. [19.111]

Xavier JORBA, *Òdena al segle XVI. La vida quotidiana d'un poble a través dels seus delictes*, dins «Revista d'Igualada», núm. 7 (abril de 2001), 7-23.

Recordada la situació d'Òdena en una baronia, en la qual el duc de Cardona posseïa mer i mixt imperi, l'autor, basat en els processos criminals conservats a l'AP d'Igualada i ara a l'AHC de la mateixa ciutat, assenyala els conflictes constants, primer entre pagesos i senyors representats pel batlle entorn a la prestació de drets senyorials, on sabem que no es pagava delme de les olives (11-12); segueixen notícies de conflictes entorn al pagament de delmes i primícies (13-14); o de processos per delictes homo- i heterosexuels (14-16); també hi ha notícia de conflictivitat vinculada als gatatxs (17). Tenim en apèndix llista dels caps de casa del terme d'Òdena segons els fogatges dels anys 1497, 1507, 1535 i 1573 (20-21); dels masos que es negaren a pagar delme al rector de la parròquia (21); i dels gatatxs documentats en el terme d'Òdena entre el 1556 i el 1600 (22-23). Hi ha dues reproduccions de fragments manuscrits (19). — J. P. E. [19.112]

Xavier JORBA, *Les pallofes d'Olesa de Montserrat. Aportacions documentals*, dins «Acta Numismàtica», 34 (2004), 193-200.

L'antic AP, integrat dins l'AM d'Olesa de Montserrat, conserva la documentació de la Comunitat de Preveres, una gran part de la qual correspon a actes de culte basats en deixes testamentàries per a bé d'ànima; del dit fons documental són transcrits alguns fragments corresponents a l'arrendament del cobrament de drets o censos de la dita comunitat (195-196) i d'altres de testaments en els quals s'estableixen quantitats a esmerçar en censos o a capitalitzar fundacions, els rèdits de les quals permetin pagar, mitjançant ploms (o pallofes), distribuïts en el mateix acte convingut, els serveis demanats a la comunitat esmentada (197-199). — J. P. E. [19.113]

Juan Antonio BARRIO BARRIO, José Vicente CABEZUELO PRIEGO, *La defensa de los privilegios locales y la resistencia a la centralización política en la gobernación de Oribuela*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 13 (2000-2002 [2003]), 9-42.

L'oligarquia municipal d'Oriola es contraposà als intents del rei Alfons Trastámara de reforçar-hi la intervenció reial a través del lloctinent general nomenat 'ad hoc', Joan de Copons, però aquella lluita local concentrava problemes més amplis com, d'una banda, la intervenció del dit rei i dels 'infantes de Aragón' en els afers castellans, en especial en els del regne de Múrcia, que en un moment especial, entorn el 1448, el rei, responent a una petició dels qui aleshores governaven aquella ciutat, hauria volgut reincorporar a la Corona Catalanoaragonesa posant en pràctica un pla que preveia tant intevenció militar com gran inversió econòmica (10-12), i de l'altra la defensa dels propis avantatges d'alguns nobles castellans i aragonesos. La documentació és d'ACA, *Canc., reg.*, de l'ARV, *Reial*, i de l'AM d'Oriola, *Contestador*. L'home escollit pel rei per donar eficàcia al pla fou Joan Copons, enviat a la capital de la governació dellà Xixona, Oriola, amb pleníssims poders de lloctinent reial (o de substitut del lloctinent, que era el príncep Joan, rei de Navarra). La reacció del consell d'Oriola fou radicalment i universalament negativa, començant per prohibir a Copons l'entrada a la ciutat i seguint per tota una operació d'ampli abast, fins que al cap d'un any, a darries del 1449, Copons fou portat a Nàpols amb semblant categoria. Les actuacions municipals, que generaren gran quantitat d'exposicions i defenses escrites en totes direccions, són resumides amb detall gairebé diari en les pàgines 17-39. El 1450 el rei castigava Oriola, però al cap de quatre anys tot s'havia apaivagat. — J. P. E. [19.114

David BERNABÉ GIL, *La gestión de los asuntos municipales en la corte de Felipe III: síndicos y embajadas de la ciudad de Orihuela*, dins *Espacios de poder*, II, 249-268.

Tant com és coneguda la representació del sobirà en els diversos estats de la corona i els encarregats de fer-los funcionar i les persones que se n'ocupaven, és desconeguda la presència i la funció d'encarregats de fer resoldre els afers municipals a la cort de Madrid o de Valladolid els primers decennis del segle XVII. La documentació municipal d'Oriola, AM, *Contestador*, permet de refer en què consistia aquella representació local, sobretot les temporades en què no hi havia corts, i conèixer alguns dels qui se n'ocuparen: el síndic era com l'encarregat normal de fer avançar els afers en els diversos organismes centrals de la corona, també en el Consell d'Aragó; els missatgers eren enviats pel municipi per a solucionar afers puntuals, encara que la missatgeria pogués allargar-se; de vegades, aquests o aquells havien de recórrer a l'ajut d'especialistes, i no sempre el resultat era segur. En cada cas, les gestions generaven una quantitat considerable de documentació, dins la qual destacaven els memorials que exposaven cada un dels afers i la corresponència, sobretot la de síndics i missatgers, on constaven les gestions, el resultat i notícies de fets diversos d'autoritats i de cortesans (259). — J. P. E. [19.115

José M. LAHOZ FINESTRES, Eugenio BENEDICTO GRACIA, *Graduados de la Universidad de Huesca en la Baja Edad Media*, dins «Hom. Rodríguez Cruz», 207-248.

Les primeres pàgines recorden la preocupació reial a favor de l'existència d'Estudis en les terres de la corona; Montpeller [però els Jaume I i Jaume II d'Aragó no són tals, ans Jaume I d'Aragó i Jaume II de Mallorca; Jaume II d'Aragó mai no fou sobirà de Montpeller: 209], Lleida, Perpinyà i Osca; quant als estudiants d'aquesta, els registres de l'Archivo Histórico de Protocolos d'Osca permeten de conèixer els seus noms i alguna dada biogràfica, resumides en les pàgines 222-240 [segurament n'hi ha alguns de Països Catalans, però en no constar la procedència, és impossible de saber-ho]. — J. P. E. [19.116

Francisco José HERRERO CAROT, *El Palancia: nacer y emigrar. La evolución de la población (siglos XVI al XIX)* (Biblioteca de les Aules, 14), Castelló, Universitat Jaume I i Diputació 2004, 380 pp.

Recordat el favor que la investigació de la demografia històrica ha experimentat els darrers anys, l'autor esmenta les aportacions al coneixement de la de la comarca del Palància en els dos darrers segles (29-32), en referència a les quals ell formula el seu objectiu: precisar les bases documentals del possible estudi, esbrinar la dita demografia en perspectiva quantitativa i diacrònica, i descobrir-ne la lògica i perspectives (33-36). No cal dir que el punt que més ens afecta és el primer, i encara més en concret, la base arxivística damunt la qual es basa la recerca demogràfica; base arxivística que és doble, la dels *Quinque libri* de les parroquies a les quals s'estén l'estudi, i els successius recomptes demogràfics oficials dels segles XVI-XVIII (39-83); i així tenim informació sobre l'estat actual dels arxius parroquials d'Azuébar, Navajas, San Pedro de Sogorb, Sot de Ferrer, Vall d'Almonecir i Viver, ultra el de la catedral de Sogorb (84-94). L'anàlisi dels successius recomptes fiscals o estadístics desemboca en la constatació que, per exemple per la considerable ocultació, bon nombre són inútils per a la recerca de demografia diacrònica (99-124 i 147-158). La segona part de la investigació és específicament de tècnica demogràfica. Hi ha bibliografia (273-283) i nombre de quadres i gràfics de dades (301-374). — J. P. E. [19.117]

Àngel ROIG I TURRÓ, *Inventari del castell de Palau-saverdera, 1411*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 37 (2004), 415-418.

El 1411 el castell referit fou ocupat 'manu militari' pel cavaller Joan de Vilamarí. Atès que en aquells moments el comtat d'Empúries era propietat de la Diputació del General, Pere de Santcliment, procurador d'aquesta en el comtat, s'encarregà de restablir la situació, repreneu el castell. El dia 16 d'octubre signà l'inventari d'allò que hi trobà, ara objecte de publicació. El document prové de Barcelona, AHPB, *Pere Granyana*. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.118]

Pilar OSTOS SALCEDO, *Prestaciones de homenaje y fidelidad en el condado de Pallars (1297)*, dins «Misc. Arnall», 179-200.

L'any indicat en el títol i entorn el mes d'agost s'estrenaven com a comtes de Pallars Hug de Mataplana i la muller Sibila de Berga. L'Arxiu Ducal Medinaceli, *Pallars*, guarda els tretze documents de reconeixement públic dels nous comtes realitzats per poblacions, com és ara Salàs (184-185), o per senyors subfeudals locals, que confessaven 'tenir pels dits comtes llur participació en el senyoriu; els reconeixements de les poblacions s'encapçalen amb la llista dels caps de casa que n'eren els protagonistes. Els tretze documents, que s'inspiren en mostra única, són transcrits en llur totalitat i completats amb regist que n'assenyala les diverses còpies. — J. P. E. [19.119]

Anna-Maria CORREDOR I PLAJA, *Roldors i adoberies a Pals*, dins «Estudis del Baix Empordà», 33 (2003), 141-156.

Fons diversos d'ACA, *Batllia General de Catalunya*, registre *Del roldor*, diversos capbreus de Pals dels anys 1352-1489 i 1671-1672, i un *Llevador de Pals* del segle XVI, han permès a l'autora d'identificar dos topònims palsencs, els de 'Rodors' i 'les Adoberies', aquestes confirmades des del 1352 per documentació privada diversa i aquells (o 'camps de roldó') des del 1489; l'ús d'aquest en aquelles i els corresponents oficis (assaonador, blanquer) són ben documentats a Pals des del segle XIV, però no arriben més ençà del segle XVII, quan el roldorar dóna el pas a la vinya. Són transcrits en apèndix una crida pública sobre el roldor del 1578, conservada en el registre indicat; i fragments d'una venda perpètua, d'un establiment i d'una renúncia, tots documents del segle XVIII, de l'arxiu patrimonial Plaja, de Pals. — J. de P. [19.120]

Belén MORENO CLAVERÍAS, *Les condicions materials de vida dels rabassers penedesencs al segle XVIII: treball, mercat i consum*, dins «Misc. Giralt», 615-630.

Si en acabar el segle XVII el Penedès era sobretot comarca productora de gra, cent anys més tard, en un espai de vint anys s'havia convertit amb Valls en el mercat d'aiguardent més important de Catalunya després de Reus; el pas del gra a la vinya s'havia realitzat en gran part gràcies als contractes de plantació de ceps a rabassa morta; l'autora es pregunta com vivien els membres d'aquest nou col·lectiu i entre el 1745 i el 1800 ha trobat que dels quatre-cents quaranta-tres inventaris 'post mortem' de l'AHC de Vilafranca del Penedès, només 70 són de rabassers purs; i analitza quins béns hi consten, normalment els indispensables per a la pròpia feina i per a la supervivència, que els feia ocupar el graó social ínfim, sota els rabassers amb altra terra, els masovers, els propietaris d'entre 10 i 30 jornals de terra i dels pagesos de mas (624-625). Conclusió: «la quantitat i característiques dels béns durables i semidurables presents a les llars [dels simples rabassers] suggereixen que les seves condicions de vida vorejaven la misèria» (628). Hi ha bibliografia (628-630). — J. P. E. [19.121

Gerard MARÍ I BRULL, *La sentència de 1587 sobre les pastures del Perelló contra la vila de Tivissa*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 7 (2003), 123-152.

El Perelló es troba en el terme general de Tortosa i els habitants de Tivissa afirmaven tenir dret immemorial de pastura en el dit terme, per tant, també en el del Perelló. La discussió fou sotmesa el 1581 a la Reial Audiència de Catalunya; el plet és analitzat en les pàgines 129-133 i tot seguit assenyalats els documents aportats, que han pogut ésser identificats (134-135), i fonamentaren la sentència; aquesta, favorable al Perelló, és transcrita d'ACA, *Reial Audiència. Conclusions civils* i de *Canc., reg.* (140-152); també n'hi ha còpia a Tortosa, AHC Terres de l'Ebre, *Perelló, Fullola, l'Aldea i Camarles* (125). — J. P. E. [19.122

Elisabeth BALDOR ABRIL, *Documents per a l'estudi de l'església parroquial del Pla de Santa Maria*, dins «Historia et Documenta», VI, núm. 7 (febrer 2003), 95-150.

La distància entre la vila i el primitiu temple romànic, la bonança econòmica i el creixement demogràfic, portaren el 1772 a la decisió de construir una nova església a la plaça de la vila; les pàgines inicials resumeixen els esdeveniments que acompanyaren la construcció del temple, entre els quals destaca la reunió d'autoritats i poble per a la financiació de l'obra i la discussió popular emergent del fet d'aprofitar pedra de l'església romànica per a la construcció de la nova, amb la consegüent destrucció de l'antiga (95-105). La part documental n'aplega setze, tots de Valls, AHC, *Notaris de Valls*, datats entre el 1772 i el 1781 (105-150), i tots relatius a la dita construcció; és de particular interès el que dóna fe de la reunió d'autoritats i poble amb vistes a la financiació del nou temple, nominalment signada per dos-cents seixanta-dos caps de casa (106-114), dels quals només cinquanta-tres saberen posar el seu nom [equivalents al 20'2%; gairebé el 80% dels caps de casa eren analfabets]; l'escultor de Valls, Lluís Bonifaç, fou un dels dos designats a preveure el cost de l'obra (129-130); assenyalem el detallat contracte de construcció (130-137); els documents 10-15 es relacionen amb la picabaralla entorn a la conservació o enderroc del temple antic (137-149). — J. P. E. [19.123

Pasqual BOIRA I MUÑOZ, *Les neveres de la Serra d'Espadà i el comerç de la neu amb la Plana Baixa i Castelló*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXX (2004), 259-306.

Els arxius de Castelló, AM, *Llibres de consells i Judiciari*; d'Almenara, AP, *Protocols*; de Nules, AH de la Vila, *Mà del consell*; de Vila-real, AM, *Judiciari*; i de València, ACol·legi Patriarca, han proporcionat les notícies, pertanyents als segles XVI-XVIII, i el de Castelló els

divuit documents transcrits en aquestes pàgines (284-300). L'exposició inicial és particularment atenta a assenyalar els punts des d'on les poblacions de la Plana Baixa es proveïen de neu, les condicions del transport, venda i ús (261-275), i a descriure cada un dels sis pous o neveres de la Serra d'Espadà, on la neu es conservava (276-284 i 301). El text és completat amb un dibuix de reconstrucció i onze fotografies (300-306). — J. P. E. [19.124

Gener GONZALVO I BOU, *Poblet, panteó reial* (Episodis de la història, 328), Barcelona, Rafael Dalmau editor 2001, 96 pp.

Si els comtes de Barcelona havien escollida sepultura en el monestir de Ripoll, en acabar Ramon Berenguer IV la reconquesta de Catalunya a Lleida i a Tortosa, concentrà en el monestir pobletà de la Catalunya Nova, Poblet, el memorial de la seva gesta i, esdevinguts els comtes de Barcelona reis d'Aragó, ja el seu fill Alfons I, primer rei de Catalunya-Aragó, decidí ésser sepultat a Poblet. En aquestes pàgines trobem documentades les successives decisions reials d'ésser sepultats en el nou monestir (11-18 i 35-55) i en arribar a Pere III el Cerimoniós la de subratllar la importància de la dinastia de Barcelona, convertint Poblet en panteó reial (19-34). Els magnats de la terra imitaren la predilecció reial i, per la insistència de Pedro Antonio d'Aragó, els Cardona-Sogorb en foren una bella mostra (56-63). Desfets monestir i panteó per obra dels desamortitzadors (72-78), només a través de les narracions d'autors del segle XVIII podem fer-nos una idea d'allò que fou el conjunt de tombes reials, com la d'Antoni Ponç i Piquer (67-71) i la inèdita de Jaume Finestres (81-93). Hi ha bibliografia (94-95). — J. P. E. [19.125

Manuel M. FUENTES I GASÓ, *La indústria tèxtil al Pont d'Armentera durant el segle XIV. Notes per al seu estudi (I)*, dins «La Resclosa. Estudis de la Vall del Gaià», 5 (2001), 48-51

Manuel M. FUENTES I GASÓ, *Administració del monestir de Santes Creus al Pont d'Armentera durant el segle XIV*, dins «La Resclosa. Estudis de la Vall del Gaià», 8 (2004), 63-88.

La base documental d'aquests estudis són els *Libri notularum* de la parròquia, i els llibres de la cort del batlle del Pont d'Armentera, ara a Tarragona, AHA.

El primer títol només m'és conegut per referència.

L'apèndix del segon ofereix el text de quaranta-tres anotacions dels llibres de la cort, en els quals un monjo de Santes Creus, delegat de l'abat titular del senyoriu, imposa certes decisions per manament personal o per crida pública (74-86). Les pàgines inicials resumeixen les notícies proporcionades per les anotacions o per fonts altres sobre el difícil pas dels drets senyorials damunt el Pont d'Armentera, de la família Alemany de Cervelló a Santes Creus (durà segle i mig entre 1230 i 1374), sobre l'ús dels esmentats drets per l'abat del monestir o per l'hospitaler o d'altres oficials seus (63-73). Són donats en apèndix els noms dels protagonistes d'aquella vida vilatana durant un segle, des dels abats als escrivans i als saigs de la cort (86-88). — J. P. E. [19.126-19.127

Ramon SALA, *La transhumància a Prats de Molló (segles XVII i XVIII)*, dins «Estudis d'Història Agrària», 14 (2000-2001), 171-184.

La documentació de Perpinyà, ADPO, 124 EDP 141, i els *Cabiers de doléances de la Province du Roussillon* del 1789 [cf. ATCA, I (1982), 319-320], permeten de recordar que la duresa del clima obligava a practicar la transhumància tant de persones com de bèsties, i en conseqüència la producció de llana era favorable a l'existència de paraires i teixidors; la transhumància de la gallorsa / gallostra augmentà un 100% durant el segle XVII i la del bestiar gros tocava cim entorn el 1730 (181), potser perquè durant el segle XVIII cresqué la superfície de la terra cultivada. El 1700 hom elaborà un reglament per a la utilització de les pastures (177). — J. P. E. [19.128

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *Prosopografía de una vara pirenaica: los alcaldes mayores de Puigcerdà (1717-1808)*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 353-370.

El corregiment de Puigcerdà, establert per l'administració reial borbònica, tenia més importància pel fet de trobar-se a dos passos de la frontera; el corregidor era alhora autoritat militar, política i judicial i per això necessitava un assessor jurista, l'alcalde major, primer nomenat per ell, després pel govern de Madrid. Entre el 1717 i el 1808 els alcaldes majors foren setze, sis dels quals de la terra; ací, a base d'ACA, *Consell d'Aragó*, de Simancas, AG, *Gracia y Justicia*, i Madrid, AHN, *Consejos*, són cronològicament reconstruïts tots els passos que cada un d'ells donà en l'administració reial des del moment que hi entraren. — J. P. E. [19.129]

Història general de Reus, a cura de Pere ANGUERA, Vols. I i II, Reus, Ajuntament 2003.

[No havent rebut cap exemplar per a informació bibliogràfica, i no coneixent-la directament, em veig obligat a donar notícia de la dita història a base de la valoració que en fa un coneixedor del tema: «Es tracta d'un d'aquests llibres cars i luxosos, on no cal referenciar els documents inèdits ni citar la bibliografia sobre el tema, i on destaca la pífia de fotografiar en color i en gran format quatre pellofes eclesiàstiques que esdevenen monedes emeses per l'Ajuntament de Reus al segle XVII». Em limito a transcriure]. — J. P. E. [19.130]

Xavier SANAHUJA I ANGUERA, *La moneda municipal de Reus als segles XVI-XVIII*, dins «Acta numismatica», 34 (2004), 119-192

L'AHC de Reus, *Actes municipals, Llibre de clavaria, Fons de la Comunitat de Preveres*, la Selva del Camp, AM, *Acords municipals, Fons del Comú del Camp*, Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó*, han proporcionat cent-setze documents datats entre el 1466 i el 1718, resumits en registres els ja coneguts, la majoria però transcrits íntegres (145-192), que fan conèixer els problemes relacionats amb l'emissió de moneda municipal, que a Reus prescindí de concessions reials i «s'acollí a la tradició de fabricar moneda en quantitats més reduïdes» i així fou «la població catalana que va mantenir durant més temps moneda pròpia en circulació» (119). La introducció, dividida en períodes, resumeix la pròpia problemàtica i els documents que per cronologia li corresponen; de les successives explicacions es dedueixen algunes línies comunes: la primera, la necessitat de comptar amb l'aquiescència, almenys tàcita, de l'autoritat reial o de la baronial (metropolità de Tarragona); la segona és que problemes (necessitat de menuts) i solucions (emissió local de manuts) de Reus també se solien trobar en les altres poblacions de la Comuna del Camp, i especialment a Tarragona; que les emissions de menuts propiciaren llur falsificació en gran escala, fenomen agreujat pel fet que cada una de les poblacions no podia evitar que hi circulessin els de les poblacions veïnes, també les falsificacions; i que la moneda falsa o 'boscarola' no sols feia desaparèixer el guany de l'emissió, ans esdevenia una càrrega per als consells municipals, amb el cost afegit d'haver de recórrer a juristes o a jutges; això no obstant, la necessitat portà a repetir l'experiència durant l'època dels Àustries. — J. P. E. [19.131]

José SÁNCHEZ REAL, *Els Carnicer i el seu molí paperer*, dins «Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 21 (2003), 81-96.

José SÁNCHEZ REAL, *Els paperers Camps a la Riba*, dins «Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 21 (2003), 97-102.

José SÁNCHEZ REAL, *Les filigranes de Camps i Carnicer, paperers de la Riba*, dins «Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 22 (2004), 82-88.

Les informacions sobre l'activitat de les dues famílies i de llurs molins paperers a la Riba són completades en el tercer títol amb la reproducció de tres filigranes del segle XVIII de

Carnicer i de set de membres diversos de la família Camps, del mateix segle i poble, no publicades en reculls anteriors. — J. P. E. [19.132-19.133-19.134]

Tomàs PERIS I ALBENTOSA, *Calamitats climàtiques i economia agrària a la Ribera del Xúquer entre els segles XV i XIX*, dins «Misc. Giralt», 675-686.

Les primeres pàgines apleguen notícies de calamitats abatudes damunt la comarca tant per manca com per excés d'aigua i per altres fenòmens atmosfèrics, coneguts per memorialistes locals o per autors com Anton Josep Cabanilles i àdhuc per documentació oficial de Simancas, AG, *Secretaría de Hacienda*; es fixen tot seguit en les inundacions del Xúquer (679-680), les glaçades tardanes, terratrèmols i plagues de llagosta (681-683). Les darreres pàgines recorden que per a avaluar amb justesa una calamitat cal distingir: a) la seva magnitud física; b) el grau de dramatisme amb què fou viscuda per les víctimes; i c) les repercussions econòmiques, tenint present que les poblacions tendien a engrandir tant el desastre objectiu com la tragèdia subjectiva (683-685). Hi ha bibliografia (686). — J. P. E. [19.135]

Pep VILA, *El teatre profà al Rosselló*, dins «Revista de Catalunya», núm. 181 (febrer de 2003), 23-50.

Visió diacrònica del tema des de la Baixa Edat Mitjana fins als primers decennis del segle XX. En no existir una monografia sobre el tema, l'autor aplega notícies sobre espectacles fornides per la «paperassa administrativa, el protocol notarial, l'apunt de dietari», cosa que li permet de dibuixar «unes quantes línies bàsiques, sense incloure-hi les notícies sobre festes públiques ni les traduccions catalanes de les obres franceses o italianes» (24). Ja el 1469 constava l'existència d'un «teatre» a Perpinyà; el 1543 era representada en llatí la tragèdia *Dauphinus*, de Francesc Satorres, de Balaguer, professor de Dret Canònic a Perpinyà (25-26); el 1587, Felip II, promulgant una *Nova Planta* primerenca, sotmetia les representacions teatrals a la prèvia censura inquisitorial o episcopal i destinava part de les recaptacions a l'Hospital de Perpinyà, el qual el 1654 es venia la Casa de les Comèdies (26-27). Abans de la Guerra de Separació, és documentada la presència de companyies en camí vers França; als ADPO, ms. 15, es conserva la *Loa per la comèdia del "Desdeny ab lo desdeny"*, o la *Comèdia... del sitio de Prats de Molló*, del capità general, Juan Claros Alonso Pérez de Guzmán (28-29). Després del *Tractat dels Pirineus*, la francèsització de l'estrat oficial fou absoluta i també el col·legi dels jesuïtes hauria representat la tragèdia *Megabize*; en la segona meitat del segle XVIII, sota el lloctinent general comte de Mailly, Joseph-Augustin de Mailly-d'Haucourt, hi hagué a Perpinyà una considerable activitat teatral; «de l'any 1754 al 1778 funciona a Perpinyà un teatre estable, que només representava obres franceses» (35), extrem documentat a l'ADPO, C-1586-1587 (34), però almenys una obra de Racine, *Athalie*, fou traduïda al català, i representada alhora que les obres hagiogràfiques i les passions (39); també *Lo judici de Paris, pastor*, obra en francès, castellà, occità i català (40) i la *Comèdia de un rey irritat contra sa filla*, conservada a Tolosa de Llenguadoc, BM, ms. 945 (41-42). I així el teatre del Rosselló entrava en el segle XIX. — J. P. E. [19.136]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Notícia d'un capbreu de Santa Maria de Miralles de mitjan segle XVIII a Tarragona*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 8 (2003), 48-49.

El dit capbreu es troba a Tarragona, AH, *Notaries de Tarragona*, caixa 504. Els drets baronials damunt el lloc de Santa Maria de Miralles pertanyien els anys 1761-1762 a Antoni de Magarola i Sentmenat i les declaracions de propietat eminent foren rebudes per Francesc Albinyana Cosidor, notari de Tarragona; coneixem tant els béns i drets del comú com els dominis útils de vuit masos, també d'altres detalls com les extensions de les propietats posseïdes en emfiteusi, els censals que pesaven damunt determinades propietats; un dels posseïdors de domini útil era el Col·legi de les Escoles Pies d'Igualada. — J. P. E. [19.137]

Pablo de la FUENTE, *El capitán Fratin y la Real Casa de Munición de Guerra, de Rosas: un ejemplo de arquitectura popular*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 37 (2004), 97-109.

Giovanni Giacomo Paleari (= Jacobo Fratin) projectà un magatzem de municions de guerra a la Ciutadella de Roses. A base de Simancas, Archivo General, i d'estudis publicats, l'autor exposa la gestació del projecte i els esforços dels virreis de Catalunya per aconseguir que es realitzés. Tot seguit analitza la construcció, les restes arqueològiques de la qual són consistents. Hi ha fotografia de l'edifici anterior a l'incendi del 1920. — J. de P. [19.138]

Josep GALOBART I SOLER, *Les actes de visita dels abats de Montserrat al monestir de Sant Benet de Bages (I) 1627-1725*, dins «Studia Monastica», 45 (2003), 73-187.

Josep GALOBART I SOLER, *Les actes de visita dels abats de Montserrat al monestir de Sant Benet de Bages (II) 1728-1827*, dins «Studia Monastica», 46 (2004), 105-229.

Són quaranta-quatre les actes aplegades en el primer lliurament i trenta-vuit les del segon. Integrat Montserrat en la Congregació Benedictina de Valladolid, el 1593, en el marc de la reestructuració monàstica global de Catalunya, el monestir de Sant Benet fou annexat a Montserrat, raó per la qual els abats montserratins o llurs delegats practicaren les visites canòniques, conservades a Montserrat, AMonestir, *Sant Benet de Bages*, volums 9-10, descrits en cada un dels dos articles. Les dels anys 1645 (dues) i 1646, corresponents a la Guerra dels Segadors, esmentada en la primera (90, núm. 2) són escrites en llengua catalana; hi sembla remarcable, en general, la quantitat de dades tant sobre aspectes de la vida col·lectiva de Sant Benet com de la de Montserrat; remarquem la insistència en les capbreuacions de les propietats eminentes del monestir, la devoció popular a Sant Valentí màrtir, i la creació de l'ofici d'arxiver (91, núm. 7; 163, 10; 168, 4; 171, 10; 173, 6).

Les actes del segle XVIII, publicades en el segon article, acaben amb la visita del 1799 (212-215). — J. P. E. [19.139-19.140]

Jaume CODINA, *Els testaments de Sant Boi (segles XIV-XV)* (Viena Assaig, 10), Barcelona, Viena edicions 2003, 600 pp.

L'AP de Sant Boi de Llobregat, ultra la dels registres parroquials, conserva una segona sèrie, pràcticament completa, de darreres voluntats, que comença el 1371 i s'allarga fins al segle XVIII; entre el 1371 i el 1500 la llista és més completa i puja a 1119 testadors (581-594). L'autor ha sotmès a anàlisi els dits documents i, després d'haver presentat les seves dades més personals en les pàgines introductòries que són com una descripció eixuta de dades descriptives d'una societat i sobretot de les relacions dins la família, tant horitzontals entre els esposos com verticals entre les diverses generacions, de més a més, amidables per les quantitats pecuniàries de les deixes (17-129), on no manquen els esclaus (117-121), ha trobat que s'hi poden donar divuit variants (137), que han servit en el cos del llibre per a resumir cada un dels testaments dels segles XIV i XV (141-570); tant en el capítol introductori com en el cos del llibre hi ha fragments de transcripcions textuals, com l'inventari de béns del cirurgià Bernat Babot, en el qual trobem «unes tenayes de arenchar cavalls» (103); per cert el ,gama-liol (?)' de mossèn Martí Solà (105: l'únic que posseïa llibres?) pot perdre l'interrogant: és el ben conegut *Gamaliel*. Al final hi ha taula de topònims (571-579), ultra la ja coneguda llista dels 1119 testadors (581-594). Quant a l'herència, l'autor constata que només un de cada tres testaments no segueix la norma de constitució d'hereu (39): [hi ha relació, quant a l'herència en hereu únic, entre béns de domini útil i béns en alou?] — J. P. E. [19.141]

Xavier PÉREZ I GÓMEZ, *El cadastre de Sant Fost del 1766*, dins «Campsentelles. Revista del Centre d'Estudis Santjustencs. Amics de Cabanyes», 7 (2004), 21-35.

El *Real Cadastro del lugar de Sant Fost y Cabañas año de 1766. Relación por menor de lo que toca a pagar a cada uno de los individuos de Sant Fost y Cabañas y sus terratenientes por razón del Real Tributo de Cadastro por lo que cada uno tiene y posee en dicho lugar* (27-34), es conserva en la mateixa població, arxiu patrimonial de Can Mauri. D'acord amb el llarg títol conté una informació força fidedigna tant del terme municipal com de les famílies o caps de casa, de cada un dels quals és consignat el nom personal, el topònim de la propietat i la seva extensió: consten cent-dues propietats sotmeses a cadastre, no totes de gent del poble, i vint-i-set cases; també hi ha llista dels carregats amb el cadastre a títol personal; i nombre dels caps de bestiar en set de les cases. Hi ha reproducció d'una pàgina original manuscrita (35). — J. P. E. [19.142

Joan FERRER, *Una nova consuetudina del monestir de Sant Joan de les Abadesses*, dins «Annals 2001-2002. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 29-40.

Sis són les consuetudes documentades pertanyents al dit monestir, la primera de les quals, *Consuetudines monasterii Sancti Iohannis de Abbatissis*, del segle XIV, és introbable des d'entorn el 1950; la segona és a Barcelona, ACA, *Monacals d'Hisenda* i és datada el 1447; les altres, totes posteriors, segueixen a l'arxiu del monestir (31-33). Aquestes pàgines presenten la segona, incompleta, car només se n'han conservat trenta folis, els tres darrers dels quals són en blanc; en són transcrits alguns fragments (de Pasqua, Santa Creu, Mare de Déu de Candeler, Sant Joan, Corpus i Nadal: 33-37); també tenim la llista dels sants celebrats en el dit monestir (38-39). — J. P. E. [19.143

Antoni CONEJO DA PENA, *Assistència hospitalària i defensa del territori al Baix Ebre: la fortalesa-hospital de Sant Jordi d'Alfama i l'hospital del Perelló*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 8 (2004), 251-273.

La contrada entre Hospitalet de l'Infant i l'Ampolla fou sempre famosa per les dificultats del terreny i pels perills provocats per qui se n'aprofitava; d'ací la urgència de repoblació. Immediatament després de conquerida Tortosa, algunes cartes de poblament, conservades a l'Arxiu Ducal Medinaceli, foren donades sota senyoriu dels Entença fins al 1313, en què per manca d'hereu la dita baronia tornà al rei (254-257). Hom intentà de reforçar la seguretat de la zona amb la creació d'un orde militar específic, l'effimer de Sant Jordi d'Alfama amb fortalesa-hospital, ben documentats a Tortosa, AHC de les Terres de l'Ebre, *Sant Jordi*, i per Hipólito Samper, *Montesa Ilustrada* (263). La reina Blanca d'Anjou, inspirada en les idees d'Arnau de Vilanova, fundà per testament l'Hospital de la Font del Perelló, ben documentat a l'ACA, *Canc., reg.*, o *Vària de Canc.*, que les dificultats numeràries de la casa reial mai no permeteren que tingués gaire vida, tot i que subsistí fins a la Desamortització del 1835 (264-272). — J. P. E. [19.144

Sònia MASMARTÍ I RECASENS, Èrica SERNA I COBA, *Un contracte d'obres del monestir de Sant Pere de Rodes (1573)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 36 (2003), 125-135.

Les autores analitzen i editen un contracte d'obres d'aquell monestir, localitzat a Girona, AH, *Notaries. Figueras*, decidides per l'abat Gaspar de Vallgornera (1569-1592); afectaren l'entrada-locutori del monestir, l'estable, la cuina, el rebost i la ,cambra pintada'. Les autores, tenint presents les dades arqueològiques encara existents, localitzen les quatre primeres estances dins l'actual conjunt monàstic i resten en dubte quant a la darrera, per a la qual suggereixen alguna hipòtesi. Així contribueixen a dibuixar el plànol del monestir a darreries del segle XVI, poc o gens o mal estudiat. — J. de P. [19.145

Albert PIBERNAT I LÓPEZ, *Sant Quirze de Colera. Límits territorials*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 37 (2004), 85-95.

A base de documents ja publicats, ací estudiats tant des del punt de vista de la història com de la toponímia, l'autor assaja una delimitació precisa del territori jurisdiccional del monestir de Sant Quirze de Colera en el moment de la consagració de la seva església, l'any 935. Hi ha croquis geogràfic. — J. de P. [19.146]

Gerard CARCELLER BARRABEIG, *Mercat de bestiar, mecanismes de crèdit i xarxes de comerç local a la baronia de Queralt durant el segle XV*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 8 (2003), 67-81.

A Santa Coloma de Queralt conflueixen els camins de la baronia i amb ells l'intercanvi de mercaderies i béns de tot tipus. L'autor concentra la seva atenció en un punt: la compravenda de mules, a través de la qual descobreix o confirma l'existència d'una xarxa d'intercanvi de les dites mules a l'interior de l'àmplia baronia dels Queralt; la base de la recerca es troba a Tarragona, AH, *Notaris. Santa Coloma de Queralt*, documents de reconeixement de deute per a la compra de mulars, on els notaris fan constar no sols els extrems personals de l'endeutat, ans també algun de mula o matxo; les dades són reduïdes al final a tres quadres: de compradors, de venedors i de preu dels animals —una mitjana de 333'4 sous (79-81). — J. P. E. [19.147]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Un incident protagonitzat per un ciutadà de Cervera durant la Fira de Santa Coloma de Queralt del mes de setembre del 1746*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 8 (2003), 85-89.

Els dos documents de la data indicada en el títol, de Cervera, AHC, *Notaris. Santa Coloma de Queralt*, permeten de refer el fet que, contra antigues concessions d'exempció al-legades, els receptors dels drets baronials exigiren a un cerverí deu sous per entrar un ramat d'ovelles a Santa Coloma el dia de la fira de la Mercè; i de conèixer la resposta dels receptors precisant que aquella quantitat no era per entrar a la fira sinó per dret de pastura del ramat. — J. P. E. [19.148]

Antoni VIRGILI, *La formació i gestió del patrimoni del monestir de Santes Creus a les terres de l'Ebre (segles XII-XIII)*, dins «Santes Creus. Revista de l'Arxiu Bibliogràfic», XXI (2004), 7-32.

Amb motiu de la conquesta de Lleida i Tortosa i de les comarques intermitges, Santes Creus rebé terres localitzades entorn Xerta, que en la introducció l'autor estudia en tres dimensions: la formació (i posterior liquidació des de darrerries del segle XIV) del patrimoni, la seva administració i les relacions amb el bisbat de Tortosa; al darrer tema pertanyen els quatre documents, tots de Tortosa, AC, *Tresorer i Cartulari*, dels anys del 1236 al 1266, ací resumits i d'alguna manera transcrits (23-30), i tots constitució d'arbitratge i sentència arbitral solucionant punts conflictius entre bisbe i capítol de Tortosa d'una banda, i abat i monestir de Santes Creus de l'altra, entorn el dret a percebre els uns o l'obligació de pagar els altres, delmes i primícies dels fruits agrícoles i dels caps de bestiar del monestir en terrenys dins el terme de la ciutat i del bisbat de Tortosa, cosa que permet de conèixer la producció agrícola i ramadera sobretot de l'almúnia de Xerta, «que fuit regis sarraceni» (12). Hi ha dos croquis geogràfics de les possessions del monestir a Xerta i al Baix Ebre (31-32). — J. P. E. [19.149]

Ferran GARCIA-OLIVER, *Abats obstinats, disputes estèrils. Trencament entre Santes Creus i Vallldigna*, dins «Santes Creus. Revista de l'Arxiu Bibliogràfic», XXI (2004), 33-74.

El 1298 Santes Creus fundà Valldigna «a recer de l'ombra generosa i protectora de Jaume II» (33), però abans que s'hagués escolat el primer segle de vida, les relacions entre els dos monestirs eren tenses, tal com permet d'endevinar la documentació contemporània conservada a Madrid, AHN, *Bernardos. Valldigna*, nou peces de la qual, datades entre el 1378 i el 1404 són ací transcrites (45-74), afer que de seguida augmentà en dos-cents florins per despeses del procés, envellí per mort dels abats inicials i es complicà per recurs a cort papal o perquè essent eclesiàstics els seus protagonistes podien, per segons quines decisions, encórrer en penes canòniques. Però per al nostre tema tenen particular interès els dos darrers documents, del 1402-1404, en els quals, entre d'altres afers de naturalesa econòmica es discuteix si l'abat de la Valldigna complí o no la *Constitució Benedicta* de Benet XII, per la qual el dit monestir havia de tenir dos estudiants a l'Estudi de París, de la qual l'abat es considerava eximit per raons o excuses dels dos assignats i sobretot perquè el monestir havia resultat destruït per recent terratrèmol i la reconstrucció no permetia d'altres despeses (59-74). — J. P. E. [19.150]

Elisabeth BALDOR ABRIL, *Enterrament del darrer Montcada a Santes Creus*, dins «Santes Creus. Revista de l'Arxiu Bibliogràfic», XXI (2004), 85-96.

El 3 de maig del 1736 eren solemnement rebudes a Santes Creus les despulles del darrer marquès d'Aitona, Guillem Ramon de Montcada; en fou alçada acta notarial, conservada a Valls, AHC, *Notaris*, ací transcrita, que explica amb detall com foren traslladades aquelles despulles des de València (91-95); les pàgines inicials apleguen notícies sobre el sepulcre dels Montcada a Santes Creus, que després del 1736 encara fou refet i canviat de lloc, i després de la desamortització, totalment profanat. — J. P. E. [19.151]

Montserrat ORTÍ IGLÉSIAS, *Introducció històrica a l'alabastre de Sarral (Tarragona)*, dins «El Baluard. III Recull de Treballs», (octubre 2004), 159-199.

A base principalment de notícies ja publicades en obres d'història de l'art en tractar d'escultures en marbre de Sarral, i d'alguns documents d'arxiu, l'autora ofereix una visió de conjunt en desplegament cronològic del tema: fa estrany el silenci sobre l'alabastre de Sarral en els moments d'obres dels sepulcres reials a Poblet o en els d'iniciatives de Dalmau de Mur a Tarragona o a Saragossa (165-168). La fama d'aquell material esclatà amb el plet entre Damia Forment i els monjos de Poblet, on, en assessorar els jutges, cap dels tècnics no posaren en dubte la qualitat de l'alabastre de Sarral (169-171); a partir d'aquell moment, el dit alabastre deixa testimoni documental, especialment important en les obres encarregades pels metropolitans de Tarragona Antoni Agostí o Joan Terés (175-179), extrem documentat a Tarragona, AC, *Capella del Santíssim Sagrament i Capella de Joan Terés*; amb Pere Gil, l'alabastre de Sarral entra en la geografia de Catalunya (178-179) i es mantindrà present gràcies al treball tant de picapedrers (els Requesens, ben presents en l'AHA de Tarragona, *Sarral. Notaria*), com d'esculptors (els Espinalt, documentats a Tortosa, AC) i en els texts de política econòmica del segle XVIII (192-193). — J. P. E. [19.152]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG TÀRRECH, *Notes sobre la població de Sarral (segles XVIII-XIX)*, dins «El Baluard. III Recull de Treballs», (octubre 2004), 97-113.

En el *Cens de Floridablanca*, Sarral tenia el 1787, 2383 habitants. Destruït l'AP de la vila, els autors han recercat en els de poblacions veïnes (Montblanc, Montbrí de la Marca, Lilla) el moviment de flux i reflux poblacional per via de matrimonis; el resultat es troba en les pàgines 106-109; també han cercat en els protocols notarials les professions dels sarraïlencs (101-105), dels immigrants a (105-106) i dels emigrants de Sarral (109-110). — J. P. E. [19.153]

Armand de FLUVIÀ I ESCORSA, *La Baronía de Savassona: una incomprensible rehabilitación precisamente por el parentesco con el último poseedor legal*, dins «Hidalguía. La Revista de Genealogía, Nobleza y Armas», LI (2004), 321-329.

Resum de les vicissituds del títol de baró de Savassona en els segles XVI-XVIII, amb presentació personal mínima dels seus successius barons del 1514 ençà (322-326), i transcripció de la confirmació del títol datada el 1784, conservada a Barcelona, ACA, *Real Audiencia*, 992. — J. P. E. [19.154

Enric GUINOT I RODRÍGUEZ, *El riu de la Sénia: sistemas de reg i molins medievals*, dins «Misc. Juliá», 103-121.

La publicació de la llarga sentència, per la qual el bisbe de Tortosa, Berenguer de Prats, àrbitre escollit entre les parts litigants, el 25 de maig del 1332 dirimia un conflicte entre els ordes militars de l'Hospital i de Montesa, relacionat amb la utilització de l'aigua del riu de la Sénia (114-120 i croquis de la contrada: 121); la sentència s'ha conservat en còpies diverses, tres de les quals són a Madrid, AHN, *Órdenes militares, Montesa*, i una a València, ARV. *Montesa*. Les pàgines inicials exposen l'origen de la confrontació, les posicions de cada una de les parts i la solució proclamada per l'àrbitre (103-114): totes les dades porten a pensar que, a diferència de les Hortes valencianes de més al sud, a l'hora de la conquesta en la zona de la Sénia els sistemes d'irrigació haurien estat abandonats des de la caiguda de Tortosa el 1148 o eren petits ginyns hidràulics (106-108), mentre després de la conquesta la concessió de bon nombre de cartes de poblament comportà la consegüent donació d'aigües i la seva utilització mitjançant sèquies, sense cap pla ni control de la utilització col·lectiva, situació agreujada pel fet que ambdós costats del riu eren de senyoriu hospitaler, cosa que canvià en succeir Montesa els Hospitalers al Regne de València (108-110); aquella situació desconjuntada i de senyoriu doble obligà a trobar normes per a l'ús normalitzat i pacífic del corrent d'aigua en molins, regadius i abeuradors: fou la sentència arbitral del bisbe de Tortosa del 1332 (111-114). — J. P. E. [19.155

Manuel RIU, *Blat de moro i fajol. Cultius nous al senyoriu monàstic de Serrateix (segles XVIII-XIX)*, dins «Misc. Giralt», 764-772

El *Llibre de jurisdiccions* del monestir de Serrateix, del 1701 i següents, conservat tothora a l'AP del mateix poble, permet de refer la successió dels abats del segle XVIII fins a l'exclaustració i de conèixer l'origen, la naturalesa i la suma dels drets senyoriais percebuts, ací reduïts a quadre sinòptic, que el 1783 sumaren 995 lliures, 10 sous, 11 diners (768); i informa dels nous cultius i del defici que creà en el monestir el fet que l'any 1783 el principal propietari del terme, l'amo de Santamaria, començà de plantar blat de moro, del qual no es pagava ni delme ni primícia (769). Les percepcions conegudes del s. XIX són objecte d'altre quadre sinòptic (771). — J. P. E. [19.156

David MONTOLÍO TORÁN, Ferran OLUCHA MONTINS, *La Capella de la Comunió de la catedral de Sogorb (1635-1637)*, dins «Estudis Castellonencs», 9 (2000-2002 [2004]), 797-828.

L'influx sobretot espiritual exercit des de Milà per sant Carles Borromeu damunt València en el patriarca Juan de Ribera es manifestà en temps de l'arquebisbe Isidoro Aliaga amb les *Advertencias para los edificios y fábricas de los templos...*, del 1631, que també repercutiren a Sogorb mitjançant el bisbe valencià Genís de Casanova, deixeble del patriarca; d'acord amb aquestes bases, fou reconstruïda l'antiga capella de Santa Caterina de la catedral de Sogorb i dedicada a capella de comunió, suprimida en obres dels darrers anys del segle XVIII. En aquestes pàgines, a base dels capítols per a la reconstrucció de la dita capella, de Sogorb, AC, *Protocolos*, 366, ací transcrits (810-814), i d'altra documentació del mateix arxiu,

és dibuixada la dita capella (806-807) i coneguda la seva ornamentació pictòrica en les làmines de les pàgines 825-828; encara el mateix fons ha proporcionat el contracte de construcció de la capella per al sagrari d'Andilla (815-819) i de la Cova Santa (819-821) i els certificats de revisió de la darrera obra i de la capella de la Mare de Déu de Gràcia, d'Altura (822-823). — J. P. E. [19.157]

M. Antònia FERRER BOSCH, *Els arquebisbes senyors de Tarragona*, dins «Misc. Giralt», 485-496.

L'autora presenta aquestes pàgines com a resultat de reflexions personals, sorgides durant l'elaboració d'una història de Tarragona, vàlides fins al moment en què la capital canvià de cara per la irrupció de la gran indústria i els corresponents interessos. Una tesi sembla desprendre's d'aquestes pàgines: la grandesa romana de Tarragona provenia de la connexió entre part alta o acrópolis i la marítima o el moll; restablerta el segle XII, les necessitats defensives medievals tancaren la ciutat dins les seves muralles, es marginà la connexió amb el port, i ciutat i port s'anaren morfonent fins que en acabar el segle XVIII l'arquebisbe Francesc Armanyà obtingué la concessió reial de port amb comerç directe amb Amèrica el 1789, però el 1783 havia decretat la demolició de les muralles: moll i acrópolis tornaven a estar unides. Mentrestant, els grans metropolitans del segle XVI, sobretot Antoni Agostí, convertiren Tarragona durant alguns anys en capital de la renaixença tridentina irradiada per mitjà de les seves pròpies obres de gran romanista i de les impressions de Felip Mei i de Felip Robert (488-490); en el segle XVIII la gran figura en tots els ordres hauria estat Francesc Armanyà, tan interessat a reafirmar l'herència augustiniana teòrica i pràctica com les escoles de minyons o les fàbriques tèxtils (492-495). — J. P. E. [19.158]

Daniel PIÑOL ALABART, *Notaris i cultura escrita al Camp de Tarragona: l'escriptura gòtica en els manuals notariais (segles XIII-XIV)*, dins «Misc. Arnall», 655-673.

L'autor informa que aquestes pàgines eren el capítol quart de la seva tesi doctoral, aleshores encara no publicades en el corresponent llibre [cf. ATCA, XXI (2002), 881, nús. 16.627-16.628]; hi vol explicitar que en llur escriptura els notaris no sols documentaren els fets 'ad perpetuam rei memoriam', ans també els mateixos canvis de la societat baixmedieval, car també ells passaren de 'scriptor' a 'notarius publicus', a Catalunya des de la segona meitat del segle XII (365-366). A base dels fons notariais dels arxius parroquials tarragonins aplegats a l'AHA, de l'AH de la mateixa Tarragona i dels AHC de Reus i de Valls, que conserven nombre de protocols notariais ja de la primera meitat segle XIII i sobretot de la segona i de tot el XIV (656-658), l'autor constata la coincidència d'aquest període amb la de la vigència de l'escriptura gòtica, que justament els notaris van convertint en cursiva, i l'estenen arreu entre els regnats de Jaume I i de Pere III, el Cerimoniós, al final del qual s'introdueix la variant de la lletra bastarda (659-662). Ací, després de certes indicacions sobre la identificació dels notaris (662-664), segueixen les pàgines que descriuen les grafies de les lletres (664-673), dibuixades al final bo i distingint entre les del segle XIV i les del XV, tant minúscules com majúscules (674). — J. P. E. [19.159]

Jordi MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i poder jurisdiccional: el cas de l'església de Tarragona (segles XIV-XV)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XIV (2003), 43-67.

La documentació de l'ACA, unida a la de Tarragona, AHA, i AH, de Reus i de Valls, AHC, porta l'autor a un intent de desbrossar la introducció de la fiscalitat reial durant el segle XIV, quan el país era dividit i repartit entre diverses jurisdiccions i senyories. El cas de l'arxiducès de Tarragona és particularment il·lustratiu per raó de la jurisdicció damunt ciutat i Camp compartida entre el rei i l'arquebisbe. Resumits els fonaments jurídics de la situació i els problemes a què donà origen, sobretot durant el regnat de Pere III, el Cerimoniós, en què

la dita situació compartida desembocà en una participació de l'església en les demandes de la fiscalitat reial, amb retenció de part de certs impostos, intervenció en la concessió d'imposicions, arribant a emular el rei amb exigències fiscals directes als vassalls eclesiàstics per conceptes diversos. — J. de P. [19.160]

Antoni JORDÀ FERNÁNDEZ, *La intereseñcia de las ciudades en el brazo real de las cortes. Acerca de las pretensiones de la ciudad de Tarragona (s. XIII-XIX)*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 803-837.

Compartida entre rei i arquebisbe la jurisdicció damunt ciutat i Camp de Tarragona, el segon es féu valdre la representació de la ciutat com a senyor de la mateixa, i s'oposà constantment que li fos reconegut el dret de figurar com a membre del braç reial en les corts (806-819); en canvi, la ciutat era convocada i acceptada tant en els Parlaments com en les Juntes de Braços de moments excepcionals (820-821 i 882-829); després de la *Nova Planta* fou convocada a les Cortes de Castilla (829-830). Són transcrits en apèndix dos documents per a la Cort del 1701: la petició del síndic de la ciutat a ésser admès i les instruccions de la ciutat al dit síndic, en cas d'ésser admès (833-837), de Tarragona, AH, 16/1536 i 1538. — J. P. E. [19.161]

Josep M. RECASENS I COMES, *Les intervencions municipals al moll de Tarragona (1592-1598)*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/25 (2003), 271-286.

Objecte d'aquestes pàgines «és donar notícies d'una intervenció municipal al port de l'època antiga pràcticament ignorada», tot i que s'hi referí Enric Morera i Llauredó el 1910 (272). La nova font d'informació és el *Llibre major dels comuns*, 2, de Tarragona, AH, *Fons municipal*, dedicat a dades comptables dels anys 1591-1602, i completat amb registres d'altres sèries (*Clavariat dels comuns*, *Llibre del clavariat*, *Credença*), d'on l'autor dedueix que, malgrat l'escassetat de recursos, les obres de consolidació i d'ampliació d'aquell moll duraren entre el 1592 i el 1598 (278) i s'hi esmerçaren 6.843 lliures només en jornals (284); epidèmies i males anyades li foren contràries i la Guerra de Separació fatal; en acabar el segle XVIII només en restava un munt informe (285-286). — J. P. E. [19.162]

Manel GÜELL, Jordi LÓPEZ VILAR, *Francisco Plaza (†1641) un militar milanès enterrat a la catedral de Tarragona*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/24 (2002 [2003]), 221-226.

Una de les làpides sepulcralcs de la Seu de Tarragona té la inscripció ací transcrita i analitzada (222); Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, i BC, *Fulletons Bonsoms*; Simancas, AG, *Estado i Guerra y Marina*; i Tarragona, AHA, *Índex d'òbits de la catedral* i AC, *Llibre del Tauler*, permeten de seguir-li els passos (els *Fulletons* també els malpassos) a Catalunya des del 1634, on assolí la noblesa en entrar a l'Orde de Santiago; sembla que hauria estat malferit en la batalla de Montjuïc, 26 I 1641, car moria el 3 II 1642. Hi ha reproducció de la làpida i de la nota en el *Llibre del Tauler* (226). — J. P. E. [19.163]

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *Los alcaldes mayores del Corregimiento de Tarragona (1717-1808)*, dins «Cuadernos de Investigación Histórica», 20 (2003), 299-323.

El 'Corregimiento' borbònic, sotsmès al governador militar de Tarragona, englobava les antigues vegueries de Tarragona i de Montblanc a cada una de les quals corresponia un 'alcalde mayor'. A base de Simancas, AG, *Gracia y justicia*; de Madrid, AHN, *Consejos*; de Barcelona, ACA, *Reial Audiència i Consejo de Aragón*, i d'altres arxius catalans (Tortosa, AHCTerres de l'Ebre, *Acords 1709-1715*; Barcelona, AHCB, *Consell de Cent*, i AHPB), l'au-

tor ha aplegat dades prosopogràfiques dels 'alcaldes' majors de la capital (301-312) i de Montblanc (313-322): en ambdós casos foren 16, nou de catalans a la capital, vuit a Montblanc (322-323). — J. P. E. [19.164]

Salvador RAMON, *El retaule barroc de la capella de Sant Miquel de la Catedral de Tarragona*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/25 (2003), 287-300.

Informats sobre la destrucció de retaules de la Seu de Tarragona els anys 1936-1939, ho som tot seguit d'allò que els historiadors de la catedral tarragonina (Emili Morera, Sanç Capdevila) digueren de la capella de sant Miquel i dels seus retaules, i d'allò que l'autor ha aplegat en fons diversos (288-290); transcriu el contracte de construcció del retaule barroc, datat el 26 VI 1767, de Tarragona, AH, Reg. 555, on consta que el constructor fou l'escultor Anton Pallàs, qui explícitament renuncià a drets que li podien atorgar les *Consuetuds de Barcelona* i *Constitucions de Catalunya* (291-294); també és documentat a l'AHA, *Matrimonis*, 12 (295). Hi ha vuit reproduccions de les pintures salvades (296-300). — J. P. E. [19.165]

Rafael GABRIEL COSTA, *Aproximació a la topografia antiga de Tarragona. Planimetria*: Rafael GABRIEL i Òscar MARTÍN VIELBA, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/23 (2001 [2002]), 281-345 i quatre desplegable.

Des de darreries del segle XVIII «a Tarragona no s'ha realitzat tan sols un procés de rebliment, sinó també d'anivellament, amb grans rebaixos i buidats del terreny primitiu», que s'accelerà a partir del segle XIX; però hi ha un document important de l'any 1800, ací transcrit, el *Plano de la porción de terreno que media entre el recinto alto de la Plaza de Tarragona y su puerto, en donde se señalan los límites en qué se podrá extraer la piedra para la formación del nuevo muelle* (294-301), signat per Antonio López Sopena i acompanyat de plànol en doble versió, de Madrid, Archivo Histórico Militar, i l'altra, potser, de Capitanía General de Barcelona (301-302); també són reproduïts dos plànols de la Rambla Vella, del 1775, i del Port, 1777 (283 i 286); els altres capítols ja són del segle XIX. Hi ha llista de *Planimetria, vistas i gravats* anteriors (314 i 318-321), bibliografia (324-327) i vint-i-nou fotografies (328-345). — J. P. E. [19.166]

Josep M. SABATÉ i BOSCH, *Algunes consideracions a l'entorn de l'administració municipal en l'Edat Moderna: el cas dels senyorius eclesiàstics en l'Antic Règim. L'arquebisbat de Tarragona*, dins *Administración Municipal Moderna*, 619-635.

La peça bàsica d'aquestes pàgines és l'acta notarial de la presa de possessió i entrada solemne de l'arquebisbe Romualdo de Mon y Velarde el 1804 [la data ens col·loca fora del temps d'aquest anuari, però la referida acta repeteix tantes de vegades que les successives solemnitats se celebren igual com en les entrades anteriors (621-627), que hem de recordar aquell document per allò que té de descripció de les solemnitats del segle XVIII; de més a més, alguna de les anotacions d'entrades en poblacions de la baronia arquebisbal fa constar que el donatiu encara fou en florins (630)]. El document principal pertany a l'AHA de Tarragona, *Entrada pública dels arquebisbes*. Hi ha llista de les poblacions que eren baronia arquebisbal (620) i tres croquis de l'arquebisbat de Tarragona (633-635). — J. P. E. [19.167]

Maria GARGANTÉ i LLANES, *L'església parroquial de Tàrrrega durant els segles XVII i XVIII: del classicisme de fra Josep de la Concepció al barroquisme de Pere Costa*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 17 (2004), 183-207.

En poblacions de la contrada, el gòtic pervisqué fins a mitjan segle XVII (184). L'autora, basada en estudis previs tant històrics com d'anàlisi artísticooarquitectònica (185), recorda la

decisió municipal d'emprendre la construcció d'una església nova d'acord amb el projecte de fra Josep de la Concepció, formulat el 1672 «en dos pergamins y un codern», seguint les pautes classicistes dels carmelites descalços (185: fotografia de la traça; el 1690 fra Jaume Ribot el succeïa en la direcció de l'obra); l'església de Tàrrega influiria en la de Sant Ramon de Portell (cf. Cervera, AHC, *Fons Comarcal. Sant Ramon de Portell. Comptes*) i en la d'el Talladell (190-193); durant el segle XVIII seguiren les obres amb la construcció de les capelles laterals i del cor, tan discutida (194-200). Són transcrits en apèndix l'acta d'una visura de l'obra, 1743, i els dos contractes dels anys 1744 i 1758 per a les obres del campanar i del cor, transcrits de Tàrrega, AHC, *Fons notarial* (201-205). — J. P. E. [19.168

Josep M. PLANES I CLOSA, *Teresa Riera i Guardiola, targarina del segle XVII* (segona part), dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 16 (2003), 96-129.

[La primera part és resumida dins ATCA, XXIII-XXIV (2004-2005), 642, núm. 18.261]. Sobre la base dels mateixos fons documentals, abundantment citats en la secció de notes finals (139-145), l'autor dedica la major part del present article a recordar les relacions familiars i l'activitat, sobretot econòmica, de la protagonista, esdevinguda 'profembra' de la societat vilatana de Tàrrega en la segona meitat del segle XVII, cosa que permet de conèixer almenys parcialment, la vida col·lectiva de la vila. Hi ha arbre genealògic dels Llúria targarins en l'Edat Moderna (128-129). — J. P. E. [19.169

Mercè AVENTÍN, Josep M. SALRACH, *Mercat i comunitat: dinamisme econòmic a la vila de Terrassa i a la seva àrea d'influència (segle XIII)*, dins «Misc. Arnall», 105-130.

A base del manual notarial més antic conservat a Terrassa [cf. ATCA, XIII (1994), 539-540, núm. 9179], els autors, recordada la situació oficial de la notaria terrassenca (inicialment eclesiàstica, el costat de la qual Jaume I creà la reial, tornant a la unicitat pel fet d'establir la darrera en la primera) es proposen d'explicitar alguns dels aspectes deduïbles de les seves 1.331 anotacions, dels anys 1237-1242 (106-108); el primer aspecte és el del crèdit i endeutament, que en relació a prestamistes jueus representava un interès del 20% mensual, tal com havia establert Jaume I, i que ací és vist a partir de les dificultats que podia representar la restitució de capital i el pagament d'interessos, amb les nombroses formes de realitzar-ho (109-114); la renda senyorial (reial, senyorial, eclesiàstica) era cobrada pels respectius batlles, nombrosos tant com els graons de la piràmide del senyoriu, del rei a l'últim partícip (115-120); les darreres pàgines són dedicades a la mobilitat de la terra, que no es limita a canvis de propietat, ans a qualsevol forma de compra-venda de drets i s'allarga fins a l'establiment, arrendament, comanda o parceria (121-128). Els autors assenyalen que en la vila-mercat que era Terrassa aquells anys, no seria encertat distingir un ambient ciutadà i un d'agrícola, car nucli urbà i ruralia eren una sola entitat econòmica. — J. P. E. [19.170

Pere PUIG I USTRELL, *Notes històriques sobre la institució i la funció notarial en època moderna i contemporània. El cas de l'escrivania i la notaria públiques de Terrassa*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXII (2004), 95-133.

En els segles moderns, la notaria pública de Terrassa presentava la particularitat que el titular de la mateixa era la família Falguera, la qual, per compra, havia adquirit tant la regalia suprema del rei com la senyoria baronial del priorat canònic de Terrassa; la seva documentació es conserva a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Fons Falguera*; l'autor exposa les possibilitats d'aquest fons i les característiques de la dita concentració de drets en el titular. I així trobem un resum d'allò que sabem dels orígens de l'escrivania terrassenca (96-98), la successió hereditària de famílies titulars (98-101), la forma com s'uniren titularitat i domini directe, amb la conseqüència que el fons de protocols era integrat en la titularitat del domi-

ni útil, que s'estenia a tot el districte notarial de Terrassa (102-107: ‚privilegi de distret‘); el titular era el propietari de l'arxiu notarial i tenia dret a nomenar notari en exercici, d'acord amb condicions conegudes pel nomenament del 1795 (110-111), moment en què es féu inventari de tot l'arxiu (112), ubicat en les cases de l'escrivania i notaria de Terrassa (115-117). Les darreres pàgines resumeixen les vicissituds d'aquell arxiu de protocols en els dos darrers segles (125-128), en particular en els moments de perill del 1936 (129-131), i la recent integració en l'AHC de Terrassa (131-133). — J. P. E. [19.171

Eva MESSEGUER I RODRÍGUEZ, *El Convent de Sant Francesc d'Assís de Terrassa, el claustre i els seus 26 plafons ceràmics*, Terrassa, Associació Alba i Diputació de Barcelona 2003, 128 pp.

Sílvia CANALDA I LOBET, *La vida de sant Francesc d'Assís a les rajoles del claustre de Terrassa (1673): un exemple de recolliment, humilitat i ascési*, dins «Terme. Terrassa», 19 (2004), 105-123.

Encara que la intenció principal del primer títol sigui l'estudi dels plafons biogràfics de sant Francesc d'Assís, l'autora també ha intentat d'aplegar totes les dades documentals sobretot de l'AHC de Terrassa, i la bibliografia sobre aquell convent: en destaquen la *Llibreta de notes curiosas de Anton Rodó i Martínez tretes de altra llibreta que li deixà un amic en 1843*, i el *Llibre del convent de St. Francesch de Terrassa*; el convent terrassenc hauria estat fundat el 22 de setembre del 1609.

El segon títol és resum de tesi doctoral, centrada en els vint-i-sis plafons de rajoles del dit claustre, conservades malgrat la desamortització del 1835. L'autora ha aportat dades arxivístiques, tretes de Terrassa, AHC, *Llibres del consell* i *Protocols notarials*, sobre moments diversos del convent que superen les notícies proporcionades per Francisco Marca en la seva *Crònica...* del 1764 i per altres fonts de l'orde, que permeten de precisar la naturalesa de la casa terrassenc a entre les branques de l'esponerós arbre franciscà; l'autora es fixa més en la relació entre les escenes dels plafons i els corresponents episodis de la vida de sant Francesc d'Assís. — J. P. E. [19.172-19.173

Xavier SOLDEVILA, *Una vila empordanesa a l'edat mitjana: Torroella de Montgrí, segles XII-XIV*, dins «Quaderns de la Selva», 15 (2003), 89-103.

Objectiu de l'autor: «presentar de forma esquemàtica les grans dinàmiques que entre els segles XII i XIV varen definir la realitat de la vila de Torroella de Montgrí», aplegant i sintetitzant les aportacions dels estudiosos dels darrers cent anys (90) i partint de la documentació oferta pel *Liber Feudorum Maior*, pel *Cartoral de Carlemany* i pel *Diplomatari de Santa Maria d'Amer*; i així, si el 844 hi és documentada una ‚cellula‘, el 888 ho és una ‚villa‘, el 1094 un mas i el 1187 el mercat i, doncs, ja és centre comarcal (90-94); durant aquells anys, dos factors incidiren en la configuració de la vila: les relacions, sovint bèl·liques amb els senyors feudals veïns (comte d'Empúries, bisbe de Girona) i la proximitat de la mar; el 1272 Torroella de Montgrí esdevenia ‚vila reial‘ i contrapoder enfront Castelló d'Empúries, amb la corresponent empena a la seva fortificació tant institucional (*Carta de franquesa*, Consolat), com arquitectònica (castell, parròquia, pont, hospital), i la configuració social (agrícola, però fortament mercadera i marinera entre València i Gènova); els jueus hi afegien el poder econòmic (95-100). El sotrac de la Pesta Negra gairebé anorrea la vila, que trigà a refer-se, frenada per noves pestes i per guerres (100-101). — J. P. E. [19.174

Xavier SOLDEVILA I TEMPORAL, *La ramaderia ovina i el comerç de la llana a Torroella de Montgrí (1290-1340)*, dins «Estudis d'Història Agrària», 14 (2000-2001), 63-90.

Primera aproximació als resultats d'una tesi doctoral, basada en el buidatge sistemàtic de la documentació de Torroella, anys 1298-1347, ara a Girona, AH, *Torroella*, en la qual hi ha

una «considerable quantitat de compres i vendes de bestiar recollides als registres notariais» (66), notícies agrupades per l'autor en les dues seccions de ramats (63-75) i de comerç de la llana (76-81); les darreres pàgines són dedicades al marc geogràfic de la ramaderia (el Massís del Montgrí amb els cortals acondicionats per a tres milers d'ovelles; l'Alt Ripollès, l'Alt Conflent i l'Alt Vallespir per a la transhumància estiuenca; i Camprodon, per a la major part dels mercaders de la llana: 82-88). L'autor aplega les notícies relatives a les formes de propietat dels ramats (amos, procuradors, societats de ramaders, comandes), o a la feina dels pastors (72-73). El comerç de llana documentat passà d'una operació el 1304-1305 a cinquanta-una el 1341-1342, amb més de cent-cinquanta operacions registrades (77-79); hi hagué grans oscil·lacions en el preu del velló (81). — J. P. E. [19.175]

Victòria ALMUNI BALADA, *La catedral romànica de Tortosa. Aproximació documental a la seva història*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 8 (2004), 211-250.

L'autora [coneguda dels lectors d'ATCA pel seu estudi de la catedral de Tortosa [XV (1996), 717-718, núm. 11.076], ara, tal com diu en el títol, concentra la seva atenció en la catedral romànica, anterior a l'actual i aplega totes les notícies que hi fan referència (215-218), notícies que presenta seguint les successives etapes històriques, començant per la Tortosa islàmica i la seva mesquita (219-221), els edificis de la qual haurien estat ocupats per «una comunitat religiosa» (222), però no s'alçava on seria construïda la seva romànica (225-226); d'aquesta en som més informats per les donacions comtals, les confirmacions papals i per l'acta de consagració catedralícia, confirmada per la làpida commemorativa (215); era el 1178 i a partir d'ací, atesa la quantitat d'actes de visita pastoral i de documentació de la construcció de la catedral nova (consagrada el 1597: 237, nota 83), que esmenta l'anterior (Tortosa, AC, *Llibre de constitucions episcopals, Visites pastorals i Notaris del Capítol*), ja és possible d'establir una cronologia del seu llarg desmunt, que durà fins al segle XVIII (230-138): «la nau de l'edifici romànic... devia ocupar el solar aproximat de les actuals naus central i laterals envaint part de l'espai de les capelles meridionals en els trams baixos» (241). En l'apèndix són reduïdes a quadre sinòptic les donacions a la seva romànica fetes durant el segle XII, i els altars (245-247). Hi ha bibliografia (247-250). — J. P. E. [19.176]

Jacobo VIDAL FRANQUET, *Pere Safàbrega o la impossibilitat d'un mestratge. Una revisió documental*, dins «Estudis Castellonencs», 9 (2000-2002 [2004]), 829-836.

Pere III el Cerimoniós s'adreçà el 1383 al prior i capítol de la catedral de Tortosa a favor d'En Pere Çafàbrega, «que solia ésser mestre en vostra Seu» (ACA, *Canc., reg.*); també el volia la Ciutat, i hom interpretà que era mestre d'obres discutit entre la Seu i el consell ciutadà; en realitat era mestre de gramàtica (Tortosa, AHC Terres de l'Ebre. *Fons municipal. Llibre de clavaría*), i el rei volia que hi hagués col·laboració de Seu i Ciutat a sostenir una escola única, col·laboració a favor de la qual encara es manifestaava la reina Germana de Foix el 1507 (ibid., *Registre* 490). — J. P. E. [19.177]

Jacobo VIDAL FRANQUET, *Notes sobre la contribució municipal a l'obra de la Seu de Tortosa (1406-1455)*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 6 (2002), 151-196.

L'objectiu de l'autor és el d'aplegar en l'AHC de les Terres de l'Ebre, *Fons municipal. Provisions i Clavaría*, «notícies, gairebé totes inèdites, sobre la contribució municipal a l'obra de la Seu» (155); en una primera part les notícies són resumides (155-178), en la segona són transcrits les anotacions textuals de la dita font, d'on resulta que normalment eren tres els picapedrers pagats per la Ciutat, que treballaven per a l'obra de la Seu (181-196). Entre les dues parts hi ha bibliografia (180-181) i una il·lustració fotogràfica (179). La pos-

sible tensió vingué de les ganes de la Ciutat que el propi mestre d'obres dirigís la de la Seu. [Una pregunta: el bisbe framenor Pere Gaçet, que l'abril del 1441 oficià en la consagració «de la ara e del cap de la seu» (190/24), «consagrà la seu gòtica» (170), o només l'altar major i beneí l'absis? Recordem que amb motiu d'aquesta i de celebracions similars, la Ciutat llogava joglars que alegressin la festa (156: sense transcripció de l'assentament)]. — J. P. E. [19.178]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Fugues, camuflatge i treball esclau a l'entorn del Castell de Tortosa i de les terres de l'Ebre en el primer terç del segle XV*, dins «Misc. Arnall», 423-443.

El registre d'ACA, *Real Patrimoni. Mestre racional*, 2440, completat amb d'altres volums del mateix arxiu, *Generalitat*, N-640, i *Vària* 15, permet a l'autora d'esbossar la xarxa de 'guardes d'esclaus' vinculades a la de diputats locals de la Generalitat de Catalunya (427, nota 17), i d'il·lustrar episodis de fuga reeixida o frustrada de sarraïns diversos, gairebé sempre emparats en la col·laboració dels sarraïns de la terra i en particular dels de la Ribera d'Ebre (432, notes 37-39); protagonista dels episodis tortosins els anys 1424-1429 fou Bartomeu Domènech, batlle reial de Tortosa, qui, ultra nombre d'altres informacions sobre la utilització de mà d'obra sarraïna en treballs del castell de Tortosa, consignà en el dit llibre-registre dades sobre dues de les fugues d'esclaus sarraïns, ací transcrites (440-443). Assenyalem que la notícia que «lo senyor rey havie cremada Massella» (441), arribà a Traiguera, on es trobava la seva muller, la reina Maria, «lo dia de sent Andreu' [30 XI 1422]. — J. P. E. [19.179]

Jacobo VIDAL FRANQUET, ...pus hic ha bon mestre. *Notícia i doble hipòtesi sobre la producció de draps de ras a Tortosa en el terç central del segle XV*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 7 (2003), 69-86.

Amb d'altres mestres procedents d'Arras, Joan Falsison, mestre de drap de ras o bancaer, arribava a Barcelona entorn el 1440, d'on anà a establir-se a Tortosa el 1444, on el certifiquen sis de les anotacions de pagaments transcrites en apèndix (Tortosa, AHC Terres de l'Ebre, *Fons Municipal. Clavaria i Provisions*: 85-86); la ciutat, ultra els treballs encarregats, li pagava cada any una quantitat oscil·lant de lliures «en ajuda e acorriment de son viure e de sa muller» (72); consta que hi obrà peces de drap de ras plenament satisfactòries (73-74), i que havia muntat taller de quatre obrers (76); potser seria d'ell el Tapís de la Santa Cena de la Seu de Tortosa (77-79 i reproducció: 80). — J. P. E. [19.180]

Albert CURTO HOMEDES, *La Guerra contra Joan II a les Terres de l'Ebre*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 6 (2002), 9-42.

L'autor concentra la seva atenció en l'anàlisi i el context dels esdeveniments militars i de les repercussions més immediates en les comarques guiades per Tortosa. La primera secció repassa cronològicament les anotacions sobre el tema en el *Llibre de les lletres*, en les sèries de *Provisions* i de *Registre de correspondència* ara a l'AHC de les Terres de l'Ebre, *Fons municipal* (12-16). La segona analitza els efectes econòmics (pressió fiscal extrema, endeutament per censals) (17-21), els polítics (desplaçament del poder col·lectiu als militars), les tensions entre grups, els efectes de les incursions destructores en l'agricultura (27-33). Conquerit pel rei el castell d'Amposta, Tortosa hagué de capitular (34-40: transcripció de la introducció del reconeixement del rei i resum del llarg articulat de les condicions); dos-cents anys més tard, els tortosins recordaven que aquella experiència havia estat nefasta (42). — J. P. E. [19.181]

Jacobo VIDAL FRANQUET, *Documents medievals sobre la font de l'Àngel de Tortosa*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 8 (2004), 143-175.

Les primeres pàgines recorden les informacions (147-148) que la ‚migrada historiografia artística local‘ (145) ha dedicat a la dita font, consignades en estudis sobre la ciutat de Tortosa; per la seva banda, l'autor s'hi proposa un objectiu ‚estricament documental‘ (147), les peces del qual són transcrites de Tortosa, AHC de les Terres de l'Ebre, Fons Municipal, *Llibre de provisions, Llibre d'establiments i Llibre de clavaria* proposades en seqüència cronològica que va del 1440 al 1500 (149-174); en la darrera pàgina són transcrites les inscripcions del 1440 i del 1601. Hi ha reproducció de fotografia antiga de la dita font (175). — J. P. E. [19.182

Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *Els Garret i la capella de l'Assumpció de la Catedral de Tortosa*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/25 (2003 [2004]), 301-316.

Objectiu: donar a conèixer la promoció artística de tres membres de la família Garret els primers decennis del segle XVI: Isabel, Esteve i Elionor de Garret: la primera deixà en testament la construcció de la capella de l'Assumpta, el segon donà a la Seu de Tortosa el Reliquiari dels Serafins, desaparegut el 1936 (304, lam. 2); la tercera participà en els projectes familiars de construcció de la capella, del retaule i de la sepultura dels Garret, el procés dels quals és ací resumit, partint de Tortosa, AHD, *Causas beneficials. Capella de l'Assumpció*, de l'ACatedral, *Index d'actes capitulars i Notaris*, i de l'AHC Terres de l'Ebre, *Fons Municipal. Registres i Fons Eduard Solé*; en excavar la sepultura aparegueren restes romanes i en particular una làpida de jaspí, amb inscripció, transcrita per Cristòfor Despuig i recollida en el CIL II 4.062 (309); s'han conservat cinc de les taules d'aquell retaule, obra de Baltasar Gui, fins ara només conegut com a ‚mestre de Balaguer‘ (312-315), i substituït durant el segle XVIII per un altre, obra d'Isidre Espinalt [cf. ATCA, XXI (2002), 880, núm. 16.621-16.622]. — J. P. E. [19.183

Jacobo VIDAL FRANQUET, *Aportació documental a l'estudi de l'argenteria tortosina*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 7 (2003), 309-311.

Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *El reliquiari de Sant Agustí de la Catedral de Tortosa*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 7 (2003), 313-319.

El comú denominador dels dos títols és el respectiu document d'encàrrec de la custòdia el 1521 (Tarragona, AH, *Protocol. Tortosa*), ací transcrit (311), i del reliquiari barroc de sant Agustí, del 1693 (319: Tortosa, Arxiu Diocesà, *Caixa 7*). — J. P. E. [19.184-19.185

Jacobo VIDAL FRANQUET, *La predel·la del retaule de la Magdalena: una possible obra del pintor Vicent Desi*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 8 (2004), 325-329.

L'anàlisi artística de les sis escenes de la dita predel·la (328-329) indica que aquestes foren pintades els decennis de 1520 o 1530 (326), dada que coincideix amb el rebut del 2 IV 1530, conservat a Tortosa, AHC de les Terres de l'Ebre, *Fons notarial*, segons el qual el dit pintor ja havia cobrat els 23 ducats corresponents a fàbrica i pintura d'un retaule a honor de santa Maria Magdalena; ell, doncs, en podria ésser l'autor. — J. P. E. [19.186

Ana ACUÑA MATEO, *Joan Dalmau, fuster de la ciutat i del Capítol tortosins*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 6 (2002), 345-352.

L'escorcoll dels arxius de Tortosa, AC, i AHC de les Terres de l'Ebre, ha proporcionat a l'autora la documentació dels anys 1516-1541 relativa a les feines realitzades per aquell fuster tant per a la Ciutat com per a la Seu de Tortosa (*Llibres de sagristia i Llibres de clavaria*, respectivament), entre les quals hi havia l'estrat presidencial de la cort del batlle (el contracte per al qual és reproduït: 351-352), i l'obra de fusta de les dues troncs de la Seu o el llit per a

la imatge de la Mare de Déu d'agost; hi ha referència a treball de fusta per a 'l'estudi de la ciutat' (439). — J. P. E. [19.187]

Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *Godofred d'Esteminola, un pintor flamenc a la Tortosa del Renaixement*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 8 (2004), 331-337.

De la feina artística feta per aquell pintor a Tortosa entre el 1555 i 1560 en són coneguts tres retaules (332); l'autor n'afegeix dos més, dels quals es pot reconstruir l'estructura a partir de les descripcions integrades en els respectius contractes: eren els de la Puritat i de la Visitació de la Mare de Déu, ambdós per a la seu de Tortosa (333-335). És transcrit el contracte del primer, del 9 II 1557, conservat a l'AHC de les Terres de l'Ebre, *Fons notarial* (336-337). — J. P. E. [19.188]

Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ, *Els nobles de Tortosa (segle XVII)*, Tortosa, Consell Comarcal del Baix Ebre 1977.

Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ, *Els nobles de Tortosa (segle XVIII)*, Tortosa, Centre d'Estudis Francisc Martorell 1999.

Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ, *Nova aportació al coneixement dels nobles siscentistes tortosins*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 8 (2004), 303-322.

Els dos primers títols només em són coneguts per referència.

El terç es basa en les informacions presentades pels mateixos interessats, protagonistes de la facció reialista en la Guerra de Separació de Catalunya, que mantingueren Tortosa en el bàndol de Felip IV de Castella i després demanaren al rei, en forma de concessió de noblesa o almenys de ciutadania honrada, una recompensa per haver-li restat fidels. Les dites peticions es troben a Barcelona, ACA, *Cambra d'Aragó o Consell d'Aragó*, i sovint en són ací transcrits fragments a través dels quals hom pot conèixer nombre de les operacions militars d'aquella guerra. — J. P. E. [19.189-19.190-19.191]

Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *La Guerra dels Segadors a les Terres de l'Ebre (1640-1651)*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 6 (2002), 43-77.

Joan-Vianney M. ARBELOA, *Una inscripció commemorativa del setge de 1642 a Tortosa, parcialment recuperada*, dins «Nous Col·loquis», V, Tortosa, Centre d'Estudis Francisc Martorell 2001, 155-162.

Anys abans de la Guerra dels Segadors, el 1637, les terres de l'Ebre ja sofriren conseqüències de la guerra declarada pel comte duc d'Olivares i Felip III (IV de Castella) a França, car hagueren de contribuir sobretot amb soldats pagats per les poblacions per a l'alliberament del castell de Salses, i damunt hagueren de sofrir les imposicions dels allotjaments (46-48). El Corpus de Sang repercutí a Tortosa amb dos dies d'avalot de poble, temerós que els representants reials, tal com havien fet a Perpinyà, usessin contra la ciutat l'artilleria de la Çuda, però els escapatats de l'avalot tornaren d'amagatotis i recuperaren el govern de la ciutat, que amb València i l'Aragó restà en el camp reial contra les autoritats de Catalunya [cf. el llibre de l'autor i de Salvador J. Rovira i Gómez resumit dins ATCA, XXI (2002), 885, núm. 16644]. Després les accions bèl·liques continuaren amb successives ocupacions de pobles per part d'ambdós exèrcits i consegüents destruccions i pillatge (56-57); per part francocatalana, el setge del 1642 repercutí fins i tot en la configuració de la ciutat fora murs (58-62); després fins al 1647 seguiren les batusses locals per al control del territori, que comportava saqueig de les poblacions conquerides i creixent disgust de la població per la càrrega insuportable i els abusos de la soldadesca allotjada en els domicilis particulars (62-67); el juliol del 1647 l'exèrcit francès forçà la capitulació i sometiment de Tortosa, que «fonch entrada ab saco

general», tal com proclamava el govern de Catalunya (70; el govern de França celebrà la conquesta de Tortosa amb una medalla commemorativa: 77, i amb publicació de fulletons); des d'allí les incursions arribaren al Maestrat, des d'on s'introduí a Tortosa la pesta, portada per la roba del saqueig (68-72), pillatge que l'exèrcit castellà mantingué en conquerir la contrada, embafada dels «heréticos gavatxs» (73-74); acabades les hostilitats, l'allotjament de l'exèrcit i l'endeutament per a la paga de soldats a càrrec dels comuns allargaren la postguerra (75-76). Ultra els arxius tortosins (AM ara a l'AHC de les Terres de l'Ebre) i AC, han proporcionat dades els dietaris de la *Generalitat de Catalunya* i de l'*Antic Consell Barceloní*, l'ACA, *Consell d'Aragó* i l'AHCB, *Consell de Cent. Cartes comunes originals*.

El segon títol ens recorda que el primer setge francocatalà a Tortosa s'acabà el 3 de maig 1642, davant la defensa dels assetjats; aquesta fou celebrada amb «una inscripció commemorativa del setge patit per la ciutat», de la qual s'han pogut recuperar set fragments que adés formaven part del farciment d'una porta cegada de l'Aula Major de la Catedral de Tortosa. — J. P. E. [19.192-19.193]

Emeteri FABREGAT GALCERÀ, *Bateigs i enterraments: creixement demogràfic al Baix Ebre i Montsià als segles XVIII i XIX*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 8 (2004), 15-68.

L'estudi del dit creixement demogràfic es basa en les dades que proporcionen els registres de baptismes i d'òbits dels arxius parroquials de Tortosa catedral, el Godall, la Galera, el Mas de Barberans, Sant Carles de la Ràpita, el Perelló, Ulldecona, Alcanar, Alfara i Xerta (19, nota 3). La primera dada diu que en les dues comarques de Baix Ebre i Montsià la població saltà de 11.595 habitants el 1719 a 30.529 el 1787 (18); realitzats tots els recomptes, tant absoluts com relatius dels bateigs (19-30), i dels òbits, primer d'albats (30-40), després d'adults (40-44) i finalment de les xifres totals (45-52), arriben les conclusions, la primera de les quals reafirma la importància del creixement vegetatiu durant el segle XVIII, però la segona indica la importància de la immigració (53-61); les dades són resumides en catorze quadres i altres tants gràfics. Hi ha bibliografia (66-68). — J. P. E. [19.194]

Esteve MESTRE I ROIGÉ, *La Plana, una societat sense recursos naturals al segle XVIII*, dins «Quaderns de ,El Pregoner d'Urgell'. Miscel·lània d'Estudis», 17 (2004), 15-18.

Aplec de situacions anecdòtiques urgellenques, elevades a acta notarial, ara a Cervera, AHC, *Notaris. Tàrrega. Mateu Tereç*: la primera, d'entorn el 1770, feia referència a tallada i arrancada d'arbres per a llenya de bòvila o per a la construcció de carros, fins al punt que en algun terme ja no hi havia arbres per a bigues; la segona reporta la renyina entre Maldà i Sant Martí de Maldà entorn l'aprofitament de l'aigua del riu Corb. Les altres dues, sense indicació de font, pertanyen a el Talladell entre el 1718-1722: el cas d'un soldat que es volia valdre de la immunitat que li podia assegurar l'església parroquial i clamava: «Valga'm l'Església!», però fou empresonat; i el d'una confessió, obtinguda d'alguns rabadans amb amenaces, que llur ramat havia entrat en vinyes i les havia malmeses. — J. P. E. [19.195]

Joan YEGUAS I GASSÓ, *Altres retaules del segle XVII: Francesc Surget a Miralcamp (1630) i Jeroni Reguer a Sant Pere dels Arquells (1649)*, dins «Quaderns de ,El Pregoner d'Urgell'. Miscel·lània d'estudis», 16 (2003), 101-110.

[Notícia bibliogràfica continuadora de la d'ATCA, XXII (2003), 769, núm. 18.731]. Les noves pàgines informen i transcriuen els contractes de construcció dels dos retaules, ara a Tarragona, AH, *Notaria de Santa Coloma de Queralt*, i a Cervera, AHC, *Notaria de Cervera* (107-110), que a base de les notícies per ells proporcionades són reconstruïts en les pàgines inicials. — J. P. E. [19.196]

Gaspar FELIU, *La baronia d'Utxafava (1283-1422)*, dins «Misc. Arnall», 258-276.

A diferència dels béns en feu o en emfiteusi, indivisibles, els posseïts en alou podien i de fet sovint eren repartits entre diversos hereus, cosa que també s'esdevingué en la casa d'Anglesola (258-260, amb esquema genealògic), en la qual la darrera baronia fou la d'Utxafava, topònim present en la documentació des del 1159; la nova baronia hauria nascut durant el darrer terç del segle XIII (262) i les pàgines següents apleguen les notícies sobre els successius barons i llurs famílies (esquemes familiars: 264 i 270-271) fornides per seccions diverses d'ACA, *Canc., reg. i Reial Patrimoni. Batllia General.* — J. P. E. [19.197

Joan PELLICER BORRÀS, *L'ensenyament de la llengua durant l'època foral (1238-1707)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXX (2004), 67-82.

Aplec de notícies ja publicades, [en les quals hom sembla desconèixer que normalment el primer contacte dels infants amb la lletra escrita era en els cors de les esglésies aprenent les lletres en els grans llibres corals]; per a l'Edat Moderna, l'autor recull més documents o fragments del mateix tema, entre els quals es troben les *Ordinacions dels mestres de llegir i escriure*, del 1625 (75-76) i les posteriors sobre *Mestres de llegir i escriure* (76-77); els 'francells', que l'autor no sap d'on vénen (79, nota 5), [són els *Franselms*, o llibret d'Anselm Turmeda, de tanta tradició pedagògica a Catalunya]. — J. P. E. [19.198

Thomas F. GLICK, *Regadío y sociedad en la Valencia medieval* (Biblioteca Valenciana. Colección Historia / Estudios), València, Generalitat Valenciana 2003, 528 pp.

L'actual edició s'enceta amb dos pròlegs, el de la publicació primitiva i l'escrit trenta anys després per a l'actual (11-19). Entre els dos pròlegs no sols han passat trenta anys, ans, per a l'Horta de València, tota una època històrica, perquè l'Horta ha estat pràcticament engolida per la ciutat i així el llibre de Glick, escrit en una situació que, almenys en gran part, era encara 'com en temps dels sarraïns', s'ha convertit, tal com l'autor diu del llibre d'un seu mestre «en un verdadero documento histórico, una fotografía de un mundo que había desaparecido en el transcurso de una generación sola» (12). De fet, aquest llibre, no sols es basa en un seguit d'arxius d'Alzira, Barcelona, Castelló de la Plana, Elx, Madrid i sobretot València (489-490; entre els darrers destaca la secció *Litium* de l'ARV, *Governació*: 13-14), i en una àmplia bibliografia ajornada per a la segona edició (491-513), fonts a les quals s'han d'afegir els vuit apèndixs (455-485), i alguna compilació documental, com la dels dos volums del rossellonès Francesc Jaubert de Passà, *Voyage en Espagne..., ou recherches sur les arrossages* (París 1823), i *Canales de riego de Cataluña y Reino de Valencia*, València 1844, ans també en l'observació personal d'aquell món ja perdut per sempre. Després de la presentació, on l'autor precisa que l'objectiu del seu estudi és el conflicte social entorn els drets i l'ús de l'aigua, extrem més ben documentat per als dos segles i mig posteriors a la (re)conquesta, trobem una primera part dedicada a «la dinámica de las comunidades de regantes y de las unidades regionales de uso de agua. La estabilidad de las instituciones locales permitió a la práctica de la agricultura de regadío avanzar con sólo pequeñas interferencias de los caprichos de la vida política diaria»; la segona, en canvi, es consagra a «la difusión de la tecnología islámica en general, y más específicamente, al problema de los cambios culturales e institucionales durante la transición del poder islámico al cristiano» (31). I si tot el llibre és abundantment documentat, ho són en particular el capítol terç sobre les violències i els conflictes provocats per l'ús de l'aigua (109-182), una secció del setè, que desgrana la reiterativa presència de les secades (259-277) i el projecte d'un canal per a portar aigua des de Thous a l'Horta, projecte que s'allargà de la segona meitat del segle XIV fins al XVII (207-216). Aquest estudi no es limita a la problemàtica de l'Horta de València, car també s'ocupa dels regadís en tota la geografia del Regne (227-253). Assenyaem les pàgines dedicades al vocabulari àrab mantingut en el català de València (393-397 i 407-421). Hi ha taula única anomàstica, toponomàstica i conceptual (517-526). — J. P. E. [19.199

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Espigoladures valencianes medievals*, dins «Misc. Veny, 3», 21-36.

Publicat l'any 2001 el *Primer manual de consells de la Ciutat de València (1306-1326)*, en edició facsímil, transcripció i estudi a càrrec de Vicent Anyó Garcia, amb pròleg d'Enric Guinot, l'autor n'espigola i examina des d'un punt de vista filològic els mots següents; ,acainissar, almenara, artesà, anyell, aviam, basures, borrelló, cabussera, simolsa, engordir, festinància, forja, galçar, gerla, mulnar, murons i marlets, paret crestianesca i paret moresca, peçol, perdigana, preconitzar, trespassant, trespòl i tritjador'. Les sorpreses pel que fa a la primera datació d'alguns d'ells (basura, simolsa), o a la molt més reculada que no s'havia pensat, o a la seva presència en un text valencià (anyell), o a les dificultats que alguns mots presenten per raó de la grafia o de la significació (galçar, murons, paret crestianesca i moresca), justifiquen la valoració positiva que fa el filòleg de l'edició esmentada. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.200

Encarna MONTERO TORTAJADA, *El sentido y el uso de la mostra en los oficios artísticos. Valencia 1390-1450*, dins «Boletín. Museo Instituto Camón Aznar de Ibercaja», XCIV (2004), 221-254.

La documentació notarial sobre obres artístiques valencianes publicada els darrers decennis del segle XIX i els primers del XX (22, nota 1), certifica que una ,mostra' figurativa de l'obra a realitzar acompanyava el text del respectiu conveni; la comparació amb els documents de la *Verge dels consellers* del consell municipal de Barcelona confirma que les dites ,mostres' tenien finalitats altres, ultra la d'ésser un element afegit al conveni, com és ara la de manifestar la qualitat artística d'un professional (230-231). Les cinquanta-quatre mostres incloses en la documentació esmentada permeten de conèixer llur varietat (234-236); tres quartes parts són dibuixos (238), car els autors havien d'ésser ,hàbils en el dibuix' (244) i de fet retribuïts de forma diversa (229-230); totes les mostres eren «referentes visuales con valor legal» (232). És reproduïda la maqueta del pinacle gòtic, conservada a l'AMV (254). — J. P. E. [19.201

Carme LLANES I DOMINGO, *Pere Nicolau i la Catedral de València. Aclaracions sobre els retaules de ,Santa Clara i Santa Isabel' (1403) i ,Sant Maties i Sant Pere Màrtir' d'Onda (1405)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXX (2004), 83-96.

Les històries de l'art valencià posteriors al 1941 afirmaven que els dos retaules indicats en el títol havien estat construïts per a la Seu de València en començar el segle XV (84-86). L'autora ha trobat el contracte del 1405, conservat a València, Col·legi del Patriarca, *Protocolos*, corresponent al segon dels dits retaules, destinat a «l'església de la vila d'Onda», retaule que no podia ésser de qualitat inferior al de Santa Clara i Santa Isabel de la Seu de València, del mateix pintor Pere Nicolau. El contracte per al retaule d'Onda és ací transcrit (93-94), acompanyat de tres altres documents complementaris, tots del mateix arxiu (94-96). — J. P. E. [19.202

Concepción VILLANUEVA MORTE, *El comercio textil a través de la frontera terrestre entre Aragón y Valencia en el siglo XV*, dins «Aragón en la Edad Media», XVIII (2004), 163-201.

La documentació de l'antiga Generalitat aragonesa es conserva a Saragossa, Arxiu de la Diputació, *Libros de la collida del General de la Tabla de Barracas*, corresponents als exercicis dels anys 1444-1447, d'on l'autora treu les dades sobre els successius apartats i en algun cas les resumeix en quadres sinòptics: matèries primeres tretes d'Aragó, sobretot llana, i en menor quantitat i potser en ambdues direccions, lli, cànem i cotó (170-175), teixits, alguns dels quals anaven a València a perfeccionar (176-182 i 190-192), tints i pastell (183-186) i eines, instruments i maquinària (187-190). Hi ha seccions especials per a la roba portada a

València a perfeccionar (190-192), als mercaders valencians, importadors de teixits a l'Aragó (192-195) i al paper de les fires en la comercialització dels teixits (196-199). — J. P. E. [19.203]

Germán NAVARRO ESPINACH, *Las etapas de la vida en las familias artesanas de Aragón y Valencia durante el siglo XV*, dins «Aragón en la Edad Media», XVIII (2004), 203-244.

Aquestes pàgines es basen en documentació aragonesa de Saragossa, AHProvincial, *Archivos judiciales*, i de Terol, també AHProvincial, *Manuales del consejo*, i documentació valenciana de l'ARV, i de l'Arxiu del Col·legi del Patriarca, *Protocolos notariales*, i en els esquemes del materialisme històric (209), concrets quant a la psicologia evolutiva per Vygotsky (204-205); i així l'autor aplega records de treballadors, formulats davant notari, dels anys d'infància (214-419) i d'adolescència (220-226), de joventut i maduresa (227-236) i de la vellesa i mort (237-243). — J. P. E. [19.204]

José SARRIÓN GUALDA, *La Diputación de la Generalidad del Reino de Valencia*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 991-1010.

Nascuda en la Cort del 1362, reforçada en la de 1418, vista per Pere Belluga com a personificació del pactisme, atès que el poble ha pagat les concessions reials amb el 'servei o proferta' (993), la Generalitat Valenciana era estructurada a base de dos diputats de cada braç designats per rodolins insaculats, i d'altres oficials designats pels respectius braços, es basava en els furs i actes de cort publicats entre el 1510 i el 1645 (997-1000), cos de doctrina sintetitzat en una *Información* de darreries del segle XVI, ara a Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives (1001-1002, i nota 17). A València fou essencialment l'organisme fiscal de les corts i del Regne, que podia formar part d'altres instàncies com la defensa de les costes i la custòdia de l'artilleria, però, ni per als 'casos inopinats' no tingué representativitat política entre corts, resident en les Juntes de Braços (1007-1010). — J. P. E. [19.205]

Maria José CARBONELL BÒRIA, *Junta de Brazos y comisiones estamentales*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 1011-1022.

La progressiva distanciació en la celebració de corts del segle XVI al XVII obligà a preguntar-se qui en aquella situació tenia la representació política del regne: les Juntes de Braços, previstes per als 'casos inopinats', atregueren l'atenció de Llorenç Matheu i Sans (1013-1014); d'origen imprecís, eren formades per dos delegats de cada braç, es reunien en la seu del primer dels tres braços (catedral de València) i encara podien establir sotscomissions per a l'estudi de cada tema. — J. P. E. [19.206]

Pau VICIANO, *Contrapunt. Rere les passes d'un lladre ajusticiat a la València fosca del segle XV*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 46 (2003), 619-661.

Els processos enantats contra el turolesc Rodrigo de Mesa són documentats a València, ARV, *Justícia criminal*, 104, i confirmats per *Mestre racional*, 6055, que, amb d'altra documentació valenciana, permeten de refer la seva trajectòria biogràfica ja a València, entre el 1428 i el 1441, i de col·locar-lo en la dinàmica social de qui avançava o ja es trobava en situació marginal (620-627). Prest arribà l'entrada en el robatori, com a ajudant (627-634: entre els objectes robats, no mancaren llibres: «hun *Dotrinal* menor en pergamí, hun troç de *Cató*

e un *Contentus* en paper»: 630 [¿l'amo era un estudiant o un mestre de gramàtica llatina?]), en domicilis d'estament mitjà (634-638); al cap d'un parell de mesos d'exercir de lladregot, Rodrigo caigué en mans de la justícia, implacable en voler saber tota la veritat, àdhuc sotmetent-lo a turment (639-648); la sentència, clarament dura atès que Rodrigo no era reincident, fou la d'ésser eixorellat, assotat i exiliat a l'illa de Sardenya, amb l'avís que seria executat si era trobat en els regnes d'ací (646). De fet tornà deu anys després, reincidí, fou pres en casa on era entrat a robar (novembre 1441), de nou encausat, condemnat i executat a la forca (549-560). — J. P. E. [19.207

Josep-M. GÓMEZ I LOZANO, *L'Annunciata de Porta Coeli, una efímera fundació cartoixana a l'Horta de València*, dins «Actes del II Congrés d'Estudis de l'Horta Nord. Vinalesa, abril 2003», València 2004, 129-135.

Títol només conegut per referència: fa constar que el 1442 aquella fundació ja existia a Marxalenes [ara barri de la ciutat de València], i que no tingué continuïtat. — J. P. E. [19.208

Miguel NAVARRO SORNÍ, *Alexandre VI Borja i València*, dins «Anales Valentinus», XXIX (2003), 345-358.

Text de la solemne conferència, amb la qual la Universitat de València commemorà el mig mil·lenni de la seva aprovació pontifícia el 26 gener 2001. La importància que en aquell moment de trànsit de l'Edat Mitjana a la Moderna avia assolit la ciutat de València i l'amor a la terra nadiua foren les raons que la ciutat féu valdre davant Alexandre VI per obtenir l'aprovació pontifícia del nouat Estudi general. En l'abundosa correspondència familiar es descobreixen els trets de la seva personalitat (348-349) i la trajectòria de la seva política, la de controlar tant el camp eclesiàstic (bisbats de València i de Sogorb) com el nobiliari (compra del ducat de Gandia i dels senyories de la comarca) del Regne de València. La ciutat vivia el seu gran moment d'esplendor (352-353) i per això era connatural de veure reconegut pel papa l'Estudi General (354-356). És transcrit el *Memorial* dels jurats valencians al papa demanant el dit reconeixement, de l'AMV, *Lletres missives* (356-357), i la instància oficial, en llatí (358). — J. P. E. [19.209

Amparo FELIPE ORTS, *Problemas de abastecimiento y política fiscal en la Valencia del siglo XVI*, dins «Misc. Giralt», 425-437.

A València, ARV, *Partium Valentiae*, i AMV, *Manuales de consells i Lletres missives*, i a Madrid, AHN, *Consejos*, l'autora ha aplegat informació sobre com el fantasma de la fam ombrejà diversos moments de la vida valenciana durant aquella centúria: els brots de passes el 1523 i 1530 amb les dificultats d'assortir-se de vitualles (425-429), crisi que s'hauria enfortit durant el decenni dels seixanta (430-432), les males collites dels anys 1589-1592 amb la riuada del 1589 (432-436). De vegades les malures s'encadenaven les unes amb les altres (els cadàvers dels ajusticiats després de les Germanies podien haver provocat la passa del 1523, rebrotada en anys següents) i al capdavant la Ciutat, amb la caixa buida per les pensions dels censals, només es podia salvar mitjançant nous tributs, com els quatre que s'imposaren des del 1530 (428); la dècada dels seixanta portà una nova onada de males anyades, que desembocaren en explosió dels preus, en la necessitat de garantir importacions de gra i en noves exaccions de diner municipal, aprovades per Felip II (429-431); les males anyades de 1589-1592 s'agreuaren per la gran riuada del Túria (octubre 1589), que obligà a establir la ,Fàbrica Nova del Riu' i comportà nous tributs, no acceptats pels eclesiàstics, i nous problemes de convivència, ja que, contra la voluntat del rei, aquests recorregueren a Roma (432-436). Hi ha bibliografia (436-437). — J. P. E. [19.210

Remedios FERRERO MICÓ, *Greuges presentados en las cortes valencianas que se celebraron en el siglo XVI*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 935-961.

A base dels *Processos de Corts*, d'ACA, *Canc.*, i de l'ARV, *Canc.*, o la sèrie de *Liber Curiae*, i dels successius quaderns de *Furs*, *provisions*, *capítols i actes de cort...*, de cada una, l'autora recorda que hi havia greuges senzills i contrafurs i passa revista dels que foren escatits en les corts del 1510 (937-940), del 1528 (940-941), del 1533 (941-943), del 1537 (944), del 1542 (945-949), del 1547 (949-950), del 1552 (950-953), del 1564 (953-956) i del 1585 (956-961); i encara que els greuges són nombrosos, alguns es repeteixen durant tot el segle, com la insolvència de la corona, fins i tot en deutes del temps de les Germanies o de l'alçament dels moros d'Espadà; la imposició de les decisions reials mitjançant pragmàtiques i no pel camí de lleis en cort; el control damunt els moriscs, privant-los de la llibertat de canviar de domicili, garantida pels *Furs*; o la persecució de malfactors, als quals no s'observen les garanties processals; o les constants intervencions del virrei i oficials reials, saltant-se la legislació del Regne. — J. P. E. [19.211

Remedios FERRERO MICÓ, *La deuda pública municipal en Valencia en la época de Carlos V*, dins *Sardegna, Spagna*, 229-242.

L'AM de València, *Claveria de censals*, proporciona les dades estudiades en aquestes pàgines, començant per la de l'estabilitat del for dels censals, el 6'6%; el deute públic de València responia a dues necessitats: la de la mateixa ciutat, sobretot per al proveïment de blat i de carn, que arribà a les 57.720 lliures el 1549-1550 (231), i els préstecs en concepte de servei a la cort reial, que cap any no baixaren de les 9.000 lliures i el 1550-1551 pujaren a 12.898 lliures (233). La ciutat mai no arribà a fer la pau, ans hagué de maldar a evitar que particulars fossin enfranquits de drets reials, perquè repercutien negativament en les finances ciutadanes (234-235, 239-240), i a procurar que els pagaments de censals fossin rebuts per ciutadans ja que havien estat ells els qui havien bestret els diners creant censals (236-238). — J. P. E. [19.212

Agustín BERMÚDEZ AZNAR, *Servicios y donativos de las Cortes Valencianas del siglo XVI*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 963-989.

En el llindar, l'autor avisa que, basat en la documentació de corts valencianes ja publicada, de la qual són constantment transcrits fragments, la perspectiva de l'article és «merament jurídica e institucional, pretendiendo con ella constatar tanto la cristalización de un modelo textual dotado de precisas formalidades como asimismo el despliegue administrativo que debía ponerse en marcha a fin de lograr su ejecución» (964); i si la decisió de donar l'oferta al rei és breu (966-970), la seva recaptació comporta explicacions més extenses, començant per la decisió de si, també en el control, és compartida o no amb la Generalitat Valenciana (972-976), cosa que comportava tot un aparell institucional de taxadors, clavaris, rebedors i oïdors de comptes, que només podia actuar a València dins termini de pròrroga de la cort (977-984). Per part reial, el servei o (pr)oferta comportava el compromís de no repetir la petició i el perdó general de culpes o deutes a la jurisdicció reial, exceptuats els crims més importants (985-988). — J. P. E. [19.213

Emilia SALVADOR ESTEBAN, *Tercios diezmos sobre la producción agraria de la buerta de Valencia en el siglo XVI. Aproximación a su naturaleza y rendimiento*, dins «Misc. Giralt», 861-876.

L'AC de València, sèrie de delmes, completat, per al terç que corresponia al rei, amb sèries de l'ARV, *Canc.*, *Batllia general*. *Arrendaments* i *Mestre racional*. *Comptes d'administració*, han

permès a l'autora d'establir allò que representà el terç delme del 1400 al 1602 (874-876), cosa que permet de conèixer amb certa precisió la producció total agrària de l'Horta. La base jurídica del delme era determinada per una pragmàtica de Ferran II, del 1488, que distingia entre el *Terç delme de pa e vi* i el *Terç delme de l'ortaliça*, que era el cobrat en l'Horta (864). Aquestes pàgines són particularment atentes al sistema d'arrendaments del tribut i a les seves concrecions (normativa de l'arrendament, perfil sociològic de l'arrendador) amb reducció a gràfics de la suma ascendent d'ambdós terços (865-872). Hi ha bibliografia (873-874). — J. P. E. [19.214

Teresa CANET APARISI, *Juzgar a los jueces. El sistema de Visitas a la Audiencia en la Valencia de Carlos V*, dins *Sardegna, Spagna*, 307-334.

Els oficials reials de càrrec no sotmès a la 'purga de taula', eren els que concentraven els greuges en corts, raó per la qual calgué trobar un procediment de control, encarregat als visitadors reials de cada un dels estats; la normativa d'actuació es troba en l'*Ordo quem servaturus est Visitator Barcinone contra officiales non tenentes tabulam et contra iudices Regiae Audientiae et contra alios officiales*, de Simancas, AG, *Estado*. La visita a València fou inicialment encarregada a Pedro de La Gasca, que només tingué temps de realitzar la de la Reial Audiència, conservada a València, ARV, *Processos*, d'on són detalladament resumits, acusacions incloses, els relatius al magistrat Jeroni Salvador, al president de l'Audiència, Jaume Benet Filibert de Borgonya, i del també magistrat Francesc Joan Benavent (310-323). L'operació s'acabà amb la destitució dels tres magistrats, president de la Reial Audiència inclòs, i repercutí en la renovació dels més alts representants reials al Regne de València. — J. P. E. [19.215

José Ignacio TELLECHEA IDÍGORAS, *San Juan de Ribera. Documentos vaticanos y septimacenses*, dins «Anales Valentinos», XXIX (2003), 121-146.

L'autor ha aplegat a Simancas, AG, *Estado*, i a l'ASVaticà, *Principi, Litterae ad Principes, Nunziature. Spagna i Arm.* XLIV, vint documents, ací transcrits, datats entre el 1562 i el 1599, tots destinats al mateix Juan de Ribera (setze), al seu pare (dos) i a l'església o a la ciutat de València (145-146). Les pàgines inicials assenyalen els moments biogràfics del Patriarca Ribera il·lustrats pels nous documents; tenen particular interès les intervencions papals en afers de Xàtiva i de Cocentaina, en què tot porta a creure que el patriarca no abdicà de les seves responsabilitats (125 i 127). — J. P. E. [19.216

Antoni M. MAS I FORNERS, «Tothom se'n va a la població de València». *L'emigració mallorquina al Regne de València en el segle XVII*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XV (2004), 89-112.

Resumit l'estat de la qüestió sobre l'origen dels qui van repoblar les terres valencianes buides per l'expulsió dels moriscs, l'autor defensa que la gran majoria dels repobladors foren mallorquins. Les fonts emprades per al seu estudi són els registres dels arxius parroquials, encreuades amb dades procedents d'altres fonts mallorquines (talles, estims, protocols notariais) o valencianes (cartes de població, relacions de veïnat, registres parroquials). I així ha estat possible no sols d'assenyalar un origen mallorquí genèric, ans encara la població concreta de procedència. L'àrea valenciana repoblada de mallorquins fou bona part del Marquesat de Dènia, la Marina Alta, part de la Marina Baixa, del Comtat i la Safor, Tàrbena i la Vall de Gallinera, Líber i la Vall de Laguar i, en proporció menor, la Vall d'Albaida i la plana de Xàtiva. L'autor recorda els inicis del procés migratori, el seu caràcter bàsicament pagès i familiar, la presència de colons d'altres orígens, el sentiment de grup dels immigrants i els repunts de violència causats per colles de bandolers locals, alguns dels quals possiblement ja procedents de Mallorca. Hi ha quadres de percentatge de caps de família d'origen balear del perío-

de 1610-1612, dels caps de família d'origen balear al cens del 1646, i de presència de mallorquinismes. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.217]

Juan CORBALÁN DE CELIS Y DURÁN, *El retablo del altar mayor de la iglesia de los Santos Juanes de Valencia*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIX (2003), 649-664.

El 1624 s'acabaven les obres de l'absis de Sant Joan del Mercat i a fi que l'antic retaule no desentonés, els fidels decidiren d'encarregar-ne un de nou a Joan-Miquel Orliens, escultor de Saragossa, i arribaren a un acord, datat el 25 gener 1625, conservat a València, Arxiu del Patriarca, *Protocolos*; els capítols tenen seixanta-sis paràgrafs i són transcrits sencers (656-664). Abans del contracte definitiu hi hagué contrast entre els parroquians, solucionat a favor d'Orliens perquè s'ajustava més en el preu. Aquell retaule era un pas del manierisme al barroc. — J. P. E. [19.218]

Isabel A. BAIXAULI JUAN, *Casar-se a l'Antic Règim. Dona i família a la València del segle XVII*. València, Publicacions de la Universitat de València 2003.

Isabel A. BAIXAULI JUAN, *Els dots i l'aixovar domèstic a la València del segle XVII*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 46 (2003), 663-692.

L'escorcoll sistemàtic de la documentació notarial i judicial valenciana d'aquell segle (ARV, *Governació, Judiciari*, i els fons notariais del mateix ARV, i de l'ADiputació i APatriarca: 665, nota 14), en els quals ha individuat mil-cent vint-i-tres cartes nupcials, d'entre les quals només trenta-vuit especifiquen els objectes donats (les peces especificades sumen tres-mil vint-i-una) i han constituït la base de la tesi doctoral de l'autora (títol primer), centrada en el 'dot i creix' de les núvies valencianes, peces que en llur major part ja havien servit en la casa dels pares o d'altres parents, detall que encaixa bé amb una societat gairebé immòbil (666). L'autora agrupa els objectes per llur estat (665-668), per llur funcionalitat (668-670) i per llur vàlua, capítol aquest àmpliament subdividit, car el valor material comença per la indumentària i el calçat (670-673) i segueix per les joies (673-675), la roba i el mobiliari de llit (675-677), pel de cuina i parament de taula (678-681), pel destinat a la higiene, il·luminació i calefacció i altres mobles funcionals (682-687) o destinats a la decoració (687-690: tema aquest ben pròxim a la cultura d'aquell segle, per la presència d'objectes d'art, «quadres, retaules o làmines de paper»: 688), o a l'exercici professional (690-692). — J. P. E. [19.219-19.220]

Emilio CALLADO ESTELA, *Garrote a fray Facundo Ribera. La polémica ejecución de un fraile agustino en 1680*, dins «Anales Valencinos», XXIX (2003), 95-119.

Aquell episodi valencià potser de lluita antibandolera, però potser de venjança personal d'un virrei, és conegut pel procés conservat a València, ARV, *Canc., Epistolae i Cortes per estaments*, i per la BU, mss. 866 i 13. Ja abans que el lloctinent-virrei, duc de Vergara, apliqués fulminantment la sentència, s'havia plantejat si el pres pertanyia a la jurisdicció eclesiàstica (96-102); els esdeveniments posteriors a l'execució giraven d'una banda, entorn al fet que el virrei havia conculcat la immunitat eclesiàstica, i de l'altra a la no observança de les garanties processals establertes en els *Furs i Constitucions del Regne de València*; no mancaren les reaccions populars, com els versos *A la injustícia del virrey en dar garrote al religioso agustino* (114); el duc de Vergara fou destituït i el successor s'hagué de sotmetre a una solució pactada (115-119). — J. P. E. [19.221]

F. PINGARRÓN ESAÍN, *El Campanario Barroco de la iglesia de Santa Catalina mártir de Valencia. Estudio histórico* (Aula de Humanidades y Ciencias. Serie Histórica, 24), València, Real Academia de Cultura Valenciana 2002, 150 pp.

L'autor informa que en un treball sobre el mateix tema [del qual no dóna referència bibliogràfica] no pogué donar la documentació que l'afectava, cosa que fa ara, publicant sencers trenta-tres documents que van del 1688, en què foren redactats els *Capítols del campanar que se à de fer de pedra en la parròchia de senta Catalina Màrtir al costat de la Porta de la Plasa* (cf. 129, figura 7), fins al 1705, en què tingué lloc la *Visura general de la fàbrica del campanar...* (51-120); tots procedeixen de València, Arxiu del Patriarca, *Protocols Notarials*. Gregori Carbonell. Les notícies proporcionades pels dits documents són resumides en forma d'annals en les pàgines d'introducció (11-35), cosa que permet de seguir la cronologia dels successius passos de l'obra i les concordades modificacions de detall. Al final hi ha llista alfabètica dels tècnics o treballadors que són esmentats en la dita documentació (121-122) i trenta-dues reproduccions fotogràfiques (123-145). — J. P. E. [19.222

Carmen PÉREZ APARICIO, *Cambio dinástico y disidencia política en el País Valenciano*, dins *Felipe V internacional*, 119-149.

Les primeres pàgines presenten les publicacions sobre el tema des del llibre de Josep Manuel Minyana, *De bello rustico Valentino*, publicat el 1752, fins als nostres dies, en què s'ha imposat la recerca documental (119-125); sobre aquestes bases, els nombrosos estudis de l'autora, esmentats en les notes, i la documentació d'arxiu (València, ARV, *Reial, Lletres als virreis, Generalitat*; AMV, *Lletres missives*; BU, *Manuscrits*; Madrid, AHN, *Estado*), ens posen davant els ulls els moments principals que ajuden a comprendre els passos que van de l'acceptació de Felip V a la supressió dels *Furs de València* immediatament després de la batalla d'Almansa, el 29 VI 1707: la preocupació per la successió de Carles II, on fou plantejada la legitimitat del seu testament, atès el precedent del Compromís de Casp (126); el primer desengany pel fet que València no tingués Corts immediatament després de les de Catalunya (130-131); les primeres espurnes populars a favor de l'arxiduc Carles amb les reivindicacions antisenyorials (132-136); la inutilitat de la defensa borbònica davant el desembarc Habsburg a Altea, la presa de Dénia i la caiguda de la capital, l'oscil·lació del nou govern entre el populisme de Joan B. Basset i l'aristocràticisme del comte valencià de Cardona (139-146), i l'abolició irrevocable dels *Furs*, malgrat tots els intents dels membres dels antics braços de les corts valencianes, sobreviscuts a la desfeta (147-149). — J. P. E. [19.223

Jesús PRADELLES NADAL, *Reorganización militar de Valencia durante el reinado de Felipe V*, dins *Felipe V internacional*, 293-320.

La *Nova Planta* incloïa una nova presència de l'exèrcit, que durant aquells anys, manifestà dues cares: la del temps de guerra i la del temps de pau i es concretà en tres punts: el de la distribució de l'exèrcit reial (295-305), el de la formació d'una milícia 'popular' (306-312) i el d'un cos de guarda de costa (313-320). La documentació de Simancas, AG, *Guerra moderna*, permet de conèixer al detall no sols la distribució de les unitats de l'exèrcit reial, sinó també els grans problemes d'allotjament, que en provocaven d'altres de convivència. L'exèrcit reial substituïa les milícies locals o gremials de l'època foral, i per aquesta raó, la política borbònica fou contrària al restabliment de milícies per a la defensa de la costa, però les hagué d'acceptar com a solució puntual en moments de perill. Hi ha un mapa de la distribució geogràfica de l'exèrcit (304) i quadres de possibles punts d'establiment de milícies (307 i 309) i de guardes de costa (316). — J. P. E. [19.224

Sergio VILLAMARÍN GÓMEZ, *La organización del primer ayuntamiento borbónico en Valencia (1707-1709)*, dins *Felipe V internacional*, 491-509.

Les eleccions a càrrecs de la ciutat de València s'havien fet fins a la derrota d'Almansa davant el poble ('consell general') i per sort mitjançant extracció de rodolins; després, només

per nomenament reial i mirant al servei del rei; els regidors nomenats foren trenta-dos (496, 507 i 509); calia, de més a més, complir la norma que la vida municipal i cada un dels seus càrrecs i serveis s'havia de configurar al model castellà, cosa que durà fins a darrers de maig del 1709; els detalls són coneguts per València, AMV, *Cartes reials i Llibre capitular*, BU, *Fons valencians manuscrits*, i Madrid, AHN, *Consejos* (492-500). Poc abans de la darrera data, una instrucció del Consejo de Castilla determinava el procediment a seguir en les sessions del consistori, sempre sota presidència del corregidor o d'algun dels alcaldes majors, que la cancelleria valenciana precisaria; però les actes capitulars fan saber que només nou o deu dels trenta-dos regidors governaren realment la ciutat de València: «descubrimos el fracaso absoluto de esta política» (509). — J. P. E. [19.225]

Armando ALBEROLA ROMÀ, *Oscilaciones climáticas y coyuntura agrícola en tierras valencianas durante el reinado de Felipe V*, dins *Felipe V internacional*, I, 201-224.

Nombre d'estudis sobre el tema, començant pel d'Anton Josep Cavanilles, i la documentació inèdita de l'AM d'Alacant, *Cabildos*; de Simancas, AG, *Secretaría y superintendencia de Hacienda*; i de Madrid, AHN, *Consejos*, permeten de reafirmar que cada anyada el Regne de València col·lia entorn la meitat del gra que necessitava i que calia importar-ne (209-215); sovint la raó fou la secada i les notícies sobre pregàries per a pluja indiquen moments i llocs de necessitat, resumides en aquestes pàgines, en les quals hi ha un apartat especial per a l'altra causa de males collites, les riuades, que a la capital i d'altres poblacions de València foren particularment destructores el decenni del 1730 (216-223); per poca o per massa aigua, les males anyades i l'especulació feren enflar els preus en el regnat del primer rei Borbó (vegeu resum següent). — J. P. E. [19.226]

Armando ALBEROLA ROMÀ, *Abasto urbano y protesta popular en tierras valencianas durante el siglo XVIII*, dins *Administración Municipal Moderna*, 321-339.

Aquestes pàgines exposen una cadena que va de les repetides secades amb el contracop d'inundacions, a les insuficiències sobretot de gra, i a les dificultats d'importar-lo de Castella i la preferent importació per mar, més barata però exposada a més contratemps, a les pregàries demanant pluja o bon temps, a l'encariment del pa, al malestar del poble en diverses poblacions del Regne de València començant per la capital, i a les dificultats agreujades pel temor a la guerra amb França els darrers anys del segle, a l'explosió d'avalots populars a Elx el 1766 (amb component antisenyorial) i a la capital el 1800 (cf. la notícia bibliogràfica següent). La documentació relativa a aquelles dificultats, entre les quals no mancava la negativa de la corona a renunciar al 15% d'impost sobre blat d'importació, és en part ja publicada i en part inèdita a Simancas, AG, *Secretaría e Intendencia de Hacienda*, a Madrid, AHN, *Consejos*, i a Alacant, AM, *Cabildos i Provisiones y privilegios reales*. — J. P. E. [19.227]

Armando ALBEROLA ROMÀ, *Tiempo de sequera, rogativas i avalots al sud del País Valencià (1760-1770)*, dins «Misc. Giralt», 34-47.

Tres dels sis anys que van del 1763 al 1768 foren de gran secada en les terres alacantines; la gravetat de la situació és deduïble de les sessions del consell municipal deliberant sobre si recórrer a pregàries públiques demanant remei de pluja; i de l'encariment dels productes bàsics per a l'alimentació popular, documentada a Alacant, AM, *Capítols i Veredas*; a Oriola, AM, *Llibres capitulars*; i Elx, *Capítols*, confirmats per al darrer cas per Josep Castelló, *Descripción geográfica del Reyno de Valencia formada por corregimientos*, del 1783; tant a Elx com a Crivillent la situació extrema provocà avalots populars. 'Fer pregàries' comportava l'aplicació d'un ritual establert fins als més mínims detalls, coneguts per l'AM d'Alacant, *Capítols*,

volums 49 al 56 (58, nota 16). La conflictivitat tingué repercussions antisenyorials, resumides a partir d'estudis d'altri (41-44). Hi ha bibliografia (45-47). — J. P. E. [19.228]

Vicente FERRER PÉREZ, *La cubierta arbórea de los montes valencianos en el siglo XVIII a partir de los informes de Marina*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXX (2004), 307-353.

Els informes de Marina es troben a Simancas, AG, *Secretaría de Marina. Montes*; a Viso del Marqués, Archivo General de Marina Don Álvaro Bazán; a Madrid, AHN; a Toledo, AHN. Nobleza. *Osuna*; i en arxius municipals com els de Castellfort, Culla i Xàtiva. Les informacions són sistematitzades en quaranta quadres sinòptics, que proporcionen gran quantitat de dades comparades. El control dels arbres aprofitables per a la construcció de vaixells deriva de les *Ordenanzas* de Ferran VI, del 1748 i 1751, que establia (teòriques) visites d'inspecció cada dos anys. Les informacions aplegades sobretot en les zones Nord i Sud del Regne de València porten al resultat que entre el 1749-50 i el 1776 l'arbrada havia augmentat en totes les seves espècies, fora de dues: alzines i roures; aquests s'havien reduït més de la meitat (347, quadre 37). — J. P. E. [19.229]

Manuel ARDIT, *Matrimonios entre parents: estrategia o inevitabilidad? Un ejemplo valenciano*, dins «Misc. Giralt», 76-90.

L'exemple valencià s'ubica a Villar del Arzobispo i l'estudi es basa en la documentació fiscal i en els *Quinque libri* de l'AP, on han estat estudiats els matrimonis contrets prèvia dispensa papal entre el 1603 i el 1920; la població havia passat de 636 habitants el 1609 a 1743 el 1787 (79); en la dècada del 1741-1750 per primer cop les dispenses pujaren més del 10% dels matrimonis: 10 per a 80 i arribaren a més del 17% en el darrer decenni del segle XVIII (79); després, l'autor esbrina la possible relació entre nombre de dispenses i nombre d'habitants d'una parròquia, normals o immigrants (81-83), i riquesa habitual o de bona anyada (84-87), i arriba a la conclusió que només existia una certa relació inversa entre nombre d'habitants d'una parròquia, i percentatge de dispenses matrimonials (en pobles petits l'endogàmia era més elevada), sense que sigui possible d'afirmar res en les altres hipòtesis. Hi ha bibliografia (89-90). — J. P. E. [19.230]

Carmen GARCÍA MONERRIS, *La corona contra la historia. José Canga Argüelles y la reforma del Real Patrimonio Valenciano*, València, Universitat de València 2004, 432 pp.

Encara que el personatge estudiat pertanyi al segle XIX, la seva reforma del Reial Patrimoni fou precedida d'alguna aportació del segle XVIII, en concret de les protagonitzades per Vicent Branchat i per Manuel Martínez de Irujo, als quals són respectivament dedicats els capítols segon (57-90) i terç (91-114) del llibre: «A Canga Argüelles no le fue difícil entroncar con esta tradición» (56). Branchat trobà per terra el Reial Patrimoni valencià després de la *Nova Planta* i de la deixadesa posterior i, ben informat per escorcoll d'arxius, exposà el seu pensament en els tres volums del *Tratado de los derechos y regalías que corresponden al Real Patrimonio en el Reyno de Valencia y de la jurisdicción del intendente como subrogado en lugar del antiguo Bayle General*, dels anys 1784-1786; els dos primers volums aplegaven cinc-cents divuit documents (entre els quals no mancaven les normes del 1527: 76) i el tercer formulava la doctrina: el Reial Patrimoni no resultà afectat per la *Nova Planta* i, per tant, hi seguïen vigents els *Furs de València*; calia, doncs, considerar el Reial Patrimoni com a senyor eminent de tots els contractes emfiteùtics; i, respectats els drets dels vassalls i els delegats en les baronies, reprendre els capbreus, per als quals el mateix Branchat elaborà normatives, aprovades per reials cèdules (65). Martínez de Irujo, en canvi, trobava que Branchat era poc expeditiu, embolicava el Reial Patrimoni en plets, considerava que, més enllà del «código o recopilación

ción de las leyes de este ramo» no havia fet res més que ‚supuestos imaginarios’ (96), i preferia ésser més efectiu per via administrativa; però foren en va els seus esforços destinats a donar una major practicitat a la maquinària burocràtica (99-103). Aquesta investigació es basa en una llarga llista de registres de l'ARV, *Batllia i Clerecia*, i de Madrid, AGPalacio, *Batllia de València*, i AHN, *Estado i Hacienda* (423-424). — J. P. E. [19.231]

Jordi NADAL LORENZO, José Manuel ESPEJO BLANCO, *La ramaderia de caire domèstic a València d'Àneu (s. XVII-XVIII). Contrastació de l'arqueologia amb la documentació escrita*, dins «Misc. Giralt», 631-643.

La primera part de l'article intenta donar les nocions bàsiques d'arqueozoologia, alhora que precisa el doble jaciment estudiat en replans desiguals del turó del castell d'Àger, el primer del 1640-1645 i el segon del 1660-1670; els resultats són comparats amb els coneguts del *Cuestionario de Francisco de Zamora*, i en concret amb el de les tres preguntes relatives a bestiar menut o gros, a aviram, i a bestiar de feina; el resultat global d'ambdues fonts confirma que, igual com cent anys després, la valoració ramadera descendia dels ramats d'ovelles i cabres, al de bous i al de porcs, situació que ja no és l'actual. Hi ha bibliografia (643). — J. P. E. [19.232]

Albert BARELLA I MIRÓ, *La Vall d'Aran i la cartografia antiga de Catalunya*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», núm. 48 (maig 1999), 5-26.

La primera variant que presenten els mapes dels segles XVII-XVIII, rau en què els d'escola flamencoholandesa la col·loquen a Catalunya, mentre «quasi tots els cartògrafs francesos s'apropien de la Vall d'Aran» (5) i els peninsulars del XVIII «posen les coses un xic al seu lloc» (6); presentats els divuit mapes analitzats (6-7 i 15), l'autor es fixa en les variants tant en la col·locació com en la denominació de les poblacions, i en les indicacions orogràfiques, zones lacustres, xarxa fluvial, ponts i camins i llocs habitats (8-12). Hi ha bibliografia (12-13), sis quadres (14-24) i quatre reproduccions de fragments de mapes (24-26). — J. P. E. [19.233]

Juan CORBALÁN DE CELIS Y DURÁN, *La Carta de Nueva Población y los establecimientos de la Vall de Tàrbena en 1611*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXX (2004), 239-258.

Les pàgines inicials recorden la seqüència d'expulsió dels moriscs, revolta i desfeta dels mateixos, repoblació amb cristians vells i establiment de condicions de vida dels nous habitants; en el cas de Tàrbena, senyoriu dels Montcada-Aitona, un nombre considerable dels nous emfiteutes era de Mallorca (245); la nova *Carta de poblament* era més lleu que l'anterior en el capítol de prestacions personals, tant de jornals com de qüesties o presents de Nadal i Pasqua (250-251); el text de la dita carta, [la localització arxivística de la qual no sembla figurar en aquestes pàgines, encara que potser és la documentació de València, Arxiu de la Diputació Provincial, *Fons Duquesa d'Almodòvar*: 244, nota 10], és ací transcrit sencer (252-256) i completat amb quadre sinòptic de quaranta repobladors i dels béns que cada un rebia en emfiteusi (256-258). — J. P. E. [19.234]

Gener GONZALVO I BOU, *Breu història del monestir de Vallbona* (Episodis de la història, 339), Barcelona, Rafael Dalmau, editor 2003, 94 pp.

Malgrat que de l'antic arxiu del monestir només se n'hagi salvada una desena part, però gràcies als treballs publicats, entre els quals es troben els pioners del p. Jaume Pasqual, tots recordats en la bibliografia (87-91), l'autor ha confegit una síntesi d'aquell monestir, des dels encara boirosos orígens (17-22) fins a darrerries del segle XVIII (47-50); destaquen entre les fonts la

monografia escrita pel P. Jaume Pasqual durant el s. XVIII, a base de l'arxiu íntegre, i del seu *Llibre verd* (40-50; [cf. també en les *Recensions* d'aquest volum les pàgines 578-580]). La gran part d'aquesta *Breu història...* és dedicada als fets principals de la llarga vida del monestir, des del moment que Berenguera de Cervera l'empelta en el Císter (20-22), cosa que atregué les relacions amb les grans famílies nobles de Catalunya i li proporcionà una base econòmica, que Pere III el Cerimoniós elevà a baronia (23-34): les filles de la noblesa hi vivien com a senyores i l'impacte reformador de Trento sotraguejà fortament la vida del monestir, fins a la confrontació armada d'una banda amb l'autoritat eclesiàstica, i a la formació del poble entorn el monestir, de l'altra (35-42); també s'enverinà l'encaix amb l'orde cistercenc i amb les dues abadies de Poblet i Santes Creus (43-46); el segle XVIII començà a entrar en crisi el sistema senyorial i el darrer moment feia possible el treball de Jaume Pasqual sobre els orígens de Vallbona (47-50). Les darreres pàgines permeten d'entrar en la vida de la comunitat (57-75) i en els mals moments de la Guerra Civil 1936-1939 (83-85). Hi ha bibliografia (87-91). — J. P. E. [19.235

Jaume VILAGINÉS, *El paisatge, la societat i l'alimentació al Vallès Oriental, segles X-XII* (Biblioteca Abat Oliva, 234), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001, 325 pp.

La base documental és sobretot constituïda per les seccions de pergamins de l'Arxiu Reial (ACA), de l'ACB, amb els *Libri Antiquitatum*; i pel *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*. D'acord amb el títol, un primer capítol reconstrueix la situació de la geografia física, un segon la forma com l'activitat humana, individual i col·lectiva, incidia en la configuració del paisatge (amb diferenciació entre espai divers i espai controlat) i, terç, les esglaonades possibilitats d'alimentació segons la situació en la jerarquia social (amb detalls molt concrets com que en temps de quaresma la reina i comessa Peronella amania el peix amb oli d'oliva). — J. P. E. [19.236

Víctor FARÍAS ZURITA, *Las fortificaciones medievales del Vallès (siglos IX-XIII). Un inventario a partir de las fuentes escritas*, dins «Misc. Juliá», 23-49.

A base de la molta documentació ja publicada i de l'encara inèdita en els grans arxius barcelonins ACA, *Reial Patrimoni*; *Canc.*, *Pergamins*, *Ordes religiosos*, *Patrimoniales*: ACB, *Diversorum*, *Pergamins*; BC, *Arxiu*; Sant Pere de les Puelles, Arxiu del Monestir; completats amb els de les comarques veïnes, com Girona, ACapitular; Terrassa, AHC; Montserrat, Arxiu del monestir; Arenys de Mar, AHistòric Fidel Fita (25, nota 5), d'on són transcrits nombre de fragments; l'autor aplega els esments de ,castrum', ,castellum' (diminutiu per a construccions defensives més modestes), ,turris' i ,domus'; per als dos primers, els documents donen un primer esment que, durant els 150 anys entre 951 i 1100, cada cinquanta anys tindríem nou castells nous, mentre tant abans com després el nombre disminueix fins a desaparèixer (27-30); la titularitat d'un castell anava acompanyada amb la jurisdicció senyorial i amb la percepció dels corresponents drets, cosa que fou ocasió de transaccions monetàries de tota mena per venda, establiment d'algun dret senyorial o delegació en el cobrament del o dels mateixos; tant la ,turris' com la ,domus' tenien finalitat defensiva davant razzies sarraïnes (35-37), i la segona solia comportar una ,turris' (38-39), que són més documentades entre el 1151 i el 1213, època en què els castells decauen (40-41); hi havia d'altres fortificacions (42-43). La ,domus' era normalment casa pairal en alou o en establiment, lloc d'origen d'una família (45-49). Hi ha croquis de distribució de castells (31) i de ,domus' (45-49). — J. P. E. [19.237

Miquel SÁNCHEZ I GONZÁLEZ, *Romeu de Galliners i Guillem de Noguera, dos pagesos enriquits al Vallès dels segles XIII-XIV*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXI (2003), 7-28.

Aquestes pàgines pertanyen a una investigació més àmplia sobre *Terra, masies i pagesos a Catalunya. El cas de la muntanya baixa al Vallès meridional (segles X-XVIII)*, ací concentrada en dos masos i en els seus emfiteutes. Les dades dels *Notarials de Sant Cugat*, d'ACA; de *Parròquies*, de [sembla] Sabadell, AH; i d'investigacions pròpies o d'altri, són aplegades, àdhuc amb l'ajut de croquis de la contrada, entorn la ubicació de les dues masies (8-13), llur economia deduïble dels capbreus (14-15), l'arbre genalògic de les dues famílies (16-24) i l'activitat mercantívol complementària, la de Romeu de Galliners més concentrada en el bestiar, la de Guillem de Noguera, més en el tràfec del gra; els Noguera acabaren ciutadans de Barcelona, els Galliners seguiren al mas i ampliaren el negoci al gra (24-27). — J. P. E. [19.238

Miquel SÁNCHEZ I GONZÁLEZ, *La immigració occitana al Vallès meridional (1550-1640)*, dins «Terme. Terrassa», 18 (2003), 117-128.

A base dels protocols notarials de Sabadell, Arxiu Històric, i més en concret dels capítols matrimonials i testaments, l'autor esbrina la presència de gavatxs en les parròquies vallesanes de Cerdanyola, Ripollet, Montcada i Sant Cugat. N'hi són documentats quaranta-dos, les dades dels quals són ordenades en quadre sinòptic final (127-128); a l'interior de l'article són aplegades les informacions sobre bisbats d'origen, sobre oficis i sobre naturalesa de l'acte documentat (118-120). Només es coneix un cas de crim, el d'assassinat de la pròpia esposa (120-121); també és transcrit el fragment dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, que reporta crim i càstig de tres gascons el 1559 (121-122). — J. P. E. [19.239

Aymat CATAFAU, *Naixement i desenvolupament d'una xarxa de petites viles a la Vall del Tec a l'edat mitjana: Prats de Molló, Arles de Tec, Ceret, el Voló*, dins «Quaderns de la Selva», 15 (2003), 7-20.

Les viles serien «llocs de centralitat i de poder sobre una regió de dimensions reduïdes al seu voltant» i l'autor esbrina allò que, tant en la cronologia com en el funcionament, hauria succeït al Vallespir entre l'època carolíngia i la feudal, en què les quatre poblacions indicades en el títol ja eren i funcionaven com a viles, tal com demostren els capbreus, els registres notarials i els privilegis dels reis conservats a l'ADPO. Ja en temps dels romans, al Voló es bifurcava la via romana: un ramal pujava a Panissars i un altre s'enfilava fins al Coll d'Ares (9). Incidint sobre una xarxa de parròquies ja existent, els ,hispani' carolíngis haurien enfortida la població i el 815 Ceret era qualificat de ,vicus', igual com la ciutat episcopal, Elna; aquells anys, d'altres ,hispani' fundaven el monestir de Santa Maria d'Arles, aprofitant construccions de banys romans (10-11). Segles després, a mitjan segle XI compareixia el mercat d'Arles, on també es concentraven els oficis del ferro i del drap (aquest amb confraria de començos del segle XV); al Voló s'hi aplegaven les percepcions del dret de pas; a Ceret els jueus prestamistes o metges; a Arles, nombre més gran de jueus, i sobretot notaris, com a Prats de Molló i Ceret, ben representats en els fons notarials dels ADPO, i per llibres de cort del batlle, a Ceret (12-14); la població de les viles feia sentir la seva exigència de llibertat (15-16) i influïa en una nova configuració urbana, que repercutia en tota la contrada (17-18). Un document de Joan I, ací transcrit, fomentava l'anada de nous habitants al Voló el 1392 (20). — J. P. E. [19.240

Jordi MORELLÓ BAGET, *Les estimes de Valls de 1387: repartició de la riquesa i sistema contributiu*, dins «Historia i Documenta», VI, núm. 7 (febrer 2003), 9-74.

L'autor ja havia dedicat un estudi a a les estimes del 1387 [resumit dins ATCA, XXI (2002), 897, núm. 16.683]; aquest segon és «explotació pròpiament dita d'aquest registre a partir de les dades que ens proporciona» (9), com la informació sobre la riquesa, també en

visió dels grups socials que configura, car és la base de la taxa fiscal. Els béns considerats en aquella estima, sitis o mòbils, només són designats en casos excepcionals (9-11); en canvi, les rendes (censals i violaris) constitueixen un capítol de l'estima (11-15); segueixen pàgines destinades a presentar la valoració relativa de la riquesa, segons la distribució contemporània de mans (16-18), o per suma total de riquesa en deu graons, de menys a més, imponible segons taxació del 1669 (18-25), i altres formes de consideració comparativa, com la de carrers o de nuclis foravila, tots reduïts a quadres i gràfics (29-36); el segon annex presenta la situació fiscal nominal de 725 ciutadans, on també són transcrits les anotacions marginals, que expliquen algun extrem de les dades personals (37-74). — J. P. E. [19.241

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *L'actuació a Valls del notari tarragoní Eudald Bigaray i Fàbregues (1786-1792). Quan la mobilitat professional provoca dispersió documental*, dins «Historia et Documenta», VI, núm. 7 (febrer 2003), 81-91.

El fet que un notari fos titular de la notaria d'una població no significava que només pogués exercir en aquella; la documentació tarragonina almenys demostra la mobilitat dels notaris; de més a més, el traspàs de propietat dels registres fa créixer l'actual sensació de mobilitat i Eudald Bigaray no en fou excepció; i així entre la documentació seva conservada a Tarragona, AH, es troben testaments i altres actes anteriors al seu temps (85-88) i tres capbreus a Valls de drets emfiteùtics de l'arquebisbe i de dues canonges de la Seu de Tarragona, amb indicació dels capbrevents (88-91). — J. P. E. [19.242

Isidre PUIG I SANCHIS, *Documents per a la història de l'art de l'església parroquial de Santa Maria de Verdú* (Col·lecció Ardèvol, 7), Tàrrrega i Verdú, Arxiu Històric Comarcal 2004, 300 pp.

Potser per haver estat una de les poblacions el baró senyorial de les quals era l'abat de Poblet, potser per una carambola de circumstàncies històriques, Verdú posseeix un doble patrimoni cultural molt superior a la seva importància demogràfica: l'arxiu parroquial i la riquesa artística de l'església. El present llibre és mostra d'ambdues riqueses: la seva primera part, en efecte, descriu la riquesa arquitectònica i artística de les successives esglésies (17-158), i la segona, amb els seus cent vint-i-quatre documents transcrits, posa davant els ulls del lector les possibilitats de l'arxiu (159-292). Trobem en la primera, informació sobre les successives capelles de Sant Nicolau (19-20), Sant Miquel, encara existent (23-24), i sobretot de l'església parroquial de Santa Maria (27-157), sortosament posseïdora d'un patrimoni artístic de primeríssima categoria, deixa dels segles passats, dels gòtics als moderns; per això l'autor ens posa davant els ulls en primer lloc l'edifici del temple amb els seus detalls arquitectònics (25-62), i a continuació les confraries (63-71), els mestres de cases documentats (73-77), els retaules (79-121), els orgues (123-134), i el tresor parroquial (135). Aquesta primera part descriptiva és il·lustrada amb nombroses fotografies, entre les quals no manquen reproduccions de pàgines manuscrites anteriors al segle XIX, on també són constants les referències a la documentació, datada entre el 1493 i el 1892, transcrita en la segona part: hi figuren amb llur text complet nombre de testaments, inventaris i contractes. — J. P. E. [19.243

Salvador VEGA I FERRER, *Orgues, relíquies, capelles i retaules de l'església parroquial de Verges (segles XVI-XVII)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 22 (2003), 157-178.

L'autor analitza i publica en apèndix quatre documents dels anys 1538, 1680 i 1693, de Girona, AH, *Fons notarial. Verges*, respectivament relacionats amb la construcció d'un orgue, amb les relíquies de Sant Quirze i santa Julita, i amb la construcció de dues capelles i del retaule del Sant Crist en aquella església parroquial. El primer document permet conèixer l'existència de Joan Dolf i d'Antoni Barber, orgueners fins ara desconeguts. Els dos darrers docu-

ments fan referència al mestre de cases Pere Pauquí, de Ruplà, a l'escultor Antoni Barnoya, de Palafrugell habitant a Girona, i al pintor Francesc Nadal. — J. de P. [19.244]

Rafael GINEBRA I MOLINS, *Joies, ornaments i llibres a la catedral de Vic a principis del segle XV. L'inventari de la tresoreria de 1402*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XI (2003), 159-190.

Pàgines que continuen la publicació dels inventaris dels anys 1342 i 1368 [cf. «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IX (2001), 377-413; ATCA, XXII (2003), 896, núm. 17597]; el publicat ara abasta presbiteri i sagristia de la catedral i serví de base d'ulteriors revisions els anys 1405, 1409, 1410, 1411, 1412 i 1414, any en què en fou redactat un de nou. L'autor es fixa en els canonges responsables de la tresoreria i dóna separadament la llista dels llibres que apareixen en l'inventari. L'edició recull críticament els accidents de la còpia. — J. de P. [19.245]

Lluïsa AMENÓS, *La reixa gòtica de la Seu de Vic, obra de Joan Despuig*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XXI/152 (2003), 151-155.

Els capítols per a la construcció de la dita reixa entre el capítol de Vic i el ferrer de Cervera, Joan Despuig (reproduccions fotogràfiques de la reixa: 152-153), del 1427, han estat trobats a Vic, AE, *Arxiu de la Cúria Fumada, 736*: són ací transcrits (153-155). La reixa «presenta les característiques tècniques i formals pròpies de la reixeria gòtica catalana» (152) exposades per Josep Gudiol i Cunill en publicacions diverses (151, nota 2). — J. P. E. [19.246]

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *La moneda municipal de Vic (I): Ploms i senyals (1470-1513)*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XX/142 (1999), 385-396.

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *La moneda municipal de Vic (i II): segles XVI-XVII (1519-1652)*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XXI/152 (2003), 157-180.

«En un article precedent [el primer dels dos assenyalats ací] vaig aprofundir en el coneixement de les emissions de moneda municipal de Vic entre 1470 i 1513, limitada a la fabricació de menuts i senyals sense adscripció reial», amb publicació dels onze primers documents. El segon amplia les notícies sobre emissió i circulació de moneda municipal els dos segles indicats en el títol, d'on resulta que «aquestes operacions s'anaren fent cada cop més complexes i meditades» (157). La primera part presenta les successives emissions de menuts reials del segle XVI (158-163), els menuts de molinet dels anys 1611-1612 (163-164) i les emissions de la Guerra dels Segadors, 1641-1646 (165-168), amb resum de les mateixes (169). Segueix la reproducció fotogràfica de les peces, on són ben visibles les inscripcions (170-171), i finalment la transcripció dels documents 12-28, de Vic, AM, *Llibres d'acords i Casa de moneda*; de Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional* i AHCB, *Consell de Cent* (172-180). — J. P. E. [19.247-19.248]

Rafel GINEBRA, *Inversions de la Comunitat de Beneficiats de la Pietat de Vic al Montseny al segle XVIII. La configuració d'un gran patrimoni coherent*, dins «Monografies del Montseny», 19 (2004), 81-106.

Si la Comunitat tenia excedent i la societat tenia necessitat d'inversions en censal a interès reduït (5% anyal), sorgia un mercat d'inversions, de les quals aquestes pàgines posen alguns exemples, documentats a Vic, Arxiu i Biblioteca Episcopal, *Arxiu de la Pietat*, 370, algun d'ells confirmat per actes notariais de l'Arxiu Notarial de Vic. En els casos concrets resumits en aquestes pàgines, trobem situacions en què les pagues per censals acumulades durant segles, superaven la capacitat econòmica d'una masia, raó per la qual calia vendre

alguna propietat a fi de redimir llargues llistes de censals (90-91), en operacions que podien ésser molt complexes (84-88); hi ha croquis de la zona entre Viladrau, Seva i Taradell, amb delimitació de tres masies adquirides pel dit procediment (93), una d'elles la Sala, pairal del bandoler Serrallonga (Joan Sala i Ferrer). La desamortització les tornaria a separar. — J. P. E. [19.249

Esteve CANYAMERES I RAMONEDA, Francesc SUÀREZ I FERNÁNDEZ, Ramon TORREDEMER I TURU, *Can Turu. Història d'una masia de Viladecavalls (segles XIV-XX)*, Viladecavalls, Edició familiar Turu 2002, 136 pp. i esquemes familiars.

Publicació només coneguda per referència, que sintetitza les dades documentals tant sobre la propietat i la casa com sobre la família de Can Turu. — J. P. E. [19.250

Emili GIRALT I RAVENTÓS, Jordi VIDAL I PLA, *'Notes' i 'Anyades' en els protocols de Vilafranca del Penedès (segles XIV-XVIII)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXI (2003), 103-180.

L'any 1942, Emili Giralt i Raventós, alhora que escorcollava els protocols notariais de Vilafranca del Penedès, ubicats al Museu del Vi, aplegava i publicava en revista local anotacions que els notaris dels segles barrocs afegiren a les notes professionals. Ara Jordi Vidal i Pla les ha aplegades i completades amb nou repàs dels fons notariais de Vilafranca del Penedès. Les anotacions són de naturalesa personal o familiar, com naixements, o de tipus meteorològic o d'efemèrides locals, amb les conseqüents males o bones anyades, o d'altres esdeveniments, com el pas de reis o personatges reials; és particularment interessant la *Memòria de les obseques i honres... per la mort del rey don Pbelip segon...* (125-129); també cal assenyalar les composicions en vers, en català, llatí i castellà, com el fragment que enumera les persones nefastes (111) o la llarga rècula de quartetes *Catalans, ab gran manera...* (153-155) i *Alerta, catalans* (156-157), el 'carmen' per a l'entrada de Felip III (II de Catalunya) a Barcelona (130), o les dues estrofes castellanques sobre la necessitat de l'Encarnació (121-122). No manquen les notícies sobre bandolers (141), ni, a partir d'un cert moment, les llistes de traspassats il·lustres (143-146); indiquem les descripcions de les dues estades de Carles III (arxiduc) a Vilafranca els anys 1706 i 1707 (162-164); les darreres pàgines recorden les dates inicials i finals del treball d'escriptors (165-172), i molts nomenaments eclesiàstics (173-180). — J. P. E. [19.251

Joaquim BARREDA TRAVER, Magí ESPINACH I BRIANSÓ, *Molins fariners hidràulics a Vilanova d'Alcolea. Història, indústria i tecnologia* (Col·lecció Universitària. Geografia i Història, 50), Castelló, Diputació 2004, 192 pp.

Resumit el tema de la construcció de molins des de l'antiguitat (25-34) i recordades les fonts locals i les respectives publicacions recents (35-38), amb quadre sinòptic del valor de les eines d'un molí fins al segle XIX (42), arriba la part central del llibre, que és descripció de cada un dels molins d'aquell terme en llur estat actual (46-108); el capítol sobre el funcionament, aplega les frases antigues que donen testimoniatge o expliquen l'acció dels components del molí, normalment transcrits dels diccionaris Alcover-Moll i Coromines (110-148). Hi ha bibliografia (183-193). — J. P. E. [19.252

Ramon PERE ANGLÈS, *Recull de noms de lloc i de persona de Vilanova de Prades* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, IX), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2004, 228 pp.

Les pàgines inicials informen sobre el conjunt de terra i població del municipi, situat a «l'extrem sud-oest de la comarca administrativa de la Conca de Barberà», a la cruïlla entre

les comarques de Prades, Baix Camp, Priorat i Conca de Barberà (9) amb les quals és ben comunicat (21). Les pàgines inicials ens presenten el territori del terme, les seves desigualtats que expliquen la hidrografia, l'activitat humana damunt el medi natural i el seu resultat en les explotacions agrícoles, on destaquen avellanets i castanyes (9-16); el grup humà, que es projecta en aquell contorn, també ha format un nucli habitat constituït per nou focs fiscals el 1497 i per cinquanta entorn el 1770 (7-18), dins el qual s'han de comptar els masos (20). Indicades les fonts en què el treball es basa (tres llibres de baptismes, ara a Tarragona, AHA, abasten de darreries del segle XVI a tot el segle XVIII, completats amb *Llibres de confraries*; hi ha llibres d'anotacions notariales, considerablement completes, del 1330 a darreries del segle XVIII: 24-29). Després dels croquis del terme i del poble (33-37), el cos del volum consisteix en la llista única d'antropònims i de topònims, cada un dels quals és documentat amb una o més frases tretra de la documentació esmentada i, en alguns casos, comentada (39-223). En apèndix, cada un dels noms és agrupat en paràgraf independent amb els de la seva mateixa naturalesa (225-228). — J. P. E. [19.253]

Helena CLARASÓ, *Les successions de la família propietària del mas Tortadès*, dins «Monografies del Montseny», XIX (2004), 107-122.

La masia Tortadès ubicada a Vilanova de Sau, és casa pairal, ací descrita, propietària d'unes vint-i-cinc masoveries, tinguda en emfiteusi per vescomte de Cabrera; al final de la Guerra Civil, any 1939, fou incendiada i sofrí greument tot l'arxiu (111); la documentació aplegada després i la d'arxius públics ha permès de refer la successió generacional, començant amb capítols matrimonials del 1254, completats amb testaments posteriors, un dels quals és de l'any de la Pesta Negra (113), i amb arbres genealògics obrants en el mateix arxiu; el 1679 l'amo de Tortadès rebia dignitat i honors dels ciutadans honorats de Barcelona (115); des del 1795, les successions consten en el Registre de la Propietat (117); durant més de cinc segles, tots els documents successoris contenen la clàusula de «substitució fideïcomissària, en cas que l'hereu morís sense fills» (121). — J. P. E. [19.254]

Juan Francisco PARDO MOLERO, *La furia del capitán Salas. Los notables de Villarreal frente a un alojamiento de tropas en 1537*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 561-585.

El cas d'un allotjament de soldats a Vila-real el maig del 1537, conegut per l'enquesta que manà obrir l'emperador Carles i es conserva a Simancas, AG, *Guerra y marina. Guerra antigua*, i per Vila-real, AHMunicipal, *Protocolos notariales*, tingué un curs i un desenllaç normal en el sentit que els soldats practicaren tota mena d'abusos fins a arribar a la befa de les exigències justes dels damnificats; l'autor, recordats summàriament els fets, els analitza en el sentit que els mateixos representants de l'autoritat municipal tergiversaren els fets o no exigiren justícia, contra els drets de la població avalotada en defensa pròpia. — J. P. E. [19.255]

Marina MIQUEL I VIVES, *Pagesos de vila i pagesos de mas. L'estructura de la propietat agrària a Vila-rodona a l'inici del segle XV*, dins «La Resclosa. Estudis de la Vall del Gaià», 8 (2004), 89-116.

Els protocols notariales de Vila-rodona dels primers decennis del segle XV es conserven a Barcelona, AD, segurament perquè el bisbe de Barcelona era el baró de la vila; els dels anys 1410-1429 han estat sistemàticament buidats per l'autora, que hi ha cercat elements de judici sobre les relacions econòmiques entre iguals i entre emfiteutes i senyors, com també sobre les relacions familiars; el mateix arxiu, *Parròquies. Vila-rodona*, ofereix documentació complementària; afegim-hi els *Libri Antiquitatum*, IV, de l'ACB, i les cartes de poblament.

A començament del s. XV, tot i que els mals usos són consignats en documents primitius (91, nota 6), els drets senyorials realment exigits eren el delme i la tasca, la darrera equivalent a una quantitat cada vegada més baixa entre 12 i dos diners (91-92). La població documentada pujava a 43 focs el 1429 i arribaria a 58 el 1497 (95 i 96-97); de fet els notaris havien de donar fe d'arrancades de terra ferma per al conreu; els contractes d'establiment foren 45 i els de compravenda 117 (93); la concentració de mas, conreu, estables, corts, galliners, eres i pallissa en la zona pagesa i en la vila eren divergents (98-101); els documents permeten de conèixer els casos en què la compra-venda de propietat amagava un mal moment o potser una davallada familiar definitiva, com també les lliures excepcions a la norma d'herència total pel camí de l'hereu (110-111). L'apèndix dona tres documents: un arrendament de mas i dos inventaris, 'post mortem' (112-116). Hi ha bibliografia (116). — J. P. E. [19.256

Gaspar FELIU, *Un poble ressorgit: Utxafava (Pla d'Urgell) al segle XVIII*, dins «Misc. Giralt», 439-455.

Maria GARGANTÉ I LLANES, *L'església de Vila-sana al segle XVIII: vicissituds constructives i retaulle major*, dins «Quaderns de 'El Pregoner d'Urgell'. Miscel·lània d'Estudis», 16 (2003), 3-23.

Les pestes dels segles XIV-XV i les guerres del darrer d'aquells dos segles desembocaren en la desaparició del poble la primera meitat del segle XVI; el seu ressorgiment iniciat a darreries del segle XVII i potenciat durant el XVIII, és conegut per tres fonts: un procés conservat a Barcelona, ACA, *Reial Audiència. Plets Civils*, núm. 1378, el *Cobradorio de todas las rentas, diesmos, censos... que percibe el duque de Sessa*, del 1783, de Barcelona, BC, ms. 1194; i el *Llibre de la consueta de Utxafava...* iniciat pel rector Josep Duocastella i Pallerols, de l'AP de Vilasana (440-441); l'explosió demogràfica i la requesta de gra per a Barcelona, mantingueren la forta demanadissa d'establiments, sembla en tres onades, indicades pel creixent preu anyal a pagar pel propietari útil al senyor, en reconeixement de dret eminent; les pàgines finals donen llista completa d'emfiteutes, amb els corresponents jornals i cens global a pagar (450-452). Hi ha bibliografia (452-453).

[El lector ha de tenir present que el topònim 'Vila-sana' ha substituït l'antic d'Utxafava], present en la documentació publicada en aquestes pàgines, transcrita dels originals conservats a Cervera, AHC, *Fons notarial. Bellpuig*; consta bàsicament dels dos contractes per a la construcció d'aquell temple parroquial, datats els mesos de març i d'abril 1784; ambdós, després d'introduccions diferents, contenen la mateixa *Tabba de les obligacions que deurà complir lo empresari que pendrà la obra de la Iglésia...* (13-16 i 18-21), que pel seu detall permet de reconstruir el procés i qualitat d'aquella construcció; el fet que la *Taba...* sigui duplicada és el resultat d'un 'sisenament' o repetició de subhasta per haver-se presentat un empresari que rebaixava en la sisena part el preu de l'obra (16-17). Les pàgines introductòries informen de semblances i diferències amb d'altres esglésies de la comarca i del posterior retaulle (21-22). — J. P. E. [19.257-19.258

María del Carmen IRLES VICENTE, *Oligarquía y poder local. Los regidores de San Felipe en el siglo XVIII*, dins *Administración Municipal Moderna*, 541-547.

Castigada Xàtiva amb la destrucció i canvi de nom per Felip V el 1707, el primer consell municipal fou tot ell designat per autoritat reial, designacions que continuaren en els anys successius fins i tot amb caràcter successori, fins que el 1739-1741 començaren les compres de regidories no sols de les vacants ans també de les de vacació futura, que només en un cas no foren atribuïdes al postor. La documentació d'aquella manera de fer es troba a Xàtiva, AM, *Capítols*, i a Madrid, AHN, *Consejos*, on anaren les ofertes dels postors. — J. P. E. [19.259

III. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Jordi DELOLI I FONTS, *Relacions comercials i vies de comunicació a l'entorn del riu Ebre durant la protobistòria*, dins *Contactes i relacions comercials entre la Catalunya meridional i els pobles mediterranis durant l'antiguitat*. Coordinació J. DELOLI i J. ROVIRA (Citerior. Arqueologia i ciències de l'antiguitat, 3), Tarragona, Arola editors 2002, 47-91.

La zona contemplada és la de la darrera part del riu Ebre, de les serres de Cardó al mar, ocupada des de mitjan segle VII a.C., ocupació de la qual ha pervingut nombrosa ceràmica (54-55) en setanta jaciments (57). Les vies de comunicació són documentades en Aviè, Plini i Cèsar (58-59), i les rutes són conegudes pels *Vasos de Vicarello*, l'*Anònim de Ravenna*, l'*Itinerari d'Antoní* i la *Tègula de València* (59-61 i 74), i el *De vita Caesarum* de Suetoni (63). El conjunt de dades permet de refer tant les vies transversals com les del litoral; entre aquestes, la Via d'Hèrcules és documentada per Timeu, Polibi, Ciceró, Cèsar, Estrabó i Titus Livi (66, nota 12); i en època posterior, per als segles X i XII, ho és per la *Crònica del moro Rasis* i la *Geografia* d'Isidor (67, nota 13). També hi havia vies transversals al litoral (71). Les dades geogràfiques són concretades en vuit mapes de la contrada. Hi ha bibliografia (87-91). — J. P. E. [19.260

Joan SANMARTÍ, *La formació i desenvolupament de les societats ibèriques a Catalunya*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/23 (2001 [2002]), 101-132.

Dins l'evolució de formes de vida ibèriques en el darrer mil·lenni a.C., un moment determinat seria definit per la relativa freqüència de documents escrits damunt làmina de plom i per les encunyacions monetàries, dos elements que assenyalen una major complexitat en les relacions socials i l'existència d'una autoritat estatal (113): hauria estat l'anomenat període ibèric ple, des de darreries del s. V a.C., dins el qual, vers el s. III a.C. haurien augmentat els documents comptables i administratius damunt plom i la circulació de monedes (116-117). Hi ha bibliografia (125-130) i tres croquis amb distribució de jaciments en la zona de l'Empordà i al Sud de la línia marcada per l'actual Eix Transversal i la divisió del dit territori en unitats polítiques (131-132). — J. P. E. [19.261

Moisés DÍAZ GARCÍA, Pedro OTIÑA HERMOSO, *El comercio de la Tarragona antigua. Importaciones cerámicas entre el siglo III a.C. y la dinastía julio-claudia*, dins «Mél. Liou», 171-193.

Aquesta és «una primera aproximació a la dinàmica comercial de la ciudad» (171), a base dels materials procedents de la zona urbana de la ciutat de Tarragona, que assenyalen un poblat ibèric (Cese) vora l'actual teatre romà ja en el segle VI a.C. La ja fundada Tarraco a quarter general dels Escipions en la part alta, provocà un fet nou, la irrupció del vi italià (174). A mitjan segle II a.C. (guerres celtibèriques), tant Cese com Tarraco foren incloses dins muralla única; en un dels fragments de terrissa ja figuren lletres llatines (178, núm. 4); les importacions foren de gran escala, tant d'Itàlia com de zones púniques (179); a mitjan s. I es documenta vi i terrissa del Maresme (184). En època d'August, Tarraco entrava en el circuit comercial de l'Imperi (184); en la de Tiberi destaca la terrissa de Terra Sigil·lata Itàlica i l'africana de cuina (186). Les dades quantitatives són reduïdes a gràfics (188-189), i a tres mapes amb indicació de procedència de les importacions en les successives etapes (190-191). Hi ha bibliografia (192-103). — J. P. E. [19.262

Jaume BENAGES, *Les monedes de Tarragona (addenda cinquena)*, dins «Acta Numismatica», 34 (2004), 41-57.

El 1994 l'autor publicava una monografia sobre *Les monedes de Tarragona*, [que després ha seguit completant, tal com en són informats els lectors d'aquest anuari: XXIII-XXIV (2004-

2005), 661, núm. 18330]; en les pàgines que resumim hi ha presentació de set noves peces del període republicà amb llegenda ibèrica (41-44), disset del període romà (44-48), i cinc del visigot (48-49); cada una d'elles entra en el nou catàleg (51-56); hi ha transcripció de les inscripcions i fotografies de les peces. — J. P. E. [19.263

Araceli STRIANO, *Innovación y continuidad en los nombres propios griegos procedentes de Hispania: el caso de Meleponus y Melphone*, dins «Emerita. Revista de Lingüística y Filología Clásicas», LXXII (2004), 73-77.

Ambdós noms, masculí i femení, són de làpides tarragonines (CIL II, 4118 i 4431, respectivament); analitzats amb detall els noms des de l'aspecte filològic, l'autora arriba a la conclusió que serien «hapax' innovadores desde un punto de vista formal» (77). — J. P. E. [19.264

Leandre VILLARONGA, *La troballa de l'Empordà*, dins «Acta Numismatica», 33 (2003), 15-46.

De la dita troballa de monedes de plata emporitanes dels segles V-IV aC, l'autor ara en coneix cinquanta-set peces de cap de be, tres de les quals porten la llegenda EMPOR o EMP (28). — J. P. E. [19.265

Guerau PALMADA, *La muralla republicana de Tàrraco. Els seus referents constructius d'època hel·lenística*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIV (2003), 7-87.

L'autor limita el seu estudi a aprofundir «en certs aspectes tècnics que palesen una influència dels procediments poliòrcètics de tradició hel·lenística» (8), a base d'una extensa bibliografia (76-87) i de constants referències a historiadors clàssics, com Estrabó, per a les primeres notícies sobre la capacitat nàutica de la desembocadura del Francolí (9), a Plini i a Polibi per als primers moments de la construcció de Tarragona (10) i, ja des d'ací, a les observacions o resultats de les excavacions, en comparació amb les d'altres ciutats romanes o amb expressions d'autors com Vitruvi (30, 34, 49, 57), Filó de Bisanzi (28, 30, 66), Cèsar (45) i altra vegada Estrabó (53). «La muralla romana de Tarragona té dues fases constructives...: el ,praesidium' de principis del II aC i la posterior ampliació baixrepublicana o II fase, del 150 al 125 aC.» (71). — J. P. E. [19.266

Isaías ARRAYÁS MORALES, *El Territorium de Tarraco en época tardo-republicana romana (ss. III-I aC.). Poblament i estructures rurals al Camp de Tarragona*, dins «Butlletí Arqueològic», V època/25 (2003), 25-55.

Intent de breu aproximació a la morfologia històrica del ,territorium' de l'antiga ,civitas' de Tarraco en el període tardorepublicà romà mitjançant anàlisi arqueomorfològica de l'entorn rural més immediat, entorn que es podia estendre per la Kessetània fins al riu Llobregat. L'autor estudia el poblament per períodes: de l'Ibèric Ple no n'hi ha contrapartida textual, sí, en canvi, del que va de darreries del segle III a la primera meitat del II aC, confirmat pels ,piscatores Tarraconenses', ,socii' col·laboradors de Roma des del començ de la II Guerra Púnica, esmentats per Titus Livi; en la segona meitat del s. II aC consta per Apià la tramesa d'una comissió senatorial encarregada d'endegar la reorganització del territori, intervenció prosseguida en la primera meitat del segle I aC amb l'arribada de romanoitàlics al NE peninsular i la fundació de noves ,civitates', que comportà la progressiva desaparició de la llengua ibèrica, substituïda pel llatí, fets abundantment estudiats (35-36); en la segona meitat del segle I aC, Tarraco augmenta de categoria fins a esdevenir capital de la ,Hispania Citerior Tarraconensis' i del ,Conventus Iuridicus Tarraconensis', amb nous assentaments rurals (37-40). L'autor aplica a aquestes dades la metodologia d'estudi del parcel·lari romà proposada per

la Universitat de Besançon (41), cosa que li ha permès de detectar restes romanes de límit de propietat determinades d'acord amb el *De conditionibus agrorum* de Siculus Flaccus, que troba ben representades en alguns llocs del Camp de Tarragona, confirmades per l'existència de vies romanes (44-46). Les darreres pàgines presenten gràfics relatius al pas de jaciments íbers a romans, fotografies i reconstruccions hipotètiques de la centuriació romana de l'Alt i del Baix Camp (50-55). — J. P. E. [19.267]

Ramón JÀRREGA DOMÍNGUEZ, *Nuevos datos sobre la producción anfórica y el vino de Tarraco*, dins «Mél. Liou», 429-444.

Plini, Marcial, Sili Itàlic i Publi Anneu Florus lloen el vi de Tarragona, i el diferencien del Laietà (Maresme) i del Lauronenc (Vallès?). Les àmfores informen de la seva comercialització; alguna de les trobades a l'Alt Camp sembla de fabricació tarragonina i porta empremtes d'alfabet ibèric, amb la consegüent pregunta de si els íbers produïen vi i àmfores; és sabuda l'existència de bòviles al Baix i a l'Alt Camp, al Tarragonès, al Baix Penedès, al Garraf i a la Ribera d'Ebre, i són analitzades les formes de les àmfores, amb notícia de dues empremtes dubtoses (435-436); l'epigrafa és estudiada en secció independent i reproduïts els fragments, tots procedents del Baix Camp; no hi manca algun grafit (436-437); tant vi com àmfores serien datables dels segles I aC. i I pC.(438); també eren exportats per mar (439) a Roma i a Cartago (440). Hi ha bibliografia (443-444). — J. P. E. [19.268]

Forum Emporiae MMIV. El forum romà d'Empúries, 2004 anys d'història, L'Escala, Ajuntament i Museu d'Arqueologia de Catalunya – Empúries 2004, 60 pp.

Per quarta vegada durant l'estiu les dues institucions organitzaren el 2004 una exposició a Sant Martí d'Empúries —antiga 'Palaua Polis Emporiton'— destinada a mostrar «a grans trets els resultats d'un dels projectes d'excavació arqueològica més importants... La recuperació del fòrum, el centre neuràlgic de la ciutat romana» (9). Dins l'epígraf *El forum i l'organització social* trobem dues inscripcions, la segona de les quals és en alfabet ibèric, del s. I aC (15). Sota *El forum centre de l'activitat política*, les inscripcions són quatre (18-19), i tres sota *El forum i els cultes religiosos* (21); les dues darreres es troben en *Les reformes del forum en l'època altimperial* (43) i en *L'abandonament del forum i la transformació de la ciutat* (46); treta la ibèrica, totes les altres inscripcions són llatines, ací fotografiades, transcrits i traduïdes. També hi ha mostres de monedes (36, 40, 43, 44 i 45). — J. P. E. [19.269]

Alexandra USCATESCU, *La ciutat de Iesso durant l'antiguitat tardana: les novetats de la campanya d'excavacions de 1999*, dins *IESSO I. Miscel·lània arqueològica*. Edició a cura de Josep GUITART i DURAN, Joaquim PERA i ISERN, Barcelona i Guissona, Institut d'Estudis Catalans i Patronat d'Arqueologia de Guissona 2004, 11-142.

Teresa MAROT, *Annex. Informe sobre la moneda de bronze trobada a la UE 2031*, dins *Ibid.*, 143. Joaquim PERA i ISERN, *La numismàtica antiga de Iesso: Circulació i contextualització estratigràfica*, dins *Ibid.*, 187-212.

Ramon BUXÓ, David CANAL, Josep GUITART, Joaquim PERA, Raquel PIQUÉ, *Excavació de dos pous d'època romana a Guissona. Explotació dels recursos vegetals a la ciutat de Iesso als segles I aC-II dC*, dins *Ibid.*, 213-277.

Descoberta al començament de la dècada dels 90 (1990), la casa romana, localitzada al N. de l'actual nucli urbà de Guissona, objecte d'excavació el 1999 descrita en la part bàsica d'aquest volum, hauria donat materials que anirien del s. I aC al VIII pC (13; cf. 81); l'excavació s'hauria concentrat en la recerca i anàlisi de materials d'una tina, en la qual sabríem haver estat trobada 'terra sigillata' amb nom 'Amandus' (15); després, però, només consten figures com la del Bon Pastor (52), qualque grafit 'post cocturam' (60) i fitxa de joc (64).

Recau més en el nostre tema el segon títol, on consta la inscripció d'anvers i revers de la moneda.

Però encara més els títols terç i quart; el terç presenta un catàleg de les monedes antigues de Iesso, amb fitxa per a cada una, on consta la inscripció (196-209); i el quart un *Inventari de les monedes del pou 2* (245-247). — J. P. E. [19.270-19.271-19.272-19.273]

María Luisa SÁNCHEZ LEÓN, *Municipalización y munificencia en Ebusus*, dins *Histoire, Espaces et Marges de l'Antiquité*. «Homages à Monique Clavel-Lévêque». III. Éditeurs: Marguerite GARRIDO-HORY. Antonio GONZALÈS, [Bésançon], Presses Universitaires du Franche-Comté 2004, 326-335.

Les dues inscripcions llatines, ben conegudes (CIL II, 3663-3664), són ací unides perquè la primera commemora la construcció de l'aqüeducte a Eivissa i la segona els potentats locals que el finançaren, en el pas del segle II-I aC. — J. P. E. [19.274]

Carmen ARANEGUI GASCÓ, *Las ánforas con la marca MAGOON*, dins «Mél. Liou», 409-415.

[Les lletres de l'empremta són majúscules gregues]. Han estat trobats dos fragments de la dita empremta a Dianium (Dénia) i a Emporiae (411); procedirien de Cartago i de Mogador. Hi ha bibliografia (414-415). — J. P. E. [19.275]

Víctor REVILLA, *El vi de Tàrraco durant el Principat: elits urbanes i imatges de la producció*, dins *Contactes i relacions comercials entre la Catalunya meridional i els pobles mediterranis durant l'antiguitat*. Coordinació J. DELOLI i J. ROVIRA (Citerior. Arqueologia i ciències de l'antiguitat, 3), Tarragona, Arola editors 2002, 173-207.

D'entre els molts productes d'Hispania valorats per la societat romana dels segles I-III pC., el vi ocupava un lloc destacat; ja Plini el Vell galejava els del Maresme, del Camp de Tarragona, de Líria i de Mallorca, els primers per llur abundància, els altres per la qualitat (175); segons Marcial, els de Tarragona només eren superats pels de la Campània, segons Sili Itàlic pels del Laci (177); el vi és un dels elements que entraren en l'elogi d'Annus Florus a Tarragona (178-179). Les dades sobre producció de vi i d'àmfores per al seu comerç procedeixen dels jaciments arqueològics (180-195 i 201). Hi ha bibliografia (197-200) i il·lustracions (202-207). — J. P. E. [19.276]

Guillermo PASCUAL BERLANGA, Albert RIBERA i LACOMBA, *Las ánforas tripolitanas antiguas en el contexto del Occidente Meditarráneo. Un contenedor poco conocido de la época republicana*, dins «Mél. Liou», 303-317.

La Tripolitana produïa grans quantitats d'oli; precisades les característiques de l'àmfora tripolitana, som informats de la seva distribució per la Mediterrània Occidental, amb presència particularment abundant en la marina catalana fins a València, on ha comparegut en les excavacions urbanes dels darrers temps. Hi ha marques en els dibuixos (308, 312 i sobretot 313), on passem de les marques antigues a l'empremta de lletres en les més recents. Hi ha bibliografia (316-317). — J. P. E. [19.277]

Juan José SEGÚÍ MARCO, José Manuel MELCHOR MONSERRAT, Josep BENEDITO NÚEZ, *Nuevas inscripciones funerarias en Valencia*, dins «Hispania Antiqua», XXIV (2000), 135-154.

Juan José SEGÚÍ MARCO, José Manuel MELCHOR MONSERRAT, Josep BENEDITO NÚEZ, *Nuevas inscripciones funerarias de Valencia: un anexo*, dins «Hispania Antiqua», XXVII (2003), 201-210.

Els tretze fragments estudiats sota el primer títol comparegueren el 1999 en l'excavació dels núms. 26-32 del carrer de Sant Vicent i de la Fonda de Terol, zona d'enderrocs posteriors a l'ocupació musulmana després d'arrasada la necròpoli; hi ha transcripció i fotografia dels fragments.

Un any després foren descoberts nous fragments, amb parts de quatre inscripcions; la datació més repetida és la del segle II pC, amb desviacions al s. I i al III pC. — J. P. E.
[19.278-19.279]

Ramon JÁRREGA DOMÍNGUEZ, *Les ceràmiques romanes de la vil·la de Mas d'En Gras (Vila-seca, Tarragonès)*, dins «Butlletí Arqueològic», època V/25 (2003), 107-170.

Localitzada la dita vil·la, datable entre el pas del segle II al I aC i els primers anys del segle III pC, en són resumides les excavacions amb particular interès per la ceràmica descoberta, ací aplegada seguint els diferents tipus (108-121); hi ha segell de terrisser, almenys parcial, en sigil·lates itàlica (122), gàl·lica (124), hispànica (127-128) i de producció amfòrica tarragonina (131). Hi ha bibliografia (147-150) i vint làmines que dibuixen tot el conjunt i cada un dels fragments descoberts, en una de les quals hi ha restes d'inscripció (làmina 17, 5, 6, 7) (156-170). — J. P. E.
[19.280]

Simon KEAY, *Recent Archaeological Work in Roman Iberia (1990-2002)*, dins «The Journal of Roman Studies», XCIII (2003), 146-211.

Pàgines informatives, que comencen recordant les publicacions dedicades a arqueologia d'època romana, on no manquen les recerques provocades per les intervencions d'urgència en treballs de construcció d'autopistes, amb particular atenció a les col·leccions d'inscripcions romanes (146-149). Segueixen les dedicades a la geografia (150-152), als estudis sobre poblacions preromanes (amb mapa específic) (152-156), a la conquesta i a les primeres poblacions romanes (156-163), i a les societats en transició (163-166); ja en el primer imperi, ultra les referències esparses a temes catalans, trobem un apartat dedicat a la Tarraconense (175-179), esquema repetit per al temps de la societat provincial (191-193: la Tarraconensis); i ja per a l'imperi tardà (199: mapa de distribució de províncies), on l'atenció específica és repartida entre la Tarraconensis i la Carthaginensis (203-204). Darrera paraula: «The intensity of research varies across the peninsula, with some areas of Tarraconensis better understood than others...» (210). — J. P. E.
[19.281]

Isabel PEÑA RODRÍGUEZ, Mª Dolores INGUANZO GONZÁLEZ, ...si sunt manes: *Muerte y rituales funerarios en Tarraco (s. III-IV). El área funeraria romana de la c./ Manuel de Falla de Tarragona. Análisis arqueológico y patológico*, dins «Butlletí Arqueològic», V/24 (2002), 17-61.

Les inscripcions pertanyen a dues monedes del període antonià: són fotografiades les peces (34-35) i transcrites les quatre inscripcions (34), datables del 260 pC. o anys d'aquella dècada. — J. P. E.
[19.282]

Joan MENCHÓN I BES, *Intervenció arqueològica al n. 17 de l'avinguda Estanismau Figueres de Tarragona*, dins «Butlletí Arqueològic», V/24 (2002), 63-73.

Un fragment d'estuc conté grafit (72); fou localitzat en la fase cinquena de l'excavació (66), datable entre els segles II-III pC. (67). — J. P. E.
[19.283]

Maria ADSERIAS SANS, Montserrat GARCIA NOGUERA, Immaculada TEIXELL NAVARRO, *Noves troballes d'època romana a l'entorn de Tarraco: les villae del Mas dels Canonges i del Camí Vell*

de Salou (Tarragona, Tarragonès), dins «Butlletí Arqueològic», Època V/23 (2001), 213-247.

Dues intervencions d'urgència han confirmada l'existència de banys romans al Mas dels Canonges (ss. II-III pC: 221 i 223) i d'una vil·la abans desconeguda en el Camí Vell de Salou, ambdós jaciments del terme municipal de Tarragona, ací descrits (216-228); potser procedeix del Mas una ara amb inscripció, ací transcrita i traduïda (215); en la ,nova' vil·la ha comparegut un fragment d'inscripció, ací transcrita (229) i fotografiada (làmines 13-14, pp. 244-245, potser del s. I-II pC.: 226-227). Hi ha bibliografia (231) i setze làmines (232-247). — J. P. E. [19.284

Iván FUMADÓ ORTEGA, *Signaculum de bronze procedente del solar del Romeu (Sagunto, València)*, dins «Sagvntvm», 36 (2004), 161-168.

Les pàgines inicials resumeixen les investigacions italianes sobre el ,signaculum' en general (161-162); segueixen les dedicades a la peça trobada a Sagunt entre el 1993 i el 1994 en indret ací localitzat (163), i datable entre els segles III-IV pC.; la inscripció: ,M(arcus)-Porci-Firmani', amb el corresponent anell, és fotografiada i transcrita: confirmaria el «desarrollo de algún tipo de actividad productiva en la zona» (166). Hi ha bibliografia (166-167). — J. P. E. [19.285

César CARRERAS MONFORT, Piero BERNI MILLET, *Microspatial relationships in the Laietanian wine trade: shipwrecks, amphora stamps and workshops*, dins «Mél. Liou», 359-369.

En els vaixells enfonsats davant Els Ullastres (Calella), Cap de Volt (Port de la Selva), Chrétienne (Saint Raphael) i Diano Marina (Ligúria) hom ha trobat empremtes (364), presents en la càrrega de setze vaixells d'acord amb la distribució de les pàgines 365-369. Hi ha bibliografia (369). — J. P. E. [19.286

Jordi LÓPEZ VILAR, Òscar CURULLA FERRÉ, *Nous elements religiosos a Tàrraco: inscripció al geni del Conventus Tarraconensis, ares i restes de bucranis*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/23 (2001 [2002]), 249-258.

L'element més interessant s'ha descobert en un bloc reutilitzat en una construcció del segle XIV, ara carrer Trinet Nou, 27-29; la inscripció (250); fotografia: 254) el col·loca dins el conjunt d'estàtues dedicades als altres sis ,conventus' de la ,provincia Tarraconensis', quatre de les quals són conservades (250). Hi ha nou reproduccions fotogràfiques (254-258). — J. P. E. [19.287

María Luisa SÁNCHEZ LEÓN, *Hallazgos epigráficos en Pollentia (Alcúdia, Mallorca)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 59 (2003), 409-412.

Tots tres fragments procedeixen de l'àrea del fòrum pollencí, són descrits, reproduïts en fotografia i transcrit el fragment d'inscripció, que en el segon és només una lletra (420-411); les altres dues són funeràries. — J. P. E. [19.288

Francisco Javier GARCÍA DE CASTRO, *Epigrafía y culto imperial en la Provincia Tarraconense durante el Bajo Imperio*, dins «Hispania Antiqua», XXIV (2000), 251-260.

Només dotze inscripcions del Baix Imperi són dedicades al culte imperial en tota la Tarraconense; es concentren a Tarraco, car el culte fou mantingut per representants de l'administració imperial, sobretot després de la usurpació de Magne Màxim a darreries del s. IV pC.; les inscripcions són totes transcrites (259-260). — J. P. E. [19.289

Josep M. GURT I ESPARRAGUERA, *La Catalogne durant l'Antiquitat tardiva. Les transformacions del passatge urbà d'après l'archéologie*, dins Paul-Albert Février de *l'Antiquitat au Moyen Âge* sous la direction de Michel FIXOT. «Actes du Colloque de Fréjus 7 et 8 avril 2001». Aix-en-Provence, Publications de l'Université 2004, 215-228.

Si les inscripcions en monuments als emperadors indiquen que des de la segona meitat del segle II pC. el culte imperial era només practicat pels municipis (216), les signatures dels bisbes entre els segles III-VI en concilis i d'altres texts com les *Actes dels màrtirs de Tarragona* i els *Commonitoria* de Consentius permeten de saber la cronologia en què és documentada l'existència de les nou seus episcopals catalanes i donen alguna informació d'edificis complementaris. — J. P. E. [19.290]

Jaume MASSÓ CARBALLIDO, *Un informe de Buenaventura Hernández Sanabuja a la Real Academia de la Historia sobre excavacions i troballes arqueològiques a Tarragona (1858)*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/23 (2001 [2002]), 347-366.

Encara que el text del dit informe recaigui fora del temps d'aquest anuari, inclou quatre inscripcions, ací transcrites, la primera de les quals immediatament a través d'Emil Hübner entrà en el CIL II, 4411 (355 i nota 17; 356, 357, 362) i les altres es troben en d'altres compilacions. El text, del 1859, es conserva a Madrid, Archivo de la Academia de la Historia, 9-30-7/6495. — J. P. E. [19.291]

Josep AMENGUAL I BATLE, *Pervivència de les Quaestiones Orosii et responiones Augustini fins a finals del segle VIII*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 9-102.

[Continuació del títol del mateix autor, resumit dins ATCA XXIII-XXIV (2004-2005), 664, núm. 18.344]. En les presents pàgines, sotmetent a prova les afirmacions dels qui consideraven aquell títol molt tardà, l'autor ressegueix els texts que, des de mitjan segle V se'n fan ressò i que permeten de datar-lo de la primera meitat del dit segle i d'afirmar que «d'entre els autors coneguts, el més ben col·locat perquè li atribuïm la paternitat del tractat és Consenci de Menorca» (98); les dites *Quaestiones* foren conegudes per Feliu d'Urgell [cf. ATCA, XXI (2003), 645-650] i amb ell foren arrucades per la teologia carolíngia [quan responien al moment de la conversió massissa de pagans al cristianisme en el pas del segle IV al V, en què els antics pagans multiplicaven les preguntes davant punts poc clars de la tradició cristiana i amb elles es multiplicaven les respostes d'herència augustiniana]. — J. P. E. [19.292]

M^o Dolores del AMO GUINOVAR, *Obispos y eclesiásticos de Tarraco desde los inicios del Cristianismo a la invasión sarracena del 711 dC*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/23 (2001 [2002]), 259-280.

En els darrers decennis han estat elaborats o almenys publicats vuit intents d'establir la llista dels bisbes de Tarragona fins al 711 (277-280); l'autora presenta la seva des de Fruitós (mitjan segle III), després del qual n'haurien seguit vint (o vint-i-un, si Eutemi i Esteve dels anys 581-599 són diversos): un bisbe de nom desconegut hauria succeït Fruitós; després haurien seguit: Himeri, Hilari, Ticià, Emilià, Ascani, Joan, Sergi, Tranquil·lí, Artemi (o Esteve o Eufemi), Asiàtic, Eusebi, Àudax, Selva, Protasi, Fàluax, Jordi, Cebrà, Vera i Pròsper, que es refugià a Itàlia amb l'*Oracional de Verona* (277-278); resumeix allò que hom sap de cada un d'ells i, ultra la *Passio Fructuosi...*, són esmentats els *Commonitoria* de Consenci (264-265), els successius concilis o sínodes, l'epitafi del bisbe Joan del 520 (266-267), els apòcrifs *Acta Pauli et Theclae* (267), l'epitafi de Sergi (268), el *De Fisco Barcinonensi* (270) i l'anotació de la dedicació del temple (o altar?) de Tots Sants (275). — J. P. E. [19.293]

Ramon GALDÓN I GARCIA, *El mosaic de Centcelles. I. La significació de la cacera dels cèrvols*, dins «Butlletí Arqueològic», V època, núm. 24 (2002 [2003]), 131-184.

Ramon GALDÓN I GARCIA, *El mosaic de Centcelles. II.- L'accés a la comprensió del conjunt*, dins «Butlletí Arqueològic», V època, núm. 25 (2003), 171-254.

[A diferència d'allò que és normal en les nostres notícies bibliogràfiques (es limiten a exposar el contingut d'un text o document)], aquest estudi parteix de les figuracions de Centcelles i els cerca el corresponent text explicatiu en la literatura cristiana primitiva. Ja al començament, l'autor estableix els principis de la seva recerca: «El mosaic de Centcelles és fet de dalt a baix... Nosaltres fem la lectura de baix a dalt, comencem per situar l'altar i amb ell la cripta i seguim per la cacera, continuem per les escenes de l'Antic Testament i del Nou Testament presidides pel Bon Pastor i acabem amb les vuit del nivell superior...» (131; cf. 184); «...el que aquí diem és escrit a partir de comprendre Centcelles com un únic conjunt, el mosaic és un tot» (132), que rep el seu sentit cristià pel fet que la cripta i el ,martyrium', on possiblement han estat les relíquies dels màrtirs tarragonins (182), baix de tot, són la darrera paraula del sentit global (132-135); la ,caça dels cèrvols' amb els seus elements és àmpliament explicada en la seva realitat i significació pagana, però tot és reinteprerat en context cristià (132-166), també quant als auxiliars de la cacera: cavalls, gossos (166 ss.); i ja en el segon article: «La cripta, l'altar, el mosaic de Centcelles, es comprenen llegint el mosaic litúrgicament, tenint al davant la *Passio Fructuosi episcopi, Augurii et Eulogii*, i coneixent com desenvolupa el cristianisme la veneració dels màrtirs i els edificis culturals» (178); i així explica les representacions icòniques dels mosaics a base de la mateixa *Passio...* i d'altres llibres com l'*Apocalipsi* o els poemes de Prudenci o l'*Oracional tarragoní de Verona*; d'altres representacions icòniques com les del sarcòfag de Quintana-Bureba (Burgos) «ens ajudaran a comprendre com els tres màrtirs de Tàrraco esclafen la serp. Tots ells, els màrtirs de Tàrraco i els de Cartago, vencen la serp i amb el seu martiri, accedeixen al Reialme» (194-195); i encara són descobertes les implicacions del dia de l'empresonament dels tres futurs màrtirs, «XVII Kalendas Februariarum, die dominica» (200), o les d'esclafar el cap del ,senyor de la casa', esglao per a accedir a la significació de Centcelles (200-213), amb l'ajut de la narració dels tres joves de Babilònia (216), de l'arca de Noè (223), que desemboca en l'interrogatori i sentència dels tres màrtirs (233). — J. P. E. [19.294-19.295]

Armand PUIG I TÀRRECH, *La Bíblia llatina en els països de llengua catalana fins al segle XIII*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXVIII (2003), 103-134.

Les primeres manifestacions de la *Bíblia* a Catalunya són versets transcrits d'una *Vetus latina* amb fesomia africana; el segle VI, Just d'Urgell, ja utilitza la traducció *Vulgata* de sant Jeroni, però les antigues versions llatines encara entraran en parts menors (*Rut*, etc.) de les bíblies ripolleses (106). La primera bíblia ,catalana' completa és la del ms. 2 de la Seu d'Urgell, amb «característiques pròpies d'una bíblia carolíngia de finals del segle IX o principis del X, amb pocs elements de tradició hispànica» (112). Les grans bíblies de Ripoll (Vat. lat. 5729); de Rodes (París, BN lat. 6); i fragments de Fluvià, els programes iconogràfics de les quals «combinen elements hispànics i carolíngis amb influències heterogènies com l'anglesa i tradicions antigues, paleocristianes, visigòtiques i bizantines» (115); quant als texts introductoris, «els editors han volgut enriquir màximament els seus exemplars bíblics amb pròlegs i introduccions, provinents sobretot de sant Jeroni i de sant Isidor, eventualment, de sant Agustí i sant Gregori» (117); i quant al text, aquest «esdevé un testimoni excel·lent de la *Vulgata*, comparable als millors manuscrits» (119), tant de l'àrea hispànica com francosaxona o d'Alcuí. Després de les grans, vingueren les bíblies ,a seccions', testimoniades arreu de Catalunya Vella fins al mateix llinard de la Nova amb el volum dels *Profetes*, de Vallbona de les Monges (ms. 27) (124 i 127), el qual, igual com els dos de Vic (Museu Episcopal mss. 5 i 8) i el de Sant Cugat (ACA, Sant Cugat, 12) «participen del caràcter sintètic propi de les produccions autòctones: un text amb notables, però no exclusives, influències anglosaxones

(Alcuí) i la inclusió d'elements introductoris i complementaris («capitula' i pròlegs) de tradició i sensibilitat hispàniques» (127). Aquest és el text que l'autor proposa de denominar «catalanollenguadocià» (131-133). — J. P. E. [19.296]

Matthieu SMYTH, *La demande de l'«Infusion de l'Esprit» propre à l'epiclèse latine non-romaine, Pacien de Barcelone et Ambroise de Milan*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XI (2003), 11-19.

En el marc de l'estudi de la pregària eucarística en èpoques anteriors a la romanització de la litúrgia, Jordi Pinell va assenyalar la forma estereotipada d'una epiclesi pneumàtica. Un text del *De baptisate* de Pacià de Barcelona serveix l'autor per a constatar la presència a Hispània de fórmules similars abans de la compilació dels primers sacramentaris. — J. de P. [19.297]

Josep VILELLA, *La Epistola 1 de Siricio: estudio prosopográfico de Himerio de Tarragona*, dins «Augustinianum», XLIV (2004), 337-369.

En la correspondència Himeri de Tarragona-Sirici de Roma l'autor es fixa en les preguntes formulades pel primer al segon, endevinables en la resposta del segon al primer, i considera que només un seu estudi prosopogràfic «constituye una vía adecuada para conocer y comentar la temática de las dos cartas» (339); Sirici reafirma la normativa de l'Església de Roma sobre situacions abusives diverses en l'administració de l'únic baptisme, sobre el matrimoni dels fidels, sobre la continència sexual de monjos i clergues i sobre les ordres majors de joves, vells, monjos i penitents. La posició d'Himeri hauria estat la de defugir els extrems. — J. P. E. [19.298]

Josep VILELLA, *Los concilios eclesiásticos de la Tarraconense durante el siglo V*, dins «Florentia Iliberitana», 13 (2002), 317-344.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[19.299]

Narcís M. AMICH I RAURICH, *L'Epistula 3 d'Innocenci I (402-417): en els orígens de la seu episcopal tarδοantiga de Gerunda*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 131-140.

Resumit allò que sabem d'Innocenci I, l'autor recorda la crisi priscil·lianista i la reacció contrària del concili I de Toledo. El papa adreçà una lletra als bisbes conciliaris, on per primera vegada consta que Girona és seu episcopal i que el seu bisbe Minici n'havia ordenat il·legítimament un altre, maldant amb aquest fet acomplert d'instal·lar en la ciutat un adept del priscil·lianisme. En apèndix és transcrit de la Patrologia Llatina el fragment de la lletra papal on apareix Girona. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.300]

Albert RIBERA I LACOMBA, Valentia: *Del Foro al área episcopal*, dins *Santos, obispos y reliquias* (Acta Antiqua Complutensia, 3), 45-83.

Campanyes d'excavació constants i coordinades han capgirat el coneixement que hom tenia de la València antiga i han obligat a ubicar diversament la monumental inscripció CIL II²/14, 11 (46), o han permès d'estudiar la lauda sepulcral de mosaic, que evidencia la transformació del cementiri pagà en cristià (48); l'autor, però, estudia les dades relatives a l'època immediatament posterior, segles IV-VII, i esmenta la inscripció trobada el 1770 al Pes de la Palla, que potser revela el nom del primer bisbe de València, Tomàs (49); serien del segle VI les construccions entorn al martiri del diaca Vicent, exalçat per Prudenci i sant Agustí (53);

i entra en el període visigòtic la llarga inscripció, ací traduïda al castellà, que parla del bisbe Anèsius (56). Les noves troballes conviden a proposar una altra configuració de la València visigòtica (59-65). Hi ha vint-i-un croquis i fotografies (68-83). — J. P. E. [19.301

Jordina SALES CARBONELL, *Necrópolis cristianes tardoantigues en el àrea catalana: estado de la cuestión*, dins *Santos, obispos y reliquias*, (Acta Antiqua Complutensia, 3) 319-333.

Repàs de les dites necrópolis, resseguint les quatre províncies: són indicades les inscripcions en la de Barcelona, Plaça del Rei (321: ELPIDI VIVAS); a Santa Maria del Mar haurien estat trobades les despulles de Santa Eulàlia de Barcelona; hi ha testimonis literaris (Olympiodorus, Quirze, *Fulget hic honor sepulchri*) d'altres sepultures ,ad sanctos'; a Mataró s'ha trobat en sepultura l'anagrama XR (322-323); la necrópolis de Tarragona ha ofert laudes sepulcrales, car els ,carmina' dels bisbes Sergi i Joan podrien ésser més tardans (325); hi ha inscripcions tant a Lleida (Ferrocarril) com a Guissona (325-326); Sant Feliu de Girona té a favor seu els testimoniatges d'Ildefons de Toledo i de Prudenci; a Empúries les necrópolis cristianes són cinc: Neàpolis, Sant Martí, Sant Vicenç, Santa Margarida i Santa Magdalena (327). Però no han arribat resultats concrets a l'hora d'associar fonts literàries i restes arqueològiques (333). — J. P. E. [19.302

Ramón JÁRREGA DOMÍNGUEZ, *Las primeras iglesias rurales y sus santos titulares en el este de la Tarraconense durante la antigüedad tardía (siglos IV-VII). Algunos ejemplos significativos*, dins *Santos, obispos y reliquias* (Acta Antiqua Complutensia, 3), 193-207.

Fet un repàs d'esglésies rurals que podrien ésser dels segles IV-VII, l'autor conclou «que no existe evidencia... de ningún edificio cultural cristiano en el área rural del este de la Tarraconense hasta el siglo VI» (199); el cas de Sant Martí de Mata seria clarament preromànic; s'hi han trobat fragments de dues inscripcions, ací reconstruïdes (201-202). Hi ha bibliografia (203-205), llista de les vint-i-cinc esglésies rurals analitzades (206) i mapa de localització (207). — J. P. E. [19.303

Xavier CELA ESPÍN, Víctor RAVILLA CALVO, *La transició del Municipium d'Iluro a Alaron (Mataró). Cultura material i transformacions d'un espai urbà entre els segles V i VII dC. Amb annexes de Jaume BUXEDA GARRIGÓS, Miquel Àngel CAU ONTIVEROS, Marianna PÉREZ-SALA i RODÉS, Eva ORRI TERRADO i Alícia ESTRADA MARTÍN*, dins «Laietana», 15 (2004), 556 pp.

Fetes les presentacions, segueixen les pàgines que resumeixen les escasses aportacions historiogràfiques sobre els segles mataronins del final de l'Edat Antiga (21-33). Les aportacions noves, resultat de nombre d'excavacions en medi urbà, pertanyen, tal com diu el sotstítol, a les deixes materials; només en el núm. 63 de la pàgina 66 sembla que hi ha el fragment d'una M, i en el 65 de la pàgina 295 una xifra romana, fragmentària, que podria ésser XXXIIV. La seqüència estratigràfica s'interromp des de començos del s. VII i no reprèn fins al s. XII, tot i ésser documentada una parròquia en començar el segle XI (417). Hi ha bibliografia específica per als diversos aspectes: 436-445; 462-464; 507-508; i 554-555. — J. P. E. [19.304

J. M. NOLLA, L. PALAHÍ, M. SUREDA, *Una gerra litúrgica amb inscripció trobada a Sant Julià de Ramis*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/25 (2003), 255-269.

Una gerreta alta de poc més d'un pam, datable entre el 713 i el 717 (260-261), trobada en una estança del castell de Sant Julià de Ramis (259), ací reproduïda en dibuix i en fotografia (262-263), conté una inscripció llatina, repetida i transcrita (262 i 264); sembla objecte destinat al culte pels seus donants, un matrimoni dels darrers temps visigòtics. Hi ha bibliografia (268-269). — J. P. E. [19.305

Josep MORAN i OCERINJAUREGUI, *Notes sobre la Tortosa visigòtica*, dins *Estudis d'història de la llengua catalana* (Biblioteca Serra d'Or, 336), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2004, 17-30.

Aquestes pàgines ja foren resumides dins ATCA, XX (2001), 870, núm. 15.687. — J. P. E. [19.306

M. Gemma GARCIA i LLINARES, Antonio MORO i GARCIA, Francesc TUSET i BERTRAN, *De conjunt paleocristià i catedralici a conjunt parroquial. Transformacions i canvis d'ús de les esglésies de Sant Pere de Terrassa. Segles IV al XVIII*, dins «Terme. Revista d'història», 18 (2003), 29-57.

Joan SOLER i JIMÉNEZ, *El territori d'Ègara des de la seu episcopal fins al Castrum Terracense (segles V-X). Alguns residus antics en la toponímia altmedieval*, dins «Terme. Revista d'història», 18 (2003), 59-95.

Pere PUIG i USTRELL, *L'antic arxiu de les esglésies d'Ègara. Edició del diplomatari dels anys 958 al 1207*, dins «Terme. Revista d'història», 18 (2003), 97-100.

Joan SOLER i JIMÉNEZ, *Les esglésies de Sant Pau, Sant Vicenç i Santa Maria d'Ègara. Noves perspectives d'estudi que ofereix el diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara*, dins «Terme. Revista d'història», 18 (2003), 101-113.

Tal com els títols permeten de comprendre, els quatre articles es reparteixen en dues parelles: la primera exposa l'estat actual i els resultats de les investigacions entorn les tres esglésies esmentades i ens permeten de saber de llur situació fins a l'any 1000; la segona parella, basada en el *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara Terrassa 958-1207* [cf. ATCA, XXII (2003), 750-753], allarga la recerca fins a la Baixa Edat Mitjana. Dins el primer títol trobem «un plantejament sobre el conjunt episcopal d'Ègara i se n'ha establert l'evolució des del segle IV fins a la parroquialitat, a partir del segle IX» (29), a base sobretot de les aportacions proporcionades pels treballs arqueològics, a l'espera d'una excavació de conjunt, que permeti una visió global, sempre completable amb les informacions de la documentació, com la lletra del papa Hílar, o, quant a la localització, la frase de l'acta de consagració del 1112 (29-31). A partir d'aquest punt, som informats de les successives etapes de construcció o intervenció fins a arribar a la parròquia dels segles XVII-XVIII (32-40). Hi ha bibliografia (41) i setze pàgines per a setze fotografies i vuit croquis (42-57).

El segon títol és qualificat per l'autor d'«eminentment documental», «una relectura dels textos utilitzats per la historiografia des del segle XVII fins a l'actualitat» relatius a l'etapa que va del «municipium» romà a la formació del terme castral de Terrassa entorn el 940 (59): «Volem demostrar que tant Ègara com el «Castrum Terracense» sempre han tingut una dependència gairebé absoluta de la ciutat de Barcelona. Que l'obtenció de la independència, en forma del bisbat apart, obeïa a la necessitat de bloquejar l'evolució i la força del bisbat de Barcelona; que, fins i tot així, les relacions havien de ser molt freqüents i que, probablement, malgrat que el bisbat fos independent, el municipi, l'autoritat civil d'Ègara tenia una relació subordinada amb la «civitas» de Barcelona. Aquesta necessitat ancestral de Barcelona respecte del territori egarenc es manifestarà novament durant la conquesta musulmana (segle VIII) i durant l'època carolíngia (segle IX) fins al punt que el «castrum Terracense» ja obté la categoria jurídica de «suburbium» de Barcelona abans d'esdevenir un terme castral» (59). Aquestes idees presideixen la reconstrucció de les successives etapes: la romana (60-62); la del bisbat d'Ègara i els seus límits amb la corresponent xarxa d'esglésies i capelles (62-75); la musulmana (75-80); el camí entre el «Terracium castellum» i el «castrum Terracense» durant el segle IX, amb la constitució del darrer (80-89). Hi ha bibliografia (91-83). En totes aquestes etapes les dades fàctiques són completades amb les hipòtesis obligades per l'estat incomplet dels coneixements. Hi ha bibliografia (91-93).

Les pàgines dedicades a la ja recordada recent edició del *Diplomatari* resumeixen les vicissituds històriques que hagué de superar el dit conjunt abans d'arribar als nostres dies, i assen-

yalen en la pàgina 100 ,algunes errades de gruix' detectades en la dita edició, a les quals ara els editors haurien d'afegir les lectures dubtoses si no errònies del text dels diplomes indicades en la pàgina 753 de la recensió esmentada.

El quart títol presenta les possibilitats de reconstrucció del passat de les mateixes esglésies i de la ,domus' sorgida entorn d'elles, però també les relatives al ,Terracium castellum' i al ,castrum Terracie' entre els segles IX-XII, obertes pel *Diplomatari* acabat d'esmentar. Divideix l'època en tres seccions, la carolíngia: 958-1037; la de la reforma gregoriana: 1038-1112; i la de la canònica de Sant Ruf: 1113-1207; en la primera es dona el pas de la titularitat de l'església, de sant Pau a sant Pere, per raons sobre les quals l'autor hipotitza (102-104); també sobre els esments a l'altar de sant Vicenç i a les ,esglésies' dels sants Just i Pastor, de Santa Eulàlia i de Sant Sadurní (106-109). La donació de les esglésies a Sant Ruf d'Avinyó delimita l'espai donat, que vers Nord abastava les trenta passes de les sagreres (109-110), també esmenta una ,turris', i una ,villa de Palacio', en la qual consta una ,curia Terracie'; la població s'hauria format a redós de la torre (110); també són documentats topònims de l'entorn i els senyorius de la canònica, després del trasllat a Terrassa des de Sant Adrià de Besós (111-112). — J. P. E. [19.307-19.308-19.309-19.310]

Gabriel ROURA, *L'Escriptorium de la catedral de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 59-68.

El Scriptorium de la Seu de Girona ja existia en època visigòtica sota el bisbe Joan de Bícjar. En sortiren amb tota probabilitat el *Llibre jutge*, ara a París, BN; era també d'aquest escriptori la *Crònica dels reis francs*, que el bisbe Gotmar II féu arribar al califa cordobès. Al costat de l'escriptori, l'escola de la catedral tingué els seus mestres: Riquer, Ató (futur bisbe de Vic i preceptor de Gerbert d'Aurillac – Silvestre II), Recosind, Ponç (possessor de l'exemplar del *Beatus*, que llegà a la Catedral). Els alumnes aprenien el llatí, dins les parrafades del qual naixia la llengua romànica i de vegades s'hi esmunyien les primeres paraules. Hi ha indicis que l'àrab no hi era totalment desconegut. Entre els manuscrits gestats en el ,scriptorium' catedralici, cal esmentar l'*Apocalipsi* de Torí i el de Girona, la col·lecció canònica d'Ató, anomenada *Hispana*, el *Liber Iudicum* i un exemplar de la col·lecció canònica escrita a Catalunya i mal anomenada *Caesaraugustana*. També són recordats els cinquanta-quatre volums, que ara són de la BU de Barcelona i que ningú no ha pogut aclarir mai com foren sostrets de la catedral en el moment de la Desamortització i tot d'una apareguren a Barcelona. — J. de P. [19.311]

Antonio PÉREZ PEREIRA, *Recursos rítmicos en el Oracional de Verona*, dins *Sub luce florentis calami*. «Homenaje a Manuel C. Díaz y Díaz», curantibus Manuela DOMÍNGUEZ GARCÍA et aliis, Santiago de Compostela, Universidad, 2002, 492-518.

L'*Oracional visigòtic de Tarragona* i en concret les frases de clausura de les seves nou-centes vuitanta oracions són ací objecte d'anàlisi prosòdica, en nou-centes cinquanta-una de les quals l'autor troba aplicat el ,cursus planus', en dinou el ,cursus velox', dues són frases bíbliques i les vuit restants no segueixen norma. Un dels resultats de l'anàlisi és el descobriment de l'alta capacitació artística i literària dels autors de les dites oracions. — J. P. E. [19.312]

Josep GIL I RIBAS, *Aproximació a l'adopcionisme de Feliu d'Urgell*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXIX (2004), 335-395.

A base de fonts o documentació ja coneguda dels lectors d'ATCA en allò que es refereix a Feliu d'Urgell [XVI (1997), 435-482; XX (2001), 701-704; i XXI (2002), 645-650; afegim-hi ATCA, I (1982), 291-292 i XXII (2003), 903-904, núms. 17.629 i 17.630], l'autor dedica les trenta pàgines de la primera part de l'article a l'adopcionisme hispànic en general

[tema fora del nostre camp] (338-367), mentre les de la segona part són centrades en Feliu d'Urgell, en les quals el prof. Gil analitza «el text ,conservat' de Feliu; les citacions felicianes d'Alcuí; i els textos que els seus adversaris li atribueixen. En tots tres casos miraré d'apropar-me al nucli de la cristologia de Feliu» (368); i així repassa cada una de les obres: l'anàlisi de la *Confessio fidei*, oficial i imposada, arriba a aquesta conclusió: «sembla que Feliu hauria fet seva la versió de Nestori, i crec que això és absolutament fals» (371); quant als escrits d'Alcuí i sobretot als *Alcuini contra Felicem Urgellitanum episcopum libri septem*, el resultat diu així: «La posició d'Alcuí no admetia cap mena de concessions. Feliu era culpable d'haver negat que nostre Senyor Jesucrist fos vertader Déu; el seu ,adopcionisme' menava evidentment, segons ell, a aquesta conclusió. Per això mateix, havia de considerar poc fiables les afirmacions del bisbe d'Urgell, quan aquest confessava allò que, segons ell, abans havia negat» (375). Quant als escrits dels altres polemistes antifelicians, les pàgines del prof. Gil (375-377) desemboquen «en la qüestió central del treball que ara presento: el significat teològic de l'adopcionisme de Feliu d'Urgell» (377), i segueix tres passos: «la cristologia de l',homo assumptus', la teologia de la ,missio' intratrinitària i l'eclesiologia de la ,gratia capitis'. Ho faig amb una intenció més sistemàtica que investigadora» (381), amb el resultat que «el concepte d'una ,gratia adoptionis', referida a l'home-Jesús, dogmàticament és inviable, si és que vol ser la base substancial del ,natus de Maria virgine'» (394). «Però l'Església, com a ,corpus' (en sentit d'organisme viu), ha de viure del Crist-,caput' i de la gràcia que posseeix com a tal, i aquesta gràcia mai no podrà identificar-se, per raó de la seva incomunicabilitat, amb la unió hipostàtica. Els adopcionistes, al meu entendre, entengueren aquest plantejament, però aportaren una solució equivocada. Alcuí, i la resta dels teòlegs carolingis ni tan sols pogueren plantejar la qüestió. I la conseqüència fou una condemna lamentable» (395). — J. P. E. [19.313

Jean MEYERS, *Aix-la-Chapelle, nouvelle Carthage? Palinodie au sujet d'un passage du Karolus Magnus et Leo papa (v. 91-136)*, dins *Vbique amici*. Mélanges offerts à Jean-Marie Lassèrre, Montpellier, Université Paul Valéry 2001, 437-445.

[La trobada de Carlemany i Lleó III fou objecte de la notícia bibliogràfica del volum XXIII-XXIV (2004-2005), 667, núm. 18.356. Les pàgines actuals no fan cap referència al tema tocat en el resum anterior, que fou un dels esdeveniments importants d'aquell moment en aquella ciutat i es limiten a transcriure i traduir al francès els versos que cantaven la intensa activitat constructora de la ciutat d'Aachen – Aquisgrà, que com a capital del nou imperi havia de succeir Roma i Constantinoble. El procés a càrrec de Feliu d'Urgell no hauria estat l'ocasió de demostrar que la nova Roma era tan capaç d'imposar la seva ortodòxia com les dues anteriors?]. — J. P. E. [19.314

Philippe DEPREUX, *Les préceptes pour les Hispani de Charlemagne, Louis le Pieux et Charles le Chauve*, dins *Aquitaine-Espagne (VIIIe-XIIIe siècles)*, Philippe SÉNAC, éditeur Poitiers 2001, 19-38.

Xavier GILLARD, Philippe SÉNAC, *À propos de quelques Hispani*, dins «Cahiers de Civilisation Médiévale», 47 (2004), 163-169.

Depreux descobrí, publicà encara una vegada i traduí al francès el document de Carlemany, datat a Aquisgrà el 2 d'abril del 812, text llatí i traducció francesa recopiats en l'article dels «Cahiers...» (164-165). Havia format part del volum *Diplomatum Karolingiorum*, I, dels «Monumenta Germaniae Historica» [Hannover 1902, 289-290], núm. 217: adreçat nominalment als vuit comtes de la Marca Hispànica, el primer dels quals és Bera, concedeix en propietat les aprisions posseïdes més de trenta anys, d'on es dedueix que llur arribada a terres de la Marca hauria tingut lloc entorn el 780, poc després de la desfeta carolíngia de Roncesvalles el 778, èxode confirmat per la *Crònica mossàrab* i l'*Akhhbar Madimū'a*; entre els

42 hispans, caps d'escamots armats i afincats a la Marca, hi havia un Asinarius/Aznar, primer comte de Cerdanya i d'Urgell; hi havia algun cap musulmà, 'Zate militeis', és a dir, Zaddo o Sadûn al Rua'inî, [darrer] governador sarraí de Barcelona. — J. P. E. [19.315-19.316]

Manuel CRUSAFONT SABATER, *Troballes monetàries. XX. Troballa de Lleida ciutat*, dins «Acta Numismatica», 34 (2004), 234-235.

La troballa fou efectuada vora Lleida els primers anys del segle XX i la moneda trobada és ara de propietat particular; és un diner d'argent de Lluís el Cec, rei de Provença entre els segles IX-X, encunyat a Arle de Provença; és descrita, reproduïda en fotografia i transcrita la inscripció: LVDOVICVS IMPERATOR / XRISTIANA RELIGIO. [Recordem que Lleida hauria seguit sota sobirania musulmana encara tres segles]. — J. P. E. [19.317]

Isidro Gonzalo BANGO TORVISO, *Las imágenes medievales: del aniconismo a la intención docente. Las tres posturas tradicionales de la Iglesia*, dins *La enseñanza en la Edad Media*, dins «X Semana de Estudios Medievales. Nájera 1999». Editor: José Ignacio de la IGLESIA DUARTE, Logroño, Instituto de Estudios Riojanos 2000, 357-382.

Una d'aquelles posicions tradicionals, la anicònica (a-icònica = negativa de les icones) és representada pels tres personatges de la cort de Carlemany procedents de la Marca Hispànica, Teodulf d'Orleans, Agobard de Lió i Claudi de Torí; el darrer no sols hauria bandejat les imatges de la seva església, ans també fou bel·ligerant amb escrits. — J. P. E. [19.318]

Michael M. GORMAN, *Biblical Commentaries from the Early Middle Ages* (Millenio Medievale, 32. Reprints, 4), Tavernuzze (Firenze), Edizioni del Galluzzo 2002, XIV i 514 pp.

Són reproduïts en aquest volum de 'reprints' dos estudis sobre Claudi de Torí: *The Commentary of Genesis of Claudius of Turin and Biblical Studies under Louis the Pious* (237-287: de «Speculum», 72 (1997), 279-329); i *The Commentary on Kings of Claudius of Turin and its two Printed Editions* (Basel, 1531; Bologna, 1755) (289-321: de «Filologia Mediolatina», 4 (1997), 99-131). En les pàgines XII-XIII hi ha sis anotacions relatives a aquests dos estudis. — J. P. E. [19.319]

Paolo ZANNA, Dungal. *Responsa contra Claudium. A Controversy on Holy Images* (Per verba. Testi mediolatini con traduzione, 17), Firenze, SISMEL-Edizioni del Galluzzo 2002, CXXXVI i 322 pp.

Estudi i edició crítica i traducció anglesa del tractat polèmic del monjo irlandès assentat a Pavia, Dungal, contra Claudi de Torí, *Responsa contra perversas Claudii Taurinensis episcopi sententias*, a base dels dos manuscrits que conserven les dites respostes, els de BAV, Reg. lat. 200, i Milà, Ambrosiana, B.102.Sup. L'estudi és sobretot filològic i retòric; Dungal polemitzava amb Claudi en defensa del culte a les imatges; la polèmica s'adreçava a un escrit de Claudi publicat en apèndix, *Apologeticum atque rescriptum adversus Theutmirum abbatem*. — J. P. E. [19.320]

Pascal BOULHOL, *Claude de Turin: un évêque iconoclaste dans l'Occident carolingien. Étude suivie de l'édition du Commentaire sur Iosué* (Collection des Études Augustiniennes. Série Moyen Âge et Temps Modernes, 38), Paris-Turnhout, Institut d'Études Augustiniennes-Brepols 2002, 568 pp.

L'edició crítica del *Tractatus in librum Iesu Nave*, es basa en el manuscrit de París, BN, lat. 2391, i és acompanyada amb la transcripció de fragments de l'*Apologeticum atque rescriptum*

adversum Theutmirum abbatem, i dels *Commentarium in librum Iosue* i in *Matthaeum*, i completa amb el catàleg de les obres de Claudi de Torí i dels seus manuscrits, i amb taules bíbliques i d'altres obres. El *Tractatus in librum Iesu Nave* seria la darrera obra de Claudi, escrita poc abans del 827; ací és descrit el manuscrit de base i discutides totes les qüestions d'autenticitat, l'influx d'altres autors fins al possible plagi i de col·locació en el marc de l'exegesi contemporània; també és analitzat el 'cursus' del seu llatí. Recolzat en una àmplia bibliografia de més de setanta pàgines, l'autor passa revista i sintetitza els diversos aspectes de la vida, sobretot de la pública, d'aquell bisbe, començant per reconstruir-li la biografia i prosseguint per l'esbós de les relacions polítiques des de la seva seu, punt central entre Roma, el regne d'Itàlia i Aquisgrà, capital de l'imperi carolingi, sense oblidar Constantinoble i l'amenaça sarraïna, també a Itàlia; o el de l'enfrontament doctrinal amb jueus i sarraïns o el diàleg amb el monaquisme; i la problemàtica dels anys 823-825 sobre l'iconoclasme del mateix Claudi, amb totes les repercussions en relació amb les posicions religioses de l'imperi carolingi i dels *Libri carolini*, amb l'adopcionisme i amb els arrians. — J. P. E. [19.321

Paul-Irénée FRANSEN, *Florilège pastoral tiré de Grégoire de Naziance par Florus de Lyon*, dins «Revue Bénédictine», 110 (2000), 86-94.

[En el volum anterior érem informats que el mateix autor havia començada la publicació de la *Collectio ex dictis .XIJ. Patrum*, XXII-XXIII (2004-2005), 668, núm. 18.358]; un altre capítol de la collita patristica de Florus de Lió procedeix de París, BN, lat. 13371, ff. 60-68, que, fins i tot per la seva semblança amb el ms. de Lió, BM, ms. 599, l'autor atribueix al nostre autor; són tretze extrets de Gregori de Nazianz, ací transcrits (89-94); quatre (7, 8, 10, 12) d'ells fan referència a l'estudi: *De continuatione discendi* (7); *Quod absque Dei timore nil proficiat scientiae desiderium* (10); *Quis sit vere sapiens* (12), aquest completat amb el núm. 8: *De eo qui sibi videtur sapiens esse*. — J. P. E. [19.322

DHOUDA, *Handbook for her Warrior Son – Liber manualis*. Edited and translated by Marcelle THIÉBAUX (Cambridge Medieval Classics, 8), Cambridge, Cambridge University Press 1998, 296 pp.

DUODA, *Manual per al seu fill*. Introducció i traducció de Mercè OTERO I VIDAL (Clàssics del cristianisme, 97), Barcelona, Enciclopèdia Catalana 2004, 192 pp.

Ambdues edicions, l'anglesa i la catalana, han estat realitzades damunt l'edició bilingüe (llatí-francès) de Pierre Riché per a «Sources Chrétiennes». L'anglesa només m'és coneguda per referència. La catalana és precedida per mig centenar de pàgines en les quals trobem una introducció (7-42), una cronologia (43-45) i una bibliografia (46-50), per la qual sabem que l'autora havia ja publicada una traducció d'aquest *Manual* el 1989 (47), traducció que ens diu «revisada a fons, amb una introducció nova, i enriquida amb notes per a la present publicació» (7, nota 1); la introducció col·loca l'autora en el tràngol de les lluites polítiques de la família carolíngia entorn el 850, que li costaren la vida del marit i del fill, Guillem, al qual havia adreçat el *Manual*; també en la florida cultural d'aquell imperi teocràtic, on no mancaren les controvèrsies teològiques, [una de les quals ens toca de ple], la de l'adopcionisme, que ella considera de naturalista trinitària (37-38), convertint un problema cristològic amb un de trinitari, inexistent per a Feliu d'Urgell. [Ací la bibliografia (37, nota 37) és clarament envellida i sense eixir de la primera de les institucions editores podia haver trobar dos volums dels anys 1999 i 2000, que han capgirat el tema; cal suposar que és de l'autora la cronologia de la pàgina 47, que parla de «la seva Confessio» (de Feliu d'Urgell), clarament parcial i apòcrifa]. — J. P. E. [19.323-19.324

Antoni RIERA MELIS, *La ramaderia pagesa als comtats catalans (segles IX-XI)*, dins «Misc. Giralt», 751-764.

Les primeres pàgines recorden els indicadors del fet que les concessions de pastures durant aquells segles foren cada vegada més escasses i d'espais més minsos, cosa que indica la importància de la ramaderia en l'economia carolíngia, però també el creixement de la terra arrancada per a l'agricultura (752-755); després, aplega en les col·leccions de documentació contemporània esmentades en la bibliografia (763-764), sobretot dels testaments i de les compra-vendes, que permeten de quantificar el bestiar dels pagesos pobres i el dels rics, cosa que l'autor redueix als respectius quadres (756-757: cavalls, eugues i vedells manquen en el primer); també assenyalava, a base de la documentació de la catedral d'Urgell, on consten els tributs que aquesta rebia com a senyor eminent i els que el bisbe percebia corresponents a l'autoritat eclesiàstica (761-762). — J. P. E. [19.325]

Luís M. G. CERQUEIRA, *O organum de Tona. Catalunya*, dins «Anuario Musical», 58 (2003), 3-8.

En la dotalia de la parròquia de Sant Andreu de Tona, del 888 (ací transcrita: 3, nota 1), figura la donació d'uns «missalem, lectionarium et organum»; el darrer mot podria significar l'instrument musical homònim, un llibre de títol equivocat (ordinum / ordinarium) o un llibre de música per a orgue, però en realitat 'organum' és el mot llatí corresponent al grec 'psalterium', tal com confirma sant Isidor de Sevilla en les *Ethymologiae*, 6, 2, 15; era, doncs, el llibre dels *Salms*. — J. P. E. [19.326]

Jonathan JARRETT, *Power over past and future: Abbess Emma and the nunnery of Sant Joan de les Abadesses*, dins «Early Medieval Europe», 12 (2003). 229-258.

Tot i sotmesos a formularis, els documents notariais catalans d'entorn l'any Mil ofereixen dades històriques; els de Sant Joan són abundants i el *Llibre de canalars* informa de les riqueses d'aquell arxiu el segle XVIII. Setanta-set (més algun altre de Vic, Ripoll i Sant Víctor de Marsella), del 898 al 942, es refereixen a l'abadessa Emma i permeten una certa reconstrucció de la història del monestir, començant per la fundació de Jofre el Pelut i l'oblació de la filla Emma (236-241, amb arbre genealògic: 238), tot i que l'autor, convençut de trobar-se davant qualque document fabricat, mantingui dubtes que el porten a llegir els documents (compres, donacions, consagracions: 248-252) de manera diversa a l'acostumada. Emma hauria actuat com a executora de la voluntat paterna amb vistes a l'enfortiment de la casa en la comarca familiar (253) i hauria construït com un doble senyoriu, el personal i el de la família, elevada a protagonista d'una conquesta llegendària (357). — J. P. E. [19.327]

Gaspar FELIU, *Alguns exemples de manipulacions falsificadores en documents altmedievals catalans*, dins «Misc. Julià», 51-68.

L'autor examina dos grups de documents, dels quals s'han transmès versions diverses, que demostren les falsificacions a què foren sotmeses: el primer es basa en els documents 2 i 4 del *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, que fan referència als mateixos béns, i són datats el mateix dia encara que amb sis anys de diferència (12 abril 904 i 910); la reproducció del text respectiu en columnes paral·leles demostra la tergiversació (55-58); l'autor analitza els afegits amb detall i en treu la conclusió que el document núm. 2 és fals perquè supressions i afegits «són clarament afavoridors dels interessos del monestir» (54); l'altre cas és la donació del senyoriu de Puigperdiguer (Pobla de Montornés) feta per Ramon Berenguer I i Almodis a Ramon Trasoer, de la qual, perdut l'original, s'han conservat tres còpies a l'Arxiu Reial, al *Cartulari de Poblet* i al de Santes Creus (perdut), de la BProvincial de Tarragona; col·locacionades les tres versions (62-65), i constatades les grans diferències textuales, l'autor assenyalava allò que aquestes representaven per als falsificadors (65-68). — J. P. E. [19.328]

Ramon GALDÓN I GARCIA, *Henoch al brodat de la Creació de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIV (2003), 103-132.

Galdón sosté la tesi que el personatge identificat com ‚Annus‘ al tapís de la creació giro-ní és el profeta antediluvià Henoc. Per defensar el seu punt de vista, l'autor recorre a l'Antic Testament, als llibres apòcrifs jueus, a un text d'Abraham bar Hiyya, al Nou Testament i als seus apòcrifs, als Pares de l'Església i a la iconografia cristiana d'Henoc. En el dit tapís, la roda d'Henoc té onze puntets, que serien les epactes (els dies que corregeixen el còmput de l'any lunar), cicle important per tal d'assenyalar la festa de Pasqua. Henoc, de més a més, porta bàcul en forma de Tau, és a dir, de creu. Henoc és figura de Jesucrist, ell transmet els coneixements que fan possible d'establir el calendari litúrgic de les festes i, per aquest fet, presideix la roda del temps [cf. pp. 701-702, nn. 19.022-19.023]. — J. de P. [19.329]

Carles PUIGFERRAT I OLIVA, *Un altre document per a la Catalunya Carolíngia*. OMET 923, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XXI/151 (2003), 5-9.

Cap al final del 2002 l'autor va descobrir en l'arxiu familiar del mas la Tria (antiga parròquia de Sant Fruitós de Balenyà) un pergami original que conté un document de compra-venta datat al «loco ubi dicunt Olmedo» (Omet) el 12 de maig del 923 [i s'hauria d'afegir al recull de Ramon Ordeig dels documents dels comtats d'Osona i de Manresa (cf. ATCA, XIX (2000), 665-671) dins el qual li correspondria el núm. 258]; és redactat seguint el formulari *Per banc scripturam venditionis*, es troba en bon estat de conservació, és ací reproduït en fotografia i transcrit (7 i 9). — J. P. E. [19.330]

José M. de FRANCISCO OLMOS, Javier de SANTIAGO FERNÁNDEZ, *Problemática en torno a la inscripción de la iglesia de la Madre de Dios de Er (Cerdanya, 930)*, dins «Misc. Arnall», 1005-1018.

Recordades les dues transcripcions anteriors de l'esmentada inscripció, (1006-1007), els autors proposen la seva, que tradueixen al castellà (1007-1008), la característica més visible de la qual és que no en despleguen les abreviatures. Per l'anàlisi del conjunt (fotografia: 1018), no els sembla atribuïble a cap dels tallers epigràfics actius en aquell moment a Catalunya (1008), cosa que encaixa amb la «modestia del epígrafe», tot i que la grafia de les lletres es caracteritzaria «por su clasicismo» (1010). El bisbe urgellenc, Radulf, que oficià en aquella consagració, era fill de Jofre el Pelut (1011); les dades de la inscripció encaixen amb allò que diuen de les dedicacions d'esglésies els *Pontificals* de Roda, Vic o Narbona i les actes de dotàlia (1011). La cronologia, però, presenta dificultats de fer encaixar el primer de maig del 930 amb els anys dels reis francesos, que els autors solucionen així: «En el último año del ‚reinado‘ y vida de Carlos, y reinando en la actualidad Rodolfo, sobrino político del rey Eudes» (1017). — J. P. E. [19.331]

Paul H. FREEDMAN, *Un document del comte Oliba abans de la seva entrada en religió*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XXI/151 (2003), 23-28.

El document, datat el 2 XI 996, es troba ara a Saragossa, Archivo Histórico Provincial, *Fondo Híjar-Joch*, és ací reproduït en fotografia (25) i transcrit (27-28); l'autor en subratlla certes característiques, com és ara la signatura autògrafa de l'atorgant, Olibà, del qual el document confirma que era comte de Berguedà; el text de la venda segueix el mòdul *Per banc scripturam uinditionis*; el document es trobaria en el Fons Híjar per accessió de l'arxiu patrimonial de la família senyorial de Joch, al Conflent; l'autor afirma que «no hi ha notes arxivístiques o d'altre tipus al revers del pergami, que indiquin la seva anterior classificació» (27) [però potser les anotacions del revers podrien donar qualche llum sobre la trajectòria del pergami]. — J. P. E. [19.332]

Ramon ORDEIG I MATA, *Dades sobre la història altmedieval de Centelles, Folgueroles, Gurb i Tona (segles X-XI)*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XXI/151 (2003), 11-21.

L'Arxiu patrimonial Bru de Sala (Folgueroles/la Sala) ha proporcionat dos dels tres documents transcrits ací en apèndix; l'altre, del 1031, procedeix de l'AC de Vic, a través de còpia de mitjan segle XIV (19-21). El primer i el darrer segueixen el mòdul *Per banc scripturam venditionis*; el segon, donació, sembla tenir una redacció més lliure; ens innoven dels noms de dos senyors de Centelles, Gilabert i Isarn, anteriors al primer conegut fins ara, Guadall; que la denominació 'Santa Maria de Palau' abans del 1031 era donada a 'Santa Maria de Folgueroles', i no es refereix a la 'Santa Maria de Palau' del municipi de Gurb de la Plana; i que el mas de Vilamajor, denominat 'villare' en els documents 1 i 3, ja és documentat el 960, dos-cents set anys abans d'allò que hom creia fins ara. [Aquests tres documents completen l'aplec del mateix autor, resumit dins ATCA, XIX (2000), 665-671]. — J. P. E. [19.333]

Javier de SANTIAGO FERNÁNDEZ, *La Epigrafía latina medieval en los condados catalanes (815-circ. 1150)*, Madrid 2003.

Estudi només conegut per referència. — J. P. E.

[19.334]

E. CANAL, J. CANAL, J. M. NOLLA, J. SAGRERA, *La catedral i Girona: l'entrada del complex episcopal dins murs entre els segles X-XI*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 141-159.

Rastrejant en la documentació antiga coneguda i aprofitant els resultats de les prospeccions arqueològiques dels darrers anys del s. XX, els autors estableixen aquesta seqüència de fets: fins a darrerries del s. VIII, el complex episcopal gironí es trobava fora murs, al voltant de Sant Feliu, aleshores catedral de Girona. A principis del s. IX, el complex es desdobra amb la consagració d'una segona església episcopal, Santa Maria 'intra muros'. En l'últim terç del segle X, Sant Feliu ja no és esmentada com a seu episcopal. Al s. XI, la nova catedral, romànica, el palau del bisbe, la canònica i un hospital han configurat un nou espai foral de la 'parva Gerunda'. La creació de Santa Maria 'intra muros' podria haver estat una de les conseqüències de l'atac andalusí del 793, que devastà els ravals de Girona i n'afeblí les fortificacions. Hi ha bibliografia i plànols. — J. de P. [19.335]

Jerôme BÉNÉZET, Jean-Pierre LENTILLON, Michel SCANZI, *Une monnaie médiévale inédite en rapport avec le comté d'Empúries découverte dans l'Hérault (France)*, dins «Acta numismatica», 34 (2004), 103-108.

La peça, descoberta el 2002 en una prospecció arqueològica dins la capella de Santa Magdalena a Plausseous, atribuïda erròniament a Raimon I o II de Narbona, en ésser tanscrita la inscripció (105), ha calgut atribuir-la a un dels cinc comptes Hug o Ponç Hug d'Empúries, que senyorejaren entre el 991 i el 1200 (106). Hi ha bibliografia (107-108). — J. P. E. [19.336]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *La historiografia catalana del període primitiu*, dins *Historiografia catalana*, 19-38.

L'autor recorda les aportacions al seu tema de Lluís Nicolau d'Olwer, de Ferran Valls i Taberner i sobretot de Miquel Coll i Alentorn i precisa que el 'període primitiu' és el comtal i s'hauria allargat de la invasió sarraïna al 1244 amb dues grans figures: l'abat i bisbe Olibà i Ramon Berenguer IV; abans del primer només tenim curtes anotacions d'annals més o menys extenses, començant per les d'Agobard de Lió del *Valllicellianus*, E.26; sota ell o pel seu influx Ripoll dona un primer pas historiogràfic amb els *Cronicons Rivipullenses* (o *Rotenses*, o

Dertusenses) i amb altra literatura biogràfica, també en remarcables epitafis mortuoris; al temps de Ramon Berenguer IV pertanyen els crònicons *Barcinonenses* (23-26), imitats arreu del país (26). Amb els *Gesta Comitum Barcinonensium*, obra potser del notari reial Pons d'Osor, escrits en excel·lent llatí, s'enceta una nova etapa (27-28). I si la collita historiogràfica és minsa, és, en canvi, abundosa la d'anotacions personals (sobre la destrucció de Barcelona per al-Mansur, o sobre la razzia fins a Còrdova, o sobre la colonització de pobles del Penedès després de tres-cents anys d'abandó) incloses en documentació notarial dels segles entorn l'any mil, de les quals ací l'autor dóna una trentena de mostres (29-36). — J. P. E. [19.337]

Ekaterina STRELTSOVA, *Cròniques russes (s. XII-XIV) i les cròniques catalanes medievals*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 173-181.

Quatre cròniques russes medievals i les quatre catalanes són resumides en aquestes pàgines; la primera russa és del s. XII i recorda la conversió al cristianisme amb l'elaboració del propi alfabet, alhora que reviu les creences tradicionals; segueix el combat èpic de supervivència contra els tàrtars, en particular la batalla de Kulikov, els quals, malgrat tot, influïren fortament en la vida russa posterior; i s'acaba amb la lluita interna entre Moscú i Novgorod, que vencé la primera i configurà la Rússia dels segles moderns (174-177). La primera crònica catalana és centrada en la gran gesta de Jaume I, creant els Països Catalans; segueixen les de Desclot i Muntaner, amb la lluita de Catalunya per la seva supervivència i els primers passos d'expansió per la Mediterrània; la de Pere III, el Cerimoniós, és la lluita d'un rei, aclaparat per tota mena de contrarietats i malvestats, i malgrat tot, forjant un estat modern, de més a més, molt atent al cultiu i ensenyament de ciència i història en els seus regnes (177-180). Les cròniques catalanes tenen autor conegut, unes i altres són fortament religioses, amb gran atenció a la vida real i no menor vàlua lingüística. — J. P. E. [19.338]

La butlla de Silvestre II al monestir de Sant Cugat. Commemoració del mil·lenari (1002-2002), Sant Cugat del Vallès, Ajuntament 2002, 86 pp.

Publicació a cura de Pere Puig i Ustrell, només coneguda per referència. Commemoració oficial del dit mil·lenari, que inclou edició crítica i traducció catalana d'aquell privilegi del 1002, en virtut del qual el monestir de Sant Cugat era sostret a la jurisdicció del bisbe de Barcelona i sotmès directament a la Seu de Roma. — J. P. E. [19.339]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *Les "Homelieae capitulares" del monestir de Sant Ponç de Tomeres i l'homiliari de l'ofici catalanonarbonès*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XI (2003), 121-157.

En el ms. de París, BN, lat. 5259, l'autor es fixa en les *Homelieae capitulares* (ff. 26-54v), peces breus que els diumenges i festes substituïen la lectura de la *Regla de sant Benet* en l'ofici monàstic del capítol. Per a l'anàlisi comparativa de les dites homilies amb les peces de l'homiliari catalanonarbonès i llurs característiques, l'autor ha tingut en compte dotze homiliaris catalans. El conjunt homilètic de Sant Ponç de Tomeres provindria d'un homiliari del tipus de Pau Diaca (41 peces), d'un homiliari amb textos de Luculenci (25 peces) i d'un homiliari carolingi del tipus bavarès (18 peces). El segon conjunt és el comparat amb un homiliari del tipus catalanonarbonès. L'autor edita la llista de les *Homelieae capitulares* tomereses, identifica llurs fonts bíbliques i patristiques i només per a les peces que no són comunes a l'homiliari de Pau Diaca assenyalant llur tradició catalanonarbonesa. — J. de P. [19.340]

Anna ORRIOLS I ALSINA, *Models antics per a l'homiliari de Sant Feliu de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 483-500.

L'autora estudia la iconografia de l'homiliari, provinent de Sant Feliu, avui al Museu d'Art de Girona, les relacions de la qual amb la de la *Bíblia* de Rodes eren ja establertes. L'homiliari sembla elaborat a l'escriptori de la Seu i conté treballs d'il·lustradors diversos. Algunes il·lustracions semblen inspirades en gestos, que hom podia haver copsat en sarcòfags paleocristians de Sant Feliu de Girona; d'altres provénen d'una tradició iconogràfica tardoantiga. L'homiliari té afinitats amb el *Gènesi* de Viena (cod. theol. graec. 31) i l'*Evangelier* de Rossano, d'època no fixada. Ultra la utilització de models preexistents, en molts casos els il·lustradors decidiren figurar l'escena evangèlica pel seu compte. Més de la meitat de les il·lustracions previstes no foren realitzades. Hi ha reproduccions. — J. de P. [19.341

Pere BENITO i MONCLÚS, *Et hoc facimus propter necessitatem famis...*. Possibilitats de les fonts documentals catalanes per a l'estudi de les crisis alimentàries dels segles X-XIII, dins «Misc. Arnall», 39-62.

La documentació aplegada per l'autor, sumada a la ja publicada per altri (ACA, *Canc.*, *Reg.* i *Perg.*; ACB, *Libri Antiquitatum*; AHCB, ms.), i en general als reculls documentals d'entorn l'any Mil, publicats els darrers anys (40), han posat a les mans de l'autor un conjunt de notícies, datades entre el 990 i el 1219, els fragments textuais de les quals són transcrits per ordre cronològic (57-72). L'autor en dedueix que, si bé els anys de fam només excepcionalment foren considerats notícia a consignar per part dels autors dels *Cronicones* (43-44), en canvi, els milers d'actes notariais de venda o empenyorament de propietats conservats en els arxius de Catalunya permeten d'establir una cronologia dels 'mals anys' de fam molt anteriors al considerat primer ja del segle XIV (55-56). — J. P. E. [19.342

Blanca GARÍ, *La resolució de conflictes en la Catalunya del siglo XI. Apuntes para una relectura de los inventarios de 'agravios' feudales*, dins «Misc. Arnall», 63-72.

Les primeres pàgines són dedicades a resumir els estudis sobre el mateix tema fets en països europeus. Quant a Catalunya, recordades les publicacions precedents (67, nota 11), l'autora es fixa en l'audiència judicial celebrada al castell de Castellvell de la Marca el juliol del 1065, documentada a l'ACA, *Canc.*, *Perg.* *Ramon Berenguer I*, 355, que solucionava una malifeta mitjançant la submissió al baró, personificador del poder; també es fixa en les relacions difícils entre els comtes d'Empúries i de Rosselló, conegudes pel document també d'ACA, *Perg. de Berenguer Ramon I*, 56, en què la solució o restabliment d'amicítia entre senyors hauria arribat després de la publicació de 'querimònies' o inventaris de greuges d'ambdues parts. — J. P. E. [19.343

Vitalino VALCÁRCEL, *Las Vitae sanctorum de la Hispania medieval: sus manuscritos y su historia editorial*, dins «Memoria Ecclesiae», XXIV (2004), 145-175.

Un dels apartats d'aquestes fonts hagiogràfiques és dedicada als catalans dels segles XI-XII: Pere Ursèol, Oleguer (del gramàtic Renall), Or d'Urgell, amb la seva vida i miracles, i Ermengol, també d'Urgell, cada un dels quals seria documentat per un sol manuscrit (147). [No he sabuda veure informació sobre 'història editorial']. — J. P. E. [19.344

Ernest MARCOS, *Els catalans i l'Imperi Bizantí*, dins *Catalans Mediterrània Oriental*, 23-78.

Entre el 1143 i el 1458 les relacions entre la dinastia de Barcelona i les successives dinasties d'emperadors d'Orient presenten una situació d'aliança basada «sobre les enemistats polítiques compartides» (24); la narració d'aquelles relacions presenta tota la complexitat d'un brodat amb un bon nombre de fils, que es compliquen entre ells d'acord amb les necessitats del moment: l'emperador de Bisanzí, atacat a l'orient per sarraïns i turcs, a l'occident

pels normands i francs, que arriben a establir un doble llatí de l'imperi de Bisanci, havia de cercar entre les potències occidentals ajuts que li permetessin de sobreviure, ni que fos fent equilibris entre les ciutats italianes, senyores del mar; la Casa de Barcelona en fou una i l'emperador no defugí de casar alguna de les princeses imperials amb un comte de Barcelona; aquest, també ofegat per les potències occidentals, necessitava equilibrar les pressions occidentals a favor propi, i trobà un ajut en l'emperador bizantí. Les pàgines d'aquest article, a base de documentació, de cròniques i d'estudis d'ambdues bandes, desgranen els episodis d'aquelles relacions tres vegades centenàries, de mitjan segle XII a mitjan segle XV, que dissortadament tingueren un punt final tràgic, el de la conquesta de Constantinoble pels turcs. — J. P. E. [19.345]

Marisa MELERO MONEO, *La propagande politico-religieuse du programme iconographique de la façade de Sainte-Marie de Ripoll*, dins «Cahiers de Civilisation Médiévale», 46 (2003), 135-157.

Tota la portalada és de la segona meitat del segle XII, esculpida entre els anys 1158/62 i 1172 (157). Dins el conjunt de cicles iconogràfics hi ha l'escena de *Daniel* completada amb nou frases bíbliques (141, nota 11); i el cicle dels apòstols Pere i Pau, completat amb onze frases (148, nota 22). Sota referències bíbliques, la portalada hauria galejat les recents conquestes de Ramon Berenguer III i de Ramon Berenguer IV, ben conegudes al monestir de Ripoll, on eren introduïdes en els *Gesta Comitum Barcinonensium (et Regum Aragonum)* (151-152: conquestes de Lleida i de Tortosa); també hi entra la 'Traditio legis' (152-154). — J. P. E. [19.346]

Gemma PUIGVERT I PLANAGUMÀ, *Astronomia i astrologia al monestir de Ripoll. Edició i estudi dels manuscrits científics astronomicoastroloògics al monestir de Ripoll*, Barcelona-Bellaterra, Universitat Autònoma 2000.

Síntesi-resum de la tesi doctoral de l'autora que, conscient dels estudis anteriors sobre el mateix tema, en particular els de Josep M. Millàs i Vallicrosa i d'altres, hi analitza tant els texts ripollesos actualment conservats a Barcelona, ACA, *Ripoll*, o en d'altres biblioteques, com el *Reg. lat.* 123 de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, sota el biaix historicolingüístic amb anàlisi del lèxic (característiques fonètiques, morfològiques i sintàctiques) i dels seus diversos significats i atenció als possibles camins recorreguts fins a arribar a Ripoll. Sempre conduïda per l'interès lexical, l'autora dedica la segona meitat del llibre a publicar i estudiar les glosses dels manuscrits d'ACA, *Ripoll* 74, 59 i 225. — J. P. E. [19.347]

Francisco Ramón SOLANO HERNÁNDEZ, *Comentario a dos poemas de Amatoria Carmina Rivipullensia*, dins «Actas del III Congreso Hispánico de Latín Medieval». Edición de Maurilio PÉREZ GONZÁLEZ, León, Universidad 2002, 467-479.

Els dos poemes traduïts al castellà i comentats són *Quomodo primum amavit* i *De somnio*; el text original es basa en l'edició de José Luis Moralejo Alvarez, Barcelona 1986. — J. P. E. [19.348]

Eduardo PASCUAL RAMOS, *Estudio comparativo de la carta de población de Tortosa (1149), carta de población de Lleida (1150) y la carta de franquicia de Mallorca (1230)*, dins «Cuadernos de Investigación Histórica», 18 (2001), 407-422.

Eduardo PASCUAL RAMOS, *Estudio comparativo de la carta de franquicia de Mallorca (1320), carta de franquicia de Ibiza-Formentera (1236) y la carta de franquicia de Menorca (1301)*, dins «Cuadernos de Investigación Histórica», 19 (2002), 507-538.

Tant en el primer com en el segon títol l'autor «pretende mostrar, en forma de díptic, la influència de las cartas de población y franquicias del ámbito de Cataluña en los siglos XII-XIII a la hora de redactar la *Carta de Franquesa* de Mallorca, y su posterior influencia al realizar las cartas en espacios próximos» (507), reduint, però, la comparació als articles inspirats en els de les cartes anteriors; i així, deu dels trenta-set articles de la *Carta de Franquesa* de Mallorca (1230) són directament inspirats en els de la de Tortosa (1149); la d'Eivissa-Formentera era una revisió de la de Mallorca (quatre articles reduïts a dos, sis d'eliminats, dos de nous), suprimí alguns drets feudals i en rebaixà d'altres (resum: 511-520). També la *Carta de Franquesa* de Menorca (1301) s'inspira en la de Mallorca en vint-i-vuit dels seus seixanta-set articles (522, nota 39): dos reduïts a un, i en la part criminal vigeixen els *Usatges* de Barcelona (resum: 523-536). Al final hi ha quadre sinòptic de la relació entre els articles de les tres cartes insulars (537-538). — J. P. E. [19.349-19.350]

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *Notícia de tres manuscrits litúrgics antics de la canònica de Santa Maria de Lledó*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIV (2003), 103-132.

Són reproduïdes i comentades tres notícies que el P. Jaume Pasqual donà de tres manuscrits de Lledó al volum IX del recull *Sacrae Antiquitatis Cataloniae Monumenta*, ara ms. 729 de la BC, completades amb dues notícies provinents de l'inventari que el 1587 el canonge Jaume d'Agullana féu dels béns de la canònica abans de la seva secularització. El primer manuscrit seria un *Martirologi* de finals del segle XI o principis del XII, amb els afegits d'un necrologi i de la regla de sant Agustí. El necrologi és publicat en la transcripció de Pasqual. El segon manuscrit, datable de la segona meitat del segle XII, és un *Textus Evangeliorum*, amb unes remarcables tapes de plata daurada. El tercer és un *Rituale* del segle XIV. No se sap si s'han conservat. Potser un dia les notícies del P. Pasqual i aquest estudi permetran d'identificar-los. — J. de P. [19.351]

Alexandre OLIVAR, *Sobre el sacramenari de Sant Julià de Vilatorrada*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XI (2003), 47-56.

L'autor analitza i edita els cinc folis coneguts del suposat sacramentari de Sant Julià de Vilatorrada, conservats a la Biblioteca Episcopal de Vic. N'estudia també les fonts i les relacions amb d'altres sacramentaris coneguts, sencers o fragmentaris, contemporanis. La conclusió és que el sacramentari de Sant Julià era bàsicament gregorià i que potser va tenir un arquetip comú amb el de Ripoll, però també conté textos originals, que s'aparten de la tradició comuna. Hi ha reproducció fotogràfica del f. 1v. — J. de P. [19.352]

Miquel dels S. GROS, *El sacramentari gironí de Sant Iscle d'Empordà*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XI (2003), 57-118.

Estudi i edició dels quaranta folis conservats d'aquest sacramentari empordanès, ara a Barcelona, BC, ms. 420, que l'autor descriu i data de la primera meitat del segle XII. L'obituari anotat en el calendari i dues notes locals (una de les quals és del 16.XII.1325) demostren que el volum pertanyia a Sant Iscle. Immediatament després l'autor detalla el contingut del manuscrit: *Ordo missae*, temps litúrgic d'Advent a ,post Pentecosten', santoral del 26.XII. al 30.VI., calendari i afegits posteriors, i el compara constantment amb els sacramentaris de Sant Feliu de Girona, i de Vilabertran. Segueixen la ,ratio editionis' i el text d'aquells folis (82-111). La taula final informa de totes i cadascuna de les peces litúrgiques, agrupades per gènere; cants, lectures, oracions i peces diverses. Hi ha reproducció fotogràfica del f. 8v. — J. de P. [19.353]

Antoni BADIA I MARGARIT, *Ús formal del català a la Catalunya Nova els anys 1154 i 1173? Reflexions metodològiques sobre història, lingüística històrica i sociolingüística*, dins «Estudis Romànics», XXV (2003), 7-38.

Sebastià Mariner publicà el 1975 dos documents dels anys 1154 i 1173, en còpies d'entorn el 1500 i 1311, respectivament, redactades en català. Per diverses circumstàncies exposades en l'article, Mariner pretenia que els dos documents havien estat redactats originàriament en català i això els convertia en els textos més antics en aquesta llengua. Badia s'esmerça en una detallada argumentació per a invalidar la tesi de Mariner, no sense deixar oberta la porta a possibles versions dels documents en català dels anys 1282-1283, i avisant que, en aquest cas, la versió hauria estat una actualització de la improbable redacció catalana primitiva, de manera que mai els documents de finals del XIII no haurien reflectit el parlar romànic de mitjan segle XII. El text del 1173, conservat en còpia del 1311, és publicat en les pàgines 16-17. Hi ha bibliografia i tres apèndixs. — J. de P. [19.354]

Paul FREEDMAN, *The Bishop of Tortosa's Rights over Alquézar according to a Letter of Pope Alexander III*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 6 (2002), 337-344.

Per al temps que el bisbat de Tortosa no rebia contribucions del propi territori encara sota sobirania musulmana, els comtes-reis de Barcelona-Aragó concediren als bisbes de Tortosa les obvencions de l'església d'Alquézar en el bisbat d'Osca, cosa que fou origen de tensions entre els dos bisbes. Els papes Alexandre III el 1165 i Innocenci III el 1198 emanaren sengles documents confirmant aquella situació. Ambdós documents papals no havien entrat en les col·leccions de documentació pontificia; són transcrits de Tortosa, AC, *Diversos asuntos* i *Comú de Bisbe i Capítol*, respectivament (343-344). — J. P. E. [19.355]

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *Origen del plural dels noms acabats amb -s en singular*, dins «Estudis de Llengua i Literatura en honor de Joan Veny», I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, 311-327; i dins *Estudis d'història de la llengua catalana* (Biblioteca Serra d'Or, 336), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2004, 245-264.

En l'estudi de la dita *-s* final l'autor comença detectant la seva presència en documents del segle XII i següents (248-249); després, en la discussió de les preses de posició dels filòlegs entorn de temes com si el final en *-os* és d'influx castellà, alternen les informacions sobre la solució donada a aquells finals en literatura catalana tant dels grans autors (Llull, Desclot, Eiximenis, Antoni Canals, traducció rossellonesa de la *Llegenda àuria*, *Curial e Güelfa*, *Consolat de Mar*, etc.), com de declaracions judicials que capten la forma popular de parlar, tot fins a la *Gramàtica catalana* de Josep Pau Ballot, del començament del segle XIX. — J. P. E. [19.356]

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Signos, sellos y firmas de las reinas de Aragón*, dins «Misc. Arnall», 925-948.

Des del segle XI, la documentació dels comtes de Barcelona i des de mitjan segle XII també l'emanada en tant que reis d'Aragó porta alguna forma escrita d'intervenció personal. Des de la donació d'Aragó al comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, també les comtesses reines validaren amb intervenció personal la documentació pròpia, començant per Peronella, tal com demostren els respectius pergamins conservats a Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *Pergamins* dels respectius regnats; i si els reis d'Aragó no deixaven cap mostra de llur intervenció en els documents, Peronella, d'acord amb l'ús diplomàtic de la cancelleria comtal, deixà el propi signe d'intervenció, visible en els *Pergamins de Ramon Berenguer IV*, núms.

236, 250, 253 i 317; i en els *Pergamins d'Alfons I*, 1 i 15, tots destinats a Catalunya (927-928). Segueix la descripció dels 'signa' de les reines posteriors (928-936). Segueixen dotze reproduccions dels dits 'signa' fins a Maria de Luna i Violant de Bar, ja en temps de Martí l'Humà (937-948). — J. P. E. [19.357]

Thomas GERGEN, *Pratique juridique de la paix et trêve de Dieu à partir du concile de Charroux (989-1250). Juristische Praxis der Pax und Treuga Dei ausgehend vom Konzil von Charroux (989-1250)* (Rechtshistorische Reihe, 285), Frankfurt am Main, Peter Lang 2003, 280 pp. i tres reproduccions.

[Com els estudis del mateix autor, resumits dins ATCA, XXIII-XXIV (2004-2005), 670, núms. 18.365-18.367], també aquestes pàgines recorden que la Pau i Treva de Nostre Senyor esdevingué llei constitucional de Catalunya mitjançant els *Usatges de Barcelona* des de mitjan segle XII (nn. 74, 78 i 84). — J. P. E. [19.358]

Josep ROMEU I FIGUERAS, *Sobre una antiga composició lírica de la Romània. Versions, temes, motius i formes*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 36 (Primavera 2004), 11-24.

L'autor aplega ací totes les informacions que posseeix en aquest moment sobre el tema. El vers inicial, present en la majoria de versions, diu *Si-m leví un bon matí...*; entorn mitjan s. XIII es troba en una pastorel·la occitana de Guiraut d'Espanha (13-14), després es manifesta en composicions diverses de poesia popular (18-21) i encara fou reelaborada per Pere Serafí en ple s. XVI (22-23). — J. P. E. [19.359]

Antoni RIERA MELIS, *La delimitació del sector meridional de la frontera entre la corona catalanoaragonesa i el Regne de Castella (1151-1305)*, dins «Misc. Arnall», 73-93.

Text revisat d'una lliçó pública del 2003, en la qual a base de la documentació d'ACA, *Canc.*, *Perg.*, aplegada en el *Liber Feudorum Maior* o publicada dins la «Colecció de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón», resumida per Jerónimo Zurita o reelaborada per estudiosos recents, l'autor passava revista als successius acords amb Castella relatiu a la reconquesta de Lleida, Tortosa i el Regne de València, des del temps de Ramon Berenguer IV fins a Jaume II: Tudellén 1151 (77-78), Cazola 1179 (79-81: dins les condicions del qual fou conquerit i fundat el Regne de València: 81-83), Almirra 1244 (83-86), Campillo-Àgreda 1281 (87-89) i Torrelles/Elx 1304-1305 (89-90). El resultat és visible en el mapa de la pàgina 93, on consten els límits territorials corresponents als successius tractats. — J. P. E. [19.360]

Manuel Ambrosio SÁNCHEZ SÁNCHEZ, *La originalidad y el supuesto origen agustiniano de las Homilias d'Organyà*, dins *La primitiva predicación hispánica medieval. Tres estudios* (Seminario de Estudios Medievales y Renacentistas, I), Salamanca, 2000, 13-37.

Josep MORAN i OCERINJAUREGUI, *Homilias d'Organyà. Edicions i estudis nous*, dins «Llengua i Literatura», 14 (2003), 417-440; reproduït dins el recull del mateix autor, *Estudis d'història de la llengua catalana* (Biblioteca Serra d'Or, 336), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2004, 73-108.

L'autor formula de bell començament la seva tesi: «...en mi opinión, las *Homilias* no son obra original, sino traducción, más o menos fiel, de un original latino; lejos de ser 'rara avis' son un testimonio más de un peculiar procedimiento homilético bastante difundido en el espacio y en el tiempo del Occidente cristiano» (14); presentades les sis peces senceres i els dos fragments (16-17), l'autor constata que l'explicació del text evangèlic segueix el mètode de la glossa i «dependen estrechamente de compilaciones anteriores» (21), que, segons els

autors anteriors, seria una de provençal tant per a Organyà com per a Tortosa (22), però per a Sánchez seria el llatí de l'*Homiliarium gothicum* o *Homiliari d'Angers*, algunes de les quals són idèntiques o comparables amb algunes de Tortosa i d'Organyà, com l'homilia II d'Organyà i la 9 d'Angers (27-29); d'altra banda, Tortosa núm. 1, també es troba a Carpentras, BInguimbertaine, ms. 13 (37).

L'autor del segon títol hi passa revista de les quatre publicacions que els darrers anys han estat dedicades a les *Homilies d'Organyà*, les de Benigne Marquès, de Jesús Alturo, de M. A. Sánchez Sánchez [acabat de resumir] i la d'«Els Nostres Clàssics» d'Amadeu Soberanas i d'Armand Puig i Tàrrach. Les pàgines de Marquès («Urgellia», XII (1994-1995), 415-424), fan una revisió de conjunt: l'opuscle no és complet, el copista és únic, encara que les plomes canviïn; cada peça s'ha d'atribuir a una festa litúrgica determinada, que no és l'aparent, i les faltes que s'han esmunyit en el text actual indiquen que aquest no és original, ans còpia (73-75). Alturo fa una anàlisi paleogràfica: no ens ha arribat cap altre treball del mateix copista, que devia treballar en la mateixa canònica d'Organyà entre el 1200 i el 1218 (76). Ja coneixem la tesi de Sánchez; Moran l'exposa amb considerable detall i es manifesta d'acord en alguns punts, fins i tot en la dependència d'un text llatí, però si Sánchez exclou un text provençal/occità, Moran, avaluant les aportacions de Jordi Bruguera, considera que es trobà en el camí entre el llatí i el català (81-82: cf. ATCA, XXII [2003], 759-765); i mentre Sánchez insisteix a veure les *Homilies d'Organyà* només adreçades a una comunitat monàstica, Moran insisteix en els punts només aplicables al poble fidel (84-85). Quant a l'edició del text en «Els Nostres Clàssics», Moran n'indica les diverses insuficiències (87-91); i quant a l'estudi d'Armand Puig, que ha aportat dues novetats, la d'atribuir la segona homilia a la festa agustiniana de la translació de sant Agustí, celebrada el 28 de febrer, i la conseqüència que tal coincidència cronològica només s'hauria donat el 1204, any en què les *Homilies* haurien estat aplegades i escrites (92-93), Moran es declara escèptic envers ambdós punts (94-96), escpticisme que repeteix en algunes de les explicacions donades per Puig a cada una de les *Homilies* (97-105). Les divergències també es manifesten en relació a les conclusions, en particular a la que atribueix l'autoria catalana de les *Homilies d'Organyà* a un canonge de Tortosa (106-107).
— J. P. E. [19.361-19.362]

Gener GONZALVO I BOU, *La pau i treva del Rosselló de l'any 1217*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XV (2004), 67-73.

Editor de les constitucions catalanes de Pau i Treva, l'autor dóna a conèixer i publica unes desconegudes constitucions de Pau i Treva del comte de Rosselló i Cerdanya, Nunó Sanç, nét de Ramon Berenguer IV, promulgades el 1217, l'original de les quals és perdut, però han estat salvades en la còpia publicada per Luc d'Achéry en el seu *Spicilegium* III, del 1756. Detallat el contingut de les dites constitucions, el document és reeditat en apèndix.
— J. de P. [19.363]

Joan BELLAVISTA, *L'«Ordo unctionis infirmorum» del ritual monàstic de Sant Cugat del Vallès*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XI (2003), 119-129.

L'autor havia publicat en el mateix anuari l'*Ordo* de la comunió dels malalts conservat a Barcelona, ACA, *Sant Cugat*, ms. 73 [VII (1996), 161-171; cf. ATCA, XVIII (1999), 975, núm. 13863]; ara edita el de la unció, comparant-lo amb el dels sacramentaris de Ripoll, Vic i Roda, més antics, amb els quals té coincidències i divergències. Hi ha reproducció fotogràfica del f. 122v. — J. P. E. [19.364]

Salvador CLARAMUNT, *La política matrimonial de la Casa Condal de Barcelona y Real de Aragón desde 1213 hasta Fernando el Católico*, dins «Misc. Julià», 195-235.

Encara que els succesius intents de matrimonis consten pels respectius documents públics, aquestes pàgines de recorregut per la gran política de la nostra casa reial durant tres segles, es basen en bibliografia recent, fora dels casos coneguts per les cròniques reials, com el *Llibre dels fets* de Jaume I (201-202) o la *Crònica* de Pere el Cerimoniós (214-222), o el *Manual de Novells Ardits* (224), o en reculls documentals com els *Acta Aragonensia* de Heinrich Finke (213). — J. P. E. [19.365]

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *A propòsit de la biblioteca particular de Guillem de Tavertet, bisbe de Vic*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 103-136.

L'AC de Vic conserva tothora volums, dels quals han estat reproduïdes les vint i una làmines que completen aquest títol (125-136), procedents d'aquella part de l'herència que correspongué a la seu de Vic segons sentència del 1235. Els dits catorze volums (un dels quals és de la Biblioteca Episcopal) i set fragments, encara existents, són ací descrits en llur aspecte codicològic (106-123). — J. P. E. [19.366]

Judi UPTON-WARD, *The Catalan rule of the Templars. A critical edition and English translation from Barcelona, Archivo de la Corona de Aragón, cartas reales, ms. 3344* (Studies in the History of Medieval Religion, 19), Woodbridge, Boydell 2003, XXVIII + 116 pp.

El text ací presentat i publicat es troba a l'ACA, *Canc.*, CRD. de Jaume II, núm. 3344, copiat els primers anys del segle XIV; no és pas tota la *Regla del Temple*, que en la versió francesa té 658 paràgrafs, ans només una part, limitada a 205, alguns dels quals no es troben en la redacció francesa, que ha deixat petjades en la versió catalana. L'edició no s'ha realitzat en contacte amb l'original, ans només a través de microfilm i no es pot pas dir que sigui totalment satisfactòria, tampoc la traducció anglesa. Hi ha mapa de les comanadories del Temple. — J. P. E. [19.367]

Anna MUR I RAURELL, *Relaciones europeas de las órdenes Militares Hispánicas durante el siglo XIII*, dins Julio VALDEÓN, Klaus HERBERS, Karl RUDOLF (coord.), *España y el 'Sacro Imperio'. Procesos de cambios, influencias y acciones recíprocas en la época de la 'Europeización' (siglos XI-XIII)*, Valladolid, Universidad 2002, 179-271.

Tot i que el tema recau fora els Països Catalans, la part dedicada a regist de documents en conté alguns que pertanyen al nostre tema, com serien els núms. 9 i 14, però hi ha esdeveniments de major importància que també han deixat conjunts documentals: els immediatament anteriors i posteriors a Muret (núms. 18-19), o les conseqüències de les Vespres sicilianes (núms. 127-131) o del Tractat d'Anagni amb el doble resultat del casament de Jaume II amb Blanca d'Anjou (núms. 127-131, 138-140), i de la infeudació de Còrsega i Sardenya al mateix rei (núms. 148-150, 156-159, 164, 166, 168, 171); també hi ha documentació escadussera de Pere de Portugal sobre la condició servil dels sarraïns de Mallorca (núm. 81, del 1240). — J. P. E. [19.368]

Assumpta SERRA I CLOTA, *Entre una ramaderia senyorial i una ramaderia pagesa (segles X-XIII)*, dins «Estudis d'Història Agrària», 14 (2000-2001), 41-62.

Visió global de l'evolució de la societat catalana, a base de les informacions proporcionades per les col·leccions documentals ja publicades i pels texts jurídics com els *Usatges*, des de les aprisions inicials de terra en la reconquesta fins que, ja en el segle XIII, la ramaderia supera l'estadi de mitjà de subsistència i es converteix en font d'ingressos dins una economia de mercat; les etapes anteriors havien estat la concentració de petites propietats en mans d'institucions o cases nobiliàries i el pas de la propietat pública de boscos i pastures, normalment

a mans baronials; però amb el segle XIII els pagesos estan decidits a passar de la remença a la llibertat, i a ésser amos de la pròpia persona i béns, amb dret d'utilitzar pastures comunals (emprius) i d'explotar les possibilitats dels ramats en indústria tèxtil o d'adoberia. — J. P. E. [19.369]

Thomas VOGTHERR, *Web dir, Land, dessen König ein Kind ist'. Minderjährige Könige um 1200 im europäischen Vergleich*, dins «Frühmittelalterliche Studien», 37 (2003 [2004]), 291-313.

Les pàgines 303-306 són dedicades a Jaume I: a base de documentació ja publicada, l'autor repassa les decisions protagonitzades per Innocenci III des del moment en què, l'endemà de Muret, l'infant rei es trobava al castell de Narbona, a les mans de Simó de Montfort, al qual Pere I l'havia encomanat l'hivern 1210-1211, fins que en fou alliberat pel cardenal legat Pietro Collavacino da Benevento, que convocà la reunió d'Aragó i Catalunya a Lleida 1214; en sortí el consell de regència i arribà finalment la major edat del rei el 1221, en què el papa, presentant factura, insistí a fer efectiu el vassallatge del regne d'Aragó a la Seu de Roma. — J. P. E. [19.370]

Ferran VALLS I TABERNER, *San Raimondo di Penyafort, padre del diritto canonico*. Trad. Raimondo M. SORGIA (Attendite ad Petram), Roma, Edizioni Studio Domenicano 2000, 310 pp. i nou làmines.

Aquesta traducció italiana del llibre clàssic d'En Valls i Taberner és completada amb un estudi inicial de G. Biffi sobre el clima universitari de Bolonya els anys d'estudi del futur sant Ramon; i amb una breu biografia, obra de Josep M. Mas i Solench; Llorenç Galmés i Mas ha completada la bibliografia. — J. P. E. [19.371]

Odd LANGHOLM, *The Merchant in the Confessional. Trade and Price in the Pre-Reformation penitential Handbooks* (Studies in Medieval and Reformation Thought, XCIII), Leiden – Boston, Brill 2003, VIII i 290 pp.

Present del principi al final del volum (cf. 288), Ramon de Penyafort s'apropia de tot el capítol segon, *The Dominican tradition from Ramon of Peñafort* (sic!) (32-48) i de pràcticament tot el terç, *The Dominican Tradition from John of Freiburg* (49-65); ell hauria estat el primer dominicà atent al comerç i als preus, en la *Summa de paenitentia* del 1226, revisada després de publicades les *Decretals* i republicada el 1238, on tota la doctrina sobre economia és col·locada entre els pecats comesos contra el proïsme (34), el pitjor dels quals era per a ell la usura; la seva doctrina sobre aquest tema es basa en tres decretals: en principi ni un pagament a la bestreta ni un de retardat pot no ésser usurari, si realment no ho fou, p. e., alçant molt el preu per damunt el curs normal, que no exclou la variació dels preus, però sí l'especulació, que produeix 'turpe lucrum'; en aquest punt, l'autor assenyalava la influència de Rufí, *Summa decretorum* (37). Quant a la legalitat del comerç en general: seria ocupació deshonest si la intenció fos dolenta o per d'altres circumstàncies i de fet sovint és ocasió de pecar. L'ampli influx de la *Summa penitencie* comença amb la *Summa Magistri Conradi* (Conrad de Hörter?), escrita entre la primera i la segona redacció de la *Summa* (40-41); Guillem de Rennes (Guillelmus Redonensis) no sempre estava d'acord amb mestre Ramon i potser tenia més experiència que aquest en tema de mercaders i d'usura (42-44); el darrer quart de segle, mestre Burchard Anerbe d'Estrasburg parteix de la *Raimundina*, però repensa tant usura com comerç (44-45). La doctrina de mestre Ramon fou escampada arreu per Vicent de Beauvais (Vincentius Bellovacensis) en reproduir-la en el llibre X del *Speculum doctrinale* (46) i per la *Summa metrica* d'Adam de Gladbach (Adam Adlerspacensis), que, però, no versificà la doctrina sobre comerç i preus (46). Amb els seus *Libellus quaestionum casualium occurrentium in Summa et apparatu fr. Raimundi i Summa confessorum*, Joan de Freiburg posava al dia la doctrina de mestre

Ramon, completant-la amb la dels teòlegs dominicans, Albert el Gran i Tomàs d'Aquino (53-57), o amb la d'altres com la del jurista Hostiensis (Enric de Segusio) (58); encara arribarien més resums de la *Summa penitentiae* a l'abast dels clergues il·lustrats com la *Summa confessorum abbreviata* de Guillem de Cailleux (60), la *Summa rudium* anònima (61), o la *Summa der Beichtiger* (o *Johannes deutsch*) de Berthold de Freiburg (62). — J. P. E. [19.372-19.373]

Santiago DOMÍNGUEZ SÁNCHEZ, *Los inicios de la Inquisición medieval hispana. Fuentes diplomáticas pontificias*, dins «Misc. Fernández Catón», 331-372.

[Contra allò que el títol pot deixar entendre, aquella inquisició no fou imposada a tots els regnes de la Península Ibèrica, ans només als bisbats de la província eclesiàstica de Tarragona]. Les pàgines inicials es limiten a recordar el marc religiós tant europeu com català d'ambdues vessants pirinenques i l'empenta de les heretgies bicreacionistes, contra les quals Gregori IX el 1232 estableix un servei d'instrucció doctrinal i de judici d'ortodòxia, progressivament perfeccionat mitjançant els vint-i-quatre documents ací publicats íntegres, la major part dels quals fou adreçada a Jaume I, al metropolità de Tarragona, a algun dels bisbes de Catalunya o a sant Ramon de Penyafort, que abasten del 1232 al 1241 (343-372); assenyalen el cas del noble Robert de Castell Rosselló [no pas de 'Castel Rosel', com diu el regest del document 12], el qual, en penitència per la seva anterior fe herètica, havia d'assegurar que «in obsidione Valencie, necnon in frontaria paganorum... per triennium militabit» (357-360, del 1237). — J. P. E. [19.374]

Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*. Edició facsímil. Pròleg de Maria Teresa FERRER I MALLOL (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2004, 20 i 630 pp.

La figura de Joaquim Miret i Sans ha concentrat darrerament l'atenció dels estudiosos [cf. ATCA, XXII (2003), 828, núm. 17.335; i en aquest volum la de la mateixa prologuista en una de les darreres notícies bibliogràfiques de la primera secció d'*Obres generals i bibliografies*]. En les pàgines inicials del volum que ens ocupa tenim un resum biogràfic centrat en els treballs històrics de Miret i amb particular atenció al tema dels itineraris reials, i la seva bibliografia de 125 títols (5-18). El cos del volum és la reproducció anastàtica del volum publicat el 1918 pel mateix IEC, on la part expositiva de l'itinerari, basada en tota mena de fons arxivístics, publicats o no, entre els quals destaca l'Arxiu Reial de Barcelona, comença recordant les aportacions internacionals anteriors (5-12), els darrers anys de Pere el Catòlic i els primers de Jaume I (13-22); al final és completada amb divuit reproduccions d'altres tants documents en pergami i un desplegable genealògic entre les pàgines 544 i 545, la cronologia resumida de l'itinerari reial (545-567), la *Llista de sojorns de Jaume I des del 1217 al 1257*, de Roc Chabàs, publicada dins «El Archivo» (568-573), la genealogia de Violant d'Hongria, muller de Jaume I (574), addicions i correccions (575-578), la taula de topònims (579-587) i la d'antropònims (588-629). — J. P. E. [19.375]

Pere Enric BARREDA, *Lletres reials llatines de Jaume I (1216-1256)*, dins «Misc. Arnall», 605-630.

L'autor es proposa de fer «el regest d'un grup de documents llatins molt concrets: les lletres reials encapçalades amb la fórmula (amb variacions) 'salutem (dat)' amb la publicació de les 11 que encara romanen inèdites» fins al 1257 (nou de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), i dues de Madrid, AHN) en què començaren els registres de cancelleria reial (605). Les seixanta-tres lletres que formen el grup esmentat són regestades en les pàgines 607-630; la núm. 3, de 19 juliol 1220 és el nomenament del cavaller templer que a l'Aragó serà delegat reial; en la núm. 41, del 1249, el rei exigeix 'la potestat' del castell de Morvedre; les altres fan

referència a ordinària administració econòmica o de justícia, (detall remarcable) també al comtat de Foix. — J. P. E. [19.376]

Joan A. ARGENTER, *L'alternança de llengües i la commutació de codis en la Crònica de Jaume I*, dins «Estudis Romànics», XXVI (2004), 109-127.

L'autor trasllada a la *Crònica* de Jaume I l'estudi de l'alternança de llengües, normalment analitzada com un fenomen de la llengua oral i en contextos actuals. L'audàcia de l'intent comporta una justificació de la recerca, altrament estimulada perquè en la *Crònica* l'alternança, a partir del català, es produeix amb el llatí, l'àrab, el mossàrab, l'aragonès, el castellà, l'occità, el francès i àdhuc potser el portuguès. Partint de la noció de 'codi lingüístic', l'autor distingeix la 'citació' i el 'discurs reportat' en l'alternança, i n'examina amb detall onze casos. Arriba a la conclusió que en el llibre reial es dona l'activitat metalingüística i/o meta-pragmàtica dels interlocutors, emprada com una propietat inherent al llenguatge: la seva reflectivitat o capacitat d'autoreferència. — J. de P. [19.377]

Joan A. ARGENTER, *Cultura verbal i responsabilitat en el discurs en el "Llibre dels fets": recursos gramaticals, pragmàtics i discursius a LRJ 388-389*, dins «Misc. Veny, 4», 5-21.

L'autor estudia un passatge d'alternança de llengües en el cap. 388 del *Llibre dels fets del rei en Jaume*, on analitza les múltiples relacions que es poden teixir entre narració, citació, discurs reportat, marc de participació i responsabilitat en el discurs, en un intent d'acostar-se a l'anàlisi etnopragmàtica de la cultura verbal present a l'obra. El capítol 389 li forneix l'avenç d'esbrinar en un text medieval la relació entre els fets, el coneixement dels fets i la notificació dels fets en el discurs. — J. de P. [19.378]

Josep M. PUJOL, *Jaume I, "rex facetus". Notes de filologia humorística*, dins «Estudis Romànics», XXV (2003), 215-236.

Al *Llibre del rei En Jaume* hi ha set escenes, en les quals els protagonistes reien o somreien, i vuit seqüències narratives d'interès purament còmic. L'estudi de l'humor en aquesta obra medieval permet d'observar que hi és emprat en funció del seu paper dramàtic tradicional i d'una valoració positiva de la comicitat. Això de banda, és confirmada en tres llocs la inversemblança de les reconstruccions de poemes prosificats duta a terme per Ferran Soldevila; i 'babieca' i 'sobrino' han d'ésser considerats mots aragonesos incrustats en un text català, com a casos de canvi de codi per motius artístics. Jaume I entraria així en la llista de 'reges faceti' darrerament insinuada per Le Goff. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.379]

Albert G. HAUF I VALLS, *Les cròniques catalanes medievals. Notes entorn a la seva intencionalitat*, dins *Historiografia catalana*, 39-75.

L'autor es limita a «analitzar amb deteniment els objectius exposats en els pròlegs de les obres» (43) següents: els *Gesta Comitum Barcinonensium*, iniciades a tall de crònica oficial laudatòria fins que s'amplia fins al panegíric amb Ramon Berenguer IV i amb Jaume I (43-45); el pròleg al *Llibre dels fets* d'aquest és com una tesi teològica: en ell s'ha realitzat la relació entre fe i obres; aquestes han fet palesa la protecció divina damunt el rei, el qual ha estat obedient a la voluntat de Déu (46-47); i aquestes són les «constants que marquen la tònica general i el sistema de vàlues de tota l'obra jaumina» (47) i expliquen els principals moments biogràfics i les elevades gestes, tal com mostren nombre de fragments textuals (49-57). La *Crònica* de Bernat Desclot diu estendre idèntica tesi a tota la dinastia, encara que de fet la concentra en el regnat de Pere II, el Gran (1276-1295); però la intenció exalçadora és dissimulada sota una absoluta objectivitat en la narració dels fets (58). En Ramon

Muntaner idèntica exaltació dinàstica, revestida de teologia, s'estén, d'una banda, a tota la Mediterrània, i de l'altra el cronista hi deixa traspuar la pròpia passió pel tema de la constant topada amb els Anjou. Ell és el narrador i reconta allò que ha viscut directament, amb tanta objectivitat com domini novel·lesc; alhora aprofita l'ocasió per a recordar les condicions de què depèn que la glòria continuï ben enganxada a la dinastia de Barcelona (la concòrdia entre les branques del mateix tronc), i avisa les dues grans potències que li porten la contrària: el papat i França (59-62). Amb la *Crònica* de Pere III passem «a la manipulació refinada i subtil, a la documentació minuciosa posada al servei de la raó d'estat i de l'ambició personal d'un rei» (63), tot adobat de faisó que «la divina Providència no és altra cosa que un instrument del tot subordinat al ,nós' autocràtic i cínic del sobirà» (64), fins i tot en la venjança. La *Crònica dels reis d'Aragó o de Sant Joan de la Penya* era destinada a donar una síntesi oficial de les anteriors en tots els territoris de la corona, car n'hi havia versions en llatí, català i aragonès (65-66). Les històries del segle XV ja no se centren en la corona, ans en l'aportació d'altres estaments al bé de la terra, començant per les grans cases nobles, en particular els Pinós i Mataplana, protagonistes de les *Històries i conquestes...* de Pere Tomic (66-67) i del seu sintetitzador, Gabriel Turell (67-68) (la parcialitat profrancesca del qual també podria ésser del segle XV, car Renat d'Anjou pertanyia a la Casa de França). De *La fi del comte d'Urgell* cap estament no en surt absolt, car tots són culpables de la traïció, de la qual fou víctima el comte Jaume d'Urgell i tots ho paguen havent-ne de sofrir les conseqüències (69-70). — J. P. E. [19.380

M. José CASAUS BALLESTER, *Noticias de las casas de Silva e Híjar según un documento del siglo XVIII*, dins «Emblemata», 10 (2004), 333-359.

M. José CASAUS BALLESTER, *Acumulación de posesiones y títulos nobiliarios de la Casa de Híjar (Teruel) siglos XIII-XVIII*, extret de «Anales de la Real Academia Matritense de Heráldica y Genealogía», VIII (2004 = Homenaje a D. Faustino Menéndez Pidal), 213-250

La part relativa a la casa d'Híjar (354-357) en el document esmentat (Saragossa, Arxiu de la Diputació, *Fondo de Híjar*) entra en el nostre camp pel fet que el fundador, Pedro Fernández, era fill il·legítim de Jaume I i tant ell com els seus successors es relacionaren constantment amb la corona i amb els seus diversos estats, en particular amb Catalunya per casament amb noies de cases nobles i per intervenció en afers diversos, com per exemple actuar a favor de Jaume d'Urgell abans de la decisió de Casp; aquesta intervenció durà el temps de les dinasties de Barcelona i dels Trastámara. De més a més, entre els títols nobiliaris dels Híjar hi ha els vescomtats d'Èbol, Canet, Illa i Alquerforadat.

El darrer tema és específicament tocat en el document del mateix fons, intitulat *El excellentísimo Señor Duque y señor de Híjar tiene los estados, títulos y apellidos siguientes*, en el qual consta que les successives generacions d'aquella raguèlia s'emparentaren amb les d'Anglesola i Miralcamp (216), Centelles de Nules, Vescomtes de Cabrera i de Bas (217), Borja, de Gandia, i Roís de Corella, de Cocentina (221), Milany, comtes de Vallfogona, comtes d'Empúries (242), i les baronies de Pinós, Castellà (243), Peramola (244), Guimerà, Èbol, Vallsanta; i So (245), Alquerforadat, Canet, Fenollet-Illa, Portella (246), Lluçà i Mataplana (247). Hi ha bibliografia (247-250). — J. P. E. [19.381-19.382

Jaume GODOY, Antoni COBOS, *Una inscripció mètrica medieval a Sant Esteve de Vilacolum*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 37 (2004), 412-414.

Els autors transcriuen el text llatí d'una làpida del segle XIII situada a la façana sud de la dita església parroquial, la tradueixen al català, n'analitzen la mètrica (versos lleonins) i la comparen amb la d'una altra inscripció publicada per Josep M. Marquès el 1998 i amb un poema del *Cançoner de Ripoll*. — J. de P. [19.383

Alejandro VALIÑO ARCOS, *La recepció del arbitraje romano en Els Furs de València*, dins «Studia et Documenta Historiae et Iuris», LXIX (2003), 483-539.

L'autor, recordats estudis anteriors (484-485), es pregunta si el Dret Romà influí en els *Furs de València* i compara la legislació d'aquests sobre el tema amb el *Codi de Justinià* i el *Digest*; resumeix l'escassa doctrina dels *Furs* sobre l'arbitratge i analitza en particular els quatre paràgrafs del *Fur* 30 (485-490) amb el resultat que l'arbitratge foral es basa en el ‚receptum‘ i el ‚compromissum‘ del Dret Romà (490), anàlisi més detallada basada en els texts tant dels *Furs* com del dret romà (491-514), i encara més precisa en allò que toca la persona de l'àrbitre, els seus drets i obligacions, amb exclusió de dones, menors de vint anys i d'altres inhabilitats (521-539). — J. P. E. [19.384

Josep PELLICER I BRU, *Concessió para encuniar millareses a Arnal Llorens, de València (1240)*, dins «Gaceta Numismática», núm. 148 (marzo 2003), 49-56.

Una concessió de Jaume I a Arnau Llorens per a encunyar millaresos a la ciutat de València, ací transcrita de l'edició documental de Robert I. Burns (23), és precisada amb la distinció numismàtica entre ‚miliarès‘, introduït per l'emperador Constantí, i ‚millarès‘, moneda de la Baixa Edat Mitjana, les característiques de la qual són exposades amb paràgraf del *Manual català de mercaderia* (24-25). — J. P. E. [19.385

Marc TROTTIER, *Vers breu e Vers estrany: A Re-examination of two neglected poems by Cerverí de Girona (PC 434A-66 and PC 434A-68)*, dins «La France latine. Revue d'Études d'Oc», núm. 136 (2003), 193-205.

Els dos sirventesos de Cerverí de Girona fins ara desestimats, es troben a Barcelona, BC, ms. 146, ff. 13-14, ambdós publicats per Martí de Riquer el 1947 i ací repetits (203-206); el *Vers estrany* és repetició xifrada del *Vers breu*; serien del 1269 (197); el text del segon es forma per introducció de dues síl·labes estranyes entre les dues síl·labes o les lletres d'un bisíl·lab o d'un monosíl·lab, com, per exemple, el ‚Tart‘ del *Breu* es converteix en l'*Estrany* en ‚Ta/flama/rt‘, joc intencionat únic en tota la poesia trobadoresca, destinat a destacar-se l'autor dels altres poetes de cort i, qui sap, si utilitzable en l'escola de la casa reial. — J. P. E. [19.386

Carme BATLLE I GALLART, *Berenguer de Montcada (†1268), un català a la cort de Castella i la seva família*, dins «Misc. Arnall», 131-153.

Les circumstàncies familiars i l'actuació d'aquell Montcada a la Cort de Castella són àmpliament documentades en el seu testament castellà, conservat en còpia a Barcelona, ACB, *Pergamí*, 4-2-23, ací transcrit (148-152). Les informacions consignades en el testament són ampliades per l'autora, tant en el sentit de reconstruir la família Montcada (132-138), com en el de la presència d'aquell personatge a Castella en el marc de la conquesta de Múrcia i posterior servei a Alfons el Savi (130-141), o en el de la consegüent considerable fortuna, situada a Barcelona, València, Alacant, Oriola, Cartagena, Carmona i Sevilla (142-147). Llegà considerables quantitats ‚por a libros‘ a diversos dominics del convent de Sevilla (149 i 143). Quant a Barcelona, les darreres voluntats eren consignades en una ‚carta‘ dipositada a Santa Caterina de Barcelona i, tant com calgués, s'havien de concretar a coneguda de sant Ramon de Penyafort (152). — J. P. E. [19.387

Mª Pilar SENDRA BELTRÁN, *El capbreu d'Elisenda de Rindeperes (1278)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 23-24 (2002-2003), 167-193.

En començar, l'autora recorda allò que era un capbreu i algunes de les obres que ja des del s. XVI foren dedicades al tema, com el *Stylus capibrevandi, cum multis quaestionibus...*, de

Francesc Solsona, o, ja en el segle XVIII, el *Tratado de la cabrevación...*, de Jaume Tos i Urgellès (168-169), també les aportacions recents (169, nota 7). L'autora, ultra el conjunt del document, n'analitza els diversos extrems, amb particular atenció als objectes capbreuats, a llurs quantitats i a les mesures i a la llista de masos esmentats de forma nominal (183-186, amb croquis de la contrada: 187). El dit capbreu es conserva en pergamí original a Barcelona, AProvincial dels Franciscans de Catalunya, i en còpia en el mateix arxiu, fons de Sant Tomàs de Riudeperes, 394; n'és ací transcrita la part relativa als censals que feia a la senyora cada mas de la parròquia d'Orís, la seva repetició en documents diversos fins al 1793 (188-192), i una seva pàgina reproduïda en fotografia (193). — J. P. E. [19.388

Stefano M. CINGOLANI, *Historiografia catalana al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291). Edició i estudi de textos inèdits. I. Crònica del rei Pere*, dins «Misc. Arnall», 201-227.

L'autor comença queixant-se del poc treball d'estudi esmerçat en els texts historiogràfics catalans de la Baixa Edat Mitjana, situació descoberta en l'estudi de la *Crònica* de Bernat Desclot, amb l'objectiu de col·locar-la en el marc de la historiografia europea d'aquell moment i de copsar-ne la ideologia i «les dinàmiques de difusió i manipulació de les notícies, resseguint també els camins de la propaganda» (203). Primer resultat d'aquest estudi és el descobriment en el ms. 251 de la BC del text que l'autor anomena *Crònica del rei Pere*, i en el ms. 152, el que també anomena *Llibre del rei Pere* (203-204); tenim ací la transcripció de la *Crònica...* (207-226), que narra fets sicilians posteriors a les Vespres i de la Croada contra Catalunya, des del desafiament de Burdeus fins al setge francès a Girona, i la defensa global del país des de Barcelona; és particularment interessant el dictamen d'una comissió de savis sobre la submissió feudal de la casa reial del regne emfitèutic de Mallorca a la de Barcelona (219). Hi ha bibliografia (226-227). — J. P. E. [19.389

Stefano M. CINGOLANI, *Historiografia catalana al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291). Edició i estudi de textos inèdits. 3. "Gesta Comitum Barchinonensium IV"*, dins «Llengua i Literatura», 15 (2004), 7-30.

Segons l'autor d'aquest títol, la historiografia catalana medieval no té l'atenció que necessita: ni són editats tots els textos que la integren ni han estat identificades amb la precisió suficient algunes obres, l'existència de les quals ha estat fins avui simplement ignorada. L'autor exposa algunes d'aquestes deficiències a propòsit dels *Gesta Comitum Barchinonensium* i d'aquells textos que fins ara havien estat considerats com a meres interpolacions a la *Crònica* de Bernat Desclot. Cingolani parteix del convenciment que el període considerat fou molt fructífer en relats històrics i en propaganda política, i creu haver identificat el *Llibre de l'infant En Pere*, la *Crònica del rei En Pere* i el *Llibre del rei En Pere*. Venturosament fa saber que té aquests textos en curs d'edició en diverses revistes. Ací es limita a publicar allò que Miquel Coll i Alentorn anomenà els *Gesta Comitum* ampliat, en edició parcial, centrada en aquelles parts que troben correspondència segura en l'obra de Desclot, amb les notes indispensables per a posar-les en relació amb relats paral·lels i per assenyalar les novetats que aporten. Els texts editats provenen de Barcelona, BC, mss. 152 i 487. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.390

Pere POY, *We are not a Country without a Bible: The Catalan Translations of the Holy Scripture through History*, dins «Angelicum», 81 (2004), 891-911.

L'autor planteja el tema dels contactes reals entre Cristianisme i Cultura, una de les manifestacions dels quals rau en la presència de la *Bíblia* dins una cultura determinada i en particular en les seves traduccions, i resumeix les notícies tant sobre la presència de bíblies com sobre les traduccions (fragments parcials, *Saltiris*, mostres hebreues i obres literàries com

la *Biblia rimada de Sevilla* o el *Gènesi d'Esriptura*), que es concentren en la del segle XIV (la dels manuscrits de Peiresc, Colbert i Marmoutier de París, BN, i de Londres, BL, Egerton) i en la o les del s. XV (personificada en la *Biblia* atribuïda a Bonifaci Ferrer i impresa a València 1478: 895-899); de més a més, recorda els deu *Saltiris* conservats en algun dels Països Catalans; quant als segles moderns, recorda que després de la traducció i edició de la *Biblia* del 1478 i de la publicació del *Saltiri* de Joan Roís de Corella el 1490, les traduccions bíbliques als Països Catalans experimentaren una ruptura [per culpa de la Inquisició Española?], que duraria fins al 1832. [Les notícies dels segles XIX i XX cauen fora del nostre camp]. — J. P. E. [19.391]

Curt WITTLIN, *Manuscrits i edicions de la "Legenda aurea" rossellonesa catalana: una mina de materials per a la lexicologia i dialectologia històrica*, dins «Misc. Veny, 2», 123-145.

Joan Coromines, amb la col·laboració de dos altres filòlegs, publicà el 1977 la *Legenda aurea* en traducció medieval catalana a base del manuscrit P, de París, BN; un any abans, el P. Nolasc del Molar havia publicat a Olor una edició completa del ms. V, de Vic, BEpiscopal. Ambdues edicions segueixen el manuscrit B, de Barcelona, en les llacunes que presenta P, i algun dia podrien i haurien d'ésser unificades i el resultat llavors podria ésser contrastat amb les modernes edicions del text llatí. Amb exemples de tot ordre, Wittlin demostra que som lluny de posseir-ne un text català satisfactori i, això no obstant, amb la utilització de les diverses variants conservades demostra l'alt interès d'aquest text com a vehiculator d'una llengua encara poc fixada, lèxicament rica i plena de petits tresors amagats. — J. de P. [19.392]

Patrizia SARDINA, *Galee, saettie, pirati e marinai a Lipari fra angioini e aragonesi*, dins «Archivio Storico Siracusano», III/XVII (2001), 41-74.

Immediatament després de les Vespres Sicilianes aquella illa i els seus estols col·laboraren amb les forces de Sicília contra els Anjou, però aquests maldaren a reconquerir-la cosa que obtingueren el 1339; entorn el 1392 els pirates catalans substituïren els genovesos en el domini d'aquella mar, cosa que permeté tant als reis Martí com als Trastámara d'assegurar el domini sobre Lípári i les seves aigües (61-65). Un document del 1417 parla d'un carregament de gra enviat de Mazzara (Sicília) «ad unu catalanu qui està en Palermu» (72; de l'ACom. de Palerm, reg. 26). — J. P. E. [19.393]

Annamaria ANNICCHIARICO, «Narracions en vers» *catalane medievali. Appunti e materiali per una guida bibliografica* (Sussidi eruditi, 60), Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 2003, 100 pp.

Preedició d'una part d'una *Guia bibliogràfica* de la Literatura Catalana Medieval, en curs de preparació (5*), parcialment delimitada a les ‚narracions en vers‘; les pàgines inicials exposen el ‚status quaestionis‘ (15) d'un gènere literari definit ‚novellística catalana in versi‘ (10), que des d'un punt de vista mètric es presenta en forma de ‚noves rimades‘ i de ‚codolades‘ (7-8), les composicions del qual tant poden ésser llargues com curtes i quant al contingut es diferencia en tres camps, el de tema religiós, el de temàtica cavalleresca i el d'interès laicociutadà (7); representaria el pas de la literatura des de les mansions senyorials al poble, també quant a la llengua, definitivament catalana (10-12). Hauria nascut entorn el 1280 en el moment en què Lull començava d'escriure el *Blanquerna* i el *Fèlix* (14-15). El cos de l'estudi segueix les tres àrees de narrativa cavallerescocortès (17-40), de ‚contes plaents‘ i similars (41-67) i d'emergència de l'actualitat o la història entre realitat i al·legoria (69-74). De les obres integrades en cada una de les tres seccions n'és presentada temàtica i problemàtica críticament estudiada, i les perspectives de recerca i les hipòtesis de treball. Clouen l'estudi la bibliografia (77-90) i la taula unitària d'antropònims i de títols d'obres (83-89). — J. P. E. [19.394]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Estudiants catalans a la Universitat de Bolonya (segle XIII)*, dins «Misc. Julià», 123-143.

L'autor recorda l'atracció que Bolonya exercia damunt els estudiants de dret, tant civil com canònic, atracció que el futur sant Ramon de Penyafort rebé mentre fou estudiant i exercí en ésser mestre; els estudiants catalans d'aquella escola són coneguts pels préstecs a què hagueren de recórrer, notarialment documentats; els documents d'arxius barcelonins ja foren aprofitats per Joaquim Miret i Sans i són ací rcordats (125-129); l'autor, de més a més, afegeix els que figuren en volums diversos del *Chartularium Studii Bononiensis*, on també és recordada la 'Torre dei Catalani' (129-134); afegeix les notícies documentades sobre compra-venda de llibres en què intervingueren estudiants catalans, volums dels quals normalment coneixem el preu en lliures bolonyeses; eren tots de dret aquells dels quals coneixem els títols; en un cas d'empenyorament, aquest afectà «VII volumina librorum», els títols dels quals no consten (135-139); hi havia estudiant que es podia permetre de tenir criat; almenys un morí a Bolonya, on s'obrí el seu testament (140); hi ha llista dels catalans documentats el darrer terç del segle XIII (141-142); en algun moment, els catalans representaren el 48% dels hispànics (143). — J. P. E. 19.395

Juan F. UTRILLA UTRILLA, *Historia y ficción en las crónicas aragonesas: cronistas y propaganda política en la Edad Media*, dins «Aragón en la Edad Media», XVIII (2004), 83-113.

Més de la meitat d'aquest estudi és dedicat a les cròniques aragoneses (algunes d'elles de Navarra i Aragó) anteriors a la unió amb Catalunya. Quant a les quatre cròniques catalanes pròpiament dites, només la de Bernat Desclot inclou aquell període anterior i encara «con el único objetivo como es la exaltación del conde barcelonés», en particular en narrar la unió d'Aragó a Catalunya (101-102); la *Crònica de Sant Joan de la Penya* en llatí, aragonès i català, per la seva vàlua es convertí en font de la posterior història aragonesa, tot i que no descarta els aspectes llegendaris de reis i regne (103-107); la *Coronica* de Gauberto Fabricio de Vagad, en canvi, «su apasionamiento, su subjetividad son de tal calado que impregnan a toda su obra de un cierto aire de ‚superchería‘ y falacia» (109). — J. P. E. [19.396

Enric BASSEGODA PINEDA, *La batalla de les Illes Formigues en Desclot i Muntaner*, dins «Quaderns de la Selva», 16 (2004), 81-103.

Aquestes pàgines no sols recorden aquelles gestes a base de les cròniques respectives dels dos autors, ans també amb el contrapunt teòric de la doctrina de Francesc Eiximenis en el *Dotzè del Crestià*. Els dos cronistes narren respectivament aquells fets en els capítols 154, 158, 165 i 166 el primer, i en els 127 i 129-137 el segon; del conjunt de dades en resulta clara la doble acció victoriosa, la primera, davant Roses, protagonitzada pels almiralls barcelonins Ramon Marquet i Berenguer Maiol, de la qual restà una lliçó a aprendre, la dels senyals lluminosos nocturns per a ésser reconegudes les naus del mateix estol (lliçó ben explicitada per Eiximenis) i la segona capitanejada per Roger de Llúria un cop les galeres sicilianes s'hagueren sumat a les catalanes, entorn les Illes Formigues. Les narracions subratllen la protecció divina a desgrat de l'excomunió papal i la fidelitat dels actors al rei Pere el Gran; Desclot, de més a més, fa acabar tràgicament tota la història amb la mort del gran heroi, el rei, després d'haver obtinguda victòria damunt un enemic molt superior i d'haver assegurat el futur de la pròpia gent i terra. — J. P. E. [19.397

Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *La plaga de Faraó. La llegenda de les mosques de sant Narcís en les cròniques medievals*, dins «Revista de Girona», núm. 226 (setembre-octubre 2004), 58-62.

Els mateixos cronistes catalans (*Gesta Comitum Barcinonensium*, Bernat Desclot, Ramon Muntaner) són testimonis de la impressió de potència que els féu l'exèrcit croat i del consegüent temor que envaí el de Catalunya; però Desclot i Muntaner defensen una teologia, la de

«Deus superbis resistit, humilibus dat gratiam». La magnitud de la desfeta francesa, víctima d'una pestilència, colpí els historiògrafs italians, tant si hi veien 'miracle' (Jacopo Doria, Salimbene de Adam), com si eren més 'racionalistes' (Giovanni Villani, acompanyat del francès Guillaume de Nangis). Els *Gesta...* ja relacionen la pesta amb la profanació del sepulcre de sant Narcís i el sicilià Bartolomeo di Neocastro (*Historia sicula*) ja fa sortir mosques innombrables de la tomba profanada; a Catalunya, les mosques de sant Narcís compareixen tard: Pere Tomic i Berenguer de Puigpardines. La 'Plague as punishment' té llarga tradició en la narrativa medieval. — J. P. E. [19.398]

Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, "Fieri pax per eum": Carles II d'Anjou a la "Crònica" de Muntaner, dins «Estudis Romànics», XXVI (2004), 129-153.

Sense abandonar mai la seva perspectiva providencialista, Muntaner presenta Carles I d'Anjou com un monarca castigat per la seva supèrbia, i Carles II com un cristià fervent, home just i cavaller coratjós. En aquestes valoracions coincideix amb d'altres historiadors medievals. Muntaner presenta el segon Carles com un partidari de la pau amb la casa de Barcelona i no li escatima els elogis, posats sovint en boca dels seus enemics. La *Historia sicula* de Bartolomeo di Neocastro és menys generosa amb el príncep napolità que els cronistes catalans, especialment l'empordanès. — J. de P. [19.399]

Jaume de PUIG i OLIVER, *El pagament dels inquisidors a la Corona d'Aragó durant els segles XIII i XIV*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 175-222.

Johannes Vincke anuncià, però no publicà, un article sobre el tema. Ja en la introducció a la seva *Zur Vorgeschichte der spanischen Inquisition...* del 1941, li havia dedicat cinc pàgines i entre els *Urkunden* afegí el regest dels documents de matèria econòmica que haurien hagut d'ésser el canemàs d'aquell article. L'autor repesca el tema on el deixà Vincke i l'estudia sobretot a base de la documentació indicada per aquell. El resultat és que en la corona catalano-aragonesa el tribunal de la fe era una Inquisició d'Estat i que les finances inquisitorials es ressentiren dels alts i baixos de les reials, i això determinà que el tribunal hagués de dependre d'ell mateix o de la seva capacitat de multar i confiscar, perquè el rei anava crònicament curt de recursos. D'altra banda, el model convertia el tribunal de la fe en una joguina del rei, amb les conseqüències ambigüitats i concussions. Són publicats en apèndix quaranta documents d'ACA, entre els quals hi ha els trenta-dos aplegats per Vincke. — J. de P. [19.400]

Anna ALBERNI, «Intavulare». *Tavole di canzonieri romanzi* (serie coordinata da Anna Ferrari). I. *Canzonieri provenzali*. 2. *Bibliothèque Nationale de France*. I (fr. 854). K (fr. 12473), a cura di Walter MELIGA, Mucchi Editore, Modena 2001, pp. XVI + 327 + 24 figure, dins «Cultura Neolatina», LXIII (2003), 369-377.

Dins aquest comentari a aquella edició de taules de cançoners provençals, l'autora es fixa en les cinc composicions d'aferriçada polèmica política i propagandística dedicades a atacar la Croada contra Catalunya del 1285, escrites per Pere II el Gran, Pere Salvatge, Bernat d'Auriac, Roger Bernat III de Foix i un poeta anònim, transmeses pel ms. I (i en el C: París, BN, fr. 856), però no en el K; enfront de la hipòtesi que haurien estat afegits a k, font de K i de I, després de la còpia de K, Alberni suggereix que haurien estat afegits directament a I. — J. P. E. [19.401]

Odd Inge LANGHOLM, *The Medieval Schoolmen (1200-1400)*, dins *Ancient and Medieval Economic Ideas and Concepts of Social Justice*, edited by S. TODD LOWRY, Barry GORDON, Leiden – New York – Köln, E. J. Brill 1998, 439-501.

Aquestes pàgines presenten la doctrina econòmica d'autors medievals agrupats sota idees predominants: el concepte de justícia seria ben present, entra d'altres, en els escrits de sant Ramon de Penyafort; la de formular un codi per a mercaders, en ell mateix i en Guiu Terrena; la d'insistir en la validesa del contracte: altra vegada, Ramon de Penyafort, que també es manifesta entorn el gran tema de la usura o de la recompensa per un diner posat en préstec; Guiu Terrena s'estenia entorn de l'ús i abús del diner. — J. P. E. [19.402]

Jerôme BÉNÉZET, Christian DONES, Jean-Pierre LENTILLON, *À propos de la découverte recente d'objets numismatiques hispano-arabes dans les Pyrénées Orientales (France)*, dins «Gaceta Numismática», núm. 151 (des. 2003), 17-22.

En el terme municipal de Vilallonga dels Monts foren recentment trobats un felús i un pes numismàtic. Només el felús, ací descrit (18-19), conté inscripció, la ritual en les monedes sarraïnes. Ambdós objectes serien de la primera meitat del s. VIII. Hi ha bibliografia (21-22). — J. P. E. [19.403]

Christian FOLCH IGLÉSIAS, *Estratègies de conquesta i ocupació islàmica del nord-est de Catalunya*, dins «Quaderns de la Selva», 15 (2003), 89-103.

L'estratègia és descoberta a base d'un grup de topònims presents en la documentació dels segles IX-XI (qal'a, ribât, balat (Palatium), munya (Al-munia), bury, hiras (cerasia)/cira-ra/guardia i phafus (far), que assenyalarien la primera estructura de l'estat emiral i seria anterior al 801: 141); les darreres pàgines donen la llista dels dits topònims —i d'algun altre— en les diverses comarques gironines (148-151). Hi ha croquis geogràfic i bibliografia (152-154). — J. P. E. [19.404]

Xavier BALLESTÍN I NAVARRO, *Cultura i educació musulmanes als Països Catalans a l'Alta i Baixa Edat Mitjana*, dins «Misc. Arnall», 22-37.

El major nombre de pàgines és dedicat a recordar el planteig i la gradació de les escoles sarraïnes, a partir de l'escola bàsica d'Alcorà, sense oblidar allò que representaven els viatges en la intercomunicació de coneixements dins el món mental unitari de l'Islam, viatges que, des del 'Sharq al-Andalus', haurien minvat des de la segona meitat del segle XII; en canvi, hom hauria insistit a «conèixer en profunditat les peculiaritats del discurs, gramàtica, pronunciació, escriptura i lèxic del text sagrat» (31), punts en els quals haurien destacat els cinc alfaquins, originaris de Tortosa o de Lleida, esmentats en les pàgines 31-32. Hi ha llista de texts d'autors àrabs (33-34) i bibliografia actual (34-37). — J. P. E. [19.405]

Simonne TEIXEIRA, *Geógrafos árabes na Marca Superior de al-Andalus: contribuição para a História e a Arqueologia Medieval*, dins «Dimensões. Revista de Historia da Ufes», 15 (2003 = *Historia, Cidadania e Educação*), 317-333.

L'autora es proposa de reconstruir l'estructura econòmica i la política de la Marca Superior d'al-Andalus a partir de les dades fornides pels viatgers i els geògrafs musulmans sobre zones de regadiu, en particular per Ahmad al-Udrî, mort a València el 1085, en el seu *Nizan al-mryan fi l-masalik wa-l-mamalik*, descobert fa uns cinquanta anys a El Caire (319-320). Els plans d'irrigació eren establerts per les comunitats amb les consegüents zones de producció, protegides pels 'hisn' com castells, on la població trobava refugi; el 'tagr' era la zona de frontera, governada per autoritat militar sota directe control reial; la Marca Superior es dividia en nou districtes, els primers dels quals eren Tortosa, Tarragona, Lleida i Barbantana (326), en continuïtat amb les divisions romanes; ni que sigui de forma desconnexas, al-Udrî proporciona notícies tant sobre les expedicions de frontera com sobre les característiques, especialment

productives, de cada una de les ciutats i de llur entorn (327-330). Hi ha bibliografia (332-333). — J. P. E. [19.406]

Dolors BRAMON, *El Castell d'Òdena, citat en una crònica àrab d'un autor anònim medieval magribí*, dins «Revista d'Igualada», núm. 13 (abril 2003), 7-8.

L'anònim *Hikr bilâd al-Andalus* esmenta un topònim de Catalunya, fins ara no identificat: ‚W..n.h‘, que l'autora translitera en ‚Wuinah‘ i identifica amb Òdena. — J. P. E. [19.407]

Pere BALANÀ I ABADIA, *De la Tortosa i la Lleida a la Saragossa andalusines: la via fluvial i la terrestre*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 7 (2003), 305-308.

Les notícies proporcionades per Al-Zuhri i al-Idrissi completades amb dades arqueològiques permeten a l'autor de refer les jornades del desplaçment entre Saragossa o Lleida a Tortosa, tant pel riu com per terra. — J. P. E. [19.408]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *L'Aljama islàmica de Tortosa a la Baixa Edat Mitjana*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 7 (2003), 179-230.

Després de la conquesta, la pluralitat de senyories de Tortosa acabà unificant-se en mans de Jaume II, ni que fos com a cambra de les successives reines; des d'aleshores la vida de la moreria tortosina és coneguda a través de la documentació d'ACA, *Canc., reg., Cartes reials diplomàtiques*, i *Pergamins*, de Tarragona, AH, *Protocols. Tortosa*, o de Tortosa, AHCTerres de l'Ebre, *Caixa de moros i jueus*; es governava pels documents de capitulació en la conquesta i pels privilegis reials posteriors, constantment confirmats i ampliat (187-189); la vida col·lectiva de l'aljama sarraïna es veié sacsejada per alguns avalots (190-194), però el normal era que es trobés sota el govern local dels propis cadí, alamí, salmedina i adelantats (194-200), sotmesa a càrregues fiscals com la quèstia o peïta o les exaccions pròpies dels moros, de vegades en conflicte amb les dels cristians, i l'endeutament de l'aljama (201-213); aquesta disposava dels propis monopolis reials de carnisseria, forn i almàssera a Benifalset (214-217). Els sarraïns havien de portar peces de roba específiques, relacionar-se amb els cristians, canviar de residència i manifestar-se col·lectivament de forma condicionada (218-226); les darreres pàgines apleguen informació sobre llur activitat econòmica (226-230); cada un dels dits apartats recull els fets de l'aljama tortosina documentats en els fons arxivístics. — J. P. E. [19.409]

Paul E. CHEVEDDEN, Robert Ignatius BURNS, *Negotiating Cultures. Bilingual Surrender Treatises in Muslim-Crusader Spain under James the Conqueror* (The Medieval Mediterranean. Peoples, Economies and Cultures 400-1453, 22), Leiden, E. J. Brill 1999, XVIII i 279 pp., 13 làmines i 3 mapes.

S'han conservat a l'ACA, *Documents en àrab*, dos pergamins originals amb tractats de rendició bilingües, el de Xàtiva 1244 i el d'al-Azraq, senyor d'Alcalà, ací críticament editats. — J. P. E. [19.410]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *La incursió de l'exèrcit de Granada de 1304 pel Regne de València i l'atac a Cocentaina*, dins «Alberri. Quaderns d'investigació del Centre d'Estudis Contestans», 15 (2002), 53-149.

L'any 1304, que començava amb la pau amb Castella, visqué sota fortes preocupacions pel perill d'atac combinat per terra i per mar des del Regne nassarí de Granada, atac reconstruït

amb detall en les pàgines inicials 55-90; per terra fou protagonitzat pel ‚condottiero‘ Alabbàs i els seus genets que sembraren el pànic i la destrucció pel sud del País Valencià, però foren escalabrats per Roger de Llúria en llur intent de conquerir Cocentaina (65-76); en recular vers Granada s'endugueren nombre de sarraïns, molts dels quals després hagueren de tornar. La narració és particularment interessant perquè, basada en la documentació d'ACA, *Canc., reg.*, ens permet de conèixer l'atenció constant de Jaume II i la seva direcció de tot l'afer, amb totes les repercussions, també diplomàtiques, per exemple amb el Regne de Castella; cinquanta-dos dels documents relatius a aquell afer, del registre 307 i d'altres, també de les *Cartes Reials Diplomàtiques*, són transcrits en la segona part de l'estudi (92-149). — J. P. E. [19.411

Carmen DÍAZ DE RÁBAGO HERNÁNDEZ, *Sobre el significado del topónimo ‚Xivert‘ (Maestrazgo castellonense)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIX (2003), 409-412.

El primer autor que documenta aquell topònim fou al-Idrisi (1100-1166), ‚Sbrt‘ = ‚Xbrt‘; Yaqt (1179-1229) escriví ‚Subrut‘ = ‚Xubrut‘ i també abans de la conquesta el 1169 Alfons II de Catalunya-Aragó donà el lloc al Temple amb la denominació ‚Exuvert‘, i després de la conquesta ‚Xuvert/Exivert‘, i d'aquest, ‚Xivert‘; significaria ‚ermot‘ [la muntanya on era edificat el poble es veu pelada i inhòspita]. Hi ha bibliografia (411-412). — J. P. E. [19.412

María Dolores LÓPEZ PÉREZ, *La colonia mercantil catalanoaragonesa en el Maghreb central: la incidencia de la coyuntura política interna en los intercambios comerciales (los disturbios de Orán de 1388)*, dins «Misc. Juliá», 365-380.

Les tres lletres de Joan I a Abu Hammu, soldà de Tremeçèn, dels anys 1388-1390, ací transcrites (377-380), demanen al dit soldà justícia per la mort i confiscació de béns de mercaders mallorquins, anomenats en la darrera, en ocasió d'una lluita entre l'esmentat soldà i el seu pare (399), i són per a l'autora ocasió de refer la turmentada història dels regnes del Maghreb i en particular del de Tremeçèn, constantment amenaçat pels altres, durant el segle XIV, basant-se no sols en investigacions recents, sinó també en la narració d'Ibn Jaldun (371-372). — J. P. E. [19.413

María Teresa FERRER I MALLOL, *El Piero da Rabat, catelano corsaro crudelissimo, de la novel·la LIV de Giovanni Sercambi, és Pere Fuster, corsari valencià renegat?*, dins «Hom. Massot», 215-222.

L'autora proposa la hipòtesi d'identificació entre aquella figura literària del Piero da Rabat de la LIV de les *Novelle* de Sercambi, escrites des del 1399, amb el corsari valencià renegat, Pere Fuster, en realitat Francesc Fuster, ben documentat a l'ACA, *Canc., reg.*, i resumeix allò que és conegut de la paral·lela trajectòria biogràfica i corsària d'ambdós. — J. P. E. [19.414

J. Luís MENÉNDEZ FUEYO, «*Moros en la costa*» y la red de torres para la defensa del litoral costero en el Reino de Valencia durante el siglo XVI: propuesta tipológica y evolución, dins «Aula de Humanidades y Ciencias Valencianas. Serie Histórica», 25 (2003), 187-241.

Durant el segle XVI la construcció de castells passà d'un planteig medieval al del Renaixement i l'autor, basat d'una banda en considerable bibliografia (236-238), d'on recull qualque fragment textual i alguna inscripció (239-241), i de l'altra en l'anàlisi de les construccions i de llur tipologia (torres prismàtiques: 190-2201; torres cilíndriques: 202-214, torres troncocòniques: 215-220; i torres poligonals: 220-225), assenyalava d'existència de cada un dels tipus en croquis geogràfics que no es limiten al Regne de València ans s'estenen al

litoral de Catalunya, a Sardenya i àdhuc a Sicília i formula una hipòtesi evolutiva dels successius títols (226-235). Hi ha nombre de fotografies, dibuixos i croquis. — J. P. E. [19.415]

Francisco A. ROCA TRAYER, *El Duque de Calabria y el Consell de Castellón de la Plana. La cuestión de los berberiscos*, dins «Estudis Castellonencs», 9 (2000-2002 [2004]), 35-116.

Durant tot el segle XVI el temor d'atac sarraí a les costes de la Mediterrània occidental fou constant font de preocupació per a les poblacions pròximes a la mar, també per a Castelló de la Plana i pobles veïns; ací són vists els anys en què el duc de Calàbria fou virrei de València (1526-1562), amb informacions de tipus més general, basades en abundant bibliografia (la biografia del mateix duc [44-48] o la de Barbarroja [48-51] o sobre el problema morisc en el Regne de València, amb els connexos de captius i redempcions [51-84]), o des de perspectiva més local, a base sobretot de constants referències i transcripcions de fragments de Castelló, AM, *Llibres del consell*, *Papers de governació*, completades amb València, AM, *Manuale de consells* i *Lletres missives*, on som informats fins al mínim detall, no sols dels constants sobresalts davant la presència de 'fustes sarraïnes' en les mars pròximes, sinó també de la contínua necessitat de defensa i dels mitjans concrets per a la mateixa, tant de construccions, com d'armes de tot tipus i de persones capaces d'usar-les i d'allò que cobraven, com de batusses bèl·liques en moments de desembarc musulmà en les costes de la contrada fins a Peníscola. En apèndix són transcrits sencers vint-i-quatre documents, datats entre el 1526 i el 1562, tots de l'AM de Castelló de la Plana (99-115). Hi ha dotze reproduccions de mapes, retrats de personatges i d'altres, normalment a tota pàgina. Assenyaem la notícia d'edicions dels *Furs, capítols i actes de cort* de corts valencianes diverses (63, nota 63) i de la d'un *Romanç sobre l'armada e exèrcit... sobre la presa de la Goleta i Tuniz*, de Bernardí Artés (75, nota 92). — J. P. E. [19.416]

Arturo LLIN CHÁFER, *Santo Tomás de Villanueva y los moriscos*, dins «La Ciudad de Dios», CCXVI (2003), 39-62.

Les pàgines 40-48 ressegueixen el tema dels moriscs valencians des de la conquesta de Jaume I, amb particular atenció al problema coent després que els agermanats en batejaren molts per força i que el 1525 l'emperador decidí que, si aquells batejats es quedaven en terra de cristiandat, serien tractats com a cristians; els arquebisbes de València miraren que hi treballessin persones com el venerable Joan Bta. Agnès i publicaren el 1538 les *Instruccions e Ordinacions per als novament convertits del Regne de València* i les *Ordinacions que han de servir els rectors e curats dels novament convertits del Regne de València*; des del 1544 el nou bisbe sant Tomàs de Villanueva se'n preocupà amb la visita pastoral i el sínode diocesà del 1548 i féu publicar la *Doctrina confessional per a les persones de òrdens sacres i en alguns llocs útil per a tots los altres confessants*, però el resultat hauria estat nul; els successors seguiren la trajectòria. Simancas, AG, *Consejo de Inquisición* i *Secretaría de Estado*, informen de la problemàtica valenciana més general, on també figura el temor a incursions sarraïnes ajudades pels moriscs. — J. P. E. [19.417]

Manuel ROSAS ARTOLA, *Notes sobre la vida domèstica d'una família de moriscos de Borriol a través d'un inventari del 1551*, dins *Plana de l'Arc*, V, 45-56.

L'inventari esmentat en el títol es troba a Castelló, AHM, *Protocols notariais* i és transcrit en les pàgines finals (54-56); per ell consta que els Faraig foren 'olim agareni' (46, nota 4); les informacions proporcionades per l'inventari permeten a l'autor de refer la caseta familiar, de només tres habitacions (46-47) i sobretot l'aixovar, particularment el femení, les peces del qual són resumides en quadre sinòptic (49) i il·lustrades amb fragments de dues pintures contemporànies. Hi ha bibliografia (50-61). — J. P. E. [19.418]

J. A. CATALÀ SANZ, Pablo PÉREZ GARCÍA, *Los moriscos de Cortes y los Pallàs. Documentos para su estudio* (Colección de monografías y fuentes, 22), València, Universitat 2002, 284 pp.

Si la documentació directa sobre el tema és minsa, els autors n'han trobat un bon rebost en l'ARV, *Reial Audiència*, i concretament en els plets discutits durant el segle XVI sobre l'atribució del senyoriu damunt la baronia a un dels pretendents, que fou la casa de Pallars, o els relatius al dret de pastura dins la dita baronia. D'aquesta font els autors n'han pogut aplegar quaranta-vuit documents, transcrits en el cos del llibre (65-284), que també il·lustren els episodis de rebel·lió, com el del 1526 en assassinar el comte de Pallars quan intentava de comunicar als moriscs l'ordre de baptisme donada per l'emperador Carles V, o el de refugiar-se i fer-se forts en la Mola en el moment de l'expulsió del 1611; però la major aportació d'aquests documents, resumida en les pàgines introductòries (11-64) és la clarificació que les pastures eren la base econòmica de la vida d'aquella comunitat. — J. P. E. [19.419]

Ferran GARCIA-OLIVER, *La Vall de les sis mesquites. El treball i la vida a la Vall d'ign medieval*, València, Universitat de València 2003, 244 pp.

La població dels sis pobles de la Vall era predominantment sarraïna i l'autor, basat en la documentació de València, ARV, *Governació, Mestre racional, Batllia, Protocols notarialis*, i sobretot *Clerecia, Llibre del justícia*, completada amb la de Madrid, AHN, *Osuna*, s'ha proposat de presentar principalment la vida diària d'aquelles poblacions, en la qual la característica predominant és la vinculació a la terra, que dóna un sentit de solidaritat, tot i la pertanyença a dues religions, i de continuïtat, tot i els canvis imposats per les estructures col·lectives. L'autor ha reelaborat durant dotze anys la seva tesi doctoral; el resultat ha estat aquest llibre en el qual a base principalment de la documentació judicial ha volgut captar la vida normal d'aquelles comunitats; en els capítols inicials ha aplegat la informació sobre l'espai, el treball i l'economia, tenint ben present que el creixement del territori agrícola havia reduït les terres comunals; després ha dibuixat les condicions de la vida tant individual com col·lectiva, i desembocat en la reconstrucció de la vida 'un día qualsevol'. — J. P. E. [19.420]

Jaime BLEDA, *Corónica de los moros de España*. Estudio introductorio por Bernard VINCENT, Rafael BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, València, Universitat de València 2001, 48 i 1096 pp.

La introducció dels dos responsables de l'edició (9-48) emmarca el moment històric i doctrinal en el qual el dominic valencià fra Jaume Bleda escriví els seus dos llibres sobre problema i 'solució' dels moros batejats però sense conversió interior, amb particular atenció als de València: la *Defensio Fidei in causa neophytorum, siue Morischorum Regni Valentiae* del 1610, i sobretot la *Corónica* del 1618. Tot i que en la seva bona fe fou enganyat per *La verdadera historia verdadera del rey Don Rodrigo* d'un pretès Abulcàcim Tàrif Abentarique, en realitat del morisc convers Miguel de Luna, que hauria falsificat el text i la notícia d'haver-lo descobert en els fons de El Escorial (39-40), fra Bleda era conscient que només es volia fiar de relats de testimonis immediats o de llurs narracions escrites i dels documents d'arxiu (39-44), tal com fa constar en la pàgina 460 del seu text, on davant la manca de coincidència entre els autors sobre una data ell declara: «yo quiero dar más fe al libro antiguo (!), que en Xatua se guarda en el archiuo con mucho cuydado, donde se dize...»; però una cosa és la fidelitat fàctica i altra l'objectiu al qual era encaminada la totalitat del seu text, la de defensar una solució «contrària a toda la política morisca seguida desde la conquista de Granada» (37 de la introducció), la de contemporitzar les exigències de la puresa de la fe amb les de l'economia, que portava a solucions aparents, com la de les campanyes d'evangelització, absolutament ineficaces, que, com en el cas del patriarca de València, Juan de Ribera, «en la pràctica y gobierno de esta gente seguía la opinión común de los que dezían que la ignorancia los excusava» (34-35). En aquest sentit, fra Bleda es proclama haver estat l'únic que davant els expedients de compromís (per a ell, maquiavèlics: 37), havia sostinguda l'única 'solució' doctrinalment correcta i

pràcticament eficaç, la de l'expulsió, i fins i tot d'haver estat capaç de convèncer-ne l'omnipotent duc de Lerma i el mateix «Felipe II d'estos Reynos y III de Castilla», per això mereixedor de tota la glòria terrenal i eterna, glòria de la qual també participava el ,valido', ni que només fos perquè col·lateralment pertanyia a la Casa de Gandia, perquè d'aquesta hauria profetitzat sant Vicent Ferrer que «lo any nou [1609] donarà un gran bram lo bou [el bou de l'escut dels Borja]...» (27-29). El llibre de fra Bleda ha estat completament reproduït de forma anastàtica; en la *Lista, o cathalogo de los valerosos cavalleros y capitanes, y de los famosos soldados que pelearon contra los moros...* trobem nombre de catalans com, ja en la primera columna «Guillem de Aguilón de Tarragona», o d'altres de més difícil identificació com en la quinzena aquell «don Guillen Ramon Dapifer», que no és altre que un Guillem Ramon de Montcada. — J. P. E. [19.421

Medieval Jewish Civilization. An Encyclopedia, edied by Norman ROTH, New York & London, Routledge 2003, XXII i 702 pp.

Els següents articles pertanyen al nostra camp: *Abraham bar Hayya (Hiyya)*, de Norman Roth (3-6); *Albigensians and Jews*, del mateix (14-16); *Aragón-Catalonia*, del mateix (31-35); *Barcelona*, d'Elka Klein (79-82); *Benedict XIII*, de Norman Roth (82-84); *Bible. Important Manuscripts from Spain*, del mateix (94); *Cartography and Geography*, del mateix (136-138); *Chronicles. Jewish*, del mateix (159); *Commerce*, del mateix (185-187); *Conversion by Jews. Spain*, del mateix (194-195); *Conversion to Judaism. Spain*, del mateix (202-203); *Disputations. Jewish-Christian. Spain*, del mateix (215-217); *Dominicans and Franciscans*, del mateix (219-223 i 224-225); *Fernando and Isabel*, del mateix (251-252); *Food use by Jews, Laws Relating to*, del mateix (262-263); *Gerundi. Jonah b. Abraham*, del mateix (305-308); *Ibn Adret, Salomon b. Abraham*, del mateix (335-341); *Isaac b. Sheshet*, del mateix (366-369); *Isbbili, Yom Tov*, del mateix (369-370); *Jaime I*, del mateix (375-377); *Languages. Used by Jews. Spanish*, del mateix (391-392); *Literature. Hebrew. Spain*, del mateix (408-410); *Lull, Ramon or Llull*, del mateix (416-418); *Medicine. Christian Spain*, del mateix (436-438); *Nabmanides*, del mateix (473-475); *Philosophy. Jewish*, del mateix (504-509); *Polemics. Anti-Christian*, del mateix (529-532); *Provence. Spanish*, del mateix (537-540); *Qabbalah*, del mateix (541-551); *Science and Mathematics: Abraham bar Hayya*, del mateix (587) i *Jewish Scientists in Late Medieval Spain*, del mateix (593-597); *Sicily*, del mateix (606-612); *Spanish Law. Jews in*, del mateix (612-619); *Valencia*, de José Hinojosa Montalvo (651-655). — J. P. E. [19.422

José Luis LACAVE, *Medieval Ketubot from Sepharad*. Transl. Eliahu GREEN (Hispania Judaica, 11), Jerusalem, Hebrew University Magnus Press, 2000, 269 pp.

La primera part dóna una descripció general del judaisme sefardí, atenent a la situació concreta en la que es trobava en els diversos regnes, on, per exemple, som informats que mentre els jueus de Catalunya coincidien en els costums amb els d'Europa, els de Castella tenien tirada a identificar-se amb els d'Al-Andalus. La segona part presenta, descriu i publica els trenta exemplars de ,Ketubot' sefardís; és notable la reconstrucció de la mallorquina del 1327; de les dues de Cervera es dedueix que en aquella població hi havia dues jueries. — J. P. E. [19.423

María José CANO PÉREZ, *Los notables judíos de Cataluña y el Sur de Francia según el Sefer Massa'ot de Benjamín de Tudela*, dins «Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos. Sección de Hebreo», 53 (2004), 73-95.

Entre els anys 1159 i 1173, Benjamí de Tudela féu un llarg viatge que, de Saragossa el portà a Palestina i al Yemen; passà per Catalunya, començant per Tortosa, però en el seu *Sefer masa'ot* només dedica un paràgraf de sis línies a Barcelona (74-75) i una referència a Girona

(77); de Barcelona subratlla la vivesa mercantívol i la importància de les principals famílies jueves (,grans prínceps'), nominalment esmentades, cada una de les quals l'autora reconstrueix: Rau Sheshet, R. Shealtiel, R. Shelomoh i Abraham b. Jasday, important traductor de l'àrab a l'hebreu, també del romanç de *Barlaam i Josafat* (74-77); havia estudiat a Barcelona sota Yehudah b. Barzilay al-Bargeloní, el Rau de Narbona, Abraham ben Isaac, autor del *Sefer ha-Eshkol* (81). Hi ha croquis geogràfic d'aquesta part del viatge (94) i bibliografia (95). — J. P. E. [19.424

El Liber Iudeorum núm. 90 de l'Aleixar (1344-1348). Estudi i edició a cura de Teresa ALEIXANDRE I SEGURA (*Acta Notariorum Cataloniae*, 16), Barcelona, Fundació Noguera 2004, 526 pp.

La documentació notarial ací publicada, ara a Tarragona, AHA, *Aleixar*, 90, ens introdueix en l'àmbit de la vida privada, sobretot en les relacions econòmiques interpersonals, una part almenys de les quals era un jueu, sense, però, que hi manquin testaments, contractes matrimonials, herències i donacions ,inter vivos'. Recordats els precedents en l'edició de *Libri iudeorum* catalans (14), l'editora subratlla la significació particular de la jueu de l'Aleixar en les comarques tarragonines per l'amplitud geogràfica de les seves relacions (15: visible en la taula toponímica: 523-525). Descrit el volum, que conté set-centes setanta-nou anotacions de dades, prèvies a la redacció definitiva del document (i no pas «còpies abreujades de l'original»: 19), sis-centes vint-i-set de les quals són de naturalesa econòmica, sense que cap de les restants entri en la vida interna de l'aljama. El cos del volum conté regist i transcripció de les dites nòtules [en les quals, dissortadament, les deficiències en la transcripció del text llatí són excessives; només una mostra: el núm. 556, tant en la pàgina 18 com en la 360, diu: «incept regere ego» (si és ,ego' ha d'ésser ,incepti'); i segueix en la línia següent: «notaria dicti loci per venerabilis Berengario de Vite, rectore»: ,notaria' és complement directe de ,regere' i per tant en acusatiu: ,notariam'; ,per' regeix acusatiu i, doncs, «venerabilem Berengarium de Vite, rectorem»: cinc faltes en dues escasses línies, que, dissortadament, no són excepció]. Al final hi ha bibliografia (491-492), glossari de termes jueus (493) i taules onomàstica tant de jueus com de cristians (495-522) i toponímica (523-525). — J. P. E. [19.425

Xavier MAESE I FIDALGO, Jordi CASANOVAS I MIRÓ, *Nova aproximació a la cronologia del cementiri jueu de Montjuïc (Barcelona)*, dins «Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics», 4 (2002-2003), 7-25.

Informació de les excavacions de Montjuïc realitzades els anys 1945-1946, 1999-2000, en les quals no fou localitzat cap element epigràfic ,in situ' (10-12); però heus ací que en l'excavació del 2001 ha esdevingut «l'extraordinària recuperació ,in situ' d'una làpida amb inscripció hebrea» (13), és la tomba 423, ací analitzada (20), com també ho és la inscripció de tres línies, transcrita i traduïda al català; és del 1229, per a la muller del rabí Isaac ha-Leví (22). — J. P. E. [19.426

Miquel PUJOL I CANELLES, *El fossar dels jueus de Castelló d'Empúries*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 36 (2003), 37-95.

La documentació de Girona, AH, *Notaris. Castelló d'Empúries*, permet a l'autor d'establir de bell antuvi l'existència d'un fossar hebreu a la vila comtal i resumeix les disposicions preses pels jueus en relació als enterraments. El dit fossar es trobava dins la sagrera, perquè hi eren soterrats els jueus conversos. A Castelló hi ha hagut dos cementiris jueus: un a l'indret anomenat ,els Aspres' i l'altre al ,Pla del Rotacàs'; l'autor els localitza amb precisió valent-se dels actes notariais i del *Plano Iconographico* de Pasqual Ribas Torres (1763), dades que tra-

dueix en cinc gràfics. I ressegueix tot el procés d'alienació del Fossar dels Jueus pròpiament dit, del 1492 als nostres dies. Les darreres pàgines drecen inventari de dotze esteles funeràries, senceres o fragments, testimoni de la lapidària jueva castellonina; cada inscripció és fotografiada i traduïda. — J. de P. [19.427]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *La predicació del cristianisme als jueus de Cervera (1339-1492)*, dins «Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics», 4 (2002-2003), 27-34.

L'AHC de Cervera, Fons municipal, *Èpoques comunes*, i *Clavaria*, ha proporcionat nou documents (dos) o anotacions (set), d'altres tants pagaments de la caixa municipal per sermons fets als jueus de Cervera per predicadors diversos, cristians o conversos, entre les dates indicades en el títol; un d'aquests hauria estat un ,frater Vincentius Ferrarii, in sacra pagina professor', anomenat també ,magister Vincentius = mestre Vicent', acompanyat d',eius familiis = la seva Companyia', que certament és el futur sant Vicent Ferrer, el qual hauria sojornat a la vila abans del 24 de febrer del 1410: els paers regalaren un hàbit a mestre Vicent i calçat als de les dues Companyies d'homes i de dones; una de les donzelles necessità atenció mèdica i la vila pagà les medicines. [Encara que hom ho pot suposar, cap dels dos documents no diu de forma explícita que prediqués als jueus; Jaume Villanueva, *Viage*, IX, 24, conegué les quatre lletres dels paers, juny-octubre de 1409, demanant a mestre Vicent que anés a Cervera. Hauria sojornat uns quants dies a Cervera entre el 27 d'octubre 1409 i el 24 de febrer del 1410]. — J. P. E. [19.428]

Margalida BERNAT I ROCA, *El call de la Ciutat de Mallorca a l'entorn de 1350: espai urbà i població*, dins «Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics», 4 (2002-2003), 111-136.

Recordades les aportacions dels darrers decennis al coneixement dels jueus mallorquins dels darrers segles medievals, l'autora exposa els resultats de la seva recerca «sobre la morfologia del call de Ciutat de Mallorca cap a la primera meitat del segle XIV: il·lertari, xarxa viària, edificis singulars, etc., a més d'avançar un possible nombre d'habitants» (113). L'estudi es basa en un document del 1350, *Monedatge del Call de la Ciutat de Mallorca*, conservat a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Reial Patrimoni*, 2.408, analitzat en una primera part teòrica, en la qual les dades d'aquell document són completades per altres informacions de la segona meitat del segle XIV, que permeten de dibuixar l'evolució de la zona i de cada una de les seves illetes; la segona part aplica les anteriors informacions al plànol del conjunt de la zona (132), on són diferenciades sis illetes i set edificis singulars (133-136), en una de les quals, la cinquena, és identificada la Sinagoga major (135). Dins la primera part és esbrinat el nombre de població jueva, aplicant a les dades les operacions de la metodologia demogràfica (124-131); segons el dit monedatge, els caps de casa jueus haurien estat set-cents trenta-cinc, cent setanta-tres dels quals eren dones, vídues —135— o no —38— (128). — J. P. E. [19.429]

Eduard FELIU, *Un dictamen de Simon ben Sémah Duran sobre les dues sinagogues de Mallorca*, dins «Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics», 4 (2002-2003), 137-145.

Després del pogrom del 1391, per la fuga dels jueus i pels canvis d'ubicació del call de Mallorca, resultà que hi havia dos edificis, un dels quals era sinagoga, però fora del call, i l'altre, dins el Call, servia de Sinagoga, però no ho era; consultat sobre què calia fer, Simon ben Sémah Duran, jueu mallorquí exiliat a Alger, donà un ,responsum' reproduït ací en hebreu i traduït al català (139-144), segons el qual l'edifici del call, mentre fos de propietat particular, no era sinagoga, i que la comunitat podia obligar el propietari a vendre-la, pagant-li el preu just. — J. P. E. [19.430]

Claude DENJEAN, *Juifs et chrétiens, de Perpignan à Puigcerdà, XIIIe-XIVe siècle*, Canet de Rosselló, Trabucaire 2004, 239 pp.

El fons jueu de l'AHC de Puigcerdà (*Libri iudaeorum, Libri extraneorum, Libri firmitatis*), que, amb les sèries normals com les dels protocols notarial, és la font més important de la recerca de la doctoresa Denjean (216-224), li ha permès de reconstruir l'aljama cerdana, que amb els seus 500 habitants en temps normals representava el 10% de la població de Puigcerdà, fins a l'expulsió; tot seguit és exposada la seva vinculació amb les altres aljames, sobretot amb les del Rosselló i del Conflent, assenyalant un camí que també era el de les relacions i de l'expansió econòmica a través del préstec, del deute o del censal, estudiat en el capítol cinquè, en el qual compareixen totes les formes noves d'inversió de diners. L'avalot del 1391 somogué l'aljama, els terratrèmols del 1428 l'acabaren d'ensorrar i amb l'expulsió del 1492 en desaparegué fins i tot el record. — J. P. E. [19.431

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Els jueus de Santa Coloma de Queralt segons els protocols notarial de Cervera (1341-1492)* (La garbera, 6), Santa Coloma de Queralt, Associació Cultural Baixa Segarra 2004, 232 pp.

Yom Tov ASSIS, *Els jueus de Santa Coloma de Queralt. Estudi econòmic i demogràfic d'una petita comunitat jueva a la fi del segle XIII*. Traducció Josep BATALLA. Transcripció i regist dels documents, Josep M. LLOBET, Santa Coloma de Queralt, Associació Cultural Baixa Segarra 2002, 176 pp.

L'AHC de Cervera, *Fons notarial. Cervera*, escorcollat per l'autor, ha oferta una collita de cent-dotze documents notarial datats en l'espai de temps que va entre els dos anys indicats en el títol, transcrits sencers en la part central del llibre (63-201). La lectura d'aquell centenar de documents imposa una constatació, la de la diferència entre l'abans i el després del 1391, car no hi ha en l'actual aplec cap document per als deu anys que van del 1391 al 1400 (46-47); per als anteriors, la major part de les constatacions notarial fan referència a relacions econòmiques entre jueus, encara que també són nombroses les actes de pagament d'un deute a jueu (nou d'anteriors al 1391) o les de reconeixement d'un cristià de deute a un jueu (dinou en el mateix lapse de temps); són molt menys nombrosos els reconeixements de deute de jueu a cristià (quatre en el segle XIV); assenyalem l'acte en el qual un jueu exigeix a un altre que li restitueixi el llibre hebreu intítulat *Moré* (46, del febrer del 1391). Després del 1391, el tipus documental és idèntic, però un detall indica que també en aquest camp s'imposaven les noves formes d'economia, concretament el censal, utilitzat com a moneda de pagament (núms. 61 i 62, del 1423). Les pàgines introductòries despleguen les diverses formes de relació econòmica, algunes de les quals són reduïdes a quadre sinòptic (18: cessions de drets; 22: reconeixements de cobraments; 24: reconeixements de dipòsits de moneda; 27: reconeixements de deutes; 29: oferiments de garanties; 30: nomenaments de procurador; 31: promesa de lliurament de deutoris i exoneració d'obligacions pecuniàries; 32: llogaments de cases) i per a després del 1391 tenim quadres sinòptics per a (37: cessions de drets sobre cobraments; 40: reconeixement de cobraments; 46-47: reconeixements de deutes; 49: nomenaments de procurador i requeriments de pagament; 50: requeriment d'actuació judicial; 52: vendes de béns; 53: atorgaments d'indemnitat; 54: llegats testamentaris; 56: dictats de sentències; 57: empenyoraments; i contractacions de criats). Les darreres pàgines apleguen notícies sobre l'expulsió de jueus el 1492 (58-59).

El segon llibre té en comú amb el primer el fet d'ocupar-se dels jueus de Santa Coloma de Queralt, però mentre aquell ho fa a base de la documentació notarial cerverina dels segles XIV i XV, el segon ho fa a base de la queraltina del darrer decenni del segle XIII, ara conservada a Tarragona, AH, on els registres notarial de Santa Coloma de Queralt són cinc-cents vint-i-set, dels quals l'autor ha delimitat els sis primers amb tres mil quatre-cents seixanta-vuit actes que esmenten jueus (19), i encara ha concentrat el seu treball en els dos primers amb referències als altres quatre, i transcriu en apèndix vint-i-quatre documents datats entre

el 1293 i el 1299 (133-157). Les dades dels sis volums, unides a les d'altres fonts o estudis indicats en la bibliografia (161-164) han permès a l'autor de reconstruir aquells aspectes de la vida d'una comunitat jueva, dins un poble de cristiandat medieval, reflectits en la documentació dels notaris, en particular els aspectes econòmics dels matrimonis entre jueus i quelcom de l'estudi familiar de la llengua hebrea (23-26); la part principal del llibre és dedicada a la participació en la vida econòmica local d'alguns jueus en la dita vila: seixanta-quatre documents parlen de la dedicació dels jueus al préstec (39-54; en les pàgines 76-77 hom en pot comptar cinquanta); segueixen les dedicades als manlleus de diners (58-71), als préstecs (75-90), a les normes de protecció dels préstecs (93-109) i a sintetitzar tot el conjunt (113-122). Però hi ha quelcom més: el document primer ens informa de la societat establerta entre tres cristians de Cervera i un jueu de Santa Coloma a fi d'exigir durant tres mesos del 1293 a Santa Coloma de Queralt la sisa imposada per la darrera Cort de Barcelona (la Guerra de les Vespres!), en el cobrament de la qual es comprometien a treure'n sis-cents sous barcelonesos (131-132). [Cal suposar que l'exactor del tribut en la vila hauria estat el jueu]. — J. P. E. [19.432-19.433]

Germà COLÓN, *El jurament dels jueus a la València medieval*, dins «Hom. Massot», 127-155.

Quan en l'Edat Mitjana calia jurar, cada qual ho feia d'acord amb la seva religió, cristià, jueu o musulmà; l'autor es fixa en el jurament dels jueus, ben conegut per fonts diverses (*Constitucions de Catalunya*, *Costum de Tortosa*, *Furs de València*: 129) i transcriu els cinquanta-cinc paràgrafs dels darrers, impresos el 1482 per Lambert Palmart (130-142); assenyalades les solucions insatisfactòries de la còpia, són col·locades en llista les paraules catalanes i les corresponents llatines (145-152) i assenyalats els fragments pràcticament idèntics entre alguns paràgrafs dels *Furs* i els paral·lels del *Costum de Tortosa* (152-153). Hi ha bibliografia (154-155). — J. P. E. [19.434]

Irene LLOP I JORDANA, *Aportacions a l'estudi de l'aljama dels jueus de Vic al segle XIII*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XXI/152 (2003), 143-150.

Els manuals notarials de la Cúria Fumada en sèrie contínua des del 1230, ja en el primer tenen la presència d'un jueu, que en el sisè són cent cinquanta; el 1260 comença la sèrie de «Libri iudeorum», que dura fins al 1354 (144), on la sinagoga és documentada el 1265; els esmentats llibres 2-4 porten al marge de les anotacions els quaranta-un noms dels deutors cristians en català escrits amb caràcters hebreus, noms que l'autora transcriu i translitera; van del desembre 1273 al novembre 1283 (147-150). — J. P. E. [19.435]

Lola FERRE, *The Place of Scientific Knowledge in some Spanish Jewish Authors*, dins «Micrologus. Natura, scienze e società medievali», 9 (2001), 21-34.

També els autors hebreus de Sefarad s'hagueren de definir entorn a la relació entre els coneixements proporcionats per la Thora i acceptats com a revelats per Déu i els procedents de la recerca humana; Abraham bar Hiyya Ha-Bargeloni, afirmà explícitament l'harmonia entre les informacions bíbliques i les de la ciència astronòmica, com també que aquestes enfortien la fe (31). — J. P. E. [19.436]

Mercedes RUBIO, *The First Hebrew Encyclopedia of Science: Abraham bar Hiyya's Yesodei ha-Tevunah u-Migdal ha-Emunah*, dins *The Medieval Hebrew Encyclopedias of Science and Philosophy: Proceedings of the Bar-Ilan University Conference*, edited by Steven HARVEY, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers 2000, 140-153.

El segle XII, el *Yesodei...* de bar Hiyya seria la primera enciclopèdia jueva coneguda, de la qual només s'han conservat la introducció i el començament de la secció de ciència, sota el títol de *Les bases de la ciència i la torre de la creença*; també hi ha còpies de la secció de matemàtiques, però resta el dubte de si pogué acabar la seva obra de síntesi. La justificació teòrica de l'obra consistia a presentar tota mena de veritat com a pertanyent a la veritat total. — J. P. E. [19.437]

Tony LÉVY, *Les débuts de la littérature mathématique hebraïque: la géométrie d'Abraham bar Hiyya (XIe-XIIIe siècle)*, dins «Micrologus. Natura, scienze e società médiévali», 9 (2001), 53-64.

L'autor estudia ací el *Tractat de la medicació de superfícies i de volums* d'Abraham bar Hiyya, obra amb la qual aquest jueu barceloní introduïa en la llengua hebrea medieval la temàtica científica, i, recordades les seves altres obres de ciència natural (39-40), es fixa en la part matemàtica i geomètrica de *Els fonaments de la raó i la torre de la fe*, i successivament n'exposa el marc històric («la zona d'influència del comtat de Barcelona, al sud o al nord dels Pirineus»: 42), la llengua científica (l'hebreu dels ‚midrashim‘ i expressions d'encuny àrab per a les explicacions matemàtiques: 43-44), però encara no n'hi ha edició crítica vàlida, ateses les dues redaccions del original (45-46). A fi de proporcionar un manual de dextrar i d'atemenar, elabora un llibre, del qual Lévy ens dóna l'estructura (47-49); però bar Hiyya evità la terminologia tècnica de l'àlgebra i donà una fórmula elemental però desconeguda per a trobar la superfície d'un cercle (50-52). La traducció llatina de Plató de Tívoli introduí modificacions a l'original (53-55). En estendre la llengua hebrea a les ciències, bar Hiyya es justificava pel fet d'assegurar que els contractes seran més justos i que els ensenyaments religiosos siguin encara més veritables (56-58). Segueix una presentació resumida de la literatura matemàtica hebrea medieval (59-62) i la traducció de la prova de medicació d'un cercle (63-64). — J. P. E. [19.438]

Graziella FEDERICI VESCOVINI, *Escatologia e previsione escatologica: Abramo Savasorda*, dins «Medioevo. Rivista di Storia della Filosofia Medievale», XXVI (2001), 111-135.

[Cf. ATCA, XXIII-XXIV (2004-2005), 686, núm. 18.428]. Savasorda és Abraham bar Hiyyah, que treballà a Barcelona almenys entre els anys 1120 i 1136; el seu *Megillat ba-megalleh* fou traduït dues vegades al llatí a mitjan segle XV i ací són publicats en paral·lel el pròleg i un fragment d'ambdues versions (115-116). Per a ell, tot coneixement nou s'ha d'integrar dins el text bíblic i ell en fa la prova en el llibre esmentat, on sintetitza les narracions bíbliques amb les dades astronòmiques de la ciència contemporània en relació a la ‚salvació d'Israel‘ (123): aquesta no dependria pas tant d'un Messias com de la renovació espiritual d'Israel i s'esdevindria en un moment de grans conjuncions astrològiques, alternades amb períodes de treballs (132). Fou llibre conegut per autors posteriors i utilitzat per exemple per Alfonso de Espina en el seu *Fortalitium fidei*; fou publicat a Lió el 1511 (134). — J. P. E. [19.439]

Gad FREUDENTHAL, *Holiness and Defilement: the ambivalent Perception of Philosophy by its opponents in the early fourteenth Century*, dins «Micrologus. Natura, scienze e società medievale», 9 (2001), 169-193.

Resumit el problema de l'ús de la doctrina dels filòsofs grecs en la formació del jovent hebreu i el ban de Barcelona donat per ben Adret sobre aquell tema (31.VII.1305), fets coneguts pel *Minbat Qena'ot* d'Abba Mari, l'autor indica que, tot i ésser ambdós tradicionalistes, llur posició enfront els racionalistes no era idèntica i que llur doctrina era ‚ambivalent‘, car d'una banda volia assegurar la formació jueva específica i de l'altra reconeixia la necessitat de

categories filosòfiques maimonideanes, essent els autors incapaços d'establir un límit entre allò que es troba dins i allò que es troba fora el judaisme, i així no feien altra cosa que expressar-se amb un «common stock of emotionally charged images» (192), explicades en les pàgines anteriors (177-192). — J. P. E. [19.440]

Joseph SCHATZMILLER, *Jacob ben Elie, traducteur multilingue à Venise à la fin du XIII siècle*, dins «Micrologus. Natura, scienze e società medievali», 9 (2001), 195-202.

Jacob ben Elie, montpellerès, deixeble de Nahmànides a Girona i autor d'una lletra polèmica contra Pau Cristià anterior al 1263, era a Venècia entorn el 1280, tal com demostra el fragment de la seva traducció de *La gran introducció a l'Astrologia* d'Abu Ma'aschar (197-199). — J. P. E. [19.441]

Roger FRIEDLEIN, *Geleit auf dem Weg zur Wahrheit. Dialoge im ‚Ducento‘*, dins *Möglichkeiten des Dialogs. Struktur und Funktion einer literarischen Gattung zwischen Mittelalter und Renaissance in Italien*, herausgegeben von Klaus W. HEMPFER (Text und Kontext. Romanische Literaturen und Allgemeine Literaturwissenschaft, 15), Stuttgart, F. Steiner 2002, 39-73.

L'autor aplica la seva metodologia d'anàlisi dels diàlegs [cf. la recensió del seu llibre en les pàgines 608-615 d'aquest volum] al *Soliloquium de quatuor mentalibus exercitiis* de sant Bonaventura; a la *Disputatio Inghetti Contardo cum Iudaeo*; i al *Liber Consolationis* d'Albertano da Brescia. En la disputa de Mallorca entre Inghetto Contardo i els jueus, l'autor subratlla les nombroses informacions sobre el context de la discussió, la seva qualitat col·loquial i l'espontaneïtat del curs del diàleg; el text es troba en la línia dels tractats *Adversus Iudaeos*, dins la qual manté una posició conservativa i de poca capacitat d'abstracció. — J. P. E. [19.442]

Carmen CABALLERO NAVAS, *El libro de amor de mujeres* (Textos Lengua Hebrea, 1), Granada, Universidad 2003, 122 pp.

[En realitat el text hebreu és en curs de publicació a Londres, Kegan Paul Ltd.], ací només n'és publicada una traducció castellana. Aquell *Sefer...* és obra escrita en àrea catalano-provençal el segle XIII o potser més tard, sobre tres temes: màgia, sexualitat i cosmètica-ginecologia amb obstetrícia, no pas en capítols independents (tot i que aquest era l'objectiu de l'autor), sinó en barrejar de receptes i de fórmules. La traductora hi ha afegit una introducció i diverses taules. — J. P. E. [19.443]

Eduard FELIU, *Salomó ben Adret, mestre de la llei jueva*, dins «Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics», 4 (2002-2003), 35-109.

Aquestes pàgines tenen tres seccions: la primera és una reconstrucció resumida de la biografia de mestre ben Adret, on són indicats els documents contemporanis que hi fan referència els anys 1278-1306, aplegats i publicats en reculls de documentació jueva (37-40); la segona secció és intitulada *Selecció de dictàmens*, i tria i reproduïx en traducció catalana els texts de trenta-vuit consultes amb els corresponents *Responso* (40-101); sembla particularment interessant el d'I, 167, sobre la licitud de gravar una figura de lleó damunt plaqueta d'argent o d'or per treure el mal de ronyons, pràctica aplicada per Arnau de Vilanova a Bonifaci VIII (42-45); algunes de les consultes i *Responso* del III procedeixen i s'adrecen a poblacions catalanes (60-94). La tercera secció aplega bibliografia sobre ben Adret (101-109). — J. P. E. [19.444]

Lola FERRE, *Prácticas de Johannes de Parma. Un tratado farmacológico en sus versiones hebrea y catalana* (Monográfica. Biblioteca de Humanidades), Granada, Universidad 2002, 76 i 177 pp.

Les *Practicae* ací objecte d'estudi i d'edició, foren atribuïdes a Arnau de Vilanova i traduïdes tres vegades a l'hebreu i una al català; editora s'ha esmerçat a clarificar el problema de qui n'és l'autor, arribant a la conclusió que aquest no és altre que Johannes de Parma; després edita de forma crítica la traducció hebrea realitzada per Abraham Abigdor, conservada en set manuscrits, confrontada amb l'original llatí i amb la versió castellana, obra també de l'autora; al final publica les altres traduccions a l'hebreu i la catalana, aquesta d'autor i data desconegudes. La darrera secció és per al *Léxico hebreo español de términos técnicos*. — J. P. E. [19.445]

Lola FERRE, *Avicenna hebraico: la traducción del Canon de medicina*, dins «Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos», 52 (2003), 163-182.

En el curs d'aquest estudi són recordades les traduccions hebrees del *Cànon* d'Avicenna i d'altres obres seves, una de les quals, el *Càntic de medicina* (*Uryúza fî al-Tibb*) fou retraduïda al llatí per Ermehgol Blasi amb el títol de *Cantica*; una altra, *al-Adwiya al-Qalbiya* o *Dels remeis del cor*, fou traduïda al llatí per Arnau de Vilanova (166); un dels traductors del *Cànon* fou Zerariah ben Isaac ben Shealtiel Hen, de família barcelonina, contemporani de Salomó ben Adret, i de tendència averroïsta; es traslladà a Roma on traduí nombre d'obres de ciència natural i els dos primers llibres del dit *Cànon* (183-175). — J. P. E. [19.446]

Conrad FERRAGUD DOMINGO, *La sociabilitat i el treball dels jueus a Cocentaina abans de la Pesta Negra*, dins «Alberri. Quaderns d'Investigació del Centre d'Estudis Contestans», 15 (2002), 151-177.

Perduts els protocols notarials, dels jueus de Cocentaina només en tenim notícies esparses per Cocentaina, AM, *Cort de justícia*; eren un nombre reduït que s'integrava en tot dins el call de Xàtiva (176, núm. 4): quinze coneguts pel dit llibre els anys 1317-1318, deu el 1341 i només quatre el 1346, als quals se n'ha d'afegir algun altre esmentat des de València (155-156); la impressió és que el grup de Cocentaina s'encongia per emigració, atesa la manca d'atenció col·lectiva (156-159); alguns jueus figuren en el dit registre per llurs activitats econòmiques, per les quals exigien més del 20% (161-168); d'altres són coneguts per l'ofici menestral o per la pràctica de la medicina (168-172; però el 1304 és documentat un metge cristià, mestre Pere: 175); són transcrits cinc documents, el primer dels quals és l'acta judicial per un fadrí jueu de Calatayud, que es féu cristià per seguir un mercader de Narbona, i després sarraí a fi d'integrar-se com a genet sota un 'condottiero' aleshores actuant en el regne de Múrcia: «que sia cremat segons fur» (174-175). — J. P. E. [19.447]

Judah D. GALINSKY, *Jewish Charitable Bequests and the Hetzdesb Trust in Thirteenth-Century Spain*, dins «The Journal of Interdisciplinary History», XXXV (2004-2005), 423-440.

Els jueus de Sefarad en comptes de fer deixes testamentàries a favor dels pobres, feien, per influx de la societat cristiana, donacions 'inter vivos' per a bé d'ànima, extrem que resulta confirmat en alguns *Responsa* de Salomó ben Adret i del seu deixeble Isaac ben Abraham Ishbili, que les consideraven 'hekdesb' (tresor del Temple o de la comunitat) per als pobres; els *Responsa* són ací resumits i reduïts a esquema sinòptic: la majoria es refereix a situacions de Catalunya i l'Aragó. — J. P. E. [19.448]

Mauro ZONTA, *Aristotele's Physics in Late Medieval Jewish Philosophy (14th-15th Century) and a newly-identified Commentary by Yehuda Messer Leon*, dins «Micrologus. Natura, scienze e società medievali», 9 (2001), 203-217.

Dins el resum inicial que informa de les aproximacions de mestres jueus a la *Física* d'Aristòtil, bo i distingint entre els ,tradicionals' i els ,alternatius' (205), som informats que Hasday Crescas, tot i criticar Aristòtil, no desconeixia les doctrines de la ,nova física' d'Occam i deixebles (206); Gersònides hauria tinguda relació personal amb Occam a Avinyó i Nissim de Girona hauria deixat petjades de les doctrines físiques d'Occam en el seu comentari bíblic (207). — J. P. E. [19.449]

Joseph PÉREZ, *Historia de una tragedia. La expulsión de los judíos de España* (Biblioteca de bolsillo, 66), Barcelona, Crítica 2001, 176 pp.

En el cos del llibre no hi ha parts específiques per als nostres jueus, ans només informacions puntuals d'allò que també succeïa en les aljames de les nostres poblacions. Però l'apèndix final ofereix traducció castellana de la *Provisión para el obispado de Gerona del inquisidor general Torquemada (20 de marzo de 1492)*, conservada a Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni* (143-146); i de la *Real Provisión del rey don Fernando para la Corona de Aragón (31 de marzo de 1492)*, del mateix fons d'ACA (153-157). — J. P. E. [19.450]

Shlomo SIMONSOHN, *The Jews in Sicily. Volume One. 383-1300* (Studia Postbiblica, 48, 3), Leiden – New York – Köln, Brill 1997, LXXXII i 598 pp.; *Volume Two. 1302-1391*, *ibid.*, 2000, XIV i 599-1252 pp.; *Volume Three. 1392-1414*, *ibid.*, 2001, XII i 1253-1812 pp.; *Volume Four. 1415-1439*, *ibid.*, 2002, XII i 1813-2462 pp.; *Volume Five. 1440-1457*, *ibid.*, 2003, [XII] i 2463-3154 pp.; *Volume Six. 1458-1477*, *ibid.*, 2004, XII i 3155-3872; *Volume Seven. 1478-1489*, *ibid.*, 2005, XII i 3873-4532 pp.

En aquest volum primer dedicat a l'edició de documents, trobem transcripcions d'ACA, *Canc., reg.*, des del núm. 224, d'agost del 1258, conegut per la confirmació de Pere II el Gran a favor de concessions fetes per l'emperador Frederic i pel seu fill Manfred Hohenstaufen (núm. 248, 24 gener del 1282 (1283), 482-485); el primer document de Pere el Gran és del 10 de setembre del 1282, i fa referència a preparació de la guerra per a la conquesta d'aquella part de Sicília que encara era sota domini de Carles d'Anjou, ,Provincia comitis – comte de Provença' (470). A partir d'aleshores és normal de trobar en el mateix volum corrués de documents procedents del mateix Arxiu Reial de Barcelona. En volums successius és molt desigual la presència de documents procedents d'ACA; el segon no en conté cap; la documentació del volum terç és encapçalada amb el nom dels reis Martí i Maria i infant Martí, o Ferran I Trastàmara; en el volum quart els documents són encapçalats per l'infant Joan (futur Joan II), virrei, o pel rei Alfons Trastàmara; com en el volum cinquè molts dels documents són d'ACA; en els dos volums següents, en canvi, els documents d'ACA són pocs: sis en el sisè (dels reis Alfons i Joan II) i només dos en el setè (de Joan II i de Ferran I de Nàpols). — J. P. E. [19.451-19.452-19.453-19.454-19.455-19.456-19.457]

David ABULAFIA, *The first Servi Camere Regie in Sicily*, dins *Studi Damiano Fonseca*, 1-13.

La dita qualificació compareix per primer cop a Sicília en els documents 214, 224 i 248 de la compilació acabada de presentar, procedents d'ACA, *Canc., reg.*, en què el 24 I 1283 Pere II el Gran confirmava concessions dels reis sicilians Staufen, Manfred i emperador Frederic a un metge jueu; durant el segle XIV, la dita qualificació hauria esdevingut normal a la cancelleria reial de Barcelona i s'estendria als jueus en plural. — J. P. E. [19.458]

IONÀ BEN AVRAHAM DE GIRONA, *Les portes del penediment (Xaavé Txuavà)*. Introducció, traducció i notes per Manuel FRAU (Biblioteca Judaico-Catalana, 4), Barcelona i Girona, Universitat i Ajuntament 2001, 236 pp.

La introducció resumeix la biografia —1200-1263— d'aquell jueu gironí que, després d'haver après i ensenyat entre Catalunya i Occitània la doctrina sobre el comportament jueu, en uns moments en què les comunitats jueves hi discutien sobre l'encaix entre les obres de Maimònides i els ensenyaments jueus tradicionals, «l'obra de R. Ionà representa un camí mitjà entre el racionalisme filosòfic maimonidià i el misticisme de Nahmànides» (19). Ionà, clarament tradicionalista, aprofundí en la doctrina bíblica sobre ètica, ensenyada primer a Girona i després a Toledo, on morí; el *Xaaré Txuvà* és el resultat i el resum sistematitzat d'aquell mestratge (17-22), ara traduït per primera vegada en llengua catalana, que ens permet d'assistir a una proposta de conversió personal en el judaisme català del segle XIII, amb una forta càrrega d'introspecció psicològica i de recerca en les fonts tradicionals del comportament jueu (*Bíblia, Talmud*, mestres de la Llei), i alhora un clar acostament a una religiositat personal, que s'ha de manifestar en l'encaminament de la vida en direcció a Déu, tenint en compte les dificultats que dificulten el camí esmentat. És interessant la possible proximitat amb la càbala gironina, en la qual, però, Rabi Ionà no s'hauria integrat. — J. P. E. [19.459]

Elka KLEIN, *Hebrew Deeds of Catalan Jews 1117-1316. Documents hebraics de la Catalunya Medieval 1117-1316* (Publicacions de la Societat Catalana d'Estudis Hebraics, I. Girona Judaica, 1), Barcelona – Girona, Institut d'Estudis Catalans i Patronat Municipal Call de Girona 2004, 256 pp.

Tenim en aquest volum l'original anglès dedicat als divuit documents hebreus de l'ACB (13-91), la seva traducció catalana feta per Eduard Feliu (93-183) i tres apèndixs: el primer dóna ordre cronològic a tots els documents hebraics de Catalunya coneguts fins ara, datats entre el 1173 i el 1390, amb indicació de l'edició (185-188); el segon els aplega en grups temàtics (189-190) i el terç hi afegeix notes lègiques i onomàstiques (191-192). La part final del llibre ofereix bibliografia (195-199), un resum en castellà (201-214), text hebreu dels divuit documents (215-236) i reproducció fotogràfica dels divuit manuscrits en pàgines no numerades. La traducció dels documents és completada amb comentaris que subratllen la significació jurídica de certs detalls propis dels contractes jueus o vinculats a l'objecte traspassat, com és ara el fet que els testimonis no es limiten a donar fe, ans són els intermediaris de la transacció entre venedor i comprador, o protagonistes de l'acte; un cas de concreció territorial es troba en la compra-venda núm. 8, on, establertes les quatre delimitacions de la peça, tenim la llista dels arrendataris i del preu anyal (142-143) pagat per l'arrendament de «cases i horts que el meu senyor marit havia arrendat a cristians» (145). Els divuit documents hebreus pertanyen als anys entre el 1117 i el 1315. — J. P. E. [19.460]

Manuel SANTOS NOYA, *Alberto Magno y la teología española medieval. La relación entre filosofía y teología según Alberto Magno, Raimundo Martí y Raimundo Lull(!)*, dins *España y el 'Sacro Imperio'. Procesos de cambios, influencias y acciones recíprocas en la época de la 'europeización'*, Julio VALDEÓN, Klaus HERBERS, Karl RUDOLF (coord.), Valladolid, Universidad 202, 129-149.

Recordada la significació filosòfica i teològica d'Albert el Gran en la recepció i aclimatació de l'obra aristotèlica en la filosofia i teologia medievals, distingint els camps propis d'una i altra (130-137); recordada la personalitat i els projectes de sant Ramon de Penyafort, vinculats als «studia linguarum», segueixen les pàgines dedicades a Ramon Martí, que en el *Pugio fidei* s'hauria mantingut en la línia augustiniana de veure en la intel·ligència humana un únic tot format pels ensenyaments de l'experiència i del raonament humà i els procedents de la fe cristiana, de manera que la filosofia tota sola només podria proporcionar menjars «semicotti et male saliti = només mig cuits i sense sal»; «La filosofía sólo tiene sentido, si se subordina a la teología, suministrando argumentos para demostrar la falsedad de las otras religiones»

(141 i nota 31). En comparació amb els pressupòsits dominicans, «la idea genial de Lull es el haber reconocido que el ,otro' tiene derecho a su propio lenguaje» (144-145); l'autor també recorda la seva crítica al mètode dominicà de limitar-se a la proclamació de la fe cristiana, propugnant que cal donar raons a l'infidel que recolzin la seva decisió d'acceptar la fe revelada (145-146); això no obstant, després de la pèrdua de Sant Joan d'Acre, també propugnà la croada (146-147). Però Lull no hauria reconeguda, a diferència d'Albert el Gran, l'autonomia de la filosofia o de la raó (147-148). La vigència de Lull a Europa fins al segle XVIII és deguda a Heimericus de Campo (148-149). — J. P. E. [19.461

Bibliografia lul·liana, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLIII (2003), 127-211; i XLIV (2004), 127-223.

Les pàgines inicials (127-142) contenen llista de cent-quinze títols, repartits en tres blocs: *Edicions, antologies i traduccions d'obres lul·lianes* (1-19, pp. 127-130), *Estudis lul·lístics* (20-112, pp. 130-142) i *Tesis i tesines* (113-115, p. 142). Segueix la part cèntrica, que conté explicació entre objectiva i valorativa, de la major part dels títols ja coneguts (143-211), d'acord amb la triple partició esmentada (143-158, 158-211: [no hi ha secció de comentari per a les tesis i tesines]).

El segon lliurament manté l'agrupació en tres apartats, el conjunt dels quals puja ara a noranta-vuit títols (127-139), els vuit primers per a alguna forma d'edició (127-128), els altres a *Estudis lul·lístics* (128-139). Igual que en els darrers lliuraments, els dos primers apartats també enclouen bibliografia sobre Arnau de Vilanova, en el darrer de *Ressenyas la d'Arnaldí de Villanova tractatus octo in graecum* (no *graecorum!* 128 i 148) *sermonem versi* (148-150); llur redacció segueix les característiques indicades en l'anterior (141-223). — J. P. E. [19.462-19.463

Joan SANTANACH, Albert SOLER, *Selecció d'edicions i estudis lul·lians (2001-2002)*, dins «Llengua i Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 15 (2004), 471-482.

Llista de trenta-cinc títols (471-474), comentats en les pàgines 475-484 i agrupats en seccions de DataBase, edicions crítiques, traduccions, estudis-llibres i estudis-articles, entre els quals hi ha els publicats en la miscel·lània dedicada a Jocelyn N. Hillgarth. — J. P. E. [19.464

Sebastià TRIAS MERCANT, *Petita addenda a la Bibliographia Lulliana de Rudolf Brummer*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLIV (2004), 123-126.

Aquestes quatre pàgines completen la *Bibliographia Lulliana* del prof. Brummer, després que una primera part de l'actual complement hagi estat publicada en l'obra de l'autor, *Breviari d'escriptors lul·listes*; la llista actual aplega nombre de títols publicats en diaris o revistes de divulgació. [Observacions: l'ATERO del final de la pàgina 123, segurament és José Artero, prof. de la Universidad Pontificia de Salamanca; l'article de Mariano Puigdollers, es troba en el lloc indicat de la pàgina 126 i ocupa les pàgines 802-806, no assenyalades]. — J. P. E. [19.465

Cristina JULAR, *Sabios cristianos medievales. Isidoro, Alfonso, Lull. Nombrar, ordenar, predicar* (Colección Novatores, 15), Madrid, Nivola Ediciones 2003, 157 pp.

El tercer tema d'aquest volum és un assaig d'alta divulgació sobre Ramon Lull, notable per la seva exposició de l'art a l'abast de no especialistes. — J. P. E. [19.466

Ramon LLULL, *Doctrina pueril*. Prima traduzione in lingua italiana dal catalano da Anna BAGGIANI CASES, Anna Maria SALUDES I AMAT. Presentazione di Giuseppe FLORES D'ARCAIS (Academia Paedagogica, I), Pisa, Giardini Editori e Stampatori 2003, 136 pp.

Les pàgines introductòries, de Gabriel Janer Manila, *L'attualità di un pensatore medievale* (12-21), resumeixen la biografia en tres punts: els primers anys, com si haguessin estat els del minyó *Blanquerna*, els anys d'estudiant com si haguessin estat els suggerits per la *Doctrina pueril*, i els de l'adult convers com els d'una flama abrindada per tota la Mediterrània; l'activitat lul·liana és emmarcada en contextos diversos: el de les tres religions coexistents en geografia única; el del tronc i les branques romàniques del llatí i el del tronc àrab; personalment convertit a posar en pràctica les exigències de la primera intenció i a incitar els altres, pagans inclosos, a convertir-se, tota la seva activitat es mou dins un triple cercle, català, europeu i mediterrani. La traducció italiana parteix de l'edició catalana de Gret Schib, i la seva lectura ha deixat la impressió que, literalment, la versió del català a l'italià és correcta i que, [també per això és enraonat d'esperar-ne prompte una edició 'corregida i augmentada' per dir-ho amb la fórmula clàssica; i en aquest sentit crec que una revisió n'augmentaria la qualitat; posaré només un parell d'exemples, de la mateixa introducció al llibre: diu el text català en l'edició de Gret Schib, presa per base de la traducció: «...deu hom mostrar a son fill les coses qui són generals, en lo món, per ço que sàpia devalar a les specials... (39/l. 9-11) / ...l'uomo deve mostrare a suo figlio le cose che sono generali nel mondo, di modo che sappia arrivare a valutare quelle particolari...» (23/l. 7-9): tenint en compte que 'mostrar' és el verb específic que significa 'ensenyar' en el sentit pedagògic de la paraula o la relació específica entre mestre i deixeble, el 'sàpia devalar' no sembla equivaldre a 'sappia arrivare a valutare', sinó a baixar teòricament o intel·lectualment de l'altura dels principis al pla de terra de la realitat concreta. Les línies 8-9 de la mateixa pàgina afirmen: «...cové que a aquell (son fill) sia feta construcció...» i aquesta és explicada en nota en el sentit d'anàlisi gramatical'; en conseqüència, la traducció italiana diu directament: «...conviene poi che gli si faccia l'analisi grammaticale...»; en aquest volum tenim dos casos de 'construcció', en les recensions al *Liber iudicum popularis* de Bonsom i al de Guillem Anglès; és la reordenació dels mots d'una frase no tal com són en l'original, ans d'acord amb aquesta seqüència gramatical: 1) conjunció amb tot el període; 2) subjecte i les possibles paraules complementàries; 3) predicat object amb mots complementaris; i 4) predicats circumstancials, de manera que l'alumne demostrï saber la vàlua sintàctica de cada un dels mots i li sigui més fàcil de traduir la frase en llatí; en donaré un exemple, del mateix pròleg: «On, al començament deu hom mostrar a son fill les coses qui són generals en lo món...» (Schib, 39/9-10); la construcció faria així: «On, hom deu mostrar les coses, qui són generals en lo món, a son fill al començament...». — J. P. E. [19.467

Lino TEMPERINI, *Il Beato Raimondo Lullo (1235-1316), apostolo e mistico*, dins «Analecta TOR», 35/173 (2004), 443-479.

Les pàgines introductòries resumeixen la biografia i els principals títols de l'obra lul·liana, de la qual l'autor subratlla el gran respecte per als móns altres que el d'Europa Occidental (443-452); també hi subratlla l'afinitat amb valors franciscans en els temes de 'pura matrice francescana': «la teologia, la filosofia, la visione del creato, la predominanza dell'amore e la tensione mistica» (455), com també ho són les pàgines dedicades a la Mare de Déu (456-457) i en particular a la doctrina de la Immaculada Concepció (457-458), i les de doctrina mística (458-460). La segona part ofereix traducció italiana de vuitanta-set punts del *Llibre d'amic i amat* (463-473), tres fragments de la *Contemplació de Ramon* i quatre del *Liber natalis pueri parvuli Ihesu Christi* (475-477). Hi ha bibliografia (477-479). — J. P. E. [19.468

Sebastià ROSSELLÓ HORRACH, *Vida glosada del Beat Ramon Llull (1232-1316)*, Palma de Mallorca, Ajuntament 2004, 26 pp.

L'autor repassa la biografia de Ramon Llull, bo i dedicant quartetes a cada un dels episodis biogràfics i als llibres i als problemes actuals; en el dedicat al *Llibre d'amic i amat*, sis estrofes en reelaboren d'altres tants versets (17-19). — J. P. E. [19.469]

Carles LLINÀS, *Ramon Llull (1232-1316)*, dins *Història del Pensament Cristià. Quaranta figures*, Pere LLUÍS FONT (coord.), Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Fundació Joan Maragall 2002, 363-399.

La idea fonamental de Llull hauria estat l'*Arx*, mot que pot tenir significacions diverses. L'autor l'entén com a visió global, resultat de repassar vida, sistemàtica i gnoseologia de Llull sota la categoria de l',acció' (386); i així, sota aquesta perspectiva, l'autor revisa «algunes de les fites més importants de la vida de Llull» (367), que hauria estat la «d'un home d'acció», encaminada a la conversió dels infidels (372). «Segueix una exposició general de la contemplació (en Déu) lul·liana de la realitat total —en els seus aspectes indissolublement teològics, filosòfics, científics i místics— a partir de la seva doctrina (lloc comú) de les dignitats divines» (373). L'exposició de la gnoseologia lul·liana s'ocupa de les ,raons necessàries' (398): «les ,raons necessàries' ho són i han de ser-ho de la fe i dels objectes sobre els quals aquesta versa. I, de fet, només poden ser-ho (de ,raons necessàries') com a ,raons necessàries de la fe'» (392). Hi ha bibliografia (397-399). — J. P. E. [19.470]

Roger FRIEDLEIN, Anita TRANINGER, *Lullismus*, dins «Historisches Wörterbuch der Rhetorik.» Herausgegeben von Gert VEDING. Band 5: *L-Musi*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2001, col. 654-661.

La doctrina de les divines Dignitats (principis absoluts) i de les possibilitats de relació dels conceptes (principis relatius) seria el nucli del lul·lisme; cal afegir-hi l',affatus' i la importància de la comunicació per arribar a l'objectiu lul·lià d'assegurar el coneixement, l'amor i la lloança de Déu; la retòrica pot augmentar l'eficàcia social de la comunicació: la lul·liana és una retòrica al marge tant de l'antiga com de la medieval; el seu objectiu és l',ornatus'. Segueix un resum de la història del lul·lisme en el qual destaquen Th. Le Myésier i Bernat Lavinhetta; en l'Edat Moderna cresqué la importància de la combinatòria i l'intent de ciència universal fins a la crisi del segle XVIII i el ridícul de Jonathan Swift, *Gulliver's Travels*. — J. P. E. [19.471]

Albert SOLER, *L'escriptura de Guillem Pagès, copista de manuscrits lul·lians*, dins «Studia Lul·liana, olim Studios Lulianos», 44 (2004), 109-122.

Gran part d'aquestes pàgines coincideix, tant en text com en il·lustracions finals (117-120), amb l'article del mateix autor publicat en les pàgines 229 i ss. del present volum; són més pròpies de l'article de «Studia Lulliana» les dedicades a l'anàlisi de lletres més significatives de la dita escriptura (112-116). — J. P. E. [19.472]

Andrea FRANCA, *Raimondo Lullo: filosofo del dialogo*, dins «Frate Francesco. Rivista di Cultura Francescana», 70 (2004), 315-364.

Andrea FRANCA, *Filosofia del dialogo e slancio missionario nell'opera del beato Raimondo Lullo*, dins «Analecta TOR», 35/172 (2004), 205-245.

Objectiu d'aquestes pàgines és el «di approfondire il filone dialogico, di mostrarne la fondazione epistemologica, antropologica e, successivamente considerarne gli ambiti applicativi nel contesto del confronto cristiano ed interreligioso» (315). El valor dialogal, ultra en l'acceptació de la realitat de l'altre, es demostra en l'aprenentatge de llengües i del pensament d'altri, al qual s'encaminava l'escola de Miramar (319-320). La base epistemològica és

àmpliament exposada (321-352): després que en una primera secció han estat resumides les seculars acusacions antilul·listes de racionalisme centrades en Nicolau Eimeric, contraposades a una explícita reivindicació de Lull per part de Pius XI, *Rerum Orientalium* (322-332), la part positiva consisteix en una parífrasi de la lul·liana *Disputatio fidei et intellectus* (342-352). La intercomunicació de tots els plans constitutius de l'home entre ells dins la seva unitat personal és un altre aspecte del diàleg, completat per la mateixa definició d'home com a ‚animal homi[ni]ficans‘, que pot derivar en ‚animal christificans‘ (353-359), amb la seva projecció hominificadora de la realitat i la novetat estrictament lul·liana de considerar ‚sísè sentit‘ l'‚affatus‘, l'expressió vocal, i, doncs, eminentment dialogal (360-362).

El segon títol és el text d'una al·locució pronunciada el 27. XI. 2003 en l'església romana ‚deï santi Cosma e Damiano, ai Fori Imperiali‘: l'intent lul·lià de contribuir a la unitat de l'espècie humana portà Ramon Lull a suprimir barreres d'incomunicació i en particular la de la llengua i a propugnar el diàleg amb els musulmans; condició prèvia era la solució del Cisma amb l'Orient, escàndol per als no cristians, tal com manifesta la *Disputatio quinque hominum sapientum* (209-216); també era desitjable el retrobament amb els jueus, propugnat en el *Liber praedicationis contra iudaeos*, i de forma més dialogal en el *Liber de gentili et tribus sapientibus* (227-236); els sarraïns foren el punt de mira constant fins al punt d'anar-se'n ell al Nord d'Àfrica tal com permet de recordar la *Disputatio Raymundi Christiani et Hamar sarraceni*: aquesta era la finalitat del col·legi de Miramar (236-243). — J. P. E. [19.473-19.474]

Anthony BONNER, *Estadístiques sobre la recepció de l'obra de Ramon Lull*, dins «*Studia Lulliana*, olim *Estudios Lulianos*», XLIII (2003), 83-92.

De les dues-centes seixanta obres escrites per Ramon Lull vint-i-cinc són perdudes i dues-centes trenta-cinc conegudes; aquestes pàgines exposen la difusió de cada una tant en manuscrits anteriors al 1500 com en impressions entre el 1475 i el 1700, primer agrupant-les per temes (86-90) i després per la suma de manuscrits i edicions; només cinc sumen més de trenta manuscrits i edicions, per aquest ordre: *Ars brevis*, *Apostrophe*, *Taula general*, *Ars generalis ultima*, *Compendium/Commentum artis demonstrativae* i *Proverbis de Ramon*; dotze tenen entre vint i trenta manuscrits i edicions, i vint-i-quatre entre dotze i vint. — J. P. E. [19.475]

Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, *Els fons manuscrits lul·lians de Mallorca. Fons lul·lians a biblioteques espanyoles*. Edició a cura d'Albert SOLER. Preàmbul de Fausto ROLDÁN i Anthony BONNER (Col·lecció Blaquerna (!), 4), Barcelona i Palma de Mallorca, Universitats de Barcelona i de les Illes Balears 2004, XVI i 270 pp.

Els primers anys d'existència de «*Estudios Lulianos*», entre els seus volums 2 i 17, l'enyorat amic Llorenç Pérez i Martínez anà donant el resultat del seu escorcoll lul·lià de biblioteques mallorquines i madrilenyes, portat per la necessitat de tenir a l'abast de la mà tot allò que li podia haver estat útil per a la seva tesi [ai las, inèdita!], sobre *La Causa Lul·liana* (VII-IX). Ara aquelles pàgines són unificades i reproduïdes de forma anastàtica; la primera meitat, *Los fondos manuscritos lulianos de Mallorca*, conté les notícies sobre manuscrits de la Causa Pia Lul·liana (6-88), Arxiu Diocesà (89-93), Societat Arqueològica Lul·liana (93-106), Biblioteca del Convent de Sant Francesc (106-144), ARM (144-151), Col·legi de la Sapiència (153-176), Biblioteca del Monestir de la Real (177-190) i Biblioteca Bartomeu March Servera (191-196); les unitats bibliogràfiques d'aquesta part puguen a 1470. La segona part, *Fondos lulianos en bibliotecas españolas*, informa de les existències lul·lianes a Madrid, Biblioteca Nacional (202-214), Biblioteca de l'Academia de la Historia (215-217), Archivo de la Embajada de España ante la Santa Sede (217-220), biblioteca del Monasterio del Escorial (220-231); aquesta part inclou 117 unitats bibliogràfiques. Les darreres pàgines són dedicades a taules: d'autors i d'obres (233-250), d'obres lul·lianes i psudolul·lianes (251-257), i d'incipits (259-269). — J. P. E. [19.476]

Joan SANTANACH, *Manuscripts lul·lians de la Biblioteca de Catalunya. Testimonis de la Doctrina pueril (ms. 3187, 481 i 700)*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLIV (2004), 95-107.

Els tres manuscrits indicats en el títol tenen el comú denominador de contenir text més o menys extens dels *Començaments de doctrina pueril*; cada un dels tres és objecte de descripció; de la del primer dels volums en resulta que l'actual 3187 és el volum que a començament del segle XX pertanyia a la Biblioteca Episcopal del Seminari de Barcelona, on fou estudiat per Mateu Obrador, i que no reingressà a l'esmentada biblioteca l'any 1939, ans, intencionadament desfigurat com a procedent de Valldemossa, comparegué dins l'herència de Frederic Marés llegada a la BC.; els altres dos manuscrits, ambdós del segle XIV són parcials: el ms. 481, sempre ha tingut només el text d'un capítol de *Doctrina pueril*, el 82, *De religió* (103); i el ms. 700, inicialment potser còpia sencera del mateix llibre, ha conservat quatre folis coherents i sis altres folis escadussers amb els corresponents capítols inconnexos (104-105). — J. P. E. [19.477]

Alexander FIDORA, *Nota sobre els manuscrits lul·lians a l'Abadia de St. Georgenberg, Fiecht*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLIV (2004), 89-94.

Recollint dades de fonts diverses, l'autor recorda els texts lul·lians en manuscrits d'aquella biblioteca; en el 41 (*Lectura super figuras artis demonstrativae, Sensuale*, és a dir *Llibre de definicions/Liber de universalibus*, i *Ars iuris*); en el 148 (*Ars generalis ultima, Liber facilis scientiae* i *Quaestiones super librum facilis scientiae*, depenents d'exemplars italians); i en el 159 (*Arbor scientiae*). — J. P. E. [19.478]

Josep E. RUBIO ALBARRACÍN, *L'evolució de les figures A, S, T de l'Art quaternària en el trànsit cap a l'Art ternària*, dins «Taula», 37 (2002), 83-98.

Pàgines només conegudes per referència. — J. P. E. [19.479]

Anthony BONNER, *Les estructures de l'Art durant l'època quaternària*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLIII (2003), 57-82.

L'autor esbrina els canvis d'orientació que els elements ,artístics' experimentaren en les obres lul·lianes de l'època quaternària, que desembocarien en la revisió profunda de l'Art lul·liana i en la seva versió ternària. Entre l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem* i l'*Ars demonstrativa* són constatables nombre de variants en la llista de les ,dignitats' de Déu (58-60), la pèrdua d'importància de la figura elemental i les variacions en les figures i en les ,cambres' corresponents (61-64), amb un resultat comparable al de l'actual teoria dels grafs, sempre, però, només en combinacions binàries (65-70). En l'*Ars inveniendi particularia in universalibus* i en el *Liber propositionum secundum Artem demonstrativam compilatus*, compareixen les combinacions ternàries acompanyades dels tres cercles concèntrics, i és en major part idèntica la llista de conceptes de les figures S i elemental, vists més com a ,essentia' que com a ,esse' (71-74). La *Lectura super figuras Artis demonstrativae* conserva dels llibres anteriors les dues figures S i elemental, i silencia les figures ternàries rotatòries, però introdueix els correlatius, actius en tots els plans de la realitat (74-76). El *Liber exponens figuram elementalem Artis demonstrativae* no basa la realitat en els quatre elements, ans en les semblances de les ,dignitats' i la figura elemental desapareix en la figura A (77-78). Les *Quaestiones per Artem demonstrativam seu inventivam solubiles*, redueixen l'Art en les figures A i T, donen valor universal als divuit ,principis', nou dels quals en Déu són ,dignitats' (77-78). I així «la fonamentació de les (semblances) de les dignitats, el mecanisme correlatiu, i el resultat d'una estructura trinitària» explicarien «tots els esglaons de la realitat, increada i creada» (80). — J. P. E. [19.480]

Eugènia GISBERT, *Metaforice loquendo: de l'analogia a la metàfora en els Començaments de medicina de Ramon Llull*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLIV (2004), 17-32.

Si la característica dels *Començaments de medicina* és l'aiguabarreig de doctrina mèdica i esquemes artístics, hi ha unes pàgines, les de la darrera distinció de l'obra, que s'intitulen *De metàfora*, la doctrina de les quals, reduïble a la de la significació o al paral·lelisme entre estrats de l'ésser, és objecte de la primera secció (20-29); la segona resumeix l'evolució del concepte d'analogia fins a Sant Bonaventura i a Ramon Llull, per als quals seria «un mitjà d'exploració... més adequat a la finalitat de mostrar el fil subtil, que posa en relació el món creat amb les realitats espirituals...» (33). La secció darrera *La metàfora entre la retòrica i la lògica* (37-44), resumeix la doctrina dels teòrics medievals sobre la metàfora en els camps retòric, bíblic i teològic; per la seva banda, «Llull dóna un lloc preferent a allò que per a Tomàs d'Aquino era només un camí secundari d'aproximació a la divinitat» (46). Hi ha bibliografia (48-51). — J. P. E. [19.481]

Lola BADIA, *Natura i semblança del color a l'Opus lul·lià: una aproximació*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLIII (2003), 3-38.

Des de l'època clàssica els colors tenien classificada la seva significació, vigent en l'Edat Mitjana; si el color és present en l'obra lul·liana ho és en particular en els *Començaments de medicina* i en el *Tractat d'astronomia*. Llull el considera un accident de qualitat, una 'forma' de les seves cent; i si en el *Tractat d'astronomia* l'explica com una de tantes, per influx dels 'corres dessus', que imprimeixen llurs semblances en els de 'çajús', en els *Començaments de medicina*, l'explica com a efecte, entre d'altres, dels quatre elements, i serveix per fer visibles els cosos, presidint així tota aquella vessant vital vinculada al sentit de la vista (6-13). En el camp literari, el color és per a Llull portador de significacions diverses, sobretot la trilogia blanc/vermell/negre, cada un dels quals té significació i aplicació en nivells del coneixement religiós o en els no tan elevats de l'expressió verbal o retòrica i de la mateixa representació figural de l'Art (14-21); i l'explicació del color en els quatre elements simples com en la composició dels ents elementats: món sublunar, explicació de les composicions mitjançant la figura T i aplicació mèdica a l'examen visual de l'orina [comú a d'altres escoles contemporànies: cf. ATCA, I (1982), 47-78, en particular 58-64 i 67-69], a l'ombra i al mirall (21-30). Hi ha bibliografia (32-38). — J. P. E. [19.482]

Lola BADIA, *Cavalleria, rondalles i filosofia natural al capítol 29 del Fèlix*, dins «Hom. Massot», 55-72.

En la línia de les anàlisis recents dels ensenyaments lul·lians derivats dels 'exempla', de les narracions i dels diàlegs, l'autora es fixa en el capítol indicat en el títol i comença transcrivint-lo (56-58); els paràgrafs 2-8 reporten la batussa entre un cavaller cepat i un escuder nyicris, vençuda per aquest perquè intuï que aquell dubtava de la seva raó, cosa que comprengué l'estudiant de filosofia (58-62); la significació de la metàfora és també desvelada en els paràgrafs 4-6, on un gall cau d'un arbre a les urpes de la guineu perquè també ha tingut por (62) i així les coses tornen a bon estament (63); dins aquell 'eximpli' és col·locat el del gall i la guineu (núms. 4-8), del qual ací són resumides les múltiples variants que tingué a Europa (64-67), entre les quals la narració de Llull té personalitat pròpia pel nombre d'elements que hi juguen i sobretot perquè hi fa entrar la presència de les gallines, amb 'quaestio' inclosa (68), [la resposta a la qual, es deu poder endevinar a base del núm. 8: l'home i el gall, morint de por, salven la vida de les respectives femelles]. Hi ha bibliografia (69-72). — J. P. E. [19.483]

Xavier BONILLO, *Els exemples del paradís i de l'infern del Llibre de meravelles de Ramon Llull*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLIV (2004), 53-78.

«...l'objectiu d'aquest treball és l'establiment i l'anàlisi del corpus d'exemples continguts als dos darrers llibres del *Llibre de meravelles*» (54), sis del llibre IX i vint del X (75), cada un dels quals és exposat en la part central de l'article (54-72); encara que no siguin estructurats seguint un patró comú (n'hi ha de breus i sentenciosos, i de llargs i narratius: 74), és normal que primer sigui explicat l'exemple com si fos un fet realment esdevingut i després en sigui subratllada la lliçó, doctrinal o moral, i que hi figurin i actuïn elements tant doctrinals (les 'dignitats', posem per cas) com artístics (els principis relatius), amb aplicació tant al clos familiar com a la comunitat popular. Hi ha la reducció dels vint-i-sis exemples a grups temàtics d'aplicació al cos, al capteniment individual o a la repercussió social (76). Hi ha bibliografia. — J. P. E. [19.484

Gaetano LALOMIA, *La rappresentazione del conflitto nel "Llibre de les bèsties" di Ramon Llull*, dins «La parola del testo», VIII (2004), 355-368.

La connexió entre el *Llibre de les bèsties* i el *Llibre de meravelles*, del qual forma part com a capítol VII, es troba en el pròleg general i en la secció inicial del dit capítol VII: si tot el *Llibre de meravelles* és destinat a fer passar els cristians del 'malvat' al 'bon estament' del món, el *Llibre de les bèsties* vol que un rei eviti els mals passos, als quals el portarien els malvats consellers; de més a més, el *Llibre de les bèsties* és una mirada a la societat i a l'home contemporani a fi d'assenyalar-ne les deformitats. Tot seguit, l'autor analitza «la costruzione del testo alla luce del tema della conflittualità» (35), perceptible en les narracions d'elecció, en les quals el conflicte és resolt per les males arts de Na Renart, personificació dels mals consellers. — J. P. E. [19.485

V. TENGE-WOLF, *The textual tradition of the Tabula generalis from Ramon Llull to the critical edition in ROL XXVII*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLIII (2003), 39-56.

L'autora aplega en aquestes pàgines les observacions relatives a la tradició textual de la *Taula general* des del moment en què fou escrita per Ramon Llull fins a l'edició d'ella mateixa dins el «Corpus Christianorum» [cf. ATCA, XXII-XXIV (2004-2005), 552-553]. Escrita per Llull en català (*cat 1*) fou traduïda potser per ell mateix en llatí (*lat 1*), prest revisada (*lat. 2*) i algunes de les modificacions d'aquesta passaren al text català (*cat 2*; [però l'autora sembla no haver-se adonat que *cat 2* té característiques de pronúncia mallorquina, com l',acceptat = exceptat = exceptat' de 46/2]); Alonso de Proaza hauria aplegat una vintena de manuscrits i en la seva edició hauria donat un text, qualificat de «remarkably competent piece of work» (49), pràcticament acceptat per Iu Salzinger en l'edició Moguntina, tot i controlar-lo amb la tradició manuscrita (49-50). L'edició catalana de Salvador Galmés, basada en el ms. de Palma de Mallorca, BP 1103 (*cat 1*) «is still absolutely up-to-date today» (53) i ha influït en la ja esmentada de l'autora, que optà pel text més pròxim a Llull, el *lat 1*, amb poques correccions (53-54). — J. P. E. [19.486

Josep PERARNAU I ESPELT, *Consideracions sobre el tema Missió i Croada en Ramon Llull dins publicacions recents*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 561-578.

Les publicacions recents són quatre estudis de Jordi Gayà sobre el tema, ací resumits (561-564), en els quals el crític veu «les seves limitacions» (564) i intenta de superar-ne una, resumint la primera teologia lul·liana de la missió del cap. 346 del *Llibre de contemplació* (565-572); una altra és la, almenys aparent, reducció de la teologia de la missió a l'Art lul·liana com a mitjà de demostració, extrem corregit per les cinquanta-sis frases del dit capítol, en les

quals ,demostració' és resultat del coneixement de la ,significació' d'una doctrina (573-577). — J. P. E. [19.487]

Juan ESQUERDA BIFET, *La clave evangelizadora del beato Ramon Llull. Del amor apasionado por Cristo al anuncio apasionado por Cristo*, dins «Anthologica Annua», 47 (2000 [2003]), 297-362.

[Aquest és un escrit més ,sapiencial' que ,científic', en el sentit que no és una recerca impersonal sobre el tema, ans, sembla, un itinerari personal que condueix a les darreres pàgines *Líneas conclusivas. Testigo de la esperanza* (358-362), de les quals els títols lul·lians han desaparegut i les seves posicions doctrinals són integrades en opcions personals vàlides en elles mateixes]. De fet, l'autor formula així el seu propòsit: «Intento describir las actitudes internas de Ramón Llull, tal como se reflejan en sus escritos» (298), d'on és possible deduir una lliçó: «Quizá sea ésta la lección más actual de Ramón Llull: Presentar la experiencia cristiana de Dios, cuando parece que calla y está ausente...» (299). L'itinerari té un primer pas, guiat pels llibres literaris, el *Fèlix*, el *Blanquerna*, el *Llibre d'Amic e Amat*: és el «cenit del enamoramiento como pasión misionera...», llamada a la contemplación, a la renovación (personal y eclesial) y a la misión» (299; cf. 300-332, on cal assenyalar les pàgines sobre contemplació i coneixement dels misteris, coronades amb les que subratllen la *Armonía entre fe y razón*, 329-332). El segon pas seria l'experiència del fracàs, dels llibres poètics, sobretot del *Desconhort*, que desemboca en l'esperança amb tensió dolorosa i joiosa (cf. 333-346). I així s'arriba a «la dinámica luliana de la contemplación, misión y cruz», que és «dinámica de esperanza contra toda humana esperanza...» (300; cf. 347-357). — J. P. E. [19.488]

Teresa SOLÀ, «Nisi crederitis non intelligetis». *Lectura d'Is. VII, 9, per Ramon Llull*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 578-595.

Teresa SOLÀ, *Fe i raó en la lectura de Ramon Llull d'Is 7, 9*, dins «Laurentianum», 45 (2004), 547-565.

La frase d'Is, VII, 9, és col·locada en el seu marc històric i teològic dels capítols VII-XI d'Is., anomenats *Llibre d'Emmanuel*, que esperona la resistència dels hebreus amb la perspectiva d'una intervenció divina i, per tant, només la fe mantindrà Israel fort i ferm; el sentit original seria, doncs, «si no us agafeu fort a Déu no podreu aguantar» (580-582); però a través de la traducció dels Setanta, la frase hebrea diu en la *Vulgata*: «Nisi crederitis, non intelligetis» (582-583), text que alguns Pares de l'Església entenen en el sentit que la fe és condició prèvia a la intel·ligència (586-589). Llull es refereix al vers d'Is, VII, 9, una dotzena de vegades i li dóna el sentit que l'acte de creure és un graó previ a l'acte d'entendre (591-595). — J. P. E. [19.489-19.490]

Ricardo DA COSTA, *A Educação na Idade Média. A busca da sabedoria como caminho para a felicidade: Al-Farabi e Ramon Llull (seculos X-XIII)*, dins «Dimensões. Revista da Historia da Ufes», 15 (2003 = *Historia, Cidadania e Educação*), 99-115.

L'autor es pregunta com en tema d'educació, els medievals connectaven ensenyament i saviesa. La part dedicada a Llull ocupa les pàgines 106-113 i afirma la tesi que per a Llull la pedagogia estava en funció de l'apologètica (107) i és exposada en la *Doctrina pueril* (107). Clarament inspirada en la distinció entre intencions primera i segona, aquella ha de donar el sentit a l'ensenyament i dirigir-ne la dinàmica, car saviesa és do de l'Esperit Sant. La pedagogia lul·liana és ,espiritual'. En la base, però hi ha la constitució material de l'home amb els quatre elements o humors (109-111) i la pedagogia ha d'ésser la forma de potenciar l'element foc i la recerca de les virtuts: ha d'ésser realista i ensenyar a l'infant un ofici manual (amb clara referència positiva al model sarraí: 110-111), evitant així la figura del burgès desvagat i pobre (112). Hi ha bibliografia (114-115). — J. P. E. [19.491]

Alexander FIDORA, *Noch einmal «Arbor scientiae oder Arbre de sciencia». Zum Verhältnis von lateinischer und katalanischer Fassung der Lullischen Enzyklopädie*, dins «Faventia», 25 (2003), 67-73.

L'autor revisa la posició suara manifestada per l'editor de l'*Arbor scientiae*, en afirmar que el text català era traducció del llatí; i, basat en el detall que les qüestions 473-476 presents en l'edició catalana de l'*Arbor questionalis* manquen «in der gesamten lateinischen Überlieferung» (71) i, per tant, no poden haver passat del text llatí al manuscrit català bàsic ans al revés, conclou que això sol manifesta la prioritat del text català. — J. P. E. [19.492]

Joan ROIG, *Ramon Llull, místic català*, dins *La mística com a lloc de trobada*. Coordinador: Jacint DURAN I BOADA. «Jornades d'Estudis Franciscans. 2002», Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2003, 121-128.

En i per la conversió Ramon Llull encaminà vers Déu el seu amor desencaminat; una aproximació feta de lògica i d'amor, de lògica de l'amor centrat en la recerca total de Déu, tal com es troba formulat en el *Llibre d'amic i amat* (i en tot el *Blanquerna*) i en el *Llibre de contemplació*, i assedegat de donar la màxima prova d'amor en el martiri. Jacint Verdaguer encertà a collir les *Perles del Llibre d'Amic e Amat d'En Llull*. — J. P. E. [19.493]

Roger FRIEDLEIN, *El diàleg en el lul·lisme ibèric medieval, una proposta de sistematització*, dins *La literatura i l'art en el seu context social*, a cura de Pilar ARNAU I SEGARRA i August BOVER I FONT (...), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2003, 105-113.

Roger FRIEDLEIN, *Der Dialog im iberoromanischen Lullismus des Mittelalters*, dins R. F., *Der Dialog bei Ramon Llull. Literarische Gestaltung als apologetische Strategie* (Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie, 318), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2004, 248-258.

L'autor indica que el contingut d'aquests dos títols és «im wesentlichen nicht verändert» (250, nota 13). Comença amb una visió sintètica de l'expansió del lul·lisme en les seves diverses branques des de Catalunya per tot Europa i en l'Amèrica tot just descoberta [en la qual, però, trobo a mancar la reconeguda paternitat lul·liana de les arrels de l'actual computerística], i es concentra en els texts dialogals dels lul·lismes castellà i portuguès, dels quals existeixen presentacions globals, recordant que es podien haver inspirat en el *Liber disputationis Petri et Raimundi*, també conegut com a *Phantasticus* i publicat a París pel grup de Jacques Lefèbvre d'Étapes el 1499, precedits en àrea catalana pel *Llibre de Benedicta tu in mulieribus* i per la *Disputatio saecularis et iacobitae* [però, 'saecularis' no és un laic o seglar, sinó un clergue secular] (251-253); quant al lul·lisme castellà, es fixa en la *Disputa de Fez*, només lul·liana per la presència d'un llibre de Llull, i en la *Cuestión entre Gonzalo Morante y Juan Rogel*, que aplica al tema de la predestinació la doctrina de la identitat de les dignitats en Déu (254-255); el lul·lisme portuguès es manifestà en el *Boosco deleitoso* (ben informat en lul·lisme, sense però ésser un ver diàleg en sentit lul·lià: 256), sobretot en el *Livro da Corte Imperial*, on Llull és present per citacions de quatre llibres, Déu és definit a base de les 'dignitats' i és refet el planteig del *Llibre del Gentil*..., hi ha personificacions d'interlocutors, triomf doctrinal del cristianisme i conversions de jueus, sarraïns i gentils (257). Més que res, serien «manifestacions d'una forma de discurs literari» (258). — J. P. E. [19.494-19.495]

Óscar de la CRUZ, *La Quaestio quam clamavit palam Saracenis de Thomas Le Myésier*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLIV (2004), 79-88.

Segons la *Vita coaetanea*, al mig de la plaça de Bugia Llull s'hauria proclamat ben alt prest a demostrar la tesi que la Llei cristiana és vera, santa i acceptable a Déu i que la sarraïna és falsa i errònia; en la part setena de l'*Electorium* de Thomas Le Myésier, la dita demostració és

inclosa amb el títol de *Quaestio quam claruit palam Saracenis in Bugia*; l'autor proposa una formulació diversa de la tesi, tal com consta en el títol, per raons diverses; també dóna una transcripció crítica d'aquell text (84-87). [No veig que les tres lletres centrals del 'Claruit' de l'*Electorium* (82), les —rui— es puguin llegir —ma—; més aviat pensaria que el 'claruit' és correcció d'una grafia anterior que deia 'clariueriuit']. — J. P. E. [19.496]

Lino TEMPERINI, *L'Immacolata Concezione in alcuni scrittori del TOR*, dins «*Analecta TOR*», 35/172 (2004), 7-53.

Suposant que Ramon Llull pertangué al TOR (Terç Orde Regular), l'autor assenyala les sis obres lul·lianes en les quals Llull de forma implícita, les set en què de forma explícita i les dues d'escola lul·liana (però per a l'autor possiblement autèntiques), en què és exposada la doctrina lul·liana sobre la Puríssima Concepció de Maria (7-11). Dues de les il·lustracions finals representen Ramon Llull (44 i 46). — J. P. E. [19.497]

Paolo EVANGELISTI, *Un progetto di riconquista e governo della Terra Santa: strategia economica e militare e proposta di un codice etico-politico attraverso il lessico regolativo-sociale minoritico*, dins *Alle frontiere della cristianità. I frati mendicanti e l'evangelizzazione tra '200 e '300*. «Atti del XXVIII Convegno Internazionale. Assisi 12-14 ottobre 2000», Spoleto-Assisi, Centro Internazionale di Studi sull'Alto Medio Evo – Società Internazionale di Studi Francescani 2001, 135-199.

Estudi centrat en la proposta del franciscà Fidenzio da Padova al papa també franciscà Nicolau IV en el seu *Liber recuperationis Terrae Sanctae* del 1292 (140 i ss.), en relació al qual és també citada la proposta de Ramon Llull, el *De recuperatione Terrae Sanctae*, i encara més en particular Francesc Eiximenis, recordat dins el conjunt de franciscans que «in quell'ampio 'corpus' di testualità politica francescana» (196-199), en tractar el tema de la recuperació no s'oblidaren de proposar una remodelació social de les poblacions afectades. — J. P. E. [19.498]

Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *El papa Nicolás IV, destinatario del Liber de passagio, y Ramon Llull*, dins «*Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos*», XLIV (2004), 3-15.

Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *La idea de cruzada en el Liber de passagio DE RAMON LLULL*, dins «*Patristica et Mediaevalia*», 25 (2004), 45-75.

Les idees d'aquestes pàgines prossegueixen les exposades per l'autor en qualque escrit anterior, sobre el qual hom pot veure la recensió publicada en aquestes pàgines del volum XXIII-XXIV (2004-2005), 546-551; també les d'aquest volum d'«ATCA», intitulades *Certeses, hipòtesis i preguntes entorn el tema 'conversió i croada' en Ramon Llull. 'Croada militar' o 'croada gramatical'*, 479-506. [La que sembla ésser tesi de l'autor, que el de la croada hauria estat un tema assumit per la política papal com a mitjà habitual de confirmar la supremacia política damunt la cristiandat i que, en conseqüència, la caiguda de Sant Joan d'Acres no hauria passat d'ésser una ocasió d'exercir i enfortir la dita supremacia, no sembla compatible amb el fet que, justament davant aquella pèrdua, la papa es declara incapaç de poder respondre tal com el poble cristià exigia i s'ha de posar en les mans de l'església demanant que cada província eclesiàstica, reunida en sínodo, indiqués el seu parer sobre el remei i es comprometés en la col·laboració oferta; i també demanava el parer sobre la unificació dels ordes militars, en clara ruptura de l'esquema defensiu heretat; sense que oblidem la negativa al rei de França a finançar-li la segona campanya de croada contra Catalunya. Tot plegat una ruptura, que capgirava els esquemes. Ningú sap què hauria passat, perquè al cap de poc el papa moria i tot restava en suspens]. — J. P. E. [19.499-19.500]

Michela PEREIRA, *Prima materia. Echi aristotelici e avicenniani nel Testamentum pseudolulliano*, dins *Aristoteles chemicus. Il IV libro dei Meteorologica nella tradizione antica e medievale*, Sankt Augustin, Akademie Verlag 2002, 145-164.

Exposició comparativa de la teoria sobre la formació dels metalls en Aristòtil i el l'autor del *Testamentum pseudolullianum*, només conegut per referència. — J. P. E. [19.501]

Michela PEREIRA, *L'alchimista come medico perfetto nel Testamentum pseudolulliano*, dins *Alchimia e medicina nel Medioevo* a cura di Chiara CRISCIANI e Agostino PARAVICINI-BAGLIANI (Micrologus Library, 9), Firenze, SISMEL – Edizioni del Galluzzo 2003, 77-108.

La relació entre alquímia i medicina es pot establir en quatre punts cardinals: els paral·lelismes epistemològics entre ambdues ciències; les 'analogies instrumentals' d'origen mèdic emprades pels alquimistes; l'intercanvi d'ingredients i de pràctiques en les receptes d'ambdós camps; i les doctrines comunes. A través d'aquesta reixa l'autora es mira el *Testamentum*, d'autor català o mallorquí escrit a Montpeller abans del 1332, que aporta la novetat de considerar l'elixir alquímic com la millor de les medicines per a la salut del cos (79-85), en una línia que, arrelada en Roger Bacon, arribaria a l'afirmació global del 'fàrmac alquímic quintaessencial' de Joan de Rocatalhada en el *De consideratione quintae essentiae* (86-90); pel camí que desemboca en fra Joan trobem exposats els conceptes de 'destil·lació' (91-92), que, repetida 'ad infinitum', transformaria la matèria grossa en subtil, «nucleo originario degli elementi. e allo stesso tempo... obiettivo delle operazioni alchemiche» (93), quinta essentia, elixir, humidum radicale i 'menstrum' o argent viu (94-108). — J. P. E. [19.502]

Michela PEREIRA, *Alchimia occitanica e pseudolullismo alchemico. Osservazioni in margine a una recente ricerca*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLIII (2003), 93-102.

La investigació recent és la de Suzanne Thiolier-Méjean, *Alchimie Médiévale en Pays d'Oc*, París 1999. En acabar el segle XIX, Marcelin Berthelot assenyalava la possible existència d'una escola d'alquimistes relacionada amb Ramon Llull, tema renovat darrerament amb les edicions de *Lo Rosari* (Antoine Calvet) i *Testamentum* (Michela Pereira i Barbara Spaggiari); Thiolier-Méjean hi afegeix dues obres menors, l'*Obratge dels philosophes* i la *Soma*, aquesta de Bernat Peire (94-95); tenim així un nom d'autor alquímic, confirmat per la referència que hi fa Joan de Rocatalhada en el *Liber de consideratione quintae essentiae* (i així aquest nom destaca entre el d'altres Bernat, que també surten en la recerca), i el d'un altre, Jacme de Sant Serni, esmentat en la *Soma*; també es confirma la vinculació d'alquímia amb ambients 'espirituals' i 'pauperístics' d'Occitània i Catalunya, potsers autoqualificats de 'filii Hermetis'; l'altre element remarcable en l'aportació de Thiolier-Méjean és la hipòtesi de relació entre la literatura alquímica occitanocatalana i el concepte de 'senhal' de la literatura cortesa del segle XIII. Són temes d'ulterior recerca. — J. P. E. [19.503]

Heymericus de CAMPO, *Opera Selecta*, I. Curantibus Ruedi IMBACH et Pascale LADNER (Spicilegium Friburgense, 39), Fribourg (Suisse), Universitätsverlag 2001, 227 pp. i onze làmines.

Concetta BIANCA, *Le Cardinal de Cuse en voyage avec ses livres*, dins *Les Humanistes et leurs bibliothèques – Humanists and their Libraries*. «Actes du Colloque International, Bruxelles, 26-28 August 1999». (Travaux de l'Institut interuniversitaire pour l'Étude de la Renaissance et de l'Humanisme, 13), Rudolf DE SMET, éditeur, Louvain-Paris-Sterling, Peeters 2002, 25-36.

El comú denominador d'ambdós títols és la importància que per a cada un d'aquells autors tenien els llibres de Ramon Llull, l'influx dels quals sobre l'obra de de Campo és subratllada en l'estudi introductor i a l'edició de les seves obres selectes; i l'estudi dels llibres destinats a consti-

tuir la ,biblioteca de viatge' del cardenal Nicolau de Cusa permet de comprendre el lloc i la importància de les obres lul·lians en el conjunt d'aquella biblioteca. — J. P. E. [19.504-19.505]

Charles H. LOHR, *Nicolaus Cusanus and Ramon Lull: A Comparison of Three Texts on Human Knowledge*, dins «Traditio», 59 (2004), 229-315.

La comparació promesa en el títol fa referència al text del *De potentia, objecto et actu*, del 1296, conservat a Roma, BN Vittorio Emanuele, *Fondi minori*, 1832, i és establerta entre aquest text manuscrit, el reestructurat per Thomas Le Myésier en l'*Electorium* (París, BN lat. 15450), o en el *Breviculum* (Karlsruhe, Landesbibl., *Sankt Peter*, perg. 92), i l'extractat per Nicolau de Cusa, ara a Kues Spital, ms. Cus. 83; cada un dels tres texts ocupa una columna paral·lela de les altres dues (233-315) i permet de veure les variants d'estructura introduïdes per Le Myésier i els punts que Cusa considerava més interessants. — J. P. E. [19.506]

Maurizio CAMBI, «*Difficilia enodabo, confusa distinguam, abdita aperiam, obscura elucidabo*». *Chiarificazione e potenziamento dell'Arts Raymundi nel De lampade combinatoria lulliana di Giordano Bruno*, dins *Giordano Bruno*, 369-395.

L'autor es fixa en la lletra prefacial de Bruno al seu *De lampade combinatoria lulliana*, que hauria estat l'estrena deixada per ell a Wittenberg pel bon acolliment rebut, tot i que allí mancava qualsevol interès per Lull; la segona part presenta Lull com a ,divinus genius' per la il·luminació de Randa i perquè com tants d'altres (Pitàgoras, Zoroastre, Moisès, Jesús), tornà de l'estada al desert enriquit amb una ,ars mirabilis' aplicable a qualsevol temàtica; la seva fecunditat és evident a Alemanya pels exemples de Nicolau de Cusa i de Paracels. Però Bruno promet més que allò que donaren els predecessors: fer Lull accessible (374-378), conscient de les possibilitats il·limitades de l',art combinatoria', ja insinuades en les *Animadversiones circa lapidem lullianum* (382), perfeccionant la quarta figura, amb el suggeriment de fer girar només el cercle mitjà i assenyalant noves formes d'usar-lo (387-391), sobretot en tema de virtuts i vicis (392-394). — J. P. E. [19.507]

Marco MATTEOLI, *Principio di mediazione, posizioni antigerarchiche in Raimondo Lullo e Giordano Bruno*, dins *Giordano Bruno*, 397-408.

La importància del concepte de ,mediació' es pot veure en l'explicació de Lull al principi relatiu de ,medium' en l'*Ars brevis* (397-400): «La ricerca del ,medium' diventa il tema centrale di trattati di logica di Lullo» (400). Bruno, que suposa autèntic l'espuri *De auditu kabbalístico* (404), empra la doctrina lul·liana de la mediació en *De compendiosa architectura et complemento artis Lulli* (París, 1582), *De lampade combinatoria lulliana*, *De lulliano specierum scrutinio* (Wittenberg 1587-8) i *Summa terminorum metaphysicorum* (Zuric 1591), en els quals tendeix a ombrear la funció mitjancera entre l'Ésser i els éssers i a subratllar la relacional entre aquests. — J. P. E. [19.508]

Francesca DEL'OMODARME, *Frances A. Yates interprete di Giordano Bruno*, dins *Giordano Bruno*, 556-575.

Aquestes pàgines, [abans publicades a «Rinascimento», XLI (2001), 353-374, han estat resumides dins «ATCA», XXIII-XXIV (2004-2005), 705-707, núm. 18.499]. — J. P. E. [19.509]

Roger AUBERT, *Kircher (Athanasie)*, dins «Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastique», XXIX (2004), 142-144.

Encara que aquesta breu biografia no esmenti la relació doctrinal d'Athanasius Kircher amb el lul·lisme, informa sobre d'altres aspectes de la seva persona i activitat editorial i dóna àmplia bibliografia. — J. P. E. [19.510]

Miquel FERRER, *La convulsió de 1750 referent al culte de Ramon Llull*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLIII (2003), 103-126.

Els fets ja coneguts de reacció popular a una gran secada, davant la qual Palma de Mallorca recorregé al valiment de Ramon Llull, que resultà eficaç i fou agraït amb celebració solemne, a la qual no volgué assistir la comunitat de Sant Domènec, són il·lustrats amb nova documentació transcrita de Palma de Mallorca, AM, LN 2004: *Extracto y minuta del culto del Beato Raydo Lulio Mártir de la 3ª Orden de San Francisco* (117-120); *Memorial remitido por los dominicos de Palma al Regente de la Real Audiencia*, del 1749 (120-121), amb la resposta de l'ajuntament (121-122); *Respuesta del P. Fr. Mariano Bordoy, religioso del Orden de la Santísima Virgen del Monte Carmelo*, del 1777 (122-124); i *Conversación que tuvieron a manera de conferencia el Bayle, escribano y barbero de cierta villa de Mallorca...* (125-126). — J. P. E. [19.511]

Alfonso ESPONERA Cerdán, *Los dominicos, sor Ania (!) y la Causa Lulista en Mallorca en la segunda mitad del siglo XVIII*, dins «Escritos del Vedat», XXXIV (2004), 245-274.

Sor 'Ania' és sor Aina del Santíssim Sagrament, autora d'un comentari en llengua catalana al *Llibre de l'amic e l'amat* de Ramon Llull, escrit en la segona meitat del segle XVII i només publicat en traducció castellana a Palma de Mallorca entorn el 1767 pels Protectors de la Causa Pia Lul·liana (265). En la primera part de l'estudi, l'autor, ultra allò que ja és conegut per publicacions d'altri, sobretot per les de Llorenç Pérez Martínez, aporta documentació sobretot de l'orde dominicà, també inèdita de Palma de Mallorca, Biblioteca del Seminari (246), de València, BU i BCol·legi Patriarca (254, nota 23, 264, nota 46), amb particular atenció als fets del *Tè Deum* del 24 de gener del 1750, a les seves conseqüències i a llur exposició en l'anònim i encara manuscrit *La verdad sin rebozo* (248), on es barrejà tot: els fets de Mallorca, l'estat de la política de Carles III entre jesuïtes i dominics, la situació de la Causa Lul·liana a Roma i les preses de posició de Benet XIV, l'*Avendo Noi* del qual fou oficialment feta conèixer i traduïda al castellà (246-264). La segona part de l'article informa sobretot dels vuit 'documentos' (150 pàgines del conjunt), preliminars a l'edició del text de sor Aina, d'entre les quals destaca l'àmplia dedicatòria, potser escrita per un dominic anònim (265-269). L'autor col·loca aquells fets dins les lluites de política de Carles III contrària als jesuïtes (lul·listes) i favorable als dominics (antilul·listes) [on, però, no fa cap esment de les batalles teològiques entorn la Puríssima Concepció de Maria, personificades en els dos bàndols] (269-273). — J. P. E. [19.512]

Joan REQUESENS I PIQUER, *L'epistolari entre els canonges Jaume Collell i Miquel Costa i Llobera*, dins «Randa», 52 (2004 = «Homenatge a Miquel Batllori», 5), 121-151.

Divuit lletres de Collell a Costa i Llobera, conservades a Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, i onze fragments de les de Costa i Llobera, salvats durant la Guerra Civil del 1936-1939 per Antonio Pérez de Olaguer (121-122), incidentalment s'ocupen de les primeres manifestacions de neolul·lisme a Barcelona, amb motiu de la publicació del *Homenatge al doctor arcangèlic lo gloriós màrtir de Cristo beat Ramon Llull sos deixebles, admiradors i devots al primer d'any 1901 i començament del segle XX*, Barcelona, l'Avenç 1901, 98 pp. (Brummer 304), que Jaume Collell qualificava d'aquesta manera en lletra del 6 II 1901 a Costa i Llobera: «la petita taifa de neo-lulians de per aquí han pres això com los joves del dia s'han dat a la bicicleta» (138), als quals contestava G[aietà] S[oler], *Lo homenatge al benaventurat Ramon Llull*, dins «Lo Missatger del Sagrat Cor de Jesús», IX/100 (març 1901), 73-77, pàgines que el mateix

Collell qualificava d'«article dinamiter» (140) i manifestava alhora la seva discrepància amb els neo-lul·lians en considerar que llur projecte no entrava en els dissenys de la neo-escolàstica de Lleó XIII; el 14 de febrer del mateix any, Costa i Llobera informava a Collell de la «mala impressió que allò'm féu tot d'una» (139). — J. P. E. [19.513]

Aina MOLL MARQUÈS, *Els treballs lul·lístics de Francesc de Borja Moll* (Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 38), Palma de Mallorca 2004, 30 pp.

Presentació i anàlisi de les publicacions lul·lístiques de Francesc de B. Moll, encaminades totes a augmentar el coneixement de Ramon Llull a Mallorca i arreu: publicà el 1933 la *Vida coetània* d'acord amb el manuscrit de la BL de Londres, *Add.* (11-13), i ja l'any abans havia publicat *Lo peccat de n'Adam*, «assaig d'edició crítica» a base de manuscrits diversos (13-15); afegim-hi l'edició popular de l'*Arbre exemplifical*, núm. 100 de la col·lecció «Les Illes d'Or» (30). Tan importants com els texts són els estudis del lèxic lul·lià i dels seus estrats en la *Logica nova*, ja el 1935 (15), més en concret el dels elements popular i culte, dels mots derivats i estranys, del 1957, ací àmpliament resumit (16-27, en particular del mot «tamiats» en un estudi del 1970: 28-29), fins a arribar a una visió general de *La llengua de Ramon Llull*, del 1960 (27-28). Fou, encara, editor d'estudis sobre Ramon Llull en les col·leccions «Les Illes d'Or» i «Biblioteca Raixa», per ell fundades i dirigides (29-30). — J. P. E. [19.514]

Alexander FIDORA, *Ramon Llull frente a la crítica actual del diálogo interreligioso: el arte luliana como propuesta para una 'filosofía de las religiones'*, dins «Revista Española de Filosofía Medieval», 10 (2003), 227-243.

Les primeres pàgines recorden que en la teologia catòlica actual hi ha les dues posicions d'exclusió de les altres religions o d'integració de llurs valors en els del cristianisme, amb el resultat que cap de les dues posicions seria realment ecumènica, perquè dona per suposat que la veritat és del cristianisme, i reporten les crítiques actuals al diàleg interreligiós. El centre de l'article els contraposa als trets fonamentals de l'apologètica lul·liana, perquè, d'acord amb l'*Art*, davant una pregunta cal formular totes les hipòtesis possibles de resposta, cada una de les quals ha d'ésser presa seriosament, ni que només sigui com a hipòtesi, i li ha d'ésser aplicat el benefici del dubte inicial; tot plegat desemboca en un assaig de filosofia de les religions inspirada en Llull, perquè el «dubte» davant la hipotètica veritat de totes i cada una de les formulacions de la mateixa pregunta, «aquí significa la disposició del home de seguir sempre en busca de una veritat mayor y suprema de la que ya posee» (240). — J. P. E. [19.515]

Óscar de la Cruz PALMA, *Taula rodona «Ramon Llull i la Mediterrània». Treballs en curs sobre Ramon Llull*, dins «Faventia», 26 (2004), 115-119.

La dita Taula Rodona tingué lloc a la Universitat Autònoma de Barcelona el 14 V 2004: hi foren presentats projectes sicilians sobre el primer tema de Llull i la Mediterrània i informació d'edició d'obres lul·lianes en preparació per al «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», dins la sotsèrie «Raimundi Lulli Opera Latina». — J. P. E. [19.516]

Friedrich PUKELSHEIM, *Auf den Schultern von Riesen: Lull, Cusanus, Borda, Condorcet et al.*, dins «Litterae Cusanae. Informationen der Cusanus Gesellschaft», 2 (2002), 3-15.

Narració personal d'una recerca sobre sistemes d'elecció que, partint del *De concordantia catholica*, on Nicolau de Cusa esbossava un sistema per a l'elecció de l'emperador d'Alemanya (5-8), i passant per les aportacions de Jean-Charles Chevalier de Borda i de Marie Jean Antoine Nicolas Caritat, marquis de Condorcet, ambdós del segle XVIII (8-10), arriba a Ramon Llull: resumeix el cap. 24 del *Blanquerna*, que narra l'elecció de Natana a abadessa (12), el descobri-

ment d'una còpia del *De arte electionis* de Llull al Nicolaus Spital de Cusa, i la identificació del també lul·lià *Artificium electionis personarum* feta per Llorenç Pérez Martínez en el Vat. lat. 9332 (14-15). La recerca de Pukelsheim és accessible en G. Hägele i F. Pukelsheim, *Lulls Schriften zur Wahlverfahren. Report 434 des Instituts für Mathematik der Universität Augsburg*, 30 pp. (www.math.uni-augsburg.de/stochastik/reports/434.html). — J. P. E. [19.517]

Albert SOLER, *Selecció d'edicions i d'estudis arnaldians recents*, dins «Llengua i Literatura», 14 (2003), 441-444.

Llista de nou títols, publicats entre el 1999 i el 2002 (441), amb comentari del contingut i valoració des de punt de vista personal. — J. P. E. [19.518]

Jaume MENSA, Sebastià GIRALT, *Bibliografia arnaldiana (1994-2003)*, I. *Arnau de Vilanova, espiritual*; II. *Corpus mèdic i alquímic* dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 665-734.

El 1994, amb motiu de la «I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova», Jaume Mensa publicava la seva *Arnau de Vilanova, espiritual: Guia bibliogràfica*; amb motiu i a tall de preparació de la «II Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova», ambdós autors han publicat aquesta nova bibliografia que aplega els títols publicats durant els deu anys 1994-2003; la primera part, es limita a Arnau de Vilanova, espiritual (665-706), la segona, al corpus mèdic i alquímic (707-734); després de cada fitxa bibliogràfica hi ha un breu resum del contingut i indicació de si ha estat objecte de resum o de recensió. — J. P. E. [19.519]

Antoine CALVET, *Recherches sur le platonisme médiéval dans les oeuvres alchimiques attribuées à Roger Bacon, Thomas d'Aquin et Arnaud de Villeneuve*, dins «Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques», 87 (2003), 457-487.

L'autor es proposa «identificar les traces de pensée platonicienne» en les obres alquímiques atribuïdes als tres autors. La part dedicada a Arnau de Vilanova ocupa les pàgines 471-486: el nom d'Arnau és vinculat amb molts tractats d'alquímia ja des del segle XIV (472); el *Liber deflorationis philosophorum* recorre al mite, a la 'narració fabulosa' (472-474); el *Rosarius philosophorum* exposa una doctrina i una pràctica alquímiques, que són l'essencial de l'alquímia arnaldiana (474-477); també es fixa en els *Perfectum magisterium/Flos florum*, *De secretis naturae*, *Tractatus parabolicus* i *Speculum alchimie*, en els quals, ultra la referència a l'«integumentum» com a contraposat a l'evidència (480), detecta una «influence platonisante, mêlée à la vision aristotélicienne de la nature» (486), i considera que són els millors representants de la presència del platonisme en tractats alquímics (486). — J. P. E. [19.520]

Michela PEREIRA, *Il cuore dell'alchimia*, dins «Micrologus. Natura. Scienze. Società Medievali», XI (2003), 287-304.

En encarar-se amb les accepcions metafòriques del tema del cor, l'autora fa avinent que el *Testamentum pseudolul·lià* exposa que la preparació de l'elixir comença agrupant els humors en els òrgans vitals, sobretot en el cor, on s'elabora el compost que integra els diversos components elementals, que seguirà amb la digestió gràcies al calor natural fins a la producció de l'elixir (298-299). — J. P. E. [19.521]

Michela PEREIRA, Chiara CRISCIANI, *L'alchimia. L'alchimia fra Medioevo e Rinascimento*, dins *Storia della Scienza* (estratto dal Volume IV: *Medioevo e Rinascimento*), Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2001, 907-920.

Aquesta visió de conjunt de l'evolució de l'alquímia en la Baixa Edat Mitjana ens informa que la segona de les grans línies de recerca, formada durant la segona meitat del segle XIV, era la centrada en l',elixir', i procedia dels texts atribuïts a Ramon Llull i a Arnau de Vilanova (907; cf. 919); cap al tombant de segle trobem dues síntesis catalanes, la de Guillem Sedacer, molt pròxim al *Rosarius pseudoarnaldià* (911), i el *Phaenix* de Jacme Lustrach, en part depenent de Sedacer, que poc abans del 1400 treballava per a la cort catalanoaragonesa; durant el segle XV, els corrents originats en els dos nostres autors abans esmentats convergeixen amb d'altres (914), per exemple, en el cas de Marsilio Ficino (916) o de Ludovico Lazzarelli (917-918) i encara en el *De lapide philosophorum* de Fabri de Die (919). — J. P. E. [19.522

Josep PERARNAU I ESPELT, *Sobre la primera crisi entorn el De adventu antichristi d'Arnau de Vilanova: París 1299-1300*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2002), 349-402.

Josep PERARNAU I ESPELT, *L'Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi canonicum Dignensem d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi; i transcripció del Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi de Adventu Antichristi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 7-348.

Josep PERARNAU, *Tres textos d'Arnau de Vilanova i un en defensa seva* (Studia, textus, subsidia, 10), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2002, 408 pp.

Els *Instrumentum...* i *Notificatio...* són els únics documents que s'han salvat del procés inquisitorial al qual Arnau de Vilanova fou sotmès a París, procés que, complicat amb una ambaixada a ell encomanada per Jaume II de Catalunya-Aragó, dins el possible és reconstruït en l'estudi inicial, amb indicació de les dates a les quals correspon cada un dels actes processals. El *De adventu antichristi*, que ja en el moment d'ésser fet públic a París causà tants de problemes al seu autor, li'n seguí creant els anys successius, i l'*Apologia de versutiis...* és alhora la demostració de les objeccions doctrinals i de les acusacions personals i l'intent de donarhi resposta.

El títol terç és una publicació conjunta dels dos primers, dels quals fins i tot manté la compaginació i numeració de pàgines. Els tres textos arnaldians són l'*Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem*, l'*Instrumentum alterum appellationis magistri Arnaldi de Villanova a processu Parisiensium ad Apostolicam Sedem*, i *Notificatio, protestatio ac requisitio ad regem Francorum*; el text a favor d'Arnau de Vilanova és el *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi De adventu Antichristi*; ultra els respectius texts i els corresponents aparats crítics i de fonts, sobretot bíbliques, cada un dels quatre texts és completat amb la pròpia taula de tots els mots. Un dels punts tractats és el de si l'*Apologia...* i el *Tractatus quidam...* són del mateix autor, identitat difícil de defensar, atesa la distància doctrinal i metodològica entre els dos escrits i el fet que l'autor del *Tractatus quidam...* no sols no sabia qui era per dintre Arnau de Vilanova, sinó que arribà a posar unes premisses, de les quals es deduïa que a l'hora de la tribulació parisensa Arnau de Vilanova no s'havia captgint com a autèntic, 'espiritual' (24-30). — J. P. E. [19.523-19.524-19.525

Jaume MENSA I VALLS, *La 'fallacia consequentis' en la polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova y los profesores de la universidad de París*, dins «Revista Española de Filosofía Medieval», 10, (2003), 297-301.

En la segona part del *De tempore adventus antichristi*, Arnau de Vilanova diu que els teòlegs de París havien criticat com a 'fallacia consequentis' la interpretació arnaldiana del text de *Dan XII, 11*, en interpretar els 1290 dies com a anys d'acord amb el bíblic 'dies pro anno';

Mensa recorda la doctrina lògica contemporània, segons la qual serien semblants la ‚fallacia consequentis’ i la ‚accidentis’, i d’altra banda recorda que Arnau més tard es defensaria precisant que la seva interpretació era només una possible de *Dan*. — J. P. E. [19.526]

Piers D. MITCHELL, *Medicine in the Crusades. Warfare, Wounds and the Medieval Surgeon*, Cambridge, University Press 2004, X i 294 pp.

Les aportacions d’Arnau de Vilanova al tema d’aquest llibre són indicades en les pàgines: 14: (*Regimen Almariae*, del 1310, per a l’exèrcit de Jaume II davant Almeria: ubicació del campament, potabilitat de l’aigua, enterrament dels difunts, cura dels ferits); 55-57: (resum objectiu del *Regimen Almariae*, amb traducció anglesa de l’examen de pous, cisternes i fonts; i de la recepta per a ferides de guerra); 180: (Arnau de Vilanova confirma que hom usava verí contra l’enemic en el camp de batalla); 200: (el pseudo?-arnaldia *Liber de vinis* suggereix barrejar vi amb plantes medicinals i usar-lo com a analgèsic); 211: (entre els autors de tractats quirúrgics escrits a Europa en època de les croades hi ha Arnau de Vilanova); 243: (les recomanacions militars d’Arnau de Vilanova serien ensenyaments apresos de la pràctica en guerra). — J. P. E. [19.527]

Johannes FRIED, *Aufstieg aus dem Untergang. Apokalyptisches Denken und die Entstehung der modernen Naturwissenschaft im Mittelalter*, München, C. H. Beck 2001, 262 pp. i 18 làmines.

Johannes FRIED, *Les fruits de l’Apocalypse. Origines de la pensée scientifique moderne au Moyen Âge*. Avec une préface de Jean-Claude SCHMITT. Traduit de l’allemand par Denise MODIGLIANI, Paris, Éditions de la Maison des sciences de l’homme 2004, XX i 220 pp. i 18 làmines.

Les següents observacions es refereixen a Arnau de Vilanova: 23: el 1297 a Montpeller, Arnau de Vilanova pronosticava per al 1378 la vinguda de l’Anticrist; 64: reacció de Jean Quidort al *De adventu anticristi* d’Arnau de Vilanova; 93: entorn el 1300, Arnau de Vilanova introduïa la teoria matemàtica de les proporcions en la preparació de les medicines; abans s’havia submergit en l’apocalíptica de fra Pèire Joan (Oliu), escrivint el *De adventu anticristi*, ací resumit a base dels fragments de Heinrich Finke (187, nota 286), amb resum de la discussió posterior: Jean Quidort, Pèire d’Auvergne, Nicolaus de Lyra: Déu pot revelar i ha revelat en la *Biblia* als ‚speculatores’: diferència entre els ‚ultima tempora’ i els ‚fines saeculorum’; incompetència de totes les ciències naturals per a aquest recompte (93-96); 99: contraposició d’Henry de Harclay; 134: què representaven les visions d’Arnau de Vilanova?; i 168-169: bibliografia mínima [i no massa encertada] sobre Arnau de Vilanova. — J. P. E. [19.528-19.529]

Fabio TRONCARELLI, *La scrittura segreta: codici, copisti, inquisitori in Provenza e in Catalogna*, dins *La collaboration dans la production de l’écrit médiéval*. «Actes du XIIIe Colloque du Comité International de Paléographie Latine. Weingarten, 22-25 Septembre 2000», Herrad SPILLING éditeur, Paris, École des Chartes 2003, 89-103.

L’autor es refereix a tres punts: mort Arnau de Vilanova, els aplecs d’obres seves elaborats a casa de l’apotecari barceloní Pere Jutge foren donats als terciaris-beguins i així entrarien en la clandestinitat. *L’Expositio super Apocalypsi* atribuïda a Arnau de Vilanova [fins que es posà en dubte ací: ATCA, XIII (1994), 48-70], per l’anàlisi de la seva còpia més primitiva, la del Vat., Ottob. lat. 536, es confirma que procedeix de Sant Víctor de Marsella, on l’hauria escrita Hug de Nevers, amic d’Arnau, i on és documentat com a autor d’un comentari a l’*Apocalipsi*. I un framenor de Vilafranca de Conflent, Guillem Negre, hauria contribuït a estendre per Catalunya escrits de fra Pèire Joan (Oliu), com els salvats a Vat., Borgh. lat. 54, 46, 69, 173. Cap a mitjan segle, en temps de Climent VI, la posició de la Cúria papal s’hauria assuaujat. — J. P. E. [19.530]

Jordi PARDO PASTOR, *Anticristo y teología en Arnau de Vilanova: una interpretació a raiz de la Lliçó de Narbona*, dins «La Corónica», 32 (2004), 86-99.

A fi d'interpretar la doctrina d'Arnau de Vilanova sobre l'Anticrist, l'autor, ultra la *Lliçó de Narbona*, es basa en d'altres tractats arnaldians com la *Philosophia catholica et divina* o el *Raonament d'Avinyó* [però no he sabut veure ni esmentat en aquestes pàgines el *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, formulació definitiva de les tesis arnaldianes sobre el tema, publicat en el volum VII/VIII del nostre anuari]; per contra, també es basa en l'*Expositio super Apocalypsi* (90-95), que sembla considerar obra d'Arnau [desconeixedor de les pàgines d'ATCA, XIII (1994), 48-70, i d'altres autors, publicades en el mateix volum o en llocs esparsos, un dels quals és la notícia bibliogràfica precedent. Potser abans d'escriure l'autor s'hauria d'informar bé]. Hi ha bibliografia (97-99). — J. P. E. [19.531

Paolo EVANGELISTI, *Arnau de Vilanova e Ramon Llull. Note in margine a due testi di pedagogia politica francescana*, dins «Studi per Marcello Gigante», a cura di Stefano PALMIERI, Nàpols, Istituto Italiano per gli Studi Storici 2004, 371-393.

L'autor esbrina quina és la dimensió comunitària en la reflexió política de la Baixa Edat Mitjana implicada en els mots ,caritas' i ,fidelitas', emprats tant per Ramon Llull en el *Blanquerna* com per Arnau de Vilanova en l'*Allocutio christini*, amb indicacions de Francesc Eiximenis, *Regiment de la cosa pública* i de Joan Eixemeno, *Contemplació de la Santa Quarentena*. La referència del *Blanquerna* a les cinc nafres com a raó dels cinc llibres del romanç col·loca la ,Passio Christi' al bell centre de la seva proposta (376-377), també invocada explícitament en l'*Allocutio christini* d'Arnau (378-379), vinculada amb virtuts polítiques com la justícia i la utilitat pública, al fons de les quals hi ha la ,caritas communitaria' (380-384). Llull insisteix en la contraposició entre pobresa i gasiveria (385-387 i 390-392); camins també seguits per Eiximenis i fra Mateu [Guimerà] d'Agrigento (389-390); tot plegat desembocaria en «un bene immateriale di alto valore politico che essi considerano un vero e proprio capitale sociale: il bene comune e la ,fiducia' nella ,res publica'» (393). — J. P. E. [19.532

Sebastià GIRALT, *Entorn de la tradició textual de la Practica summaria d'Arnau de Vilanova*, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam», 24 (2004), 269-280.

L'autor es proposa de revisar sistemàticament la tradició manuscrita d'aquell llibre, d'on hauria de resultar l'autenticitat arnaldiana de la mateixa. Hom hi revisa els membres del cos humà ,a capite ad calcem' i seria el text més complet per a conèixer la medicina pràctica del seu autor; transmès en vint-i-una còpies manuscrites, divuit de les quals l'atribueixen a Arnau de Vilanova; té, de més a més, a favor de l'autenticitat, el fet de trobar-se en la biblioteca del mateix Arnau, un exemplar en llatí i una possible traducció en català; el fet que Climent V reclamés el 1312 la propietat d'un arnaldia «valde utilem librum de medicine practica» (272) i la utilització del coriandre [cf. ATCA, XXI (2002), 659-663]; i el fet que Guiu de Chaulhac en reporta una recepta que atribueix a Arnau i és del cap. 15 de la dita obra. La conclusió és que la tradició textual confirma l'autenticitat arnaldiana (273). Les darreres pàgines donen informació de cada una de les còpies manuscrites, quatre de les quals són a Erfurt, Amploniana; dues a Londres, BL i Welcome Library; tres a Munic, BSB; i quatre a la Vaticana, Pal. lat., i Regim. (274-279); refusa, en canvi, que siguin la *Practica summaria* els exemplars de Munic, BSB, Clm. 2848, ff. 99-109, que és el text alquímic intitulat *Practica ad quemdam papam*, o el Vat., Ross. 674, ff. 137-146, aplec d',experimenta' per a Climent V atribuïts a Arnau de Vilanova (279). — J. P. E. [19.533

Sebastià GIRALT, *El autor del Contra calculum y de otros tres tratados médicos: ¿Arnau de Vilanova o Galvano da Lavanto?*, dins «Sudhoffs Archiv», 87 (2003), 32-68.

En aquestes pàgines l'autor esbrina si són realment d'Arnau de Vilanova quatre títols, que alguns manuscrits i les *Opera omnia* posteriors al 1509 li atribueixen: *Tractatus contra calculum*, *Regimen contra catarrhum*, *De tremore cordis* i *De epileptia*, ja que la comparació amb les obres de Galvano da Levanto pot aportar alguna llum. El text del *Regimen contra catarrhum* atribuït a Arnau és, amb algunes diferències, idèntic al del *Remedium salutare contra catarrhum*, que el Vat. lat. 2464 atribueix a Galvano (36). També el *De tremore cordis* coincideix amb el cos principal del *Carisma sanativum tremoris cordis*, atribuït a Galvano almenys en dos manuscrits (36-37); cinc són els texts, més o menys relacionats amb Arnau, que porten el nom *De epileptia* (38-39); per criteris interns, el que sembla més arnaldià és el de Londres, BL, Harley 3665, 99-100 (38); en canvi, el del mateix ms., ff. 75v-99v (*Opera*, Lió 1509, ff. 310-315), presenta text idèntic al *Liber Salvatoris* de Galvano (40). El *Tractatus contra calculum*, té a favor de la seva atribució a Arnau de Vilanova el testimoni de tots els manuscrits i edicions, però no deixa de tenir problemes: recordades les circumstàncies de la seva composició i destinació a Bonifaci VIII, Giralt, basant-se en el fet que el *Contra calculum* s'ha transmès manuscrit amb els altres tractats de Galvano, i en d'altres indicadors (47-55), arriba a la conclusió que el *Tractatus contra calculum* «es en realidad el *Liber manus Dei contra calculosum languorem ad Bonifacium VIII*» (56). Les pàgines següents reconstrueixen el conjunt de les quatre obres de Galvano atribuïdes a Arnau de Vilanova (56-61), proposa la hipòtesi que hauria estat l'editor Tommaso Murchi, qui hauria feta la nova atribució per a l'edició de les *Opera* del 1504 i assenyalava les modificacions textuais introduïdes per a fer-la més raonable (62-64). Al final hi ha transcripció paral·lela de fragments de la *Contemplatio de gratia Dei* de Galvano, i del *Contra calculum* de l'edició de Lió 1520 (66-67) i esquema de les relacions entre diverses obres de Galvano (68). — J. P. E. [19.534]

Sebastià GIRALT, *Nota sobre alguns ictionims d'origen occità en textos mèdics d'Arnau de Vilanova i d'altres autors medievals*, dins «Estudis Romànics», XXIV (2002), 103-108.

En el *Regimen quartane* i en el *Regimen podagre* trobem referències a peixos, un dels quals, transmès com a ,trollie/trellie', ha estat restituit per l'autor a la forma ,trilie', i esbrina tant el sentit d'aquest com dels ictionims ,sophia = bagra', ,camarota = gamba'. Hi ha bibliografia (106-108). — J. P. E. [19.535]

Sebastià GIRALT, *Els melancòlics, de l'excel·lència a la marginalitat*, dins VII *Trobada Ciència i Tècnica*, 617-623.

L'autor es fixa en *De reprobatione nigromanticae fictionis* d'Arnau de Vilanova, contrari a la tesi bàsica de la nigromància o màgia negra, segons la qual algú o alguna cosa d'aquest món pot obligar els dimonis a fer alguna acció. Per contra, els qui practiquen la nigromància estarien malalts de malenconia perquè la corrupció de l'humor melancòlic els hauria endanyada la facultat estimativa, diagnòstic que Bernat de Gordon aplica al mateix Arnau de Vilanova i a la seva dèria de pronosticar l'arribada de l'anticrist. En les pàgines següents, l'autor resumeix l'evolució de les idees sobre el tema «nascudes de la tradició mèdica antiga i heretades per la medieval» (618). Ultra les manifestacions negatives, en l'època antiga hom veia en la malenconia també una situació positiva, apta a la percepció d'influx diví (618-619). Amb el pas al cristianisme augmentà la valoració negativa, ja només vista com a lesió de la facultat racional, tot i no ésser-li negada la connexió profètica, i la psicologia que distingeix les potències espirituals humanes acabà veient en la malenconia una «lesió de la ,virtus imaginativa' o de la ,virtus aestimativa'», encara que Albert el Gran i Pietro d'Abano li reconeixien capacitat previsora del futur (620). «Dues classes de bogeria sobrenatural antitètiques semblen haver assumit la follia divina de l'antiguitat en l'edat mitjana

com dues cares d'una mateixa moneda: la follia divina cristianitzada i el seu revers, la possessió diabòlica» (620), tesi il·lustrada en les dues pàgines darreres. Hi ha bibliografia (622-623). — J. P. E. [19.536]

Sebastià GIRALT, *La qüestió arnaldiana: autenticitat i falsa autoria en el corpus atribuït a Arnau de Vilanova*, dins «Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència», XXXVIII (2002), 185-198.

Conscientment o no, moltes obres foren atribuïdes a Arnau de Vilanova, que no eren seves; el cas més evident és el de la *Siensa de destrrar e d'atermenar* de Bertran Boisset, que, dins el seu text l'atribueix a Arnau (186-187); i li han estat atribuïts nombre de texts d'alquímia [cf. ATCA, XXIII-XXIV (2004-2005), 1-550], «activitat que segons quasi tots els indicis fiables li fou aliena» (186); també és discutida l'autoria d'alguns texts teològics (188-189 [cf. ATCA, XIII (1994), 25-205]; quant als mèdics, l'autor repassa l'atribució almenys dubtosa d'obres concretes que ja tenen pare divers *Breviarium practice* (Arnaldo, italià), les *Tabule que medicum informant* (Stephanus Arnaldi), els *De sterilitate* i *De conceptu*, d'hipotètica atribució múltiple (190), *De signis lepre* (Iordanus de Turre), i *De pronosticatione somniorum* (Guillem d'Aragó), *Contra calculum*, *Contra catarrum*, *De tremore cordis* i *De epileptia* (Galvano da Lavanto, tots quatre) (191), *Epistola de retardatione accidentium senectutis* i *Liber de conservatione iuventutis* (dominus castri Gret/Goet); el *Segon llibre del regiment de sanitat* (192). En el moment de les impressions modernes, foren incorporats a les *Opera omnia*, texts d'autoria dubtosa com el *Regimen sanitatis Salernitanum*, el *Regimen sanitatis* de Maino de Mainieri, el *De coitu* d'Ibn al-Jazzar i l'*Herbarius* d'autor alemany (193); també cercaren el patronatge d'Arnau de Vilanova dos *De flebotomia*, el *De vinis*, el *De accidentibus senectutis et senii*, el *De adventu medici ad egrotum*, d'autor salernità, i el *De cautelis medicorum* (194); tres de quatre 'consilia' són almenys dubtosos [cf. el resum de *El autor del Contra calculum...*, pàgina anterior, n. 19.534], com nombre d'altres (197-189); alguns títols podrien ésser reelaboracions posteriors d'apunts procedents d'Arnau (196). Davant tantes atribucions falses, hom ha començat d'establir criteris d'autenticitat (196-197). — J. P. E. [19.537]

Sebastià GIRALT, *Las ediciones renacentistas de Arnau de Vilanova en Basilea. Entre el paracelsismo y el protestantismo*, dins «Humanismo y pervivencia del mundo clásico», III.5 (2002 = «Homenaje al profesor Antonio Fontán»), 2357-2366.

En nota inicial el mateix autor diu que «el material de esta comunicación forma parte de un estudio más amplio» [que és el ja conegut dels nostres lectors per la recensió publicada dins ATCA, XXIII-XXIV (2004-2005), 557-558; cf. també les cinc notícies bibliogràfiques precedents]. — J. P. E. [19.538]

Ilaria ZAMUNER, *Il ms. Barb. lat. 311 e la trasmissione dei Regimina sanitatis (XIII-XV saec.)*, dins «Cultura neolatina», LXIV (2004), 207-250.

La primera part d'aquest article és la descripció d'aquell manuscrit, en la qual és tractada amb particular condícia la situació paleogràfica i bibliogràfica de cada un dels texts que hi són copiats; els catalans són: *Taula dels dies malaventurats segons st. Jeroni*; *Regiment de sanitat per a Jaume II* en traducció de Berenguer de Sarriera; Ioannes de Toletto, *Llibre de conservació de sanitat*; Pseudo-Aristòtil, *Epistola ad Alexandrum de dieta servanda*; [Aforismes per a la conservació de la memòria]; *Taula per al càlcul de l'aurinombre*; i *Llegenda d'Orger Cataló* (208-226). La segona part, després d'haver recordat que el volum procedeix de la zona entre Sicília i Nàpols i que fou copiat entre el 1425 i el 1450, pregunta a quina tradició cultural pertany; certament a algun(s) català(ns), amb interès mèdic i dietètic per a la prevenció de malalties, més arrelat(s) en les corts dels Anjou, del papa i de Frederic III; la dita tradició cultural tindria

una altra mostra en el ms. de Marburg, UB 9b; prevenció i interès al qual s'hauria integrat la memòria d'Arnau de Vilanova en el sentit que ell hauria estat un lligam entre Catalunya i la línia suditaliana indicada, a la qual, ultra el *Regiment de sanitat* també pertanyeria el *Regimen Almariae* (243-246). — J. P. E. [19.539]

Rosario Andrea LO BELLO, *Arnaldo da Villanova dall'esegesi alla profezia*, dins «Florensia. Bolletino del Centro Intenazionale di Studi Gioacchimiti», 16-17 (2002-2003), 169-214.

El signant d'aquesta exposició manifesta la seva petensió de demostrar que és d'Arnau de Vilanova el *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra Tractatum Arnaldi de Adventu Anticristi*, perquè Arnau hauria evolucionat de la manera que el *Sommario/Summary* afegit al final de l'article resumeix així: «Accostando all'interno di una giusta prospettiva cronologica l'ultima sezione del *Tractatus quidam* ad altri scritti già riconosciuti autentici, la paternità dell'opera risulta confermata. I documenti rispecchiano il cambiamento avvenuto nell'autore, che in contatto con ambienti e testi profetici gioacchimiti assume una diversa stima di se, non più definibile entro la categoria dell'esegeta (*speculator*), con la quale si definisce ancora nel *De tempore*. Una volta perseguitato, Arnaldo rilegge la sua vita e si scopre come profeta, inviato da Dio a denunciare con i suoi scritti i mali della cristianità (*denuntians*)» (214). [La impossibilitat d'atribuir a Arnau de Vilanova aquell *Tractatus quidam...* és clarament demostrada en el meu *Habent sua fata libelli. Sull'attribuzione ad Arnaldo da Villanova del Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi De adventu anticristi*, publicat dins «Archivum Franciscanum Historicum», 98 (2005), 815-820, on consten en paral·lel fragments dels dos títols, en els quals es veu ben clar que l'autor del *Tractatus quidam...*, a més de no saber que el *De adventu...* arnaldia és format de dues parts, la segona de les quals hauria estat escrita tres anys més tard que la primera, li assigna una cronologia aberrant en contradicció amb les datacions afirmades pel mateix Arnau, d'on es dedueix que no havia ni llegit el *De adventu anticristi* d'Arnau de Vilanova, tot i la pretensió de defensar-lo]. — J. P. E. [19.540]

Isabelle ROUSSEAU, *La prophétie comme outil de légitimation: trois lectures du Vae mundo (XIVe siècle)*, dins *Lucha política. Condena y legitimación en la España medieval*, coordinado por Isabel ALFONSO, Julio ESCALONA, Georges MARTIN (Annexes des Cahiers de linguistique et de civilisation hispaniques médiévales, 16), Lyon Cedex, École Normale Supérieure. Lettres et Sciences humaines 2004, 63-99.

L'autora exposa que progressivament, gràcies a les interpretacions, «naquit de ce texte une représentation de l'histoire qui devint opératoire hors du champ du discours eschatologique, rejoignit le discours politique et devint une pièce de plus dans la série de constructions destinées à légitimer l'arrivée au pouvoir d'Henri de Trastamare en Castille» (63). La primera instrumentalització fou la del mateix Arnau de Vilanova, que es serví del *Vae mundo* com a prova fàctica en la polèmica amb els teòlegs professionals: aquests li retreien que era un professional ,metge i mullerat'; que no servia de res preveure el temps de l'Anticrist; i que era inacceptable la seva interpretació bíblica (64-69). Arnau aprofità aquell text perquè demostrava que els senzills i il·lustrats també eren dotats per Crist amb esperit profètic per a la previsió d'esdeveniments futurs, do al qual no es podien posar limitacions, ans deixava la història oberta a la intervenció divina. Joan de Rocatalhada la interpretà a la seva manera (74-86); i el *Baladro del sabio Merlin* l'aplicà a favor d'Enrique de Trastámara (87-95) [però aquestes dues no entren en el nostre tema]. És transcrit el *Vae mundo...* amb les variants de Rocatalhada segons el manuscrit de Tours, BM 520 (96-97); i el *Baladro* de l'edició de Sevilla, 1535 (98-99). — J. P. E. [19.541]

Sebastià GIRALT, *El mite d'Arnau de Vilanova, de l'edat Mitjana al Renaixement*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 127-142.

L'autor considera que el mite entorn el personatge d'Arnau de Vilanova s'anà forjant entre el segle XIV i el XVI, en atribuir-li elements de profetisme escatològic, el de l'alquímia i el de la nigromàntica; reproduïx en traducció catalana els resums del missatge del *De adventu Anticristi* de Giovanni Villani, d'Antoní de Florència, de Symphorien Champier i de Giovanni Pico della Mirandola, tots ells poc encertats, també en atribuir-li un recompte del temps de vinguda de l'Anticrist basat no sols en la *Bíblia*, ans també en l'astrologia (128-131). Tractats alquímics li foren atribuïts potser encara en vida i certament durant el segle XIV i ja a darreries del segle XV hom li atribuï la ,conversió' de Ramon Llull a l'alquímia (132-134); el mateix Arnau reconeix que hom l'acusava de nigromàntic i Eiximenis confirma que «sabia l'art de la nigromàntia complidament» (137). L'esmentat Champier en una pàgina es fa ressò de la fama de mag, de la qual assenyala vuit causes, raó per la qual esdevingué personificació del saber ocult, exalçat per alguns, bescantat per d'altres (138-141). — J. P. E. [19.542

Jaume RIERA I SANS, *Paraules del rey Salomó. Versió fragmentària del llibre dels Proverbis del segle XIV*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 141-169.

Objectiu declarat per l'autor: «...posar a l'abast un text bíblic català..., el qual, essent independent de la versió seriada de tot l'Antic Testament, presenta unes característiques i un interès particulars...» (142). Els *Llibres de Salomó* de la *Bíblia Vulgata* traduïts al català s'han conservat en quatre manuscrits: París, BN, esp 3 i 353; Madrid, BN, 921; i Sevilla, Colombina, ms. Y-30-15; tres d'altres contenen texts paral·lels però no bíblics: Barcelona, BC, ms. 1031; Carpentràs, Inghimbertine, ms. 951; i València, BU, ms. 216, ben documentats durant el segle XV a Barcelona i Mallorca (141-146). Les *Paraules del rei Salomó* es troben a París, BN, esp. 353, i a Madrid, BN, 921, dins conjunts literaris que assenyalen vers Jaume II (146-148). El text de París és més acceptable i més complet que el de Madrid, farcit de faltes (149-151) i per això són transcrits en paral·lel en tota l'extensió comuna; la traducció ,dóna als pobres' per ,da ei [Domino]' del text de Madrid condueix a atribuir la traducció a Ramon Llull o a qualche ,espiritual', tot i mantenint la possibilitat d'intervenció d'un dels dos reis Alfons, el Liberal o el Benigne (154-156); [com a hipòtesis: a) crec que s'ha de descartar Alfons el Benigne perquè sembla que no sabia llatí, manca crec que documentada; b) els ,pobres' assenyalen més Arnau de Vilanova, el qual feia temps que tenia entrada en la casa reial i consta documentalment haver estat present a l'agonia de Pere el Gran entre Barcelona i Vilafranca del Penedès: encaixaria amb Alfons el Liberal; c) Arnau també tenia interès a intervenir el l'educació dels infants reials, tal com demostra l'encapçalament de l'*Alphabetum catholicorum*; però és només una hipòtesi a favor de veure la traducció, sobretot en la versió de Madrid, com a treball escolar d'Alfons el Liberal o qui sap si d'ell i de Jaume II conjuntament]. Les transcripcions ocupen les pàgines 157-166; les 168-169 contenen un vocabulari. — J. P. E. [19.543

Agostino PARAVICINI-BAGLIANI, *Boniface VIII. Un pape hérétique?* (Biographie Payot), Paris, Éditions Payot & Rivages 2003, 284-296.

Agostino PARAVICINI-BAGLIANI, *Bonifacio VIII*. Traduzione di Franco BACCHELLI (Biblioteca di cultura storica 245), Torino, Giulio Einaudi editore 2003, 264-275.

Narració de les circumstàncies que propiciaren l'entrada d'Arnau de Vilanova al servei mèdic de Bonifaci VIII, en el moment en què aquell havia apel·lat al papa contra el procés ,in causa fidei' enantat a càrrec d'ell per l'autoritat diocesana i professors de la Facultat de Teologia de París [cf. ATCA, XX (2001), 349-402], amb particular atenció al seu sojorn a La

Sgurgola, prop Anagni, on escriví el *De mysterio cimbalarum Ecclesiae* i algun text mèdic l'estiu del 1301; també a la importància donada en cort papal a l'or potable com a mitjà de perllongar la joventut. La traducció italiana és en algun punt més completa (p. e., 274, nota 44) que l'original francès. — J. P. E. [19.544-19.545]

Sébastien NADIRAS, *Guillaume de Nogaret et la pratique du pouvoir*, dins «École Nationale des Chartes. Positions des thèses soutenues par les élèves de la promotion de 2003 pour obtenir le diplôme d'archiviste paléographe», París, École des Chartes 2003, 161-168.

La documentació personal de Nogaret, amb els seus molts centenars de documents, fou segrestada en morir ell i dipositada en el Trésor des chartes, on ara forma la sèrie J dels Archives Nationales (161). Entre els temes documentats hi ha un projecte de pariatge per a Montpeller entre el rei de Mallorca i el de França (163), tema, al qual és dedicat un dels apèndixs (168). — J. P. E. [19.546]

Jaume de PUIG I OLIVER, *El pagament dels inquisidors a la Corona d'Aragó durant els segles XIII i XIV*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 175-222.

Partint d'un article projectat i mai no aparegut de Johannes Vincke i de les indicacions documentals donades per ell dins *Zur Vorgeschichte der spanischen Inquisition. Die Inquisition in Aragon, Katalonien und Valencia während des XIII. und XIV. Jahrhunderts*, són publicats i analitzats quaranta documents de l'ACA sobre la matèria referida. Resumits els punts de vista de Vincke sobre el tema, l'autor el reprèn a la llum de la documentació exhumada. D'entrada, a la corona catalanoaragonesa la inquisició era pagada per l'Estat i des del punt de vista financer es veié sotmesa a les fluctuacions de les finances reials, fins al punt que de vegades els ingressos es col·lapsaven i aleshores, d'acord amb el rei, els inquisidors han de viure o s'han d'ajudar amb els propis recursos, és a dir, amb les confiscacions i penes pecuniàries imposades als processats en matèria de fe. El finançament públic de la Inquisició convertia l'inquisidor en un funcionari, que el rei provava de controlar mitjançant la nòmina, i també en una instància jurisdiccional que tenia el seu pes en la política quotidiana, sobretot en el moment de la crisi del Cisma d'Occident. — J. de P. [19.547]

Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Les expedicions a l'Orient i la Crònica de Muntaner*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 13-76.

Objectiu de l'autor: «apuntar alguns dels aspectes que considere més interessants de la visió muntaneriana de la Mediterrània Oriental» (20), com la lectura de la *Crònica* a la llum de les d'autors contemporanis, norma que ja aplica a la narració d'una volta de Roger de Llúria per les illes del Peloponès narrada en els capítols 117 i 159, completada amb llargs fragments d'altri (22-32). La part principal de l'article és dedicada a resumir, amb transcripció de considerables fragments textuais, les informacions de Muntaner i d'escriptors contemporanis, francesos, italians o grecs, sobre la forma de viure i en particular sobre la de fer la guerra dels grecs, febles com dones (33-44), dels turcs i tàrtars, nobles i amb un domini absolut d'arcs i sagetes (45-54) i dels genovesos i venecians, gent sense paraula (54-67). Hi ha bibliografia (71-76). En fragment català de Pere des Soler, del 1315, ja publicat per Heinrich Finke en el volum III dels *Acta Aragonensia*, trobo aquests dos substantius, absents del DCVB: 'banila' i 'estorsie' (30, línies 15 i 18 del llarg fragment). — J. P. E. [19.548]

Magí SUNYER, *Mitologia romàntica: els almogàvers en la poesia del segle XIX*, dins «Misc. Molas», II, 1095-1114.

«Al costat dels altres grans mites de significació diversa... el dels almogàvers demostra durant el segle XIX una potencialitat en l'evocació i una vitalitat en l'actualització singulars» (1095); en aquestes pàgines l'autor es limita a recordar la utilització d'aquell mite en la poesia escrita en català en el moment de la Renaixença (1097), moment en el qual el ‚Desperta, ferro!‘ (1112: el crit no s'hauria estès al progrés humà i social) en realitat significava ‚Desperta, poble!‘ en la teva consciència nacional. Ací l'autor repassa les invocacions a les gestes dels ‚almogàvers‘, conegudes per les *Cròniques* d'En Bernat Desclot o d'En Ramon Muntaner (1099-1101), seguides de les consideracions particulars de llur intervenció heroica en la defensa de Catalunya contra la Croada de França i Roma el 1285 (1102), a Sicília amb Roger de Llúria (1103), i a Grècia amb Roger de Flor (1104-1106). No mancaren els moments en què la invocació als almogàvers servia per a incitar la ferotgia dels soldats en la Guerra de l'Àfrica entorn el 1860 (1107-1110) i àdhuc en la de la unitat d'Itàlia (1111). — J. P. E. [19.549

Egbert Peter BOS, *The tract De unitate minori of Petrus Thome († 1350)* (Recherches de théologie et philosophie médiévales. Bibliotheca, 5), Leuven, Peeters 2002, IV i 140 pp.

En la breu introducció (1-13), l'editor resumeix vida i bibliografia de fra Pere Tomàs i presenta el tractat constituït per onze qüestions ací publicat a base dels tres manuscrits coneguts. El tractat s'inspira en la doctrina de sant Duns Escot, la completa i aprofundeix, com per exemple en afirmar que entre entitat i unitat d'un objecte hi ha identitat real, car la unitat seria la seva ‚propria passio‘, amb la conseqüència que la unitat de la natura específica no pot ésser individual, punt que és explicat en cada una de les deu qüestions restants, temàtica relacionada amb la de la Trinitat. El text és el de Salamanca, BU, ms. 1881, ff. 135-156, confrontat amb els de Nàpols, BN, VIII F 17, i Vaticà, Vat. lat. 2190, i completat amb taules diverses. — J. P. E. [19.550

Joan ARMANGUÉ I HERRERO, *Formes de literatura catalana a Sardenya durant el segle XIV*, dins «Llengua i Literatura», 14 (2003), 7-44.

En la *Crònica* de Bernat Desclot hom troba una referència incidental a Sardenya, relació que el *Llibre dels fets* desconeix. Ramon Muntaner, en canvi, pretenia en el seu *Sermó* aconseguir el rei Jaume II sobre la futura campanya a Sardenya. Les referències a aquella illa en la *Crònica* de Pere III el Cerimoniós presenten nombrosos problemes de toponomàstica, substancialment aclarits per Ramon d'Alòs-Moner i Ferran Soldevila. Un cop l'illa conquerida, l'ona migratòria catalana prengué força. En els moments inicials la literatura catalana només penetrà en medis molt selectes: entre els Arborea, a causa del matrimoni de Marià IV amb Timbors, germana de Dalmau de Rocabertí, a qui Joan de Castellnou dedicà el seu *Compendi de la coneixença dels vicis del Gai Saber* (1340-1350), síntesi de les tolosanes *Leys d'amor*. Bernat de So participà en la campanya algueresa del 1354, igual que Ramon de Vilanova, un dels col·laboradors de Pere III en la revisió de la seva *Crònica*. Ramon Savall, versificador ocasional i amic de Bernat Metge, tenia interessos a Sardenya, com una munió d'escriptors i notaris. L'autor creu trobar paral·lelismes entre la cançó anònima de *La Malmonjada*, del *Cançoneret de Ripoll*, i una altra cançó anònima, posada en boca d'una noia, que Eduard Toda va recollir a la fi del segle XIX. Finalment, una al·lusió de Joan I al deshonori causat per la pèrdua del castell de Joiosa Guarda permet a l'autor d'entrar en consideracions sobre l'esperit cavalleresc dels reis catalanoaragonesos i llur interès per la literatura del cycle artúric. — J. de P. [19.551

Ignasi J. BAIGES I JARDÍ, *Aportació a l'estudi de la gènesi documental del nomenament reial: els nomenaments d'oficials reials de Jaume II*, dins «Misc. Arnall», 631-653.

L'ACA, *Canc., Reg. Officialium*, és format per quatre volums i conté la documentació relacionada amb els nomenaments dels oficials jurisdiccionals en qualsevol dels estats de la Corona catalanoaragonesa, objecte d'aquest estudi. L'acte d'un nomenament tenia dos moments, el de la presa de decisió (ací dita ,acció jurídica') i el de la seva consignació escrita (anomenada ,conscriptio'). En el tenor del document consten els extrems que han precedit la decisió, com la vàlua del nomenat o la seva sol·licitud optant al càrrec (634-645); en la formulació escrita ha de constar el manament de l'autoritat suprema o intermediària, en els casos en què aquesta ha intervingut (,iussio': 637-651); al final hi ha llista dels escrivans de cancelleria nomenats en temps de Jaume II, dels intermediaris de la ,iussio', en especial quan aquests eren membres del consell reial (652-653). — J. P. E. [19.552

Michael McVAUGH, José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, Luis GARCÍA BALLESTER (†), *Guillem de Bésiers and his Informatio scholaribus suis*, dins «History of Universities», XVIII/2 (2003), 1-33.

La documentació d'ACA, *Canc., reg., CRD de Jaume II*, i *Reial Patrimoni*, dels anys 1302-1333, permeten d'omplir buits biogràfics tant de l'estada de Guillem de Besers a Lleida com a professor del novell Estudi General, com de l'assistència a la família reial (reina Blanca, infants Jaume i Alfons, aquests enfèbrats a Sixena un any que anava entre el 1303 i el 1306: 12-13), i de l'estada al Palau Papal d'Avinyó al servei de Joan XXII, on també actuava en qualitat d'agent diplomàtic de l'esmentat rei el 1321, i on moriria el 8 de desembre del 1322 (9-18); ultra els documents, és ací publicada la *Informatio quam facit magister Guillelmus de Biterris scholaribus suis*, a base del ms. de Lübeck, Stadtsbibliothek, ms. Med. Fol. 3 (19-28), i el *Documentum magistri Guillelmi de Biterris*, ara a París, BN, *Nouv. acq. lat.*, 343, que és una aplec de receptes (28-29). — J. P. E. [19.553

Juan NADAL CAÑELLAS, *El patriarca Atanasio I de Constantinopla y Roger de Flor*, dins «Misc. Juliá», 293-329.

La publicació de les quatre lletres d'aquell patriarca de Constantinoble a l'emperador Andrònic II (posteriors al 1303), en llur text grec i en traducció castellana (308-315), en les quals hi ha referències expresses i estigmatitzadores tant als almogàvers (309, lín. 24) com al Sicilià (Roger de Flor) (313, lín. 14-15; 315, lín. 40), són ocasió de recordar els precedents de la situació bizantina durant els anys de la dominació de l'Imperi Llatí (1204-1261), que els imperials atribuïen a la casa de França i a la Santa Seu personificats pels Anjou; per això des de Constantinoble hom recolzà les Vespres Sicilianes i acceptà l'expedició capitanejada per Roger de Flor i coneguda per Ramon Muntaner i Georgios Paquimeres; presentats els dos protagonistes, Roger (299-301) i Atanasi I (302-305), segueixen les lletres, comentades en les pàgines següents (316-329); a través d'aquestes explicacions hom es pot fer càrrec d'allò que representà la Companyia Catalana i de les raons del final tràgic del cabdill. — J. P. E. [19.554

Anna M. BALAGUER, M. CRUSAFONT I SABATER, *Una possible matriu amb el tipus de les primeres pugeses de la Comtessa Teresa d'Entença (1314-1327)*, dins «Acta numismatica», 33 (2003), 65-69.

La ,curiosa peça' és ací analitzada (67) i reproduïda (66); el dubte sobre la seva naturalesa s'ha clarificat en encaixar amb la figuració de les pugeses (moneda de quart de diner) de la dita comtessa, també amb la llegenda COMS (= Comitissa) d'Urgell (67-68). «Amb les dades actuals sembla més lògic concloure que la peça és una matriu de segell per a autenticar documents...» (67). — J. P. E. [19.555

X. SANAHUJA ANGUERA, *Noves aportacions sobre les primeres pugeses catalanes del segle XIV*, dins «Acta Numismatica», 33 (2003), 81-100.

Recordem de la precedent notícia bibliogràfica que la pugesa és un quart de diner]. Aquestes pàgines es basen en tres concessions comtals/reials, de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, anys 1329-1331, concedint encunyació de pugeses a Ramon Cortit d'Àger, que revertiria a la universitat de la vila d'Àger, i a Pere Ferrer, d'Agramunt (98-100); en canvi, la concessió d'un molí blader a Vidal d'Almenar, del 1328, no he sabut veure que parlés de res més que del molí blader i de l'aigua corresponent (100); la concessió d'encunyar pugeses constaria per un document de Balaguer, AM (97). Són aplegades en les pàgines inicials les notícies sobre el tema i els beneficiaris. — J. P. E. [19.556

Esteban SARASA SÁNCHEZ, *La supresión de la Orden del Temple en Aragón. Proceso y consecuencias*, dins *Órdenes Militares*, I, 379-401.

A base de la documentació de Barcelona, ACA, *Canc., Reg.*, de Madrid, AHN, *Órdenes Militares. Montesa*, i de publicacions com la de Joaquim Miret i Sans, *Les cases dels Templers i Hospitalers...*, aquestes pàgines ens condueixen des de la situació anterior al procés [cal recordar que els templers s'havien posat a favor de la casda reial i de la terra en la Croada contra Catalunya], a través d'uns primers moments d'indecisió reial (384-386), i del procés civil i inquisitorial i empresonament dels templers iniciat la darrerria del 1307, ric d'episodis de resistència (386-389), fins a la sentència absolutòria de Tarragona 1312, inútil perquè el mateix any Climent V i el Concili de Viena havien suprimida l'orde (389). Té particular consistència la reconstrucció dels fets de la liquidació, inclòs el saqueig de béns per obra de particulars, d'oficials reials i àdhuc de nobles, que hagueren de respondre davant del rei (390-394); al final, els dits béns anaren al rei, a Sant Joan de Jerusalem (Catalunya i Aragó) i al nou orde de Montesa (València) (395-397); el 1319 sobreviuen cent nou antics templers, gairebé tots catalans (397). — J. P. E. [19.557

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Las relaciones entre la Orden de Montesa y la Monarquía en la Corona de Aragón bajomedieval*, dins *Órdenes Militares*, I, 437-453.

La documentació de Madrid, AHN, *Órdenes Militares. Montesa*, completada amb la de Barcelona, ACA, *Canc., Pergamins*, i la d'altres fonts, com els *Anales* de Jerónimo Zurita, permet que l'autor intenti un primer balanç del tema, començant per constatar que la mateixa existència de l'orde depengué de la voluntat de Jaume II de Catalunya-Aragó i es manifestà en bones i pròximes relacions tant amb els reis de la casa de Barcelona com amb els Trastámara i influí de forma notable en la vida pública del Regne de València (438-439); l'autor hi distingeix quatre períodes: fins al 1382, el de les eleccions conflictives de Mestres (1382-1409), el dels reis Trastámara i el del segle XVI (440). Durant el segle XIV fou intensa la col·laboració de l'orde en les empreses de la corona: Sardanya, Unió i Guerra de Castella, compensada amb concessió de drets reials (441-444); en el període següent, la corona actua retallant les concessions de drets reials i a favor de les poblacions, però les eleccions de Mestres són cada vegada més controlades pel rei fins que el 1412 Romeu de Corbera fou directament imposat per Benet XIII (444-448), cosa que el convertí en partidari del rei Trastámara i així l'orde (i els seus mestres) participà en les guerres de Nàpols i en general d'Itàlia, en càrrecs civils o militars de confiança reial, a favor del dit rei Alfons (449-452). — J. P. E. [19.558

Alan FOREY, *The Fall of the Templars in the Crown of Aragon*. Ashgate, Aldershot 2001, XIII i 279 pp.

Basat en el procés reial a càrrec dels nostres templers i en la documentació diplomàtica quant al destí de llurs propietats tant a Catalunya i Aragó (orde de Sant Joan de Jerusalem) com a València (el nou orde militar de Montesa), l'autor dóna una interpretació global d'aquells fets

fidel a llur cronologia i atenta a l'influx que hi tingueren les personalitats responsables de les decisions, com Jaume II de Catalunya-Aragó, o el papa Climent V. — J. P. E. [19.559]

Vicente GARCÍA EDO, *El efímero mandato de Guillem d'Erill, primer mestre de la Orden de Montesa. (22 julio / 4 octubre 1319)*, dins *Órdenes Militares*, I, 589-606.

Els fons de Barcelona, Arxiu Reial ACA, *Canc.*, *Butlles*, i de Madrid, AHN, *Órdenes Militares. Montesa*, completats amb la història d'Hipòlit de Samper, permeten de refer els esdeveniments d'aquells primers mesos de vida de la dita Orde Militar valenciana, on destaca l'inventari de la documentació lliurada pel mateix Jaume II de Catalunya-Aragó al primer Mestre, segons document de l'11 VIII 1319, transcrit (600-602); als problemes dels primers temps de vida de l'orde militar, s'afegí la poca disponibilitat del Mestre de Calatrava, al qual religiosament era sotmesa Montesa, i sobretot les preocupacions per la greu malaltia i la mort del primer mestre i la seva successió. Destaca la constant atenció del rei a cada pas del nou orde i la previsió de les actuacions que cada nova situació requeria, evitant incerteses i dilacions (596-600). Són transcrits dos altres documents d'aquells agost i setembre: l'encàrrec del primer mestre a una comissió que havia de donar seguretats als pobles del Mestrat i l'acta de confirmació de privilegis de Sant Mateu (602-606). — J. P. E. [19.560]

Georg SCHEIBELREITER, *Das Bild Spaniens und der Spanier in volkssprachigen Chroniken des römisch-deutschen Reiches*, dins Julio VALDEÓN, Klaus HERBERS, Karl RUDOLF coord., *España y el ‚Sacro Imperio‘. Procesos de cambios, influencias y acciones recíprocas en la época de la ‚Europeización‘ (siglos XI-XIII)*, Valladolid, Universidad 2002, 371-389.

Karl RUDOLF, *Contra quos princeps nichil posset roborare. Fürst und Ständemacht im Königreich Aragón und in den Herzogtümern Österreich und Steiermark zu Beginn des 14. Jahrhunderts am Beispiel der Hochzeit Isabellas von Aragón mit Friedrich dem Schönen*, dins *ibid.*, 101-128.

De l'article primer interessen en particular les pàgines 385-389, en les quals un membre de l'ambaixada objecte del segon, el poeta popular Otakar ouz der Geul, dedicà centenars de versos de la seva *Österreichsche Reimchronik* a les gestes de Pere II, el Gran, de Catalunya-Aragó, i de la muller Constança de Hohenstaufen en la lluita contra Carles d'Anjou, conseqüència de les Vespres Sicilianes.

Les primeres pàgines del segon article resumeixen allò que els historiadors austríacs han dit d'aquell casament dels anys 1312-1313, sobretot a base de la documentació aplegada en l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Canc.*, *reg.* 292 i 318 (103-105). Però l'esment que els documents fonamentals haguessin estat confirmats pels representants dels tres braços en corts dels ducats d'Àustria i d'Estíria havia mantingut en aquells historiadors el dubte de si tal esment responia a la veritat de la representació política austríaca o només hauria estat una suposició de la casa reial catalana, ja que no els constava l'existència de tals braços. L'autor aporta una dada nova, també d'ACA, *Canc.*, *Pergamins de Jaume II*, 3051, 3052, 3059, 3065 i 3081, el text dels quals ja era copiat en el *reg.* 292, però els pergamins són originals i conserven els segells (o almenys restes dels segells) dels representants dels braços, cosa que fa impossible que la dada hagi estat suposada per la diplomàcia catalanoaragonesa (117-119); els pergamins i sobretot llurs segells són reproduïts en fotografia (123-128). — J. P. E. [19.561-19.562]

Chris SCHABEL, *Early Carmelites between Giants: Questions in future Contingents by Gerard of Bologna and Guy Terrena*, dins «Recherches de Théologie et Philosophie médiévales», 70 (2003), 139-205.

Guiu Terrena exposà el tema del (pre)coneixement diví dels futurs contingents en dues ocasions, en el *Quodlibet* I, q. 2, art. 1, del 1313 i en el *Quodlibet* VI, q. 3, posterior a l'advent del 1320 (159); la doctrina del 'primer' Terrena era pròxima a la dels Dominicans (161); l'au-

tor la col·loca en el context dels teòlegs que s'ocuparen del tema a París entre el 1313 i el 1343 (160-161). Ben conegudes les posicions doctrinals tant de dominicans com de franciscans i la de Durand de Sant Pourçain, Terrena es reafirmà en la seva proximitat a Tomàs d'Aquino (166). El text d'ambdós quòdlibets, transmesos per tres còpies (BAV, *Borgh.* i *Vat. lat.*, i París, BN, lat.) és ací críticament editat en les pàgines 187-192 i 193-205, respectivament. «...futurum in divina ratione et divina essentia relucet expressius quam si esset in natura propria actu praesens vel aequae» (192, lín. 141-143). — J. P. E. [19.563]

Manuel CRUSAFONT SABATER, Andreu VIDAL, *Els rals d'or de Mallorca a nom de Jaume: Jaume II o Jaume III?*, dins «Acta numismatica», 33 (2003), 69-79.

Manuel CRUSAFONT SABATER, *Inèdites de Mallorca: mig i quart de ral d'or de Pere III, marca tres roses*, dins «Acta numismatica», 34 (2004), 109-118.

Xavier SANAHUJA, *Novetats sobre la moneda mallorquina de Pere III*, dins «L'Ardit», 17 (2002), 29-32.

Els autors arriben a la conclusió que «la rosa i la fulla en forma de creu són dues marques o distintius d'emissió» (74) del temps de Pere III, el Cerimoniós, i les peces que els porten pertanyen a Jaume III de Mallorca (72-73) i són, per tant, dels anys 1324-1345; les altres són de Jaume II de Mallorca (74-77); també hi ha un ral d'or de Sanç de Mallorca (78-79). Són reproduïdes totes les inscripcions.

En el nostre tema, el segon títol aporta el canvi d'inscripció en les monedes de plata manat per Pere III (111, 115-116; cf. 118, de Joan I), la presència d'una marca del mestre de la ceca i d'una de complementària del governador general del Regne de Mallorca, amb paral·lelisme entre la marca de les tres roses i la complementària B (Berenguer de Tous, 1359-1367?); i la descripció d'un no més identificat manual contemporani de mercaderia [sembla escrit en provençal], amb dibuix d'ambdues cares de reials de Mallorca de Pere III i de Joan I, amb descripció i transcripció de la llegenda (117).

El tercer títol aporta un document del temps de Joan I, que certifica l'existència de dues lleis per als reals d'or de Mallorca, de 23'5 i de 23 quirats, respectivament. — J. P. E. [19.564-19.565-19.566]

Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *La conquesta de Sardenya i la tradició manuscrita de la Crònica de Muntaner*, dins «Cultura Neolatina», LXIII (2003), 283-343.

Estudi dels capítols 271-290 de la *Crònica* de Muntaner i concretament «d'algunes qüestions estrictament relacionades amb la transmissió textual de l'obra» (284), car hi ha «divergències no gens menyspreables entre alguns mss. en el relat dels episodis» (285); els mss. són els de Barcelona, BU 759 (E) i 67 (F), i BC 288, fragmentari: són exposades les diferències entre F i Muntaner quant als preparatius i al viatge de l'estol fins a Palma de Sols (288-293); als moviments de l'almirall Francesc Carròs per les mars de Sardenya i Còrsega, ben diversament narrats de com ho féu el mateix infant Alfons en proposar el relleu de l'almirall (293-315, amb transcripció paral·lela d'ACA, *Canc.*, CRD 10.200 i del cap. 284 de Muntaner); i a les narracions de la batalla de Lucocisterna i els seus diversos episodis, que són narrats de forma diferent en les diverses fonts (316-335); i així, la diversitat de narracions també sembla relacionada «amb la posició adoptada per l'historiador respecte als fets relatats» (336). Les darreres pàgines transcriuen l'exposició feta pels dos manuscrits de la *Crònica* de Muntaner i pel *Llibre de les nobleses dels reis*, BC, ms. 487 (337-343 i 320). — J. P. E. [19.567]

Giulia ROSSI VAIRO, *Le origini del processo di canonizzazione di Isabella d'Aragona, Rainha Santa de Portugal, in un atto notarile del 27 luglio 1336*, dins «Collectanea Franciscana», 74 (2004), 147-193.

Filla de Pere II, el Gran, i de Constança Hohenstaufen, néta de Jaume I, el Conqueridor, i ben representada a l'ACA, *Canc., reg. i Cartes reials diplomàtiques*, pels tractes previs al casament amb el rei de Portugal i per les lletres al germà Jaume II, és ací presentada en un resum biogràfic, que recorda la seva infantesa a Barcelona (148-156), i la seva supervivència pel procés de canonització, iniciat al segle XIV, enantat per la corona de Portugal i després pels reis Habsburg (157-166); l'acta notarial del 1336, conservada a Lisboa, Arxiu de la Torre do Tombo, *Santa Clara de Coimbra*, que documenta dues guaricions obtingudes per intercessió de la Reina Santa, és primer contextualitzat (167-188) i publicat a continuació (189-192). — J. P. E. [19.568]

Gerard MARÍ I BRULL, *Documentació del castellà d'Amposta, fra Sanç d'Aragó, a l'Arhivo Histórico Nacional*, dins «Misc. Arnall», 675-708.

A Madrid, AHN, *Códices. S. Juan de Jerusalén*, hi ha tota una sèrie de trenta-set volums intitulats *Capítulos. Registro de Actas Capitulares de la Asamblea de la Castellania de Amposta. Años 1339-1776*. El primer (núm. 599B) conté documents de l'esmentat castellà, datats els anys 1339-1341, en els quals l'autor ha centrat la seva atenció, començant per indicar les inscripcions que els identifiquen (676-677); descrit el volum 599B en el seu estat actual, mancat dels folis inicials i posteriors, són resumits en regist i transcrits els trenta-dos documents d'aquell castellà, redactats en llatí o en català (678-708); assenyalem la concessió perpètua durant la vida del receptor, de les escrivanies de Gandesa (682-684). — J. P. E. [19.569]

Montserrat ALEGRE I URGELL, «*Enyorança i glòria*», *expressions binominals en la versió catalana dels "Diàlegs" de sant Gregori (1340)*, dins «Misc. Veny, 3», 5-20.

L'autora, resumit genèricament l'ús que tenien en les versions medievals, estudia els grups de sinònims de la versió referida. Els binomis són agrupats: a) en els no sinonímics; b) els que glossen o substitueixen determinats mots llatins, que el traductor vol explicar o evitar; c) els sinonímics o traduccions etimològiques; d) els desembugüitzadors; i e) els emocionals i ètics. En annex dóna la llista dels cent trenta binomis dels *Diàlegs* i assenjala amb un asterisc els que no foren recollits per Curt Wittlin en el seu gran repertori (1991). L'autora remarca també tots aquells mots de la traducció de sant Gregori, que en els diccionaris d'Alcover-Moll i de Coromines són datats d'any més tardà. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.570]

Elke GRAB-KEMPF, *Zur Etymologie iberoromanischer Bezeichnungen für Vitex agnus-castus L., Verbenaceae (Münschspfeffer, Kuschbaum, Kuschlamm)*, *kat. agnocast, akat. agnuscast...*, dins «Zeitschrift für romanische Philologie», 112 (1996), 266-276.

Elke GRAB-KEMPF, *Zur Wortgeschichte von dial. sp., arag., kat., val.*, *ababol*, dins «Zeitschrift für romanische Philologie», 114 (1998), 496-504.

Elke GRAB-KEMPF, *Von Juwelen, Perlen und Glasperlen... in der iberoromanischen Sprachen*, dins «Zeitschrift für romanische Philologie», 115 (1999), 155-162.

Elke GRAB-KEMPF, *Etymologische Notizen in einem altkatalanischen Übersetzungstext: Abenbuefidí (Ibn Wáfí)*, *Libre de les Medicines Particulars*, dins «Zeitschrift für romanische Philologie», 120 (2004), 282-311.

Ibn Wáfí (398/1008-467/1074) escriví el *Kitáb al-adwiya al-mufrada*, traduït al llatí per Gerard de Cremona com a *Liber Albenguefít philosophi de virtutibus medicinarum et ciborum*, i el segle XIV al català, publicat el 1943 per Lluís Faraudo de Saint-Germain. L'autora, després de les exposicions puntuals d'algunes paraules en els tres primers títols, explica l'etimologia de noranta-cinc mots d'aquella traducció, des d',ababol/apapol' fins a ,xarop/aixarop' (283-309). Hi ha bibliografia (309-311). — J. P. E. [19.571-19.572-19.573-19.574]

Beatrice SCHMID, *El lul·lià en gràvit o engràvit? a la llum d'un passatge del Llibre de les medicines particulars*, dins «Hom. Massot», 459-469.

Dues vegades compareix 'en gràvit' en l'obra lul·liana: en el *Llibre de contemplació*, cap. XLII, 29, i en el *Blanquerna*, II, 66 (*Llibre d'Ave Maria*); els editors li han assenyalat significacions emparentades: 'dormint', 'inconscientment', 'amb son feixuga'; Miquel Colom (*Glossari...*), 'pantaixós, pantaixant, patint un malson' i aporta una nova frase del *Llibre de medicines particulars* (ed. de Lluís Faraudo de Saint-Germain), que, en l'original àrab equivaldria a 'malos sueños', 'somnia dolents'. L'autora proposa 'en gravit/gravid', de 'gravedo', amb sentit de 'somnia', 'ensonyament' o 'son intranquil caracteritzat per la presència de somnis' (467). [Veig que l'original àrab significa simplement 'malson', mot de significació ben precisa]. Hi ha bibliografia (467-469). — J. P. E. [19.575]

Elke GRAB-KEMPF, *Reflexe der arabischen (abû-Bildungen in den iberoromanischen Sprachen*, dins «Zeitschrift für romanische Philologie», 120 (2004), 468-477.

La indicació de paternitat en àrab (abû-) condueix l'autora a estudiar el mot català 'Borraja' i d'altres de paral·lels o derivats (472-474). Hi ha bibliografia (475-477). — J. P. E. [19.576]

Ramon ARNAU-GARCIA, *Paraules pronunciades el 10 de juny del 2004 en l'aula del Col·legi del Corpus Christi de València*, dins «Anales Valentinos», 60 (2004), 369-374.

Ocasió per al parlament publicat en les pàgines indicades fou l'edició del llibre de fra Guillem Anglès, *Exposició breu gramaticalment en romanç del cànon* [recensionat entre les d'aquest volum, 618-620], fruit del magisteri que aquell dominic impartí a l'Aula de la Seu de València entre el 1345 i el 1368. Arnau subratlla el moment d'aquesta edició: la commemoració dels cinc-cents anys de la Universitat de València, erigida pel «gran pontífex valencià Alexandre VI» (370); la finalitat entre pedagògica i pastoral d'aquelles lliçons, que volien pal·liar la manca de coneixements de llengua llatina en tants clergues; i el sentit de magisteri del dominic Anglès, en la línia de sant Tomàs d'Aquino. — J. P. E. [19.577]

M. Elisa VARELA RODRÍGUEZ, *Escriure i mercadejar a la Baixa Edat Mitjana «Navigare necesse est...»*, dins «Misc. Arnall», 727-743.

L'autora recorda l'evolució des de l'Alta Edat Mitjana, en què la cultura literària era exclusiva dels clergues, a la Baixa, en què, per l'aparició de noves capes socials (notaris, mercaders), s'eixampla el saber de lletra. N'és prova la documentació comptable del mercader barceloní Bernat Tarascó, conservada a Barcelona, ACB, *Extravagants. Comptes de companyies*, on Bernat consignà efemèrides familiars i una llarga oració, en què «clam verament mercè» per les pròpies culpes (732-735); a l'autora, però, li interessa sobretot de descobrir a través dels llibres de comptes d'En Bernat Tarascó quin devia ésser l'aprenentatge i la formació d'un futur mercader barceloní «o bé en l'escola o bé en la casa d'un mercader» (739) i el tipus de dades, tant anteriors com simultànies o posteriors a l'acte d'escriure, que consignava en els seus llibres de comptes, «testimoni directe d'un fenomen nou i particular, la producció d'escrius en funció d'una necessitat immediata i personal» (743). — J. P. E. [19.578]

Flocel SABATÉ, «Sobre tenir lo Studi de Lleyda en Tortosa», dins «Misc. Juliá», 381-414.

Recordada la bibliografia anterior sobre el tema (384, nota 17), l'autor es proposa de replantejar-lo d'acord amb els paràmetres de la historiografia actual (382-384); l'Estudi fou posat en mans de la ciutat de Lleida, cosa que comportà a aquesta els problemes de provisió del professorat, de càrrega econòmica i de tensions jurisdiccionals, tots ben presents en les

actes municipals de Lleida, AM, *Consells generals*; les dificultats econòmiques foren bàsiques per a la subsistència de l'Estudi, i el consell municipal intentà de posar-hi remei mitjançant un impost damunt la circulació del vi, però la gravetat de la situació econòmica general de la segona meitat del segle XIV també afectà les pagues dels professors i tot se'n ressentí i s'agreguà per l'augment del perillós comportament dels estudiants i per les dificultats d'intervenir-hi, atesa la immunitat universitària (385-395). La crisi, sobretot per una desestimació d'aquesta darrera, esclatà el febrer 1373, en què oficialment la *universitas Studii Ilerdensis* s'adreçà al consell de la ciutat de Tortosa proposant traslladar-se allí i Tortosa estudià l'afer, però Lleida reaccionà, oferint garanties, també per a la paga de professors, amb modificació de l'impost sobre el vi, elevat ara a un sou per cada vint-i-vuit del seu valor, solució confirmada pel rei l'agost del mateix any (396-408). És transcrita en apèndix l'acta del consell de Tortosa del 16 de febrer del 1373, que conté les condicions presentades pels estudiants de Lleida (411-414). — J. P. E. [19.579]

Josefina MUTGÉ I VIVES, *La immunitat d'un grup privilegiat: els estudiants de l'Estudi General de Lleida (1336-1379)*, dins «Misc. Arnall», 277-289.

L'autora ha descobert a l'ACA, *Canc., reg.*, tres documents dels anys 1327, 1353 i 1368, ací transcrits en les pàgines 286-289, el denominador comú dels quals és la intervenció del rei davant tres crims d'assassinat d'estudiants de l'Estudi General de Lleida comesos per ciutadans d'aquella població, amb qualche circumstància agreujant, en algun cas. L'autora subratlla el fet que la intervenció de la justícia reial responia a la situació jurídica d'aquell estudi, col·locat sota protecció del rei. Hi ha bibliografia relativa a l'Estudi de Lleida (278, nota 2). — J. P. E. [19.580]

M. Milagros CÁRCCEL ORTÍ, *Documentación judicial de la administración episcopal valentina: procesos del oficialato de Valencia y Xàtiva (siglos XIV-XV)*, dins «Commission Internationale de Diplomatique. X Congresso Internazionale, Bologna, 12-15 settembre 2001», a cura di Giovanna NICOLAI (Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Saggi 83), Roma, Direzione Generale per gli Archivi 2004, 137-205.

A mitjan segle XIV es crearen dos oficialats en el bisbat de València, els de València i de Xàtiva (140-141), tema àmpliament estudiat en diversos països europeus (142-152). Per al present estudi, l'autora s'ha informat en l'Arxiu de la Col·legiata de Xàtiva, en l'ADV i en el del baró de Llaurí, *Pergamins i Processos*, i ha escollit per camp d'estudi i d'anàlisi els processos civils, enantats a instància de part entorn la titularitat d'algun dret. Els actes processals són aplegats en els tres passos de preparatius (155-160), celebració del judici (amb llarga llista de la tipologia documental corresponent: 160-166) i sentència i la seva execució (166-171), amb un llarg apartat de les taxes de cada document, que són les fixades per Dalmau de Mur a Saragossa (175-177), i dels llibres-registre esmentats en les actes (178-181). L'apèndix presenta llistes de les persones que ocuparen algun dels vint càrrecs documentats en les dites actes (182-198) i les darreres pàgines contenen transcripció íntegra de set tipus de documents, un de l'ADV i sis de l'ACol·legial de Xàtiva (198-205). — J. P. E. [19.581]

Françoise LAINÉ, *La circulation des clercs entre la France et la Péninsule ibérique sous le pontificat d'Urbain V*, dins «Revue d'Histoire de l'Église en France», 90 (2004), 81-99.

La «circulació de clergues» és constatable en les peticions de beneficis presentades al papa Urbà V (1362-1366), en les quals el peticionari feia constar en quin bisbat li plauria d'obtenir un benefici per concessió papal, peticions que són conegudes pels *Reg. Aven.* de l'ASV; però la política papal hauria estat la de no afavorir les concessions de beneficis a catalans en els bisbats d'Occitània, amb la doble intenció «d'evitar les provocacions polítiques et de

maintenir les ecclésiàstiques dans leur pays d'origine» (85). La mobilitat clerical indicada en aquestes pàgines podia ésser manifestació de l'atracció que els músics exercien damunt les corts reials o nobiliàries (87), però sobretot responia a les exigències de la dedicació a l'estudi en centres clericals i ciutats universitàries (88-90: on es confirma clarament que, almenys abans del Cisma d'Occident, les terres de la corona eren l'hinterland' d'on s'alimentaven les universitats d'Occitània, Tolosa, Montpeller i àdhuc Avinyó, i aquestes pàgines en forneixen bones mostres); també dels qui pretenien obrir-se pas a la cort pontifícia (90-94). En els quadres annexs, els noms de catalans són la quasi totalitat (94-99) [i haurien d'ésser tinguts en compte en els futurs recomptes d'estudiants en estudis de la segona meitat del segle XIV]. — J. P. E. [19.582]

J. M. PERUJO MELGAR, *Difusió de motius de la llegenda de Troia: traducció i reinterpretació*, dins *Vestigia Fabularum*, 13-29.

Resumida la trajectòria literària de la 'matèria Troiana' de Grècia a Roma, l'autor subratlla el paper essencial de l'*Ephemeris belli Troiani*, de Dictis (s. IV pC) i del *De excidio urbis Troiae*, de Dares (ss.V/VI pC), en la transmissió d'aquella als medievals, convençuts que Dictis i Dares eren testimonis oculars dels fets. De la combinació d'ambdues obres nasqué el *Roman de Troie* de Benoît de Sainte Marie (s. XII), a base del qual Guido delle Colonne redactà la seva *Historia destructionis Troie*, acabada el 1287, obra molt difosa en tota l'Europa Medieval, traduïda a l'aragonès per Juan Fernández de Heredia entre el 1385 i el 1396, i abans al català per Jaume Conesa entre 1367 i 1374. La traducció de Conesa tingué èxit i influí sobretot en *Curial e Güelfa* i *Tirant lo Blanc*. — J. de P. [19.583]

Montserrat LLUCH JUNCOSA, *Editar el Jugurta català del segle XIV: un plantejament metodològic*, dins «Cultura neolatina», LXIV (2004), 559-593.

La versió catalana conservada a Barcelona, BC, ms. 355 pot semblar aberrant, raó per la qual l'autora vol exposar les característiques de la traducció, explicades «a partir de les dades que ens proporciona la transmissió del conjunt de l'obra» (560), en particular a partir del lèxic del traductor, tenint en compte tant les característiques del text llatí traduït com les de la traducció catalana primitiva (561-562). El ms. es relaciona amb la *Grant Cronica General de Espanya* de Juan Fernández de Heredia, que inclou com a llibre vuitè el *Jugurta* en traducció aragonesa depenent de la catalana (563-564). Una sèrie de comparacions textuals porta a la conclusió que el dit ms. 355 és «el testimoni que conserva la versió de *Jugurta* més propera a l'original del traductor» (580); les manques per omissió de text o per errors mecànics han estat refetes a base de l'aragonès del ms. de Madrid, BN, 10133 i del castellà d'El Escorial Y.1.10 (580-587), o del text llatí de base (587-588), o per decisió de l'autora (588-591). — J. P. E. [19.584]

Josep PELLICER I BRU, *El peso del florín de Aragón (1350-1351)*, dins «Gaceta Numismática», núm. 151 (dic. 2003), 27-36.

Discussió de les «actuales y demagógicas tendencias de escuela catalana» (29), propugnant, per contra, que, tot i encunyat en les capitals diverses, el marc dels reis de la Casa de Barcelona és idèntic en tots els casos, amb un pes de 233 g. (32 i 35). Al final, referències a documents datats entre el 1162 i el 1356 (32-35). — J. P. E. [19.585]

Josep PELLICER I BRU, *Manual català de mercaderies*, dins «Gaceta Numismática», núm. 148 (marzo 2003), 49-56.

Reproducció parcial dels apartats VI: *Si vols saber de les monedes d'aur e d'argent com són aleyades* (49-55), VII: *Comte dels pesos e mesures* (55-58) i VIII: *Què valen los pesos...*(56), del *Manual*

català de mercaderia de mitjan segle XIV, publicat el 1981 per Miquel Gual Camarena; ací el text és completat amb anotacions terminològiques i tècniques tant a l'interior de l'estudi com en nota. — J. P. E. [19.586]

Elena CANTARELL BARELLA, Mireia COMAS VIA, *Maria de Portugal, una dona amagada per la història*, dins «Misc. Julià», 557-574.

Filla dels reis de Portugal, casada el 1354 a l'edat de 12 anys amb l'infant Ferran d'Aragó, germanastre i contrincant de Pere III, el Cerimoniós, (que el recorda en la *Crònica*), assassinat per raons d'estat per aquest rei el 1363, les presents pàgines en llur primera part recorden la difícil existència posterior de la vídua en la corona catalanoaragonesa (558-565), i en la segona n'analitzen el testament, conservat a Barcelona, ACA, *Canc.*, *Vària*, tant en tema de deixes piadoses (568-569) com en el de retribucions a servidors (568-571). — J. P. E. [19.587]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *La cort de la reina Elionor de Xipre a Catalunya*, dins «Misc. Arnall», 547-373.

La documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.*, permet de conèixer les relacions de la casa reial barcelonina amb una de les filles de l'infant Pere i, doncs, néta de Jaume II de Catalunya-Aragó, casada el 1353 amb Pere de Lusignan i elevada a la dignitat de reina de Xipre. Exiliada d'aquella illa, tornà a Catalunya el 1381, on morí el 1416. Per a la seva subsistència ací li foren assignats els drets senyorials damunt Valls i assignacions sobre drets reials de Xàtiva o d'altres i les pàgines 349-355 resumeixen les dificultats de cobrament; l'AHPB permet de conèixer els encarregats de percebre els drets de la dita reina a Xipre (356-364) o a Catalunya (365-366); ambdós fons informen dels servidors domèstics de la reina, també dels procedents de Xipre (365-373). — J. P. E. [19.588]

Maria Rosa MARTÍN FÀBREGA, *Marques i represàlies a la Corona d'Aragó a l'etapa final del regnat de Pere el Cerimoniós (1373-1386)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XIV (2003), 179-188.

Resum de tesi doctoral, basada en els quatre registres de l'ACA, *Canc.*, intitulats *Marcarum* [cf. núm. següent]; l'autora exposa per al període indicat l'origen i el funcionament de les llicències de marca o represàlies, conseqüència d'actes de pirateria, que hom procurava de compensar als qui n'eren víctimes aplicant-hi el principi: «Alius pro alio gravatur», amb una normativa ponderada i un procediment més aviat oneros. — J. de P. [19.589]

Maria Rosa MARTÍN FÀBREGA, *La ramaderia a l'època de Pere el Cerimoniós (1373-1386) vista a través de les llicències de marca*, dins «Misc. Julià», 353-364.

Dins l'ACA, *Canc.*, *reg.*, hi ha un petit grup qualificat de *Marcarum*, els 1485-1488. Les concessions de marca (és a dir, de dret a rescabalar-se de pèrdua provocada per súbdits d'altres estats) conté justificació de la mateixa, cosa que exposa l'autora en aquestes pàgines, en les quals ens acompanya a conèixer accions de bandidatge a la frontera amb França, o en la de l'Aragó amb Navarra, o en la del mateix Aragó o de València, amb el regne de Castella. — J. P. E. [19.590]

Antoni JOSÉ PITARCH, *A propòsit del plet pel retaule d'Albocàsser de 1373-1374: Domingo Valls pintor de Tortosa de la segona meitat del segle XIV. Documents i notícies*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIX (2003), 199-229.

Propòsit de l'autor és «reunir tota la documentació coneguda i publicada sobre Domingo Valls... i afegir-ne d'altra d'inèdita» (200); molts dels dits documents són ja publicats i ací són resumits en regest; i tretze d'altres són transcrits íntegres; en conjunt fan quaranta-nou, datats entre el 1366 i el 1402, transcrits de l'Arxiu Reial (ACA) de Barcelona, i de Tortosa, AHCTerres de l'Ebre (213-229). Les pàgines inicials tenen intenció biogràfica i la seva aportació més significativa és la sentència de l'infant Joan (futur Joan I de Catalunya-Aragó), que, recordades totes les intervencions judicials anteriors, confirmava: «pronunciam e declaram lo dit Domingo Valls deure ésser admès a fer e acabar lo dit retaule» (218), amb les condicions expressades en la mateixa confirmació (217-220), que féu possible l'acabament de la pintura de Sant Pau d'Albocàsser. Hi ha bibliografia (212-213). — J. P. E. [19.591]

Carles VELA I AULESA, *L'obrador d'un apotecari medieval segons el llibre de comptes de Francesc ses Canes (Barcelona, 1378-1381)* (Anuario de Estudios Medievales. Annex 53), Barcelona, CSIC 2003, 400 pp.

La part cèntrica del volum (69-369) conté la transcripció, críticament anotada, del *Llibre de comptes* de Francesc ses Canes, conservat a Barcelona, ACB, *Pia Almoïna. Llibres extravagants*. La introducció és formada per dos estudis: presentació del document (17-52) i breu semblança d'aquell apotecari (53-66 [cf. ATCA, XVII (1998), 701, núm. 12674]). El llibre de comptes és el darrer escrit en vida del dit especiaire; ací n'és analitzada la coberta (18-19), destriades les quatre mans de l'escriptura (20-25; cf. 67-68), amb intent d'identificació dels escriptors, el primer dels quals seria el mateix de Canes (26-31), i explicació del funcionament del llibre, on, ultra les anotacions normals d'entrades i eixides, hi ha els comptes de clients particulars (32-41). La transcripció del text és completada amb taules diverses (de medicines: 373-382; de noms personals i de topònims: 387-397; de pesos i mesures: 383-384; i de denominacions de festes: 385-386). [Si la tesi doctoral de l'autor torna a incloure el text del llibre de comptes, amb la taula de noms de medicines i remeis, seria convenient que fos assenyalat amb asterisc tot mot que no figuri en el DCVB]. — J. P. E. [19.592]

Núria RAMON MARQUÈS, *Domingo Crespi: iluminador valenciano documentado entre 1383 y 1438*, dins «Estudis Castellonencs», 9 (2000-2002 [2004]), 319-366.

Pàgines destinades a un futur «corpus documental» sobre Domingo Crespi, de família d'Altura (Castelló), aveïnat a València, en el qual són integrats els documents confirmats dels arxius valencians: ARV, AMV i Arxiu de Protocols Notarials del Col·legi del Patriarca, mentre cal esperar que siguin accessibles els de la Catedral. En realitat són seixanta-nou documents, datats entre l'agost del 1372 i el desembre del 1439 (327-363), sobre els quals la mateixa autora indica que «este trabajo está enfocado a historiadores del arte, y conociendo en muchos casos las lagunas en conocimientos de paleografía y diplomática, que lamentablemente padecemos...» (321), [raó per la qual, en poder-lo donar per acabat amb la documentació de l'ACV, caldrà revisar sobretot les transcripcions llatines]. Les pàgines inicials resumeixen la biografia d'aquell il·luminador (322-327). Hi ha bibliografia (364-365). — J. P. E. [19.593]

Josep HERNANDO I DELGADO, *Lletres de canvi girades des de i contra Barcelona, 1383 i 1400*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXI (2003), 29-101.

Recordats els estudis precedents sobre el tema (29-31), l'autor entra en matèria precisant la limitació cronològica d'aquest treball, que no es redueix als exemplars de lletres de canvi originals, ans s'estén a llur transcripció en llibres de cancelleria, en comptes dels mercaders i sobretot en actes notariais de protest, de l'AHCB, i de l'AHPB (32-34): són setanta-cinc, transcrites en apèndix (55-93) i resumides en quadre sinòptic (34-38); segueix una

explicació de vocabulari tècnic (,raó', ,cert-incert', ,for', ,fer dir'), també del protest (39-48) i una anàlisi de la presentació material de la lletra de canvi (48-52: amb quatre reproduccions). — J. P. E. [19.594]

Vito-Tomás GÓMEZ GARCÍA, *Actas de los Capítulos Provinciales de la Provincia Dominicana de Aragón pertenecientes a los años 1380, 1381, 1387 y 1388*, dins «Escritos del Vedat», XXXIII (2003), 389-430.

[Val a dir que d'aquesta sèrie d'actes que ja fa anys publica «Escritos del Vedat», puntualment resumides en les nostres notícies bibliogràfiques, poques deuen ésser tan interessants com aquestes quatre. Tal com assenyalava l'editor no sols eren anys del Cisma d'Occident, ans encara les dues primeres actes en són plenament afectades; car no són actes de ,tota' la Província Dominicana d'Aragó, ans només de la facció que, contra la declaració reial d',indiferència' entre els dos papes, acceptava la legitimitat del papa d'Avinyó, Climent VII i del seu legat, cardenal de Luna, i en canvi atacava el qui, essent provincial en el moment inicial del Cisma, seguia en el càrrec per disposició reial fins que es clarifiqués a quin dels dos reconeixia tant el rei com els estats de la Corona. Per això, és a dir, pel fet de tractar-se només del Capítol de la facció avinyonesa, ja el 1381 no es pogué reunir a Lleida, tal com era decidit pel Capítol anterior, ans ho hagué de fer a Estella, sota sobirania del rei de Navarra. Els anys posteriors ja no hi hagué capítol de cap mena (o almenys no se n'han conservades les actes) fins que la sèrie anyal es renouà els anys de Joan I, després de la declaració reial d'obediència al papa d'Avinyó. D'ací la gran diferència entre les dues primeres actes i les dues darreres]. Ja l'acta dels temps inicials del Cisma, la del 1380, conté, tot i no nomenar-lo, l'excomunió promulgada contra Bernat Ermengol i els seus partidaris (394-395; partidaris: 395 i 403); en la del capítol següent, els noms ja eren explícits (403); en el del 1387, suposada la victòria de la facció pro-avinyonesa, trobem la reacció d'aquests, desautoritzant tot allò que havia fet el prior provincial del temps d'indiferència, Bernat Ermengol, excomunicat per aquests fets (402-403), desautorització que arribà a fer cremar les actes dels seus capítols provincials (416-417). Acabada la divisió de la província en dues (o tres) obediències (la de la indiferència reial, l'avinyonesa (i, potser, la romana), des del 1380 és perceptible un interès a treure la província de la seva prostració demogràfica (420), a enfortir la vida comunitària i a encaminar els ensenyaments de filosofia i de teologia (aquests, reafirmant la validesa del tomisme). Com les anteriors, aquestes actes ens informen dels ensenyaments assegurats per cada un dels convents, en particular pels de Lleida (*Studium Generale Provinciae*) i de Barcelona (*Studium Generale Ordinis*), dels professors i estudiants assignats en cada cas i camp d'estudi, ultra els destinats a universitats foranes (Tolosa de Llenguadoc, París, Montpeller). — J. P. E. [19.595]

Vito-Tomás GÓMEZ GARCÍA, *Actas de los Capítulos Provinciales de la Provincia Dominicana de Aragón pertenecientes a los años 1389, 1391, 1392, 1393 y 1394*, dins «Escritos del Vedat», XXXIV (2004), 275-331.

Decidida per Joan I l'acceptació del papa avinyonès, Climent VII, la celebració de capítols provincials de dominics tornà a la normalitat, ben visible pel fet d'encarar-se amb abusos, com el del ,risus' de la festa de Sant Nicolau, en el qual haurien participat els gramàtics de l'Orde, o en la lletra del rei Joan I manifestant la seva voluntat que el nomenament a capellà reial, si recaigués en algun dominic, no significaria que aquest fos exempt de la normal vida del convent (316) (extrem aquest de l'acceptació de la normal vida del convent, que és cavall de batalla en tots els capítols); hom insistia en l'existència de presó del convent (311). Hi havia problema en els estudis d'Arts, que el capítol volia que es basessin en les *Summulae* de Pere Hispà i s'expliquessin complets (309-310); hi havia un problema general d'estudi, afectat per la tendència als desplaçaments personals (309); cada any eren designats els estudiants de la província en estudis generals estrangers. Hi havia ,lectores Sedis' domi-

rics a Barcelona, Tortosa i Seu d'Urgell. Hi ha alguna notícia remarcable entorn el futur sant Vicent Ferrer, nomenat predicador general (284). — J. P. E. [19.596]

Josep TRENCHS I ÒDNA (†), Ignasi J. BAIGES I JARDÍ, *Documents sobre música, músics i instruments musicals a la casa reial catalano-aragonesa (segles XIV-XV): el regnat de Joan I*, dins «Estudis Castellonencs», 9 (2000-2002 [2004]), 135-317.

La intenció dels autors és la d'aplegar tota la documentació musical relativa als segles XIV i XV, conservada a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Canc., reg., i Reial Patrimoni (Mestre racional, Tresoreria reial)*, de la qual la present és el lliurament primer, bo i transcrivint «total o parcialment els documents més importants, referits a músics..., a cantors de cort i de capella i a artesans d'instruments musicals» (135), mentre són només resumides en regest les anotacions de pagues (136) (molts dels quals procedents dels registres 386 i 989 del *Mestre racional*). Per a les transcripcions textuals, «la màxima fidelitat al text ha estat el criteri bàsic» (136). Les anotacions van del 5 de gener del 1387 al 28 d'abril del 1396. La part cèntrica de l'aplec és completada amb taula toponomàstica (302-314) i amb agrupació dels músics segons llurs diversos oficis (314-316). Hi ha bibliografia (317). — J. P. E. [19.597]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Claudia Heimann, «Nicolaus Eymerich (vor 1320-1399), "praedicator veridicus, inquisitor intrepidus, doctor egregius". Leben und Werk eines Inquisitors*», dins «Revista de Catalunya», núm. 184 (maig 2003), 114-122.

Ultra el resum objectiu de la tesi de la dra. Heimann, de la qual el crític remarca ja d'entrada l'exhaustiva bibliografia que pressuposa, trobem en aquestes pàgines indicació de les aportacions anteriors que l'han feta possible i dels temes que en les seves pàgines són tractats, però que resten tothora oberts, com és ara el de la Inquisició catalana medieval o la mateixa figura de Nicolau Eimeric en tant que inquisidor (oblidant per un moment, si fos possible, la seva obsessió antilul·liana), o el de la història tant cultural com espiritual de la Corona Catalanoaragonesa, i en particular de l'orde dominicà, durant el segle XIV, o la relació d'Eimeric tant amb els papes com amb els nostres reis de la segona meitat d'aquell segle. — J. P. E. [19.598]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Nicolás Eymerich, un inquisidor discutido*, dins *Praedicatores – Inquisitores*, I: «The Dominicans and the Medieval Inquisition. Acts of the 1st International Seminar on the Dominicans and the Inquisition. Rome, 23-25 February 2002» (Dissertationes Historicae, XXIX), Roma, Istituto Storico Domenicano 2004, 545-593.

Resumits els resultats de les darreres investigacions sobre Eimeric i la seva condemna de Ramon Llull o sobre el procés amb el qual la ciutat de València recusava l'inquisidor el 1388, l'autor posa sobre la taula dos problemes: si la comissió de teòlegs presidida per Bernat Ermengol va desautoritzar Eimeric en la incriminació que havia fet de tres articles lul·lians, com és que l'autoritat competent va tramejar el problema com pogué i mai ni s'encarà amb la necessitat pràctica d'establir controls rigorosos sobre els mètodes d'hermenèutica doctrinal dels inquisidors? El segon no es formula en forma de pregunta: Eimeric evidència, tant en el *Directorium* i en els altres texts de matèria inquisitorial coneguts fins ara, com en la seva actuació pràctica, que l'exercici de les seves funcions s'orientava menys cap a la lluita contra l'heretgia formal i organitzada que no pas cap al control ideològic estricte de la societat en matèria d'ortodòxia. Aquest desplaçament del tribunal de la fe explica, en part, el cop en fals d'Eimeric contra Llull i el rebuig de l'inquisidor per part de les ciutats de Barcelona, València i Lleida, considerant que Eimeric s'excedia. En la mesura que els dos problemes eren reals, sobta que l'autoritat competent no prengué mesures eficaces, i potser aquest abandó de res-

pensabilitats té quelcom a veure amb els desenvolupaments posteriors de les inquisicions romana i espanyola. — J. de P. [19.599]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Dos sermons de Nicolau Eimeric, O. P.*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 223-267.

Recordada la troballa en la Biblioteca Capitular i Colombina de Sevilla dels *Sermones dominicales* i dels *Sermones de communi sanctorum plurimorumque eventuum*, de Nicolau Eimeric, l'autor edita els dos sermons del darrer recull, dedicats a ésser predicats en el funeral per un inquisidor. Exposada l'estructura de les dues peces, llur estudi evidencia que Eimeric relaciona l'activitat de l'inquisidor amb la missió profètica rebuda de Déu, encara que el paral·lelisme no és exacte. Si el profeta és la veu de Déu, l'inquisidor és la veu del papa en matèria de fe, amb la qual cosa la missió de l'inquisidor s'inscriu en el cor mateix de l'economia salvífica. Si el papa és el capità de la nau de l'Església, l'inquisidor és qui en controla el timó. En els dos sermons d'Eimeric es constata la desaparició del bisbe, jutge ordinari en matèria de fe en la diòcesi, davant la irrupció del jutge delegat papal. Ambdós sermons són editats seguint els criteris acostumats en l'«Arxiu de Textos Catalans Antics», amb la corresponent taula de mots al final. — J. de P. [19.600]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Noves fonts per a la "Incantatio Studii Ilerdensis" de Nicolau Eimeric*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 611-620.

Com a complement a la seva edició de l'obra referida [cf. «ATCA», XV (1996), 7-108], l'autor edita alguns textos del *Libellus fratris Thelesfori presbyteri ac eremitae*, de París, BN lat. 3184, alguns dels quals s'expliquen per influència o sintonia amb els quadres del pensament arnaldians que, al seu torn, són comuns amb els que manifesten els 'lul·listes' de la *Incantatio...*, atacats per Eimeric. — J. de P. [19.601]

Claudia HEIMANN, *Vom Unkraut unter dem Weizen, oder warum Inquisitoren Engel sind*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 597-610.

L'autora reivindica l'estudi dels tractats teològics i dels comentaris escripturístics eimericians per a tenir una idea més completa de la biografia i dels punts de vista intel·lectuals de Nicolau Eimeric, a través dels quals el seu pas per la història es va fer sensible als contemporanis. Atesa la mola dels tractats escripturístics inèdits, escrits per l'inquisidor, Heimann es decanta per l'estudi de problemes puntuals, i es capbussa en l'extens comentari eimericià de l'*Evangelii de Mateu*, i n'estudia la paràbola de la cugula entre el blat, específicament els versos de Mt, XIII, 29-30, on Jesús conclou que la cugula s'ha de deixar créixer entre el blat fins al moment de la sega. No passa per alt a l'inquisidor que la conclusió de la paràbola va per camins diferents de la pràctica eclesial en la lluita antiherètica. La interpretació de l'inquisidor és que la conclusió de Jesús s'aplica en dos casos: quan és impossible de distingir clarament l'heretge del creient ortodox, perquè ningú no pot ésser condemnat només per causa de sospites; i també en el cas que l'heretge tingui valedors poderosos que impedeixin en la pràctica la seva persecució. Per a tots els altres casos, la conclusió de la paràbola no és aplicadora. Després d'aquesta exposició l'autora es gira a Tomàs d'Aquino, que també interpreta la paràbola del blat i la cogula en sentit restrictiu, i en altres llocs de la seva obra tracta el problema de la tolerància de l'Església a l'esguard dels heretges. L'autora posa en relleu les coincidències entre els dos dominicans i les lleugeres diferències que els separarien, i conclou que la interpretació eimericià de Mt, XIII, 29-30, no és en cap cas un invent, ans s'inscriu en una tradició teològica prestigiosa, que la pràctica de l'inquisidor corrobora. En un petit excurs Heimann es refereix a la comparació que Eimeric estableix en un sermó entre el treball dels inquisidors i la missió dels àngels. En la conclusió, l'autora insisteix en la necessitat

d'estudiar les obres d'Eimeric i els seus punts de vista teòrics sobre el rerefons del context històric prou movimentat i canviant de la vida de l'inquisidor. — J. de P. [19.602

Claudia HEIMANN, «*Quod iudei a Deo non excusantur...*». *Nicolaus Eymerici Kommentar zum Johannes-Evangelium*, dins «*Revista Catalana de Teologia*», XXIX (2004), 397-419.

En continuïtat amb l'article acabat de resumir, l'autora estudia el comentari d'Eimeric a *Jo*, i, 11, tenint en compte comentaris d'altres teòlegs com Agustí, Crisòstom, Bonaventura i Tomàs d'Aquino. Segons Eimeric, la pròpia decisió de creure o no en Déu és la raó definitiva per acceptar o no la gràcia que ajuda a creure en Ell —la doctrina eimericiana sobre la gràcia no és pas tan matisada com la de sant Tomàs o la de Sant Agustí!— Els jueus refusaren i refusaren de creure en Déu, raó per la qual són culpables i Déu no els excusa. Per això, el cristià ha d'acusar els jueus per la seva incredulitat. L'extrema posició antijueva de l'inquisidor explicaria perquè durant mols anys va maldar amb la seva pràctica i els seus escrits a aconseguir de tenir jurisdicció en matèria de fe sobre els jueus. En apèndix l'autora publica el text dels folis 127c-128c del ms. 141-23-17, de la Biblioteca Capitular i Colombina de Sevilla, que conté la primera part de l'extens comentari de l'inquisidor a l'*Evangelí de Joan*, text encapçalat per la rúbrica següent: *Iste sunt hereses xxxviii et errores qui per evangelistam Iohannem in primo capitulo scilicet in initio sui evangelii extirpantur*. — J. de P. [19.603

Jaume de PUIG I OLIVER, *Notes sobre l'actuació inquisitorial de Nicolau Eimeric*, dins «*Revista Catalana de Teologia*», XXVIII (2003), 223-230.

Resumits els darrers estudis sobre Eimeric i recalcant els aspectes més discutibles de la seva lluita contra Ramon Llull i els lul·listes, l'autor subratlla el fet que els mètodes d'aproximació eimericiana a un pensament o a una obra doctrinal resulten viciats d'origen per la seva manera peculiar d'entendre la missió inquisitorial, basada en el perjudici i la mala fe, explícitament reivindicats per l'inquisidor com a mitjà de fer efectiva la seva lluita antiherètica. En el cas d'Eimeric —i dels altres inquisidors— hi ha una descontextualització de la teologia que arriba al cas límit de la condemna. Atès que els mètodes inquisitorials no naixien de cops esporàdics de passió, ans s'havien format al redós d'una normativa canònica i papal, l'autor creu que podria ésser profitosa una reflexió i estudi de la perversió de la teologia, quan és posada al servei de procediments perversos. — J. de P. [19.604

David J. VIERA, *Uthred of Boldon, O.S.B., professor of Francisc Eiximenis*, dins «*Studia Monastica*», 45 (2003), 53-60.

L'autor creu poder identificar amb l'anomenat 'Ulceredus', monjo negre, que Eiximenis esmenta en la *Vita Christi*, afegint que ensenyava a Oxford quan ell hi estudiava (1352-c. 1360). Uthred hi hauria ensenyat entre el 1347 i el 1367 i semblava contrari a posicions estrictes dels nous ordes mendicants manifestant posicions més obertes en conseqüències del pecat original; tot i no estar-hi d'acord, Eiximenis es manifestava respectuós amb el seu mestre. — J. P. E. [19.605

Josep PERARNAU I ESPELT, *Un nou bifoli del llibre de les dones de Francisc Eiximenis (ACA, Canc., Pergamins. Fragments 420)*, dins «*Arxiu de Textos Catalans Antics*», XXII (2003), 269-308.

Encara conseqüència de l'exclaustració, l'ACA de Barcelona posseeix un bifoli amb text del *Llibre de les dones* de Francisc Eiximenis, abans en la secció de *Monacals d'Hisenda*, ara en la de *Canc., Pergamins. Fragments*, que augmenta la llista de fragments eiximenians; resumida la seva història, que va del Monestir de Sant Benet de Sant Feliu de Guíxols a l'Arxiu Reial

de Barcelona (ACA) (272-275), l'anàlisi demostra que presenta una variant de text fins ara desconeguda. El text eiximenià té en compte per a l'aparat crític l'edició del 1981 i els manuscrits i incunables accessibles a Barcelona (BU, ms. 79; BC, ms. 461; Sant Cugat del Vallès, Centre Borja, ms. s.n.; i incunable del 1495) (282-287); és completat amb la taula de mots (298-307) i una làmina del manuscrit (308). — J. P. E. [19.606]

Giacomo TODESCHINI, *I mercanti e il tempio. La società cristiana e il circolo virtuoso della ricchezza fra Medioevo ed Età Moderna* (Collana di Storia dell'Economia e del Credito, 11), Bologna, Società Editrice il Mulino [2002], 531 pp. i 16 làmines.

[L'autor és conegut en aquestes pàgines: cf. ATCA, XXIII-XXIV (2004-2005), 710, núm. 18.517]. El llibre actual és com una síntesi de les seves aportacions sobre història econòmica centrada en aquesta tesi: l'evolució de l'economia europea des de l'edat antiga fou conduïda per idees teològiques procedents dels Pares de l'Església i formulades de forma diversa en els tractats de teologia, en el dret canònic i en la predicació i cura d'ànimes; i en aquest conjunt d'idees teològiques, l'aportació de l'orde franciscà fou de primera importància a través de fra Pèire Joan (Oliu), Duns Escot, Bernadí de Siena i Angelo de Chiavasso, als quals s'han d'afegir Ramon Llull i Francesc Eiximenis, car ambdós elaboraren una autèntica teoria 'cristiana' del 'mercator', i, el segon sobretot, influí en la posterior evolució de la teoria i encara més de la praxi econòmica. — J. P. E. [19.607]

Paolo EVANGELISTI, *Credere nel mercato, credere nella res publica. La comunità catalano-aragonesa nelle proposte e nell'azione politica di un esponente del francescanesimo mediterraneo: Francesc Eiximenis*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 33 (2003), 69-117.

L'autor presenta aquestes pàgines com a part d'«uno studio a largo raggio sulla testualità e l'azione politica espressa dai 'pauperes Christi'» d'alguna manera personificats en Eiximenis, de la doctrina dels quals i del qual esbrina la repercussió tant en la configuració social com en la formulació de les estructures polítiques de la societat i de la corona catalano-aragonesa. L'autor presenta la relació vària d'Eiximenis tant amb l'orde franciscà com amb la Corona i en aquest marc relacional analitza l'abast d'alguns mots clau: 'caritat', que és fonament de la cosa pública (83-86), 'utilitat pública' (87-101), 'fidelitat/infidelitat' i els seus límits (102-104). Aquest cos de doctrina política és aplicat al cas de Sicília en l'època dels dos Martí, l'Humà i el Jove (105-117). Amb el bé comú, la caritat seria la norma política suprema, davant la qual no valdrien ni les lleis ni els privilegis (84); la 'utilitat pública' compareix 45 vegades en el *Regiment de la cosa pública* i es relaciona amb 'profit', que comença amb la relació de lleialtat, però inclou aquell guany que han d'assegurar tots els camps del treball humà i no sofreix béns improductius. L'aplicació a la Sicília dels Martí és termòmetre de les «capacità persuasive ed i livelli di penetrazione nella pratica»; la doctrina teòrica és la del *Dotzè* sobre l'ètica pública, que integra seccions senceres de les *Ordinacions* de Pere el III, el Cerimoniós (105), la dels capítols 221-227 del *Terç* (117), i la de la lletra al futur rei Martí l'Humà, del 1392, on insisteix en l'obligació de respondre davant les Corts de l'esmerç dels diners públics, car el rei només és administrador del tresor públic, i en l'encert d'elaborar programes de govern d'acord amb les ciutats, «consenso tra corona e ceti dirigenti cittadini con esclusione di una parte dell'alta nobiltà» (109). Amb aquests pressupòsits, Eiximenis era favorable a la conquesta tant de Sicília com de Sardenya (110). — J. P. E. [19.608]

David J. VIERA, *Francesc Eiximenis's Concept of the Good Kings*, dins «Medieval Perspectives», 15 (2000), 136-137.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[19.609]

Curt WITTLIN, *Eiximenis i la creença dels cerlitans que «cap rei es salvarà»*. Dotzè, 123, Pastoral, 36, Vida de Jesucrist, 4/57, dins «Hom. Massot», 495-515.

Transcripció i breu comentari dels capítols dels tres llibres indicats en el títol, en els quals Eiximenis «discuteix la creença dels ,cerlitans' en la damnació inevitable de tot rei» (486). Són tres els capítols transcrits del *Dotzè*, els 123-125 (496-500); cinc els del *Pastorale*, els 36-40 (501-505); tres de la *Vida de Jesucrist*, 4/57-59 (507-509), seguits de quatre més (un del *Dotzè*, 602, fragments del *Llibre dels àngels*, 3, 12-14; i fragments de la *Vida de Jesucrist*, 8, 101 i 63-64). Al final l'autor es pregunta si «quan Eiximenis censura un vici reial, parla en general o si té en ment un rei contemporani precis i fets concrets» i considera que «una cosa no exclou l'altra» (512), entre d'altres raons perquè «era massa realista i pragmàtic per a fixar-se per a tota la vida en una mateixa ideologia política» (513). Hi ha bibliografia (514-515). — J. P. E. [19.610]

David J. VIERA, Jordi PIQUÉ-ANGORDANS, *Francesc Eiximenis (c. 1330-1409) i la Guerra dels Cent Anys*, dins «Misc. Veny, 2», 111-121.

Eiximenis, estudiant a França i a Anglaterra, pogué viure de prop algun episodi de la Guerra dels Cent Anys. Durant tota la seva vida el conflicte anglofrancès i les seves conseqüències en la Península Ibèrica en la Guerra dels dos Peres fou una dada inescamotejable de la realitat. En el *Dotzè* hi ha relats d'aquella guerra i reflexions derivades del desenvolupament de l'estratègia militar que provocà. No sempre Eiximenis coincideix amb fonts històriques més exactes, però això precisament no invalida l'autenticitat subjectiva de les fonts que li arribaren i la manera com ell les reflectí en els seus escrits. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.611]

Albert G. HAUF, *Del sermó oral al sermó escrit: La Vita Christi de fra Francesc Eiximenis com a glossa evangèlica*, dins «Hom. Massot», 243-289.

Durant tota l'Edat Mitjana, els texts bàsics de la *Bíblia* i en particular els *Evangelis* han estat estudiats i exposats, tant en les escoles com en la predicació, a través de les explicacions que s'havien acumulat en els escrits dels antics Pares i escriptors eclesiàstics, és a dir, en les *Glosses*. Quant a la predicació, la norma formulada també s'aplicà entre l'*Ars predicandi populo*, atribuïda a Eiximenis, i la seva *Vita Christi* (254-260); les característiques eiximenianes de la predicació són coincidents en ambdós tractats, partint de la humilitat de l'agent i seguint per la brevetat i concisió, per la claredat esquemàtica de les parts a exposar, o d'altres ajuts lògics o retòrics (260-267); les pàgines següents exposen primer, a base de dos exemples concrets, hebreu un, llatí l'altre, allò que era la glossa en les edicions bíbliques, tant manuscrites com impreses (267-273); en la *Vita Christi*, Eiximenis podia recórrer a les dites glosses o immediatament després de cada frase d'un fragment bíblic (273-277) o al capdavant de tot un fragment (278-279) o subratllant-ne alguns punts (280-281), o encara creant noves aplicacions a la vida real de la gent (281-285). Glossar era un camí d'acostar la *Bíblia* al poble. Hi ha bibliografia (287-289). — J. P. E. [19.612]

Albert G. HAUF, *La buella de Ubertino de Casale en el preerasmismo hispánico: el caso de Francesc Eiximenis*, O. F. M., dins «Actes del X Congrés Internacional de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval», Rafael ALEMANY, Josep Lluís MARTOS, Josep Miquel MANZANARO (eds.), Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, s.a., 93-135.

Les primeres pàgines recorden l'existència d'una traducció castellana tothora inèdita, encarregada a Alonso Ortiz per la reina Isabel I de Castella, consort d'Aragó, Balears, Catalunya, València, Sardenya i Sicília, i senyora de Tàrraga i de Siracusa (93-96), i precisen el tema de les presents: la difusió de l'*Arbor vitae* en la nostra corona i a través d'Eiximenis,

una primera extensió en la de Castella, que explicaria i hauria influït en aquella traducció (96-97), començant per dedicar algunes pàgines a una visió moderna d'Ubertino, la de *Il nome della rosa* d'Umberto Eco (97-103). El gran llibre d'Ubertino es féu present entre nosaltres a través d'una traducció escrita o almenys copiada a Sant Jeroni de la Murtra el 1491 (104), amb la sembla completa de fra Joan Eixemeno, de la qual ell mateix hauria elaborada la *Quarantena de Contemplació* (106-107), i sobretot a través de la *Vita Christi* de Francesc Eiximenis, de la qual són ací transcrits nou fragments, algun d'ells ben llarg, tant d'Ubertino com d'Eiximenis (108-125). [Veig en les pàgines 128-129, nota 24, una referència personal a mi, com si considerés incompatible la divisió tripartita joaquimita de la història amb la tradicional augustiniana dels set dies de la creació; allò que considerava i considero qualificador és el fet que en un o altre moment de la seva vida, algú hagi assumit l'esquema joaquimita; Arnau de Vilanova, per exemple, tan escatològic com es vulgui, no em consta que mai ho fés; que Eiximenis l'assumís en la *Vita Christi*, no vol dir que ho fés el el *Primer del Crestià*, potser perquè la *Vita Christi* no era una obra de teologia magisterial ans només devocional]. — J. P. E. [19.613

David J. VIERA, *El lector esperado y el lector verdadero de Francesc Eiximenis (ca. 1330-1409): siglos XIV-XVI*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 343-350.

L'autor comença recordant el desplaçament de l'escriptor Eiximenis des d'un planteig barceloní teològicament més seriós, a un de valencià més popular; després [sense tenir presents els dos llibres de Josep Hernando sobre Barcelona ni les pàgines d'ATCA, I (1982), 191-215], fa recompte del nombre d'exemplars manuscrits o impresos en edicions incunables, en llengües originals o en traduccions, de diverses obres del framenor. Hi ha bibliografia (347-350). — J. P. E. [19.614

Glòria SABATÉ, Lourdes SORIANO, *D'inèdits i retrobats: el Llibre dels àngels, la Vida de Jesucrist de Francesc Eiximenis i el context de la seva difusió*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 447-431.

Les autores recorden que l'obra escrita de Francesc Eiximenis tingué un «èxit sense pal·liatius» (449) i que el 1388 emprugué el camí de col·locar-se a l'abast del lector laic; el resultat fou l'abundància d'exemplars manuscrits coneguts per inventaris notariais, però també l'abundància de còpies de dos dels títols escrits per als laics: de la *Vida de Jesucrist* en són coneguts vint-i-sis exemplars (dos dels quals per ara perduts) (456-457) i vint-i-dos (sençers o fragmentaris) del *Llibre dels àngels* (457-458) [el volum de Copenhague, Kongelige Bibliothek, *Ny Kongelige Samling* 2921, 4°, no veig que les autores precisin que l'esmentat manuscrit conté només dos fragments d'Eiximenis, un en aragonès i un en català; tampoc que n'hi ha descripció analítica en aquest anuari, IV (1985), 187-192]. Són descrits els manuscrits de Barcelona, RAcadèmia de Bones Lletres, ms. 3-III-6, *Vida de Jesucrist*, abans del Palau, ms. V, descrit per Ignasi Casanovas; i AHCB, *Manuscrits*, núm. B-71, *Llibre dels àngels* (459-461). — J. P. E. [19.615

Albert ESTRADA-RIUS, *Orígens i evolució de la Diputació del General de Catalunya (1359-1413)*, dins «Nadala», XXXVIII (2004 = *L'autogovern de Catalunya*), 25-30.

Els orígens de la Diputació del General de Catalunya (Generalitat de Catalunya) es troben en la necessitat d'assegurar la base econòmica per a la defensa de la terra, amb un primer pas en les Corts de Montsó del 1289 i de Barcelona del 1292, on, a fi de proporcionar els mitjans per a resistir la Croada contra Catalunya fou establerta una comissió que amb el rei decidís la correcta utilització dels diners; el 1359, davant la Guerra de Castella contra

Catalunya, la Cort de Cervera establí una institució permanent, amb representació dels tres braços. — J. P. E. [19.616]

Pascale BARTHÉLEMY, *Les liens entre alchimie et médecine. L'exemple de Guillaume Sedacer*, dins *Alchimia e medicina nel Medioevo* a cura di Chiara CRISCIANI e Agostino PARAVICINI-BAGLIANI (Micrologus Library, 9), Firenze, SISMEL – Edizioni del Galluzzo 2003, 109-134.

La primera part de l'article proporciona informacions generals: dades biogràfiques, obres seves, biblioteca, activitat de copista i compilador de tractats mèdics (109-116). La segona part s'encara amb la relació entre el Sedacer metge i el Sedacer alquimista; i si el *Liber alterchinus* només dedica una recepta a l'elixir, la *Sedacina* recorda les tres definicions d'alquímia (118-120), però la segona part, pràctica, de l'*Ars chirurgie*, deutora de la de Lanfranc de Milà, reporta receptes i proposa guaricions el vocabulari de les quals és comú a medicina i a alquímia (121-124), extrem confirmat en l'anàlisi de tres de les receptes de la dita segona part (125-130). Les darreres pàgines (131-134) presenten el contingut de l'actual manuscrit 4235 de Madrid, BN, escrit a Perpinyà octubre-desembre 1377 [per cert, en aquell moment, el Rosselló no pertanyia al «Sud de la France»: 131], on hi ha unes *Clarificationes super Nono Almansoris* de Joan de Tornamira, escrites per Sedacer el 1372. — J. P. E. [19.617]

Albert ESTRADA-RIUS, *Orígens i evolució de la Diputació del General de Catalunya (1359-1413)*, dins «Nadala», XXXVIII (2004 = *L'autogovern de Catalunya*), 25-30.

Es orígens de la Diputació del General de Catalunya (Generalitat de Catalunya) es troben en la necessitat d'assegurar la base econòmica per a la defensa de la terra, amb un primer pas en les Corts de Montsó del 1289 i de Barcelona del 1292, on, a fi de proporcionar els mitjans per a resistir la Croada contra Catalunya fou establerta una comissió que amb el rei decidís la correcta utilització dels diners; el 1359, davant la Guerra de Castella contra Catalunya, la Cort de Cervera establí una institució permanent, amb representació dels tres braços. — J. P. E. [19.618]

Antoni LLAGOSTERA i FERNÁNDEZ, *La còpia ripollesa del segle XIV del De vita solitaria de Petrarca*, dins «Annals 2002-2002. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 2003, 81-111.

La dita còpia és conservada a l'Arxiu Reial de Barcelona, (ACA), *Ripoll*, ms. 104, i per un error en el número de la signatura ha estat pràcticament desconeguda. L'autor repassa les escasses valoracions que aquesta còpia feta pel monjo de Sant Benet de Bages i de Ripoll, Guillem de Colldcanes, prior de Panissars, ha tingut en les presentacions de l'Humanisme a Catalunya (81-87 i 97-99) i, per la seva banda, precisa que la còpia fou realitzada entre la tardor del 1394 i el juny del 1397 (92 i 99): mostra de lletra: 89); el text és més breu que el de la redacció definitiva integrat en les edicions d'impremta (93-97); el mateix Colldcanes hauria copiat a Avinyó, mentre estudiava dret canònic, les *Additiones Iohannis Andreae super toto Speculo Iuris* (106-108); també és esmentat en una lletra adreçada el 1377 a ell per Iohannes de Silvis degà de St. Agricol d'Avinyó, confirmant-li el dret a rebre la 'congrua' del seu monestir de Sant Benet de Bages (109). — J. P. E. [19.619]

Josep HERNANDO, *L'estat físic dels esclaus: malalties i defectes. La redhibició i evicció i la compra-venda d'esclaus (s. XIV-XV)*, dins «Misc. Julià», 415-439.

L'autor comença recordant les decisions del Dret Romà en els dos casos contemplats en el títol (415-418); tot seguit recorda que els *Costums de Tortosa* són el primer codi català que conté una llista tant dels ‚vicis‘ o tares i malalties visibles com dels secrets o invisibles d'un esclau comprat (419); els contractes notarials barcelonins (ACB, AHCB, AHPB) esmenten ambdues figures jurídiques, sempre amb referència ‚ad consuetudinem Barchinone‘ (421-422), costum que evolucionà fins a les *Ordinacions novellament fetes sobre los ús e costum dels esclaus e esclaves qui-s vendran d'aquí avant en Barchinona*, del 1433, ací transcrites (424-426); la segona part ressegueix les malalties o tares en virtut de les quals els protocols notarials demostren que es donaren casos en què el comprador recorregué a redhibició i evicció, amb transcripció dels propis fragments, on consta el vocabulari utilitzat per mercaders i notaris (427-439). — J. P. E. [19.620

M. Milagros CÁRCEL ORTÍ, *Un registro de colaciones de Hug de Fenollet y Vidal de Blanes, obispos de Valencia (1350-1359)*, dins «Estudis Castellonencs», 9 (2000-2002), 599-772.

El registre objecte d'aquestes pàgines es troba a València, ADV, I/III, *Col·lacions de beneficis*, caixa 135/2, format per nou plec de paper numerats, ací descrits (602-603); escrit en tres successives classes de lletra gòtica (catalana, cursiva bastarda i humanística) conté documentació episcopal, que l'autora aplega en trenta-nou grups, essent els més nombrosos els de llicències, manaments i col·lacions de beneficis (603-605); se'n dedueixen els noms i cognoms dels col·laboradors del bisbe en la cúria episcopal o en la ‚domus episcopi‘ (605-611) i s'especifiquen formularis i fórmules de diplomàtica emprades en els documents (611-624). La part central de l'estudi conté regest dels sis-cents noranta-sis documents, datats entre el 17 de març del 1349 [1350?] i el 22 d'octubre de 1359, els primers cinc-cents cinquanta dels quals pertanyen a Hug de Fenollet i els restants a Vidal de Blanes (625-751). Hi trobem, entre molts altres temes dignes d'atenció, documentació relativa a l'Estudi d'Arts de la Seu de València (637/66) o a l'Escola de Cant de la mateixa Seu (650/138); també a l'Estudi d'Alzira (651/140; 744/663); a ‚scolares‘ (636/59; 637/62; 642/89); com a manifestació de l'abast de la zona cultural, a la qual pertanyia València, trobem permisos d'acaptar a favor de Montserrat (643/96) de Sant Marçal de Llemotges i del Puig de França (641/102-103). Guillem Arnau de Patau, potser vigatà, en aquells moments vicari general de València, arribaria a bisbe d'Urgell (635/54; 645/110); Hi ha notícia documentada de conversió de sarraïns (636/56; 646/112 [en aquella ocasió foren molts] i 114; i prohibició de proclamar públicament la Çalà en la baronia valenciana del comte d'Urgell (647/117). Les darreres pàgines contenen taula d'antropònims (751-767) i de topònims (767-772). [Les dates inicials són tan pròximes a les de la Pesta Negra, que cinc dels deu primers documents són col·lacions de beneficis per mort de l'anterior beneficiat]. — J. P. E. [19.621

M. Milagros CÁRCEL ORTÍ, *“De presbitero genitus et soluta”. Dispensas de ilegitimidad para ordenarse en la diócesis de Valencia (siglos XIV XV)*, dins «Misc. Fernández Catón», 133-162.

Aquestes pàgines recorden la legislació eclesiàstica (concilis provincials tarraconenses i sínodes diocesans) sobre el celibat dels ordenats ‚in sacris‘ i les denúncies de formes diverses d'incompliment fetes en les visites pastorals (138-146); els registres dels bisbes Hug de Fenollet, Vidal de Blanes, Jaume d'Aragó i Hug de Llupià permeten de conèixer les dispenses a aspirants a la clerecia afectats per naixement almenys il·legítim entre el 1350 i el 1421, documentació conservada a València, ADV, ABaró de Llaurí i Barcelona, BC, d'on procedeixen tres mostres de dispenses (149-152); hi ha llista alfabètica dels agraciats amb resum de la concessió en cada cas (152-162). — J. P. E. [19.622

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *El Llibre de refeccions del monestir de Santa Maria de Ripoll*, dins «Studia Monastica», 46 (2004), 365-377.

Entre tants manuscrits devorats pel foc que abrusà el monestir de Ripoll el 1835, hi ha els dos volums que portaven els números 285 i 286 de l'inventari; havien estat escrits entre el 1326 i el 1333, amb complements posteriors fins a finals del segle XIV el 285; portaven el títol de *Llibre de refeccions* o *Llibre del ventre* perquè contenien els documents originals de fundacions, un dels capítols dels quals establia la celebració de taula o 'pitança'. El darrer arxiver de Ripoll, Roc d'Olzinelles, en tragué resum, salvat a Vic, AE, *Mensa Episcopalis*; el ms. 285 contenia 71 documents, el 286, seixanta-dos; el més antic era del bisbe Olibà; els resums del volum primer són ací transcrits (368-377); per un dels documents afegits, del 1385, sabem que en aquell moment la biblioteca del monestir posseïa uns cinc-cents volums, evidentment manuscrits, i que s'estava construint la biblioteca (376, núm. 64); assenyalam la dada que, en acabar el 1231 el monestir ja havia pagada la 'vigesima Maioricarum' (373). — J. P. E. [19.623

Josep HERNANDO I DELGADO, *Una lletra de canvi original inèdita, girada des de València contra Barcelona, de 1392*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXII (2004), 7-13.

Aquest títol completa el del mateix autor, assenyalat i resumit en les pàgines del present volum 847-848, núm. 19.594, que és l'estudi bàsic de l'autor sobre el tema, del qual ara enriqueim el resum]. Abans de la seva recerca, hom només coneixia cinc lletres de canvi dels anys 1383-1400, girades des de o contra Barcelona; el seu escorcoll sistemàtic d'arxius barcelonins (ACA, *Canc.*, *reg.*, i AHPB), ha fet pujar a setanta-cinc el nombre de les dites lletres, algunes de les quals no es troben pas com a peces independents, ans copiades dins documents notariaus de protest; recordades, doncs, les informacions sobre la paritat de les distintes monedes usals en les transaccions comercials (39-41), l'autor exposa el nombre de dades circumstancials i personals que proporcionen els protestes (42-48) i les característiques externes o formals de les lletres de canvi, amb reproducció d'algunes d'elles (48-53). Hi ha llista única toponomàstica dels noms propis documentats en les lletres transcrites (94-101).

Ja publicat el primer article, l'autor descobrí en arxiu privat, anomenat Fons Cucurulla, una altra lletra, i així són vuit les lletres de canvi originals del segle XIV conservades a Barcelona; la nova és ací reproduïda, transcrita i completada amb un quadre sinòptic de les dades presents en les quatre lletres originals valencianes del segle XIV girades damunt Barcelona (12), i amb un altre del termini assignat per a pagar, en el conjunt de lletres dels dos articles (13). — J. P. E. [19.624-19.625

Gerhard ACKERMANN, *Orfeu a la literatura catalana*, dins *Vestigia Fabularum*, 49-61.

Partint de Francesco de Sanctis i de les *Elegies de Bierville* de Carles Riba, l'autor fa un viatge enrere seguint la fortuna del mite d'Orfeu en la literatura, on, amb el Poliziano, trobem Lluís de Milà, Joan Timoneda, Iacopo Sannazaro, Joan Boscà, Jorge de Montemayor i Gil Polo. A través d'Ovidi i de Virgili, de Boeci i de Sèneca, Orfeu havia arribat a les lletres catalanes medievals amb Felip de Malla i sobretot Bernat Metge, on, personatge de l'infern, el mite és presentat de forma èpica i narrativa, com a informador sobre el més enllà i les penes reservades als pecadors. En Roïç de Corella, Orfeu torna a ésser vist com a parella d'Eurídice i amant passional. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.626

Jaume de PUIG I OLIVER, *Sobre el lloc de la filosofia en Lo Somni de Bernat Metge*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXIX (2004), 179-188.

L'autor exposa que el recurs als texts de matriu filosòfica sobre la immortalitat de l'ànima recollits per Bernat Metge en el llibre I de *Lo Somni* —com els textos literaris antics i

moderns evocats o directament introduïts en les diverses parts de l'obra— traeix la voluntat de Metge de construir una imatge determinada d'ell mateix, de mostrar-se o de representar-se com un home cultivat, dotat d'esperit crític i preocupat pels aspectes morals de la personalitat humana. Potser més que un interès real per la filosofia, *Lo Somni* manifesta el prestigi que als ulls de Bernat Metge tenia la filosofia, com el tenien els autors antics. El recurs a texts de la *Summa contra Gentes* de Tomàs d'Aquino, ben treballats i admirablement traduïts pel secretari reial, indica que, a diferència de molts dels seus contemporanis professionals de la teologia o de la pietat cristiana, Metge sabia on eren i sabia treure partit dels textos especulatiu més rigorosos i prestigiosos de l'Escolàstica. Això sense prejudici que les seves conviccions més íntimes ja no tinguessin gaire res a veure amb els pressupòsits de les escoles. — J. de P. [19.627

Júlia BUTINYÀ, *Una nova font de Lo somni de Bernat Metge: Horaci*, dins «Misc. Molas», 215-233.

Als set poetes indicats per Joan I com a possibles fonts de *Lo somni*, caldria afegir-n'hi d'altres, com Horaci, presents ni que sigui per llur ombra; en els dos darrers llibres de l'obra no sols hi ha alguna frase idèntica, ans sobretot una línia de fons, on Metge adopta posició divergent de la de Francesco Petrarca en la identificació doctrinal amb sant Agustí (216-218); Horaci seria ben present darrere el personatge de Tirèsies, sobretot al fons de la temàtica de l'infern, punt en el qual la doctrina dels gentils es trobaria en pla superior a la dels grans italians contemporanis (224): «Els italians havien valorat bé la poesia dels gentils i la feien encaixar amb el cristianisme, mentre que amb els mateixos elements, Metge girava la seva doctrina...» (227). Hi ha bibliografia (231-233). — J. P. E. [19.628

Júlia BUTINYÀ, *La font més amagada i més externa de "Lo Somni": un altre somni*, dins «Estudis Romànics», XXV (2003), 235-249.

Troblem en aquestes pàgines deu títols de fonts, sis d'articles d'altri, un títol d'una obra de referència i dinou títols d'articles de l'autora. — J. de P. [19.629

The Dream of Bernat Metge (Lo Somni de Bernat Metge). Traducció de Richard VERNIER, Ashgate, Aldershot 2002, XXXVII i 87 pp.

En la proximitat del sisè centenari de la redacció de *Lo somni*, el prof. Vernier ens obsequia amb una traducció anglesa. La introducció toca els temes normals en pàgines inicials, posant a l'abast del públic anglès no especialitzat el resultat al qual havien arribat els estudis crítics ja fa uns quinze anys; la traducció anglesa és completada amb la de la breu *Apologia* (77-78), una bibliografia elemental i escollida (79-80) i taula de noms (81-87). — J. P. E. [19.630

Roger FRIEDLEIN, *Mitologia antiga i forma dialògica en "Lo Somni" de Bernat Metge*, dins *Vestigia Fabularum*, 65-83.

La ficció literària del somni no desautoritza allò que s'hi diu, ans assenjala que no s'ha d'entendre de faisó literal. I així, en el llibre primer de *Lo Somni*, Bernat Metge no exposaria ni la seva conversió a la doctrina de la immortalitat de l'ànima ni tampoc no faria bandera d'un empirisme escèptic i ultrancer. El conjunt resultà ,evasiu i polièdric', i les qüestions que s'hi ventilen són més aviat deixades en suspens. A partir del llibre segon, les referències a la realitat històrica són molt més freqüents, i el recurs a personatges mitològics hi esclata amb característiques pròpiament medicianes: ja no es compara el mite amb la veritat cristiana, ni és només evocat com a element de repertori estètic com en el diàleg renaixentista, ans els per-

sonatges del mite antic són associats per Metge a un saber poètic confrontat, en tot cas, amb el saber filosòfic (llibre II) i amb el saber històric i d'experiència (llibre IV). *Lo somni* no és ni un diàleg medieval, al·legòric i essencialista, ni un de basat en la versemblança. Els personatges mitològics de Metge no narren faules, ans participen plenament en el joc de suspensió de veritats en litigi. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.631

Rosanna CANTAVELLA, *El capellà, el vicecanceller i el secretari, o "De Amore", Mascó i Metge*, dins «Llengua i Literatura», 15 (2004), 31-66.

Partint d'un passatge del llibre III de *Lo Somni*, en el qual l'autora veu un possible ressò del *De amore* del Andreu, el Capellà, del qual al seu torn existeix traducció catalana medieval atribuïda a Domingo Mascó, l'article conté un generós estudi biogràfic d'aquest alt personatge de les corts de Pere III, Joan I i Martí l'Humà: vicecanceller, assessor del governador de València deçà Xúquer, diplomàtic de la cort papal, assessor de la batllia de València deçà Xúquer, jurista eminent, al capdavant ennoblit pel primer Trastámara i autor segur de tres peces jurídiques. Pel que fa a la traducció catalana del *De amore*, l'autora estudia el ms. II-3096 (I) de Madrid, BPalau Reial, únic que la conté. La traducció és de mala qualitat i és força dubtós que l'hagi duta a terme Mascó personalment, tot i que podria haver-la encarregada a un escrivà o a un clergue. Les informacions aplegades sobre Mascó i sobre la traducció catalana del *De amore* permeten a l'autora d'establir com un fet versemblant que Metge conegués aquest tractat a través de Mascó, que no li podia ésser un personatge estrany a la cort. La inclusió a la referència al *De amore* en *Lo Somni* tindria el sentit de caracteritzar el personatge Bernat Metge del diàleg com «un amador que es pretén ,fi', però que des de fora és vist com un ,foll'», un personatge del qual el Bernat Metge autor de l'obra es distancia mitjançant la diatriba misògina de Tirèsies. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.632

Ovidio CUELLA ESTEBAN, *Bulario Aragonés de Benedicto XIII. I. La Curia de Aviñón (1394-1403)* (Fuentes Históricas Aragonesas, 35), Zaragoza, Institución Fernando el Católico 2003, 562 pp.

Ovidio CUELLA ESTEBAN, *Bulario Aragonés de Benedicto XIII. II. La Curia itinerante (1403-1411)* (Fuentes Históricas Aragonesas, 36), Zaragoza, Institución Fernando el Católico 2005, 684 pp.

[La importància de Benet XIII per a la història dels Països Catalans, unida al fet que gran nombre dels documents ací resumits en regist repercutiren de forma directa o indirecta en les nostres terres i els seus habitants, justifica que donem ací notícia d'aquests dos volums]; de més a més, en el segon, per la presència del papa a Perpinyà des del 17 de juliol del 1408, gran nombre de documents són datats en poblacions de Catalunya fins al 30 d'octubre del 1410 (305-495) i des del 10 de maig següent fins al final del volum, al Nord del Regne de València, sobretot a Peníscola des del 10 d'octubre del 1411 (547-622). Una mostra dels cent primers registres del primer volum permet de veure en concret la implicació d'aquells documents amb els bisbats de Catalunya: amb el de Lleida (p. 59/núm. 11; 64/24; 66/31; 67/33; 74/54 i 56; 76/60; 85/88); Girona (59/12; 60/14; 68/36; 69/39; 74/54 i 56; 88/96); Tortosa (62/19 i 20; 69/39 i 41; 77/64; 78/67; 85/87; 87-88/94); Vic (68/36; 76/60; 85/87); Mallorca (70/42; 76/60); Roda (73/52); Urgell (74/54 i 56); València (75/59; 77/64; 78/67; 81/76; 89/98; 91/104); Tarragona (78/67); Barcelona (79/69; 81/75; 89/100); Elna (79/70; 85/87). També hi compareixen personalitats d'abast històric: Francesc Climent (62/20; 71/46); Francesc de Blanes (67/35); i sobretot Dalmau de Mur, del qual som informats que el 1394 tenia 8 anys i era agraiat amb el primer benefici (91/104; cf. II, 461/983; 513/1098). Per a les terres catalanes l'interès augmenta amb el volum segon, car coincideix amb la primera meitat de l'Interregne, 1410-1411: assenyalem com a mostra la ,reserva' de castell i vila de Peníscola per a Benet XIII i l'església romana (II, 455/970); les pregàries elaborades per a

aquella situació, en les quals en comptes de demanar llum per a reconèixer qui, en estricta justícia havia d'ésser rei [cf. p. e., ATCA, V (1986), 286-295], hom demanava «illum habere mereamur in regem, qui secundum tue legis decretum verus noster princeps existat» (485/1035), fent saltar la declaració successòria de la justícia legal humana a la justícia divina [evidentment interpretada pel papa Pero de Luna]; i les consegüents concessions a Ferran d'Antequera (488-489/1091; 513/1098); assenyalem la notícia sobre l'estol naval del papa (519/1112), sobre el bisbe de Tarassona, Joan de Valtierra, empresonat per les autoritats aragoneses per haver-se entromès en afers de la successió (554/1191; 577/1234; 580/1237); sobre les repercussions de l'assassinat de l'arquebisbe de Saragossa, García Fernández de Heredia (557/1197; 566/1211). No manquen notícies d'interès general: sobre l'Estudi de Lleida (548/1175); sobre Alfons de Borja (futur Calixt III), agraciat amb una dispensa a condició que segueixi essent professor de dret canònic a Lleida (567/1213); sobre transport de biblioteca papal pel riu d'Ebre (573/1224); i sobre un congost del camí que menava a la Vall de Bohí i a la Val d'Aran (605/1285). — J. P. E. [19.633-19.634]

Agustín F. del VALLE PANTOJO, *Las cartas reales de la cancellería de Aragón en el Archivo de Estado de Cagliari (1398-1501)*, dins «Misc. Arnall», 903-923.

És natural que els llargs segles que Sardenya fou un dels estats de la Corona catalanoaragonesa deixessin proves de la dita vinculació en els arxius, una de les quals són les cartes reials o missives reials, patents o closes, escrites damunt paper (Cartes Reials Diplomàtiques); les conservades a l'Archivio di Stato de Càller porten la signatura d'Antico Archivio Regio, *Pragmatiche, istruzioni e carte reali. Serie B* (904); l'autor descriu en primer lloc les característiques tècniques del paper, impaginació, tinta i escriptura, llengua del document, elements figuratius i segell (907-912); i a continuació exposa les classes de documents oficials que, després de la intitució real i el nom del destinatari, hi eren escrits i tramesos: guiatge o salconduït, comissió o encàrrec, provisió o manament, lletra de creença, revocació, notificació, resposta i absolució (913-922) i al final la signatura del rei. — J. P. E. [19.635]

Antoni FERRANDO I FRANCÈS, *Els desenvolupaments quatrecentistes de la llegenda de l'emperadriu d'Alemanya, amb atenció especial a Philopertus et Eugenia i a la versió del Curial e Güelfa*, dins «Hom. Massot», 187-213.

La llegenda tingué tres versions, catalana, franco anglesa i germànica, amb interferències mútues; l'autor estudia les que des de fora entraren en la catalana, integrada en la *Crònica* de Bernat Desclot, durant el segle XV, en què la nostra (versió més antiga de la llegenda: 203), es dividí en tres famílies (Desclot, *Flos mundi* i *Crònica universal*) (195-198), ultra la versió que en donà el *Curial e Güelfa* (199-202), la més carregada d'elements centroeuropeus, qui sap si relacionats amb la particular presència d'Itàlia en la novel·la (203). Hi ha bibliografia (204-206) i traducció catalana de la llegenda reportada pel *Philopertus et Eugenia* (206-213). — J. P. E. [19.636]

Josep PERARNAU, *Le edizioni dei testi degli autori del Basso Medioevo con particolare riferimento a quelle di autori catalani Arnau de Vilanova, Ramon Llull, Nicolau Eimeric, Francesc Eiximenis* dins *Bilan et perspectives des études médiévales* (1993-1998). *Euroconférence* (Barcelona, 8-12 juin 1999). «Actes du IIe Congrès Européen d'Études Médiévales», édités par Jacqueline HAMESSE (Textes et Études du Moyen Âge, 22), Tourhout, Brepols 2004, 429-433.

Informació sobre edicions recents de texts d'alguna manera catalans (com és ara la *Disputatio contra Iudaeos* d'Inghetto Contardo, car els interlocutors són jueus mallorquins); un primer apartat informa d'edicions diverses, de Feliu d'Urgell a Alexandre VI; també hi ha notícies sobre edicions de texts d'Arnau de Vilanova, de Ramon Llull, de Nicolau Eimeric,

de Francesc Eiximenis i de sant Vicent Ferrer. Al final són posats dos problemes, demanant la solució d'una normativa europea: el primer és la creixent dificultat que molts propietaris posen a l'estudi directe dels manuscrits o a proporcionar microfilms o CDRom; l'altre és el desconeixement del llatí, que es tradueix en pèrdua de qualitat de les edicions de texts medievals. — J. P. E. [19.637]

Lluís CIFUENTES, *La vulgarizzazione della scienza alla fine del medioevo: un modello interpretativo a partire dal caso del catalano*, dins *Filosofia in volgare nel medioevo* a cura di Nadia BRAY e Loris STURLESE (Textes et études du Moyen Âge, 21), Louvain-la-Neuve, Fédération Internationale des Instituts d'Études Médiévales 2003, 248-263.

Les aportacions de l'autor al tema de les traduccions catalanes baixmedievales de texts científics són ben conegudes dels lectors d'ATCA [XXII (2003), 951, núm. 17.810; 966-967, núms. 17.863-17.864; XXIII-XXIV (2004-2005), 129-150 i 535-538]; en les pàgines actuals l'autor es proposa d'acompanyar el lector a conèixer els problemes i a seguir els passos que conduïren a la formació d'una bibliografia a l'abast de tots els estrats d'una societat renovada, en la qual emergia una classe nova, la dels burgesos (cirurgians, notaris, mercaders, menestrals) assedegats de coneixements útils que els havien d'ésser proporcionats en llengua vernacle: un primer pas foren les obres en vers, o les primeres traduccions d'obres de cirurgia o de saviesa popular (251-257); l'altre pas fou el de les obres originals escrites en català o traduïdes (Llull, Eiximenis; o Guillem de Conches) (259-261), que també alimentaren les primeres edicions d'estampa (261-263). — J. P. E. [19.638]

Eusebi AYENSA, *Entre cel i infern: la meravellosa història d'Elionor d'Aragó, reina de Xipre* (circa 1333-1416), dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i legenda al Renaixement*), 83-96.

La presència de la dita dama en les successives cròniques és una mostra de com una biografia poc gloriosa es pot convertir en mite. Néta de Jaume II, el Just, filla de l'infant futur fra Pere d'Aragó, reina de Xipre per casament amb Pere de Lusignan, és recordada en les cròniques xipriotes per la seva política poc humana; tornada a Catalunya el 1381, sojornant al castell de Valls, la seva actuació provocà el descontent de la vila, amb testimoni a l'ACA, *Canc. reg.*; fou recordada per Francesc Eiximenis, Bernat Metge i Jaume Roig (86-88): vinculada als franciscans pel seu pare i per ésser enterrada a Sant Francesc de Barcelona, els cronistes franciscans Jaume Coll i Francisco de Hebrera només recordaren les seves obres lloables; la incorruptió de les despulles n'exalçava la fama de santedat (91-95); li fou més biogràfic el larg epitafi llatí escrit per Jaume Ripoll (92-93). — J. P. E. [19.639]

Albert ROSSICH, *Els certàmens literaris a Barcelona, segles XIV-XVIII*, dins *Barcelona ideal i real*, 83-108.

Davant l'amplitud del tema, l'autor es limita a oferir «un repàs de la història dels certàmens literaris a Barcelona fins a l'entrada de l'època contemporània» (83). Veig tres parts en aquest article: la primera dibuixa la continuïtat intermitent de la festa entre la primera etapa (1394?-1413) i les notícies poc posteriors al 1550 amb la participació de Pere Seraffi i el certamen del 1580, amb la figura central de Francesc Calça octogenari, i crític davant el poc cultiu de la llengua catalana (90-91), resum dels moments més vistosos després dels inicials de Joan I i Martí l'Humà, amb la negativa de la Ciutat de Barcelona a col·laborar en la festa de la Gaia Ciència, on trobem la celebració d'un certamen a favor de la croada de Calixt III per a la recuperació de Constantinoble (86), la coincidència entre la represa dels certàmens en acabar el segle XV i la recerca d'un registre qualitatiu de llengua en les *Regles d'esquivar vocables...* (87-95). El segon apartat, *Els certàmens i l'estètica del Barroc*, recorda que, a partir

d'aleshores, els certàmens amb motiu de canonitzacions o a llaor de la Puríssima Concepció de Maria, es multiplicaren i entraren a formar part de la festa barroca, i segueix l'observació de Jordi Rubió i Balaguer, segons el qual en l'època barroca la Gaia Ciència fou reduïda a detall empolainant d'una festa; l'autor creu que l'evolució és pròpia de la cultura barroca, «combinació de manifestacions estètiques i interferència de les diverses arts» (94), «gran cerimònia de glorificació del poder» (97), en les composicions poètiques de la qual l'important no era pas «ni la inspiració ni la profunditat, ni el sentiment ni la subtilitat de l'estil, sinó l'exhibició retòrica..., el penegíric desmesurat, l'efectisme» (98), tal com permeten de veure les nombroses publicacions de certàmens (91-95 i 98-100). El tercer apartat és cronologia informativa dels certàmens documentats entre el 1395 i el 1701 (101-108), amb resumida informació de cada un d'ells i indicació de possibles fonts arxivístiques, car les notes de peu de pàgina, sobretot les de la segona part, abunden de notícies sobre els llibres en què els certàmens foren publicats, llibres amb títols de recargolat i aeri barroquisme. — J. P. E. [19.640

Joan MAHIQUES, *Les ànimes d'ultratomba: una justificació propagandística*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 143-160.

L'edat Mitjana produí bona collita de narracions d'ultratomba, però l'autor es limita a les catalanes, algunes de les quals tingueren clara finalitat política: el *Viatge al purgatori de Sant Patrici* de Ramon de Perellós i *Lo Somni* de Bernat Metge, ambdós destinats a defensar els inculpatos d'abusos sota Joan I de Catalunya-Aragó, mitjançant una 'trobadà' personal amb el rei difunt; el *Viatge...* tingué gran difusió per la Península Ibèrica, ací documentada (148-151); durant el segle XV correu una narració llegendària sobre queixes nocturnes i miracles del 'sant' príncep Carles de Viana, encara presents en els *Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, de Cristòfor Despuig (152-154); en el segle XVII trobem la *Visió d'Esperança Alegre* i el *Viatge de Pere Porter*; el segon, tot i les protestes de Jeroni Pujades o la confirmació que l'ànima de la seva mare era al cel, consta que portava la segona intenció de bescantar autoritats locals contemporànies (156-159). — J. P. E. [19.641

Orland GRAPÍ ROVIRA, *Un calendari rimat català medieval. Estudi i edició*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 137-173.

El calendari ací publicat hauria estat escrit en el pas del segle XIV (després del 1385) al XV i n'era conegut un únic manuscrit: el de París, BN, esp. 487; posteriorment se n'han conegut tres d'altres: Madrid, BN, ms. 18060; Barcelona, BC, ms. 309; i València, BU, ms. 216, ací analitzats (138-142); la comparació entre les quatre còpies constata que només l'exemplar de París té al final una indicació sobre Corpus; i només el de València, el més tardà, presenta dos afegits sobre el 'numerus aureus' i el càlcul del diumenge de Pasqua (144-145); segueixen observacions codicològiques, mètriques i lingüístiques (148-150); el text és acompanyat de tres aparats (crític, fonts i complementari) i coronat per tres apèndixs per a cada un dels tres afegits (164-167), amb taula de mots (168-170) i bibliografia (170-173). — J. P. E. [19.642

Antoni M. BADIA I MARGARIT, «*Déu vos salve, Maria*». *Elucubració entre la morfofonètica i la litúrgia*, dins «Hom. Massot», 73-81.

L'autor es pregunta com s'explica que el 'salve' de l'*Ave Maria* en català no sigui 'salvi' i respon que «'Salve' és una forma verbal genuïna pròpia del català i hi ve de lluny» (76), tot i que el pas del llatí al català no arribà fins al temps posterior al concili de Trento, car no se'n troba rastre ni en Llull, ni en Eiximenis, ni en sant Vicent Ferrer (80-83), i és documentat en una traducció catalana de Juan Antonio Nieremberg, publicada el 1648 (86-89), fórmula

arcaïzant que, per raons diverses, s'ha mantingut fins ara (89-90). Hi ha bibliografia (90-91). — J. P. E. [19.643]

M. Milagros CÁRCCEL ORTÍ, Vicente PONS ALÓS, *La diòcesis de Segorbe-Albarracín a través de la dècima de 1401-1404*, dins «Misc. Arnall», 375-388.

Per concessió de Benet XIII, dues terceres parts d'aquella dècima apostòlica, que gravava el 10% de totes les rendes eclesiàstiques, era destinada a ajudar l'economia reial; recordades les publicacions sobre el tema per a la Corona catalanoaragonesa (376-378) i les característiques de les anotacions comptables de la present, segueix la transcripció anotada del *Llibre de la dècima que s paga en lo bisbat de Sogorb et de Sancta Maria de Albarracín...*, ara a Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*, 1877 (381-366). Les anotacions dels cobraments són en llatí, però totes les anotacions del col·lector, començant pel títol, en català. Una secció de les llatines porta el sotsítol d'*Eclesie noviter adquisite vel restitute* (383) [i són esglésies que en els documents d'entorn el 1350 dels bisbes de València acabats de resumir, figuren com si fossin del bisbat de València]. — J. P. E. [19.644]

Josep HERNANDO I DELGADO, *El 'ius spoli' papal i llibres eclesiàstics. Els llibres en les despulles del bisbe de Barcelona Francesc de Blanes († 1410)*, dins «Misc. Arnall», 389-422.

Les primeres pàgines recorden els conceptes bàsics de la fiscalitat pontifícia medieval, dins la qual es trobava el 'ius spoli' que assignava al papa els béns dels dignataris eclesiàstics difunts en el lloc on tenia la residència la cúria papal, Barcelona en aquell moment per la presència de Benet XIII (390-395); l'autor es fixa en l'inventari de la biblioteca de Francesc de Blanes, conservat a Barcelona, ACB, *Marmessories de la caritat: Liber manumissorie episcopi Barcinonensis 1410*, i reparteix per temes els seus cent trenta-un volums: llibres oficials de l'Església (litúrgia i bíblia), dret canònic i civil, teologia i moral, autors clàssics, gramàtica i retòrica, història i hagiografia (396-401); el text de l'inventari ocupa les pàgines 402-420: posseïa alguna obra en català, com el *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis, que anà a Santes Creus (405, núm. 11); [però el *Patriarcha* (406/19), possiblement no era el *Tractatus brevis...* de Joan d'Aragó, ans un conjunt o alguna de les obres de Petrus de Palude (395, nota 16)]. Normalment, cada volum porta el preu en què fou venut en subhasta. — J. P. E. [19.645]

Joan VALERO MOLINA, *El sepulcre de Berenguer d'Anglesola i els seus referents en l'escultura funerària europea*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 687-731.

L'autor descobrí i publicà el 1999 el contracte, fins aleshores desconegut, del sepulcre del cardenal Berenguer d'Anglesola, obra de Pere Oller, que ja havia treballat, a Girona o a Bàscara, per al bisbe cardenal. En aquest treball resumeix la biografia del personatge, descriu i analitza detalladament el sepulcre, encarregat pels marmessors del difunt, i proposa per al conjunt del monument una tipologia flamenca. Hi ha il·lustracions. — J. de P. [19.646]

Franco MORENZONI, *La prédication de Vincent Ferrier à Montpellier en décembre 1408*, dins «Archivum Fratrum Praedicatorum», LXXIV (2004), 225-271.

El *Petit Thalamus* de Montpeller assenyalava la presència de mestre Vicent Ferrer a la ciutat entre el 29 de novembre i el 8 de desembre del 1408, i les dues posteriors jornades de camí vers Perpinyà, a Fàbregues i Llupià els dos dies següents, 9-10 de desembre; Dominique Fages havia fet conèixer la notícia de Montpeller. Cinc dels sermons predicats aquells dies s'han conservat a Lausanne, BCantonale et Universitaire, encara que en orde

divers a com foren pronunciat. Anys després foren copiats per Claude Pirusset, ecònom de Ceyzerieu (Ginebra), raó per la qual és recordada la predicació de mestre Vicent en les comarques de Ginebra i de Fribourg, també la d'un deixeble seu, Rafael de Cardona (polemista contra Battista di Mantova, que hauria predicat a Catalunya: 230, nota 16); resumits els cinc sermons conservats (232-234), els quatre predicats a Montpeller els dies 2-5 desembre i el de Llupià el 10 del mateix mes, són transcrits amb qualque anotació crítica i indicació de referències bíbliques (236-271). [Els quatre de Montpeller corresponen als núms. 79, 453, 163 i 739 de l'*Aportació a un inventari de sermons...*, d'ATCA, XVIII (1999), 479-804, i hi haurien d'ésser afegits; del de Llupià no n'era conegut fins ara ni el tema bíblic ni l'esquema del sermó, que seria aquest: «BEATI MORTUI, QUI IN DOMINO MORIUNTUR, *Apoc* XIV, 13. De tribus conditionibus morientium: perfecte boni, et statim vadunt ad paradisum; perfecte mali, et statim vadunt ad infernum; boni, sed non perfecte». Era desconegut fins ara un sermó amb aquests tema i esquema i per això no figura en l'*Aportació...* esmentada]. — J. P. E. [19.647]

Josep PERARNAU I ESPELT, *La (darrera?) quaresma transmesa de Sant Vicent Ferrer: Clarmont-Ferrand*, BMI, ms. 45, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 343-550.

El volum indicat en el títol és descrit en les pàgines inicials en la seva materialitat, amb la llista dels quaranta-tres sermons vicentins copiats per dues mans sota la direcció de Joan Basser, que volia un sermonari vicentí de quaresma que respongués a totes les eventualitats de coincidència entre els dies de quaresma i les festes anyals com la de la Mare de Déu de Març, però que, malgrat tot restà incomplet, tal com demostren els folis romasos en blanc (343-358); és ací críticament publicat el text de catorze dels sermons copiats en el volum, fins ara inèdits (359-464); dels ací no transcrits és donat el número que els correspon en l'*Aportació a un inventari de sermons de sant Vicent Ferrer* [d'ATCA, XVIII (1999)]; segueix la taula de mots d'aquests catorze sermons (465-541) i la taula de citacions, tant bíbliques com d'altres (542-548); són reproduïdes dues pàgines del manuscrit, on són visibles les dues mans de la còpia (549-550). — J. P. E. [19.648]

Concetto DEL POPOLO, *Per i santi Vincenzo Ferrer e Caterina da Siena*, dins «Archivum Fratrum Praedicatorum», LXXIV (2004), 273-286.

El manuscrit de Ferrara, Biblioteca Comunale Ariostea, *Classe II* 211 (già 211 NBI), ha conservat un 'rythmus' de set estrofes dedicat a mestre Vicent Ferrer sembla anterior a la seva canonització, el primer vers del qual fa *Magne pastor, o Vincenti...*, ací transcrit (277-278). — J. P. E. [19.649]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Desaparició, emergència i intent de reconstrucció d'un manuscrit vicentí vigatà*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 309-342.

El ms. 234 de la Biblioteca Episcopal de Vic va perdre entre el 1927 i el 1939 uns folis inicials, del segle XV, que contenien un sermó de sant Vicent Ferrer sobre la predestinació, predicat a València el 24 de juliol del 1410. El dit sermó havia estat publicat per J. Serra i Campdelacreu el 1886 dins «La Veu de Montserrat». Esgarriats els folis després de la guerra (no pas el manuscrit), tot d'una el 1959 el dr. Felip Mateu i Llopis el tornava a publicar en el «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», a partir d'uns folis que eren de propietat privada. La comparació de les transcripcions de Serra i de Mateu evidència que l'antígraf era pràcticament el mateix. L'autor reedita en apèndix ambdues transcripcions (depurades dels petits errors que contenen i que de l'una a l'altra poden ésser neutralitzats), intenta de reconstruir el text dels folis per ara inabastables i n'ofereix una transcripció que representi un accés viable a la font perduda. — J. de P. [19.650]

Albert TOLDRÀ, *Après la mort. Un viatge amb sant Vicent al més enllà medieval* (Tres i quatre, 176), València, Eliseu Climent editor 2000, 264 pp.

«...resulta evident que [aquest llibre] no és una investigació sobre la figura de sant Vicent Ferrer» (15), perquè allò que l'autor sembla proposar-se és l'imaginari popular del món enllà de la mort en el pas del segle XIV al XV en el nostre racó de la Mediterrània Occidental, imaginari esbossat mitjançant una juxtaposició dels sermons de mestre Vicent i de les representacions de l'art gòtic sobre el tema de l'enllà dela mort. La seva base d'estudi han estat els sis volums de *Sermons* d'«Els Nostres Clàssics» i de la *Quaresma del 1413*, completats amb els anteriors de Castella i de Lleida-Balaguer, oblidant, no sols els primerencs sermons de Morella publicats per Mn. Betí al «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» fa més de vuitanta anys, indispensables per al tema de les ,tres llances' (85), ans també oblidant (o desconoixent) els immediatament posteriors a la dita *Quaresma*, publicats en aquestes pàgines d'ATCA, IV (1985), 213-402, o els primers de tots, els *Reportata Friburgensia*, publicats per Siegmund Brettle el 1924: i parlo particularment d'aquests perquè contenen una espècie de ,Summa eschatologica' vicentina, no sotmesa al control de l'orde dominicà, del qual segurament no estigueren lliures els sis volums de *Sermons*; l'autor ha desconegut (tot i fregar-lo: 24, 3) l'existència d'un problema crític en els sermons de mestre Vicent i això no és favorable al seu treball, com tampoc no ho és la manca de completesa quant a les edicions de texts vicentins; i això té repercussió en aquest llibre, car en la pàg. 43 la historieta del diable tenca boques i tenca bosses és reportada en llatí, quan és en català a ATCA, XV (1996), 166-167. Potser el sentit de tot el volum és formulat en les pàgines 24-36, on, sota el títol de *El sermó: comunicació i dominació*, trobem els colors o potser les reixes que la interpretació contemporània s'ha col·locat davant els ulls en fitar el sermó dels dos darrers segles medievals, com, per exemple, «estratègia de condescendència amb el públic» (30), o «imposició simbòlica eclesiàstica» (31), o «el veritable sentit de la predicació: com a comunicació asimètrica és, indefectiblement, un discurs del poder, unidireccional, una relació de dominació» (32); i si mestre Vicent n'és col·laborador, potser està condemnat de bell començament; i és al bell començament que en trobem la prova: «És [l'ànima], doncs, ,creata', inserida quan l'embríó és ,tam magna sicut una musca', amb importants diferències segons sexe, pel que fa al moment: de quaranta dies per als homes, vuitanta per a les dones (A. 322). Aquestes afirmacions semblen encaminar-se cap a la criminalització medieval de l'avortament, per fet de caracteritzar-lo com a assassinat, i per tant, pecat mortal» (39): és justament al revés: la biologia aristotèlica i medieval, permetia de pensar en un avortament (abans dels quaranta o dels vuitanta dies, segons que fos de mascle o femella humans), que no fos assassinat amb totes les conseqüències morals i sobretot jurídiques en el pla penal, tant de l'Església com de l'Estat; però com que «passa bou per bèstia grossa», ja tenim l'afirmació global, sense restriccions, de la «criminalització medieval de l'avortament». A partir d'ací trobarem normalment fragments de mestre Vicent en cada pàgina, i de tant en tant referències a Arnau de Vilanova, potser passables el 1987, però impresentables el 2000, com ho és l'atribució de l'*Expositio super Apocalypsim* a Arnau de Vilanova, amb el solemne despropòsit d'atribuir-li que l'Anticrist ja començaria d'actuar el 1332 (67). Les llistes bibliogràfiques de les darreres pàgines no signifiquen pas que aquest llibre es basi en un coneixement seriós i reposat del tema (241-261). [No tot ha d'ésser investigació eixuta, però l'assaig no pot prescindir de fonamentar-se en bases serioses]. — J. P. E. [19.651]

Cyril P. HERSON, Peter T. RICKETS, *Trois opuscules religieux en occitan médiéval*. (Ms. Oxford, Bibl. Bodléienne, Douce 162). *Édition critique*, dins «La France Latine. Revue d'Études d'Oc», núm. 138 (2004), 193-250.

Recordat el contingut del manuscrit indicat en el títol, segueix un resum biogràfic de mestre Vicent Ferrer [en el qual no sobraria una mica de la crítica esmentada en el títol], i el text del sermó del mestre fet a Tolosa de Llenguadoc el Divendres Sant del 1416 (199-246),

corresponent als ff. 1-24 d'aquell manuscrit. El text és completat a peu de pàgina amb notes crítiques i indicació de versicles bíblics esmentats en el text. Quant als tres resums d'altres sermons (246-250), encara que els editors els consideren «vraisemblablement de lui aussi» (193), no en donen cap raó. — J. P. E. [19.652]

Albert TOLDRA, *Per peccat se scriu en les calderes de infern. Llibre i escriptura al Més Enllà medieval*, dins «Signo», 11 (2003), 7-36.

Els darrers temps de l'Edat Mitjana s'estengué una nova percepció de temes escatològics, de la mort i del món del més enllà; l'autor n'esbrina les mostres en les representacions artístiques, en la literatura i en sermons; alguns dels de sant Vicent Ferrer en serien la prova. — J. P. E. [19.653]

Marià CARBONELL I BUADES, *Marc Safont (ca. 1385-1458) en l'arquitectura barcelonina del segle XV. Documents per a un esbós biogràfic*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXI (2003), 181-225.

Sota aquest títol trobem quatre seccions: el marc artístic i la família d'on sorgí Marc Safont i la seva trajectòria personal. En començar el segle XV i en el ram de la construcció, Barcelona vivia en «un ambient senyorejat per l'autoritat professional de Bargués» (193). Les notícies sobre l'extensa família Safont, procedent de Sant Agustí de Lluçanès, ocupen les pàgines 194-200, després de les quals trobem les informacions sobre Marc Safont, els seus fills i d'altres components de la família, esclaus i esclaves inclosos, i sobre la seva intervenció en el gremi de mestres de cases i en les compres de censals (201-211); com en les seccions anteriors, els fons notariais de l'AHPB completats per ACA, *Generalitat*, permeten de conèixer les activitats de Marc Safont en les principals construccions barcelonines: la Casa del General de Catalunya, la Llorja de Mar; o en les de Catalunya, com la Seu Vella de Lleida, o la del General de Perpinyà (212-220). Les darreres pàgines donen la cronologia d'En Marc Safont entre el 1405 i el 1458 (22-225). — J. P. E. [19.654]

Agustín RUBIO VELA, *Urgelistas valencianos. Sobre la oposició a Fernando I de Trastámara*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 33 (2003), 191-261.

En realitat, aquestes pàgines se centren però no es limiten a València. L'autor s'hi proposa de resseguir el moviment social favorable a Jaume d'Urgell, especialment el documentat a la capital del Regne. Comença amb un repàs a la historiografia des de Jerónimo Zurita als nostres dies, que reconeix no sols l'opinió pública sinó el fervor popular per al comte d'Urgell, situació que, després de la desfeta urgellista de Morvedre s'anà esfilagarsant (192-204); recorda les activitats dels urgellistes a l'Aragó fins a Lleida (205-208). Però a València només hi hagué l'episodi de Bunyol, de seguida sufocat; l'acció més decisiva fou la de Balaguer, davant la qual l'autor es proposa d'esbossar la fesomia del sector urgellista valencià i de sospesar-ne la força, basant-se principalment en l'AMV, *Lletres missives*, les dotze principals de les quals, datades entre el 16 juliol i el 31 d'agost del 1413, són transcrites en apèndix (246-251). — J. P. E. [19.655]

Virgínia COSTAFREDA I PUIGPINÓS, *Elionor d'Urgell, filla del comte Jaume el Dissortat, i la seva trajectòria pel Regne de Nàpols*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 16 (2003), 55-73.

Aquestes pàgines presenten una narració biogràfica d'aquella filla de Jaume d'Urgell, normalment basada en documents ja publicats, sense que en manqui algun d'encara inèdit d'ACA, *Canc., reg.*; i si és coneguda la part que ella visqué en les terres de la Corona, on hi ha

el resum del testament de Cecília d'Aragó, tia d'Elionor, de Barceleona, AHPB (69-70), és, en canvi, més nova la narració biogràfica de la seva vida al sud del regne de Nàpols, basada en fonts, també catalanes (fragments de Barcelona, BC, ms. 510, i de *La fi del comte d'Urgell*, i fragments (inscripció sepulcral del marit i d'Elionor: 70), i en estudis italians: les endèmiques lluites entre Ferrante de Nàpols (bord del rei Alfons Trastàmara) i Joan d'Anjou repercutiren en Elionor, que es passà al bàndol del segon; hi ha notícia que, bandejada pel Trastàmara vencedor, tornà a la península hispànica (potser a Catalunya en els anys de la guerra contra Joan II, potser a Coimbra, amb la família de la seva germana) (71-72). — J. P. E. [19.656

Rafael ALEMANY FERRER, *Tradicció i innovació literària en la Disputa de l'ase de Turmedal Abdal-là*, dins «Misc. Molas», I, 15-26.

La *Disputa* té un precedent en l'apòleg àrab XXI de l'enciclopèdia dels Germans de la Puresa i segueix l'estructura d'una ,disputatio' o ,altercatio' escolàstica, però l'autor hi «realitza una sèrie d'operacions..., que li permeten d'obtenir un producte amb molts ingredients nous...; la naturalesa del motiu temàtic central, la presència de contendents secundaris, la formulació d'un ,modus dialogandi' més complex que l'habitual en el gènere, la inserció de matèria narrativa al fil del debat, les notes d'autobiografisme empíric, el realisme de les referències històriques i geogràfiques i el recurs sovintejat a la ironia i la paròdia» (16). El cos de l'article consisteix en l'explicació de cada un d'aquests punts. Hi ha bibliografia (24-26). — J. P. E. [19.657

Martí DURAN, *Una proposta d'autoria per a les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i Llegendes al Renaixement*), 113-126.

Les tres breus cròniques dels dos darrers reis de la casa de Barcelona i del primer rei Trastàmara (117-118) s'han conservat en el manuscrit de València, BU, 212 (115, nota 7); sospesades les característiques del text, Duran considera que l'autor fou un arxiver de l'Arxiu Reial, en concret Jaume García (121-122), ben conegut, atès que Pere Miquel Carbonell li dedicà una curta biografia en el *De viris illustribus catalanis*, ací transcrita (123). — J. P. E. [19.658

Josep FERNÁNDEZ TRABAL, *Els ,capítols de justícia' de les Corts de 1429 i 1431, plasmació del programa conservador en el conflicte agrari català*, dins «Misc. Giralt», 455-463.

Els *Capítols de justícia del llibre de diverses formes de justícia*, inclosos en el volum XVI de les *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*, elaborats per una comissió dels tres braços, entre els quals destaquen els dos canonges barcelonins Felip de Malla i Joan de Palomar [el primer acabava d'ésser diputat eclesiàstic —i, doncs, primera autoritat— de la Generalitat de Catalunya en el trienni 1425-1428], mai no arribaren ni a Constitució de Catalunya ni a Acte de cort, però representen una síntesi dels clams del país en finalitzar el segon decenni de la dinastia Trastàmara, clams ací resumits; la dita síntesi s'havia anat formant en les successives corts del 1413 i 1419-1420. — J. P. E. [19.659

M. Carmen LACARRA DUCAY, *El retablo mayor de San Salvador de Zaragoza*². Con la colaboración de Rafael CONDE DELGADO DE MOLINA, Javier DELGADO ECHEVERRÍA, Saragossa, Librería General 2000, 312 pp.

En relació a la primera, aquesta segona edició «ha aligerado la edición de los documentos, conservándolos todos pero suprimiendo el aparato crítico de la transcripción y reduciendo a regestas los que no se refieren directamente a la realización del retablo» (7). La raó d'a-

collir aquest títol en la bibliografia d'ATCA es diu Dalmau de Mur (1431-1456), l'arquebisbe saragossà que fou el primer impulsor del dit retaule, tal com demostra la documentació transcrita; també es diu Pere Joan, el seu primer escultor (17-25; 165); els setze documents dels anys de Dalmau de Mur, i en general referits a ell ocupen les pàgines 223-232; són de Saragossa, AProtocols. Algun dels contractes posteriors és escrit en català (237-238: 1467). Les anotacions dels anys indicats, transcrites dels *Llibres de fàbrica* de l'AC de Saragossa, ocupen les pàgines 253-269. Hi ha nombroses il·lustracions a color i al final bibliografia (303-311). — J. P. E. [19.660]

Tomàs MIERES, *Costums de Girona*. Edició d'Antoni COBOS FAJARDO. Pròleg de Lluís TO FIGUERAS (Biblioteca d'Història Rural. Col·lecció documents, 3), Girona 2002.

Les pàgines intitolades *Tomàs Mieres i la seva obra*, publicades dins els «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIII (2002), 351-372, contenen una recensió realment crítica de l'edició esmentada, signada per Josep M. Marquès [i Planagumà] (351-363), a la qual l'autor de l'edició respon amb un *Plec de descàrrecs a la recensió de J. M. Marquès* (365-372). [Hi ha recensió del títol discutit en aquest volum, 629-631]. — J. P. E. [19.661-19.662]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Ramon Sibiuda* († 1436), dins: Pere LLUIS FONT (coord.), *Història del pensament cristià. Quaranta figures*, Barcelona, Proa-Fundació Joan Maragall 2002, 509-527.

Resumit el poc que se sap de la vida de Sibiuda, el situa en el panorama del lul·lisme català i de la vida universitària de Tolosa de Llenguadoc. L'orientació antropològica del pensament de Sibiuda és la seva contribució original al lul·lisme, del qual rebutja els aspectes artístics i la pretensió de fer una ciència universal. Sibiuda se situa en una perspectiva augustiniana de la teologia de la història i desenvolupa una metafísica de tipus escotista i avicenniana, base de la seva enèrgica reflexió sobre la llibertat i la vida moral de l'home, que rau tota en les possibilitats de l'amor humà. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.663]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Sibiuda, lector de Bernat Metge?*, dins Josep CORCÓ, Alexander FIDORA, José OLIVES PUIG, Jordi PARDO PASTOR (coord.), *Què és l'home? Reflexions antropològiques a la Corona d'Aragó durant l'Edat Mitjana*, Cabriels, Prohom Edicions 2004, 227-252.

L'autor situa l'interès de Sibiuda pel tema de la immortalitat de l'ànima dins la corrua de reaccions que l'escepticisme de Bernat Metge suscità entre escriptors eclesiàstics catalans: Antoni Canals el 1413, Felip de Malla entre 1419 i 1423, i fra Joan Pascual ca. 1436, estigmatitzaren explícitament el medicinià «Ço que veig crec e del pus no cur». Sibiuda ataca explícitament la tesi epicúria, segons la qual «l'ànima sense el cos no és res i, mort el cos, l'ànima mor i no roman en vida». La insistència en el tema de la immortalitat i la intenció de Sibiuda d'escriure un 'liber naturae', argumentant sempre amb raons naturals —és a dir, no imposades per cap autoritat— converteixen el *Liber creaturarum* de Sibiuda en una extensió del programa que s'havia fixat Antoni Canals de proposar textos atractius per als qui s'adeleraven darrere la 'raó natural'. Lector directe o no, l'obra de Sibiuda encaixa en la reacció eclesiàstica de principis del segle XV contra les tesis desafiantes de Bernat Metge. — J. de P. [19.664]

Paolo CAPITANUCCI, *La dottrina dell'amore nella "Theologia naturalis" di Ramon Sibiuda*, dins «Analecta TOR», 34/171 (2003), 721-741.

Del resum biogràfic i bibliogràfic es dedueix que la raó de supervivència de Sibiuda es deu a la *Theologia naturalis*, «straordinaria enciclopedia popolare della salvezza», que «sotto-

linea il primato del libro della natura su quello della Scrittura» (723 i 727); ultra les repetides edicions, s'estengué per mitjà de resums i de traduccions (724-725). Sibiuda proposa una forma de coneixement centrat en el llibre de la naturalesa, sobretot en el seu grau quart i superior, el de l'home, fet a imatge i semblança del seu Creador, del qual ha rebut un do principal, el de l'amor (727-728), les manifestacions bàsiques del qual són analitzades en les pàgines següents: dos són els camins possibles a l'amor, el que s'enlaira a Déu i el que es tanca en l'home i el llença avall; d'aquests dos amors bàsics deriven tant les formes concretes d'amor, com les d'odi (729-736). Hi ha bibliografia (736-737) i reproducció de quatre pàgines de l'edició lionesa del 1540 (738-741). — J. P. E. [19.665]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Manifestacions i evolució de la rivalitat entre Gènova i la Corona d'Aragó a la Granada del segle XV, un reflex de les transformacions de la penetració mercantil*, dins «Misc. Julià», 575-596.

[Vegeu resums d'altres estudis de l'autora sobre tema semblant: ATCA, XXIII-XXIV (2004-2005), 96, núm. 18405 i 97, núm. 18409, on hi ha referència a estudis anteriors]. Ara s'adona que la rivalitat de Gènova amb Catalunya, tot i que mai no li creà perill imminent, fou sempre l'excusa perfecta per a movilitzar les pròpies forces, «come l'unica via rimasta alla repubblica per riguadagnare una posizione di prestigio nel Mediterraneo» (378), i esbrina fins a quin punt el dit joc de forces també actuà en la lluita per al control comercial del sultanat nassarita de Granada; i si en punts importants com la seda crua o treballada, mercaders valencians pogueren adquirir l'exclusiva d'exportació, i no els genovesos, allò que és significatiu de la rivalitat és la lluita jurídica entorn els actes de pirateria, més de cent vint-i-cinc dels quals Gènova atribuïa a catalans el 1451; per part catalana són ací particularment exposats els coneguts per l'ACA, *Canc., reg.* i per estudis tant de l'autora com d'altri (581-588), amb particular esment als perpetrats per genovesos en aigües del regne de Granada, on aquests es consideraven segurs per llur preponderància política (589-595). — J. P. E. [19.666]

Joan PAPELL I TARDIU, *El relat de la llegenda de Galceran de Pinós*, dins «Santes Creus. Butlletí de l'Arxiu Bibliogràfic», XX (2003), 43-54.

La dita llegenda fou recollida per fra Bernat Mallol en el seu *Compendium rerum monasterii sanctarum Crucum* (en la biblioteca del qual tenia el número de manuscrit 302B, escrit en el pas del segle XIV al XV, volum ara retintut a Madrid, AHN, *Clero*, còdex 459). Fra Mallol hauria mort el 1428 i, doncs, la llegenda fou recollida per ell en data anterior, cosa que fa impossible l'atribució de la llegenda a Pere Tomic, qui l'hauria escrita el 1431 (48). Els protagonistes i el moment encaixen amb les dades històriques de l'expedició multinacional de conquesta a Almeria el 1147 i les relatives a Galceran de Pinós fan possible la seva identificació amb Galceran II de Pinós o amb el seu fill, Galceran III (47). És transcrit i anotat críticament el text català del *Miraculum sancti Stephani pro Galcerando de Pinós* (50-54). — J. P. E. [19.667]

Josep Antoni IGLESIAS I FONSECA, *El bibliòfil Bernat d'Esplugues († 1433), notari i escriptor de la Ciutat*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 5 (2001), 57-78.

Josep Antoni IGLESIAS I FONSECA, *Los manuscritos L-35 (Barcelona, AHCB), 591 (Barcelona, BU), S.II.26 (El Escorial) y T.II.14 (El Escorial), testimonios de la dispersión de una impresionante librería medieval, la de Bernat d'Esplugues († 1433), notario del Consell de la Ciudad de Barcelona*, dins «Codices Manuscripti», 42-43 (2003), 27-53.

L'autor dedicà a aquella biblioteca la seva tesi doctoral tothora inèdita; ara es fixa en les característiques de l'inventari notarial en tant que possibles bases per a la identificació d'alguns dels volums, la primera de les quals és la forma com els manuscrits són descrits en els inventaris 'post mortem' que poden ésser poc, bastant o molt precisos (cas de la *Bíblia en pla*,

descrita el 1419, el 1437 i el 1466: 28); les descripcions de l'inventari d'Esplugues han permès d'identificar volums actuals: el descrit en el paràgraf 84 de l'inventari, ara a l'AHCB, ms. L-35, és còpia feta el 1408 del *Valeri Màxim*, traduït al català per Antoni Canals i donat a la Ciutat pel cardenal Jaume d'Aragó, volum que en morir devia tenir en préstec Bernat d'Esplugues (31-34); el paràgraf 38 de l'inventari, anà a Pere Miquel Carbonell, d'ell als franciscans de l'Observància a Santa Maria de Jesús, després a Sant Francesc i d'ací a la Universitat de Barcelona, on és el ms. 591 (38-41); el del paràgraf 23, anà primer a un jurista de Tarragona, d'aquest a l'arquebisbe Antoni Agostí i d'ací a El Escorial; l'actual T.II.14 de la mateixa biblioteca fou adquirit en la subhasta de liquidació d'herència, amb el temps arribà a Jerónimo Zurita i d'ell a El Escorial (44-47). Hi ha sis làmines reproduint pàgines (48-53).
— J. P. E. [19.668-19.669]

Pierre BONNEAUD, *Diferencias y conflictos entre Alfonso el Magnánimo, el Maestro de Rodas y los Hospitalarios Catalanes (1426-1436)*, dins *Órdenes Militares*, I, 457-471.

La documentació de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, i de *Sant Joan de Jerusalem, Manuals de capitols*, la ja publicada en la col·lecció *Cortes de los antiguos reinos...* i Jacomo Bosio, *Dell'istoria... de San Giovanni Gerosolimitano* permeten de reconstruir les tenses relacions entre el rei esmentat en el títol i el Priorat de Catalunya de l'Hospital, en aquells moments sota el Gran Mestre Antoni de Fluvià. La documentació dona fe dels nombrosos intents reials de fer elegir protegits seus per al govern de les comandes i d'altres formes de manifestar el favor reial, per exemple als servidors reials; també de l'intent de fer elegir un cavaller determinat a Prior de Catalunya (459-461). Un préstec de 100.000 florins per a la defensa de Rodas desviat a mans del rei, provocà l'enemistat entre l'orde amb el Gran Mestre i la corona, alhora que, a títol personal, alguns comanadors col·laboraven amb el rei en la conquesta de Nàpols; algun d'ells fou empresonat a Gènova a conseqüència de la *Comedieta de Ponza*, el 1435 (462-465). L'allunyament entre les institucions de Catalunya i la corona es féu públic en la Cort de Barcelona 1436, on tots els braços clamaven que el rei tornés, en el moment en què ell decidia restar a Nàpols; els representants de l'Hospital haurien encapçalat el nucli dels descontents (465-467). — J. P. E. [19.670]

Mario DEL TREPPO, "*El tornar de los cambios me destruye*", dins *Studi Damiano Fonseca*, 405-433.

Del 1438 al 1456 i en particular del 1438 al 1450, Alfons IV Trastámara hagué de recórrer quaranta-dues vegades a préstecs de diners, tramesos mitjançant lletres de canvi, documentades a l'ACA, *Canc., reg.*, (432-433), tres de les quals són ací transcrites; però ja hi hagué de recórrer el 1435 per sortir de la captivitat conseguint a la *Comedieta de Ponza*, demanant amb urgència a la Generalitat de Catalunya la tramesa de 30.000 ducats per lletra a Gènova. Ací són indicades les dificultats d'arribar a tals operacions, i les modalitats, tant les jurídiques dels documents com les econòmiques amb els banquers, normalment italians. Hi ha indicació d'exemplars originals tant d'ACA com de l'AHCB, *Llibre de lletres* (408-410, notes).
— J. P. E. [19.671]

Victòria ALMUNI BALADA, *La intervenció de Bernat Santalínea a l'escultura arquitectònica de l'absis de la Catedral de Tortosa*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIX (2003), 1109-135.

El 1339 Bartomeu Santalínea consta treballant a la Seu de Tortosa segons els *Llibres d'obra*; l'autora li atribueix «un grup de relleus arquitectònics del sector central del presbiteri catedralici, entre els quals es troba la clau de volta major» (109). De fet, en el moment en què el bloc que esdevindria clau de volta major arribava a Tortosa, els *Llibres d'obra* de l'AC donen testimoni de la seva feina en l'obra de la Seu (114-115); era «un artista polifacètic que

es mou còmodament en el camp de la pintura, la talla de fusta, l'escultura en pedra i molt possiblement el treball del metall» (118), dins una zona que va de València a Tortosa i es concentra en particular a Morella, tal com demostren els estudis que li han estat dedicats, esmentats en notes i aplegats en la bibliografia (125-126); hi ha setze figures (127-135). — J. P. E. [19.672

Montserrat CASAS I NADAL, *Algunes consideracions sobre les traduccions catalanes del "Llibre de les revelacions" d'Angela de Foligno (segle XV)*, dins «Misc. Arnall», 461-481.

Dues són les tradicions textuales de la *Vita beatissime Angele de Fulgino*, de la segona de les quals, de la segona meitat del segle XIV, dependrien les traduccions a llengües europees, també en català entorn el 1440 (462-463). Són quatre els manuscrits catalans: Barcelona, BU, 559; BC, 473 i 2019; i Vic, Biblioteca Episcopal, ms. 175; dins la dita segona redacció, el primer forma línia textual pròpia i els altres tres la tenen comuna; l'autora assenyalava les característiques de la primera, ja publicada per Josep Vives el 1965 (464-465); la traducció del ms. 473 de la BC fou realitzada al monestir de Sant Jeroni de la Murtra per dos monjos, Joan Genover i Pere Benejam, i acabada el 1489; els altres dos mss. (BC, 2019, i Vic BE 175) devien ésser inicialment un sol volum i la traducció sembla revisió de l'anterior (466-470). A base de les dades proporcionades per aquell text és resumida la biografia de l'autora (470-475); l'èxit de la *Vida...* a Catalunya s'explicaria pel moviment de reforma franciscana de darreries del segle XIV i XV, afavorit per Martí l'Humà i per la reina Maria, muller d'Alfons IV Trastámara, moment presidit per fra Mateu [Guimerà] d'Agrigento (475-480); la darrera pàgina posa en paral·lel fragments dels quatre manuscrits (476). — J. P. E. [19.673

Lola BADIA, *De l'amor que educa a la passió culpable: Jordi de Sant Jordi, XI versus Ausiàs March*, IV, dins «Misc. Molas», I, 83-97.

Els dos texts comparats són reproduïts al final (94-97). Entre el 1424 en què mor de Sant Jordi i el 1427 en què Marc enceta la seva producció passa la línia divisòria entre «dues maneres diferents d'afrontar en vers l'experiència amorosa» (86). Dues maneres que defineixen la diferència entre *Un cors gentil m'ha tan enamorat*, de de Sant Jordi, i *Així com cell qui desitja vianda* de Marc, cada una de les quals és analitzada en detall (89-93); si *Un cors...* es limita a reportar la discussió entre els ulls, el cor i el pensament de l'enamorat, «subjecte devastat per l'opressió de l'amor» (89), *Així com cell...*, és la confessió d'incapacitat d'arribar a un amor que, superat l'impuls procedent dels ulls i del cor, es deixi guiar per la intel·ligència, «única via vàlida per a l'amor, perquè tan sols a través de l'intel·lecte es pot arribar al bé suprem» (93). — J. P. E. [19.674

Lluís GIMENO BETÍ, Qui no és trist de mos dictats no cur. *Una aproximació lingüística ausiàs-marquiana a través de les edicions antigues i dels manuscrits coneguts*, dins «Hom. Massot», 230-251

Objectiu d'aquestes pàgines: «començar a estudiar la llengua dels poemes d'Ausiàs March que han pervingut a través dels manuscrits i de les edicions antigues» (230), prenent com a matèria d'estudi el poema XXXIX, ací copiat tant en el seu text com en les variants de les edicions d'A. Pagés i R. Archer (232-235). Segueix l'anàlisi de totes les variants, fonètiques, gràfiques, i de vocalisme, de les de morfologia i lèxic de manuscrits i edicions antigues, arribant a la conclusió que en tema de lèxic, Ausiàs Marc es manifestaria «poc generós, per no dir pobre, però sobretot molt repetitiu pel que fa als 'mots tema', i que caldria «revisar les lectures... de tots els manuscrits i de totes les edicions antigues, única forma fiable de fer l'estudi definitiu de la llengua de les obres d'Ausiàs March que han pervingut» (250). Hi ha bibliografia (251). — J. P. E. [19.675

Robert ARCHER, *La ,sententia' com a element estructuritzant a la poesia d'Ausiàs March*, dins *Falconiere del Re*, 7-22.

L'autor estudia l'ús que Marc fa de ,sententiae' en els cants CIV i CXIII, probablement compostos en època tardana, on la doctrina de la ,sententia' és la pauta que estructura tot el proemi, com, p. e., en el Cant CIV el ,contemptus mundi', «crítica ferotge a l'abús del poder, la laxitud del govern dels prínceps, la maldat que impera en la societat i els crims dels poderosos» (9), estructurat en forma de ,sentència glossada' (13); quant al poema CXIII, de vint-i-cinc cobles, centrat en la brevetat de la vida (13), amb ,sentències' normalment col·locades al final de les estrofes, onze de les quals tenen validesa universal, altres onze es combinen amb una dita popular; la suma total és de vint-i-nou sentències en aquest poema (14-16). Són reunides en apèndix les deu sentències del poema CIV i les vint-i-cinc del CXIII (19-22). — J. P. E. [19.676

Eduard VILELLA, *L'aspro parlar di Ausiàs March*, dins *Falconiere del Re*, 23-45.

L'autor admet d'entrada l'aspro que fa difícil la lectura de Marc, sense, però, fer-ne una tanca insultable, ans com una dificultat positiva, més innegable si comparada amb les ,vellutades ressonàncies' de la poesia precedent (la del ,dolce stil nuovo' i de Petrarca), més pròxima al ,parlar aspro' de Dante Alighieri (24-27); l'ús dels ,estramps' porta a descobrir una línia de precedents formada per Raimbaut d'Aurenga, Arnaut Daniel i Dante (28-32), als quals hom pot afegir Sèneca i literatura de l'Escolàstica (33), tenint però ben present que en la lírica de Marc hom troba ressons múltiples i en múltiples direccions, però «non troveremo in lui nulla di simile a uno schieramento aperto» (36); l'afinitat expressiva amb Dante és innegable, com també amb Marcabru; quant al ,trobar clus' de Marc, tindríem «una coincidenza inevitabile e necessaria, indissolubile, fra espressione e ,razó', aperta all'esplorazione del ,labirinto' dell'io» (38). Ulteriors preguntes serien la d'una certa tendència al tecnicisme i a l'ús de mots i rimes difícils (40), que també es trobaria tant en Dant Alighieri i d'altres poetes italians, com en provençals, i que l'autor presenta com a hipòtesi a estudiar (41-45). — J. P. E. [19.677

Marc LLUCH ARENAS, *El cor com a interlocutor. Lectura a l'entorn del poema LII*, dins *Falconiere del Re*, 59-70.

En Marc, la dicotomia trobadoresca entre ,cor' i ,cos' fou substituïda per l'existent entre ,cos' i ,ànima', cosa que l'autor explica mitjançant l'anàlisi de tres llocs, en què Marc ha emprat poèticament el ,cor': inici del poema XI, poema LII i sisena cobla del poema LXIX, on ,cor' es personifica i esdevé interlocutor del ,jo' poètic; en el primer, el cor ,malastruc' és aconsellat pel ,jo' a lliurar-se a la mort (60-61); el poema LII, dialogat com un debat entre cor i jo, és transcrit sencer; altra vegada el darrer esdevé conseller, recorre a la divisió entre ,bé' i ,mal' i repta el ,cor' per la seva conducta, amb dues raons: no li passarà res que no sigui previst per Déu i ell és culpable de la pròpia situació penosa per no haver sabut convèncer l'estimada: en darrera instància, l'única seguretat d'un amant és la inseguretat (63-68). La sisena cobla del poema LXIX és un debat entre ,cos' i ,enteniment' per la incapacitat del ,jo líric' a exterioritzar els sentiments i alhora confirma la importància del ,cor' marquià «en el debat amorós, com a centre i motor del cos humà» (69). — J. P. E. [19.678

Mª Teresa GIRONÉS I TRUJILLO, *El bé i fi ausiasmarquians: l'amor i la dona*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 121-139.

La connexió entre els conceptes de ,bé' i ,d'amor' i «quina o quines doctrines filosòfiques pren el poeta gandíenc per fixar el seu bé, el seu fi i la seua perfecció en l'amor» (121) és l'objectiu d'aquestes pàgines. I si Aristòtil constatà que la fi o l'objectiu de cadascú és allò que li

determina el bé, i Tomàs d'Aquino precisà que la fi o l'objectiu només podia ésser Déu, en Ausiàs «el ,jo poètic', que fa de ,l'amor i la dona' el seu Déu, veu en aquests ,el seu fi i el seu bé', i com l'objectiu o fi, la felicitat (126-127). Això no obstant, el jo poètic de la vellesa arribarà al mateix punt que Tomàs d'Aquino» (123), car la felicitat en l'amor només es troba quan hom «ama e és amat» (129), i, si no ho és, només arriba «al goig de l'esperit» (130). ,Sobiran bé', ,sobiran delit', ,sobiran gaug', ,goig de l'esperit', només són a l'abast del jo poètic amb dues condicions: «la puresa dels sentiments del jo poètic i que la dona... el corresponga de manera semblant» (134-135); però encara que el poeta hagi malgastat la seva vida adelerat rere l'amor pur, no trobarà dona que el correspongui, car les dones «totes són carn e en carn és llur cabal» (CXXIIa, v. 20) (137); a l'home, doncs, sobretot al vell, només li resta el desengany de l'amor i li és impossible de forjar una figura de dona, en la qual volcar el seu amor, car «aquestes no poden estimar amb un amor pur» (137): només té frustració. — J. P. E. [19.679]

M. Teresa GIRONÈS, *L'hàbit de l'amor ausiasmarquià: de la gènesi a la destrucció*, dins «Llengua i Literatura», 15 (2004), 67-90.

L'autora mostra que la poesia d'Ausiàs Marc s'inscriu dins una filosofia pràctica basada en les elucubracions aristotèliques i escolàstiques —matís nominalista— sobre el fi de l'home i els principis —positius (= virtuts) i negatius (= vicis)— que permeten o dificulten d'assolir-lo. Centrals en aquest planteig són les nocions d',hàbit' i ,disposició'. L'experiència pràctica demostra a Ausiàs la dificultat de dominar la disposició o primers moviments amorosos i d'integrar-los en la jerarquia dels fins de la vida humana. L'hàbit de l'amor tendeix a tornar-se vici més aviat que virtut. El poeta trobarà l'única sortida en l'amor a Déu, únic hàbit prou poderós, si hom l'adquireix, per a l'urc de l'hàbit amorós i la seva tendència a convertir-se en vici. En la combinació de teoria i experiència pràctica, d'instint i raó, de sentiment i desig, el jo poètic ausiasmarquià fomentarà una ètica amorosa, en la qual, al capdavant el poeta fracassarà en l'intent d'establir una vida moral basada en l'amor a Déu. «Leixar l'estil dels trobadors» era, doncs, voler transcendir i comunicar als coetanis i a la posteritat un comportament moral en la pràctica de l'amor, centre de la vida humana. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.680]

José M. MICÓ, *Traduir Marc*, dins *Falconiere del Re*, 47-57.

Les primeres pàgines recorden els intents de traduir els poemes d'Ausiàs Marc a llengües diverses, començant per les castellanques del segle XVI, la llatina de Vicent Mariner al segle XVII i seguint per les plurals dels nostres dies a nombre de llengües, en prosa o en vers: «No disposem, doncs, d'una traducció castellana amb la mínima dignitat literària (ni tan sols amb el desxiframent imprescindible) de la totalitat de l'obra poètica de March» (49); l'autor s'ha imposat aquesta feïnada, destaca la solució donada a ,Plena de senh' (= Toda cordura), i dóna la seva traducció castellana dels cants I-III, X i XI (51-57). — J. P. E. [19.681]

Vicente LLEDÓ-GUILLEM, *El rebazo del neoplatonismo en Ausiàs March*, dins «Neophilologus», 88 (2004), 545-557.

Recordada la secular integració del neoplatonisme en el cristianisme, que en la lírica del Renaixement hauria protagonitzat Basdassarre Castiglione amb *Il Cortigiano*, en propugnar una elevació espiritual pel camí de l'amor a la dama, enfront d'una altra de més autèntica pels camins de la interioritat (546-547), l'autor ens diu que Ausiàs Marc s'hauria contraposat al primer camí, tal com demostraria el poema *Tot entenent amador mi entenga*, on hauria desitjat l'amor espiritual pur, sense assolir-lo (548-549). Petrarca, en canvi, hauria propugnat l'altre camí d'herència trobadòrica; Marc, per la seva banda, reconeix: «assats a mi és causa descoberta / que pura amor no pot en dona caure» (551) i en els *Cants de mort*, desapareguda l'estimada, es presenta l'altre camí, però inassolible, i se li converteix en tristesa, també perquè

tem que no es reunirà amb ella en la glòria (552-553). L'opció de Marc per aquest camí explicaria el seu només relatiu influx en la poesia hispànica del segle XVI, més en la línia de Castiglione i de Garcilaso de la Vega (545 i 554). Hi ha bibliografia (556-557). — J. P. E. [19.682]

Lluís MESEGUER, *Sobre les musicacions populars de poesia (March segons Raimon)*, dins «Misc. Molas», II, 705-719.

Recordada la multiplicitat de formes de musicació de texts entre els trobadors i la cançó popular actual, l'autor es concentra en Ausiàs Marc, el qual, malgrat la minsa presència de l'oïda en els *Poemes* (707-708), fou musicat en el segle XVI, tal com demostren els poemes que entraren en reculls de Pere Alberc Vila o Joan Brudieu (709); amb la Nova Cançó, sobretot amb Raimon, s'ha fet conscient la dificultat de fer actual un text més enllà del seu moment i lloc de naixença sobretot pel fet que, tal com constata Joan Fuster, Marc no escrivia per a ésser cantat (716), i Raimon intentà de resuscitar-lo convertint-lo adés en 'un crit recitat', adés acostant-lo a música de masses com 'l'havanera o el bolero' (716). Hi ha bibliografia (717-719). — J. P. E. [19.683]

Hèctor GONZÁLEZ Y ESCOLANO, *Els models cavallerescos en el "Curial e Güelfa"*, dins *Vestigia Fabularum*, 31-48.

D'entre diversos models possibles i en el marc de la incorporació dels personatges de l'antiguitat clàssica als cànons literaris medievals, l'autor analitza les figures d'Hèctor i d'Hèrcules i l'empremta que han deixat en el *Curial*. El primer és un model d'integritat moral i d'alta cavalleria per a l'Edat Mitjana, mentre Aquil·les és un home viciós. El *Curial* corregirà aquest maniqueisme, presentant Aquil·les com un cavaller invencible en les armes i dotat de coneixements notables en ciència, filosofia i astrologia. Quant a Hèrcules, el *Curial* hi troba el model perfecte de la cavalleria, perquè, ultra la virtut de la prudència, és savi i virtuós, domina l'exercici de les armes i és expert en ciència i en política. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.684]

Giuseppe GRILLI, *Els herois de la Guerra de Troia i el seu retorn a la literatura en les novel·les de cavalleries*, dins *Vestigia Fabularum*, 95-111.

Estudi dedicat a obres de literatura castellana. L'autor també s'hi refereix al debat, sobretot llibresc, del *Curial e Güelfa* sobre el valor que cal atribuir al relat homèric de la Guerra Troiana, perquè discuteix el valor del poema d'Homer i de les històries de Dictis i Dares, i perquè la solució adoptada és una revalidació de les fonts. En el *Tirant*, els islàmics assumeixen l'herència de Troia, els cristians la d'Aquil·les i dels grecs; i Hèctor hi és valorat com un heroi valent, però no patètic, tot i trencar amb la tradició medieval. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.685]

Elami ORTIZ HERNÁN PUPARELLI, *La jerarquització social de la dama en Curial y Güelfa*, dins «Medievalia [Mèxic]», núm. 32-33 (enero-diciembre 2003), 43-49.

Les ,dones [dames] dels llibres de cavalleria resulten idealitzades i sublimades en els respectius estrats sociològics: donzelles, casades, vídues. La Güelfa és vídua rica i així es pot permetre de projectar-se damunt Curial per transformar-lo en cavaller, relació aquesta desconeguda de l'amor cortès, com també ho és el fet que és ella qui tria l'ésser estimat, no pas la família d'ella, i que no torna enere, tot i la manca d'encert d'ell (44-46). Laquesis, filla de ducs, és socialment superior a la Güelfa, però no en riquesa; de fet, Curial es manté fidel a la primera dama. Camar, filla de rei, no sols dóna a Curial tota la riquesa, ans encara, a fi de no

separar-se'n, es treu la vida. La figura de la Güelfa es manté, la de Laquesis s'esfuma, la de Camar, tota d'una peça, es supera. — J. P. E. [19.686]

Costanzo DI GIROLAMO, *Canti di penitenza da Strónski a Ausiàs March*, dins «Cultura Neolatina», 62 (2002), 193-209.

No són clars els precedents del *Cant espiritual* (poema CV, *Pus que sens Tu algú a Tu no basta*), i l'autor, recordat l'influx de Bernat Oliver, *Excitatori...* (194), afegeix que Marc s'hauria inspirat en cants de penitència occitans, en particular en el *Senber Dieu(s) que fezist Adam*, normalment atribuït a Folquet de Marsella, però potser d'autor català, o en el *Deus, vera vida*, de Pèire d'Alvernia (195-197). L'element bíblic, de més a més, és ben present en el *Cant* de Marc (200-202), constatació que condueix als *Salms penitencials*, que Marc hauria conegut també a través d'una *Exposició* present en la biblioteca familiar (207). — J. P. E. [19.687]

M. Dolores SANTANDREU I SOLER, *El testament i la declaració de deutes i deutors de Ponç Faig, pastor de Sant Martí de Puigbò (segle XV)*, dins «Estudis d'Història Agrària», 14 (2000-2001), 91-103.

Els dits testament i declaració de deutes i deutors, del 1441, es conserven a Berga, AP, *Notaris*, 251; són ací transcrits íntegres (97-103); les pàgines inicials resumeixen tant les informacions sobre quantitats degudes a Ponç Faig com les decisions del testament, que abastaven la comarca del Berguedà fins a Cardona, el Ripollès i Osona [potser més que pastor, Ponç Faig era amo de ramats i tractant de bestiar]. — J. P. E. [19.688]

Susana LOZANO GRACIA, *Fraudes y licencias en el comercio aragonés a mediados del siglo XV*, dins «Aragón en la Edad Media», XVIII (2004), 117-162.

Ultra les repetides referències a Països Catalans i a les seves localitats o persones [a l'abast de la mà en la taula final: 159-162], aquestes pàgines contenen transcripció del procés sobre fraus al tribut degut a la Generalitat aragonesa en el pas de mercaderies des de l'Aragó als estats veïns o d'aquests a l'Aragó els anys 1444-1450, escrit en aragonès (135-158), dins el qual hi ha alguns fragments en llengua catalana, com per exemple: *Ací se aparen los que han més robes en Cretes...* (138); *Lanes d'En Johan Sebill caregades a Scatron...* (143-144) i *Lanes axides an l'anny M CCCC L de la companyia del honorable En Jaume Scolà e Antoni Jover* (144-145). — J. P. E. [19.689]

Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, «*Posant les virtuts devant los vicis*»: *Joan de Gal·les, font del Tirant lo Blanc*, dins «Llengua & Literatura», 14 (2003), 241-282.

L'autor presenta una nova font del *Tirant*: el *Breviloqui* de Joan de Gal·les, que forní texts als capítols 219 i 254 i influències en els capítols 223-224 de la novel·la de Joanot Martorell. Aplegats d'altres manlles de Martorell a les traduccions catalanes del *De consolacione philosophiae* de Boeci i del *Scipiò e Anibal*, de Ginebreda i Canals respectivament, l'autor es pregunta pel sentit d'aquests recursos, en els quals d'alguna manera sempre es fa present la prestigiosa Antiguitat. La conclusió és que Martorell té una visió escèptica i irònica del món i que en la seva novel·la l'ideal cavalleresc és vist com més arriscat i menys eficaç que d'altres ideals molt més oportunistes. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.690]

Lurdes ESTRUCH, *L'episodi artúric del Tirant: myse en abyme argumental o senzillament estructural?*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 171-187.

Després dels vuit dies de festes de la cort imperial de Constantinoble a honor dels ambaixadors del Soldà (172-174), els capítols 189-202 del *Tirant* enceten l'entremès del rei Artur amb l'arribada sobtosa de la nau «sens arbre ne vela tota coberta de negre», que capgira amb dol el fil platzeriós de la narració festiva; l'autora es pregunta qui és, Tirant o Martorell, el director del grup escènic que arriba espectacularment al *Tirant* (172); analitzats tant el conjunt narratiu com la seva trama, l'autora subratlla que l'episodi de la nau arribada sense ésser prevista encaixa en l'estructura de la narració perquè és «la summa teorització dels ideals de cavalleria, que ho segellarà tot al·legòricament» (182). — J. P. E. [19.691]

Joaquim ANYÓ I OLIVER, *Entorn de 'Tirant lo Blanch' a Constantinoble*, dins «Misc. Veny, 3», 63-83.

Descoberta una possible influència del *Tirant* sobre *Much Ado about nothing*, de Guillem Shakespeare, l'autor investiga possibles fonts de l'episodi bizantí del *Tirant*. Una primera podria venir dels relats bíblics dels requeriments de la dona de Putifar a Josep, i de l'episodi de la casta Susanna. D'altres coincidències es troben en la novel·la hel·lenística *Quéreas i Calíroo*, sense que es pugui suposar cap dependència directa. La figura mitològica de Fedra, divulgada en la traducció catalana medieval de les tragèdies de Sèneca, té més d'un ressò en el *Tirant*: la vídua Reposada presenta trets que l'acomunen a la dida de la Fedra senequiana. L'autor assenyala una altra influència en la inquina de Martorell i Galba contra els Trastámara, fet que s'hauria reflectit en la caracterització d'alguns personatges i circumstàncies dels episodis bizantins. També és evocada la figura de Corella, autor d'un relat sobre el Josep bíblic i analista en la *Tragèdia de Caldesa* d'una situació d'engany amorós. Alguns dels seus estilemes es retroben en el *Tirant*. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.692]

Albert HAUF, Segons que diu lo gloriós sant Luch: *L'art d'interpretar els textos* à la carte, dins «Misc. Molas», 555-571.

En les primeres pàgines del *Tirant lo Blanc* trobem la tesi: «La dignitat militar deu ésser molt decorada», que Joanot Martorell considera pròpia de l'*Evangelí de Lluc* (556), i l'autor defensa que es tracta de l'episodi de Joan Baptista i els soldats, *Lc*, III, 14: adueix i transcriu un fragment del *Tractat de Cavalleria* de Bernabé de Sanz (BC ms. 46) i un del *Dotzè d'Eiximenis*, que s'inspira en un de la *Summa de col·lacions* de Joan de Gal·les o el *Primer del Cartoixà* de Landulf de Saxònia (559-564), els quals, guiats per sant Agustí, consideraven que aquest acceptava la honorabilitat de la milícia, atès que només demanava als soldats que no maltractessin la gent i que s'acontentessin amb llur paga; aquesta interpretació passà a les fonts jurídiques com el *Decretum* de Gracià [no pas a les *Decretals* com diu la pàgina 559] i a les summes dels teòlegs medievals (568-569); i així, Joanot Martorell afirmava que «la dignitat militar deu ésser molt decorada...» (556). — J. P. E. [19.693]

Paolo EVANGELISTI, *Fede, mercato, comunità nei sermoni di un protagonista della costruzione dell'identità politica della corona catalano-aragonesa. Matteo d'Agrigento (c. 1380-1450)*, dins «Collectanea Franciscana», 73 (2003), 617-664.

Les primeres pàgines recorden l'actual historiografia sobre l'aportació dels franciscans en la configuració d'un espai cultural, amb traducció política i econòmica, de la corona catalanoaragonesa en la Mediterrània occidental (618-621) i es proposen de presentar-ne una prova en l'activitat de fra Mateu [Guimerà?] d'Agrigento i el seu influx en les forces reals de la societat baixmedieval (622), a base tant de la documentació sobretot d'ACA, *Canc.*, *reg.* (cent trenta documents, vuitanta-vuit pactes de pau ciutadana a València, Barcelona, Palerm, Agrigento i Messina, i nou documents d'altres intervencions públiques, de la de l'orde franciscà, i dels sermons del mateix fra Mateu; conjunt que va des dels darrers anys del Cisma

d'Occident entre nosaltres (1427-1429), propugnant comportament cristià en cort reial (624-630), en les ciutats i en general en les responsabilitats públiques, amb especial insistència en el mercadeig en cristià (636-641 i 653-666) i en el punt de referència únic, Crist (642-652), repetint els conceptes de ,caritas', ,fides' i ,amicitia' més que el d',ordo'. — J. P. E. [19.694

Albert TOLDRÀ, *Judes a l'Edat Mitjana*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 45 (2003), 447-462.

Intent de descobrir «les fites de la cursa infame i el càstig de Judes, seguint textos evangèlics i texts i imatges medievals, preferentment pertanyents a la cultura catalana» (447); els texts, fragmentaris, són, de la primitiva traducció catalana de la *Legenda aurea*, de Bernat Metge, Francesc Eiximenis, sant Vicent Ferrer i sor Isabel de Villena, i d'alguna de les *Passions* catalanes medievals: ens hi passa pel davant els ulls la malícia innata de Judes, la set de diners, la decisió de traïr Jesús en el marc del darrer Sopar, la traïdoria a l'hora de posarlo en mans dels soldats, i la condemna eterna. — J. P. E. [19.695

Máximo DIAGO HERNANDO, *Los mercaderes alemanes en los Reinos Hispanos durante los siglos bajo-medievales: actividad de las grandes Compañías en la Corona de Aragón*, dins Julio VALDEÓN, Klaus HERBERS, Karl RUDOLF, *España y el ,Sacro Imperio'. Procesos de cambios, influencias y acciones recíprocas en la época de la ,Europeización' (siglos XI-XIII)*, Valladolid, Universidad 2002, 299-328.

Les primeres pàgines recorden les informacions publicades per historiadors alemanys sobre comerç amb la corona catalanoaragonesa en la segona meitat del segle XIV (301-304); l'autor concentra la seva aportació al regnat d'Alfons IV Trastámara, qui, el 1420 exigí l'impost de quatre diners per lliura (dret alemany i saboià) a qualsevol exportació, tant a l'interior de la corona com a l'exterior, en concepte de la protecció que els assegurava la corona; la colònia de mercaders alemanys tenia un cònsol, barceloní (304-308). Malgrat aquest marc legal, el 1445 a iniciativa del rei els mercaders alemanys foren acusats d'haver comès grans fraus en no satisfer l'esmentat dret, amb segrest de llurs llibres de comptes; un any més tard tot s'havia solucionat a favor de l'erari reial (308-311); i així la corona els defensà el 1449, quan França els volia fer pagar per llur pas pel Dalinat i la Provença, terres oficialment de l'Imperi (312-315). Les actuacions acabades d'esmentar són conegudes per ACA, *Canc., reg.*; per a les següents, la documentació reial és completada per la notarial de l'AHPB, que informa de les operacions mercantils protagonitzades per alemanys i així permet de saber quins eren els principals productes i en què consistia llur comerç (315-322); un dels principals era el safrà tant català com aragonès, exportat en grans quantitats (322-326: el ,Neumasii' de 323, nota 62, no serà Nimes?); no mancaven comerciants a la menuda (326-327). — J. P. E. [19.696

Enciclopedia dei Papi. ** Niccolò I, santo – Sisto IV, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 2000, XII i 718 pp.

Enciclopedia dei Papi, *** Innocenzo VIII – Giovanni Paolo II, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2000, XII i 744 pp.

Les biografies de papes aplegades en aquesta enciclopèdia són les publicades o destinades al *Dizionario Biografico degli Italiani*, cosa que explica llur punt de vista; són completades amb il·lustracions, sovint miniatures de manuscrits. El volum segon conté les vides de *Benedetto XIII, antipapa*, de Manuel Vaquero Piñeiro (606-610); i de *Callisto III*, de Michael E. Mallett (658-662).

El volum terç només conté l'article sobre *Alessandro VI*, de Giovanni Battista Picotti, completat per Matteo Sanfilippo (13-24). — J. P. E. [19.697-19.698

Teresa VINYOLÉS I VIDAL, *Unes cartes de dones del segle XV: notes sobre la crisi feudal*, dins «Misc. Arnall», 445-460.

L'autora centra aquestes pàgines en la correspondència conservada a Barcelona, ACB, *Pia Almoïna, Miscel·lània*, lletres escrites per Sança Ximenes d'Arenós o adreçades a ella entorn un conflicte amb un seu masover d'Osor, que hauria fet resistència al batlle de la senyora, on és copsable l'ambient social entorn a les relacions entre senyors i masovers pels volts del 1440; les complicacions de l'afer portaren a la intervenció del batlle reial i a l'empresonament d'un dels acusats a la presó de Girona. En les lletres es percep com ella i les seves corresponents, també senyores de vassalls, veien l'afer, fent-hi entrar petits desplaers personals, més enllà del biaix purament jurídic (456). Són onze les lletres transcrits, abans resumides en els respectius regests (452-460). — J. P. E. [19.699]

Gemma T. COLESANTI, "*Per la molt magnífica senyora e de mi cara germana la senyora Catarina Çabastida en lo Castell de la Bruçola, en Sicília*". *Lettere di donne catalane del Quattrocento*, dins «Misc. Arnall», 483-498.

Les cinc lletres a les quals es refereix l'autora es troben a l'Arxiu del Palau, ara a Sant Cugat del Vallès, Biblioteca Borja, *Fons Sabastida*; són transcrits i comentades; ocupa el centre Na Caterina Çabastida, tipus de dona d'estament mercantil barceloní amb ferma presència a la Casa de la Ciutat en la segona meitat del segle XV; entorn el 1470, el marit era responsable de la Camera Reginale de Siracusa [és a dir, de la caixa reial de la ciutat donada a la reina de Sicília com a senyoriu personal i base econòmica]; les lletres pertanyen al temps en què, vídua, recau damunt ella la defensa dels béns familiars i el retorn a Catalunya; les lletres són transcrits, almenys en llur part principal, i comentades a demostració de l'activitat d'una dona en moments com aquells i davant afers com els que ella havia d'encaminar (486-498). Retinguem l'anotació sobre la paga a un «mestre qui mostrà a legir» (486) al fill hereu de Na Caterina. — J. P. E. [19.700]

Enric BASSEGODA I PINEDA, Francisco J. RODRÍGUEZ RISQUETE, *Un conflicte entre sant Climent Sescebes i Espolla durant la guerra civil catalana del segle XV*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 36 (2003), 97-111.

Resumides les circumstàncies de la Guerra Civil Catalana del 1462 a Catalunya en general i a l'Empordà en concret, els autors presenten el conflicte intestí de dos llocs empordanesos, Sant Climent Sescebes, fortificat, i Espolla, universitat oberta, ambdós del comtat d'Empúries, consecats per rivalitat endèmica. Ambdós pobles aprofitaren la confusió bèl·lica del moment per aprofundir llur plet, del qual hi ha constància a Barcelona, Arxiu Reial (ACA), en una sèrie de documents, un dels quals, de l'any 1458, és transcrit i els altres regestrats. — J. de P. [19.701]

Marcello BARBATO, *Un frammento araldico siciliano e la fortuna italiana di Gabriel Turell*, dins «Medioevo Romano», XXVII (2003), 463-469.

El ms. de Palerm, Biblioteca Centrale della Regione Siciliana, I.C.21, *Rebellamentu di Sicília*, té al final un full afegit amb un fragment en sicilià intitulat *Blasó di armi* (463-464) sobre la significació dels colors en heràldica; és traducció fragmentària de *l'Arbre d'honor* de Gabriel Turell (465-466). El volum hauria estat portat a Itàlia el 1510 per Francí Blanch i s'hi hauria quedat en mans de la seva família, ja italiana. — J. P. E. [19.702]

Lourdes SIMÓ, *Una elegía poco conocida a la muerte del Magnánimo*, «Medievalia [Mèxic]», 31 (junio 2000), 1-22.

L'elegia poc coneguda és la de Diego del Castillo, *Parténope la fulgente...*, ací analitzada no sols en relació als temes tocats en els versos (com els del plany o de la mort), ans encara a mots concrets (el de ‚Parténope‘ per ‚Nàpols‘, o l'adjectiu ‚fulgente‘), o a l'estructura retòrica de la composició, o a l'endrea final a la reina Maria, vídua (12-13); també subratlla el missatge poètic i polític de vinculació de Nàpols a la corona catalano-aragonesa (13-14). L'elegia és copiada en les pàgines 15-18, transcrita del *Cancionero del conde de Haro*, ara a Ginebra, Fondation Martin Bodmer, ms. 45. La bibliografia ocupa les pàgines 18-22. — J. P. E. [19.703]

Jaume VICENS VIVES, *Juan II de Aragón (1398-1479): Monarquía y revolución en la España del siglo XV*. Edició de Paul FREEDMAN i Josep M. MUÑOZ i LLORET, Pamplona, Urgoiti Editores 2003, CIV i 428 pp.

Aquest volum és bàsicament reedició de l'estudi de Jaume Vicens i Vives, publicat a Barcelona el 1953, ara completat amb cinc aportacions originals dels editors: Josep M. Muñoz i Llobet ha escrit *Super adversa augeri, La ‚Escuela Histórica de Barcelona‘ i Entre Cataluña y España*; i Paul Freedman, *Monarquía y revolución en el siglo XV i El legado de Vicens*. La *Bibliografía de Jaume Vicens i Vives* (LXXI-CIV) aprofita la publicada el 1965 completada amb els títols posteriors fins al 2000. Els capítols introductoris refan la biografia de Vicens i Vives, a través de les circumstàncies personals i familiars, la situació de Catalunya abans, durant i després de la Guerra Civil del 1936-1939, i la seva repercussió en l'obra científica de Vicens, que des d'una posició contrària a la que ell anomenava la historiografia catalana romàntica, propugnà un reuisionisme històric (XXXIII), fet de treball d'arxiu (XXV) per professionals universitaris, no pas per afeccionats, i que, en arribar a la càtedra universitària es decantà definitivament per l'època contemporània i pel planteig en línia amb els «Annales» (XXVI). La seva herència més perdurable s'hauria basat en un treball extraordinari damunt les fonts arxivístiques, tant inèdites com ja publicades (LIV). — J. P. E. [19.704]

Lluís LUCERO, *L'editor com a Hèrcules*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 379-388.

L'autor aplica el mite dels treballs d'Hèrcules a les dificultats per a l'edició crítica del *Paralipomenon Hispaniae* de Joan Margarit i Pau, no publicat abans de morir l'autor el 1484, ans només dues vegades durant el segle XVI (1545 i 1569) i una a començaments del XVII (1603-1605), i conservat també en dos manuscrits de Madrid, BN 5554, i Academia de la Historia 9/450, el primer dels quals conté cinc esborranys o fragments de tres versions del manuscrit prèvies al text definitiu, que, per contra, en el segon sembla correctament preparat per a l'edició (380-385) i també l'autor l'ha escollit en preparar la seva. El primer, en canvi, ha presentat el problema de si «calia incloure tota la informació en el mateix apartat crític?» (385); sospesades les hipòtesis, l'autor-editor decidí «prescindir de les versions del manuscrit de la BN com a testimonis de les diferents fases de redacció» (387), i limitar-se a donar l'aparat crític i un altre d'unitari per a citacions i fonts. La suma fa un treball d'Hèrcules. — J. P. E. [19.705]

Martin FRÜH, *Funus et eulogium. Antonio Geraldinis Ode zum Tode König Jobanns II. von Aragón*, dins *Lateinische Lyrik der frühen Neuzeit. Poetische Kleinformen und ihre Funktionen zwischen Renaissance und Aufklärung*. «I. Arbeitsgespräch der Deutschen Neulateinischen Gesellschaft in Verbindung mit der Werner-Reimers-Stiftung Bad Homburg». Herausgegeben von Beate CZAPLA, Ralph Georg CZAPLA und Robert SEIDEL (Frühe Neuzeit, 77), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2003, 11-33.

L'autor prossegueix els seus estudis sobre els darrers reis Trastámara [cf. ATCA, XXIII-XXIV (2004-2005), 745, núm. 18.642]. Geraldini escriví i publicà alguns reculls de poesia seva, un dels quals, els *Carmina ad Ioannam Aragonum*, conté una oda intitolada *Iohannis secundi aeterni nominis Aragonum regis funus et eulogium*, amb dues meitats, de 'funus' i 'eulogium' respectivament; la primera descriu les solemnitats funeràries de Joan II entre Barcelona i Poblet, solemnitats que l'autor compara amb les narracions contemporànies de Pere Miquel Carbonell i de Joan Mayans, d'on són transcrits nombrosos fragments (14-22); la segona, inspirada en l'antiguitat clàssica, ha de reconèixer que la vida, també la dels grans, desemboca en la mort, malgrat la qual, les 'virtuts' que exalcen l'home, les seves gestes i la seva mort (morí com un poll: 24), el constitueixen en model a imitar, que sobreviurà en el successor (23-24). L'Oda hauria estat un encàrrec del fill Ferran II Trastámara a fi de mantenir viva la memòria del pare i, de retruc, esbossar per als lectors la figura del fill. Al final tenim text crític llatí de l'oda i traducció alemanya (28-33). — J. P. E. [19.706

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Dues lectures marquianes de La sepultura de Joan Roís de Corella*, dins *Falconiere del Re*, 71-90.

Tomàs MARTÍNEZ i ROMERO, *Joan Roís de Corella interpretat des d'Ausiàs March*, dins «Cultura neolatina», 61 (2001), 159-194.

El primer títol comença recordant que fins fa ben poc no era objecte d'estudi l'influx de Marc en els poetes de la generació següent, quan el mateix Marc esmentava Joan Moreno; per això, l'autor entra en el tema, afirmant que «Corella no va obscurir March, sinó que va acomplir el paper de difusor eficaç de la poesia marquiana entre els escriptors i lectors valencians de la segona meitat del segle XV» (160); darrerament han estat assenyalsades diverses reminiscències o ressos marquians en Corella i l'autor hi afegeix els del tema de la mort en els poemes XXXVI i XLVI de Marc (161-166), i es pregunta quina fou «la dialèctica que Corella intentà establir amb els versos de March» (166); respon que «Corella pot fer seu un percentatge no menyspreable de versos en què March es queixa del seu amor i de la no correspondència, o malda per arribar a un amor honest» (169), cosa que comprova en *La balada de la garsa i l'esmerla*, confrontada amb els poemes XIII i LXIV d'Ausiàs (170-173), i en peces com el *Plany dolorós de la reina Hècuba*, *Lamentació de Tesbe* o *Tragèdia de Caldesa*: Corella manté la tensió dialèctica entre amor honest i deshonest (173-176); altre camp, on trobar ressos marquians és el de les expressions comunes a ambdós, perquè poden conduir a idees comunes, per exemple entre el poema CII i el *Triiimfo* o el *Desengany* en matèria amorosa (177-184), tema aprofundit quant al motiu d'esperança en la bondat de la dama o quant a la mort d'amor (184-187). Resultat: Corella no utilitza March en una sola direcció i «comptava de bestreta amb el supòsit que els possibles lectors ja tenien la lliçó apresada... March ajudava a llegir i a interpretar la poesia de Corella» (188). Les darreres pàgines, mitjançant fragments en columnes paral·leles, presenten una *Taula d'al·lusions, ressos i reminiscències marquianes en les obres de Joan Roís de Corella* (189-194). — J. P. E. [19.707-19.708

Valentí FÀBREGA i ESCATLLAR, *El mite de Mirra en la versió de Roís de Corella*, dins *Vestigia Fabularum*, 179-199.

Anàlisi de la *Lamentació de Mirra, filla de Cinavas*, de Joan Roís de Corella, comparant-la pas a pas amb el model ovidià de les *Metamorfosis*, bo i remarcant les nombroses i significatives diferències entre els dos textos. L'autor rebutja la idea que Roís de Corella es dedicués a cristianitzar el text clàssic i, per contra, insinua que determinades queixes i opinions, expressades per la seva Mirra, més o menys extravagants de la canònica catòlica, són influïdes per la situació contradictòria de Corella, clergue amb fills. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.709

Vicent Ll. SIMÓ SANTONJA, *Menjar y (!) beure en l'Spill de Jaume Roig*, dins «Anals (!) de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana», II/61 (2003), 79-110.

Les primeres pàgines resumeixen dades biogràfiques i bibliogràfiques de Jaume Roig, aquestes limitades a les edicions del *Spill*, d'entre les quals prefereix la de Josep Almiñana, perquè reproduceix en facsímil els 16.247 versos que té el *Vat. lat.*, 4806. A base de tirades de versos del mateix Roig, tenim primer les relatives a la seva persona i família, a l'obra (amb indicació d'edicions: 80-82) i a l'estil i llengua (79-82). Després comencen versos, denominacions, equivalències i explicació d'aliments; són particularment extenses les rècules de versos sobre *Un sopar en París* (88-89), l'episodi fundacional del convent de Magdalenes (93-95), el menjar de les monges (100-101) i la toponímia urbana (104-105). — J. P. E. [19.710]

Anna I. PEIRATS, *Jaume Roig: la comicitat de la moral o la moral de la comicitat?*, dins «Estudis Romànics», XXV (2003), 251-277.

Plantejada l'ambigüitat de fons del *Spill* de Jaume Roig, l'autora creu que la dita obra pot ésser vista com una burla de la moralitat o com una obra moral amb càrrega satírica i específicament misògina. Rebutjant totes les lectures unilaterals possibles, ella defensa que el *Spill* és alhora una obra moral i còmica. Una ullada al *Speculum humane salvationis*, als reculls d'exemples i a una certa literatura patristica ve a confirmar la suposició de l'autora: no hi ha inconvenient de principi a admetre que l'adoctrinament moral recorri a motius folklòrics, còmics, irònics i satírics, fins i tot d'humor negre, repetits en textos narratius populars i en obres didàctiques. El tret original d'En Roig seria l'accent posat en la seva moral de la ironia, en «el propòsit d'adoctrinament i fent befa de tot allò més transcendent per a l'home medieval... l'ambigua dualitat d'una doctrina profitosa des de la sàtira o de satiritzar des del to doctrinal» (272). La moral de Roig seria paradoxal, compendiadora i enciclopèdica i, en definitiva, apuntaria al sentit multiforme de l'existència. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.711]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Ecós mèdics i literaris d'una pestilència medieval. Nòtules sobre La Brama dels llauradors i l'Espill*, dins «Hom. Massot», 309-328.

«Dels que fugen, alguns se n'escapen», diu un adagi català [que recordo molt repetit els anys de Guerra Civil], aplicable a situacions de pestilència, car els metges aconsellaven de fugir de lloc empestat i cercar-ne un, on la pesta passés de llarg. Tant Jaume Gassull com Jaume Roig comencen les respectives obres en lloc de refugi de la pestilència, cosa que facilita la discussió amb els llauradors, queixosos de les *Regles d'esquivar vocables... pagesívols* (315-317); Roig presenta una localització inicial semblant i també s'acull a la llengua dels pagesos del Horta i, de més a més, data la pesta: la del 1460 (318-320), però no aprofita tot el material, que el tema li podria proporcionar. I l'autor es pregunta si «podem prescindir de Boccaccio a l'hora d'explicar la menció del viatge forçat per la pesta» (320). A diferència del *Decameró*, Roig no pretén «la recerca d'un plaer honest... sense implicacions per a la seva vida» (325); l'*Espill* afavoriria una confrontació entre vicis i virtuts, espills i burles, però «passa a un segon lloc el món com és» (326). Hi ha bibliografia (326-328). — J. P. E. [19.712]

Anna I. PEIRATS NAVARRO, Lo Cartoixà. *Taller mòbil o coincidència amena amb l'Spill de Jaume Roig?*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 45 (2003), 463-476.

«...la informatització de les obres de Corella ha servit de fonament per designar *Lo Cartoixà* del sempre despert i dinàmic Corella com a taller (Guia, 2000, p. 155) lingüístic i literari, a partir del qual hom explica el *Spill* de Jaume Roig» (464); en perspectiva crítica, l'autora «tenint en compte les coincidències temàtiques i tòpiques que són hereses d'un mateix context històric, teològic... em propose... seguint l'ordre successiu dels exemples que hom presenta com a punt d'unió exclusiva Corella-Roig, adduir dades objectives que perme-

ten extreure qualsevol indici de privacitat comparativa entre l'*Spill* i lo *Cartoixà*, o limitar l'estudi de les concordances a un conjunt reduït d'unitats textuais» (464). Tot seguit l'autora indica mots emprats per Jaume Roig, presents en la tradició cristiana des dels Pares de l'Església i al final veu en les esmentades coincidències «una expressió dinàmica d'un moment cultural» (474). Hi ha bibliografia (475-476). — J. P. E. [19.713]

Tomàs MARTÍNEZ I ROMERO, *Consideracions per a una edició de l'Obra per los vells de Joan Moreno*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXX (2004), 16-34.

Lluís GIMENO BETÍ, *Estudi de la llengua de l'Obra per los vells*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXX (2004), 35-46.

Definit «escriptor que segueix les pautes, els ritmes i els arguments usats entre els poetes valencians de la segona meitat del segle XV» (21-22), Moreno demostraria la seva destresa a defensar tant una tesi com la seva contradictòria, en concret l'amor de parella en la vellesa en *Lo procés de les olives*, o bescantant-lo en l'*Obra*... Les pàgines introductòries recorden tant la posició negativa del mateix Moreno en l'*Obra*..., com la d'altres poetes medievals sobre l'amor d'una noia per un vell i, en conseqüència, «menys els aspectes físics i més aquells altres relacionats amb els conflictes provocats per la desigualtat d'edat i per la insatisfacció sexual» (23), són indicats els precedents del tema en la literatura europea medieval i en la catalana contemporània; també informen de l'única còpia manuscrita, anterior al 1486, conservada en el *Jardinet d'orats* (Barcelona, BU, ms. 151), de 188 versos, editats ací amb anotació crítica, 26-31 i notes complementàries (31-34); [el ,guarà mi' del vers 167, dins aquest context: «A la donzella dau fadrí; / e l'home vell ab guara mi / estan bé ensemps», incompreensible fins al moment: 33-34, crec que té una solució més fàcil que l'ou de Colom i plenament satisfactòria: ,guaram' és diminutiu de ,guarà' (ase destinat a la procreació, mot encara viu almenys al Berguedà) i significaria ,guarà inútil per a la funció seva pròpia', potser ,guarà impotent' o potser ,impotent per vellesa'; realment el vell i el guaramí «estan bé ensemps». Mesos després d'escrita la solució anterior, el 27 d'abril 06, pels volts de les vuit del vespre, trobo en el DCVB, VI, 437/I, tant el mot com la lectura dels versos, no, però, l'explicació de llur sentit precís].

Gimeno analitza els mots del *Obra*... gramaticalment, seguint l'ordre de *Grafia i fonètica* (35-40), *Morfologia* segons les parts de l'oració (40-44) i *Lèxic* (44-46). — J. P. E. [19.714-19.715]

Josep CLARA I RESPLANDIS, *Aproximació a Bernat Estruç, poeta català del segle XV*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 621-631.

L'autor recorda les notícies que historiadors diversos han donat d'aquell poeta entre el 1864 i el 1966 i aplega tant les ja sabudes com les noves, tant sobre la seva família com sobre ell (622-624); per la seva banda, aporta quatre nous documents dels anys 1458-1485, de Girona, AH, *Notaria 3 de Girona* (624-630), d'entre els quals destaca el darrer, testament transcrit íntegre (627-630). Hi ha arbre genealògic (631). — J. P. E. [19.716]

Cesare CENCI, *Documenta Vaticana ad Franciscas spectantia ann. 1385-1492. Pars VIII. Documenta Vaticana ann. 1482-1484*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 97 (2004), 133-157.

Cesare CENCI, *Documenta Vaticana ad Franciscas spectantia ann. 1385-1492. Pars IX. Documenta Vaticana ann. 1484-1492*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 97 (2004), 301-346.

En les pàgines d'ambdós articles és aplegada documentació trobada en les sèries de l'ASY, *Annatae*, Arm. 29-50, *Formatarum libri*, *Intr. et Ex.*, *Oblig. part.*, *Obligat. et solut.* i *Resignationes*. Recauen en el nostre camp el document pel qual fra Bartomeu Artés, framenor, sortia fiador

de l'annata que el nou xantre de Vic, Bertran de Montrodon havia de satisfer a la Cambra Apostòlica pel nomenament (154: 12 IV 1484); i el nomenament de sor Antònia de Balaguer a abadessa del convent de la Serra, a Montblanc (155: 7 V 1484).

El segon article ens innova de la restitució a Santa Clara de Tortosa, per pobresa, de la summa pagada amb motiu de la darrera vacant d'abadessa (305: 10 XII 1484); l'erecció del convent de Santa Clara d'Inca (322: 17 IX 1487); i el nomenament de fr. Vicenç Trilles, framenor, a bisbe auxiliar d'Urgell, amb el compromís de rebre 200 florins (337: 20 XII 1490). — J. P. E. [19.717-19.718]

Vicent TEROL I REIG, *Unes lletres de batalla en temps del Tirant: Joan Francesc de Pròixita contra Pero Maça de Liçana*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», núm. 34 (2003), 143-170.

Vicent TEROL I REIG, *La batalla Joan Francesc de Pròixita-don Pero Maça de Liçana. Un episodi cavalleresc en el País Valencià de finals del segle XV*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIX (2003), 412-442.

El 1487 Maça de Lizana desafià de Pròixita a batalla a ultrança per desavinences en la barata del lloc d'Alberic pel de Llutxent. La documentació generada per aquell conflicte és aplegada en el primer títol. El segon comença recordant el sentit bel·licós del baronatge feudal en tot Europa (413-417) i la importància de les dues raguèlies en la València feudal (417-421). El curs de l'afer és conegut per dos registres de València, ARV, *Governació*, 2.385-2.386; en el tracte de barata no es parlà d'uns elevats censals damunt Alberic (uns 3.500 sous anyals?) i, en trobar-se'ls, de Pròixita demanà explicacions a Maça; arribaren al deseiiximent (422-424) i començaren les lletres a ultrança, de les quals el segon títol transcriu llargs paràgrafs (425-427); el rei Ferran II mirà d'aturar-los, però el rei de Navarra els acolí i assenyala lloc i data el 5 de febrer del 1487; la dinàmica de la lluita, coneguda per Francesc Diago, acabà amb la derrota del de Pròixita (433-438); després, ambdós se n'anaren a ajudar el rei en la conquesta de Màlaga (439-442). — J. P. E. [19.719-19.720]

Anna Maria OLIVA, *Storia strumento politico nel Parlamento Sardo del 1481-1484*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 329-343.

El 1484, a Còrdova, Andreu Sunyer feia davant Ferran II un resum de la situació creada a Càller per l'actuació del virrei en voler introduir la insaculació en l'elecció de jurats; el resum escrit es conserva adjunt al protocol del Parlament del Regne de Sardènia del 1481 [Càller, AComunale, *Sezione Antica. Parlamento Pérez*]; la memòria, redactada en llengua catalana, consistia a recordar que la conquesta de l'illa havia estat feta per la col·laboració de la corona, els nobles i els ciutadans de Catalunya, de l'Aragó i de València, concentrats en les ciutats de Càller i l'Alguer, que, per llur catalanitat constituïen la clau del regne de Sardènia en mans del rei; ara, però, les novetats introduïdes pel virrei, feien acostar la població catalana als sards i l'allunyaven del virrei, moviment que només podia tenir conseqüències negatives per a la corona. Les novetats foren ajornades. — J. P. E. [19.721]

Anna M. OLIVA, «*Rabò és que la magestat vostra sàpia*». *La memoria del sindaco di Cagliari, Andrea Sunyer, al sovrano*, dins «Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo», 105 (2003), 267-303.

El text català original ací reproduït i traduït a l'italià (381-385), conservat a Càller, AComunale, *Sezione Antica. Parlamento Pérez*, fou llegit per Andreu Sunyer, síndic de Càller, en el Parlament sard del 1485, adreçat al rei Ferran II Trastàmara, recorda els antecedents d'un segle i mig de lluita per fer realitat la infeudació del Regnum Sardiniae de Bonifaci VIII a Jaume II de Catalunya-Aragó, lluita en la qual la corona havia tingut la col·laboració deci-

didada de les dues ciutats ,catalanes' de Càller i l'Alguer; la crítica al virrei per la forma d'imposar la insaculació en l'elecció d'autoritats locals, venia a recordar a la Corona que no podia prescindir de la col·laboració dels de sempre, que eren, de més a més, els qui havien acaparat els càrrecs. Hi ha pàgines dedicades a resseguir l'extensió dels Sunyer pels Països Catalans i la biografia d'Andreu (344-358). — J. P. E. [19.722]

Albrecht CLASSEN, *Die Iberische Halbinsel aus der Sicht eines humanistischen Nürnberger Gelehrten Hieronymus Münzer, Itinerarium Hispanicum (1494-1495)*, dins «Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung», 111 (2003), 317-340.

Dos moments d'aquest resum d'aquell viatge entren en el nostre camp: a Màlaga, Münzer tractà Bernat Boïl, acabat d'arribar del primer viatge de Colom i li donà les primeres informacions sobre les «insulas indicas» (335); i al port d',Alakant' contà vint-i-sis naus que carregaven vi negre per a exportar-lo a Bretanya, Anglaterra i Flandes, amb la notícia que en destí hom el barrejava amb vi del Rin per acolorir-lo i reforçar-lo (,tingitur et fortificatur') (339) [cal suposar que l'*Itinerarium* de Münzer té d'altres observacions que ens afecten, però no consten en l'article]. — J. P. E. [19.723]

Lourdes SORIANO ROBLES, «E que le daría ponçoña con que él muriese»: *los tres intentos de envenenamiento de Tristán a manos de su madrastra*, dins «Cultura neolatina», 61 (2001), 319-333.

El problema de la successió i ordre en què s'han de col·locar els intents d'enverinament procedeix del fet que aquests no són idèntics en la transmissió textual; un dels elements a tenir en compte és el fragment del *Tristany* descobert a Cervera, AHC, *Fons municipal*, que donaria l'ordre que es troba en l'edició castellana de Valladolid 1501, i provindria d'un text francès, ara desaparegut, que hauria estat seguit per les traduccions italianes i ibèriques. — J. P. E. [19.724]

Josep Lluís MARTOS, *Les proses mitològiques de Joan Roís de Corella*. Edició crítica, Alacant-Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana – Abadia de Montserrat 2001.

Annamaria ANNICCHIARICO, *L'edizione critica delle Faules mitologiche di Joan Roís de Corella: bilanci, sondaggi, proposte*, dins «La parola del testo», VIII (2004), 443-466.

Tenint en compte l'edició crítica (títol primer), l'autora del segon considera arribada l'avenç d'oferir als lectors «una messa a punto esaustiva della situazione testuale come operazione preliminare per l'allestimento del testo critico» (443), començant per recordar els quatre manuscrits (Cambridge, Trinity College R.4.17; València, BU, ms. 728; Montserrat, ms. 992; i Barcelona, BU, ms. 151) i les dues edicions de l'obra corelliana (444-446); l'autora constata que el text dels dos primers manuscrits forma conjunt homogeni, del qual s'aparta el terç, sense que se'n pugui deduir una valoració (448); cal, doncs, una confrontació sistemàtica dels materials, que precisi quin és el canvi crític idoni per a l'edició crítica de les *Faules*; formuli un instrument funcional per a la restauració del text; i redueixi al mínim indispensable les operacions de sanejament (449), objectiu, al qual responen les confrontacions textuales de les pàgines següents (450-465), amb el resultat que el mateix Corella «non ha ritenuto forse mai chiuso il suo lavoro» (466). — J. P. E. [19.725-19.726]

Tomàs MARTÍNEZ I ROMERO, *Reflexions sobre la categorització del Cançoner satíric valencià de Miquel i Planas*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 34 (2003), 111-126.

L'autor recorda els precedents del dit *Cançoner*... i la seva gestació, que en fan un conjunt ,certament arbitrari' (112) entre satíric i eròtic. El seu centre serien *El procés de les oli-*

ves, la *Disputa de vídues i donzelles*, *Lo somni de Joan Joan* i el *Col·loqui de dames*, «obres poc satíriques, per bé que no hi manqui alguna dosi d'aquest element» (113), obres «realment i socialment marginals i obscenes», sense, però, «que el tractament literari de l'obsenitat siga transgressor» (115), car són capaces de reconduir qualsevol violació del codi establert i qui sap si fins i tot de generar reaccions catàrquiques» (118); la paròdia «s'ha de considerar un element afegit i de cap manera bàsic» (118), car, per una calculada ambigüitat, «l'autor limitava el potencial paròdic i beneficiava superficialment l'element transgressor en clau burlesca fins a l'excés» (122). Els texts del *Cançoner...* no són «programàticament ideològics, perquè no vehiculen de manera clara i contundent... altra cosa que vaja molt més enllà d'una crítica superficial i d'un didacticisme voluntarista i ambigu» (123). Hi ha bibliografia (125-126). — J. P. E. [19.727]

Jon ARRIZABALAGA, *En los inicios de una nueva ocupación: médicos de la Corona de Aragón y la edición científica en la primera imprenta italiana*, dins «*Medicina & Historia*», 4 (2004), 1-16.

El nou invent de l'estampa incidí en la societat i en particular en els universitaris amb abundants còpies dels llibres més necessaris, també dels de medicina (3); el metge valencià Francesc Argilagues / Argilagué[r]s, després d'anys d'estudi a Itàlia coneguts per les anotacions autògrafes del manuscrit Vat., Ross 672, hi contribuï amb edicions augmentades de l'*Articella* i del *Conciliator differentiarum medicorum et philosophorum* (4-6); per la seva banda, Guillem Caldentey, mallorquí de Felanitx, també format a Itàlia i després metge de major prestigi a Mallorca, hi contribuï amb l'edició dels comentaris d'Ugo da Siena al *Tegni* de Galè (7-8); en un moment en què eren traduïts de nou els texts mèdics de Grècia, els nostres reafirmaven la validesa d'uns tractats, que no propugnaven un salt enrere de segles, ans la validesa de les aportacions dels grans metges europeus de la Baixa Edat Mitjana i la continuïtat en el progrés (8-12). És donada en apèndix la traducció castellana de la lletra introductòria de Francesc Argilagues / Argilagué[r]s a l'*Articella* (12-15). Hi ha reproduccions de pàgines tant manuscrites com d'estampa. — J. P. E. [19.728]

Hugo O. BIZZARRI, *Refranes famosísimos y provechosos glosados. Estado textual*, dins «*Cultura Neolatina*», LXIV (2004), 285-308.

Reculls de dites populars de començament del segle XVI. Dels *Refranes glossados...* n'hi hagué edició valenciana del 1602 (288; i potser de Barcelona 1624?). Cap al final de l'estudi, ultra fer referència a alguna dita catalana en els *Refranes famosísimos...* (305), l'autor s'encara amb el problema de si com a norma general aquella paremiologia és d'herència catalana, i s'hi manifesta contrari (304-308). — J. P. E. [19.729]

Mariàngela VILALLONGA, *Els primers historiadors de la ciutat: Jeroni Pau i Dionís Jeroni Jorba*, dins *Barcelona ideal i real*, 149-160.

Entre aquests dos historiadors de Barcelona hi ha un segle de distància, del 1491 en què es publicà el *Barcino* del primer al 1589, any de la *Descripción de las excelencias de la muy insigne ciudad de Barcelona*; entre les dues dates, un fet remarcable: cap dels dos llibres no és escrit en català, però mentre Jeroni Pau [no s'ha de defensar d'haver-lo escrit i de publicar-lo en llatí], Dionís Jeroni Jorba, s'havia de fer perdonar de donar-la «traduzida en lengua estraña» encara que l'hagués escrit en català (152). Intel·lectual de l'humanisme italià a Roma el primer, professor de retòrica i lògica a Barcelona el segon, la gran diferència entre les dues obres rau en la serietat de les fonts del primer, clàssiques o fàctiques, i la manca de crítica del segon, a l'hora d'acceptar notícies de qualsevol font, Annio da Viterbo inclòs, ni que sigui a través de Francesc Tarafa. En aquestes pàgines hom troba síntesi biogràfica d'ambdós autors, obres publicades (a les tres de Jeroni Pau s'hi ha d'afegir el *Provincial de todas las Iglesias*, és a dir

Provinciale omnium ecclesiarum, que és llista de totes les províncies eclesiàstiques amb indicació dels bisbats sufraganis: 152), resum dels dos llibres i difusió d'ambdues obres. Remarquem en el segon la llista d'autors catalans [Perre Rimi deu ésser 'Rivi' = Riu, el conegut Pere Riu, de Perpinyà] (156); de més a més, sense dir-ne el nom d'autor, s'apropia de la *Descriptio Montiserrati*, en llatí, treta del *De fluminibus et montibus Hispaniarum* de Pau (156 i 159), o de la informació sobre manufactures produïdes a Catalunya (158), i dedica més espai a la informació local de Barcelona (li atribueix 424 carrers) i de l'interior de Catalunya fins a Sant Miquel del Fai, Ripoll i Poblet. Els darrers paràgrafs informen de les edicions d'ambdues obres (158-159). — J. P. E. [19.730]

Eulàlia DURAN, *La funció de les llegendes en la historiografia*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegendes al renaixement*), 63-79.

Lorenzo Valla imposà el sentit crític a la narració històrica, però des de Ciceró, aquesta havia d'ésser 'magistra vitae' i, doncs, havia de tenir un complement, el de la utilitat sobretot política, a la qual responien les llegendes, encara que els manqués base històrica (64-68). La segona part de l'article presenta llegendes catalanes del segle XVI, dividides entre favorables i crítiques envers el govern: la de Jofre el Pelut i les quatre barres, de Pere Anton Beuter, o la de fra Garí i els orígens de Montserrat, de Pedro de Burgos, o la utilització de 'profecies' recents a favor de Ferran el Catòlic, presentat com a vencedor damunt l'infidel i monarca universal, serien algunes de les primeres (70); les favorables al contrapoder o contràries a la dinastia Trastámara, s'haurien manifestat en *La fi del comte d'Urgell* o en la brama de santedat i intents de canonització de Carles de Viana (71-77), o en la fama de l'Encobert de Xàtiva favorable a la Germania Valenciana i contrària a l'emperador Carles (77-70 [cf. ATCA, XXIII-XXIV (2004-2005), 568-570]). — J. P. E. [19.731]

Ivan PARISI, *L'ambasciatore Joan Escrivà de Romaní i Ram e il Libro delle Cartas Reales. Nuove fonti per lo studio delle relazioni tra la monarchia di Spagna e il regno di Napoli alla fine del '400*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 189-224.

Les noves fonts per a l'estudi del tema indicat en el títol són les que, per concessió dels comtes de Sástago, des del 1973 són en dipòsit a l'Arxiu Reial de Barcelona, (ACA), *Diversos Fons Patrimoniales. Arxiu Sástago. Lligall B, doc. 79*, volum ací descrit (193-200), que conté còpia de cent-setze documents, datats entre el 1327 i el 1642, la majoria dels quals són del temps del rei Ferran II Trastámara datats entre 1472 i 1509, ací resumits en regest (204-224), i incideixen en la seva política italiana, ja que Joan era el seu ambaixador davant el rei de Nàpols des del 1494; assenyallem la notícia que en la mateixa sèrie d'ACA és dipositat l'arxiu dels marquesos de Monistrol, dins el qual és integrat el de la família barcelonina Dusai (192, nota 12). — J. P. E. [19.732]

Romà ESCALAS I LLIMONA, *La interpretació actual de la música del Renaixement. Permanència de les seves estructures qualitatives*. Discurs de recepció com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el dia 20 de febrer de 2003, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2003, 24 pp.

L'anàlisi de la teoria musical del Renaixement i de les seves formes d'expressió a base de les actuals possibilitats interpretatives es basa en quatre edicions d'estampa del pas del segle XV al XVI, dues de les quals són catalanes: l'*Ars musicorum* de Guillelmus de Podio (Guillem Despuig), València 1495, i Francisco Tovar, *Libro de música pràctica*, Barcelona 1510. — J. P. E. [19.733]

Eulàlia DURAN I GRAU, *Historiografia dels temps de l'Humanisme*, dins *Historiografia catalana*, 77-92.

D'una banda, els humanistes insistiren a sotmetre les versions històriques rebudes de temps anterior (cas de Lorenzo Valla). a les exigències de la crítica documental, sobretot quan el resultat de la crítica enaltia l'amo pel qual treballaven, en el cas de Valla el rei Alfons IV Trastámara (81); en general, però, amb l'excepció de Martí de Viciana, que només veia en la història el valor del saber en estat pur (79), demanaven que la narració del passat fos 'útil' per a objectius actuals, d'alguna forma polítics; per això, al costat del recurs a les fonts pagaren tribut a les llegendes (81-849; les noves disciplines, però (noves edicions dels clàssics, troballa de texts, inscripcions, i monedes), impulsaren l'emergència d'unes disciplines que en principi eren reàctes a ésser 'utilitzades' per a finalitats diverses de la simple erudició (85-92). — J. P. E. [19.734

Alessandro SERIO, *Algunes consideracions sobre la presència catalanoaragonesa a Roma entre el final del Quattrocento i el principi del Cinquecento (1492-1522)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XIV (2003), 69-96.

A base, sobretot, de bibliografia ja publicada, l'autor forneix algunes dades sobre la presència catalanoaragonesa a Roma durant el segle XV, a redós dels pontificats dels papes Borja. La força d'aquesta presència determinà la creació a Roma (a. 1489) d'un consolat d'Ultramar i de la Confraria de Santa Maria de Montserrat, fundada el 1506 per un grup d'aragonesos, catalans i valencians. Els grups de catalanoaragonesos que es movien per Roma varen recolzar alhora que es beneficiaven de l'activitat política i diplomàtica de Ferran II Trastámara a Itàlia, i fins i tot pogueren resistir l'investida del jove rei Carles I fins a l'elecció d'Adrià VI i la mort del virrei de Nàpols, Ramon Folc de Cardona (1522). — J. de P. [19.735

Beatrice BARBIELLINI AMIDEI, *Il sogno nell'Endimione del Cariteo*, dins «La parola del testo», VII (2003), 341-354.

Aquest assaig seria, partint d'avui, una aproximació a la poesia de Bernat Garret (II Cariteo, 1450-1514) i als seus pressupòsits d'humanisme Renaixentista «con i suoi fermenti piú esoterici e neoplatonici» (342), marc que cal tenir present per a comprendre el tema del somni, car per al Garret i el neoplatonisme contemporani el somni és el moment de la connexió amb el món superior (347), per mitjà de la contemplació o amb la mort, tal com demostren molts dels seus versos (348-349); el mite d'Endemió i els seus somnis d'enamorat de la Lluna, esdevingué símbol de tota una condició existencial de comunicació amb el món ideal (351), tal com formulaven alguns humanistes del Renaixement (352-354). — J. P. E. [19.736

Joan MARTÍ CASTELL, *Presentació de l'edició facsímil del "Vocabolari molt profitós per apendre lo catalan alameny i lo alameny catalan" imprès a Perpinyà per Joan Rosembach el 1502*, dins «Llengua i Literatura», 15 (2004), 665-669.

El presentador remarca que en el petit *Vocabolari...* no hi intervingué per a res la llengua llatina, fet excepcional en el seu temps, i que la seva finalitat és la de fornir una eina per a l'aprenentatge autodidacte, d'ús personal; esguarda l'alemany, llengua prou allunyada geogràficament de Catalunya, la qual cosa significa que a principis del segle XVI el català era un idioma consolidat i reconegut a Europa, deixant a part que la competència plurilingüística era més habitual que no es pensa, en una part significativa dels ciutadans europeus, ahir com avui. El *Vocabolari...*, a més, ordena les paraules per camps semàntics, distingeix l'oralitat i l'escriptura, s'interessa per l'onomàstica i la toponímia major, al·ludeix a la sinonímia i a l'an-

tonímia, no evita els mots i expressions vulgars, inclou termes lexicalitzats i dona algunes referències morfològiques detallades. Tots i cadascun d'aquests aspectes en fan un joell de la història lingüística del català. — J. de P. [19.737]

Pere MOLAS RIBALTA, *Dames del Renaixement*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 21 (2001 [2003]), 45-64.

Prenent per guia les *Batallas y Quinquagenas* de Gonzalo Fernández de Oviedo, completat amb els *Anales* de Jerónimo Zurita, amb *El felicísimo viaje...* de Cristòfor Calvet d'Estrella, amb la *Instrucción de la Sra. Dª Estefanía de Requesens...*, i amb qualche dada inèdita de Barcelona, AHPB, l'autor, començant per Anna de Cabrera, comtessa de Mòdica, i seguint per les senyores de Bellpuig, les de Requesens, les de Cardona i les filles del baró de Sant Boi, ens fa assistir a l'evaporació de les grans cases nobiliàries catalanes entre el Renaixement i el Barroc en alguns casos per manca de successió masculina i més en general per haver seguit en la política matrimonial les indicacions dels reis. — J. P. E. [19.738]

Hernando del CASTILLO, *Cancionero General*. Tomo primero: edición de Joaquín GONZÁLEZ CUENCA (Nueva Biblioteca de Erudición y Crítica, 26), Madrid, Editorial Castalia 2004, 832.- Tomo Segundo, X i 858 pp.- Tomo Tercero, VIII i 632 pp.- Tomo Cuarto, X i 788 pp.- Tomo Quinto, 640 pp.

L'emprempter' Cristòfor Kofman, alemany de Basilea, imprimia a València el 1511 la primera edició del *Cancionero General*, que tres anys després, el 1514 hi tornaria a veure la llum en edició almenys augmentada, i encara ho faria en moltes altres ocasions fora dels Països Catalans. La present edició, les pàgines preliminars de la qual no sols subratllen allò que aquella primera edició significava per a la literatura de cançoners, sobretot dels castellans, ans també dediquen l'atenció que es mereixen a les circumstàncies de les dues edicions de València 1511 i 1514 (37-67), amb particular esment de la presència de Kofman a València (51-52), i de la persona del segon comte d'Oliva, Serafí de Centelles, al qual era dedicada la publicació (52-55); no cal dir que és recordat l'ambient poètic de València en aquells primers anys del segle XVI (56-62), encara presidit pels set del *Procés de les olives*, reproduïts en el volum V (599). El text de l'edició del 1511 ocupa la part principal del volum primer (185-800) i la totalitat dels volums segon (1-784) i terç (3-592); el volum quart és destinat a l'edició de les peces afegides en la segona edició (València 1514) i en les primeres tres posteriors (39-384 i 421-755). El darrer volum publica en apèndix quatre documents notariais reletius a la primera edició i un a la segona (549-553), els originals dels quals, de l'Arxiu del Col·legi del Patriarca, són reproduïts en fotografia (615-625). Els autors representats per obra seva en la primera edició són uns cent-quaranta, alguns dels quals són dels Països Catalans: ho sembla el mossèn Tallante, que enceta el *Cancionero*; tot fa suposar que ho eren els comtes d'Oliva i de Ribagorça, Alonso i Joan de Cardona, Francesc Carroç, Lluís de Castellví, Francesc de Montpalau, Francesc Fenollet, Pere Torrellas, els 'mossens' Crespí, Vinyoles, Gaçull (és la part catalana del *Cancionero*), també Jeroni d'Artés. I no manca qualche poeta castellà que dedica composicions seves a temes catalans, com el marquès de Santillana, *Otra obra suya a la reina doña Margarita (de Prades)* i *Otra obra suya que se dize Coronación de mossèn Jordi (de Sant Jordi)* (I, 410-415 i 419-426). El darrer volum dedica unes pàgines a les referències de Gregori Maians al *Cancionero General* en la seva *Retórica* (V, 570-576). — J. P. E. [19.739-19.740-19.741-19.742-19.743]

Eva SERRA I PUIG, *Les Corts catalanes, una bona font d'informació històrica*. Discurs de recepció com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el 27 de novembre de 2003, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2003, 44 pp.

Recordats els estudis recentment dedicats a institucions polítiques modernes tant en àmbit europeu com en particular a Catalunya, l'autora qualifica les presents pàgines de «reflexió sobre la vida parlamentària catalana dels segles moderns»; el primer pas analitza els capítols del donatiu (8), recordats de forma repetitiva en les cròniques de les successives corts, segurament perquè no havia variat la justificació del mateix, en insistir que es tractava d'una quantitat oferta amb plena llibertat, no pas per pagar al rei el seu servei de govern i administració de justícia en la terra, ans, en algun cas, en compensació d'algun privilegi més o menys accessori (8-14); però el govern i la justícia en mans dels oficials reials, començant pel virrei, eren contínua font de greuges, que els representants dels braços havien de presentar en cada cort i insistir en llur desgreuge: «L'estudi històric dels greuges és una clau inestimable per situar les crisis polítiques de la història moderna de Catalunya» (16), i en aquestes pàgines trobem resumits tant el «general, que podia afectar el conjunt de la terra» (15), per exemple, les repercussions de les guerres del rei' (15), com els més particulars: els abusos comesos a càrrec «de Barcelona i Perpinyà, entre d'altres» (21); ja en la cort del 1552 es presentà la necessitat de posar remei legal als abusos de la mateixa Capitanía General contra Constitucions; fou inútil la insistència en el tema en les corts successives (cf. 41-42), fins que la necessitat d'assumir els greuges fou acceptada tant en la de Felip IV (V de Castella) com en la de l'arxiduc Carles dels primers anys del segle XVIII (22-25). Les pàgines següents posen exemples d'altres propostes de constitució en el camp econòmic, on no mancaven símptomes de creixement (25-31). Són documentades nombre de propostes (32-36), que no passaren enllà, com les que exigien als oficials de la Inquisició Española que juressin les *Constitucions de Catalunya* o la petició del valiment de Catalunya a favor de la defensa de Menorca, perquè «la dita illa de Menorca és membre de Cathalunya» (34). Calia que la cort es tanqués en concòrdia entre rei i braços, però de vegades es tancaven en dissentiment, com la del 1585, en què, de més a més, el text de les *Constitucions* fou falsejat pels oficials reials (37-40). — J. P. E. [19.744

Lenke KOVÁCS, *La ciutat com a escenari: les entrades reials i la festa urbana, dins Barcelona ideal i real*, 71-82.

De les entrades reials, l'autor es fixa en el biaix de la teatralitat i esmenta tant el precedent posat per Josep Romeu i Figueras com les bases de l'estudi (el *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* o el *Llibre de les solemnitats de Barcelona* o els *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*), com els posteriors treballs de la Facultat de Filologia de València, i els de Francesc Massip, que han subratllat la riquesa cultural de la festa popular, car hi «conflueixen elements tan diversos com la paraula, la música, el vestuari, l'escenotècnia, l'arquitectura efímera i estable» (74); la representació de les entrades reials es desplegava en tres temps: l'inici de la celebració, per mar o per terra; l'itinerari festiu per la part principal de la ciutat, que podia incloure el jurament real de lleis i costums de la terra; i el comiat, en entrar el rei a la Seu. Cada un d'aquests moments és il·lustrat amb nombre de detalls concrets de les entrades reials dels segles XV i XVI, trets de les fonts esmentades. — J. P. E. [19.745

Maria TOLDRÀ I SABATÉ, *La producció literària del tortosí Francesc Vicent, prior de Tarragona i diputat del General (m. 1523)*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 7 (2003), 265-302.

La nota biogràfica que el *Necrologi* de la Seu de Tarragona dedica a Francesc Vicent li atribueix l'*Ofici llatí per a la celebració de la Mare de Déu de la Cinta* de Tortosa (207-208); l'autora refà la biografia aportant les dades que proporciona Barcelona, ACA, *Generalitat*, de la qual fou diputat pel braç eclesiàstic, ací transcrits (293-297), cosa que l'implicà en la defensa del Rosselló; al final en transcriu l'epitafi (269-274); Lluís Ponç d'Icard li atribueix i resumeix una *Laus Tarraconae*, només coneguda per aquest testimoni (274-282); un manuscrit ara per-

dut, però conservat en fotografia, també diu ésser de „Francisci Vincentii, Dertusani iuris-consulti” uns *Versus de pressuris... quae... aquarum inundationibus evenerunt*, ací transcrits, als quals una mà posterior afegí tres *Pro adventu regis distichon*, sobre el simbolisme del lliurament de les claus de la ciutat (282-287); Pere Miquel Carbonell li atribueix i transcriu l'epitafi per a la tomba del venerable fra Joan Fort, de Scala Dei, ací reproduït (388-392). Hi ha bibliografia (297-302). — J. P. E. [19.746]

Damià VIDAL RODRÍGUEZ, *Acerca de la supuesta existencia del llamado “Decreto de las Cortes de Monzón de 1510” referido a los hijos puestos en condición*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 59 (2003), 89-108.

En aquella cort, Ferran II Trastàmara, ja decididament català, atorgà als mallorquins d'illa i regne, que «se n'alegren de totes les favors i prerrogatives atorgades al nostre Principat de Catalunya, y ab les Constitucions i Capítols de Cort de Catalunya se governen y viuen y són reputats per catalans» (93), i amb elles les possibilitats de comerç amb Àfrica. Pere Ripoll i Palou en un llibre del 1885, resumí les decisions de la Cort de Montsó en el sentit de la ‚doble condició’ d'un testador segons la qual, si el seu fill i hereu mor sense descendència i l'hereu d'aquest també, els fills d'aquests es considerarien hereus (94); l'autor ha esbrinat la literatura jurídica mallorquina amb el resultat que aquesta ha ignorat sempre que la Cort de Montsó del 1510 hagués decidit una tal cosa, i per tant la conceptua invenció de Pere Ripoll. [Però quina era la situació de la ‚doble condició’ a Catalunya i en quin cas es podia estendre a Mallorca?]. — J. P. E. [19.747]

Antonio VIRDIS, *Clero Turritano del primo '500*, dins «Sacer. Bolletino della Associazione Storica Sassarese», VIII (2001), 59.

Sàsser, Archivio Storico Diocesano, *Fondo capitolare*, i amb més detall la documentació dels sínodes diocesans, ofereix base per a la reconstrucció històrica d'aquell començament de segle, en el qual tota la relació oficial unia l'illa a la Corona catalanoaragonesa; hi compareixen noms de catalans com a arquebisbes de Torres: Joan i Berenguer de Sos, barcelonins (75-76), i Salvador Allepús, valencià de Morella, que demanà d'ésser transferit al seu bisbat originari de Tortosa (87-88 i 134). — J. P. E. [19.748]

Josep BARCELÓ ADROVER, Cèsar MURILLO RADEMACHER, *Escrit d'en Joan Colom dirigit als jurats de Mallorca el 12 d'octubre del 1521*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 59 (2003), 327-334.

Joanot Colom acabaria essent cap de la Germania mallorquina, empresonat, ajusticiat i esquarterat, però en la data del document trobat a Palma de Mallorca, ADM, MSL/A83, ací d'alguna manera transcrit (329-333), amb dos d'altres es limitava a exigir als jurats de la ciutat i regne de Mallorca que fossin nomenats els membres encara mancants per a la sindicatura que havia d'aplicar la sentència arbitral donada abans de morir per Ferran II Trastàmara sobre la manera de determinar els tributs entre ciutadans i forans del regne de Mallorca de forma que «per ninguna via, directe ne indirecte no vullan (!) impedir la execució de aque-lla» (332, lín. 104-105). — J. P. E. [19.749]

Alejandro COROLEU, *Entre història i ficció: per a un estudi de la fortuna d'Apia al Renaixement*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 283-293.

El 1522, Joan Jofre imprimia a València la traducció castellana de *Los triumphos de Apiano* d'Apia d'Alexandria, dedicats pel traductor, Juan de Molina, al virrei Rodrigo Hurtado de Mendoza, vencedor en la Guerra dels Agermanats valencians; en la dedicatòria, el traductor

dels *Appiani Alexandrini Romanarum Historiarum libri*, afirmava la superioritat de les narracions d'Àpià per damunt els «humos oscuros y espesas nieblas de Tirante», extrem també cantat en un sonet dedicatori a la *Crònica general del Principat de Catalunya* de Jeroni Pujades (288-289), i constantment utilitzat a l'hora d'exaltar la superioritat de les narracions d'història clàssica per damunt les faules dels romanços. Jaume Bartomeu traduiria altra vegada l'obra d'Àpià, publicada a Barcelona per Sebastià de Cormellas, 1592. — J. P. E. [19.750]

Montserrat DURAN I PUJOL, *Els arrendaments dels drets de bolla: un indicador vàlid per a mesurar la producció i el consum de teixits?*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XIV (2003), 9-39.

Amb documentació de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Generalitat*, l'autora estudia el dret de bolla sobre la producció i consum de teixits, creat a començaments del segle XVI i abolit el 1770. Les dades corresponen a les quantitats, que la Generalitat de Catalunya obtenia de l'arrendament dels drets de l'impost, amb pocs buits dins la sèrie documental i amb la impressió que les dades reflecteixen bàsicament el comerç dels teixits. Això no obstant, no hi ha coherència entre el comportament dels arrendaments del dret de bolla i el context de la transformació i creixement de l'economia catalana a partir de les dècades finals del segle XVII, discrepància que s'ha d'explicar per l'augment del frau fiscal com a conseqüència del resultat de la guerra dels Segadors i l'enduriment de la pressió fiscal central sobre Catalunya. Hi ha quadres estadístics i bibliografia. — J. de P. [19.751]

Juan Luis VIVES, *De ratione dicendi – La retorica*. Testo latino e traduzione italiana. Traduzione e note di Emilio MATTIOLI. Introduzione di Emilio HIDALGO-SERNA (Studia Humanitatis. Testi 4), Nàpols, La Città del Sole 2002, LVI i 88-237 pàgines dobles i 238-258.

Les pàgines centrals de numeració repetida o doble contenen reproducció anastàtica del text llatí, publicat a València el 1782 a cura de Gregori Maïans i Siscar, i traducció italiana en les pàgines encarades. La introducció subratlla que Joan Lluís Vives reafirma la supremacia del ‚verbum‘ i del ‚sensus communis‘ sobre l'‚ens‘; de la llengua parlada del poble en contraposició a les construccions mentals dels nominalistes —els ‚psudodialectici‘— i a llur llenguatge independent i artificial; per això: «teneat philosophus sensum communem in verbis», en *De Prima Philosophia* (XLI); el creador de la llengua és l'enginy o talent: «inventor artium et disciplinarum omnium est ingenium», segons *De causis corruptarum artium* (XLII); el ‚sermo communis‘ és creació del poble i el seu ús equival a l'acceptació i curs de la moneda (XLV) i, unit a la justícia, és el primer lligam social. La bibliografia ocupa les pàgines XLVIII-LIV, les notes al text de Vives les 238-348 i la taula d'antropònims les 249-255. — J. P. E. [19.752]

Francisco PONS FUSTER, *Nuevas aportaciones biográficas sobre el maestro Bernardo Pérez de Chinchón*, dins «Escritos del Vedat», XXXIII (2003), 329-367.

Desiderio ERASMO, *Preparación y aparejo para bien morir*. Traducción de Bernardo PÉREZ DE CHINCHÓN. Edición, introducción y notas de J. PARELLADA, Madrid, Fundación Universitaria Española 2000.

Home de confiança dels ducs de Gandia, cabiscol del capítol de la Col·legiata de la mateixa vila, traductor d'Erasme en llengua castellana i protagonista en la problemàtica valenciana contemporània dels moriscs tant amb la predicació com amb escrits: és ací resumida la seva biografia coneguda fins ara, amb particular atenció a les edicions tant de traduccions d'Erasme com de llibres propis (329-333); però Gandia, AHC, en els seus diversos fons (microfilms d'Osuna; AHMunicipal) completats amb d'altres, com és ara el de Madrid, Biblioteca del Palacio Real, II/555, permeten de conèixer nous detalls biogràfics documentats, normalment

en tant que membre i dignitat de cabiscol del capítol de Gandia i persona de confiança dels ducs (334-342). Els mateixos fons permeten de resseguir successius moments de la vida, fins que en el darrer any consta que estava malalt i que ja fou substituït en la dignitat de cabiscol de la col·legiata de Gandia pel nebot Diego Sánchez (346-351: a la persona del qual són dedicades les pàgines finals: 362-366); són transcrits fragments considerables tant del testament com de l'inventari 'post mortem', escrits en català (351-362); aquest darrer, però, només permet de saber que en una cambra de la dita casa «fonch atrobat... un muntó de llibres, los quals stan ja en un momorial» (361), fins ara dissortadament desconegut. Havia mort el 30 de juny del 1548 (360).

L'edició del llibre d'Erasmus traduït per Bernardo Pérez de Chinchón, que inclou una *Epístola dedicatòria del maestro Bernardo Pérez a la muy ilustre y muy magnífica señora, la señora doña Francisca de Castro, duquesa de Gandia*, 290 ss., només m'és conegut per referència.
— J. P. E. [19.753-19.754]

Epistolaris d'Hipòlita Rois de Liori i d'Estefania de Requesens (segle XVI). Edició a cura d'Eulàlia de AHUMADA BATLLE (Fonts històriques valencianes, 13), València, Publicacions de la Universitat de València 2003, 456 pp.

Eulàlia de AHUMADA BATLLE, *Correspondència privada: la història entre línies*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 463-472.

Transcripció anotada de dues-centes vint-i-sis lletres, datades entre el 20 març 1522 i el 12 juny 1545, cent cinquanta-una de les quals són estrictament familiars entre les dues dames o d'una d'elles amb d'altres familiars, i setanta-cinc són d'una d'elles amb encarregats de gestions al servei de les respectives famílies; a les quals se n'han d'afegir vuit: tres de Pere Anton Beuter, una de Mencía de Mendoza i quatre de Benet Honorat Joan a Hipòlita Rois de Lihori, dels anys 1535-1538. Aquest conjunt de lletres, ja conegut per precedents publicacions, conservat a Sant Cugat del Vallès, Biblioteca Borja, *Arxiu del Palau*, al qual pertany una quantitat considerable de documentació, també privada, de famílies nobles catalanes i valencianes del segle XVI (9-20, amb els respectius arbres genealògics), fou objecte de la tesi doctoral de l'autora davant la Universitat de Barcelona. La transcripció anotada dels centenars de lletres ocupa les pàgines 77-446; hom hi pot llegir, certament, els punts de relació personal entre les dues dames, respectivament mare i filla, amb tota la càrrega de preocupacions menudes pel conjunt de problemes familiars, però també d'altra temàtica de relació amb famílies del propi braç militar tant a Catalunya com a València, i sobretot la constant repercussió en elles i en llur entorn familiar de la gran política personificada per l'emperador Carles, del qual el fill i marit respectiu era un dels homes de confiança. L'edició, de més a més, és completada amb l'estudi inicial, dins el qual l'editora exposa els esmentats aspectes i ajuda a la comprensió del conjunt a base d'un *Glossari de personatges coneguts més citats a les cartes* (55-63), i amb la bibliografia, on consten les aportacions d'altres al coneixement d'aquella etapa tant a València com a Catalunya (64-74).

El segon títol és el parlament de presentació d'aquest llibre i edició, solemnitzada en l'antic Palau Requesens (ara seu de l'Acadèmia), l'onze de desembre del 2003. — J. P. E. [19.755-19.756]

Josep SOLERVICENS, *Mencía de Mendoza: la creació d'una imatge humanística*, dins «Misc. Molas», II, 1067-1093.

Filla del marquès de Cenete, formada primer a València i després als Països Baixos entorn el 1530 i del 1535 al 1538, definitivament a València entre 1539 i 1554, tractà amb bons intel·lectuals del seu temps, els quals n'esbossaren una figura de dama discreta i lletrada, objecte d'aquestes pàgines. Joan Lluís Vives l'esmentà en algunes obres seves dels darrers anys d'estada de Mencía als Països Baixos (1068-1072); retornada a València, Joan Àngel i

González, que ja havia dedicat una elegia funeral al difunt pare d'ella, *De Roderico Mendozio Senetino marchione...*, la saludava amb un poema llatí de benvinguda i li demanava que revitalitzés la cultura valenciana (1073-1076). Casada amb Ferran d'Aragó, duc de Calàbria i virrei de València, fou exalçada en texts de Joan Ferrandis d'Herèdia, *La vesita*, adaptada a la nova circumstància; del napolità Girolamo Britonio; del lovanienc Peter Nanning Van Alkmaar; del castellà Juan Maldonado (1077-1080); Joan Baptista Anyés la convertí en personatge literari en qualque poema laudatori i en el *Colloquium Paschini et Gonnari* (1081-1084); la lloaren Miquel Jeroni Ledesma i Francesc Deci (1084-1086), i fins i tot difunta seguí essent lloada pels andalusos Alonso García de Matamoros i Juan Ginés de Sepúlveda, i en record del seu tracte personal per Llorenç Palmireno (1087-1089). Són transcrits fragments considerables de les obres indicades. A València fou important l'accés a la seva triada i rica biblioteca, sumada a la del marit duc de Calàbria. Hi ha bibliografia (1090-1093). — J. P. E. [19.757]

Eulàlia DURAN, *Un col·loqui satíric valencià de Joan Baptista Anyés (1543)*, dins «Misc. Molas», I, 371-387.

Recordada la seva integració en els alts ambients culturals valencians, posteriors a les Germanies i addictes a Joan Lluís Vives i a la política erasmiana de l'emperador Carles, és presentat el *Col·loqui de Pasquí i de Gonari*, inclòs dins les *Apologiae* de l'autor (València, 1543); els dos interlocutors són les famoses estàtues de Roma i de València (aquesta, però, muda quant a la crítica ciutadana), accidentalment coincidents a València, on dialoguen sobre les respectives ciutats; «Anyés més aviat apunta les seves sagetes, de manera genèrica, contra la manca de justícia, la depravació moral de la ciutat, però dedica, en canvi, la part central a una lloança de la ciutat de València i en especial a l'alta noblesa» (374), vencedora de les Germanies i integrada en la cort virregnal dels ducs de Calàbria, Ferran d'Aragó i Mencia de Mendoza (378-380). El text del *Col·loqui...* en traducció catalana, ocupa les pàgines 382-387. — J. P. E. [19.758]

Pep VALSALOBRE, *Una cort 'ferraresa' a València: els Centelles, Ariosto i un programa de substitució de la tradició literària autòctona*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 34 (Primavera 2003), 171-194.

Les octaves 37-51 del cant XV de la *Segunda parte del Orlando...* que entorn el 1550 Nicolau Espinosa dedica a recordar els principals literats valencians, són ací transcrites (173-176); identificats els personatges exalçats per Espinosa (176-178) en la seva «relació simple de poetes valencians contemporanis a l'autor» («parnàs... molt escarransit», 179), l'autor es pregunta quins vincles unien entre ells els esmentats, capitanejats pels Centelles (179-180), a un dels quals, Pere Gilabert, quart comte d'Oliva, és dedicada la dita *Segunda parte...*, en paral·lel a Ariosto destinant el seu poema a la glòria dels d'Este, i recorda que ja Joan Bta. Anyes havia mitificada la noblesa d'aquells comtes, empeltant-la amb la castellana de Bernardo del Carpio i la catalana dels Nou Barons (180-182). Esbrinat qui era Espinosa, ultra reafirmar la vinculació amb el clan Centelles, l'autor troba que figuren en la seva llista de poetes valencians els implicats en la recepció de l'*Orlando furioso* d'Ariosto (183); d'altres coincidències entre els militars poetes valencians contemporanis, «familiars dels Centelles i servidors a l'entorn del comte d'Oliva en l'atepeïda xarxa implicada en la difusió d'Ariosto —i Boiardo» (185; cf. 187)—, permeten d'afirmar que «el programa dels Centelles constitueix una innovadora fórmula de propaganda aristocràtica» (186), dins el qual figura el fet que «la barbàrica lengua, fiero y dura / de nuestro dulce sitio han desterrado», il·lustrant «ambas Españas' (187). Gil Polo hauria col·laborat en el mateix programa, per al qual la «lengua patria' ja és el castellà, com per a Timoneda (188-190). Hi ha bibliografia (191-194). — J. P. E. [19.759]

Arturo LLIN CHÁFER, *Algunos aspectos de la teología de Santo Tomás de Villanueva*, dins «Religión y Cultura», 49 (2003), 43-92.

Tomàs de Villanueva hauria inaugurat l'època moderna a l'església de València. L'autor precisa: «expondremos su doctrina sobre la misión de la Iglesia, que sólo se puede comprender desde Jesucristo, su divino fundador» (44), a base dels sis volums de les seves *Opera Omnia*, publicats a Manila entre el 1882 i el 1887; després destaca: l'acció de l'Esperit Sant en el poble fidel o Cos de Crist (47-51); cel i terra coincideixen per obra de Crist (52-59); i per obra seva l'home passa d'Adam al Crist celeste (61-67), amb l'operació de la gràcia de Déu (68-75), conversió constant (76-84) i per dinàmica de la fe (85-90). — J. P. E. [19.760]

Joan M. FURIÓ, *El verb en valencià en el segle XVI. Estudi de vint documents de la Germania en relació amb la diacronia i amb altres obres del període*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalana», (2004 = Misc. Joan Veny, 5), 5-36.

Els vint documents ací estudiats foren publicats per V. Vallès Borràs, *La Germania*, València, Institut Alfons el Magnànim, 317-392. Les altres obres coetànies contemplades són l'edició del *Blanquerna* per Joan Bonllavi (1521), el *Llibre de antiguitats de la Seu de València*, editat en 1994 a cura de J. Martí Mestre, la *Primera part de la història de València*, de Pere Anton Beuter (1538), la *Flor d' enamorats* de Joan Timoneda (1562) i la *Breu descripció*, de Montmajor (1586). L'anàlisi comprèn la fonètica (vocalisme i consonantisme), la morfologia i la sintaxi. La conclusió de l'autor és que la llengua dels documents, certament culta, oscil·la entre el conservadorisme i una totjust incipient modernització, que el resultat de la revolta de la Germania va impedir que es desplegués amb normalitat. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.761]

Àlvar F. ORTOLA, Jordi REDONDO, *Elements mitològics i folclòrics a la Crònica de Pere Antoni Beuter*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 261-280.

L'autor esbrina en el primer llibre de la *Crònica* la forma com Beuter tractà materials mitològics, començant per indicar cinc fragments d'aquesta naturalesa (264-268), no transmesos per Annio da Viterbo, ans per autors clàssics o medievals (270-277). Les darreres pàgines s'encaren amb la devaluació de Pere Miquel Carbonell, Francesc Tarafa i Pere Antoni Beuter feta per Miquel Batllori per llur manca de crítica (278, nota 57), i amb l'acusació de Robert Brian Tate «que Beuter segueix Nanni [Annio da Viterbo]», indicant els casos en què el valencià aplicà el seu sentit crític i retregué als seus predecessors llur manca de crítica (277-279). — J. P. E. [19.762]

Jordi BUYREU I JUAN, *Els notaris dels braços i les seves activitats durant les Corts de mitjan segle XVI (1542-1564)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXII (2004), 57-75.

La celebració de Corts no afectava sols els membres dels braços, ans d'altres col·lectius: porters, advocats dels braços, promovedors, i habilitadors, ultra els notaris: aquests eren els primers professionals a ésser elegits, perquè llur funció començava abans que la cort s'iniciés, per exemple a l'hora de rebre les declaracions d'impossibilitat d'assistència, sobretot de membres del braç militar; inaugurada la Cort, eren elegits el o els notaris per a cada un dels braços; aquesta era llur feina oficial, però al marge d'aquesta en feien d'altres, ací documentades a través de l'AHPB (69-74), a més de mantenir per mitjà d'ajudants o de substituïts la pròpia notaria. Aquesta temàtica pot ésser seguida en llibres de l'època com el de Lluís de Peguera, *Pràctica, forma e stil de celebrar Corts Generals*, el fons d'ACA, *Generalitat* i el de l'AHCB, *Corts i Registre de deliberacions*. — J. P. E. [19.763]

Rosa ISASI FAGOAGA, *Los Rabassa: un linaje de músicos de origen catalán (siglos XVI-XIX)*, dins «Revista Catalana de Musicologia», II (2004), 79-94.

Autora d'una tesi doctoral sobre aquest llinatge de músics, implantat a Ciutat de Mallorca, València i Barcelona, Rosa Isasi documenta l'origen provençal de la branca mallorquina de la família a base de bibliografia publicada. Els Rabassa músics són els de la branca barcelonina i, des del 1540 al 1821 n'hi ha catorze de coneguts. De Barcelona saltaren a Sevilla, València, Zafra i Madrid (capella reial), però n'hi ha d'actius a Barcelona i al bisbat de Girona. — J. de P. [19.764

Pilar BARBEITO DÍAZ, *Pedro Juan Núñez, humanista valenciano*, València, Generalitat Valenciana 2000.

Títol només conegut per referència. — J. P. E. [19.765

Daniel FERRER, *Els orígens mítics d'Hispania en el De origine (1553) de Francesc Tarafa: el Túbal d'Anno de Viterbo*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 361-378.

El *De origine ac rebus gestis regum Hispaniae* i el seu paral·lel *Dictionarium Geographiae Universalis Hispaniae*, com també abans la *Linea regum Hispaniarum* del 1541 de Francesc Tarafa no sols s'inspiraren sinó que s'alimentaren constantment de dos títols d'Anno da Viterbo, *De primis temporibus et quattuor ac uiginti regibus primis Hispaniae et eius antiquitate*, i del llibre quinze dels *Commentaria super opera auctorum de antiquitatibus loquentium* del 1498, que integrava els *Quinque libri antiquitatum Berossii*, pretesament el gran historiador caldeu, inventat pel dit Anno. L'acceptació acrítica de les invencions de l'italià i del seu Beroso s'explicaria pel fet que el redescobriments de l'antigor demanava aportacions que superessin les històries medievals (364-365 i 373), parany en el qual caigué l'estol dels historiadors del segle XVI (365). Aquestes pàgines ofereixen en llatí i en traducció catalana els paràgrafs de Tarafa (366-368) i d'Anno (369-371, 374-377). — J. P. E. [19.766

Arturo LLIN CHÀFER, *Jaime Ferrús, un teólogo valenciano en el Concilio de Trento*, dins «Anales Valentinos», XXX (2004), 355-367.

En qualitat de teòleg personal del bisbe de Sogorb, Gaspar Jofre de Borja, Jaume Ferrús assistí al Concili de Trento a partir del maig del 1551, i el dia de la Mare de Déu d'Agost hi predicà l'homilia en la missa solemne del Concili, en la qual, ultra el sentit litúrgic de la festa, subratllava la situació insostenible de la corrupció popular i la imperiosa necessitat de reforma (359-362); encara parlà públicament dues altres vegades, sobre els sacraments de l'eucaristia i de la penitència, amb idees compartides per sant Tomàs de Villanueva en els seus sermons (363-364). Totes tres intervencions figuren en el volum VII de l'edició crítica de les actes de Trento, *Concilium Tridentinum*, a càrrec de la Societas Goerresiana; mossèn Joan Porcar féu memòria del traspàs de Jaume Ferrús en les seves *Coses evengudes...* l'any 1594 (366). — J. P. E. [19.767

Carmen RODRIGO ZARZOSA, *La biblioteca del monasterio jerónimo de San Miguel y los Reyes de Valencia*, dins *Monasterios Jerónimos*, 665-689.

En aquella biblioteca confluïren les restes de les del rei Alfons Trastámara formada al palau reial de Nàpols abans del 1458 (668-670), del seu fill bord i successor Ferran/Ferrante (670-672), del cardenal Giovanni d'Aragona, fill del darrer (672-674), d'Ipólita Sforza, integrada en la del duc de Calàbria (674-676), i d'aquest (676-678); després de la desamortització, els fons bibliogràfics anaren a la BU de València, on encara l'autora n'assenyala sis dels

millors de la del rei Alfons (682-683), nou de la de Ferran/Ferrante (683-685), cinc de Giovanni d'Aragona (685-687), i deu d'Ipolita Sforza i del duc de Calàbria (687-689). Hi ha tres reproduccions de pàgines inicials. — J. P. E. [19.768

Eulàlia MIRALLES I JORI, *La visió dels ciutadans: els dietaris personals*, dins *Barcelona ideal i real*, 207-252.

Tot i ésser gènere literari difícil de definir, darrerament han estat descoberts i publicats alguns dietaris personals, i l'autora presenta els escrits entre mitjan segle XVI i entrant del XIX en tant que reflecteixen moments col·lectius, i comença per les *Memòries per a sempre*, de Perot Vilanova amb l'entrada a Barcelona de Felip I (II de Castella), i una visió personal de la Cort del 1564 (209-211); segueix amb la crònica de Frederic Despalau (211-212), i amb la de Josep Dalmau (212-213), amb el *Dietari* de Jaume Ramon Vila (213-214) i amb el tan familiar de Jeroni Pujades (214-218), amb la *Historia...* de Magí Sevillà (218-220), després del qual ens trobem amb els *Dietaris* de la Revolució Catalana: Francesc Ferrer i Albert Tormé i Lihori (220), amb el de Miquel Parets (220-222) i amb el dels Montfar i Sors (Dídac, Miquel Onofre, Josep) (222-223), i el *Diari* de Manuel Mas i Soldevila (224-225); i ja som a la Guerra de Successió, amb les *Memòries* del botifler Honorat de Pallejà (226-227). De darreries del segle XVIII són recordades les *Memorias* de Ramon Cornet (228) i sobretot el *Calaix de sastre* de Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà (229-230). Normalment, de cada una d'aquestes obres n'és transcrit algun fragment, que ens permet d'assistir a través dels ulls d'un contemporani a moments que a ells els cridaren l'atenció, d'entrades reials a avalots populars, o a mortaldats per pesta, passant per sessions acadèmiques solemnes o a sagnants batusses d'estudiants. — J. P. E. [19.769

Maximiliano BARRIO GOZALO, *El real Patronato y los obispos españoles del Antiguo Régimen (1556-1834)*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales 2004, 484 pp.

Ja en les pàgines 252-264 trobem indicació de les fonts en què es basa aquest recompte de les rendes dels bisbats en l'època moderna, en la qual són desglossades les de les propietats, delmes i altres (265): Simancas, AG, *Patronato Eclesiàstic*; Madrid, AHN, *Consejos*; Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*; i Ciutat del Vaticà, ASV, *Archivio Concistoriale*. En la pàgina 265 són assenyalades les peculiaritats de la Corona catalanoaragonesa i ja en les 272-281 és explicat allò que correspon a cada una de les mitres de Catalunya i Mallorca i en les 282-284 a les del Regne de València, on trobem llista de les baronies de cada una de les seus dels Països Catalans; i des de la 422, per ordre alfabètic de les capitals de bisbat, llista dels bisbes residencials de cada una entre les dates del títol. — J. P. E. [19.770

Maxi BARRIO GOZALO, *Los obispos del reino de Valencia en los siglos modernos. Aspectos sociológicos*, dins «Revista de Historia Moderna», 21 (2003), 77-100.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[19.771

Germán COLÓN DOMÈNECH, *Los Adagia de Erasmo en español (Lorenzo Palmireno, 1560) y en portugués (Jerónimo Cardoso, 1570)*, dins «Revista de Filología Española», LXXXIV (2004), 5-27.

Llorenç Palmireno, d'Alcanyís, professor a València, escriví *De vera et facili imitatione Ciceronis*, publicat a Saragossa el 1560, dins el qual era inclòs un bloc de cent noranta-set dites populars amb traducció llatina sota el títol d'*Adagiorum centena quinque*, ací transcrits (7-25); les traduccions llatines de les dites no són tals, sinó còpia dels *Adagia* d'Erasme; algunes d'aquelles dites són catalanes (6, nota 3). — J. P. E. [19.772

Josep CLOSA, *Humanisme italià i humanisme europeu a Catalunya en el segle XVI: l'obra de Lluís Ponç d'Icard (1518-1587)*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 185-199.

Amb el *Llibre de las grandesas i cosas memorables de la antiquíssima, insigne i famosa ciutat de Tarragona* (1573), Ponç es col·locava davant la ciutat imperial de forma paral·lela a com els humanistes italians havien contemplat Roma. L'anàlisi detallada de les restes materials i la lectura d'etapes successives de bibliografia des dels autors grecs fins als humanistes italians i hispànics del primer Renaixement i a Antoni Agostí, prepararen Ponç d'Icard a veure no sols la materialitat de la ciutat de Tarragona, ans encara la societat humana que li havia donat vida: «l'estudi de les ruïnes com a clau de reconstrucció social del món antic» (193). Malgrat els problemes dels manuscrits originals, tant de l'original català com de la traducció castellana (llacunes, correccions, modificacions, pèrdua de làmines), el llibre fou font indiscutible fins al segle XIX i manté validesa fins als nostres dies. Retinguem la notícia que la làpida amb la inscripció de la Torre dels Escipions fou presa pel cardenal Francisco Jiménez de Cisneros i portada a Roma en lloc desconegut (189). — J. P. E. [19.773]

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *El foc (de sant Antoni) en els Col·loquis tortosins de Despuig*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalana», XXXIX (1999 = Homenatge a Arthur Terry), 145-147; i dins *Estudis d'història de la llengua catalana* (Biblioteca Serra d'Or, 336), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2004, 117-119.

En un moment determinat dels *Col·loquis*, Cristòfor Despuig expressa la seva convicció que la política papal envers Nàpols hauria d'ésser semblant a la teràpia emprada en medicina envers un membre «ahont se té lo foch»; l'autor creu que aquest és l'aleshores anomenat 'foc de sant Antoni' i ara 'ergotisme', que podia conduir, per necrosi, fins a l'amputació d'un membre. Un orde religiós, el de Sant Antoni, era destinat a la guarició d'aquells malalts i era ben estès pels Països Catalans (119). — J. P. E. [19.774]

Sofia MATA, *El sepulcre d'Antoni Agustí (1517-1586), bisbe de Lleida i arquebisbe de Tarragona*, dins «Seu Vella. Anuari d'Història i Cultura», 4-5 (2003), 565-582.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[19.775]

Albert ESTRADA-RIUS, *El capítol de la seca reial de Barcelona. Notes a propòsit d'un llibre d'actes (1577-1581)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXII (2004), 77-94.

El tema més estudiat de les seques és el de llurs emissions monetàries; aquestes pàgines, en canvi, basades en el *Primus liber deliberationum et conclusionum... monetariorum et operariorum Siccae monetae regiae Barcinone*, conservat a l'AHPB (82-85), i en l'inèdit *Llibre de privilegis de la Seca* (92), feta la diferència entre la corporació com a tal ('col·legi') i l'òrgan plenari de la corporació ('capítol'), es fixen en aquest i fiten el seu aspecte jurídic i institucional d'obrers de seca; tenim en aquestes pàgines la reconstrucció del 'col·legi' amb els seus càrrecs funcionals (86-89) i informació de presents i absents a les reunions anyals del 'capítol' i del procediment d'elecció de càrrecs en les dites reunions (90-94). — J. P. E. [19.776]

Joaquim VENTURA, *Probanzas de limpieza de sangre, "vita et moribus", en el Reial Monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron (Barcelona)*, dins *Monasterios Jerónimos*, 1041-1056.

Per butlla del papa Sixt V, els reis Habsburgs, en la línia de les reformes posteriors al concili de Trento, exigiren en tots els seus dominis la netedat de sang, també per a l'entrada en els ordes religiosos. Els expedients relatius als aspirants al monestir de la Vall d'Hebron s'han

conservat a l'ADB, *Vall d'Hebron*, lligalls 26-28, d'on són transcrites tant les prescripcions estatutàries (1044-1046) com els paràgrafs dels expedients personals dels segles XVI-XVIII (1047-1050), que permeten de copsar l'ús tant de la llengua catalana com la introducció de la castellana (1054-1056). — J. P. E. [19.777]

Josep SOLERVICENS BO, *Imatges de Barcelona a la literatura moderna: els mecanismes retòrics de la ficció*, dins *Barcelona ideal i real*, 187-205.

Si l'imaginari col·lectiu de Barcelona és resultat d'escriptors dels segles XIX i XX, l'autor intenta «eixamplar[-lo] amb la veu d'un conjunt d'escriptors de l'Edat Moderna que en molts casos han passat absolutament desapercibuts», oferint una selecció dels textos literaris moderns relacionats amb Barcelona, que permeti d'aclarir «els mecanismes retòrics de la ficció» (188). El primer grup (Pere Joan Nunyes, Antoni de Capmany, Marineo Siculo, Francesc Fontanella) es deixa guiar pel precepte retòric de la descripció dels llocs i, ultra fragments d'altri, transcriu el *Vexamen* de Francesc Fontanella com a mostra (188-194); el grup següent tendeix a la bucòlica: Antonio Lo Frasso i el ja citat Fontanella (195-197); el terç, sensible a la picaresca, ja pertany al segle XIX (198-199); per al quart grup, Barcelona és marc per al diàleg: Francesc Alegre, Francesc Moner, Marc Antoni de Camós, Pere Serra i Postius (200-201); hi ha un cinquè grup, de lloança i crítica al poder establert, amb versos de Joan Lluís Vileta i Pere Serafi, però també de Josep Robrenyo i de Josep Bach, d'Oristà, aquests fins ara inèdits (202-203); Montjuïc és elevat a categoria de símbol, tant per un moment gloriós (altra vegada Fontanella), com ho havia estat per humanes febleses (Francesc Vicent Garcia) (204-205). — J. P. E. [19.778]

Sebastià SOLÉ I COT, *Juristes a les Corts catalanes de l'edat moderna*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (20011-2002), 735-761.

La primera part exposa les formes diverses de presència de juristes en les corts catalanes: en qualitat d'advocats dels braços (736-737), d'advocats del rei (738-739), de notaris dels braços (740-743) o del rei (743-744), o en llur possible qualitat en tant que membres dels mateixos braços, o al servei de membres dels mateixos (746) o com a jutges de greuges, o com a possibles suplicants (746-747). La segona part ofereix una idea global de la literatura jurídica sobre la cort general (747-750); els autors que dedicaren obres al tema són Jaume Callís, Tomàs Mieres, Miquel Ferrer, Miquel Sarrovira, Lluís de Peguera, Bernabé Serra i Gabriel Berart (748-749); d'altres s'hi referiren ocasionalment: Joan Pere Fontanella, Jaume Càncer, Antoni Oliba, Andreu Bosch i Francesc Grases (750). Les *Instruccions de la vila de Perpinyà als seus síndics en cort de Montsó 1585* (Perpinyà, ADPO, 112-EDT-14) i la reelaboració que en féu micer Paulo Pla serien (ultra el *Llibre de serimònies de les Corts*) mostra d'una col·laboració de juristes a una celebració de Corts; són ací resumides en esquema (752-758). Hi ha bibliografia (758-761). — J. P. E. [19.779]

Rodolfo GALDEANO CARRETERO, *La sèrie iconogràfica dels comtes i comtes-reis de Catalunya-Aragó, del pintor Filippo Ariosto, per al Palau de la Generalitat de Catalunya. Art, pactisme i historiografia*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 7 (2004), 51-70.

Pàgines només conegudes per referència, [però el lector interessat pot trobar informació sobre el mateix tema en l'article de l'autor publicat en aquest volum, 375-409]. — J. P. E. [19.780]

Diego MAS, *Disputación metafísica sobre el ente y sus propiedades transcendentales* (1587), Parte I: *Traducción castellana*. Parte II: *Original latino*. Introducció de Jordán GALLEGU Y SALVA-

DORES. Traducció de Hug BARRERES, revisió de Santiago ORREGO (Colección de pensamiento medieval y renacentista, 47), Pamplona, Eunsas 2003.

Michel BASTIT, *De l'intérêt d'une lecture traditionnelle de Saint Thomas. L'exemple de la question de l'esse chez Diego Mas*, dins «Revue Thomiste», 104 (2004), 447-468.

Diego (= Jaume) Mas el 1587 publicava a València la *Metaphysica disputatio de ente et eius proprietatibus*, ací presentada en tant que assenyalava un camí tradicional, en res contraposat a l'exegesi de l'escola tomista del segle XVI, per a arribar al planteig primitiu dels tres problemes: si l'existència és donada per la forma i, en cas afirmatiu, amb quin tipus de causalitat; a qui correspon l'existència; i si l'existència és o no és l'acte primer i darrer (45). El nucli de l'article és dedicat a exposar cada un d'aquests tres punts. Al final, l'autor insisteix en el fet que, acceptant d'avançar pel camí de l'anàlisi fressat pels seus antecessors i lluny de l'exigència dels qui creuen que cal saltar per damunt els comentaristes predecessors i anar directament a les fonts del tomisme, Mas al final col·locava el lector no sols davant el text de sant Tomàs d'Aquino, ans encara i sobretot davant el cor del problema. — J. P. E. [19.781-19.782]

Vicente GRAULLERA SANZ, *Juristas y notarios en las Cortes valencianas del XVI*, dins «Ius Fugit.

Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 1023-1045.

Si són coneguts, assenyalava els juristes que intervingueren en alguna de les nou Corts valencianes del segle XVI, sobretot els que ho feren al servei de la capital (1027), els de la Cort del 1510 (1030), Montsó 1564 i 1585 (1031 i 1032); segueix en ordre alfabètic petita biografia de cada un dels juristes documentats (1033-1039). Quant als notaris, aquelles Corts insistiren en la necessitat d'estudis previs (1041-1045); però serien famoses les habilitacions a notaris reials de la Cort del 1604 (1044-1045). — J. P. E. [19.783]

Josep CAPDEFERRO I PLA, «*Atès los dits diputats no eran sinó procuradors...*»: relacions entre els braços i la Diputació del General durant la celebració de les Corts catalanes de 1599, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 849-870.

En els períodes de Corts coexistien els tres braços i llur derivació en la Generalitat de Catalunya, cosa que teòricament havia d'excloure qualsevol conflicte, però en realitat la tensió entre les dues institucions augmentà durant el segle XVI, tal com permet de veure la documentació de Barcelona, ACA, *Generalitat*, de la qual l'autor extreu els casos més significatius: el punt de les insaculacions per a oficis de la Generalitat, atès que «convocada la Cort, estigué suspesa la potestat dels diputats», i, per contra, seguien actuant (852-856); el de presentació dels llibres de comptes als braços (857-859); el de malversació i ostentació amb motiu de l'entrada del nou rei (860-861); i la resposta a les (algunes ja velles) queixes d'agreuats de tota mena pel desgovern dels diputats i oïdors de comptes (862-870). — J. P. E. [19.784]

Tomàs de MONTAGUT, *Pràctiques parlamentàries a Catalunya en el segle XVI i la seva formulació escrita per Lluís de Peguera*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 633-656.

«Hem de limitar l'àmbit de la nostra enquesta a les relacions procedimentals que fan possible l'abrogació, derogació, correcció o innovació del dret vigent a Catalunya, mitjançant l'organització i el funcionament dels mecanismes parlamentaris de la seva creació» (634). De darreries del segle XIII al 1714, les Corts, presidides pels principis del 'ius commune', impulsaren la col·laboració del poder reial amb els súbdits en l'elaboració de normes basi-

ques de la producció del dret (635-537), tema constantment estudiat per homes de lleis, entre els quals figura el manresà Lluís de Peguera (639-640), home de confiança reial (642), elaborador teòric de les idees bàsiques d'algunes constitucions de Catalunya en obres com *Aurea et elegans repetitio in cap. Item, ne super laudimio*, Barcelona 1577 (643), *Liber quaestionum criminalium in actu practico*, Barcelona 1585 (645), *Decisionum aurearum ex variis sacri Catbaloniae senatus conclusionibus*, Barcelona 1611, *Practica criminalis et ordinis iudiciarii civilis*, Barcelona 1603 (646), i sobretot *Pràctica, forma e stil de celebrar corts generals en Catalunya*, Barcelona 1701 (647-651), on trobem indicats els passos que ha de seguir una llei per a esdevenir Constitució de Catalunya (652-653), i en general els successius moments que entren en la celebració d'una Cort (654), on, però, evitava propugnar posicions contràries a la jurisdicció reial. — J. P. E. [19.785]

Montserrat BAJET ROYO, *Les Corts Generals de Montsó 1585: la normativa aprovada*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 871-885.

Només dues actuacions foren comunes a les Corts dels tres estats: el discurs reial, que semblava contraposar els grans temes, als quals s'havia de dedicar el rei, a la menudalla que li presentarien aquelles Corts; i la resposta cortesa de l'arquebisbe de Saragossa. En tot el restant, cada un dels estats celebrà la pròpia Cort; hi hagué temes econòmics, d'ordre públic, d'administració de justícia, de garanties notarials i de beneficència, que es repetiren en totes (874-881), i nombre de decisions de cada una (873-874); la Cort de Catalunya 1585 prengué mesures de control i ordre per a la Universitat de Lleida (883) i de bona administració de la Generalitat de Catalunya (883-885). — J. P. E. [19.786]

Josep M. BRINGUÉ I PORTELLA, Pere GIFRE I RIBAS, Gerard MARÍ I BRULL, Miquel PÉREZ LATRE, Joan PONS I ALZINA, *Els quatre processos catalans de la Cort de Montsó. Un avanç d'estudi comparatiu*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 773-795.

A diferència de les Corts medievals catalanes, de les quals existia un sol procés, el de protonotari, en les modernes hi ha procés de cada un dels braços, sotmesos en aquestes pàgines a un «avanç d'anàlisi comparatiu(!)» (774), començant per l'elecció de notaris i advocats de cada braç (774-778); si llur feina consistia en gran part en l'adaptació dels passos i documents de Corts anteriors, hi havia també les noves propostes tant d'institucions oficials com de persones privades (Apèndix I: 786-793), que s'havien de sotmetre a la decisió de cada un dels braços, començant per l'eclesiàstic; no mancà la situació crítica de la diferència entre el text proposat pels braços i el que era retornat de Madrid (783-786); l'apèndix II redueix a quadre la resposta donada pel braç eclesiàstic a cada una de les cent vuitanta-set peticions presentades a aquella Cort de Catalunya (794-795). — J. P. E. [19.787]

Joan CARRIÓ ARUMÍ, *Les Corts de Montsó de 1585 i els recursos econòmics per a la defensa del Principat de Catalunya i els comtats de Rosselló i Cerdanya*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 839-847.

„Defensa” vol dir en concret mantenir en bon estat bèl·lic els dos castells de Salses i de Perpinyà contra les incursions franceses, i el de Roses a la Costa, contra francesos i turcs; en temps de l'emperador Carles I, s'havia arribat a entesa per al donatiu amb les Corts de Catalunya; Felip II preferí el camí de les pragmàtiques reials, que pel fet de saltar-se les Corts i ésser inconstitucionals ja eren malvistes i ho foren molt més pels procediments barroers emprats pels comissionats, que arribaren a empresonar a Roses tot el consell municipal de

Girona (841-844); el rei hagué de revocar les pragmàtiques i per la seva part la Cort de Montsó 1585 li oferí un servei de 500.000 lliures, consignació que es continuà pagant fins al 1638 (846-847). — J. P. E. [19.788]

Miquel SITJAR I SERRA, *La mínima participació de la Vall de Ribes a les Corts de Montsó. Reflexió sobre les causes*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 797-801.

Consta que, segurament per causes diverses, entre les quals no devia ésser la menor la penúria econòmica, el Consell General de la Vila i Vall de Ribes no estigué representada en la Cort de Montsó 1585; però, ni que sigui per procurador, hi féu presència el cavaller Pere de Solanell, ben conegut per documentació notarial tant de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, i de Puigcerdà, AHC, com de Perpinyà, ADPO 1B-162, *Llibre de castells reials*. — J. P. E. [19.789]

Antoni SIMON I TARRÉS, *La historiografia del segle del Barroc (de Jeroni Pujades a Narcís Feliu)*, dins *Historiografia catalana*, 93-116.

Vista de forma global aquella historiografia es defineix per contrastos entre la recerca de les fonts i l'acceptació de llegendes, entre l'atracció dels orígens i l'atenció a l'actualitat, característiques que l'autor assenyalava en els historiadors que escriviren entre Pujades i Feliu, ells inclosos (97-100), segurament perquè les aportacions de llur recerca s'havien d'emmarcar en el prejudici que la narració dels fets havia de servir per a finalitats més elevades, tal com demostra el cas d'Esteve de Corbera (101-106). La raó per la qual l'innegable coneixement de les fonts no es manifestà en una història més objectiva, foren les múltiples vinculacions dels autors o amb les institucions mateixes o amb personatges representatius d'aquestes, lligams que, si en general, els obligaren a tenir en compte la 'utilitat' de llurs exposicions, de manera que la 'història' donés prestància o prestigi o glòria a la comunitat, sovint l'exposició del passat no era altra cosa que una forma de justificar decisions polítiques contemporànies (107-116). — J. P. E. [19.790]

Eulàlia MIRALLES, *Fonts i criteris de compilació en la Història General de Catalunya d'Antoni Viladamor*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 227-248.

Aquestes pàgines es limiten a «delimitar les fonts literàries emprades per Viladamor en la primera part» de la seva *Història*, excloses les diplomàtiques (227-228). Amb motiu de les Corts Generals per als estats de la Corona Catalanoaragonesa del 1564 i del 1585, Catalunya havia demanat al rei un cronista oficial de Catalunya, no obtingut atesa l'existència d'un per a tota la Corona, Jerónimo Zurita; d'ací l'existència d'alguns projectes d'*Història de Catalunya* en aquells moments. El de Viladamor partia de la xarxa bàsica oferta pels historiadors de la casa reial hispànica, Florián de Ocampo i Ambrosio de Morales, completats en el biaix eclesiàstic per Gonzalo de Illescas i en el de la Corona catalanoaragonesa, per l'esmentat Zurita (230-234). Sobre aquest esquema bàsic, l'autor enriqueix l'aportació específicament catalana amb les *Cròniques* de Pere Miquel Carbonell, Pere Anton Beuter, Francesc Tarafa i Lluís Ponç d'Icard, i menys de Joan Margarit i Pere Tomic (234-239). Per a Viladamor «sembla que la tria de bona part de les fonts catalanes es fa partint de la base de si incorporen o ignoren les tesis d'Annio [da Viterbo]» (246), tesis que Ocampo i Morales ja havien projectat als orígens generals d'Hispania (247). — J. P. E. [19.791]

Joan F. ALCINA, *Aventures d'un impressor a Tarragona: Felip Mei i Antoni Agustín*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 33-62.

En lletra a Jerónimo Zurita (desembre 1577) Antoni Agostí parlava dels primers passos del jove Felip Mei a Tarragona i de l'interès del metropolità pel seu treball tipogràfic. En aquestes pàgines, l'autor recorda detalls d'exemplars impresos per Mei a Tarragona, analitzats per ell en biblioteques diverses, que li permeten de precisar característiques del paper (fili-granes), o elements decoratius de les portades (piló de meta del Circ Màxim de Roma), tipus de lletra de les edicions gregues, i tirades de la *Bibliotheca MS Latina*, de la *Bibliotheca MS Graeca* i de les *Bibliothecae Mixtae ex Libris Editis Variarum Linguarum*. Les darreres pàgines reproduïxen tres làmines (60-62). — J. P. E. [19.792]

Alberto COGONI, *San Salvatore da Horta. La grandezza dei piccoli*. Presentazione di Antonio ROMAGNINO. Prefazione di mons. Luigi DI MAGISTRIS, Càller, Edizioni Della Torre 2002, 150 pp. amb il·lustracions.

Biografia popular d'aquell sant (1520-1567), basada en els processos de glorificació i en la vida publicada a Perpinyà el 1662; reporta estrofes d'uns *Goigs* en català, amb traducció italiana intercalada a cada vers (52). Al final són traduïts els documents oficials previus a la canonització (132-139). — J. P. E. [19.793]

Agustí M. VILÀ, *L'obra poètica de Pere Serafí*, dins «Sesmond. Butlletí del Servei de l'Arxiu Municipal de Lloret de Mar», 4 (Novembre 2004), 10-12.

El fet que en qualitat de pintor Pere Serafí treballà en el retaule de l'altar major de Lloret de Mar a mitjan segle XVI és ocasió de dedicar tres pàgines de la revista local a l'altra cara, la de poeta: recorda la trilogia coneguda: *Arte poética dirigida al rey*, en castellà, i els dos llibres de sonets, un en català i l'altre en castellà, ultra els onze poemes castellans inclosos en el llibre de madrigals de Pere Alberc Vila, potser ja presents en el llibre castellà de sonets; és transcrit el dedicat a dona Isabel Camps, el *Cant d'amors* i la *Cobla esparça en labors de Nostra Senyora*. La seva poesia és fortament inspirada en Francesco Petrarca i en Ausiàs Marc. — J. P. E. [19.794]

Josep M. GREGORI I CIFRÉ, *Joan Brudieu, notes a la seva biografia i a l'edició dels Madrigals (1585)*, dins «Revista Catalana de Musicologia», II (2004), 63-78.

L'autor resumeix la carrera musical d'En Brudieu a Catalunya, bo i valorant l'edició dels seus *Madrigals* i el caràcter espiritual de la seva música. En apèndix publica transcripció, fotografia i traducció d'un instrument de l'AHPB (11 d'abril 1585), en el qual el compositor es compromet a pagar el paper comprat per a l'edició esmentada. — J. de P. [19.795]

Antoni Lluís MOLL, *La Història General del Regne de Mallorca de Joan Binimelis: entre el patronatge municipal i l'eclesiàstic*, dins «Actes del I, II, i III Col·loqui sobre Art i Cultura a l'època del Renaixement a la Corona d'Aragó», Tortosa, Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre 2000, 317-324.

Antoni Lluís MOLL, *Les llegendes en la narració històrica: el cas de la Història de Mallorca de Joan Binimelis*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 249-259.

El primer títol només m'és conegut per referència.

Amb el segon l'autor intenta assenyalar certes llegendes incloses per Binimelis en la seva *Història...* (1593-1595), bo i indicant el context que els dona sentit: el de la història com a gènere retòric (250). Acceptades les causes segona i tercera apuntades per Gabriel Ensenyat i Pujol de la nul·la acceptació posterior de Binimelis a Mallorca [cf. ATCA, XIV (1995), 625, núm. 10.531], creu que la primera, la de les llegendes «perd força, si contextualitzem aquest

text com el que creiem que és: una narració històrica del Renaixement tardà» (251). Binimelis, en efecte, desplega clar sentit crític tant en relació a narracions bíbliques, com a llegendes d'altres terres (253-254), però aprofitava les que servien a lloança de Mallorca (255-256), perquè en *De ratione dicendi* Joan Lluís Vives exposava que les narracions històriques també havien d'ésser políticament útils, si més no perquè servissin d'exemple (257-258). — J. P. E. [19.796-19.797]

Pep VILA, *Viatge i llegenda en l'obra del suís Thomas Platter (1574-1628)*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 415-431.

El 1599, Thomas Platter, en aquell moment estudiant de medicina a Montpeller, emprengué un viatge pel Llenguadoc i Catalunya, del qual deixà un recontre, ací globalment resumit (418-420), en el qual acollí les explicacions sobre certs llocs o moments, com és ara Montserrat, on recull la llegenda de fra Garí i la troballa de la imatge; Barcelona un dimecres de cendra; i pel camí la del comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya i les vinculades a l'origen de poblacions, com Girona fundada per Geriò o Barcelona per Amílcar Barca; la primitiva divisió tripartita d'Hispania (Granada, Portugal, Tarragona), la llegenda d'Otger Cataló, origen de Catalunya (420-428); la de l'incendi dels Pirineus i la de la llacuna de Leucata (428-429); també transcriví dites populars (429-430). — J. P. E. [19.798]

Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *Les relacions artístiques entre l'escultor Isidre Espinalt i el bisbe de Tortosa Sever-Thomàs Auther*, dins «El Baluard. III Recull de Treballs», (octubre 2004), 113-126.

Els encàrrecs del bisbe Auther a l'escultor Espinalt i Serra-rica consten pel contracte del retaule de la Mare de Déu del Roser; per l'acta capitular d'agraïment pel retaule per a l'altar major de la Seu, de Tortosa, AC, *Actes capitulars*, 123, del 1698; i per l'esment en el testament del bisbe, possiblement per al retaule major del convent de Santa Clara; també consta per les dites *Actes...*, 118, que hi hagué tractes amb Espinalt, en aquell moment a Tortosa, per unes escultures per a la capella de la Cinta a la Seu tortosina (115-119). De més a més, l'autor posa la hipòtesi que representés el bisbe Auther una figura ja cent de bisbe, actualment als dipòsits del Palau Episcopal de Tortosa [però si el personatge representat porta 'tiara' (121) era papa]. — J. P. E. [19.799]

Joan Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *El bisbe Gaspar Punter, promotor de les arts a la Catedral de Tortosa*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIX (2003), 231-251.

Objectiu de l'article és analitzar amb detall la iniciativa artística en relació a la Seu de Tortosa la dècada 1590-1600; resumida la biografia (231-233), és presentada cada una de les obres a base de les informacions proporcionades per l'AC i AHCTerres de l'Ebre: capella de sant Esteve o de la Comunió (233-234); reixes del presbiteri i del cor (234-238); i les sèries de tapissos (històries de Saül i de Tobies, i la dels dotze mesos) (238-244). El text és completat amb catorze làmines. (245-251). — J. P. E. [19.800]

Josep ALANYÀ I ROIG, *El llegat testamentari del bisbe Gaspar Punter al bisbat de Tortosa*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 8 (2004), 177-208.

Tor i el mal estat en què es troba el registre de la marmessoria del bisbe esmentat en el títol, ací presentat i descrit, datat el 1600, conserva tots els rebuts de quantitats pagades pel funeral o per les deixes testamentàries, ací resumides, moltes de les quals reporten fragments dels texts; de més a més, permet de conèixer una gran quantitat de les parròquies i altres ins-

titucions contemporànies, culturals o benèfiques, del bisbat de Tortosa, amb els respectius responsables, i els comerciants que havien proporcionat productes sufragats per la ditte marmessoria. Retinguem el nom incomplet (només Joan Josep, sense cognom), de l'organista i mestre de capella catedralícia (182). Compareixen estudiants diversos fent de testimonis de pagaments. — J. P. E. [19.801]

Carlos PIZARRO CARRASCO, *Edición y mecenazgo: la publicación de historias generales en Cataluña (1599-1628)*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 21 (2001), 121-136.

La diversa possibilitat de relació entre edició i mecenatge és ací presentada en tres casos: el de Francisco Diago, *Historia de la Provincia de Aragón de la Orden de Predicadores*, Barcelona 1599, íntegrament sufragada pel mateix orde dominicà (126-129); el de Jeroni Pujades, *Crònica universal del Principat de Catalunya*, primera part, per a l'edició de la qual, després de molts passos, documentats en l'AHCB, *Consell de Cent. Registre de deliberacions*, la Ciutat de Barcelona contribuï amb cinc-centes lliures (130-133); Andreu Bosch, en canvi, no sols escriví sinó que també sufragà l'edició del seu *Sumari dels títols d'honor de Catalunya*, per a la qual l'impressor barceloní Pere Lacavalleria portà a Perpinyà eines, estris i material d'impremta d'acord amb el conveni del 28 d'abril del 1627 entre ell i l'autor, conveni conservat a Barcelona, AHPB (134-136). En els casos de patronatge, aquest sol ésser proclamat en la dedicatòria inicial de l'obra. — J. P. E. [19.802]

Xavier BARÓ I QUERALT, *Els privilegis originaris de Catalunya segons Narcís Feliu de la Peña i d'altres historiadors de l'època*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 22 (2002 [2004]), 111-132.

L'autor es pregunta de quina manera hom argumentà el segle XVII l'existència d'una sèrie de privilegis del Principat de Catalunya i cerca la resposta en Narcís Feliu de la Peña, qui, en el *Fénix de Cataluña* del 1683, subratlla la capacitat d'iniciativa dels catalans a fi que també en aquell final del segle XVII els fos oberta la possibilitat d'expansió marítima (115-117); els *Anales de Cataluña* del 1709, són una exaltació de la nació catalana pel seu cristianisme ortodox i viscut, per la seva adhesió a la monarquia recompensada amb elogis dels monarques i àdhuc dels papes, i per l'empenta demostrada en l'expulsió dels sarraïns i en l'expansió fins a l'orient de la Mediterrània (120-122). D'altres autors contemporanis (Francesc Martí Viladamor, Francesc de Montcada, Pere Gil i tots en general) subratllen trets diversos de la catolicitat ortodoxa (123-125), mentre alguns insisteixen en gestes glorioses del passat que configuraren la nació catalana, com el pacte inicial de sobirania amb el regne dels Francs, posat en pràctica amb els propis comtes-reis i fortament proclamat durant el segle XVII (126-127); l'altre punt configurador de la pròpia personalitat col·lectiva és la llengua, fins al punt que qui per conveniència d'extensió no l'usa s'ha de disculpar (128-131). — J. P. E. [19.803]

Yolanda GIL SAURA, *El lugar y la memoria: la pintura de milagros en los santuarios*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIX (2003), 275-290.

L'autora recorda la publicació de llibres dedicats a les invocacions i representacions pictòriques o escultòries en santuaris del nord del Regne de València entre el final del segle XVI i el XVIII, començant pel de Jaume Prades, *Historia de la adoración y uso de las santas imágenes y de la imagen de la Fuente de la Salud*, València 1597; Arsenio de Santiago, *Cánticos sacros evangélicos y panegíricos... que celebra la villa de San Matheo a... María Santísima de los Angeles*, València 1695; Carles Gazulla de Ursino, *Relación difusa... de las fiestas sexenales... de Morella... a María Santísima de Vallivana*, València 1739; Agustí Sales, *Historia de la aparición de san Pablo Apóstol en término de la villa de Albocàcer*, València 1752; Francesc Martorell, *Historia de*

la Santa Cinta, con qué la Soberana Reina de los Angeles honró a la catedral y ciudad de Tortosa, Tortosa 1626; Blai Verdú, *Libro de las aguas potables y milagros de la fuente de Nuestra Señora del Avellà*, Barcelona 1607; Francesc Celma, *Historia del santuario de Nuestra Señora de la Misericordia y de la Fuente de la Vellà*, València 1759, en tots els quals la representació artística seria demostració del fet antic i aquest floró de glòria en la corona local [d'acord amb les normes d'Anno da Viterbo]. Hi ha sis làmines (288-290). — J. P. E. [19.804]

J. BRAVO, *Santuarios marianos en el reino de Valencia (s. XVII)*, dins «Revista de Historia Moderna», 21 (2003), 117-140.

Títol només conegut per referència, del qual consta que es basa en un manuscrit conservat a Madrid, Biblioteca de Palacio. — J. P. E. [19.805]

Marc MAYER, Xavier ESPLUGA, Alejandra GUZMÁN, *L'epigrafia a la Corònica de Jeroni Pujades (1569-1635)*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 213-226.

L'original català de la *Corònica Universal del Principat de Catalunya*, del 1609, fou l'única font utilitzada i limitadament valorada per Emil Hübner per al *Corpus Inscriptionum Latinarum* (215-217); en procedir ara a la reelaboració del segon volum del dit *Corpus...*, els autors recorden que hi ha d'altres aportacions epigràfiques de Pujades: la versió castellana del mateix títol i els tres *Flosculi* manuscrits conservats a París, BN, *Fonds Baluze*, papers esparso, que contenen còpies d'inscripcions d'origen divers (220-221), no destinades a formar conjunt arrodonit, ans a ésser materials per a temes històrics, completades amb observacions crítiques (223-224); però les dues inscripcions que diu trobades a Castelló d'Empúries haurien resultat falses (225-226). — J. P. E. [19.806]

Ricardo GÓMEZ RIVERO, *El juicio al secretario de estado Pedro Franqueza, conde de Villalonga*, dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 401-531.

Resumida la biografia de l'igualadí Pere Franquesa [aquesta és la grafia del cognom en la signatura autògrafa de la pàg. 457] fins al 2 de gener del 1609, sabem que aquest dia ell fou sotmès a un procés de visita, realitzat seguint les normes de la Corona de Castella (409-425), l'instructor de la qual fou Fernando Carrillo (427-430); el procés es conserva a Simancas, AG, *Cámara de Castilla*, lligalls 2792, 2793 i 2796. Empresonat a Ocaña, ell mateix reconegué haver rebut estrenes, en la *Pieza de la sumaria informació de P. Franqueza* (433-434); les acusacions dels testimonis consten en la *Tercera pieza de la informació... al conde de Villalonga* (434-437) i donaren 474 càrrecs d'imputació, als quals en foren afegits deu més (437); malgrat els intents que tot l'afer s'acabés amb sentència reial directa (438-443), la causa arribà a la Junta de Visita (444-446), que examinà un per un els càrrecs esmentats i sentencià que Franquesa s'havia fet culpable de desfalcs enormes a la reial hisenda i de nombre d'abusos en les decisions administratives (447-448 i 451-456), tot i haver estat absolt de trenta-dos càrrecs i exonerat d'altres quatre (448-449). El text de la *Cédula conteniendo la sentencia pronunciada en la visita realizada por Fernando Carrillo a Pedro Franqueza, conde de Villalonga* ocupa les pàgines 459-531. — J. P. E. [19.807]

Tomás MINGUET CERVERA, *Calasanz, instrumento de Paz. Una lectura del epistolario de N. S. P. desde la Plegaria de S. Francisco*, dins «Analecta Calasanciana», 91-92 (2004), 207-302.

Óscar GARCÍA MULET, *San José de Calasanz, hijo de la Iglesia*, dins «Analecta Calasanciana», 91-92 (2004), 303-366.

Els dos títols tenen un comú denominador, el de prendre biografia i escrits de sant Josep de Calassanç, en particular les lletres trameses, per base d'un redescobriments de la seva experiència personal o d'algun seu punt particular com la fidelitat a l'Església del seu temps, a fi d'arribar a una imitació en punt d'amor a l'Església. — J. P. E. [19.808-19.809]

Pep VILA, *Dos nous manuscrits del Viatge a l'infern* d'En Pere Porter, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIV (2003), 247-250.

Després de recordar la trajectòria històrica i editorial del *Viatge* i l'estudi que recentment li dedicà Josep M. Pons i Guri [cf. ATCA, XIX (2000), 724-727], en el qual identificava els personatges de la narració, l'autor dóna notícia de dos manuscrits més de l'obra, ambdós del segle XVIII. Un és propietat dels hereus del mas Albert de Valloquera, terme de Cruïlles, parròquia de Sant Sadurní de l'Heura, l'altre es troba a l'Arxiu Municipal de Roses, procedent del mas Coll de la dita població. — J. de P. [19.810]

Pep VILA, «*Lo quiento de l'infern*», una variant folclòrica del *Viatge a l'infern* de Pere Porter, dins «Quaderns de la Selva», 15 (2003), 239-243.

El *Viatge...*, entrà en la cultura popular i s'hi mantingué durant segles, tal com demostra *Lo quiento...*, recollit a Tàrrrega el 1922 dels llavis d'una dona gran i publicat aquell mateix any en la revista «Catalana», núm. 132 (15 juliol 1922), 316-317, text ací transcrit amb pocs retocs ortogràfics (242-243). — J. P. E. [19.811]

Albert ROSSICH, *Les faules mitològiques burlesques als segles XVII-XVIII*, dins *Vestigia Fabularum*, 113-141.

Constatat el fet que durant l'època del Barroc les faules mitològiques serioses i/o burlesques tenen un cultiu en català segons la proporció d'1 a 4, l'autor assenyala que la paròdia, lluny d'ésser un símptoma de decadència, demostra que el gènere és viu i suscita l'interès del públic. Pel que fa a l'especialització catalana en el gènere burlesc, tan contrària a allò que passava en castellà, una explicació sociològica podria venir de considerar que la situació de la literatura catalana respecte de l'altra és de subordinació i, per tant, d'especialització en registres paraliteraris. Després l'autor dreça l'inventari de les vuit faules burlesques catalanes dels segles XVII i XVIII i en detalla el contingut, precisant si són originals o traduccions. Acabat, esmenta d'altres texts relacionats amb el dit gènere: *Lo desengany* de Francesc Fontanella, algunes composicions de Vicent Garcia, l'anònima *Loo a la història de Troia*, la *Comparació de Catalunya amb Troia*, etc. Discuteix les atribucions de què han estat objecte algunes d'elles i en apèndix edita la *Fàbula de Adonis* i la *Fàbula de Apol·lo i Dafne*, traduccions al català dels textos corresponents de Diego de Frías i d'Alonso de Salas Barbadillo. Ambdues obres es troben avui en un manuscrit de propietat particular, del qual es dóna una descripció reduïda als trets essencials, seguida de la ,ratio editionis'. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.812]

Pascual ORTEGA, *La repoblació de la Ribera d'Ebre (Catalunya) després de l'expulsió dels moriscos. Edició de les cartes de poblament de Benissanet (1611), Ascó (1615), Miravet (1623) i altres documents al-Iusius* (Biblioteca de Recerca, 3), Tarragona, Arola Editors 2003, 208 pp.

Posats en antecedents de les moltes conseqüències de l'expulsió, l'autor ens diu que l'aportació d'aquest llibre es limita a un punt: «...en aquest treball hem reunit els documents que es refereixen al repoblament dels tres llocs que van patir la disminució percentual de població més important: Ascó, Benissanet i Miravet» (8); en les pàgines introductòries també recorda que les noves cartes de poblament, segons reconeixement de l'orde militar de Sant Joan de Jerusalem, posseïdor de la senyoria eminent damunt les tres poblacions i llurs ter-

mes, donaven «muy grandes ventajas» a l'orde, tant en la percepció de drets senyorial com en el de l'administració comunitària i en l'exercici de la jurisdicció senyorial (15). El cos del llibre conté transcrits els documents, tant aquells en què les autoritats de l'orde delegaven per a l'elaboració i confirmació de les noves cartes, com aquells que es refereixen a cada un dels dits pobles. Són de Madrid, AHN, Órd. Milit., i de Miravet, AP. — J. P. E. [19.813

Luciano PÉREZ VILATELA, *Francisco Diago, O. P. y sus Anales (1613): ecos de Viterbo y otras mixtificaciones*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 389-413.

Els anys 1610-1611 Gaspar Escolano publicava la *Historia General de Valencia. Década primera...* Només dos anys després Francisco Diago publicava els seus *Anales del Reyno de Valencia. Tomo primero...*, contraposat a l'anterior, l'autor del qual només esmenta com a 'cierto moderno', perquè Escolano proclamava la seva desconfiança envers l'autoritat del Beroso afirmada per Annio da Viterbo (397-398), dominicà com Diago, el qual es considerava en l'obligació de defensar son confrare, contra la llista d'humanistes contraris (391 i 394); ací són resumits alguns punts que Diago contraposà a Escolano: les ciutats fundades pel primer rei d'Hispania, Tubal (400-407), els epígrafs hebreus de Sagunt (407-409), les lleis de Dénia (409-411), les inscripcions (411-412); l'autor s'adona que Diago només es refiava de les afirmacions del confrare si les podia confirmar en «documentación adicional, tenida por canónica y veraz» (413). — J. P. E. [19.814

Emilio CALLADO ESTELA, *Los dominicos valencianos y su oposición a la santidad del pare Simó*, dins «Archivo Dominicano», XXIII (2002), 307-317.

[Cf. ATCA, XXII (2003), 978, núm. 17.907, i 980, núm. 17.914]. La mort de mossèn Francesc Jeroni Simó el 1612 provocà una fractura en la societat valenciana. Els dominics, en un primer moment amb el poble i les institucions públiques, es posaren definitivament en contra amb una «demoledora campaña de descrédito en Valencia, en la corte y en la Santa Sede» (308), amb el valiment dels dos germans Aliaga, un d'ells arquebisbe de València i l'altre inquisidor general. L'ACA, *Consell d'Aragó*. lligall 688, València, ARV, *Canc.*, *Corts per Estaments*; AMV, *Lletres missives*; ACV i BU, permeten de conèixer les successives actuacions d'ambdós bàndols, on no mancaren estrofes satíriques (312). Una intervenció reial favorable als dominics encalmà la lluita, però aquests encara el 1693 eren contraris a la publicació de «un libro de dicho sacerdote Simon» (316). — J. P. E. [19.815

Emilio CALLADO ESTELA, *Parentesco y lazos de poder. Las relaciones del arzobispo de Valencia, fray Isidoro Aliaga con su hermano fray Luis Aliaga, confesor regio e inquisidor general (siglo XVII)*, dins *Espacios de poder*, I, 123-138.

[Aquestes pàgines segueixen les assenyalades dins ATCA, XXII (2003), 980, núm. 17.914 i XXIII-XXIV (2004-2005), 755, núm. 18.678 i 18.679]. L'autor hi concentra l'atenció en les relacions polítiques entre els dos germans, cada un dels quals tenia en l'altre el principal valedor, cosa que permeté a Isidoro eixir indemne de les maltempades valencianes contra ell amb motiu de la devoció a mossèn Francesc Jeroni Simó [o de la pressió popular a favor del vot de defensar la Puríssima Concepció de Maria]. El seu pontificat valencià es divideix en tres etapes: la primera, en què tots els intents d'allunyar-lo de València foren inútils davant la defensa del germà gran inquisidor, home de confiança del duc de Lerma. La caiguda d'aquest significà també la de l'inquisidor i obrí la segona etapa, la dels escrits contra l'arquebisbe i contra el nebot, Pere Anton Serra, bisbe de Lleida, en què semblava que el naufragi era imminent (130-136); però en la Cort de Monsó del 1626, Felip IV i el comte-duc d'Olivares trobaren en l'arquebisbe l'única autoritat valenciana favorable a la ,Unión de

armas', cosa que el tornà a la confiança reial i del comte-duc, augmentada amb motiu de la Guerra de Catalunya, fins al 1648 en què morí. — J. P. E. [19.816]

Andreu BELTRAN ZARAGOZÀ, *Estudi lingüístic del Llibre de la Confraria del Roser de Cincorres*, dins *XL Assemblée d'Estudiosos*, 167-200.

La Confraria del Roser es fundà a Cincorres el 1613 i aquell mateix any s'encetà el propi llibre [que cal suposar conservat a l'AP de Cincorres] (170-171), les anotacions del qual fins al 1750 (en què la llengua catalana desapareix definitivament del *Llibre*: 193) han estat objecte d'estudi de l'autor, ací resumides; foren escrites exclusivament en català fins al 1718 i després en català o en castellà, de forma intermitent (171-172). A continuació són analitzades, amb transcripció de fragments de vegades d'algunes línies, les característiques lingüístiques de les successives parts de la gramàtica: fonètica (172-178), morfologia (178-186), lèxic (186-191), amb particular atenció als castellanismes: 191-192). L'autor conclou que en el registre escrit els escriptors (170-171) empraren el català, en el qual es reflecteix l'influx de València capital (193), i són acollides les variants fonètiques locals (195). Hi ha bibliografia (199-200). — J. P. E. [19.817]

Gosos: poesia religiosa popolare della Sardegna centro-settentrionale. A cura di Raimondo TURTAS e Giancarlo ZECCHI; redazione di Salvatore TOLA (I grandi poeti in lingua sarda), Càller, Edizioni della Torre 2004, 284 pp.

En la línia de treballs d'uns quants enrerre com el de Giovanni Dore, *Gosos e ternuras: testi e musiche religiose popolari sarde secondo l'antica e ininterrotta tradizione di pregare cantando* (La cultura popolare), Nuoro, Istituto superiore regionale etnografico, vols. I-III, 1983-1986; i el d'August Bover i Font, *I goigs sardi*, dins *I catalani in Sardegna*, 1984, 105-110; aquest volum, després d'una introducció (11-39), que situa devers la primera meitat del segle XVII els primers testimonis de .goigs' a l'illa, dóna a conèixer un centenar de goigs (i texts similars), aporta documentació diversa sobre aquest gènere a Sardenya durant els segles XVII i XVIII, i revisa aplecs diversos dels dits goigs. L'actual aplec es limita a reproduir texts (no música, ni facsímils d'edicions anteriors) de la província de Sàsser, escrits en un dels dos dialectes sassarès i gal-lurès, ultra el *Cant de la Sibil-la* de l'Alguer (230-231). Els materials són organitzats en apartats diversos: oracions diàries, cicle de Nadal, cicle de Pasqua, cicle de la Mare de Déu, cicle dels sants, cicle dels novíssims, i d'altres. Al final de l'obra hi ha un glosari de mots sards difícils i dues taules alfabètiques: de noms dels autors (aproximadament la meitat són coneguts), i de primers versos. — J. P. E. [19.818]

José M. de JAIME LORÉN, *Cuatro autores apícolas valencianos entre el Renacimiento y la Ilustración*, dins «Anals (!) de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana», LXI/78 (2003), 155-182.

El primer dels quatre és Jeroni Cortès, que el 1613 publicava *Phisonomía y varios secretos de naturaleza*, on recopilant clàssics i amb intenció piadosa dedicà el capítol trentè a les lliçons que les abelles donen als humans, sobretot laboriositat i castedat (156-158); el segon és José Antonio Valcárcel, castellà immigrant a València, on els anys 1765-1767 publicà *Agricultura general*; hi dedicava sis capítols a les abelles (161-162), deutors d'autors diversos, també francesos (163), d'on són resumides explicacions sobre lèxic específic (164-176); el terç és Francesc Fornos, autor d'un informe, inèdit a València, Sociedad Económica de Amigos del País, C-24, 1, *Agricultura*, 4 (176-177); el darrer pertany al segle XIX (178). Hi ha bibliografia (179-181). — J. P. E. [19.819]

J. NOGUERA I MARTORELL, *Confirmació del mig croat de testa gran i data 1620*, dins «Acta Numismatica», 33 (2003), 167-168.

D'aquesta moneda de Felip II de Catalunya (III de Castella), se'n coneixia només un exemplar de l'emissió del 1620; ara n'ha comparegut un altre d'emissió 1621, del qual és transcrita la inscripció. — J. P. E. [19.820]

Jesús VILLANUEVA, *Els historiadors de la dècada de 1620 i el record de Barcelona com a capital imperial*, dins *Barcelona ideal i real*, 161-174.

Les dècades del pas del segle XVI al XVII representen aquell moment en què, per la força políticomilitar expansiva i la vàlua de les seves creacions culturals, Castella exerceix una forta atracció uniformadora damunt Catalunya; la publicació dels *Anales...* de Jerónimo Zurita posà damunt la taula tant la memòria històrica de l'expansió catalana per la Mediterrània com la figura dels seus autèntics herois, per exemple, la de Pere II, el Gran; Catalunya, doncs, podia aportar quelcom a la grandesa de la monarquia hispànica; foren enllestides noves còpies de la *Crònica* de Bernat Desclot, la centrada en Pere el Gran, i alguns escriptors, ben alimentats en Zurita, procuraren de fer reviuire aquella gesta: Rafael Cervera, que traduí la dita *Crònica* al castellà, dos poetes propagandistes de grandeses passades, com Vicenç de Moradell i Diego de Rocabertí, sobretot, però, Francesc de Montcada amb la seva *Espedició de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, del 1623 (165-167), i Esteve de Corbera, que en els seus *Discursos i Cataluña ilustrada*, recorda les gestes catalanes, i alhora «mostra la seva plena identificació amb la ideologia imperial hispànica del moment» (170). Els cinc esmentats pertanyen al gru-moll nobiliari barceloní, per als quals no sols no representa cap dificultat, ans, ben al contrari, és la mateixa evidència, la plena integració i col·laboració amb les institucions catalanes i amb la monarquia hispànica; aquesta, però, els marginarà i l'únic supervivent el 1640 es veurà obligat a optar: serà a favor de Felip IV de Castella (171-174). — J. P. E. [19.821]

Pablo María GARRIDO, *Strictior Observantia en las Provincias Carmelitas de España*, dins «Carmelus. Commentarii ab Instituto Carmelitano Editi», 51 (2004), 143-200.

Entre els carmelitans de l'orde primitiva els primers decennis del segle XVII sorgí el moviment d'observança més estricta de les constitucions donades per Eugeni IV; el capítol provincial de Catalunya, de Perpinyà 1618, assenyalava que hom n'encetés l'aplicació pels convents de Vic i de Girona, segons els *Acta Capitulum Provincialium Cataloniae (1567-1714)*, ara a ACA, *Monacals*; no passà del paper, malgrat la insistència de les autoritats centrals de l'orde; a Girona, ja a darreries del segle XVIII, seria implantada la ,recol·lecció' sota l'influx del magisteri de Josep Bahí, autor d'un *Directorium christià* o *Manual de meditacions*, ara a Barcelona, BC, ms. 38. La ,strictior observantia' seria introduïda al convent de Valls entorn el 1658, el 1666 al de Tàrraga (148-160: amb notícies sobre estudis: 159); en la província d'Aragó i València, aquella reforma arrelaria a Vila-real, primer, i a Onda i Oriola, després (160-176); ultra l'arxiu central de l'orde a Roma, que posseeix documentació provincial tant de *Cathalonia* com d'*Aragonia*, es conserven a València, ARV, ms. 1425, els *Acta capitulum provincialium Aragoniae, 1558-1628*, i a Madrid, AHN, còdex 427, els *Quinque libri conventus Valentini*. — J. P. E. [19.822]

Xavier LUNA-BATLLE, *Variació històrica i dialectal dins els Secrets d'Agricultura, de Miquel Agustí*, dins «Misc. Veny, 5», 37-51.

Reafirmada la importància del llibre del prior Agustí com a rebost lingüístic, i recordat el problema de les seves fonts i biografia, l'autor subratlla que l'obra tenia finalitat pràctica. El català del *Llibre...* és, en una mesura molt notable, la llengua clàssica heretada de l'època medieval. A més, l'alta freqüència de dobles i fins i tot triples solucions per a un mateix significat interessa l'estudiós de l'evolució de la llengua i el dialectòleg. Segueixen sis pàgines, en les quals l'autor assaja un estudi acurat de la variació interna, observant alguns casos de

variants fonètiques, morfològiques i lèxiques, com a projecte d'un estudi filològic complet de l'obra esmentada. — J. de P. [19.823

Cassiano DAL POZZO, *Il Diario del viaggio in Spagna del cardinale Francesco Barberini*, a cura di Alessandra ANSELMi, Madrid, Ediciones Doce Calles 2004, LXIV i 552 pp.

En aquell viatge hi ha nombre de pàgines dedicades al camí per mar desde Roses i a l'estada de dos mesos a Barcelona en el viatge d'anada el 1626 (44-55), i d'altres dedicades al retorn vers Itàlia el mateix any, amb anotacions que van de Bunyol a Cadaqués passant per València, Tarragona (amb visita a la catedral i esment de la tomba d'Antoni Agostí: 300) i Barcelona fins a Cotlliure (282-306); les observacions escrites es refereixen principalment al cerimonial de visites, a la impressió que les coses feien en Dal Pozzo i a les solemnitats religioses; és digne de lectura el resum de la visita a València, Col·legi del Patriarca (293-297). En apèndix són publicades les lletres d'aquell cardenal datades a Barcelona i una a Lleida l'abril del 1626 (441-448). — J. P. E. [19.824

Mar MASSANELL I MASSALLES, "Y assò és la veritat". *Transcripció i estudi lingüístic d'un judici penedesc del primer terç del segle XVII*, dins «Misc. Veny. 4», 23-106.

Justificada l'edició d'un text d'època moderna, on són constatables trets dialectals del català, l'autora presenta el manuscrit objecte de la seva atenció, procés judicial de la primera meitat del segle XVII, de l'AHC de Vilafranca del Penedès, els personatges i circumstàncies que hi intervenen, la datació precisa (1629) i el fet sotmès a judici. Tot seguit escomet l'estudi codicològic del document i en dona dues transcripcions: paleogràfica una i filològica l'altra, exposant les normes que les governen. Finalment estudia el document des del biaix lingüístic: grafia, fonètica, morfologia, sintaxi, lèxic. La conclusió confirma la tesi avui corrent sobre la llengua moderna: no hi ha solució de continuïtat sobre el model de llengua escrita. El registre lingüístic de Jaume Berthomeu, escrivà i notari de Vilafranca entre 1625 i 1639, obeeix a una ortografia fidel a la tradició, a una morfologia coherent, a una sintaxi planera i a un vocabulari genuí. S'hi entreveuen algunes característiques fonètiques dialectals, però la sintaxi encara no havia començat de perdre alguns recursos, que començaren de regular precisament durant el segle XVII. Hi ha bibliografia i dos annexos: d'abreviatures i de formes lingüístiques comentades. — J. de P. [19.825

Miguel Ángel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, *Els oficis de canceller i de regent la cancelleria abans de l'esclat dels Segadors*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», núm. 21 (2001), 65-88.

A base d'estudis de dret administratiu de Catalunya, dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, i de documentació inèdita sobretot de l'Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó, Reial Cambra. Reg. Officialium*, i *Canc.*, l'autor resumeix els informes previs al nomenament de canceller de Catalunya tant en la segona meitat del segle XVI (67-71) com en la primera del segle XVII (76-82), i els previs al nomenament de regent la cancelleria de les dites dues meitats (72-76 i 82-87); ultra la quantitat de notícies prosopogràfiques no sols sobre els que foren nomenats, ans també sobre els qui figuraven en les ternes, i alguna referència a les relacions entre la representació reial i la de la terra a la Catalunya d'aquells moments, assenyalam l'al·lusió dels primers anys del segle XVII a la necessitat d'editar les *Constitucions de Catalunya*, a fi que tothom sabés a què atendre's i la tensió fos menor (83). — J. P. E. [19.826

Manel GÜELL, *Lleves i demografia. Un camí inescrutable* (II), dins «Historia et Documenta», VI, núm. 7 (desembre 2003), 75-80

En unes pàgines publicades el 1995, l'autor proposava la hipòtesi que el segle XVII a Catalunya el grup d'homes aptes per a les armes realment mobilitzats representava entorn el 10% del total d'una població [cf. ATCA, XVI (1997), 613, núm. 11.868]. Ara, una lletra del 1635 del virrei duc de Cardona, al rei, permet de conèixer el nombre exacte d'efectius militars de moltes poblacions de Catalunya, cosa que, globalment considerada, confirmaria la hipòtesi de l'autor (78). La lletra del duc de Cardona, d'ACA, *Consell d'Aragó*, és transcrita en les pàgines 79-80). — J. P. E. [19.827

Gaspar SALA I BERART, *Proclamación católica a la magestad piadosa de Felipe el Grande*. Edició facsímil amb estudi introductori d'Antoni SIMON I TARRÉS i Karsten NEUMANN, Barcelona, Editorial Base, 2003.

Joan Lluís PALOS, [*Revista de Llibres*], dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 22 (2002 [2003]), 181-185.

D'entre la literatura publicada entorn el 1640 a favor o en contra de la posició fracturista de les autoritats catalanes, destaca el llibre d'En Gaspar Sala i Berart, considerat el recull oficiós de les raons que haurien justificat aquelles decisions tràgiques, que desembocaren en l'esquarterament de Catalunya.

Joan Lluís Palos considera inqüestionable que la revolta catalana del 1640 tingué la seva base ideològica o doctrina política o reflexió teòrica i que la *Proclamación católica...* hauria estat «l'obra més emblemàtica i la que més difusió va tenir, amb dotze edicions..., de la batalla ideològica de la Guerra dels Segadors» (182), destinada a respondre als fulls voladors que la tardor del 1640 prometien perdó reial als qui no continuessin la guerra contra Felip III (IV de Castella), aplegant i divulgant els arguments jurídics i els greuges fàctics que s'havien anat presentant entre 1621 i 1639 i havien estat recollits pels juristes de la Generalitat i de la Ciutat de Barcelona, amb referències i resums constants de doctrines tradicionals. També sembla veritat que «la majoria de les seves propostes mai arribaren a aplicar-se» (184), com, per exemple, el Tribunal de Contrafacions, una vella reivindicació favorable a les *Constitucions de Catalunya*, que «quan la Generalitat va tenir l'oportunitat de constituir-lo, es va fer enrebra» (105). — J. P. E. [19.828-19.829

Eva SERRA I PUIG, *La pàtria contra el rei. La correspondència de Francesc de Tamarit, diputat militar*, dins «Misc. Molas», II, 985-1006.

«Les cartes de Francesc de Tamarit, escrites des de Figueres són la base d'aquest article» (987), conservades a Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Generalitat. Correspondència rebuda*, i conegudes des de darreries del segle XIX. L'estudi actual, ultra informar de nombre d'episodis bèl·lics puntuals, en remarca alguns extrems, que coincideixen amb els problemes d'aquell moment inicial de la Guerra dels Segadors, vistos, però, des d'un punt concret d'observació, Figueres, des d'on Tamarit dirigia les operacions contra les forces d'ocupació del rei de Castella, tancades en places fortes de Rosselló: Perpinyà i Cotlliure; o de l'Empordà: castell de Roses; el primer és el de la naturalesa d'aquell conflicte que, per part de la Generalitat de Catalunya era la defensa de la legalitat i de la gent del país, sense implicacions dinàstiques ni religioses (988); segueix el gran tema de la inadequació del sometent a la defensa de la terra i sobretot a una guerra d'atac, amb la consegüent necessitat d'un exèrcit professional i estable, tot i la persistència d'unitats d'almogàvers; a partir d'ací, s'imposava la resposta a dos temes, el del recrutament i el de la financiació; els privilegiats («familiars» del Sant Ofici, nobles, eclesiàstics), però també les contínues anades i vingudes de les milícies ciutadanes feien impossible un recrutament eficaç; i la necessitat de diner comprant a tota hora exigia una pressió fiscal uniforme que assegurés les quantitats exigides per la guerra (994-1000). Tamarit hauria volgut que Catalunya s'hagués pogut defensar sola, car si es malfiava dels castellans, no ho feia menys dels francesos (1003-1006). — J. P. E. [19.830

Pere MOLAS RIBALTA, *La Duquesa de Cardona en 1640*, dins «Cuadernos de Historia Moderna», 29 (2004), 133-143.

Fonts diverses (*Dietari de Jeroni Pujades*, *Dietari de la Generalitat de Catalunya*, *Manual de novells ardots*, la *Crònica de Miquel Parets*, les *Corts generals de Pau Claris*, les *Cartas de algunos Padres de la Compañía de Jesús sobre los sucesos de la Monarquía* i la *Relación del levantamiento de Cataluña* de Ramon Rubí de Marimon, d'Oxford, Bodleian Library, Ms. Add. A. 137) permeten de refer els desplaçaments, tant geogràfics com polítics de la duquesa de Cardona (vídua des del 22 juliol 1640, en què el duc, nou virrei després de l'assassinat del comte de Santa Coloma el 7 de juny del mateix any, moria al Rosselló); considerada en un primer moment per les autoritats catalanes possible intermediària davant Felip III (IV de Castella), el camí vers Barcelona de l'exèrcit del Marquès de los Vélez la féu (amb els fills) sospitosa davant el poble d'afavorir l'invasor; el palau dels Cardona fou saquejat, els fills empresonats i ella pràcticament segrestada en el convent de les carmelites descalces de Barcelona, fins que fou canviada pels ambaixadors de la Generalitat de Catalunya detinguts a Madrid, i passà a la zona controlada per l'exèrcit reial. Morí a Saragossa el 1646. — J. P. E. [19.831]

Núria FLORENSA I SOLER, *La República Catalana de 1641: un foc d'encenalls*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XV (2004), 75-88.

Partint d'un document en dues versions de l'any 1641, al·ludit però no publicat ací, ans en altra publicació en premsa, l'autora analitza els fonaments i les motivacions de les autoritats catalanes per a proclamar la república el 16 de gener del dit any. A parer de l'autora, en aquestes raons batejava la teoria política de la revolució i la seva aplicació pràctica. La praxi, però, atesa la conjuntura política, militar i econòmica, imposà la incorporació pura i simple a França. — J. de P. [19.832]

El manual del 1641 de Joan Francesc de Torrellebrera, notari de Vic. Edició a cura de Rafael GINEBRA i MOLINS, Anna Maria de ROCAFIGUERA i GARCIA, Jordi VILANOVA i SALVANS (Acta Notariorum Cataloniae, 10), Barceona, Fundació Noguera 2001, 560 pp.

Les pàgines introductòries subratllen dos fets: la titularitat de la notaria de Vic pròpia del capítol catedralic, que retenia la propietat dels registres, conservats en sèrie contínua des del 1230; i el moment cronològic de la política catalana (en la qual es trobà implicat el nostre notari: 18), ben reflectit en alguns dels documents ací publicats (9-19). El cos del volum consisteix en la regestació i transcripció completa de tres-cents noranta-dos actes notariais, que van del 31 de desembre del 1640 al 24 de desembre de l'any sobre (23-528), on el primer document és la constitució d'un síndic del poble de Gurb per a establir un censal «pro solvendis et satisfaciendis salariis et missionibus militibus euntibus ad succurrendum praesentem Cathaloniae Principatum qui de praesenti magnis oppressionibus opprimetur (! opprimitur) ratione invasione (! invasionis) in dicto Principatu facte per milites serenissimi nostri Hispaniarum Regis, cuiquidem invansione (! invasioni) (cum propriam defendere patriam unicuique liceat), magna cum diligentia oportuit occurrere...» (25); en aquella ocasió, el comprador del censal fou el Capítol de la Seu de Vic (i al cap de poc tenim notícies del camí de la Companyia de Vic vers Barcelona: 36-37, nùms. 11 i 12); encara trobem d'altres informacions bèl·liques com la presència d'un soldat de cavalleria (373), la compra de cent-noranta tres piques per a la Generalitat de Catalunya al preu d'una lliure cada una: 331), o la compra «de un pedrenyal de tres palms de roda ferrat y encepant a tres vergueras» (237), que costà onze lliures; hi ha encara un altre cas, en què el representant de la Generalitat restitueix «duas xispas curtas, quas havia[u] llevadas y presas Joanni Gallissà, filio meo, quant prenguéreu aquell» (507). Pel doc. nùm. 5 consta l'existència d'un llibre escrit en pergami: *Llibre de la fundació d'aquest monestir nomenat santa Clara de Vich* (30) i en el nùm. 130 trobem un ,llevador', que sembla ésser un extret de comptes (172). No cal dir que les actes notariais

d'aquest volum fan fe d'aquells moments en els quals hom va a cal notari, com les compraves, establiments, lloguers, herències i d'altres per l'estil, però cal dir que en aquest volum hi ha un tipus de document potser predominant, les constitucions de procurador; i també se'n presenten d'exceptuals, que s'ho val de recordar: una liquidació d'herència, que inclou inventari de béns, entre els quals figurava «un plech de paper de stampa» i «una sort de llibres», no especificats i «moltes actas de pergamí de diversos particulars» (144-145), i el resultat de l'encant (140-143); tres 'familiars' de la Santa Inquisició, de Torelló i de Sant Hipòlit de Voltregà (263); una avinença, tota ella en llengua catalana, per «lo criar de llet i de altres aliments» un infant (382-383). Hi ha, però, dos casos que, per raons diverses, cal subratllar: el primer es refereix a l'antic priorat augustiní de Manlleu, suprimit a darreries del segle XVI amb els altres de Catalunya, els béns i rendes del qual passaren a institucions eclesiàstiques actives en la reforma tridentina; el de Manlleu passà a la Schola Christi de Tremp, vinculada al convent de dominics, que exerciren llurs drets senyorials a través de Sant Domènec de Vic, i en concret a través del P. Pere Màrtir Feliu; no sols és notable la quantitat d'actes notarials relacionats amb l'administració d'aquells béns (pp. 145, 165, 176, 198, 202, 205-214, 238, 242, 249, 273, 276, 278, 287, 305-306, 310, 319, 321, 344, 358, 455, 492, 501-506, 513), ans sobretot el detall que, en establir peces de terra de la coromina canònica, hom feia constar que calia assegurar el nou carrer que en naixia, i seria anomenat Carrer del Prior (206), i deuria influir en la configuració urbana de Manlleu (encara ara?). L'altre és el de Joan Verdaguer, pagès d'Avinyó, que comprà dos masos a Oristà (Santa Eulàlia i Cassinet), li calgué netejar-los de deixes, deutes i censals i, doncs, tornar a cal notari massa vegades (pp. 183, 189, 196, 349-358, 361-365, 380, 463), cosa que permet de conèixer el ròssec que el 1641 seguia la compra d'una (o dues) propietats. En el pla de la llengua, 'tir' és emprat dues vegades, ambdues com a indicació de longitud (176 i 205); la frase «(ordi) llevat de era, una mesura rasa y altre cormollida» (292) dona mostra real d'ús d'un verb que el DCVB només coneix per un diccionari; assenyalem encara la riquesa de topònims inferiors al nom dels pobles. Al final del volum tenim taula única d'antropònims i de topònims [19.833

Enric QUEROL COLL, *Escrips polítics i propaganda a la Guerra dels Segadors: Vicent de Miravall i Alexandre de Ros*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 6 (2002), 197-235.

Tot i que la Guerra dels Segadors comportà un descens cultural, també es manifestà en l'edició d'obres de naturalesa doctrinal a favor d'una de les dues parts i en la publicació de fulletons tant informatius com propagandístics. En un primer moment, els texts defensors del govern de Catalunya o silenci en Tortosa, a l'espera de fets significatius (*La proclamación católica...* de Gaspar Sala), o, ja decidida a favor de Felip IV de Castella, li etziben tota mena de penjaments (*Noticia Universal de Cataluña*, de Francesc Martí Viladamor i el mateix Sala, *Epítome de los principios y progresos de la guerra de Cataluña...* o Josep Sarroca, *Política del conde d'Olivares...*), i acusen l'oligarquia ciutadana d'haver-se venut al comte d'Olivares (201-206). La resposta a favor de la política d'aquest comença amb Juan Adam de la Parra, autor de la *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa...*, prossegueix amb Vicent de Miravall, *Tortosa, ciudad fidelísima y ejemplar* (207-218), i després d'alguns texts menors (219, nota 13), fa cim amb *Cataluña desengañada...*, etc.; prescindint de les batusses dialèctiques, les posicions contraposades sostenien també dues tesis inconciliables: les autoritats del Principat consideraven que el rei sol no podia saltar per damunt les *Constitucions de Catalunya*, ans qualsevol decisió contrària a aquestes havia d'ésser presa per rei i Corts conjuntament; la tesi del poder era que en cas de necessitat, el rei podia decidir sol contra *Constitucions...* El desenllaç de la guerra era totalment favorable a la segona tesi, però la línia política dels Àustria i la intervenció decidida dels qui s'havien posat a favor de Felip IV decantà el desenllaç a una 'tercera via', que no solucionava el problema de fons, car tot depenia de la bondat paternal del rei

envers Catalunya; de fet, els canvis més visibles consistiren en què només foren insaculats tant per al Consell de Cent com per a la Generalitat de Catalunya aspirants clarament afectes a la monarquia (219-229). Hi ha reproducció de quatre portades o pàgines (230-233) i bibliografia (234-235). — J. P. E. [19.834]

Josep CAPDEFERRO, *La Diputació del General al segle XVII*, dins «Nadala», 38 (2004 = *L'autogovern a Catalunya*), 50-55.

Visió sintètica d'un camí secular, on són clars tres passos: 1601-1640 d'augment de tensions entre un poder i administració reials, creguda superior a les *Constitucions de Catalunya* i permetent-se tota mena d'abusos, i la Generalitat i Ciutat de Barcelona, parapetades en les dites *Constitucions*, convertides en el centre de tota una teoria política, la del pactisme, tensió que explotà en el Corpus de Sang, amb mort el virrei, comte de Santa Coloma. La guerra dels anys 1641- 1659, que desembocà en la *Pau dels Pirineus* i la desmembració de Catalunya. I les quatre dècades finals, en què Generalitat i Ciutat només foren regides per afectes al rei. — J. P. E. [19.835]

Núria SALES, *Tractat dels Pirineus, el Tractat dels Pirineus?*, dins «Misc. Giralt», 830-839.

En la historiografia dels darrers segles, el *Tractat dels Pirineus* concentra la seva importància en haver dibuixat, passant per les carenes dels Pirineus, la frontera entre els estats espanyol i francès; però la majoria dels seus més de cent-vint articles s'ocupa d'altres punts de fricció entre les monarquies catòlica i cristianíssima, com les senyories italianes o els Països-Baixos, l'Artois, Lorena, Alsàcia o el Franc Comtat, mentre els pirinencs no passen d'onze, comptats els set que acorden sobre Catalunya (832-833), i que no dibuixen pas cap línia fronterera pels cimals (casos de la Val d'Aran, d'Àneu, Vallferrera o Andorra i, no cal dir, la Cerdanya. Es pot dir, dels Pirineus' perquè els delegats celebraren llurs reunions a l'illa dins el Bidassoa en zona pirenaica, durant les quals mancà tota serietat a l'hora de trobar arguments a favor de cada un dels dos estats, com reconegué el mateix Pèire de Marca; d'altra banda, si hom volia una frontera pels Pirineus, aquesta hauria pogut passar per les Corberes, que era la frontera secular (839) [i per a mofa dels rossellonesos, seguiria essent-ho després del 1659]. — J. P. E. [19.836]

Ricard LOBO, *Catalunya partida en dues: l'estúpida frontera d'origen francocastellà*, dins «Revista de Catalunya», núm. 180 (gener 2003), 66-73.

L'autor defensa i aporta fragments textuais a favor de la seva posició, segons la qual en la documentació diplomàtica anterior al *Tractat dels Pirineus*, la part francesa propugnà i la castellana acceptà que els 'Monts Pirineus' sempre havien separat «les Gaules d'avec les Espagnes» (71), cosa que, ni que fos per la seva imprecisió, permeté interpretacions com la maximalista francesa que pretenia apoderar-se de tot el territori fins a la Seu d'Urgell i Oliana, situant la frontera al Cadí. — J. P. E. [19.837]

Margalida BERNAT I ROCA, Jaume SERRA I BARCELÓ, *Els 'novatores' de Montision i la reforma del Sistema Mètric Mallorquí*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 59 (2003), 109-132.

El repartiment de terra posterior a la conquesta de Mallorca i la posterior a la de València fou fet aplicant mesures diverses, senyal de la poca consistència d'aquestes, cosa que resultà palesa amb motiu de la construcció de la murada renaixentista de Ciutat el 1577, en què les autoritats arribaren a coincidir en una sola mida de longitud (110-111). Alhora els jesuïtes de Montision paraven atenció als avenços de les ciències i en particular el p. Matias Borrassà

a les matemàtiques, que el 1594 acabava l'*Epitome Scientiarum Mathematicarum*, que despertà «inquietuds superiors, que donarien el seu fruit una generació després» (113). Montision fou nucli irradiant damunt l'illa, impulsà «el denominat canvi de paradigma» (115) i les noves aportacions es manifestaren en particular en medicina, química (*Tractat del salitre*) i astronomia (116-119); Vicenç Mut fou la figura principal, entorn la qual es reuní un grup de «novatores»; Josep Saragossà fou deixeble seu [cf. notícia bibliogràfica següent] (120-122); els primers decennis del segle XVII, Mallorca emprengué una política d'aplicació honesta de pesos i mesures, amb formulacions oficials com els *Capítols de la bolla del redreç...*, del 1625, que encara repercutiren en les *Ordinacions i sumari de privilegis, consuetuds i bons usos...* del 1663, i en els *Capítols per lo exercici de la jurisdicció del magnífich mostassaf...*, del 1678, encara reimpressos el 1796 (129) sense, però, establir bases teòriques diverses de les medievals, d'on havien sorgit. — J. P. E. [19.838]

Eduard RECASENS GALLART, *Càlcul d'arrels d'equacions polinòmiques a l'Arithmetica Universal de J. Saragossà*, dins VII *Trobada Ciència Tècnica*, 167-172.

El jesuïta Josep Saragossà [cf. notícia bibliogràfica anterior] publicava a València el 1669 *Arithmetica universal, que comprende el arte menor y mayor, algebra vulgar y especiosa*, llibre que, comparat amb els contemporanis i àdhuc amb algun de posterior, presentava una part nova, el *Libro II, De las raíces*, que «treballa el càlcul d'arrels numèriques basant-se en l'expressió algebraica del desenvolupament d'una potència d'un binomi i amplia l'algorisme al càlcul d'arrels d'equacions polinòmiques» (168) i en dóna i explica un exemple «en el cas més senzill d'una arrel quadrada, per exemple la del nombre 5480281» (169). Hi ha reproducció de dues pàgines del llibre (171-172). — J. P. E. [19.839]

Narcís de PUIG DE TRAVER, *Els efectes de les guerres de la segona meitat del segle XVII sobre la moneda catalana a partir de la documentació de la catedral de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 539-545.

La inflació provocada per la Guerra dels Segadors obligà les institucions catalanes a batre «sisens» (= 6 diners); al final de la Guerra llur valor era de 1'1/2d.) i encara foren convertits en ardots de llei baixa (= 1d.), tal com informen el *Llibre de comptes de diferents administracions i els Comptes de Pabordria 1661-1700*, de l'ACG, on a voltes es fa constar que certs arrendaments es cobraven en moneda de plata, o almenys que els comptes es feien en moneda de plata indiferentment de com es cobressin; també donen informació d'altres administracions de la Seu: *Ferial*, *Vestuari*, etc. En realitat, a mitjan s. XVII els comptes s'expressen en moneda de «sisens» i quan passen a «ardits» perden la meitat del valor nominal. Des del 1654, hom compta en moneda de plata, i des del 1661-1662 (o més tard, segons cada pabordia), el valor de la plata es converteix en ardots i el valor nominal es multiplica per 1'5. L'interès de la troballa rau en la seva possible aplicació, aclaridora si és el cas, als comptes d'altres administracions. — J. de P. [19.840]

Miquel BATLLORI, *Barcelona i Catalunya a l'obra de Gracián*, dins «Revista de Catalunya», núm. 180 (gener 2003), 58-65.

Baltasar Gracián parla per sinècdoc (part pel tot, Barcelona per Catalunya) en la primera part de *El Criticón*, en curt paràgraf ací transcrit (60), en el qual encoloma a la ciutat el bandolerisme d'indrets muntanyencs de Catalunya. En escriure sobre Ferran el Catòlic, n'exalta la seva actuació multinacional hispànica, però silencia l'intent de desvincular-ne la Corona catalanoaragonesa mitjançant el casament amb Germana de Foix (61-63); l'actuació contemporània del comte-duc d'Olivares i de Felip IV de Castella és per ell estigmatitzada perquè desfà l'obra de *El político don Fernando* (63-65). [Els estudis de Miquel Batllori sobre

Gracián són aplegats en el volum VII de la seva «Obra completa», sota el títol *Baltasar Gracián i el barroc*, València, Tres i Quatre 1996, XII i 618 pp.]. — J. P. E. [19.841

J. C. VILLALONGA TERRASSA, «*Vol saber un poch qui té poch que fer...*». *Unes curioses pràctiques d'aritmètica d'Antoni Fontirroig (s. XVII)*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalana», XLVIII (2004), 53-66.

L'autor dona notícia del manuscrit 114 de la Biblioteca Pública de Palma de Mallorca, que conté unes pràctiques d'aritmètica escrites en català pel dominicà Antoni Fontirroig (1581-1670), autor d'altres obres en llatí i castellà; selecciona i edita sis d'aquestes pràctiques i n'estudia la llengua que és col·loquial i alhora acostada a les formes de la tradició literària. — J. de P. [19.842

Xavier TORRES, *Els llibres de família de pagès. Memòries de pagès. Memòries de mas (segles XVI-XVIII)*, Girona, CCG 2000, 134 pp.

Fèlix DOMÈNECH, *Treballs i desdixas que àn succeït en lo Principat de Catalunya i en particular a nostre bisbat de Girona (1674-1700)*. Edició crítica i estudi introductori de Pere GIFRÉ i Xavier TORRES. Girona, CCG 2001, 103 pp.

L'autor del primer títol té aplegats més de quaranta llibres o llibretes familiars i memòries d'amos de pagès o de masovers, on els autors anotaven dades que els interessaven personalment, com els naixements i les defuncions de familiars, o quantitat i qualitat de les anyades o que els cridaven l'atenció, com aiguats o riuades o fenòmens atmosfèrics, i fins i tot esdeveniments que condicionaven la vida col·lectiva, com passes o guerres; i és evident la importància filològica de les dites pàgines, escrites amb la llengua més ran de terra, i per això viva, acolorida i rica.

L'autor dels *Treballs i desdixas...* era amo agrícola de Sant Feliu de Guíxols, i possiblement escrivia més per informació del o dels hereus que per ajudar la pròpia memòria, i així enriqueix les seves anotacions amb notícies o extrets de documentació convenient per a la possible defensa del patrimoni familiar, o amb observacions que podien posar en guàrdia el o els successors. — J. P. E. [19.843-19.844

Lluís J. GUIA MARÍN, *El Regne de València. Pràctica i estil parlamentaris (Ll. Matheu i Sanç*.

Tratado de la celebración de Cortes generales del Reino de Valencia), dins «Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 10-11 (2001-2002 [2003]), 889-933.

L'obra de Matheu i Sanç fou publicada el 1677; superava el *Speculum principum* de Pere Belluga, pel seu caràcter monogràfic delimitat per les Corts; les monografies posteriors eren esbiaixades perquè presentaven la cort de València en funció de les necessitats polítiques del moment, amb la vista posada en les Corts de Cadis, fins que des del 1960 es multiplicaren els treballs d'edició, on destaquen la dels *Furs de València* d'Arcadi Garcia i Germà Colón i *Les Corts valencianes* de Sílvia Romeu (889-900); resumida la biografia de Llorenç Matheu i Sanç (1618-1680: 901-907), arriba la secció dedicada a cada una de les Corts valencianes, des de Ferran II Trastámara a Felip III (IV de Castella) el 1645, i als afers principals suscitats, que Matheu coneix i en cada un dels quals es posa a favor de la decisió reial (908-919). El darrer apartat, sobre *Les Corts en l'obra de Matheu* (919-933), recorda les «novetats» amb què havien de comptar les Corts valencianes del segle XVII, ultra els nous problemes (absentisme reial, existència de virrei i de l'Audiència, d'una banda, i juntes d'estaments i de contrafurs, de l'altra). Les darreres pàgines, seguint els successius moments d'una Cort, resumeixen la interpretació que Matheu en dona, també de forma comparativa amb les Corts d'Aragó i de Catalunya (922, 925), on és constant la interpretació favorable al rei, ni que sigui silenciant

«la política de força duta a terme per Felip IV en 1626» (929), o insistint en què «la fuerza de la ley nace de la autoridad real» (931). — J. P. E. [19.845]

J. MAS, *Un grupo de alumbrados en el sur valenciano durante el siglo XVII (Novelda y Alicante, 1679-1682)*, dins «Revista de Historia Moderna», 21 (2003), 411-430.
Títol només conegut per referència. — J. P. E. [19.846]

Dolors CONDOM, *Algunes consideracions entorn del llibre Verdad triunfante... de J. G. Roig i Jalpí*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i llegenda al Renaixement*), 201-212.

Autor d'històries escrites seguint els preceptes d'Annio da Viterbo, Joan Gaspar Roig i Jalpí publicà el 1678 el *Resumen historial de las Grandezas y Antigüedades de la ciudad de Gerona...*, i aixecà tal polseguera que li calgué defensar-se'n amb la *Verdad triunfante. Discurso histórico-apologético...*, del 1680. El principal crític del *Resumen...* havia estat el jesuïta Onofre Relles amb la seva *Historia apologética de la vida y martirio de san Narciso...*, del 1679. Roig, amb constant protesta d'atendre's només a la veritat, discuteix afirmacions de Relles, una de les quals és la relativa al primitiu emplaçament de la catedral de Girona, discutida entre el lloc actual i l'església de Sant Feliu (204-209). Amb la *Verdad triunfante...* Roig completava tota una peregrinació historiogràfica, en la qual «havia passat per la fase de la fe en els falsos cronicons, la de la participació en llur falsificació, la de la vacil·lació i el precaucionisme i finalment, la de l'abandonament i la desfeta» (Coll i Alentorn: 210). Al final de la resposta, acollia un plegat de notícies esparses procedents de Gaspar Sala i Berart (210-211). — J. P. E. [19.847]

Historia del Colegio de nuestro Padre san Ignacio de Loyola de la Compañía de Jesús fundado en la villa de Pollensa del reyno de Mallorca a 19 de junio anno 1688. Introducció, transcripció i notes por Miguel FERRER FLÓREZ, annex de 50 pàgines al final del «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 59 (2003).

Sumada a la *Historia del colegio de N. S. De Monte y Sion de la Compañía de Jesús de la Ciudad de Mallorca*, la indicada en el títol són les dues fonts principals per al coneixement de la història de la Companyia de Jesús a Mallorca; la de Pollensa es conserva a Palma de Mallorca, ARM, ms. 23, i és també font per a la informació sobre nombre d'aspectes de la vida oficial d'aquella vila els vuitanta anys entre la fundació del Col·legi i l'expulsió dels jesuïtes. Els deu capítols del primer llibre exposen de forma detallada i amb transcripció de molts dels documents oficials, primer les bases econòmiques i les decisions inicials de fundació del dit col·legi (11-20), la contraposició encapçalada per la comunitat de dominics (convent del Roser) de Pollensa, als quals s'associà bona part de la comunitat de beneficiats i preveres de la mateixa vila, que arribà a plet (21-46), fins que els generals dels dos ordes es trobaren a Roma, decretaren la pau i que passés avant la fundació del col·legi de Pollensa (46-50). — J. P. E. [19.848]

Tayra Mª Carmen LANUZA NAVARRO, *Los pronósticos astrológicos de fray Leonardo Ferrer y las esperanzas de sucesión de Carlos II en torno a 1690*, dins VII *Trobada Ciència i Tècnica*, 173-179.

En començar el darrer decenni del segle XVII el desig popular que arribés successor natural de Carles II féu néixer tota mena d'especulacions i pronòstics; l'augustí fra Leonard Ferrer, ultra d'altra bibliografia (174-175), en publicà un cada any entre el 1680 i el 1695; es basava en «la teoria de las grandes conjunciones, las creencias en los cometas, los horóscopos de momentos concretos y la teoría de los planetas como regentes de los años» (176); aquesta darrera fou aplicada al *Iuizio filosófico, astronómico y congetural del feliz... arribo... de la Reyna N. S. Doña Mariana de Neoburg y Baviera...*, del 1690, on, establertes les anàlisis pertinents, «con-

cluye que serán nada menos que quince los hijos que tendrá el Rey de la Reyna» (177). Hi ha bibliografia (179). — J. P. E. [19.849]

Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *Possible troballa de fragments del sepulcre de fra Sever-Tomàs Auther, bisbe de Tortosa*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXX (2004), 97-112.

Entre els fragments hi ha la possible estàtua jacent d'un bisbe, que, atesos d'una banda els canvis de lloc deguts a la Guerra de Successió, a la Desamortització i a la Guerra Civil del 1936-1939, i de l'altra el testament d'aquell jerarca, ací transcrit de Tortosa, AHCTerres de l'Ebre, *Protocols notariais* (107-110) i d'altres dades, l'autor considera que podria correspondre a aquell bisbe tortosí dels anys 1685-1700. — J. P. E. [19.850]

Fernando ANDRÉS ROBRES, *Textos publicados en torno a Montesa en los siglos XVI, XVII y XVIII y edición de manuscritos: Historiografía clásica y fuentes impresas de la Orden Militar valenciana*, dins *Órdenes Militares*, 1289-1314.

El primer (i bàsic) text és el del valencià Hipòlit Samper i Gordejuela, *Montesa Ilustrada...*, del 1669, alhora «una crònica i un ampli tractado acerca de la naturaleza, el patrimonio y la organización del instituto» (1290), amb el qual ell i l'orde pretenien ésser considerats a l'altura dels altres ordes militars hispànics, responen així al llibre de l'aragonès Miguel R. Zapater, *Cister militante...*, del 1662, i al del també valencià Rafael Trobado i Figuerola, *Alegación en defensa de la Orden Cisterciense...*, del 1660, que subtratllava la submissió de Montesa a Santes Creus a l'hora d'eleger Mestre General; el de Josep Villarroya, *Real Maestrazgo de Montesa...*, del 1787, era destinat a posar ordre en les bases econòmiques de l'orde. El 1573, conseqüència d'una visita canònica, s'havien publicat les *Difniciones de la Sagrada Religión y Cavallería de Sancta María de Montesa y Sancti Jorge...*; el 1596 seguia, la *Pragmática y asiento entre las jurisdicciones de Su magestad como Rey y como Gran Maestre de... Nuestra Señora de Montesa y San Jorge de Alfama*; dos anys abans, Cristóbal Juan Monterde y Real publicava el *Responsum de jurisdictione Ordinis Montesiaie*, que s'ha de completar amb una sèrie de sentències sobre situacions concretes de les poblacions del senyoriu de Montesa (1298-1302). Segueixen dues seccions, que recullen respectivament els impresos de defensa de les prerrogatives de l'orde davant altres institucions eclesiàstiques (1303-1307) i els de temàtica variada (1308-1310); el penúltim apartat informa de la presència del tema 'Montesa' en obres d'abast més general, publicades els segles XVI-XVIII (1310-1311), i el darrer, de l'edició de fonts montesianes en publicacions dels segles XIX i XX (1312-1314). — J. P. E. [19.851]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents sobre retaules catalans del segle XVII*, dins «Palestra Universitària», 17 (2004), 59-100.

L'AHC de Cervera, *Fons notarial. Cervera* (en general), ha proporcionat vint-i-quatre documents, datats entre el 1604 i el 1700, molts dels quals són contractes per a la construcció de retaules, que permeten de conèixer amb detall allò que aquells representaven, i la forma com hom preveia de pagar-los (73-100). Els dits retaules eren per a les esglésies de Biosca, Calaf, la Cardosa, Cervera, la Curullada, Granyena, Guspí, Linyola, Menàrguens, Miralcamp, Montpalau, les Oluges, Prades de la Molsosa, Sant Guim de la Rabassa, Sant Julià de Lòria (Andorra), Sant Pere dels Arquells, Talteüll, i Vergós Garrejat (60-72). Hi ha llista d'artesans i artistes esmentats (72-73). — J. P. E. [19.852]

Enric PRAT, Pep VILA, *Tres nadales dialogades dels segles XVII i XVIII*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 513-537.

Els autors reediten i comenten el text de dues nades anònimes del segle XVII, provinents de l'arxiu musical de l'ACG, ja publicades per Francesc Civil. La primera, *In festo Nativitatis Domini*, fou composta per Joan Verdalet (1632-1691), la segona per Francesc Soler (1613-1688). Editen també el *Noël en diàlogo dels àngels y dels pastors sobre lo aire* Bannissons les alarmes, de la BM de Perpinyà, ms. 124, ff. 254-255, nadala rossellonesa del segle XVIII, en català. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.853]

Pep VILA, *El dramaturg Sixt Veray, canonge de la catedral de Girona, en el context de la representació de la Passió a Celrà (1703)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 733-767.

Sixt Veray i Clar (1665-1735), canonge de Girona, va arranjar o copiar una *Passió*, el manuscrit de la qual es conserva a Girona, AHM. L'autor l'estudia, en descriu detalladament el contingut, el posa en relació amb d'altres texts passionístics moderns i n'edita un fragment, *La Presa*; repassa la normativa diocesana sobre representacions de la Passió, més aviat restrictiva, abans d'entrar en l'estudi dels problemes sorgits a Celrà el 1703, arran d'una d'aquestes representacions, que originà un procés eclesiàstic, conservat a l'ADG, del qual l'autor reproduceix substancialment declaracions de testimonis. L'apèndix inclou registres de documentació referent a Sixt Veray, un edicte del bisbe Miquel de Pontich, excomunicant el 20 III 1960 els de Lledó, que havien representat *La Presa*, i el plec de descàrrec dels jurats del poble. Hi ha il·lustracions i arbres genealògics. — J. de P. [19.854]

Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, *Felipe V y Cataluña: balance de un reinado*, dins *Felipe V internacional*, 91-118.

El balanç es basa en quatre punts: el primer s'encara amb la duplicitat de Felip V envers Catalunya: clarament positiva els primers anys i en concret en les seves Corts del 1701-1702, favorables a les expectatives catalanes, que ja alçaren sospites en alguns cortesans; i absolutament negativa des que els aliats porten la guerra, Jordi de Darmstadt s'assegura la fidelitat dels catalans i l'arxiduc Carles d'Àustria governa els regnes de la Corona catalanoaragonesa: la reacció extremada de Felip V, contra el consell de molts homes de confiança, també el del seu avi Lluís XIV de França, ja havia estat presa abans de la seva victòria a Almansa i de l'abolició dels *Furs de València* (94-95): «...para el rey de España la sumisión de los catalanes era una cuestión de amor propio y de rivalidad con el rey de Francia», diu la correspondència diplomàtica de París, Ministère d'Affaires Étrangères, *Correspondance politique. Espagne*; i no hi hagué manera de fer-li entendre que mantenir les *Constitucions de Catalunya* era una forma d'assegurar-se l'afecció dels súbdits (92-95). El segon punt és el de la repressió i la política de 'terra cremada' de l'exèrcit felipista a Catalunya: la sospita universal descrita per Francesc de Castellví (98) no donava pau. Tercer punt, la modernitat introduïda per la *Nova Planta*: un sistema impositiu (900.000 pesos de cadastre; 300.000 de manutenció de l'exèrcit; 100.000 de dret de bolla; i 700.000 de rendes diverses el 1724), no essent igualitari no és modern, sobretot si es troba en un marc en què l'exèrcit s'endu les dues terceres parts del pressupost, les prerrogatives estatals es privatitzen i els càrrecs públics són posats a subhasta (100-106). Quart punt, l'austriacisme de Catalunya: era l'únic camí de defensar la pròpia Constitució i la pròpia dignitat d'entrar 'aeque principaliter' en la monarquia (107-111). Punt cinquè: l'empenta econòmica de Catalunya posterior a la *Nova Planta* era resultat de causes anteriors al 1700, com l'especialització productiva, els intercanvis comercials i la creació d'un sistema de ciutats (112-116). — J. P. E. [19.855]

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Cataluña, 1713: asediados por Felipe V, abandonados por el archiduque*, dins *Felipe V internacional*, 211-233.

La documentació de l'Arxiu Reial, (ACA), *Generalitat. Dietaris, Generalitat. Deliberacions*; de l'AHCB, *Sec. Graf.*; BC, *Manuscrits i Fulletons Bonsoms*; Madrid, AHN, *Estado*; les *Narraciones históricas...*, de Francesc de Castellví, i el *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, permeten a l'autor d'omplir, amb constant transcripció de fragments textuais, buits relatius a les decisions dels dos contendents (aliats o borbònics) per acabar la guerra a Catalunya després que l'arxiduc Carles, esdevingut emperador d'Àustria, havia marxat de Catalunya i al cap d'una temporada també la seva esposa, Elisabeth Christine von Brunswick, substituïda pel comte Guido von Starhemberg com a virrei i capità general del Principat, que enganyà les autoritats catalanes assegurant-los, àdhuc per escrit, que ni el 'Tractat d'Utrecht' ni el 'Conveni de l'Hospitalet' no deixaven Catalunya sense la protecció de les potències aliades, quan estava elaborant amb els borbònics el pla d'evacuació vergonyant del seu exèrcit de tot el territori català, durant la qual hagué d'ésser protegit de l'ira popular. — J. P. E. [19.856

Pedro MORENO MEYERHOFF, *Los grandes de España creados por el archiduque en la Corona de Aragón*, dins *Felipe V internacional*, 363-403.

L'autor s'ha proposat d'aplegar en fons diversos (Barcelona, Arxiu Reial, (ACA), *Audiència, Consell d'Aragó, Diversos*; Madrid, RAcademia Historia, *Colección Salazar*; AHN, *Estado, Consejos, Consejos suprimidos, Órdenes militares. Sant Joan de Jerusalem, Calatrava*; els comptats «datos exclusivamente biográficos» dels afectats per la concessió del dit títol, alguns dels quals recauen en el nostre camp: Joan Antoni de Boixadors Pacs Rocabertí i Pinós, V comte de Savallà (370-373); Antoni Francesc Coloma i Pujades, V comte d'Elda (373-375); Joan de Lanuza Montbui Vilarig i d'Oms, IV comte de Plasència (375-378); Francesc Xavier de Blanes Centelles i Desbac Descatllar, VI comte del Castell de Centelles (381-382); Josep Galceran de Pinós i Rocabertí, I marquès de Santa Maria de Barberà (383-384; arbre genalògic: 402); Josep Folc de Cardona i d'Erill, I comte de Cardona (València) (385-387); Antoni d'Erill i Orcau (387-389); Felip de Ferran i de Sacirera, I comte de Ferran (303-304); Francesc de Berardo i de Sant Just, I marquès de Montnegre (394-396); Joan Basili de Castellví i Coloma, III marquès de Villatorcas (396-397); i Josep Ceverio i Cardona, II comte de Villafranca (398-400). — J. P. E. [19.857

Miguel Ángel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, María Ángeles PÉREZ SAMPER, *Familias catalanas en las instituciones de la España Moderna*, dins *Pluma, mitra y espada*, 241-253.

El tema d'aquestes pàgines se centra en famílies, les connexions de les quals serviren a la introducció de nous membres en el servei de les institucions de l'Estat a la capital (245-248) o en les municipals o de l'Estat a Catalunya (249-253). La base de les informacions són publicacions anteriors, de manera que ens trobem davant una espècie de butlletí bibliogràfic. — J. P. E. [19.858

Luis MIRALLES CONESA, Joaquím BELTRÁN SERRA, *Libros de Boyle en la Biblioteca del Seminario de Segorbe*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIX (2003), 457-478.

Antic col·legi de Jesuïtes fins a l'expulsió del 1764, l'actual biblioteca del Seminari posseeix un nombre considerable d'edicions de llibres de Robert Boyle totes dels darrers anys del segle XVII: tres de filosofia experimental (461-462); quatre de medicina (464); dotze de física (465-469); sis de química (470-474); quatre de ciències naturals (476); i quatre de teologia (476-477). Hi ha bibliografia (477-478), i reproducció fotogràfica de tres portades (464, 468 i 475). — J. P. E. [19.859

Albert GARCIA ESPUCHE, *Els Vilana Perlas i la casa del Regomir: del notariat al poder*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXI (2003), 267-319.

Entre el 1655 i el 1713 tres generacions dels Vilana Perlas feren el salt de la notaria d'Oliana, a membre del 'Grup de Reverter' (278-279: Reverter, Massanés, Clavaria, Feliu [de la Penya]: 294); tot seguit, a notari independent i a ciutadà honorat de Barcelona; i a jurista, membre de l'administració reial, marquès de Rialp i secretari d'Estat de l'Arxiduc Carles a Barcelona, i a Viena de l'emperador Carles III (268-297); paral·lelament, des del 1672 la família s'allotjà a la casa dels carrers Regomir i Correu Vell, que s'amplià a mesura que la família augmentava i pujava de categoria (300-316; croquis: 303; dues fotografies: 304-305); hi havia tres estudis, un dels quals destinat a biblioteca «amb 579 tomos o llibres» (307); en un escorcoll fet per les autoritats borbòniques el 1704, li fou trobada «una relació del que ha passat en lo bombardeig i siti de Barcelona... i un codern de full de octau estampat a modo de pronòstich» intitulat *Clarín de la Europa, hipocresía decifrada de España* (306, nota 116). Tant la trajectòria personal dels membres de la família, com les ampliacions i obres a la casa fins al 1712, són reconstruïdes a base de la documentació de Barcelona, AHPB, i d'arxius complementaris com l'AP de Sant Just i Pastor, *Llibretes de comunió*. — J. P. E. [19.860

Patricia MIR SORIA, *Una aproximación artística a la singular obra de los hermanos Vicente y Eugenio Guilló*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 519-535.

Pàgines que la mateixa autora qualifica de «recorrido cronológico» per l'obra artística d'aquells dos germans de la segona meitat del segle XVII i primers anys del XVIII, dins el qual trobem transcrits les quatre signatures en altres tantes obres de la dècada del 1690 (522-523) i un fragment relatiu a llibres de la darrera voluntat d'Eugeni, de Castelló, AHP Provincial, *Protocolos notariales* (529). Hi ha vuit reproduccions fotogràfiques (532-535). — J. P. E. [19.861

Ariane JAMES-SARAZIN, *Hyacinthe Rigaud et ces messieurs d'Aix-en Provence*, dins «Bibliothèque de l'École de Chartes», 161 (2003), 241-287.

Nat i arrelat al Rosselló, Jacint Rigau en rebé durant tota la seva vida nombre de comandes, com també de Lió i del Nord de França, d'on era la família de la seva muller. Ací, a base dels seus llibres de comptes, conservats a París, Bibliothèque de l'Institut, mss. 624-625, ja publicats (*Libre de raison de H. R.*), l'autora exposa els encàrrecs rebuts de prohoms d'Aix-en-Provence, amb reproducció de vint dels quadres, en els quals els retratà. Són publicades en apèndix nou lletres relatives als dits encàrrecs, quatre de les quals són autògrafes, conservades a París, Fondation Custodia, i Bibliothèque d'art et d'archéologie Jacques Doucet (276-287). — J. P. E. [19.862

Rosa Mª ALABRÚS, *Las crónicas desconocidas de la Guerra de Sucesión*, dins *Felipe V internacional*, II, 793-813.

Recordades les principals cròniques, tant del partit botifler com de l'austriacista, l'autora es limita a «las crónicas proborbónicas emitidas desde Cataluña», en concret *Relación de la Guerra de Sucesión en Cataluña, Noticia de varias revoluciones acaecidas en el Principado de Cataluña* i *Genio de los naturales de Cataluña*, la primera i la terça de la BC, la segona de l'AHCB, totes inèdites. El cos de l'article és format de transcripció de llargs fragments sobre les accions bàsiques de la guerra, de cada una de les dites cròniques, sobretot de la *Relación...* (794-799) i del *Genio...* (802-812), mentre la *Noticia...* és en gran part resumida i només en són transcrits cinc paràgrafs (799-802). Fins i tot en les pàgines d'aquells botiflers hi ha sentències com aquesta: «Perdieron lastimosamente los catalanes quanto hay que perder, que fue la libertad, a la

que no se igualan quantos tesoros encierra en sus entrañas codiciosa la tierra» (*Relación...*, 799). — J. P. E. [19.863]

Javier ANTÓN PELAYO, *La historiografía del siglo de los Ilustrados (de Maiana a Capmany)*, dins *Historiografía catalana*, 117-139.

Fora dels dos noms indicats en el títol, són pràcticament desconeguts els noms dels altres historiadors dels Països Catalans en el segle XVIII, que s'han de trobar en les pròpies bibliografies (F. Torres Amat, Just Pastor i Fuster i Joaquim M. Bover de Rosselló, i darrerament en el *Diccionario d'historiografía catalana*, que en recorda un centenar). Les novetats del segle XVIII (entre les quals hi ha que alguns autors hi contribueixen des de Madrid) foren introduïdes pels 'novatores' valencians, encapçalats per Manuel Martí i Saragossà, que se n'havia amarat a Roma; encara que el recercador més pròxim a Martí fou Josep Manuel Minyana (*De bello rustico Valentino*), es distancien perquè aquest encara destinava el seu llibre a glorificar l'opció de la noblesa valenciana en la Guerra de Successió; el centre de la nova concepció de la història, sotmesa sense concessions al document, es trobava a Oliva o a Madrid a casa de Gregori Maiana i Siscar (119-126) [cf. p. 930, n. 19.894]. — J. P. E. [19.864]

Francisco AGUILAR PIÑAL, *Bibliografía de autores españoles del siglo XVIII*. Tomo IX. Anónimos I, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1999, 896 pp.

[Són molts, de nombre curt de pàgines, però de títol llarg, els impresos anònims del segle XVIII, ací ordenats per la seqüència alfabètica de la primera paraula del títol; essent impossible de donar el títol, ni molt abreujat, de cada un dels que recauen en el nostre camp, m'he de limitar a transcriure'n alguna mostra]: dels que comencen amb ,A': *A la Sacra Cesàrea y Real Magestad de la Reyna... aviendo acompañado el Santísimo Sacramento desde la Rambla hasta la calle de Jerusalem un día de mucho viento, aguardando en el portal de la casa del enfermo a que bajase su Magestad para volver con tal compañía a la parroquia del Pmo...*, Barcelona 1712 (15, núm. 22); trobem *Abertura del nuevo establecimiento de estudios de la ciudad de S. Felipe...*, València 1799 (16, n. 35); són nombrosos els que comencen amb ,Academia' i informen d'actes escolars d'escolapis, jesuïtes, franciscans o d'altres a València, Palma de Mallorca, Mataró o Mojà, com l'*Academia literaria que... ofrecen al público en dos actos los discípulos de las Escuelas Pías de la Villa de Moyà... en Mayo de 1793*, Vic (19, núm. 58); Hi ha ,accions de gràcies': *Acción de gracias y rogativa pública con que la Ilre. Administración del Hospital General... manifestó su perpetuo reconocimiento por la Real Gracia con que la piedad del Rey... se ha servido socorrer a tan provechosa y miserable casa*, Barcelona 1772 (21, n. 70); la temàtica és variada: *Acentos de Mireno, al llegar a Barcelona los primeros socorros de los Altos Aliados, para este año de 1711. Expresados en redondillas, que rematan en títulos de Comedias*, 1711 (22, n. 73); hi ha ,Actas/Acto': *Actas de la Congregación de las Cartuxas de España, aprobadas por Su Magestad Católica*, València 1796 (22, n. 78); o un d'entre tants *Acto cosmográfico, político, cronológico e histórico, que en prueba de sus estudios particulares ofrecen al público los colegiales seminaristas del Conciliar de Barcelona... en la mañana del día 1 de julio de 1790 a las diez, dirigidos por el doctor Josef Munt*, Barcelona 1790 (24, n. 91); alguns dels títols permeten de copsar la situació tràgica de Barcelona els anys 1713 i 1714: *Al llevarse la preciosa e insigne reliquia del Invicto Mártir San Jorge, desde la Excelentísima Casa de la Diputación de Cataluña a la Apostólica y Santa Iglesia Catedral de Barcelona, para colocarla junto a la portentosa Imagen de Nuestra Señora de la Merced; Cuerpos Santos de Olaguer, Severo, Madrona, Inocente; y Sacrosanta Espina del Señor; Velo entero de la Virgen Santísima; y otras reliquias que hallí adora, y venera el Pueblo Barcelonés, ballándose sitiado en el mes de noviembre de 1713. Implora aquella Excma. Ciudad bajo el Patrocinio del Glorioso Mártir, con este Romance Heroico* (31, n. 148); *Al taumaturgo San Antonio de Padua se implora el poderoso Patrocinio, en el asedio de Barcelona, de los años 1713 y 1714 en este Romance*, Barcelona 1714 (32, n. 152); *Al único bombardeo, que el duque de Populi axecutó contra Excelentísima Ciudad de Barcelona, en los primeros días de abril de 1714*.

Romance, Barcelona 1714 (32, n. 153); *Anima Barcelona a sus hijos e implora el poderoso Patrocinio de su ínclita Patrona Santa Eulalia, al querer sacar su Invencible Vandera, ballándose con tres brechas, en agosto de 1714, en este Romance de Arte menor*, Barcelona 1714 (37, n. 202); *Carta que la afligida Barcelona, que gime oprimida por estrecho asedio, en los primeros días del mes de diciembre de 1713 escribe a la Augusta Emperatriz y Reina su señora, en este romance de arte menor*, Barcelona 1713 (116, n. 834); i *Carta que escribe el Principado de Cataluña en respuesta a la Circular carta, que recibió de la Excelentísima Ciudad de Barcelona, pidiéndole socorro, ballándose atacada, en agosto de 1714*, Barcelona 1714 (115, n. 826); i no manca *Al Rey nuestro señor en la recuperación de Barcelona y Principado de Cataluña* (31, n. 148). En sentit invers, trobem la *Carta del catalán celoso a sus paisanos con motivo de las Rogativas en Barcelona... Traducción de la carta de sumisión y reconocimiento al Rey nuestro señor, que la villa de San Lorenzo de Cerda{n}s entregó al Capitán General de Cataluña para dirigirla a S. M.*, 1793 (102, n. 721). De temàtica completament diversa serien les *Aventuras de Gil Blas de Santillana...*, València 1791 (51, n. 318) o les *Aventuras de Telémaco...*, Barcelona 1768 i 1780 (52, n. 325-326). Posem punt final al País Valencià: *Carta i advertencias al tomo primero de Observaciones sobre la Geografía, Agricultura y Población del Reyno de Valencia, que ha publicado... D Antonio Josef Cavanilles. Las escribió y dirige... un apasionado suyo, oriundo de Villanueva de Castellón*, València 1797 (91, n. 623). Les anteriors mostres permeten d'intuir la importància d'aquesta abundosa font sobretot per al coneixement d'aspectes locals. En la recerca del títol interessant per al possible lector, poden ajudar les taules finals d'autors o similars (807-844), de matèries (845-871), de llocs (873-882) i d'impressors (883-896), on consten els afincats a Alacant, Barcelona, Cervera, Figueres, Girona, Lleida, Manresa, Mataró, Olot, Oriola, Palma de Mallorca, Tarragona, Tortosa, Tremp, València, Vic i Vilafranca del Penedès. — J. P. E. [19.865]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Petita contribució a la bibliografia del P. Tomàs Vicent Tosca*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 633-653.

Ací és descrit el volum manuscrit 39-9-1 d'Alacant, Biblioteca Pública de l'Estat, que conté tres obres menors de Tosca, probablement autògrafes: *Liber de tribus superioribus planetis Saturno, Iove et Marte*; *Liber de Venere et Mercurio*; i *Tractatus de ratione temporum et eorum ordinatione*. En són transcrits en apèndix els títols dels capítols, de les proposicions o tesis i dels problemes. — J. de P. [19.866]

Pilar GARCÍA TROBAT, *Grados y ceremonias en las Universidades Valencianas*, dins «Hom. Rodríguez Cruz», 67-107.

Encara que les tres universitats històriques de País Valencià (València, Gandia i Oriola) siguin molt anteriors, i que l'autora al començament recordi alguna dada tant del segle XVI com del XVII, de fet l'article es limita al segle XVIII. La seva primera part resumeix els passos previs a la consecució d'un títol universitari a València, el primer dels quals era la certificació d'escolaritat durant quatre cursos, amb cinc camins per a obtenir-la sense haver-los completat (70-76), amb particular esment al dipòsit dels drets de graduació, i a la designació d'examinadors (77-80). La segona part (81-86) resumeix la barrocamment minuciosa normativa per als signes d'autoritat i de col·locació personal en un moment en què, recuperada la protecció de l'Estudi a la Ciutat, aquesta havia de reforçar els costums tradicionals i anteriors a la *Nova Planta*; l'examen, la terça (86-91), que fora de casos molt excepcionals havia de tenir lloc a la capella; el darrer acte era la concessió del grau o col·locació, en el teatre i amb el màxim de solemnitat, amb el corresponent jurament de fe catòlica romana, ací transcrit, completat amb un paràgraf, estenent-lo a la una certa Immaculada Concepció «in primo instanti Animationis», no pas 'Conceptionis' [94; cf. en aquest volum l'article sobre el tema de la Puríssima en Llull]; en tots els casos hi podia haver situacions inesperades, també les provocades per conflictes no acadèmics. Encara que hom procurà de posar límits a la sol·lem-

nització popular del doctorat (97-101), aquest seguí per la pendent del desprestigi (102-107). — J. P. E. [19.867]

Mario DÖBERL, «Es menester conservar los buenos y abatir los malos». *La situazione nel regno di Sardegna nel 1711 descritta e analizzata da Juan Amor de Soria*, dins «Cooperazione Mediterranea. Cultura. Economia. Società», XV (2003), 183-217.

El document principal d'aquest article, la *Ynstrucción que deberá observar el Secretario de Cerdeña para el buen Gobierno de aquel Reyno*, ací transcrita (200-217), es conserva a Madrid, RAH, 9-5367; fou redactada a Barcelona amb data del 18 d'abril del 1711; de més a més, totes les informacions sobre situació política i militar de Sardenya o eren enviades o revertien en el govern de l'arxiduc Carles, ubicat a Barcelona; i es basen en documentació diplomàtica conservada en sèries diverses de Viena, Haus- Hof- und Staatsarchiv, de Càller, Archivio di Stato, i de Madrid, AHN. — J. P. E. [19.868]

Núria SALA I VILA, *La escenificación del poder: el marqués de Castellodrosius primer virrey Borbón del Perú (1707-1710)*, dins «Anuario de Estudios Americanos», LXI (2004), 31-68.

Recordats els catalans que s'ennobliren i pujaren àdhuc a virreis sota els Borbons, l'autora es concentra en Miquel de Santmenat i de Lanuza (cognom que, per imposició d'herència, després del 1694 s'hagué de canviar pel d'Oms de Santapau); carregat de títols i de baronies era ambaixador a París el 1700 i hagué de portar a Lluís XIV el testament de Carles II; fou recomanat amb el virregnat del Perú. El *Fons marquesos de Castellodrosius*, de l'AHN de Catalunya a Sant Cugat del Vallès, permet de conèixer amb detall els problemes amb què s'hagué d'encarar el primer virrei borbó: l'allau de lletres de recomanació a càrrecs de futur, la necessitat de crear-se una cort, en línia amb la petita de l'ambaixada parisenca amb literats admiradors (38-42), les celebracions de notícies reials o bèl·liques (on no manca un sonet en català de Rafael Masferrer: 46; ell mateix escriví un poema *En alabança dels bolets*: 58, nota 115), les sessions acadèmiques al Palau virregnal i la relació amb catalans il·lustrats, les afeccions de bibliòfil i de col·leccionista de pintura (61-65); malgrat l'adscripció a les modes franceses de la Il·lustració, ell seguia empeltat a la cultura humana de Catalunya (66-68). — J. P. E. [19.869]

Jaume PINYOL I BALASCH, *Les partitures dels mestres de capella de la catedral de Girona del s. XVIII*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 501-511.

L'autor resumeix els orígens i l'evolució de les capelles musicals medievals i les dades essencials de la institució de la 'capella nova' de la catedral l'any 1630: personal, funcionament, instruments, director, escolans. Recorda les tres-cents catorze partitures de l'ACG classificades per Mn. Colomer, i informa que les escrites per mestres de capella de la catedral han estat digitalitzades; els texts són en llatí, castellà i català, que compareix el 1781 i resta marginal. Les composicions musiquen texts litúrgics, villancets, motets, goigs i oratoris. En apèndix tenim quadre dels mestres de capella del segle XVIII amb els anys de llur servei. — J. de P. [19.870]

Jordi ROIG I CAPDEVILA, *Presencia musical en la catedral de la Seu d'Urgell en la primera mitad del s. XVIII a través de sus actas capitulares*, dins «Anuario Musical», 58 (2003), 139-196.

L'autor ha efectuat un buidatge sistemàtic dels volums d'*Actes Capitulars* de l'AC de la Seu d'Urgell, corresponents als anys 1700-1750, i ha transcrit en aquestes pàgines tots els tres-cents quaranta-vuit fragments que esmenten compositors, músics, cantors i instrumentistes o activitats de la capella, fins ara desconeguts (142-192), cosa que li ha permès d'establir taula onomàstica dels dits músics (193-195). — J. P. E. [19.871]

Jordi RIFÉ i SANTALÓ, *La música al Palau de la Comtessa de Barcelona durant el govern de l'arxiduc Carles d'Àustria a Catalunya (1705-1714)*, dins «Revista Catalana de Musicologia», II (2004), 131-143.

A base de bibliografia publicada i amb notícies procedents de la Biblioteca i Arxiu del Col·legi de Sant Francesc de Borja a Sant Cugat del Vallès, l'autor estudia la capella musical del palau referit i en particular el llegat del seu mestre durant el període austriacista, Tomás Milans, del qual s'ha conservat una nadala, analitzada en l'article, on es detecten influències compositives italianitzants. — J. de P. [19.872]

Mireia CAMPABADAL i BERTRAN, *La recepció dels clàssics medievals catalans al segle XVIII*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XV (2004), 31-57.

L'autora combat la tesi, formulada per Teodor Llorente, segons la qual els escriptors catalans antics no foren tinguts en compte ni valorats pels intel·lectuals del segle XVIII. Els arguments emprats per a desvirtuar la dita tesi són dos: l'ús dels texts antics en les apologies del català, per llur prestigi i per llur capacitat de servir de model a un ressorgiment literari de la pròpia llengua; i l'interès d'aquells texts a l'hora d'aproximar els catalans a llur pròpia història, cosa que no sols explica l'interès dels il·lustrats per les cròniques catalanes, ans encara la dedicació de tants d'erudits a escorcollar els arxius catalans a la recerca de les fonts de la història col·lectiva. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.873]

Joaquim M. PUIGVERT i SOLÀ, *De menescals a veterinaris. Notes per a una sociologia històrica de la professió veterinària a Catalunya*, dins «Misc. Giralt», 729-750.

Només les tres primeres pàgines d'aquest article recauen en el nostre camp, car la seva part principal pertany als segles XIX i XX. Recorden que durant el segle XVIII a Barcelona els menescals eren només una de les cinc branques del Gremi de Ferrers (730, nota 6), que llur formació era de simple aprenentatge i examen davant el Protomenescal o els seus delegats i que el vell manual de Manuel Dieç, *Llibre de menescalia* [i, potser, el *Llibre del Prior*, de Fra Miquel Agustí], havia estat substituït pel 'Cabero' (Francisco García Cabero), situació que, malgrat la creació de la Real Escuela de Veterinaria a Madrid el 1793, no canvià gens fins a mitjan segle XIX, car els seus alumnes eren destinats a l'exèrcit. Hi ha bibliografia (746-750). — J. P. E. [19.874]

Jaume DANTÍ i RIU, *Pagesos, menestrals i drets senyorials al segle XVIII. El capbreu del marquès de Rupit*, dins «Misc. Giralt», 349-358.

El dit capbreu es conserva a Barcelona, AHPB, *Not. Francesc Cervera*, i correspon als anys 1710-1719 per als drets senyorials en les baronies de Sant Feliu de Codines, Castell de Lliçà i casa de Castellet i Caldes de Montbui. La situació nobiliària dels marquesos de Rupit, concentrada en l'aleshores titular del capbreu, Francesc Salvador de Bournonville i d'Erill-Orcau (títols que al cap de poc confluïrien en el comte d'Aranda, 350-351), havia sofert importants pèrdues amb motiu dels canvis de sobirania entre França i Espanya en les Guerres de Separació i de Successió (356); els drets senyorials damunt el Vallès procedien de l'herència Vilademany; era clarament diversa la situació de Sant Feliu de Codines, amb forta base industrial de teixits de llana, de la de Lliçà de Vall, Santa Eulàlia de Ronçana i Caldes de Montbui, plenament agrícoles; a Sant Feliu la majoria de propietaris útils eren menestrals, que reconeixien drets senyorials damunt el pati de la pròpia casa i d'algun hort, però derivats de subinfeudació i era l'emfiteuta immediat el qui rebia la quantitat del reconeixement del domini; en els altres casos, molts dels emfiteutes havien entrat poc després de la 'Pesta Negra' amb condicions favorables, i havien esdevingut pagesos grassos, malgrat que la lletra repetís

encara a començament del segle XVIII les fórmules medievals d'home propi, soliu i afocat' (354-355). Hi ha bibliografia (357-358). — J. P. E. [19.875

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *Austracistas en la administración territorial bajo el reinado de Felipe V: los alcaldes mayores de Cataluña (1717-1746)*, dins *Felipe V internacional*, 451-465.

Els corregidors eren l'autoritat política i judicial en els dotze corregiments borbònics creats el 1717 i normalment necessitaven titulats en dret. Alguns dels aspirants tingueren dificultats, per desafectes, a ésser nomenats, com Marià Biosca per a Lleida i Joan Bta. Bullfarines per a Tàrrrega; però bon nombre d'altres foren nomenats, malgrat haver col·laborat amb l'Arxiduc Carles: Josep Baget i Nogués, Joan Bta. Cerdà, Salvador Reniu i Padró, Alexandre de Montserrat i Eva, Alexandre de Verdier, Francesc de Boxadell, Josep Rubiés i Feliu Torres de Bages. La font de notícies és sobretot l'Arxiu Reial (ACA), *Canc. i Reial Audiència*, amb algun cas documentat en l'AHCB, també *Reial Audiència*, i l'AHPB o BU, *Manuscrits*. El 1746 moria Felip V. — J. P. E. [19.876

Agustí ALCOBERRO I PERICAY, *Exili exterior i exili interior: una correspondència austriacista inèdita (1721-1724)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXI (2003), 321-360.

Una revisió dels fons de Barcelona, AHPB, féu descobrir, amagat en un dels manuals del notari Eudald Rotllan «un plec format per tretze cartes enviades des de Viena i Gènova a Barcelona entre els anys 1721-1724» (321); com que algunes són dobles, en realitat són disset, ací transcrites senceres (344-360); l'escassetat de documents relatius a les comunicacions entre els exiliats forans i els interns les fa doblement importants (330-334); tot i ésser signades amb dos noms, i ésser escrites en català o en castellà, l'autor creu que són de la mateixa persona, Jacint Oliver de Boteller (322-325); les manifestacions del corresponsal vienès s'emmarquen en el temps que va de la 'Quàdruple Aliança' (1718-1720) a la inauguració del 'Congrés de Cambrai' el gener del 1724, temps en què seria enterrat el 'cas dels catalans' (334-339), amb el corresponent desencís, ben perceptible en aquestes lletres. — J. P. E. [19.877

Alicia MARCHANT RIVERA, *Elementos escriturarios, alfabetización y prácticas mágicas en un expediente inquisitorial del siglo XVIII. El proceso de Jacome Dupré*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXII (2004), 135-153.

Al centre d'aquestes pàgines, interessades en problemes d'alfabetització, hi ha un resum dels documents inclosos en un procés militar i inquisitorial, enantat a Tarragona i a Barcelona el 1722-1723 a càrrec del dit Dupré, nat a Sant Moritz (Suïssa) i empresonat a Tarragona, on es trobava amb el destacament de Guàrdies Valones; el procés es conserva als Estats Units d'Amèrica, a Harvard, Divinity School; s'hi poden seguir els intents d'un grapat de vagarosos que, per poder marxar sense pagar d'un hostel, s'empecaren un sortilegi per a descobrir un tresor amagat sota l'escala i caigueren en les mans de la Inquisició Espanyola (143-151). El dit Dupré hauria mort tòxic a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona; tanca el procés la seva partida de defunció, en llatí en les parts comunes. — J. P. E. [19.878

Joaquim ALBAREDA SALVADÓ, «¿Qué cosa es la España?». *L'Espanya composta segons l'austriacista Francesc de Castellví*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XV (2004), 113-123.

Presentades vida i obra de Francesc de Castellví i Obando (Montblanc 1682-Viena 1757) i emmarcades les seves *Narraciones históricas* suara publicades [cf. ATCA, XVIII (1999), 862-865;

i XXII (2003), 801-805] dins la crisi política i ideològica del seu temps, l'autor reproduceix un fragment de les *Narraciones*, que el seu editor només va publicar parcialment, sobre el caràcter variat i compost de les nacions que habiten «el continent de la España». — J. de P. [19.879

Joaquim JUAN-MOMPÓ, *Mots de 1494, mots de 1732: el canvi de substantius en una reedició set-centista*, dins «Misc. Veny, 3», 37-64.

El canonge valencià Teodor Tomàs Palomar (1677-1748 [cf. ATCA, XXIII-XXIV (2004-2005), 765, núm. 18.717]) reedità el 1732 la *Vida de la sacratíssima Verge Maria* de Miquel Peres (València, Nicolau Spindeler 1494), i el 1736 la *Vida de la seràphica sancta Catberina de Siena*, traducció de Tomàs Vesac de l'obra de Ramon de Càpua (València, Joan Jofre 1511); Ultra anotar, ampliar i afegir, Tomàs es dedicà a una intensa tasca de substituir o glossar lexemes, i ara Juan-Mompó examina els canvis introduïts per aquell en la primera de les obres, que ell intitula *Verges de la sacratíssima Verge Maria*, editada a Barcelona per Pau Campins. Els canvis són agrupats i explicats per motius: a) estilístics o expressius; b) d'evitar repeticions de lexemes; c) per raons doctrinals diverses; d) per arcaisme i obsolescència del mot o de la seva forma. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.880

Pep VILA, *Comentari a unes cobles rosselloneses sobre les ànimes del Purgatori*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIV (2003), 251-254.

L'autor presenta les *Cobles de les ànimes del Purgatori*, editades a Perpinyà el 1740 per J. B. Reynier, en el context devocional posttridentí propi, i n'edita fotografia, la qual, amb l'ajut d'una lupa, permet de llegir còmodament el text. — J. de P. [19.881

José Luis BARRIO MOYA, *El abogado valenciano don Juan Bautista Miralles y el inventario de sus bienes (1741)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXX (2004), 227-238.

L'inventari es troba a Madrid, AHProtocolos, núm. 16441; resumida la biografia de l'advocat Miralles, el contingut de l'inventari és presentat per parts ja avaluades, de cada una de les quals és transcrit el paràgraf que pertoca: quadres de pintura amb el corresponent tema (228-230), mobles ja taxats, roba de casa i estris de cuina (234-236) i un conjunt d'altres béns localitzats fora de casa seva, on hi havia uns quants llibres d'espiritualitat (237-238). — J. P. E. [19.882

Germà COLÓN DOMÈNECH, Josep TORMO COLOMINA, *L'Ornithologia rossellonesa de Pere Barrere (1745)*, (Llibres rars i curiosos, XXVIII), Castelló de la Plana, Societat Castellonense de Cultura 2003, 168 pp.

De «pedrera de lèxic rossellonès poc o gens aprofitada» (7), qualifica Germà Colón l'obra que Pere Barrere publicà a Perpinyà el 1745, abans que Linneu fes pública la seva classificació dels ocells. El llibre present reproduceix en facsímil la dita ornitologia, el títol de la qual és: *Ornithologiae specimen novum, sive series avium in Ruscinone, Pyrenaeis Montibus, atque in Gallia Aequinoctiali observatarum, nova methodo digesta* (13-112; publicà vuit altres títols (9-10). Ultra ésser un text editat a Catalunya, l'ornitologia de Barrere augmenta en interès pel fet que al costat de cada nom tècnic d'ocell en llatí, recull els francès i català; els noms dels ocells són aplegats al final del llibre en llistes: tal com apareixen en l'original i en disposició sinòptica (117-128); per ordre alfabètic dels noms llatins, amb les correspondències francesa i catalana (129-139); i en taules a partir del mot francès o del català proposat per l'autor (147-154). Clouen l'obra les *Observacions al vocabulari català: assaig d'identificació*, també per ordre alfabètic (155-164), i la bibliografia consultada (165-166). — J. P. E. [19.883

Joana ESCOBEDO, *Un manual d'estil del segle XVIII: el de Josep Blasi, natural de Vallmoll*, dins «Misc. Molas», I, 399-413.

El 1751 era publicat a Barcelona l'*Építome de orthographía castellana. Con los elementos de la typographía y un modo para enseñar de leer bien...*, que, tal com indica el títol, era en realitat la suma de tres opuscles, cada un d'ells dedicat a la respectiva part del títol, tal com fa constar la descripció bibliogràfica (401); resumida cada una de les tres parts (402-408), amb taula dels capítols de les dues primeres (404 i 407), i transcripció de la terça, intitulada *Modo que deven tener los maestros de escuelas para enseñar de leer bien a los muchachos* (410-411). L'ortografia castellana té en compte la situació particular dels catalanoparlants (405). Hi ha bibliografia (411-413). — J. P. E. [19.884

Eutimio BULLÓN PASTOR, *Las misas del P. Antonio Soler: presentación y estudio*, dins *Monasterios Jerónimos*, 593-631.

Les primeres pàgines recorden que les 'misses' cantades tenen sempre el mateix text, amb poques variants per a les 'de rèquiem', però que llur forma musical és variadíssima (596-598); segueix una caracterització del P. Antoni Soler treta de la seva *Memoria sepulcral* (599-600), l'anàlisi de les misses, nou de les quals són 'de glòria' i quatre 'de difunts' (601), datades entre el 1752 i el 1783 en què moria (605-606) i, finalment, la descripció de cada una, amb indicació de les anotacions afegides, tant pel mateix P. Soler com per algú altre; totes es conserven a El Escorial, Real Biblioteca del Monasterio, *Sección de música* (608-631). — J. P. E. [19.885

Pep VILA, *El llibre de Josep Bracons, jove passamaner de Barcelona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIV (2003), 265-274.

És ací descrit el contingut d'un volum miscel·lani, actualment manuscrit núm. 3 de la Biblioteca Pública d'Olot, donat per Enric Batlló, que fou propietat de Josep Bracons, passamaner a Barcelona a mitjan segle XVIII. Al costat d'il·lustracions i altre material decoratiu, el manuscrit conté una mica de tot en frondosa barreja de gèneres, matèries i llengües. — J. de P. [19.886

Josep MORAN I OCERINJAUREQUI, *Estudi lingüístic del Manual Digest andorrà d'Antoni Fiter i Rossell*, dins *Manual Digest-250 anys*, Andorra la Vella 1999, 2-10; i dins *Estudis d'Història de la Llengua Catalana* (Biblioteca Serra d'Or, 336), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2004, 121-139.

Els llibres escrits en llengua catalana durant els segles XVII-XIX tenen una característica que els acomuna, el d'haver estat escrits per professionals formats en carrera universitària o equivalent, que els ha donat domini de la gramàtica, normalment a través del de la gramàtica llatina, amb la consegüent estructura mental lògica; el *Manual Digest* de mitjan segle XVIII n'és una bona mostra i l'autor n'analitza les característiques de les diferents parts de l'oració, amb constant referència a frases o fragments textuais. Entre els punts indiscutibles per a Fiter hi ha la catalanitat de la llengua d'Andorra i la no menor afirmació de la seva independència política. — J. P. E. [19.887

J. BECH, *La terapèutica en temps de Pere Virgili: medicaments emprats per Pere Virgili i els seus deixebles*, dins «Revista de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya», 16/2 (2001), 73-77.

L'autor assenyalava els factors que configuraren la personalitat mèdica de Pere Virgili; en primer lloc, la bibliografia a l'abast de la seva mà per a l'estudi de medicina i farmàcia, hereva d'aquells que Marsilio Ficino qualificava de 'doctores catalans' (74); altres factors foren els contactes personals amb sanitaris francesos de Felip V i més encara la seva estada a París, i

l'opció a favor de l'ús d'elements químics en la preparació de medicines, tal com demostren nombre de fragments textuais seus, ací transcrits (75-76). — J. P. E. [19.888

Assumpta MUSET I PONS, *Tradicció i innovació en la manufactura sedera catalana de la segona meitat del segle XVIII*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXI (2003), 361-387.

Són poques les notícies existents de la fabricació de seda a Catalunya, però a mitjan segle XVIII consta que augmentà el nombre de telers (302); l'autora assenyalava tres fons documentals per a un coneixement més exacte: el de la *Junta de Comerç*, de la Biblioteca de Catalunya; i els de Manresa, AHC, *Confraria de l'Art Major de la Seda. Protocols Notarials i Companyia d'Ignasi Parera* (364-365), i es proposa de descobrir «els tipus concrets d'articles que es van oferir i quins eren els seus avantatges i característiques» (365) dins un marc industrial, que associava tradició i modernitat; la tradició era donada per les successives ordinacions de la dita confraria (1749, 1771), la modernitat s'imposà mitjançant la lluita de la confraria a favor de la llibertat de fabricació i de comerç; malgrat els controls, s'imposaren els nous productes (mocadors, cintes, lligacames, cordons), la barreja de materials i l'agrupació de telers en fàbriques (71-75); es reconegueren els drets tradicionals, i el creixement de producció i comerç, sobretot de mocadors, fou espectacular (385-387). — J. P. E. [19.889

Juan Carlos GALENDE DÍAZ, *El calígrafo Luis de Olod (!) y su aportación a la criptografía española*, dins «Cuadernos de investigación histórica», 20 (2003), 133-153.

Lluís Bassols i Bastons (Lluís d'Olot) publicà el 1766 a Girona i el 1768 a Barcelona el *Tratado del origen y arte de escribir bien*, les característiques del qual són ací presentades a base de fragments del pròleg i de les aprovacions prèvies a l'edició (135-138); obra poc original i poc valorada (139-140), té una darrera part dedicada a la criptografia «tomada, casi literalmente en su totalidad, de la desarrollada por el ilustre tarraconense Pedro Mártir de Anglés en su obra *Prontuario orthologi-graphico trilingüe... en latín, castellano y catalán*» (141-147). Les darreres pàgines en reproduïen cinc de manuscrites (149-153). — J. P. E. [19.890

Vicent SALVADOR, *La Rondalla de rondalles de Lluís Galiana: de la fraseologia al model relatiu*, dins ID., *Els arxius del discurs. Episodis valencians d'història social de la llengua i la literatura* (Biblioteca Sanchis Guarner, 57), València i Barcelona, Institut Inteuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001, 81-101.

La *Rondalla...* arribava al públic el 1768; era un rebost de frases populars de la València contemporània, ben diversa de la de Joan Antoni Maians, simple compilació destinada a elevar el valencià a la categoria del castellà; Galiana, per contra «trojava al seu abast... la fórmula quevedesca que converteix un recull fraseològic en una historieta artificiosa i burlesca, en el context de la moda barroca del joc d'enginy i amb antecedents diversos» (95); però si Francisco de Quevedo i D. de Torres Villarroel donaven bel·ligerància a modismes populars per denunciar-los indignes d'una llengua acadèmica, Galiana, no queia en un exercici ni barroc ni rococó, ans s'avançava al segle XIX: «una de les claus del problema és... que es tracta d'un relat amb vocació de novel·la» (96), que sap integrar el gènere epistolar i el model rondallístic, construint així «un pont entre un català oral, ben viu entre el seu públic, i l'artifici literari de la seua prosa, insòlita en el català d'aleshores» (99). — J. P. E. [19.891

Ana M. BUCHÓN CUEVAS, *La fundación de la Real Academia de Bellas Artes de San Carlos de Valencia y los conflictos surgidos entre los escultores y los carpinteros*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIX (2003), 315-345.

Fracassat el primer intent de fundació d'una Acadèmia (Acadèmia de Santa Bàrbara, 1761), immediatament hom procurà que el nou intent no fracassés i arribà a la fundació oficial de la de Belles Arts de Sant Carles el 1768 (315-319). L'existència de la Reial Acadèmia exigia que els acadèmics no fessin treballs de fusteria ('obra plana') i que els fusters no en fessin d'escultura, però uns i altres seguiren la rutina de no respectar els dits límits, cosa que provocà conflictes constants, documentats en l'arxiu de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles i en l'ARV, *Gremis*. La Reial de Sant Ferran, de Madrid, i el rei mantingueren inflexibles la separació entre fusters i acadèmics. Hi ha vuit pàgines finals de làmines (338-345). — J. P. E. [19.892]

Ramón RODRÍGUEZ CULEBRAS, *Un pintor de Segorbe: José Camarón Boronat*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIX (2003), 347-402.

[A base de les fonts de la notícia bibliogràfica anterior, a les quals s'ha d'afegir] l'ACatedral de Segorb i l'AC de València, aplegats al final (385-402; amb quaranta-sis documents), l'autor elaborà dins la seva tesi muniquesa del 1968 aquest capítol, ara traduït (347, nota), en el qual resumeix la biografia d'aquell pintor (1731-1803), partint de les dues rames dels avantpassats; són subratllats els anys d'estudis humanístics al col·legi dels jesuïtes de Segorb (351) i els canvis de domicili de Segorb a València i d'aquesta a Madrid pels càrrecs en les Acadèmies de Sant Carles i de Sant Ferran, que encaminaren la seva influència a favor de l'academicisme borbònic. — J. P. E. [19.893]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Aproximación a la historiografía dominicana ibérica desde el Renacimiento hasta la Ilustración (siglos XVI-XVIII)*, dins «Archivo Dominicano», XXIV (2003), 107-148.

A partir d'un fragment de Jacint Segura sobre l'influx positiu que el coneixement del pasat pot tenir per a la formació del frare dominic, i recordat el precedent que constituïen en arribar el temps modern els escrits de Pere d'Arenys (111) o de Baltasar Sorio (113), arribem a l'aprofitament per part de l'orde dominicà dels treballs de Vicent Justinià Antist, de Francisco Diago (114-115) i de Tomàs Maluenda (117); els dos primers, cercant sobretot l'edificació religiosa, feien història vera, però selectiva, on eren ombrejades les zones ineficaces; Diago, de més a més, aprofità els anys d'estada a Barcelona per documentar-se en els arxius tant de Santa Caterina com en el Reial (ACA) (117-121). Entorn el 1670 i en començar el segle XVIII, Joan Tomàs de Rocabertí i Tomàs Ripoll procuraren l'aplec de documentació dominicana en l'arxiu central de l'orde a Roma i el segon preparà el *Bullarium Ordinis Praedicatorum* (124-127); Joan Tomàs de Boixadors hi donà nou impuls (128-130) i així durant el segle XVIII Sant Domènec de València donà tot un planter d'historiadors, encaminats per Jacint Segura amb el seu *Norte crítico con las reglas más ciertas para la discreción en la historia*, del 1733, a sotmetre's a les exigències de la crítica històrica i a assegurar les bases metodològiques per a una història documentada (133-145); hi pertanyien noms com Josep Teixidor i Jaume Villanueva (133-145); entorn el 1760, Teixidor elaborava almenys set volums d'índexs de l'arxiu del dit convent (145-146). — J. P. E. [19.894]

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *El bisbe Josep Climent i Avinent i la llengua catalana*, dins *Estudis d'Història de la llengua catalana*. Pròleg de Joan MARTÍ I CASTELL (Biblioteca Serra d'Or, 336), Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2004, 131-145.

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *El bisbe Josep Climent i Avinent i la llengua catalana*, dins «Hom. Massot», 381-393.

Carles III amb la Reial Cèdula del 1768 manava que l'única llengua de l'ensenyament fos la castellana i els bisbes de Catalunya, Climent entre ells, se sotmeteren al rei, però alhora

prengueren providències a favor de l'ensenyament de la llengua catalana i de la seva dignificació; aquella posició ha estat vista per alguns com a només favorable a la llengua castellana, però en els darrers anys s'ha anat estenent la interpretació de veure-hi també, i potser principalment, l'expressió d'una voluntat eficaç de dignificar la llengua catalana, voluntat que, després dels personificadors de la Il·lustració, tingué continuïtat en les posicions programàtiques dels protagonistes de la Renaixença. És reproduït el darrer sermó de Josep Climent a Barcelona, predicat en llengua catalana, transcrit de l'ADB, *Communium 1772-1775*. Hi ha bibliografia (144-145). — J. P. E. [19.895-19.896]

Marià BAIG I ALEU, *La Reial Foneria de Sant Sebastià de la Muga, 1768-1794*, dins *VII Trobada Ciència i Tècnica*, 181-187.

Després d'anys de treballs previs de Pere Grau i Balló, de la Jonquera, el 1768 naixia la *Real Fundición de Hierro Colado de San Sebastián de la Muga*; la documentació corresponent es troba a Simancas, Archivo General, *Secretaría de Guerra*; a Madrid, AHN, *Consejos Suprimidos. Cámara de Castilla*; i a Barcelona, ACA, Reial Patrimoni. *Intendència i Registres de Superintendencia*; també és coneguda per les informacions de Francisco de Zamora i sobretot pels plànols de Francisco Juan del Rey, conservats a Simancas, que permeten de veure-hi una concreció del tipus propugnat per la *Grande Encyclopédie*; la qualitat del producte bèl·lic portà a la confirmació reial del 1772, però la proximitat a la ratlla de França féu que en la Guerra Gran el Gran Comité de Salut Pública de París en decidís la destrucció total («Arrêt», a París, Archives Nationales, AFII, 2227). Hi ha bibliografia (186-187). — J. P. E. [19.897]

Pep VILA, *Lluís Bonifaç, constructor del "Llit de l'Assumpta" de la catedral de Girona (1773)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLV (2004), 769-790.

L'autor ha trobat a Girona, AC, el contracte entre els paborde de la Confraria de l'Esperança i l'escultor Lluís Bonifaç, de construcció del llit monumental de la Mare de Déu, [que hom ha pogut veure muntat a la catedral de Girona, entre l'altar major i el chor, amb motiu de la festa titular de l'Assumpta, encara durant la darrera dècada dels seixanta]. El contracte (1773) i les notes de pagament (1773-1781), del *Llibre de eixidas de la Confraria de... l'Esperança...* són ací publicades. És transcrit en apèndix el *Compte universal de vários bastrets, roba, fàbrica y composició del Llit de Nostra Senyora de la Seu de Gerona*, i donada en regest altra documentació sobre la Confraria de l'Esperança. Hi ha il·lustracions i reproducció fotogràfica de la signatura de Lluís Bonifaç. — J. de P. [19.898]

Bruno SCHLEGELBERGER, *Antonio Julián y su descripción de las culturas autóctonas*, dins *Jesuitas*, 581-596.

Antoni Julià, nat a Camprodon el 1722, missioner a Nueva Granada des del 1749, publicà dos llibres, *La Perla de la América* del 1787 i *Transformazione dell'America. Trionfo della S. Chiesa sulla rovina della Monarchia del Demonio in America dopo la conquista fattane da' Monarchi delle Spagne*, Roma 1790, en què morí. El primer és ric en informacions de primera mà sobre les cultures indígenes: Arhuacos, Tupes, Chimilas, Motilones i Guajiros (587-594); descriu així la vestimenta dels darrers: «... el vestido interior... consiste en una media camisa de algodón, que llaman allá Chamarreta...» (593); el judici sobre aquella realitat és determinat pel punt de vista europeu, contrareformista i jesuític. — J. P. E. [19.899]

Àngela ALDEA HERNÁNDEZ, *El arquitecto Bartolomé Ribelles*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIX (2003), 683-694.

Biografia d'aquell arquitecte valencià (1743-1795), basada en les notícies que proporciona València, Arxiu de la Reial Acadèmia de Sant Carles, amb particular atenció a la llista de les seves construccions més importants (685-686) i transcripció de dues lletres que l'afectaven (687 i 690). Hi ha sis làmines (691-694). — J. P. E. [19.900]

Bernardo MARTÍ, *La vida rural mallorquina, en 1772, y el género epistolar, por un autor con talento literario*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 59 (2003), 335-344.

La Biblioteca Municipal de Palma de Mallorca, ms. 48 (Fons Desbrull), conserva una llettra d'un castellanoparalant, Cristóbal Sánchez de Velasco, adreçada a un personatge desconegut, «de léxico riguroso y de frase armoniosamente castellana perteneciente al lenguaje de un hombre de cierta cultura» (337-338), «que se adelantaba al realismo narrativo en más de medio siglo» (338), que narra la situació, real o inventada, de tota una comarca mallorquina, sembla Santa Maria, segons una versió, tota ella subjugada a les males arts d'un ermità depravat, i segons una altra, cas d'enveja clerical contra el dit ermità. — J. P. E. [19.901]

Manfred TIETZ, *Las Reflexiones imparciales de Juan Nuix y Perpiñà (1740-1783): el 'saber americanista' de los jesuitas y las 'trampas de la fe'*, dins *Jesuitas*, 611-646.

L'autor es proposa d'escatir com Nuix aprofità les informacions que un centenar de jesuïtes li donaren sobre la situació real d'Amèrica del Sud en contraposar-se als llibres de William Robertson (*History of America*), de Cornelius de Pauw (*Études philosophiques sur les Américains*) i de Guillaume Thomas Reynal (*Histoire des deux Indes*) (615), darrere els quals hi havia tot un món mental, el de valorar el món del 'bon salvatge' per damunt l'home civilitzat europeu, destructor d'aquell món (616-625). Nuix aplegà la informació per al seu llibre en Bartolomé de Las Casas, en els companys seus jesuïtes exiliats d'Amèrica i en els mateixos autors moderns contra els quals escrivia; la interpretació personal dels fets tenia tres objectius: posar en dubte els poc segurs, excusar per debilitat humana els més possibles i justificar els inexcusables com a preu pagat pel bé superior de la civilització i de l'evangelització; la topada entre les dues versions provocà l'encàrrec a Jordi Joan d'aplegar tota la documentació sobre descobriment i conquesta d'Amèrica a Sevilla, Archivo de Indias (639-640). Davant un planteig que mirava els aspectes humans i econòmics, Nuix contraposà només raons religioses i nacionals (644-646). — J. P. E. [19.902]

Mª José BONO GUARDIOLA, *El proyecto de reforma de la Administración Territorial: la Disertación sobre la importancia de la Justicia de D. Josef Nuix y Perpiñà, pretendiente al cargo de corregidor*, dins *Administración Municipal Moderna*, 73-81.

Cerverí nascut el 1746, alumne de la seva universitat, doctor en ambdós drets, advocat de la Reial Audiència de Catalunya des del 1782, dos anys després optava a una plaça de 'corregidor' per a la qual presentà la documentació, ara a Madrid, AHN, *Consejos*, lligall 17996, d'on l'autora extreu les dades del seu currículum (75-76) i resumeix el *Discurso sobre la importancia de la justicia*, imprès sense any, on subratlla aquelles exigències que li semblaven fonamentals: la necessitat de justícia per a la convivència humana, l'obligació reial d'assegurar-la i d'altres exigències que coincidien amb les determinacions del reial decret del 1784 sobre el mateix tema (77-80); entre els mèrits presentats hi havia el fet que el germà Joan, jesuïta expulsat, el 1780 havia publicat a Venècia les *Riflessioni imparziali sopra l'umanità degli spagnoli nell'Indie...* (76). — J. P. E. [19.903]

Luis C. MANTILLA, *Un franciscano mallorquín cronista-misionero de Colombia en el siglo XVIII*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 85 (1992), 618-639.

Nascut a Palma el 1724, format a la mateixa ciutat i en el col·legi de Sant Bonaventura de Baeza, fra Joan (de Santa Gertrudis) Serra (619-626), ultra una *Medicina luliana* en quatre volums (620), escriví «su originalíssima obra *Maravillas de la naturaleza* hacia 1790» (616), publicada a Bogotà el 1956, on ell exposa els fets que constituïren la seva experiència personal en el regne de Nova Granada, Quito i Lima entre el 1757 i el 1768; la narració defuig el «discurrir filósofo y metafísico» i s'apunta al «histórico y natural» (629), del qual aquestes pàgines contenen nombre de fragments, que permeten de dibuixar l'esbós mental del personatge i les característiques de la seva activitat missionera. — J. P. E. [19.904

Àngela ARCE, *Juan Francisco Masdeu* (! Masdèu): *la "buena" intención de un "mal" traductor de poesía*, dins *Jesuitas*, 103-132.

Com tots els jesuïtes expulsats, descoberta la literatura italiana, en féu traduccions per necessitat de supervivència i per congraciarse amb el rei d'Espanya; la seva primera traducció, aquesta del llatí, fou *La Schaccheide o sia Il gioco degli scacchi...*, de Hieronymus Vida, imprès a Venècia 1774; cercà el triomf en la *Historia crítica de España y de la cultura española* en italià i en castellà (Foligno 1781, Madrid 1783 i següents); el 1786 sortia a Roma *Poesie di ventidue autori spagnuoli del cinquecento*; entre els vint-i-dos, de totes les categories, hi havia Luis de Camoens i sant Francisco Xavier; entre els de primera categoria figurava Garcilaso de la Vega i l'autora es concentra en l'anàlisi detallista de la seva *Égloga I* (aspectes mètric, lèxicosemàntic, sintàctic, retòricoestilístic i metafòric); en conjunt, si la materialitat de les expressions és correctament traduïda, se li esmunyí la càrrega poètica. — J. P. E. [19.905

Francesc X. BARCA SALOM, *Dels càlculs d'estima a l'astronomia nàutica. L'ensenyament de les ciències nàutiques a l'Escola de Nàutica de Barcelona*, dins VII *Trobada Ciència i Tècnica*, 43-62.

La delimitació del 'punt d'estima' d'una nau es resolia en l'edat mitjana en els rumbos per la Mediterrània amb càlculs d'estima ajudats pels portolans, la brúixola i la corredora de barqueta (44), instruments que resultaren insuficients per a la navegació atlàntica. Científics i tècnics europeus maldaren segles a descobrir les possibilitats científiques, a construir els instruments tècnics i a convèncer-ne els navegants (44-46). L'Escola de Nàutica barcelonina des del 1769 sota Sinibald de Mas, transmeté el mètode tradicional del 'punt d'estima', mentre a l'Estudi de Pilots d'Arenys el seu director, Josep Baralt ja escrivia (i deixava manuscrit, ara a Arenys de Mar, Arxiu Fidel Fita, ms. 1103) un *Cálculo de la longitud por las distancias lunares*, del 1789 (51); la visita oficial de Francisco Javier de Winthuysen el 1791 hi introduïa el mètode de les distàncies lunars (49-50); la plena acceptació dels principis científics arribaria el 1806 en què Agustí Canellas succeí Sinibald de Mas en la direcció de l'Escola de Nàutica de Barcelona (52-59). Hi ha bibliografia (59-60). — J. P. E. [19.906

Maurici PÉREZ SIMÓN, *L'informe sobre la reforma del pla d'estudis de la Facultat de Lleis de la Universitat de Cervera (11 de març de 1772)*, dins «Revista del Dret Històric Català», 3 (2004 [2004]), 49-78.

Edició i estudi de la part relativa a la Facultat de Dret de Cervera, d'un informe sobre la reforma de l'ensenyament universitari promoguda per Carles III i per Pedro Rodríguez Campomanes. L'informe, emès per la pròpia universitat sense intervenció del ja jubilat Josep Finestres, és emmarcat en l'impuls dels il·lustrats a la modernització del paper de les universitats al servei de la riquesa nacional, reflecteix les idees del romanisme humanista i de respecte al dret nacional català, i es conserva a Barcelona, BU, Arxiu de la Universitat de Cervera, caixa 318, núm. 231. — J. de P. [19.907

Joan Carles ALAYO i MANUBENS, *L'electricitat a Espanya en els segles XVIII i XIX. Una anàlisi a partir de la bibliografia històrica*, dins *VII Trobada Ciència i Tècnica*, 433-438.

Les primeres (i comptades) publicacions sobre l'electricitat són del segle XVIII (434-435); hi són presents les de dos catalans: la primera seria la d'Antoni Juglà i Font, *Memoria sobre la utilidad de los conductores eléctricos*, Barcelona 1785; tres anys més tard arribaria l'article de Francesc Salvà, *Explicación del fenómeno eléctrico*, publicat dins «Memorial Literario»; i dues memòries per a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, *Memoria sobre la electricidad positiva y negativa*, del mateix any; i *La electricidad aplicada a la telegrafía*, del 1795, «reconeguda en el món científic com la primera aportació d'un sistema telegràfic per mitjà de l'electricitat» (435); també s'ocupà de la pila elèctrica el 1800 davant l'esmentada acadèmia *Disertación sobre el galvanismo*, completada amb *Sobre la aplicación del galvanismo a la telegrafía*. — J. P. E. [19.908]

Josep MORAN i OCERINJAUREGUI, *Cançó de l'avalot de les Quintes (1773)*, dins «Misc. Molas», 743-757; i dins *Estudis d'història de la llengua catalana*. Pròleg de Joan MARTÍ i CASTELL (Biblioteca Serra d'Or, 336), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2004, 147-163.

Si els historiadors de Catalunya han posada pràcticament nul·la atenció a l'episodi de les 'quintes' i a la 'cançó' que el recorda, els de la literatura catalana moderna no els silencien; i el resumeix amb major dignitat Francesc Tort i Mitjans en la seva monografia sobre el bisbe de Barcelona, Josep Climent; el Consejo de Castilla hauria considerat el dit bisbe responsable de «cualquier cosa que sucediera en Barcelona», ja que veia en tot l'afer un intent del poble català de recuperar la situació jurídica perduda el 1714. La 'cançó' s'ha conservat a Barcelona, AHCB, ms. A-362. El text, fins ara només conegut de forma parcial, és transcrit i completat amb notes en la totalitat de les cent-set quartetes (151-163). — J. P. E. [19.909]

Marina LÓPEZ GUALLAR, *La revisió racionalista: Antoni de Capmany*, dins *Barcelona ideal i real*, 175-184.

Tant el *Discurso económico-político en defensa... de la influencia de sus gremios...*, del 1778, com les *Memorias históricas* de l'any següent eren una defensa dels gremis contra la tesi de Pedro Rodríguez Campomanes, segons el qual el retard espanyol era culpa dels gremis, repetint l'apologia escrita per Francesc Romà i Rossell dotze anys abans, *Disertación histórica político-legal por los Colegios y Gremios de la Ciudad de Barcelona (175-177)*. En les *Memorias...*, Campany refusa, d'una banda, les versions sobre els orígens mítics de Barcelona, i de l'altra es limita a presentar allò que fou Barcelona, tant com les afirmacions són demostrables per documentació dels arxius barcelonins (179-180); més en el fons, la tesi és que la vida política d'un estat no es pot basar en l'ideal del 'hidalgo', sinó en el treball de menestrals, englobat en cossos reconeguts i representats en el govern ciutadà, com la història de Barcelona demostra i la necessitat del govern central de recórrer als gremis a fi de controlar els avalots de quintes confirma. — J. P. E. [19.910]

Pep VILA, *Una nova relació, en prosa, del conte folclòric de la batalla*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIV (2003), 255-264.

Procedent del fons Grassot Vidal, de Vall-llobrega, i custodiat ara a l'AHC de la Bisbal, l'autor publica un conte escrit en castellà cap a darreries del segle XVIII, possiblement a Sant Martí Vell, sobre el simbolisme del joc de cartes. Segons Vila, el text s'ha de veure en una tradició militar i jocosa, de la qual edita en facsímil un romanç imprès a Barcelona el 1844 pels hereus de la Vda. Pla. — J. de P. [19.911]

Carles PUIG-PLA, *Breu aproximació a les contribucions científicotècniques d'Agustí Canelles (1765-1818)*, dins *VII Trobada Ciència i Tècnica*, 263-272.

Osonenc d'Alpens, estudiant del seminari de Vic i després de l'Escola de Nàutica de Barcelona i en qualitat d'alumne d'aquesta, el 1788-1789 féu un viatge a Veracruz, del qual resta una narració inèdita a Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, d'on són transcrits fragments, uns dels quals descriuen maltempsades dels dies 9-10 de desembre i 11 i 12 de gener (267); conseqüència d'aquells mals moments, entrà en religió als Trinitaris Calçats de Barcelona; fets els vots religiosos, acabats els estudis i rebuts els ordes, es pogué dedicar més a les matemàtiques (268); ja entrat el segle XIX arribaria el 1803 la col·laboració oficial amb Delambre i Méchain en els treballs previs a l'establiment del metre; i el 1806 l'ensenyament a l'Acadèmia de Ciències i a l'Escola de Nàutica. — J. P. E. [19.912

Rafael MONFERRER GUARDIOLA, *Cura vegetal en el tractament de les mossegades d'escurçó segons Cavanilles*, dins *XL Assemblea d'Estudiosos*, 439-444.

El 1793 Anton Josep Cabanilles féu un recorregut per les comarques de l'Alcalatén i dels Ports [cf. ATCA, XVI (1997), 750, núm. 12430], durant el qual s'informà d'un remei popular de la contrada contra les picades d'escurçó, tal com consignà en les *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reino de Valencia*, publicades els anys 1795-1797, d'on és transcrit el paràgraf corresponent (441); trobà el mateix remei a la Foia de Castalla i l'explicà amb detall en un article del 1800, *Polvos contra la rabia*, d'on són transcrits llargs paràgrafs (442-443), remei que ell aplicà a les mossegades de gossos folls; la química amb les uncions mercurials superaren aquella medicina. — J. P. E. [19.913

Joaquim MARTÍ MESTRE, *Notes sobre el lèxic del menjar i beure en els segles XVIII i XIX*, dins «Misc. Veny, 3», 85-114.

L'autor pondera la tradició de llibres culinaris en català, ja des del *Llibre de Sent Soví*, i l'abundància del lèxic que s'hi refereix en obres com el *Terç del crestià* de Francesc Eiximenis o l'*Espill* de Jaume Roig. Aquest lèxic és igualment ben representat en la literatura de vocació popular i realista dels segles XVIII i XIX, objecte de l'atenció de l'autor, que analitza: a) els termes que es refereixen generalment al menjar; b) a l'acte de menjar; c) a la fam; d) al golafrer i a la golafreria; e) a la beguda, a l'embriac i a l'embriaguesa. El lèxic alimentari també es projecta en d'altres camps semàntics, com és ara el sexual o el del caràcter i de la conducta humana prenent sentits translàtics i essent la base d'una llarga sèrie de comparacions, de jocs humorístics i de refranys. Molts dels mots o locucions analitzats per l'autor no es registren ni al DCVB ni al DECLIC. Hi ha bibliografia. — J. de P. [19.914

Felip CIRERA (Felip de Palàcio), *Avisos o sien regles senzilles a un principiant cuiner o cuinera adaptades a la capacitat dels menes instruïts*. Presentació de Pep PALAU. Estudi, edició i notes a cura de Montse ANGELATS i Pep VILA, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIII (2002), 107-170.

Publicat també com a opuscle independent, amb títol idèntic: (Osona a la butxaca, 24), Vic, Publicacions del Patronat d'Estudis Osonencs 2003, 120 pp.

Felip Cirera escriví els seus *Avisos* ja ben entrat el segle XIX, però l'ambient culinari de les primeres dècades del nou segle no era altre que el de les darreres del segle XVIII (per això aquell ambient és reconstruït amb fragments de Francisco de Zamora i del Baró de Maldà: 23-26, 30) i els editors constataren que «molts plats i postres del segle XVIII encara es menjaven a mitjan XIX» (32; cf. 39); d'altra banda, en el receptari d'En Cirera «hi ha pocs plats elaborats amb els productes procedents d'Amèrica (patata, tomata, pebrot). Tampoc no hi ha

cap referència al blat de moro...» (41). Les receptes, doncs, integrades en aquest llibre en llur gran percentatge permeten de conèixer allò que hom cuinava en els fogons catalans (vigatans sobretot) del segle XVIII; formen els capítols de olla (69-72), 'guisados' (72-77), carn de ploma (78-81), ous (81-85), bunyols (85-87), verdures amb oli (88-89), potatges (90-91), arròs (92-93), bacallà (93-95), peix fresc (95-96), algunes altres coses (97-99), vàries begudes (100-101), i per a malalts (102-104); les darreres receptes miren a la conservació d'alguns aliments (105); encara hi ha consells sobre utilitat i forma de notar lo que se gasta i gastos de cuina (106). — J. P. E. [19.915-19.916]

FRANCESC DEL SANTÍSSIM SAGRAMENT, *Instrucció breu i útil per los cuiners principiants segons lo estil dels carmelites descalços. Receptari de cuina conventual del segle XVIII. Precedit d'un estudi històric sobre la cuina carmelitana*, acura de M. Mercè GRAS i Agustí BORRELL (Biblioteca Serra d'Or, 330), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2004, 272 pp.

Aquesta edició consta de dues parts de longitud desigual: l'estudi introductor (7-187) i el text de la *Instrucció breu i útil...* pròpiament dita (189-264); la taula final ocupa les pàgines 265-272. L'estudi introductor dedica un primer capítol al llibre en ell mateix, col·locat primer dins un gènere literari de llibres de cuina catalans i en particular conventuals, refà la biografia del considerat autor, resumeix l'estructura de l'obra i assenyalava el parentiu amb d'altres, en particular amb *La cuinera catalana*, bo i donant al producte un cert regust carmelità (7-42). La *Instrucció...* pressuposa la vida de les comunitats carmelitanes masculines i en particular llur alimentació, tema del capítol segon, cabdal de l'estudi introductor, més basat en documentació del segle XIX que en la dels anteriors, aquesta conservada a l'Arxiu Provincial (42-183); ens passen davant els ulls tots els llocs, persones, productes i atuells que es relacionen amb el mejar: la cuina i el menjador conventuals (45-57), les persones que proporcionen els aliments o els cuinen (57-67), l'origen d'on procedeixen els aliments (67-104), on trobem unes pàgines, basades en documents dels segles barrocs, que ens fan conèixer els problemes de tota mena que l'aiguarent, la xocolata, el café i el tabac presentaren sobretot als religiosos i en particular als carmelitans (86-98), i la normativa carmelitana dels àpats comunitaris, on també cal informar dels malalts o no sotmesos a la normativa, com els hostes o els religiosos que es trobaven (o miraven de trobar-se) fora del convent o eren sotmesos a alguna pena canònica (104-183). Les darreres pàgines presenten els dos manuscrits de la *Instrucció...* (B, BU, ms. 1996, pres a base d'edició, i BC, ms. 55) i els criteris de transcripció (185-187). La darrera part del volum conté el text, críticament anotat, de la *Instrucció...*: el pròleg i els onze advertiments previs reporten directrius generals de l'ofici apreses de l'experiència d'anys (189-198); segueixen les receptes culinàries, repartides en els capítols de principis o platillos (vint-i-set: 198-211); d'escudelles (vint-i-nou: 211-223); de peix (quaranta-vuit: 227-242); de bacallà i tonyina (setze: 242-259); d'ous (dotze: 250-255); i de peix escabexat (vuit: 255-258). La darrera paraula, adreçada als principiants, els inculca «una honrilla de santa paciència per fer totes les coses ab la major perfecció» (259). — J. P. E. [19.917]

Francisc AMORÓS I GONELL, *El capellà rural com a agent i confident del poder senyorial a la Catalunya del segle XVIII. Un cas concret a Penelles dins la comanda de Barbens (l'Urgell)*, dins «Misc. Giralt», 49-66).

Abans que comencés el 1801 el comanador de Barbens (Sant Joan de Jerusalem) ja tenia decidit qui seria el seu batlle a les Panelles (la Noguera) els anys 1801-1802, car el nou havia de prendre possessió del càrrec l'1 de gener 1801; per això els mesos anteriors féu les gestions prèvies amb el seu assessor, resident a Tàrrega, i amb els rectors (o vicaris) de la comanda a fi que l'elecció fos encertada, cosa que no fou, car aquell dia de Cap d'Any el consell municipal de Panelles es negà a lliurar-li el bastó de comanament. Encara que, en el garbuix de juris-

diccions de l'Antic Règim, el comanador de l'orde militar no fos ordinari eclesiàstic damunt rector o vicari (era el bisbe d'Urgell), però l'orde i per tant ell, era el patró de la parròquia i proposava rector o vicari al bisbe, raó per la qual el capellà parroquial li era d'alguna manera sotmès o li devia gratitud. De fet, a Barcelona, ACA, *Sant Joan de Jerusalem. Armari 53/1011*, s'han conservat les lletres dels darrers mesos del 1800, ací transcrites (61-63). Hi ha bibliografia (60-61). — J. P. E. [19.918]

Àngel CALVO, *Sulla via dell'Italia: speranze e frustrazioni dell'industria della seta catalana durante la transizione al regime liberale*, dins «Ricerche Storiche. Rivista Quadrimestrale», XXXIV (2004), 65-96.

La documentació que sosté aquestes pàgines es troba a Barcelona, BC, *Junta de Comerç*; ANCatalunya, *Corredors reials de canvi*; AHCB, *Governació*; i ACambra de Comerç. L'autor descriu la situació de les fàbriques catalanes de seda i concentra les dades en quadres sinòptics dedicats a la indústria catalana de la seda i a la seva distribució geogràfica (68-69); a la procedència de la seda treballada al principal centre seder, Manresa, i concentració allí de les fàbriques de vels (70-72); nombre de treballadors masculins o femenins (75); assenyalen la notícia que la Junta de Comerç conductà una mestra piemontesa, Margherita Bertot, perquè en un curs de dos anys ensenyés l'art de la seda a noies catalanes (84-85). Hi ha bibliografia (91-96). La transició al règim liberal pertany al segle XIX. — J. P. E. [19.919]

Helmut C. JACOBS, *Antonio Eximeno y Pujades (1729-1808) y su novela Don Lazarillo Vizcardi en el contexto de sus teorías musicales*, dins *Jesuitas*, 401-412.

Ja el 1774 aquell valencià havia publicat a Roma *Dell'origine e delle regole della musica, colla storia del suo progresso, decadenza e rinnovazione*, que el 1796 seria publicat a Madrid; i ja des del 1798 treballava en el romanç, que només apareixeria el 1872-1873. La narració comença amb unes oposicions a mestre de capella d'una catedral (Salamanca 1789): «El gran número de diálogos, junto con los diferentes modos de comportamiento de las figuras de la novela, ofrecen a Eximeno la oportunidad de exponer sus conceptos de teoría y estética de la música de una manera irónico-humorística en el campo ficticio de la novela y alumbra puntos de vista controvertidos desde todas las perspectivas posibles» (404), sempre amb vistes al 'bon gust' (405), que, sumat a l'entusiasme, dóna el geni: «el objetivo de la música consiste en tocar por medio del oído el alma del receptor» (408). Hi ha bibliografia (410-412). — J. P. E. [19.920]

IV. SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALACANT

Inmaculada FERNÁNDEZ ARRILLAGA, José Felipe SIGÜENZA TARÍ, *Alicante durante el reinado de Fernando VI. Catalogación y estudio de la correspondencia municipal*, dins *Administración Municipal Moderna*, 91-98.

Tant les *Lletres trameses* com les *Rebudes* els anys 1746-1759, conservades en l'AM d'Alacant han estat objecte de tractament informàtic i de catalogació, aplegades en catorze apartats, els més voluminosos dels quals són els de plets, comptadoria i el d'altres (94); aquestes pàgines contenen informació de cada un dels apartats. Les dades són acompanyades de tres gràfics. — J. P. E. [19.921]

ALEMANYA

Die mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek Marburg, beschrieben von Sirka HEYNE, Wiesbaden, Otto Harrassowitz Verlag 2002, XXXVIII i 392 pp.

El ms. núm. 9, ff. 134-137, en la seva segona part, conté el *Tractatus de Balneis* atribuït a Arnau de Vilanova (18); ms. 18, 54-58, Joan Jacme, *De pestilentia* (46); ms. 23, 121-136 i 248-254, Ps. Arnau de Vilanova, *Rosarius philosophorum*, i *De secretis naturae dialogus* (66 i 70); ms. 24, 95-132, Ps. Arnau de Vilanova, *Rosarius philosophorum*; i 190-231, Ps. Ramon Llull, *De gradibus magnae medicinae* (72); ms. 25, 15-18, Ps. Arnau de Vilanova, *Epistula de sanguine humano ad magistrum Iacobum de Toledo* (75); ms. 27, Guillelmi de Aragonia, *De somniis et visionum prognosticationibus* (84); 156-160, *Ignoti Breviarium geomantiae ad Guilhelmum Valentinum* (86); ms. 28, 176v: Arnaldi de Villanova, *Contra lapidem*, *recepta* (89); ms. 30, 124r-v, *Cautelae medicorum* (93); ms. 51, 301-338, Joan de Palomar, *Oratio de civili dominio clericorum* (140); ms. 101, 92-103, Ps. Arnau de Vilanova, fragments del *Flos florum* o *Semita semitae* en alemany i d'altres del *Novum testamentum* (256), seguits de receptes atribuïdes a Ramon Llull i a Arnau de Vilanova: 105-124 (256-257); i ms. 393, Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, incunable de Colònia, Konrad Winters 1478 (272). És diversament representat Teodulf d'Orleans. — J. P. E. [19.922

Die Handschriften der Stiftsbibliothek St. Gallen. Band 1. *Abt. IV. Codices 547-669. Hagiographica, Historica, Geographica. 8-18 Jahrhundert. Beschreibendes Verzeichnis* bearbeitet von Beatus Matthias von SCARPATETTI, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2003, XLVI i 430 pp.

El cod. 665 ingressà a aquella biblioteca el 1768 amb l'herència d'Aegidius Tschudis, col·lecció de mapes, on n'hi ha de: Katalonien, Hispania Citerior vel Tarraconensis, Baleareninseln, Formentera, Ibiza, Nordostspanien und die Balearen (aquests dos darrers, repetits) (317-318). — J. P. E. [19.923

Die Inkunabeln der Universitätsbibliothek Rostock. Mit den Inkunabeln der Landesbibliothek Mecklenburg-Vorpommern in Schwerin und der Kirchenbibliothek Friedland. Beschrieben von Nilüfer KRÜGER (Kataloge der Universitätsbibliothek Rostock, 2), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2003, 582 pp.

La biblioteca universitària de Rostock posseïx els següents volums, que han de figurar en aquesta notícia bibliogràfica: A57: d'Arnau de Vilanova [pseudo?], *De vinis* en traducció alemanya: *Von der Bewahrung und Bereitung der Weine*, Estrasburg 1484 (115); A109: d'Antoni Andreu, *Quaestiones super sex principia*, Venècia 1492-1493 (210); F5, sant Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis*, tres volums, Colònia 1485 (dos exemplars); i també en tres volums, Nüremberg 1492 (222-224); G30, Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, Colònia post 1481 (253); R9: el *Repertorium de pravitate haereticorum*, de Miquel Albert, València 1494 (370); R6: el *Regimen sanitatis Salernitanum*, amb comentari del Pseudo Arnau de Vilanova, Estrasburg 1480(?) (369); R4: la *Theologia naturalis* de Ramon de Sibüda, Lió 1498 (368); i G10, G11 i G12, Johannes Gerson, *Opera*, on figuren el tractat contra el flagel·lants i la lletra a mestre Vicent Ferrer, Estrasburg 1488, 1489 i 1494 (233, 236-237 i 240). — J. P. E. [19.924

Mark MERSIOWSKY, *Katalanische Urkunden in privaten Sammlungen. Originale des 10. und 11. Jahrhunderts aus Sant Llorenç del Munt und Sant Llorenç prop Bagà aus dem Besitz des Joaquin Areny de Plandolit*, dins «Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde», 49 (2003), 49-80.

Pere PUIG i USTRELL, *A la recerca dels documents perduts. Pergamins documentals de fons monacals catalans trobats per Mark Mersiowsky, de la institució Monumenta Germaniae Historica*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 41 (Primavera de 2004), 2-4.

El segon títol resumeix el primer i m'hi baso. Amb motiu de la Desamortització decretada pel govern de Madrid el 1835, no tots els fons documentals dels monestirs benedictins de Catalunya i en particular el de la Congregació Claustral Tarraconense, ubicat a Sant Pau del Camp, arribaren a l'Arxiu Reial (ACA), ans una bona quantitat de pergamins dels segles X i XI es dispersaren entre antiquaris i col·leccionadors d'antiguitats; una part anà, en propietat particular, al monjo de Montserrat Joaquim Areny de Plandolit, el qual deixà transcripcions de tots, encara que no tots els originals restaren al monestir, de manera que per a quatre documents Puig s'hagué de valdre de les transcripcions Plandolit i integrar-les en el seu *El monestir de Sant Llorenç del Munt... Diplomatar* [cf. ATCA, XVI (1997), 489-491]; ara per internet des dels «Monumenta Germaniae Historica» Mersiowsky ha identificat en diverses col·leccions privades alguns dels quatre originals i els ha donats a conèixer en el seu article, bo i reconstruint el respectiu camí a través d'antiquaris i col·leccionistes privats d'Europa i dels Estats Units d'Amèrica. Hi ha bibliografia (4). — J. P. E. [19.925-19.926]

ALTAFULLA

José Antonio ALTEMIR, *Literatura científica en el Archivo Martí Franquès de Altafulla*, dins VII *Trobada Ciència i Tècnica*, 307-312.

S'ha salvat el text complet de tres almenys de les memòries científiques, totes presentades per Antoni Martí a la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona entre el 1787 i el 1791; la seva biblioteca, tot i que sofrí desmembracions i trasllats després de la mort, en part almenys s'ha salvat a la Casa de la Vila de Torredembarra; ací hi ha llista dels volums, de cada un dels quals, ultra autor i títol, consta l'any d'edició; els anteriors al 1832, any de la mort d'Antoni Martí i Franquès, la major part dels quals són del segle XVIII, devien pertànyer certament a la seva biblioteca. — J. P. E. [19.927]

ANDORRA

Domènec BASCOMPTE GRAU, *Els documents d'Andorra als Arxius Departamentals de l'Ariège* (Monografies de l'Arxiu Històric Nacional. Arxius estrangers, 2), Andorra, Arxiu Històric Nacional 2004, 174 pp.

Els Arxius Departamentals de l'Ariège tenen llur seu a Foix, però malgrat la importància de la Casa de Foix a Andorra, l'actual arxiu departamental no conserva documentació original d'aquell cossenyeriu, sinó només d'estrats inferiors d'administració; i així la primera secció de *Límits fronterers i estudis cartogràfics* proporciona vuit documents del segle XVIII sobre el contenciós entre Andorra i el comú francès de l'Hospitalet entorn la propietat [i el consegüent dret prioritari a les pastures] de la Solana (20-21). En la secció d'*Institucions* tenim només documents escadussers, però interessants com la confirmació de privilegis d'Andorra feta per Lluís XIV el 1644 i alguns nomenaments de càrrecs andorrans en representació del comtat de Foix, segles XVII-XVIII (22-36); la secció de *Recursos econòmics* té algun document sobre dret a pastures o problemes duaners (54-55 i 81); en canvi, gairebé tota la secció d'*Educació, cultura i tradicions* és formada per còpies de documentació antiga, o d'indicació de documents relatius a Andorra als Arxius nacionals de París o en arxius de Barcelona (119-134, en particular 129); també és escadussera la documentació familiar antiga en la secció homònima (135-137). Hi ha taules onomàstica i toponímica (142-163). — J. P. E. [19.928]

ANGLATERRA

P. R. ROBINSON, *Catalogue of Dated and Datable Manuscripts c. 888-1600 in London Libraries*. Vol. I: *The Text*. Vol. II: *The Plates*, London, The British Library 2003, XIV i 118 pp. i [4 pp.] i 306 reproduccions.

L'exemplar núm. 208, de Welcome Library, 17-781, copiat els anys 1462 i 1463 a Pàdua i Asolo, conte còpia d'Albucasis, *Liber servitoris*, en traducció d'Abraham Judaeus Tortuosensis (81); els exemplars 243 i 244, també de Welcome 441 i 442, contindrien dues còpies de l'*Ars generalis* de Ramon Llull [però el primer, el volum 243/441, que defineix el seu text «brevis et utilis declaratio artis generalis» (88), hauria estat copiat a Baviera, concretament a Braunau, bisbat de Passau, el 1454 «per Stephanum Lannkchamer de Patavia»; sembla contenir explicacions sobre l'*Ars generalis*, ff. 291-316, no pas el seu text, és a dir, el de l'*Ars generalis ultima*; de més a més, en els ff. 231-290, hi ha la *Disputatio quinque sapientum*, aquesta sí de Ramon Llull]. L'altre volum el 244/442, el 1467, que també defineix el seu text de «brevis et utilis declaratio artis generalis» (88), sembla més una *Tabula artis generalis*). L'exemplar 253, Welcome 514, és còpia del 1507 del *Rosarius maior* atribuït a Arnau de Vilanova (89). Les mostres de lletra es troben en el segon volum per aquest ordre: làmina 164 (Welcome 17); 144 (Welcome 441); 169 (Welcome 442) i 239 (Welcome 514). — J. P. E. [19.929]

Hanna RALPH, Jeremy GRIFFITHS, *A Descriptive Catalogue of the Western Medieval Manuscripts of St John's College Oxford*, Oxford, University Press 2002, XXXVI i 372 pp.

El ms. 75 conté les dues *Summae* de sant Ramon de Penyafort (97); el ms. 102, ff. 106-137, presenta de Ramon Llull, *Le livre de l'orde de chevalerie*, traducció en francès antic (148-149); al ms. 147, ff. 105-125 hi ha d'Arnau de Vilanova, *Aphorismi seu parabola magistri Arnaudi de Villanova*, i els ff. 270-284, de Gil de Corbelh, *Versus de utilitatibus medicinarum compositarum secundum antidotarium Arnaldi de Villanova*; i els ff. 285 ss, *Signa leprosororum* (286-287, núms. 5, 10 i 11). Hi ha fragments de sant Ramon de Penyafort en el ms. factici 235, núms. 96, 100-101 (321); i potser del Pseudo-Llull, *De consideratione quintae essentiae* en el també factici ms. 172, ff. 214-244 (238). — J. P. E. [19.930]

Catalogue of Books printed in XVth Century now in the British Library. BMC Part XIII. *Hebraica*, MS 't Goy-Houten (The Netherlands), Hes & de Graaf Publishers 2004, LXXII i 288 pp.

La British Library posseeix, de Salomon ben Abraham ibn Adret, *Answers, questions – A collectio of responsa*, publicat a Roma 1469-1473 (5); de Moses ben Nahman, *Commentary on the Pentateuc*, Roma 1469-1473 (8-9) i en edició de Faro (Portugal), 1489, (95-96); de Jedaiah Hapeninini ben Abraham Bedershi (veí de Perpinyà), *Contemplation of the world*, Màntua 1474 (13-14); un altre exemplar, edició Soncino 1484 (31-32); de Moses ben Nahman, *Gate of retribution*, Nàpols 1490, i *Commentary on the Pentateuc*, Nàpols 1490 (57-58); Behai ben Asher, *Commentary on the Pentateuc*, Nàpols 1492 (65-66), repetit en edició hispànica del 1491-1492 (91-92); *Book of the Life*, Leiria 1495 (103), i *The four orders of the Code of Law*, Constantinoble 1493 (106-107); i de Jonah ben Abraham Gerondi, *Book of fear i Secred of repentance*, Leiria entre 1492-1496 (103-104). Hi ha pàgines de mostra de Salomon b. Abraham ibn Adret (115), Moses b. Nahman (119) i de Ben Asher (133, 183, 211, 237, 249, 251). Al final, ultra les taules corresponents, hi ha bibliografia (276-288). — J. P. E. [19.931]

Francesca ESPAÑOL, *El salterio y libro de horas de Alfonso el Magnánimo y el cardenal Joan de Casanova (British Library, Ms. Add. 28962, dins «Locus Amoenus», 6 (2002-2003), 91-114.*

El dit volum, destinat al rei Alfons IV Trastámara, és ací àmpliament analitzat: el primer pas és el de recordar la documentació reial que certifica la propietat del cardenal dominicà Joan de Casanova (94), confirmada en la miniatura de la pàgina 93 (cf. 111-113); havia estat escrit i començat d'il·luminar mentre aquest era bisbe, encara no cardenal (1424-1430), però a la seva mort, la il·luminació s'aturà fins que el 1442 el rei manà que Leonard Crespi el completés (93); el 1443, qualificat de 'libre molt bell' ja era a Nàpols (93); la part central de l'article exposa l'entrellat entre texts litúrgics o devocionals i les il·lustracions (96-98), on l'autora subratlla els elements valencians de les miniatures (99-103), la caracterització personal del rei i dels seus emblemes [sobre la seva pretensió de 'miles Christi', crec just d'indicar la recensió del llibre de Miquel Navarro, 631-634 d'aquest volum] (104-110). El projecte tant textual i, doncs, devocional del volum i la seva traducció iconogràfica, si realment fou personal i no copiat d'algun precedent, podria ésser definitori d'un moment històric; la petja de mestre Vicent Ferrer, encara no canonitzat, hi és explícita (101 i 112-113, amb la figura 9). — J. P. E. [19.932]

ARBÚCIES

Joan ILLA, *Consueta de la parròquia de Sant Quirze i Santa Julita d'Arbúcies i les sufragànies de Santa Maria de Lliors i de Sant Pere Desplà*, dins «Monografies del Montseny», 16 (2001), 73-97.

L'AP d'Arbúcies en començar el segle XVIII posseïa la dotàlia de l'església, del 923: fou copiada pel notari Aleix Milans al començament del llibre de capbreus de la rectoria; un segle més tard, la *Consueta*, escrita per Francesc Pujals i Blanc aquells mateixos anys ja es trobava en mal estat (77); havia estat precedida per una *Institució* de Joan Regàs (81); del seu text, ací transcrit (77-97), ultra la notícia d'un mestre de minyons (78), destaca l'abundància de goigs que el poble devia saber de cor, perquè es cantaven durant l'any, i devien figurar en l'AP: els *Goigs del Roser*, en primer lloc (80, 90, 95), seguits dels *Goigs del Santíssim* (80), dels *Goigs dels Dolors* (83-93), dels *Goigs de la Verge Santíssima* (85-87), dels *Goigs de sant Marc* (85), dels *Goigs de sant Isidre* (87), dels *Goigs dels sants patrons (Quirze i Julita)* (91), dels *Goigs de Sant Roc* (93), dels *Goigs de sant Climent papa* (96); per la Mare de Déu d'Agost, la processó «s'atura a la Plassa a cantar lletrilles» (93). — J. P. E. [19.933]

BARCELONA

Ramon PLANES I ALBETS, Antoni ROVIRA I VIRGILI, *L'arxiu anomenat de la Corona d'Aragó*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 37 (primavera de 2003), 1-2.

Ramon Planes reproduceix un article de d'Antoni Rovira i Virgili, publicat el 28 de juliol del 1933, en el moment en què la discussió de l'Estatut de Catalunya en les Cortes Espanyoles havia posat damunt la taula si l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA) havia de passar a la Generalitat de Catalunya, malgrat l'oposició d'Aragó i de València: l'arxiu és el comtal i després reial de la casa de Barcelona, en el qual, de més a més, s'han integrat d'altres arxius catalans, com el mateix de la Generalitat de Catalunya anterior al 1714, [i al costat del qual coexistia l'ARA a San Juan de la Penya i s'anaren creant els arxius propis dels altres regnes de la Corona, com l'ARV a València, i l'ARM a Palma de Mallorca]. — J. P. E. [19.934]

Cristina MONTERDE ALBIACH, Mª Desamparados CABANES PECOURT, *Aragón en las Cartas Reales de Jaime II (1290-1300)*, dins «Aragón en la Edad Media», XVI (2000), 521-554.

Cristina MONTERDE ALBIACH, Mª Desamparados CABANES PECOURT, *Aragón en las Cartas Reales de Jaime II (1301-1303)*, dins «Aragón en la Edad Media», XVII (2003), 43-69.

Amb aquests dos títols comença la publicació dels registres de les *Lletres Reials Diplomàtiques* de Jaume II, conservades a l'Arxiu Reial (ara ACA) de Barcelona relatives al regne d'Aragó: són dues-centes onze en el primer lliurament i cent-vint en el segon. Són nombroses les lletres que es refereixen a jueus o a sarraïns; d'altres repercuteixen en Països Catalans, com la que parla de Morella (47/226), o de Ribagorça i el Pallars (51/247; 59/284; 64/312), o d'un banquer de Lleida (66/319). Hi ha notícia d'un mestre de gramàtica d'Osca (68/326). — J. P. E. [19.935-19.936]

Jaume RIERA I SANS, *Los pastorells en Barbastro (julio de 1320)*, dins «Aragón en la Edad Media», XVIII (2004), 299-335.

Procedents d'Occitània, on s'havien concentrat per a integrar-se en una suprimida croada del rei de França a Terra Santa, acarrerats a l'Aragó per associar-se a la defensa de València davant possible però inexistent atac des de Granada, ja dins el Reino arrasaren la jueria de Montclús sacrificant tots els jueus, i semblaven disposats a repetir la matança a Barbastre; calgué treure'ls per força del Regne i aclarir les malifetes i les de qui se n'havia aprofitat. El corresponent procés es troba a l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., Procesos en quart 1320*, ací resumit, amb transcripció dels cinc articles d'informació (313), resum de les respostes (314-327) i transcripció de la lletra de Jaume II tallant el procés per possible contrafur (327); les lletres de *Canc., reg.* permeten de conèixer desplaçaments i decisions tant del rei com del primogènit Alfons en aquell afer (304-312). Hi ha resum de les accions judicials, dia per dia (330-332: del 6 al 20 d'agost del 1320) i llista alfabètica de tots els esmentats en el dit procés (332-335). — J. P. E. [19.937]

Giuseppe MELONI, *L'insediamento umano nella Sardegna settentrionale nel Basso Medioevo: il villaggio medioevale di Geridu (Geriti)*. Alessandro SODDU, *Il villaggio di Geridu nel periodo catalano-aragonese. Documenti inediti. 1325-1427*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 113 (2001 = *Archéologie et histoire de la Sardaigne médiévale*), 92-123 i 124-128.

A partir del moment de la presa de possessió del Regne de Sardenya, només la documentació de Barcelona, ACA, *Canc., Reg.*, ens permet de resseguir els primers moments, que reforçaren l'influx de Sàsser damunt les poblacions de la seva contrada, algunes de les quals, Geridu en concret, foren concedides en baronia a col·laboradors de la conquesta, el primer dels quals fou el barceloní Guillem Oulomar; seguiren revocacions davant la protesta dels representants populars, els quals, però, consideraven més dura la senyoria de la ciutat de Sàsser; i així anà creixent la llista dels barons fins al 1444 (128). — J. P. E. [19.938]

Procesos contra los Arborea. Vol. I, a cura de Joan ARMANGUÉ i HERRERO, Anna CAREDDU ASTE, Caterina CUBONI (Collezione di Documenti per il Regno di Sardegna, 1), Pisa, ETS, 2001, 325 pp.

El dit procés, la publicació del qual l'editor espera que serà completada amb altres vuit volums, conté en aquest primer noranta-tres documents en llatí i en català; aquell procés, al qual fou sotmès el Jutge d'Arborea, Marià IV, començava el 1353; una part important consisteix en la transcripció d'una informació judicial entorn una conspiració que s'havia de manifestar al crit de «Viven sarts i pisans!» l'any 1359. — J. P. E. [19.939]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Caballeros cristianos en el Occidente europeo e islámico*, dins «Das kommt mir spanisch vor». *Eigenes und Fremdes in den deutsch-spanischen Beziehungen des späten*

Mittelalters, herausgegeben von Klaus HERBERS, Nikolas JASPERS, Münster-Berlín, Lit-Verlag 2004, 217-289.

Encara que els esmentats cavallers no siguin dels Països Catalans ni fessin estada habitual en algun d'ells, aquestes pàgines recauen plenament en el nostre tema, car, tal com hom pot veure en els dos apèndixs, que redueixen a quadre sinòptic les dades de cada un d'aquells cavallers, gairebé tots són documentats pel fet d'haver rebut un salconduit dels nostres reis, salconduits que figuren en la documentació d'ACA, normalment *Canc.*, *reg.* (254-270 i 271-288). — J. P. E. [19.940]

Maria Bonaria URBAN, *L'istituto del veguer e l'amministrazione della città di Cagliari. Alcune note preliminari*, dins «Cooperazione Mediterranea. Cultura. Economia. Società», XV (2003), 242-268.

Tast d'una monografia sobre la vegueria de Càller al segle XIV. Resumit el sentit del 'veguer' en l'administració pública catalana ('vicarius generalis' de qui posseïx els drets senyorials), ací, a base de documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.*, i de *Reial Patrimoni. Mestre racional*, l'autora exposa amb detall com s'aplicà i es concretà la política reial de substituir a Sardenya les institucions públiques de Pisa per les pròpies de Catalunya i dels catalans que, amb la conquesta de l'illa havien d'assegurar estructura i eficàcia del poder reial i, després d'un curt parèntesi, en què Càller seguia l'herència pisana i Bonària la catalana, des del 1326 també Càller rebé nova configuració, en la qual el veguer era el cap administratiu (249-251). Però s'anaren acumulant els problemes d'encaix no sols amb els barons sards, sinó també amb els catalans (cas de Berenguer Carròs), fins i tot entre el veguer i el governador general, representant del rei a Sardenya. — J. P. E. [19.941]

Francesco Cesare CASULA, *Primi riflessi dello Scisma d'Occidente in Sardegna*, dins *Studi Damiano Fonseca*, 191-207.

Tota la documentació sobre aquells moments emprada en aquestes pàgines procedeix d'ACA, *Procés dels Arborea*: davant el Cisma, els Jutges d'Arborea optaren pel papa de Roma, Urbà VI, qui amenaçava de suspendre la infeudació d'aquell regne a la Casa de Barcelona, mentre, segons Casula, Pere III el Cerimoniós reconeixia el papa d'Avinyó, Climent VII [rei que mai no reconegué Climent VII, ans mantingué la indiferència en relació als dos papes]; aquella situació enverinà la lluita en episodis narrats en aquestes pàgines. — J. P. E. [19.942]

Maria Teresa FERRER MALLOL, *Corsarios castellanos y vascos en el Mediterráneo medieval* (Anuario de Estudios Medievales. Anejo, 40), Barcelona, CSIC 2000, 352 pp.

Aplec de tres estudis units per tema idèntic, basats principalment en els arxius barcelonins d'ACA, *Canc.*, *reg.*, AHCB, i AHPB, completats pels Arxivi di Stato de Gènova, Venècia i Palerm, transcrits en la segona part del llibre: els títols són: *Los corsarios castellanos y la campaña de Pedro Niño en el Mediterráneo (1404). Documentos sobre El Victorial*, del 1968); *Vida, aventuras y muerte de un corsario castellano: Diego González de Valderrama, alias Barrassa (m. 1410)*, inèdit; i *Pedro de Larraondo, un corsario vizcaíno en el Mediterráneo oriental (1405-1411)*, refundició ampliada de dos articles dels anys 1997-1998. — J. P. E. [19.943]

Pietro CORRAO, *Costruzione di un corpo di fonti per la storia politica siciliana del tardo medioevo: le Cartas reales dell'Archivio della Corona di Aragona*, dins «Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo», 105 (2003), 267-303.

Partint del reconeixement que els fons de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA) són insubstituïbles per a qualsevol recerca d'àmbit mediterrani i que ho són més encara per als regnes ità-

lics de Sicília, Sardenya i Nàpols (268-271), reconeixement que val en particular per a les tres seccions de Cancelleria (Registres, Pergamins, Cartes Reials Diplomàtiques), l'autor es fixa en les darreres, documentació diplomàtica en fulls de paper, explotades per Heinrich Finke i més ençà per investigadors italians, es pregunta com podria ésser superada llur extrema multiplicat i considera que per la referència geogràfica comuna, en concret Sicília; la diversitat de formes d'integració de l'illa a la corona entre el 1282 i el 1460 es reflecteix en les CRD (271-281), tot i que poden ésser agrupades en tres blocs: les que toquen temes sicilians de forma indirecta, els esborranys de lletres o de documents, i les informacions enviades a la casa reial des de Sicília, de fet aplegades en caixes 'sense data' (285, nota 31); no essent actes oficials, aquests documents presenten notes diplomàtiques particulars, com la d'ésser informacions privades, de to generalment confidencial (288-392); les informacions dels enviats reials són ben diferents de les d',informadors voluntaris' (293-300). — J. P. E. [19.944

Viviana MULE, *La prostituzione a Siracusa sul finire del '400 attraverso un documento inedito dell'Archivio della Corona di Aragona*, dins «Archivio Storico Siracusano», XVII (2003), 65-90.

Dos documents, datats els anys 1489 i 1493, emanats de la senyora de la baronia de Siracusa, la reina Isabel de Castella, reina només consort dels regnes i terres de la corona catalanoaragonesa, confirmant concessions de prostíbul dels temps d'Alfons IV Trastámara, conservats a Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, 3687, ff. 39-40 i 113-118, ací transcrits (87-90 i 79-87, respectivament), són col·locats en la introducció dins el marc de la prostitució siciliana i més en concret siracusana. — J. P. E. [19.945

Carlos BARQUERO GOÑI, *Actividades financieras de los Hospitalarios en la España Medieval (siglos XII-XV)*, dins «Misc. Fernández Catón», 87-110.

El 1217 Honori III defensava les activitats econòmiques de templers i d'hospitalers; l'original d'aquella lletra es troba a l'ACA, *Canc., Perg.*. De més a més, en aquestes pàgines trobem informació bibliogràfica tant sobre els templers com sobre els hospitalers nostres. — J. P. E. [19.946

Josep BAUCELLS I REIG, *Panoràmiques de Sant Esteve de Palautordera i de la rodalia al segle XIV*, dins «Monografies del Montseny», 18 (2003), 23-42.

Aquestes pàgines reporten allò que sobre el dit poble l'autor ha espigolat en sèries diverses de l'ADB, *Communium, Visitationum, Ordinationum*, sobretot en la primera; i així tenim llista de les disset parròquies i dues sufragànies de la comarca (27-30); dels nois que foren tonsurats en cada una amb motiu de la visita pastoral, dada molt important perquè normalment un infant tonsurat volia dir que havia començat els cursos de gramàtica i, doncs, era mínimament 'litteratus' (29); després aplega les notícies conservades en les actes de visita pastoral tant sobre els laics com els clergues (32-34), i sobre aspectes comunitaris, també demogràfics, de la parròquia (34-37), i sobre d'altres extrems que incidien en la convivència civil, ni que fos des d'una certa marginalitat (37-40). — J. P. E. [19.947

Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. II. Segle XVI* (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 27), Barcelona, Fundació Noguera 2003, 644 pp.

Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. III. Segle XVII. 1601-1650* (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 29), Barcelona, Fundació Noguera 2004, 428 pp.

Com els altres volums de la mateixa sèrie, en el primer dels dos actuals trobem els notaris seguint estricta ordre cronològic fins a desembocar en el segle XVII. Per llur mateixa naturalesa, en general els registres corresponents a cada notari són només individuats amb denominacions genèriques com *Manuale*, i hom només es pot imaginar la riquesa de documentació que s'amaga sota aquell títol; i si aquesta informació ja és d'agrair, ho és molt més la denominació més concreta amb què són presentats els nombrosíssims registres, començant pels omnipresents capbreus, que en una sola ocasió ocupen dinou pàgines: 201-219; els segueixen els testaments, inventaris i encants. Però possiblement allò que corona la vàlua d'aquest volum (i, per tant, del fons notarial que dóna a conèixer) és el fet que un gran nombre de volums contenen documentació sobre molts indrets de Catalunya i àdhuc de més enllà, com Mallorca (26, 390), Menorca (65), i en especial Ciutadella (114, 169). Limitant-nos a Catalunya, no cal dir que són moltes les informacions sobre entitats barcelonines: Taula de canvis (47, 138, 354, 491 i 606); *Liber Studii Generalis Medicorum et Artistarum* del 1534 (51) o el col·legi de cirurgians (511); la confraria dels llibreters (146 i 298); la Ceca de Barcelona (446-447); el Protomedicat del Principat de Catalunya i comtats del Rosselló i Cerdanya (502; cf. vol. III, 65), o el *Registrum curie causarum civilium sancte Inquisitionis* (544); també podem ésser informats de detalls barcelonins, com les proves dels novicis de Santa Maria de Jesús (566), la família Boscà Almogàver (51, 165), el robatori dels béns del difunt bisbe de Barcelona, Martí Martínez, el 1575 (360), obres de fusteria a l'Arxiu Reial (472). I no és pas menys rica la informació sobre llocs o famílies de Catalunya: capítol d'Urgell (34, 107); afers diversos del ducat de Cardona (47, 74, 123, 237, 313-314, 318, 411, 434, 536, 614-615); i dels parents ducs de Sessa i senyors de Bellpuig: 439-440) i sobre la universitat i vila de Cardona (355, 592); les baronies de Pinós i Mataplana (61, 461), també després de passar a la casa d'Alba (390); monestir de Poblet (90, 111); vescomtat de Cabrera i Bas (90); Concilis Provincials de Tarragona, 1530, 1533 (107; cf. III, 271); Vic (110), bisbe (298), capítol (218-219, 389, 576); Terrassa (127); Cervera (286, 479); Sant Pere de Rodes (292); Sant Benet de Bages (333); Sant Llorenç de Morunys (355); comtat de Pallars (313, 411); Orde de Sant Joan de Jerusalem (318, 424, 425, 522, 536); Piera (428), els Bruniquer de Granollers (544); i el procés eclesiàstic contra Francesc Robuster i Sala, bisbe de Vic (613). També hi ha registres relatius al futur sant Francesc de Borja, marquès de Llombay (131, 175); el procés de canonització de sant Ignasi de Loiola (490) i el de sant Nicolau Factor (553).

La documentació notarial que podem conèixer a través del volum d'inventari dedicat a la primera meitat del segle XVII segueix en la línia del del segle anterior; potser subratllaria el fet que els anys precedents el 1640 els capbreus són tan nombrosos, que en algun cas formen una corrua interminable, com els de les set pàgines 39-45; després les cues no són tan llargues, però en trobem a 81-83, 164-166, 231-233, i en grups menors arreu del volum; l'altra observació podria ésser que els anys 1640 i següents, els volums dels respectius notaris en general es limiten a les funcions més normals de la fe pública, en el sentit que manquen els registres dedicats a afers o a persones o a institucions particulars (no sé si pot ésser un 'signe dels temps' el fet que el 1643 comencin uns registres de deutes: 315-316). Això no obstant, aquells no manquen en la primera part del segle; limitant-nos a Barcelona, trobem volums especials per a la Taula de Canvis (16, 24, 116, 124, 128, 212, 267, 295, 299, 320, 338); per a la vegueria de Barcelona (21, 30); per a la batllia general de Catalunya (31); per a la cort del Consolat de Mar (49-50); o per a operacions realitzades en la Llotja de Mar (391); per a confraries diverses (94-95, 104, 222, 252); per a cases del carrer dels Mercaders (171). Són nombrosos els volums dedicats a poblacions de Catalunya: Papiol (40), Roca-Rossa (43), Tortosa (55), Cervera (85), Agramunt (103), Cardona (117), l'Espuga Calva (125), baronia de Bellpuig i Linyola (147, 323, 325), Girona (149), Manresa (222), Vilafranca del Penedès (222) i la universitat de Piera (295). No manca, més enllà dels capbreus, qualche volum sobre afers eclesiàstics, com processos (103), rendes o censos pagadors a cases de jesuïtes (127), en particular a la casa de Girona (171), Cambra Apostòlica (190), Sant Joan de Jerusalem (266-267) i Sant Martí Çacosta, de Girona el 1647 (341). No sé si són dignes d'ésser subratllats

els plets entre escrivans (206) i entre cirurgians (278); potser ho és més el volum amb comptes (i, doncs, de preus) de medicines (285), o els volums 'itinerants' amb documentació de Barcelona, Perpinyà, Elna, Castelló d'Empúries, Figueres, i, ja a la Catalunya Nova, Ponts (106-107). — J. P. E. [19.948-19.949]

Christian MEYER, *Un témoin de la réception méridionale des traditions d'enseignement du Nord aux XIVe et XVe siècles*. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, M. 883, dins «Anuario Musical», 58 (2003), 9-59.

Qualsevulla que sigui la procedència dels textos copiats en aquell volum (15-39; transcripció de cinc: 40-48), l'anàlisi paleogràfica porta a reconèixer que fou copiat a Avinyó o àrea d'influència per un 'scriptor' italià, segurament de Mòdena, durant la segona meitat del segle XIV i les notes afegides en català durant el segle XVI demostren que era a Catalunya o en mans d'un català en començar aquell segle en ple Renaixement; abans de l'abril del 1920 ja era de la Biblioteca de Catalunya (12). — J. P. E. [19.950]

CARDEDEU

Josep Enric ZAMORA I ESCALA, *Tomàs Balvey i Bas i el salvament dels arxius catalans durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939)*, dins «Monografies del Montseny», 18 (2003), 207-242.

Recordada la vinculació d'En Tomàs Balvey al Servei d'Arxius de la Generalitat de Catalunya després del 19 de juliol del 1936, les presents pàgines informen principalment del treball d'aquell apotecari en el salvament del patrimoni cultural de tota la comarca, començant per Cardedeu, a base de la seva *Informació sobre arxius de dins i de fora de Cardedeu*, datada el primer de març del 1938 (215), que exposa la situació dels diversos arxius; els civils, cremats pels carlins, no tenien res d'antic, sí el notarial, però en perill; era ric el parroquial, salvat i parcialment robat, i els de la Comunitat de Preveres i de la Pabordia (218-222); segueix informació, amb resultat desigual, dels arxius de famílies del poble: Anglada, Balvey i Bas, Barandies, Grau, Llibre i Xirau (222-225); i de cases pairals de fora vila: Alzina de la Serra, Diumer, Ribalta, Castell de Villalba, Castell de Belloc i mas Terrades del Rieral (226-229); al final hi ha notícies dels arxius de parròquies veïnes: Sant Mus de Cànoves, Sant Pere de Vilamajor, Sant Antoni de Vilamajor (Vila nova), Sant Julià del Fou, Santa Maria de Llinars, Sant Esteve del Coll i Santa Agnès de Malenyans, on el 1903 fou recollida de la viva veu d'una velleta una excel·lent *Rondalla de Sant Isidre Llauredor* (230-233). — J. P. E. [19.951]

CASTELLÓ DE LA PLANA

Joan D. BAUTISTA GARCIA, *Documents per a la història de l'art en els protocols de l'Arxiu Històric Provincial de Castelló*, dins «Estudis Castellonencs», 9 (2000-2002 [2004]), 475-520.

L'autor avisa, per començar, que aquest aplec no és definitiu perquè, fora del cas de les cartes de pagament i dels contractes o compromisos, les altres anotacions no són fruit d'un buidatge sistemàtic de la dita documentació, ans d'un aplec accidental, fruit que, en la seva incompletesa, és un esperó per al recull complet de fonts per al segle XVIII. I així, les notícies de cartes de pagament, contractes o compromisos són aplegades en la primera secció (479-489), on destaquen les informacions sobre obres escolars patrocinades pel castellonenc bisbe de Barcelona, Josep Climent, tant en la ciutat comtal com a Castelló o a València (481-

484; i 519-520); la secció intitulada *Altres notícies*, aplega per ordre alfabètic d'artistes o d'artesans, aquelles dades escadusseres, ja indicades (489-506); la darrera secció ofereix el text sencer de dotze documents, datats entre el 1728 i 1778 (506-520); hi destaquen les *Ordenanzas del oficio de albañiles, canteros y mamposteria* de Castelló de la Plana, del 1774 (516-518). — J. P. E. [19.952]

Alfonso BOIX JOVANI, *El «MS 52» de la Biblioteca Pública de Castellón*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 351-354.

Observacions tècniques tant sobre la matèria damunt la qual el text és copiat, com sobre les característiques de la còpia d'aquest; el volum és incomplet [comença amb un fragment de salm i acaba amb peticions pertanyents a la lletania dels sants en una *Commendatio animae*]. L'autor el data del segle XV. — J. P. E. [19.953]

CATALUNYA

Miquel PÉREZ LATRE, «Sercar, ordenar y fer inventari i índex». *Sobre arxius i institucions a Catalunya (segles XVI-XVII)*, dins «Lligall. Revista Catalana d'Arxivística», 22 (2004), 73-120.

L'autor intenta de presentar a vol d'ocell «quin fou, més enllà del més conegut Arxiu Reial de Barcelona, l'estat d'organització dels arxius de les institucions catalanes en un ampli ventall cronològic a cavall del 1600» (73). Les notícies sobre recerca en arxius, tant el reial com els de la Ciutat de Barcelona i de la Generalitat, es multipliquen en moments de preparació i celebració de Corts, tant de les del 1563-1564 com de les del 1585, i, acabades aquestes, el mateix Felip I (II de Castella) volgué còpies notariales de documentació conservada a l'arxiu de Poblet, atesa la gran autoritat de la dita documentació en les discussions polítiques del moment (74-78); en conseqüència, hom elaborà i publicà cossos de documentació legislativa com les *Constitucions de Catalunya* o les *Constitucions Provincials Tarraconenses* o taules, publicades o no, dels fons documentals, així com una disposició ben estructurada dels arxius (78-79); cresqueren les sèries documentals i augmentaren les plantilles, tal com consta pel «creiximoni» de sous d'escrivents i ajudants de l'Arxiu de la Ciutat, perquè creixia la necessitat de tenir sempre els documents a l'abast de la mà, tal com consta per les *Ordinacions per al redreç de la Taula de Canvi de Barcelona* (80-85); les necessitats esmentades «van impulsar accions concretes de redreçament arxivístic» (85), com l'encàrrec a comissions d'experts de sistematitzar la conservació dels documents i d'agilitzar-ne l'ús, o la reestructuració o construcció de nous locals, la lenta configuració del grup d'arxivers i l'elaboració de búixoles, inventaris, sumaris, «specula», repertoris, catàlegs i índexs, que facilitessin la localització dels documents (85-109). — J. P. E. [19.954]

Jordi VILAMALA SALVANS, *Els arxius històrics diocesans catalans*, dins «Lligall. Revista Catalana d'Arxivística», 22 (2004), 163-213.

Dibuixada en les pàgines inicials l'estructura eclesiàstica de Catalunya [amb més propietat caldria haver dit: del Principat de Catalunya, a la qual després s'ha afegit l'erecció de la Província Eclesiàstica de Barcelona, amb dos nous bisbats], l'autor aplega les directrius tant del Codi de Dret Canònic com dels acords entre Església i Estat al Regne d'Espanya en relació als arxius, a les quals s'han d'afegir les decisions «ad hoc» de la Conferència Episcopal Tarraconense i de la Generalitat de Catalunya; a partir d'aquestes premisses, l'autor formula una proposta de sistema de gestió integral de la documentació, de caire més funcional, amb tres grans nuclis: els actes episcopals, el govern de la diòcesi i les baronies de la mitra (182),

amb indicació de les sèries en què es pot dividir cada un dels arxius diocesans en cada un dels tres sectors (185-188), a les quals s'afegeixen les de *Col·leccions històriques i Biblioteca i hemeroteca*, amdues, amb la de les *Baronies de la Mitra* (205-206), particularment incidents en el nostre camp (189-191), proposta que és reduïda a esquema (196-197) i després és teòricament aplicada a l'Arxiu Episcopal de Vic; s'hi ha d'afegir documentació del capítol, de la pabordia i de la cambreria de la Col·legiata de Manresa i del Monestir de Ripoll (201-207). — J. P. E. [19.955

Josep M. T. GRAU I PUJOL i Manel GÜELL, *La destrucció del patrimoni documental. Un capítol oblidat de la revolució i la guerra civil espanyola a Catalunya*, dins «Serra d'Or», núm. 521 (maig 2003), 33-37.

Aquestes pàgines presenten valoracions estadístiques globals agrupant les corresponents a cada una de les demarcacions provincials, distingint entre arxius totalment o només parcialment destruïts i els d'alguna manera afectats; només la de Girona hauria restat intacta (35). L'atenció dels autors se centra en les comarques tarragonines, de les quals donen la llista dels arxius municipals (35), i dels parroquials (36) totalment destruïts, recorden les malvestats sofertes pels altres, entre els quals n'hi ha alguns que pogueren ésser més protegits per la Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya (36); també sofriren els arxius notariais i els del Registre de la Propietat i de la Comptadoria d'Hipoteques. Són recordats els noms dels qui en cada cas es jugaren la vida per a la salvació dels arxius, alguns d'ells fotografiats en la pàgina 34. — J. P. E. [19.956

Marta CAMPO, *El Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC. Historia y gestión de coleccioner*, dins «Gaceta Numismática», núm. 149 (junio 2003), 29-38.

El Gabinet Numismàtic de Catalunya és el resultat d'una evolució institucional que començà a mitjan segle XIX, constantment potenciada per les importants col·leccions llegades a les institucions públiques per reconeguts especialistes com Josep Salat o Joaquim Botet i Sisó. A l'hora de redactar aquelles pàgines la suma d'objectes distribuïts en les diverses col·leccions pujava a 130.000: és la principal font per al coneixement de la història de la moneda a Catalunya i en particular de la catalana fins als nostres dies. Hi ha quatre fotografies de taules i de sales d'exposició. — J. P. E. [19.957

Arxiu Nacional de Catalunya. Ingressos. Àrea dels fons històrics, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 39 (tardor de 2003), 8.

Entre el juny i l'agost del 2003 ingressaren a l'ANC els fons següents: donació del Club Escursionista de Gràcia, deu pergamins, cartells, diplomes i mapes dels segles XVI-XX; fons del llinatge Picó, on figuren noranta-cinc pergamins, set llibres espèculs, un llibre d'actes, dos llibres de rendes i diversos lligalls de documentació patrimonial i familiar, segles XVII-XX; fons de Miquel Coll i Alentorn, on figura obra original històrica, diplomes i biblioteca; i fons de la família Vila de Tagamanent, trenta-vuit documents digitalitzats, 1666-1922; i de l'arxiu del marquès d'Alfarràs, regist de setanta-nou pergamins. — J. P. E. [19.958

CERVERA

Adquisicions, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 39 (tardor de 2003), 3.

Assenyalem la notícia d'haver estat adquirida d'un llibreter de vell de la ciutat castellana de Lleó i d'haver ingressat a l'AHC de Cervera, la *Consueta de les rendes del sant Hospital de*

pobres malalts, dit d'En Castellort, de la present ciutat de Cervera, bisbat de Solsona, feta en lo any 1764, amb anotacions comptables fins al 1807; consta que la consuetat havia estat valorada en cinquanta pessetes en la llibreria de Josep Porter de Barcelona. — J. P. E. [19.959

ESPANYA

Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Nacional, XIV (9501-10200), Madrid, Biblioteca Nacional 2000, XVI i 592 pp.

Hi ha texts d'autors nostres en els volums següents: ms. 9510: *De confectionibus vinorum; De retardanda senectute; Testamentum*, atribuïts a Arnau de Vilanova (6); ms. 9562: *Llum de filosofia* i lletres de Sèneca en traducció catalana (63); ms. 9567, 28-104: Bernat Oliver, *Levantamiento de la voluntad a Dios*; ms. 9568, Pere Tomic, *Històries i conquestes...* (65); ms. 9571: Gonzalo García de Santa María, *Ioannis secundi Aragonum regis vita* (67); ms. 9572, 27-30: Certamen a València a la or de nostre Senyor i de la Immaculada Concepció (68); ms. 9592: Antoni de Miralles i Febres, defensa de la rendició de la fortalesa de Figueres el 1797 (77); ms. 9594 i 9596, procedents de Gregori Maians (79); ms. 9605: Claudii Taurinensis, *De sex aetatibus i Ad Adonium* (83); ms. 9609, 116-130: *Localis memoria per Raimundum Lullum* (86); ms. 9635: Alfonso Cano, *Historia del monasterio de San Felii de Guúxols* (104); ms. 9680, 87-89: inscripció en la primera pedra de la fortificació de Perpinyà, 1679 (117); ms. 9750: *Curial e Güelfa* (147; cf. ATCA, XI (1992), 363-377); ms. 9759: Benet XIII, *Bulla contra iudaeos* en occità, i les constitucions *Contra iudaeos* de Ferran I Trastámara (150); amb el ms. 9794 comencen els volums de traduccions del grec al llatí de Vicent Mariner, molts dels quals són autògrafs (alguna vegada al castellà; el ms. 9801 és la seva traducció d'Ausiàs Marc al llatí): 9795, 9796, 9797, 9798, 9799, 9800, 9802, 9803, 9804, 9805, 9806, 9807, 9808, 9809, 9810, 9811, 9812, 9813; i encara 9859-9860, 9861-9862, 9863, 9864, 9865, 9866, 9867, 9867, 9869, 9870, 9871, 9872-9873; 9934, 77-129; i finalment: 9971, 9972 i 9973; ms. 9880, 228-234, tres documents del pas del segle IX-X sobre l'església de Vic; i dos aplecs de documentació de la casa de Cardona per Josep Llobet, i notes procedents de l'*Episcopologi de Vic* de Lluís de Montcada (196-197); ms. 9881, 184, lletra d'Hipòlit de Samper al Marquès de Mondéjar (213); ms. 9898: [*Avendo Noi*], de Benet XIV sobre culte a Ramon Llull i conseqüències (227); ms. 9913: Miscel·lània centrada en Antoni Agostí (233); ms. 9926, 242: Felip III (IV de Castella) mana que el capítol de Tortosa sigui admès a la insaculació de diputats; ms. 9927: l'arquebisbe de València, Tomàs de Rocabertí sobre l'empresonament i mort de Facundo Ribera, augustinià; i, 84-105: *Singularidades de la historia natural del Principado de Cataluña* (242); ms. 9956: jurament de la Universitat de Barcelona a favor de la doctrina de la Puríssima; i Ioannes de Pineda, *Animadversiones ad Privilegium Ioannis I regis circa festum Conceptionis*, i d'altres documents sobre el tema (253); ms. 9956, 60: *Sommaire des indulgences... aux confrères de N. D. de Montserrat* (254); ms. 9962, lletres de Sebastián de Cotes sobre els comptes del subsidi i excusat en la província [ecles.] de Tarragona, 1700-1703 (269); ms. 9965, avalot a València pel bombardeig d'Alacant el 1692 (270); ms. 9978: Martí de Viciana, *Libro segundo de la Crónica...* (275) i mss. 10128 i 10130: segona part de la *Crónica* (351 i 361); ms. 10011: Tractat de cirurgia en català (291); ms. 10050: Missal de la Cartoixa de Scala Dei (311); ms. 10078, Arnau de Vilanova, *Regiment de sanitat*, traducció de Berenguer de Sarriera (325); ms. 10103: Ramon Llull, *Llibre d'oració, Apòstrofe*; i dues oracions (334); ms. 10118: Francesc Eiximenis, traducció castellana del *Llibre dels àngels* (345); ms. 10121, Jaume I: *Llibre dels fets* (347); ms. 10156: Francesc Eiximenis, traducció castellana del *Llibre de les dones* (377); ms. 10160: regest de lletres reials de Jaume I, Pere II i Alfons II; i cas d'un infant barceloní deixat a l'Hospital el 1514 (379); ms. 10178: lliçons de filosofia de Roque de Arangoiti, a Cervera, amb notícies de l'expulsió dels jesuïtes de Cervera (387); i 10185: *Constitucions generals de Catalunya* (390). — J. P. E. [19.960

Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Nacional. XV (10201-11000), Madrid, Biblioteca Nacional 2001 [2002], XVI i 584 pp.

Troben escrits que recauen en el nostre camp en els volums següents: ms. 10206, diverses lletres de Pere III a bisbes de Barcelona, Tortosa, Girona i Elna (9-10); ms. 10211, retraducció al castellà de l'*Agricultura* de Pal·ladi, traduïda per Ferrer Sayol (13); ms. 10215, Guido delle Colonne, *Historia troiana*, traducció catalana de Jacme Conesa (15); ms. 10235, fra Guillem de Sant Dionís, *Narració del començament del món* (25); ms. 10253, Francesc Eiximenis, *De natura angèlica*, en traducció castellana (33); ms. 10265, Joan Cassià, *Col·lacions dels Pares*; i Francesc Eiximenis, *Doctrina de viure...* (38); ms. Jerónimo de Santa Fe, *De iudaicis erroribus ex Talmut*, en el procés de Tortosa, traducció castellana (43); ms. 10299, s. Ramon de Penyafort, *Summae de paenitentia et de matrimonio* (57); ms. 10330, ff. 32-34, aplec de documents, un dels quals és una consulta de la ciutat de Barcelona al virrei entorn d'una estampa francesa (68); ms. 10336, Ambrosio de Morales reconeix el seu deute «a D. Carlos Espinós, auditor catalán... su exacta obra intitulada *Cronologica e historica de las escrituras del archivo de la Santa Iglesia de León...*» (70); ms. 10343, ff. 103-110, documentació sobre la unió d'Aragó i Catalunya (74); *ibid.*, ff. 247-256, làpida del cementiri de Sant Llorenç d'Espinavessa (79); *ibid.*, 203-301, anotacions tretes d'Antoni Agostí, *Antiquae collectiones decretalium* (80); ms. 10350, ff. 205-300, lletres de i a Gregori Maians (86); ms. 10388, documentació sobre moriscs valencians (93); ms. 10392, afers d'herència de Martí l'Humà; i ms. 10394, Joan Binimelis, *Descripción de la isla y villas de Mallorca* (95); ms. 10436, informe de Galcerà Albanell sobre una butlla d'Urbà VIII; i ms. 10437 i 10629, *Ordinacions de Pere III* (114 i 186); ms. 10444, dos registres de documents de Jaume I sobre València (116); ms. 10466, problemes entorn el Tribunal del Breu (131); ms. 10514 i 10516, campanyes del Rosselló i de Catalunya 1793-1794 (152-153); ms. 10518, resposta a Francesc Cabarrús sobre un banc (153); ms. 10529, Josep Taberner i d'Ardena, comte de Darnius, *Guía de los caminos más principales de Cataluña* (156); ms. 10569, Josep Nadal, *Escudos de armas de familias valencianas* (169); ms. 10559, *Trobes de mossèn Jaume Febrer* (166); ms. 10577, *De l'expulsió dels moriscos de València* (171); ms. 10603, Félix Colón de Larreátegui, *Descripción de la plaza de San Fernando de Figueras* (179); ms. 10622, Francisco de Orozco, *Conquista de Cataluña* (185); ms. 10561, Fidel de Segovia, *Historia de la expulsión de los moriscos* (195); ms. 10714, 73-85, *Extracto de la representación de los nobles de Cataluña sobre noiales*; i 103-126, *Movimientos de Cataluña contra Felipe IV* (218); ms. 10753, imprès a Barcelona 1762, sobre Religió de Malta (238); ms. 10781, Anton Josep Cabanilles, *Compendio de la historia de España* (248); ms. 10790, Alacant, entre Lluís I i Ferran VI (250); ms. 10794, 127-150, Juan de Ribera, arq. València, *Carta contra las pazes de Inglaterra* (252); ms. 10798, Ambaixada de Jordi Joan al Marroc (255); ms. 10807, retraducció castellana del Valeri Màxim, traduït al català per Antoni Canals (260); ms. 10818/22, *Breve sobre el culto de Raimundo Lulio* [Benet XIV, *Avendo Noi*] (275); ms. 10825, Ramon de Perellós, *Purgatori de sant Patrici*, trad. castellana (286); ms. 10858, 233-237, Galceran Albanell, al comte-duc d'Olivares sobre vida nocturna (307); Onofre Izquierdo, *Nobiliario* (314); ms. 10887, Plet de la província mercedària de València amb la d'Aquitània (319); ms. 10991, 102-173, *Retrato del rey don Alonso el Octavo*, còpia del publicat a València 1679 (326); ms. 10909, 54-62, en general, propaganda felipista, en particular, penediment de la ciutat de Barcelona per haver-se apartat de Felip V (330); ms. 10923, 78: Catàleg dels comtes de Barcelona (341); ms. 10927, 169-176, Lletra de la Universitat de València a Lluís I; i 176-198, lletra de Manuel Martí, sobre monedes antigues (345); ms. 10938, 63-64, Dècimes sobre la brevetat de la vida i les seves decepcions (352); ms. 10951, 84-85, Festes a Madrid pel beat fra Miquel [dels Sants] (359); Baronesa de Lès, Versos per la mort del savi Jordi Joan (362); ms. 10989, 121-144, Joseph Niño, *Descripción de Cataluña*, 1661 (367); ms. 10999, aplec de documentació judicial valenciana, eclesiàstica i civil (373-373); ms. 11000, 1-6, La batalla de Lleida, 1644; i 41-54, Josep Esteve, *Oratio ad Sixtum V*, 1586 (375). — J. P. E. [19.961

Antonio SEGURA MORERA, Pilar VALLEJO ORELLANA, *Catálogo de los impresos del siglo XVI en la Biblioteca Colombina de Sevilla*. Vol. III: G-L. Siendo director de la Biblioteca el Excmo Dr. D. Juan GUILLÉN TORRALBA, Sevilla, Cabildo de la Catedral 2003, 590 pp.

[Cr. ATCA, XXIII-XXIV (2004-2005), 789, núms. 18.793-18.794]. En el present volum trobem els següents volums, que recauen en el nostres camp: Janer (Gener), Jaume, *Ars metaphysicalis*, València, Lleonard Hutz 1506 (283); Joannes Canonicus [Marbres], *In VIII libros Physicorum Aristotelis*, Venècia 1516 (296); Iusti, episcopi Urgellitani, *In Cantica Cantorum explanatio*, Haganoe 1529 (322); Lavinjeta, Bernardus de, *Grammatica brevissima*, Barcinone, Salvaniach 1525 (347); *Llibre de consolat de mar*, Barcelona, Dimas Ballester 1523 (388); Llopis, Joan, *Aureum formalitatum speculum, Scoti ac Francisci Mayronis doctrinam illustrans*, Neapoli, Sigismundus Mayr 1505; i Loaces, Fernando de, *Solemnis atque elegans tractatus in causa matrimonii*, Barchinone, Carles Amorós 1531 (339). Cinc dels títols d'aquest volum terç foren editats a Barcelona (537) i tres a València (546). Cap de les làmines no pertany a un dels nostres llibres. — J. P. E. [19.962]

Gabriella ALBANESE, Monica BULLERI, *L'epistolario {di Bartolomeo Facio}*, dins *Studi su Bartolomeo Facio*, a cura di Gabriella ALBANESE, Pisa, ETS 2000, 133-214.

Aquell epistolari d'un dels secretaris del rei Alfons IV Trastámara a Nàpols es conserva a Valladolid, BU, ms. 227, escrit per Gabriel Altadell, el treball del qual és particularment avaluat en l'estudi introductori. — J. P. E. [19.963]

Fernando MIKELARENA PEÑA, *La biblioteca de un notable rural. La colección de don Francisco de Echarren y Atendo, bacendado de Valtierra*, dins «Príncipe de Viana», LXV (2004), 917-945.

Conservat a Tudela, Archivo de Protocolos Notariales. Merindad de Tudela. *Notaría de Valtierra*, l'inventari d'aquella llibreria del 1796 és ací transcrit (932-945); hi trobem: Benet Baïls, *Elementos de matemáticas* (934); Antoni Vila i Camps, *El noble bien educado...*, Madrid 1776, i Francesc Garau (Guerau), *El sabio bien instruido...* (936); Antoni Codorniu, *Examen de las que quieren ser monjas...*, Barcelona 1763 (938); Pedro de Burgos, *Libro de la historia y milagros... de Monserrate* (939); i José Navarro Mas y Marquet, *Memoria sobre la bonificación de los vinos...*, Madrid 1784 (942). — J. P. E. [19.964]

Juan Antonio YEYES ANDRÉS, *Manuscritos españoles de la biblioteca Lázaro Galdiano*. I-II, Madrid, Ollero Editores – Fundación Lázaro Galdiano 1998, 540 i 541-1054; i 34 làmines a color.

Cal assenyalar els volums següents: núm. 60: Juan Álvarez Posadilla, *Opúsculos políticos de Don J. A. P., fiscal del crimen en Valencia. De 1785 a 1820* (128-131); núm. 64: Tomàs Cerdà[n] de Tallada, *Veriloquium. Fundado en reglas de Estado. Endereçado a la conservación de la autoridad y grandeza... de don Pbelipe 3 de Castilla y 2 de Aragón...* (137-138); núm. 81: *Papeles varios españoles e italianos*; ocupa el quart lloc la *Relazione della Rissa seguita tra Castigliani e Catalani li 8 giugno dell'anno 1642* (147-149); núm. 88: *Respuestas de varios señores obispos... para ayudar a la construcción de un templo católico en Prusia*, del 1748 (capítols de Tortosa, f.9; Sogorb, f. 12; Mallorca, f. 25; Girona, f. 29; i Barcelona, f. 37; bisbes de Girona, f. 11; Mallorca, f. 15; Sogorb, f. 26; i Solsona, f. 35) (171-173); núm. 151: *Tirant lo Blanc* (còpia incompleta de l'edició de València 20.XI.1490) (234); núm. 190: *Ordinacions i declaracions de diversos reis d'Aragó*, de Pere III el Cerimoniós a Alfons IV Trastámara; i al final un fragment intítulat *Levament de la conquesta de Serdenya* (277-278); núm. 201: el bloc cinquè d'aquest volum factici (ff. 169-190) aplega documentació de la Inquisició Espanyola a València, segle XVII (292), i el bloc VIII, quatre lletres escrites a Barcelona, dues d'elles a

Jeroni Gassol (293); núms. 211-212: dos llibres de Francesc Pérez Bayer sobre la reforma dels col·legis universitaris de Salamanca, Valladolid i Alcalá: *Diario Histórico de la Reforma de los seis Colegios Mayores...*, i *Por la libertad de la Literatura Española* (302-309); núm. 222: *Notes sobre espasers i ganiveters de València*, dels *Manuals de consells* 24-28 de l'AMV i de l'Arxiu del Gremi d'armers (320); núm. 229: volum XIV de les *Misceláneas* de Juan Antonio de Valencia Idiáquez; als ff. 98-99, *Carta de Galceran Albanell al comte-duc d'Olivares, Sobre las salidas de el rey [Felip IV] de noche* (327); núm. 237: Carlos de Beramendi y Freyre, *Viages por España* en deu volums; en el segon comença el viatge a Catalunya des de l'Aragó, prossegueix amb el terç i el quart fins a València i en el cinquè hi ha la darrera part, de València a Múrcia (337-338); núm. 243: *Viage por Europa*, la darrera part del qual descriu les etapes de Perpinyà a la ratlla d'Aragó (350); núm. 273: Aplec factici, la unitat cinquena del qual és una lletra de Ferran II Trastàmara al Castellà d'Amposta del 1508, amb comentaris de Lupercio Leonardo de Argensola (384); Juan de Leiva, *España ilustrada*: un dels moments és el de la conversió de Francesc de Borja davant les despulles d'Isabel de Portugal (387); núm. 295: Bonaventura Hernández Sanahuja, *Descripción histórico-monumental del Real Monasterio de Santas Creus*, del 1858 (415-416 i 433, p. 624); núm. 321: Volum factici: les tres primeres unitats són actes acadèmics celebrats a Lima a iniciativa del Marquès de Castellodorsius (474).

El segon volum conté informació sobre els volums següents que recauen en el nostre camp: núm. 391: Carlos de Simon Pontero, *Colección de los memoriales, planos... para reducir navegables los ríos Tajo, Guadiela, Jarama y Manzanares* (562-563); núm. 416: *Papeles varios curiosos de la vida y ministerio de el conde duque de Olivares*, on trobem altra vegada la *Carta de Galceran Albanell sobre murmurarse en la corte que el rey saltía con él de noche* (603, IV); núm. 421: Martí de Viciana, *Libro segundo dela cbrónica... de Valencia y su reyno*, còpia de l'edició de València 1564 (610-611); núm. 448: *Noticia del estado actual de los monumentos del ex-monasterio de Poblet* (649-650); núm. 456: Papeles y cartas de Francisco de la Torre y Sevil: XVI: *Lletra de Pere Castellarnau responet a una consulta d'erudició històrica*, Tortosa 1651; XLVI: Rector Pallarès, *Poesies en català i castellà* i d'altres en L i LI; les tres del LII són en català; LIII, *Lletra de Carles Vendrell des de València* 1656; LIV, tres poesies atribuïdes a Vicent Garcia i les de LV, LVI i LVII (664-665); Bartomeu Ribelles, *Memorias histórico-críticas de las antiguas cortes del Reyno de Valencia* (667); núm. 478: Pedro Salazar de Mendoza, *La Monarquía de España*: el segon volum és dedicat als estats de la Corona d'Aragó (718-719); núm. 515: Pere III el Cerimoniós, *Ordinacion feyta por... Pedro tercero rey d'Aragón*, en aragonès (781-782); núm. 517: *Folletos históricos y económicos*: XXII: Francesc Pérez Rey, bisbe d'Elna, *Memorial al rei*; XXV: Lluís de Montcada, duc de Montalto, *Motivos de la recusación del Duque del Infantado...*, imprès a València 1654; XXVI: Gregori de Lugo, *Carta a don Fernando de Montalto* des de València; XXX: *Carta de Carles III arxiduc als diputats i oïdors de comptes de la Generalitat de Catalunya*, del 1711 (784-785); i núm. 599: Francisco Casiano de Silva, *España dividida por sus reinos...* en mapes: 3, del Principat de Catalunya; 4, del Regne de València; 15, de les Illes; 16, 17, 18, dels golfs de Catalunya, València i Alacant (826-827). — J. P. E. [19.965]

Gregoria CAVERO DOMÍNGUEZ, *Los archivos nobiliarios y la edición y estudio de los derechos locales*, dins «Revista de Historia Jerónimo Zurita», 78-79 (2003-2004), 60-84.

L'autora distingeix entre els arxius nobiliaris que han entrat en l'Archivo de la Nobleza, ubicat a Toledo, i els que segueixen en mans dels seus propietaris. Entre els segons hi ha l'Arxiu Ducal Medinaceli, de Sevilla, Casa de Pilatos, que integra la documentació dels senyorius d'Empúries, Sogorb, Cardona, Pallars, Prades, Entença i Odena, objecte d'una certa quantitat d'estudis, ací indicats (73-74). Fora de l'arxiu ducal dels Híjar, a Saragossa, Diputació Provincial, no consten d'altres publicacions sobre fons dels Països Catalans. — J. P. E. [19.966]

FIGUERES

Èrika SERNA I COBA, *El fons documental patrimonial Gorgot de la Torre Galatea de Figueres (1245-1966)*, dins «Arxiu. Butlletí del Servei d'Arxiu», núm. 39 (tardor de 2003), 1-2.

L'ara dita Torre Galatea, seu del Museu Dalí de Figueres, fou des del 1636 al 1983 coneguda com a Torre Gorgot, car a mitjan segle XVII havia estat adquirida per la dita família. El canvi de propietat motivà el dipòsit l'any 2002 en l'AHC de Figueres del fons patrimonial Gorgot, constituït per documents (entre els quals hi ha noranta-quatre pergamins) que van del 1312 al 1966 i permeten de refer la trajectòria d'aquella família amb les successives variants de cognom; aquell arxiu fou inventariat l'any 1847 pel notari de Figueres, Joan Pla, inventari que respon amb precisió a les trenta-sis unitats documetals de què consta encara ara el dit arxiu, ací detallades; és particularment abundant i completa la documentació sobre el rendiment del patrimoni agrari des de començos del segle XVIII. — J. P. E. [19.967

GIRONA

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Processos anteriors al 1500 de l'Arxiu Diocesà de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIV (2003), 145-178.

Concebut més aviat com una introducció a la part referent als processos inventariats en el CDROM *Arxiu Diocesà de Girona. Repertori General*, l'article descriu d'antuvi la tipologia dels processos de l'ADG i la dels altres documents relacionats amb els processos (Visites pastorals, actes enregistrats en manuals notariaus, als registres de penes i als d'imposició de penes). Després esmenta el funcionament de la cúria judicial diocesana, les judicatures de la bisbalia i de l'oficialat de Castelló d'Empúries, seus de l'activitat processal diocesana, que no han deixat documentació. Descriu tot seguit els processos de la sèrie general, amb quadres de l'activitat judicial per al període 1300-1500, de les causes criminals (1350-1500), contenciosos eclesiàstics i civils, i altres processos (1350-1500). Entre els darrers són freqüents els que toquen la immunitat eclesiàstica i els plets sobre drets senyorials. També és estudiada l'estructura documental de les causes. Una particularitat de la sèrie de processos de l'ADG és que generalment se'n desconeix la sentència, no unida als altres documents de la causa, ni transcrita en registres específics. Els processos anteriors al 1500, conservats a l'ADG, són exactament nou-cents cinquanta-un, xifra que en cap cas no es pot considerar negligible. Pertanyen al segle XIV quatre-cents cinquanta processos, quan a l'ADB, per exemple, hom en compta només 31. Seixanta-set peces són processos de confirmació d'eleccions: bisbes, abats, abadeses. Hi ha, com és natural, processos de dispenses per a matrimoni i processos d'execució de lletres beneficials (cinquantavuit peces) i de marmessories (seixanta peces). És editat en apèndix un document de la sèrie *Manuels*, del 13 de març del 1449, en el qual el bisbe Bernat de Pau dicta normes sobre l'actuació del procurador fiscal de la cúria eclesiàstica en les causes criminals. — J. de P. [19.968

Marisa ROIG et alii, *Dossier. Els fons d'Empúries, Cabrera i Bas de l'Arxiu Ducal Medinaceli*, dins «Revista de Girona», núm. 227 (novembre-desembre 2004), 58-85.

El conveni entre la Fundació Ducal Medinaceli i la Generalitat de Catalunya preveu la reproducció i localització a Catalunya (i en concret en el Monestir de Poblet) dels fons catalans de la dita Fundació. En aquestes pàgines, ultra donar, valorar i subratllar la importància que té per a les antigues baronies gironines el retorn de la dita documentació, hi ha en aquest dossier pàgines dedicades a cada un dels senyorius que anaren a raure a mans dels ducs de Medinaceli: de Josep Colls sobre el comtat d'Empúries (65-69), de la mateixa Marisa Roig sobre les vicissituds de l'arxiu comtal d'Empúries (70-72), una còpia del qual també ha anat

a Castelló d'Empúries, *Arxiu Municipal. Fons Comtat d'Empúries*: 148 rotlles de microfils amb 10.058 documents, convertits a suport digital (84-85); sobre vescomtat i vescomtes de Cabrera, d'Elvis Mallorquí (73-78) i sobre el fons documental espars dels vescomtats de Cabrera i Bas i dels comtats d'Osona i Mòdica (79-83). — J. P. E. [19.969]

LA GUÀRDIA DELS PRATS

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Els fons documentals de la Guàrdia dels Prats*, dins *La Guàrdia dels Prats i la seva església*. Treballs en el VII Centenari de la mort de sant Pere Ermengol (1304-2004), Valls, Cossetània Edicions 2004, 11-22.

Desconeguts els fons de l'AM anteriors al segle XIX, els de l'AP són repartits entre Tarragona, AHA i AH, i Montblanc, AP (15-17); però hi ha un inventari del conjunt de l'any 1924, on ultra els registres hi havia d'altra documentació escadussera, de la qual emergia un aplec de decrets de visites pastorals i un de rendes de Sant Ermengol i les notícies de pèrdues durant les guerres napoleòniques. Els fons més antics es conserven a l'AHA de Tarragona (manuals notariais des del 1261, registres dels segles XV-XVII: (14-15). El senyor era l'abat de Santes Creus, la documentació del qual és a Madrid, AHN, *Clero*, que conserva els capbreus; però n'hi ha part a Tarragona, AH, sobretot llibres de la cort del batlle; també hi ha capbreus de la Guàrdia en fons diversos de protocols notariais: Valls, Montblanc/Tarragona (18); assenyalam la informació sobre fons en arxius esparsos, i la notícia del llibre del rector Antoni Civit Nadal, *Prontuario práctico de las exequias...*, Tarragona 1796 (20), i notícia dels emigrants de la Guàrdia dels Prats a Montblanc els anys 1774-1794 (22). — J. P. E. [19.970]

ITÀLIA

Stefano PALMIERI, *Le fonti aragonesi*, dins «Atti dell'Accademia Pontiniana. N. S.», LIII (2004), 203-208.

El bombardeig del 1943 sofert per l'Archivio di Stato de Nàpols féu estendre la idea que havia resultat destruïda la documentació del 'periodo aragonese', que va del 1442 al 1494. L'autor informa dels treballs de recuperació i reordenació de fons en un arxiu que en el seu conjunt «non è più quello prebellico» (203); resultat: ha estat necessari de concentrar els treballs de publicació en tres segments: la documentació de la Cancelleria reial, ja encetada; els actes de la 'Sommaria', conservats en la segreteria de la mateixa institució; i els fragments salvats de la Tresoreria (204-206). Al final, l'autor recorda que, en morir el rei Alfons IV Trastámara, el germà successor, Joan II, manà que anés a [l'Arxiu Reial] de Barcelona la sèrie *Privilegiorum*, la publicació dels quals encaixaria amb la dels fons napolitans. — J. P. E. [19.971]

Andrea FOGLIA, *La biblioteca del seminario vescovile di Cremona. Cenni di Storia ed edizioni di pregio*, Cremona, Provincia 2004, 200 pp.

Entre les edicions precioses trobem dos exemplars de Jeroni Nadal, *Adnotationes et meditationes in Evangelia...*, Anvers 1594; i *Evangelicae Historiae Imagines...*, Anvers 1593; hi ha fitxa i reproducció d'ambdues portades (60-61) i del segon, dos dibuixos de la passió (62-63). — J. P. E. [19.972]

Martine PANTAROTTO, *La biblioteca manoscritta del Convento di San Francesco Grande di Padova* (Centro Studi Antoniani, 39), Padova, Centro Studi Antoniani 2003, 262 pp.

L'inventari del 1600 esmentava una *Expositio super Metaphysicam* d'Antoni Andreu (19/16), tothora existent, car és el ms. 839 de la biblioteca actual (136); el catàleg del 1629 esmentava un volum sobre els articles de la fe, qui sap si l'*Apostrophe* o *De demonstratione articulorum fidei* de Ramon Lull (38, núm. 49); en canvi, entre els manuscrits actuals es troba, amb el núm. 1705, en còpia del segle XV, el *De novem praedicamentis* atribuït a Ramon Lull (179, núm. 122). — J. P. E. [19.973]

Antonella GRASSI, Giuliano LAURENTINI, *Incunaboli e cinquecentine delle biblioteche dei Cappuccini di Toscana*. Saggio introduttorio di Neil HARRIS, Firenze, Edizioni Polistampa 2003, 832 pp.

En les diferents biblioteques d'aquella província trobem les següents obres d'autors nostres (els topònims entre parèntesi indiquen les localitats d'on els respectius exemplars procedeixen): Josep Anglès, *Flores theologiarum quaestionum*, de Venècia 1586 (San Casciano, 150) (97); Andreu Capella, *Sopra gl'evangeli dell'anno*, Verona 1595 (Arcidosso, 9) (241); Jeroni Lloret, *Sylva allegoriarum*, Venècia 1575 (S. Casciano); Venècia 1584 i 1587 (Montevarchi, 77; i Arezzo 79-90) (506-508); Pere Joan Nunyes, *Epitbeta*, Venècia 1570 (Siena, 29) (559); Benet Perera, *In Genesim*, Roma 1589 i 1592 (Montevarchi i Prato) (573); Jaume Peres de València, *Centum et L Psalmi David*, Lió 1517 (San Casciano, 116); París 1518 (Castiglione Fiorentino, 1; Prato, 4; S. Casciano 36 i 14); Venècia 1586 (S. Casciano, 15) (574-578); Ramon de Penyafor, *Summula de sacramentis*, Venècia 1569 (Montevarchi, 16) (612); i Joan Salon, *De Romani calendarii emendatione*, Florència 1576 (S. Casciano, 42). — J. P. E. [19.974]

Incunaboli e cinquecentine della Fondazione Biblioteca S. Bernardino di Trento. Catalogo a cura di Claudio FEDELE e Anna GONZO. I. *Incunaboli. Cinquecentine A-E* (Patrimoni storico e artistico del Trentino, 26), Trento, Provincia Autonoma 2004, LXXX i 504 pp. II. *Cinquecentine F-Z. Contrafazzioni*, ibid., 505-1046 pp. III. *Indici*, ibid., 1049-1556 pp.

L'únic incunable que ha d'entrar en aquesta bibliografia és l'edició de sant Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis*, en tres volums, Venècia, de Leucho 1496 (118). Les 'cinquecentine' són: Josep Anglès, *Flores theologiarum quaestionum*, Torino 1582-1583, 1584 i 1587 (151); Joan Bta. Burgos, *Concio evangelica ad patres Concilii Tridentini 1562*, Pàdua, Christophorus Gryphius 1563 (284); *De alchemia dialogi*. II..., quorum alter Raimondi Lulli Maioricani Mysteria in lucem produxit, Nüremberg, Ioannes Petreius 1548 (421); Josep Esteve, *De adoratione pedum Romani Pontificis*; i *Disputatio de coronatione et elevatione Romani Pontificis*, Venècia, Zilettus 1679 (499); Nicolau Eimeric, *Directorium Inquisitorum* (edició de Francisco Peña), Roma 1585 (503). Trobem en el seegon volum notícia de: Jaume Ferruz, *Oratio in festo assumptionis sacrae Dei genitricis Mariae...*, Venècia, Officina Erasmiana 1551 (517); Guido de Monte Rocherii, *Manipulus curatorum*, Venècia, Bindoni 1538 (dos exemp.); i Venècia, Haeredes M. Sessa 1581 (581-582); [Marbres] Ioannes Canonicus, *In libros auditus naturalis Aristotelis*, Venècia, Lucantonius de Giunta 1516 (621); Jeroni Lloret, *Sylva allegoriarum totius Sacrae Scripturae*, Venècia, Bindono 1575 (657); Agustí Loscos, *Oratio habita ad Patres Concilii Tridentini*, die sti. Gregorii 1562, Pàdua, Gryphius 1563 (661); Ramon Lull, *Ars brevis*, París, Gorbinus 1578; i *De auditu kabbalístico*, ibid., 1578 (675); Benet Perera, *Commentariorum et disputationum in Genesim*, Vols. I et IV, Ingolstadt i Lió 1590 i 1595-1600 (784-785); Jaume Peres de València, *Expositionnes in CL psalmos*, París, Petit 1518; Lió, Giunta 1521 (2 exemp.), 1526 i 1541; Venècia 1574, 1581 i 1582 (2 exemp.) (766-768); Pere Joan Perpinyà, *Orationes duodeviginti*, Roma 1587 i Leodii 1598 (789); *Regimen sanitatis Salernitanum, cum Arnoldi Noviomensis... enarrationibus*, París 1553 i Venècia 1567 (856); *Regimen sanitatis Salernitanum cum Arnoldi Villanovani...exegezi*, Francfurt 1582 (857); Ramon Sibuda, *Theologia naturalis*, Estrasburg 1501, Lió 1507 i 1526 (878-879); Miquel Tomàs Taxaquet, *Disputationes quaedam ecclesiasticae*, Roma 1575 (940); s. Vicent Ferrer, *Sermones de sanctis*, Lió 1509; *Sermones*

aestivales, Anvers 1570; *Sermones de sanctis*, 1570; *Sermones hyemales*, Anvers 1570; *Sermones aestivales*, Anvers 1572; *Sermones de sanctis*, Anvers 1572 i 1573 (1019-1021); Joan Lluís Vileta, *Disputatio sub una panis specie, ad Patres Concilii Tridentini*, Venècia 1562 (?) (1025-1026), i Joan Lluís Vives, *De communiione rerum*, Colònia 1535; *De recta ingeniorum adulescentium ac puellarum institutione*, Basilea 1539; *Linguae latinae exercitatio*, Lió 1547 (2 exem.); *Excitationes animi ad Deum*, Basel 1548; *Opera in duos tomos*, Basel 1555; i *Colloquia (Linguae latinae exercitatio i De conscribendis epistolis)*, Venècia 1592 (1029-1030). En la taula de llocs d'impressió, hi ha referència a Barcelona i a l'impressor Pere Posa (1092). — J. P. E. [19.975-19.976-19.977

Le Edizioni del Seicento nella Biblioteca della Fondazione a cura di Laura LALLI, prefazione di Valentino ROMANI (Collana della Fondazione Marco Besso, XX), Roma, Fondazione Marco Besso 2003, 338 pp.

Aquella biblioteca posseïx els següents exemplars: Pau Duran, *Tractatus de conditionibus...*, Lió, Caffin / Plaignard 1639, 130 ff. (97); Benet Perera, *Centum octoginta tres disputationes... super libro Apocalypsis...*, Venècia, Leonardo 1607 (214); Josep Ramon, *Consilia et sententiae Senatus Regii Cataloniae...*, Bologna, Recaldini 1689; i *Consiliorum una cum sententiis senatus Regii Cataloniae...*, Parma, de Rosatis 1695 (225); Pedro de Rivadeneyra, *Vita del P. Francesco Borgia che fu duca di Gandia...*, Florència, Sermartelli 1600 (231-232); *Decisiones sacrae Rotae Romanae coram Rmo. domino Paolo Duran, episcopo Urgellensi...*, Lió, Caffin / Plaignard 1639 (240); *Estatutos reformados y de nuevo instituidos, con los cuales se ha de govarnar la Iglesia y Hospital de N. S. de Monserrato de Roma, de la Corona de Aragón*, Bracciano 1626 (242); i Joan Bta. Trobat, *Tractatus de effectibus immemorialis praesumptionis et consuetudinis...*, València, Mestre 1690 (268). — J. P. E. [19.978

LLEIDA

Elena GONZÁLEZ, *Pergamins. Catàleg de l'Arxiu Municipal de Lleida. Col·lecció Guillem Botet*, Lleida, Ajuntament 1998, 319 pp. i 10 làmines.
Llibre només conegut per referència. — J. P. E. [19.979

Melchor BAJÉN ESPAÑOL, *La Desamortización y el Cabildo de Lérida (!)*, dins «Memoria Ecclesiae», XXIII (2003), 437-458.

Aquestes pàgines són narració (l'autor les qualifica de 'cuento muy real': 458) de les relacions vivants entre el capítol i les autoritats lleiditanes desamortitzadores entre el 1836 i el 1842; un dels fets que deixà constància en la documentació fou l'ocupació de l'Arxiu Capitular per la dita autoritat civil els dies 30 de setembre i 1 d'octubre del 1841, contra la qual el capítol féu pública la seva protesta per escrit, ací transcrita (446-447). — J. P. E. [19.980

MARTORELL

Ramon RIBERA GASSOL, *Dues escultures pobletanes a l'Enrajolada. Museu Santacana de Martorell?*, dins «Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 22 (2004), 94-99.

Del ben documentat retaule major de Poblet, obrat per Damià Forment entre el 1527-1529, maltractat després de l'exclaustració del 1835, potser se n'han salvat fragments de sants del primer pis (97) en dues escultures actualment al Museu Santacana de Martorell (96-97). — J. P. E. [19.981

MONTBLANC

Josep M. PORTA i BALANYÀ, *Els notaris de Sarraí (segles XVII-XX). El retorn a la Conca de Barberà dels protocols notarials anteriors al segle XIX del districte de Montblanc*, dins «El Baluard. III Recull de Treballs» (octubre 2004), 201-219.

Aquestes pàgines s'enceten donant una bona notícia: a mitjan desembre 2003 foren retornats, i dipositats en l'AHC de Montblanc, els protocols notarials dels següents pobles de la comarca: l'Espluga de Francolí, del 1767-1800; Montblanc, 1546-1800; Sarraí, 1672-1800; Santa Coloma de Queralt, 1276-1799 (202-203). Segueixen pàgines sobre les vicissituds dels dits fons amb motiu de les guerres, en particular de la Civil (1936-1939), i del complicat camí del posterior retorn. Les darreres pàgines contenen *Relació cronològica dels notaris de Sarraí, segles XVII-XX* (217-219). — J. P. E. [19.982

PALMA DE MALLORCA

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Secularización y exclaustación (s. XIX). Su repercusión en el Archivo Diocesano de Mallorca*, dins «Memoria Ecclesiae», XXIII (2003), 57-65.

Els fons mallorquins procedents de desamortització encara ara es troben repartits entre Madrid, AHN; Palma de Mallorca, ARM; i en menor quantitat en l'ADM, on formen la secció de *Miscel·lània*; procedeixen dels convents augustinians del Socors i d'Ítria, dels de carmelitans, cartoixos, cistercencs, dominics, franciscans, jesuïtes, mercedaris, mínims, teatins i trinitaris (65). — J. P. E. [19.983

POBLET

Gener GONZALVO i BOU, *Arxiu de Poblet. Arxiu d'Eduard Toda i Güell*, dins «Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 22 (2004), 126-134.

Després de l'exclaustació i la consegüent deixadesa de Poblet en el s. XIX, la destrucció del monestir i dels seus tresors trobà un primer contraoponent en Eduard Toda, que fins al 1941 procurà de salvar tot allò que pogué tant dels tresors d'art com dels documentals i bibliogràfics. Dissortadament, el seu arxiu personal es dividí en el moment de la mort i ara una part segueix a Poblet, l'altra és a Madrid, Biblioteca del CSIC. Allò que ara resta a Poblet, Armari VI, és ací inventariat. Són 71 unitats bibliogràfiques, on es barreja allò que era fruit del treball personal i allò que era copiat, com és ara el testament de Joana d'Empúries, d'ACA (127, n. 18; cf. 131, núm. 3.40); la primera de les tres unitats darreres segueix el camí de les unitats anteriors (hi ha uns índexs de l'AHN de Madrid amb documentació de Poblet), però les dues darreres són aplecs de correspondència personal i d'articles del mateix Toda (130-134). — J. P. E. [19.984

RIPOLL

Corinna KILLERMANN, *Die Alexandreis-Handschriften aus dem Kloster Santa Maria de Ripoll und ihre Kommentierung*, dins *Herrschaft, Ideologie und Geschichtskonzeption in Alexanderdichtungen des Mittelalters*. In Zusammenhang mit Kerstin BÖRST, Ruth FINCKH, Ilja KUSCHKE und Almut SCHNEIDER, herausgegeben von Ulrich MÖLK (Veröffentlichung aus dem

Göttinger Sonderforschungsbereich 259 «Internationalität nationaler Literaturen. Serie A: Literatur und Kulturräume im Mittelalter», 2), Göttingen, Wallstein 2002, 242-266.

La descripció dels volums manuscrits ara de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Ripoll*, 137, 174, 188, 196, 201, 208 i 202, permet a l'autora d'assenyalar alguns dels temes que eren objecte de comentari i d'estudi a l'escola monàstica d'aquella abadia. — J. P. E. [19.985]

Rafael RAMOS, *El cancionero castellano de Ripoll: una rara colección poética de finales del siglo XVI*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 249-316.

El cançoner del títol és el manuscrit núm. 16 de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll; el seu cos del volum conté còpia del *Recort* de Gabriel Turell, i els fulls marginals, clarament posteriors, les divuit poesies (o fragments) estudiades per l'autor, copiades per un castellà, car la lletra és la «procesa muy influida por la bastarda española, la letra habitual durante el reinado de Felipe II» (251); l'autor hi identifica «un soneto del Conde de Salinas, otro de Lope de Vega, otro de autoría dudosa..., una octava de Luis Barahona de Soto, y un romance atribuido a Baltasar de Alcácer y a Lope de Vega» (252; i 268-271). La part principal de l'estudi dibuixa la relació d'aquestes cançons amb la literatura castellana contemporània (253-274); segueix l'edició dels texts (274-298) i la indicació de manuscrits o d'edicions utilitzats per a llur estudi. — J. P. E. [19.986]

RIUDECANYES

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Sabí PERIS I SERRADELL, *Inventari del fons patrimonial Homdedéu de Riudecanyes (segles XV-XIX)*, Reus, Arxiu Històric Comarcal i Ajuntament de Riudecanyes 2004, 68 pp.

Després d'unes primeres informacions sobre l'AM i l'AP de Riudecanyes (aquest partit entre Tarragona, AHA, i la parròquia de Riudecanyes, amb el complement del de la Comuna del Camp a la Selva del Camp, 10-13), aquestes pàgines presenten el fons patrimonial Homdedéu (família de la petita noblesa rural: 15), conservat a Reus, AHC, i la seva distribució en vuit seccions, en totes les quals, exceptuada la darrera d'*Altra documentació* (58-59), hi ha peces que per la cronologia entren en el nostre camp; la documentació personal i familiar, ultra les partides parroquials, contenen capítols matrimonials i testaments (27-33); la documentació patrimonial és rica de compra-vendes, capbreus i censals (34-41); la d'administració inclou la pròpia i la dels arrendaments de drets, tant civils com eclesiàstics (42-47); hi ha una secció de correspondència (48-49), una de documentació judicial (50-54), una de càrrecs públics (55-56) i una mínima de documentació eclesiàstica (57); són transcrits en apèndix tres mostres textuales del segle XVIII (60-61). — J. P. E. [19.987]

RODA DE BERÀ

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Ricard BENIMELI MORROS, *La recuperació del patrimoni documental de Roda de Berà*, dins «Boi. Miscel·lània del Centre d'Estudis Rodencs», 5/9 (2002), 8-10.

Ni l'AM ni l'AP conserven documentació anterior al segle XIX; en canvi, una dotzena de lligalls de documentació notarial dels segles XVII-XVIII es troben a Tarragona, AHA; la documentació senyorial moderna (del col·legi jesuïta de Betlem, Barcelona) es troba en els diversos arxius de la Companyia de Jesús, i la BC posseeix el manuscrit de les *Ordinacions de*

Creixell, Roda i Berà, de mitjan segle XVII; fons de les corts del veguer, corregidor, batlle i alcalde major són a l'AHC de Vilafranca del Penedès. Els altres fons són dels dos darrers segles. — J. P. E. [19.988]

ROJALS

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Els arxius de Rojals*, dins «Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 22 (2004), 135-144.

Ni l'arxiu municipal ni el judicial no conserven documents anteriors al s. XIX, sí, en canvi, el parroquial, integrat dins l'AHA de Tarragona, on els tres llibres bàsics (baptismes, matrimonis i sepelís) són del segle XVIII i consta que havia existit el volum anterior, del 1644-1725; a l'AP de Montblanc hi ha documentació de Rojals, fascicles de visites pastorals i d'actes comuns dels anys 1699-1712. És publicat en apèndix l'inventari de l'AP de Rojals del 1924 (143-144), on consta que els tres llibres bàsics formaven una sèrie de deu volums. — J. P. E. [19.989]

ROUEN

Pep VILA, *Una col·lecció de Goigs catalans a la Biblioteca Municipal de Rouen*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 655-656.

El 1995 l'autor visità aquella biblioteca, i escorcollà el fons Coquebert de Montbret, on trobà llibres d'història i de tema lul·lià, donades a conèixer en «L'Avenç», núm. 194 (juliol-agost 1995); ara dóna la llista de vint-i-un goigs o similars, allí aplegats dins el ms. 86 [914] sota el títol *Chansons pieuses populaires en catalan*, de cada un dels quals, si existeix, indica el títol. — J. P. E. [19.990]

SANT CARLES DE LA RÀPITA

Lluís MILLAN I ROCA, *Mossèn Ramon Milian i Ortí. El sacerdot d'un morellà a les Terres i a la Mar de l'Ebre*, dins *XL Assemblea d'Estudiosos*, 107-120.

Pràcticament tot l'article és dedicat a qui fou rector de la parròquia entre el 1938 i el 1972; al final trobem la notícia que l'arxiu parroquial se salvà de les salvatjades de la Guerra Civil 1936-1939, i el resum del moviment parroquial (baptismes, matrimonis, defuncions) els anys del segle XVIII, 1787-1800 (116-116), resum que continua fins a incloure el segle XX. — J. P. E. [19.991]

SANT TOMÀS DE RIUDEPERES

M. Pilar SENDRA BELTRAN, *Els notaris i la canònica de Sant Tomàs de Riudeperes, segles X-XII*, dins «II Congrés Notariat Català», 419-427.

Els documents de la dita canònica d'aquells tres segles, ara conservats a Barcelona, AProvíncia Franciscana de Catalunya, són exactament un centenar; l'autora es fixa en les signatures, aplegades en les pàgines 425-427, transcriu els noms personals i, si hi són, els qualificatius, possibilitat única d'identificar els notaris. — J. P. E. [19.992]

LA SELVA

Xavier PÉREZ GÓMEZ, *Els fons documentals de les masies de la Selva*, dins «Quaderns de la Selva», 15 (2003), 251-259.

Atesa la importància que els masos tingueren en el teixit social de la Catalunya Vella, és indispensable que en el moment en què aquell teixit social ja ha donat tot el servei que hom en podia esperar, sigui salvada llur documentació en arxius oficials diversos, en particular en la xarxa dels arxius històrics comarcals, ja que sovint aquells arxius no es limiten a contenir documentació patrimonial, ans encara en posseeixen de pública, civil, eclesiàstica o judicial. L'autor presenta en aquestes pàgines els arxius patrimonials recentment acollits en l'AHC de Santa Coloma de Farners: el de Can Subies (de la mateixa població), damunt paper, des del 1592; el de Can Masoller, de Riudarenes, des del 1273, amb 102 pergamins; el de Can de Prat, de Santa Coloma, des del 1204, amb molta documentació municipal moderna; el de Can Puig-Burcert (l'Esparra i Blanes), des del 1301, amb 77 pergamins; de Can Rovirola-Batlle (Riudellots de la Selva), des del 1237, amb 602 pergamins; i de Can Vinyes (la Cellera de Ter), des del 1262, amb 145 pergamins; AHC ha integrat d'altres petits fons patrimonials. Hi ha llista dels coneguts en diversos termes municipals de la contrada: un a Anglès, vuit a Arbúcies, nou a Blanes, dotze a Lloret de Mar, un a Sils i cinc a Tossa de Mar (256-258). Hi ha reproducció d'un document en pergami del 1338 i dues fotografies de fons de l'arxiu. — J. P. E. [19.993]

TARRAGONA

Jesús RODRÍGUEZ RAMOS, *Sobre la inscripció pseudo-ibèrica Museu Nacional Arqueològic de Tarragona 664*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/23 (2001 [2002]), 133-139.

Entre el 1995 i el 2000, almenys tres autors han reivindicat l'autenticitat de la dita inscripció, ací reproduïda (138); l'autor, per contra, observa que «para explicar esta inscripció como íbera habría que recurrir a accidentes, errores de escritura, evoluciones paralelas, evoluciones singulares, mezclas arbitrarias de signarios y otros procesos rocambolescos» (137) i afirma: «a efectos prácticos hay que considerarla falsa» (138). Hi ha bibliografia (139). — J. P. E. [19.994]

Christine GADRAT, *La bibliothèque de Saint Louis d'Anjou, évêque de Toulouse*, dins «Revue Mabillon», 14/75 (2003), 179-202.

Ostatge retíngut a Siurana uns set anys en comptes del seu pare, el rei Carles d'Anjou (180), la seva biblioteca ens afecta perquè Jaume Villanueva (*Viage*, XX, 275) afirmà que els onze volums de la *Bíblia* donats per l'infant patriarca Joan d'Aragó a Scala Dei, (després de la Desamortització a la biblioteca del Seminari de Tarragona), haurien estat estrena de Sant Lluís d'Anjou al dit infant patriarca, nebot seu; ací hi ha bibliografia recent sobre l'afer, però la hipòtesi de la donació d'oncle a nebot no és documentada (193 i 202). — J. P. E. [19.995]

Manel GÜELL, *La dispersió de documentació notarial a Tarragona a través d'un document de principi del segle XVIII*, dins «II Congrés Notariat Català», 447-459.

La dispersió dels registres notarials és un fet digne d'estudi i de solució. Ja a darreries del segle XVI els còsols de Tarragona demanaven una norma que retingués a la ciutat els registres que l'afectaven i el 1642 obtingué que Felip III (IV de Castella) es manifestés favorable

a la dita norma, que no fou promulgada; en el pas del segle XVII al XVIII, algun notari tarraconí hi posà remei privat amb la *Taula dels notaris qu-i à bagut en la ciutat de Tarragona y que tenen scripturas vellas y en poder de qui estan vuy en dia...*, trobada a l'Arxiu Reial (ACA), *Monacals d'Hisenda*, reg. 502 (456-458), completada amb la *Taula dels notaris que vuy en lo any de 1688 habitan en la ciutat de Tarragona... y fins lo any 1702* (459). La dispersió dels registres era conseqüència de la mobilitat dels notaris, i així els registres de les poblacions on cada un havia actuat restaven en aquella on moria; també ho era de les disposicions testamentàries, que expliquen l'abundància de registres notariais llegats a institucions eclesiàstiques (452-453). — J. P. E. [19.996]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Manel GÜELL, *La crònica negra de la destrucció d'arxius a la demarcació de Tarragona*, dins «Lligall. Revista Catalana d'Arxivística», 18 (2001), 65-120.

Els autors es proposen «proporcionar dades sobre uns fets sabuts i convertits en tòpic i, potser per això, no tractats amb el suficient èmfasi que exigeix la catàstrofe»; dades que ells apleguen en tres punts: 1) casos de destrucció i pèrdua de documentació causats per les guerres modernes i contemporànies (segadors, filipistes, napoleònides, revolucionaris, carlins i nacionals: 66-81), capítol en el qual entren els resultats de la Desamortització, amb el cas vergonyant de l'Arxiu de Poblet; 2) el segon és exclusivament dedicat a la Guerra Civil Espanyola, 1936-1939 (81-103), «període especialment negre i ben documentat» (66) amb distinció entre arxius municipals, eclesiàstics, notariais, judicials, registrals, particulars i el d'Hisenda: a les víctimes humanes s'han de sumar als estralls d'aquella Guerra aquest elevat nombre de víctimes incruentes; i 3) «finalment, contrastem les dades exposades a través de relacions de fons documentals» (66). — J. P. E. [19.997]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *El Patronat Provincial per al Foment d'Arxius, Museus i Biblioteques de Tarragona (1939-1945). Una mostra de la política arxivística franquista*, dins «Lligall, Revista Catalana d'Arxivística», 22 (2004), 311-334.

Les primeres pàgines informen de la situació en què l'exèrcit nacional trobà els arxius protegits durant la Guerra Civil per la Generalitat de Catalunya i de les primeres devolucions els anys 1939-1940; en pàgines següents som informats no sols de les vel·leïtats dels polítics prometen de posar remei a situacions extremes, ans també de l'itinerari de l'exemplar manuscrit de *Les funerals dels reis d'Aragó* (314); d'entre les queixes per la situació de deixadesa, destaca la notícia que l'Arxiu Municipal de Tarragona era dipositat en l'Històric Provincial (317-318); darrerament també hi fou integrada la documentació d'Hisenda, mentre els protocols notariais corresponents tornaven a Montblanc i a Tortosa (319-320). D'entre la documentació aplegada en apèndix, destaca el retorn a la Selva del Camp el 1940 d'un quadern amb documentació municipal i parroquial antiga (329-330). — J. P. E. [19.998]

TORROELLA DE MONTGRÍ

Xavier SOLDEVILA I TEMPORAL, *La notaria de Torroella de Montgrí abans del 1348*, dins «II Congrés Notariat Català», 503-516.

L'autor es proposa d'establir la llista dels notaris; identificar la tipologia dels llibres notariais; i classificar els registres arribats fins a nosaltres. El nucli de l'article, basat en les dades de Barcelona, AR (ACA), de Girona, AH, i de Torroella de Montgrí, AM (503), presenta els notaris que actuaren a la vila abans del 1348, sobretot del 1270 ençà, en què esdevení vila reial; hi destaquen els membres de la raguèlia Almar / Ademar / Ahomar / Aomar; els registres conservats dels anys 1298-1348 són vint-i-un, en general d'anotacions plurals, encara

que alguns són de tema exclusiu: jueus, contractes, capítols matrimonials, obligacions i cort [o tribunal del batlle] (513-514); dinou són de notari conegut, cinc de Joan Adomar (1304-1312), i deu de Joan Aomar (1312-1335). — J. P. E. [19.999]

TORTOSA

Albert CURTO HOMEDES, *Origen i evolució de l'Arxiu de la ciutat de Tortosa (segles XIV-XVIII)*, dins «Lligall. Revista Catalana d'Arxivística», núm. 18 (2001), 121-144.

Exposició diacrònica de l'origen i creixement de l'arxiu municipal de Tortosa des de la conquesta cristiana el 1148; la *Sentència arbitral* del 1277 propicià l'existència d'un *Llibre de les costums* i l'estructura del règim municipal; en conseqüència, les sèries documentals conservades comencen els primers decennis del s. XIV: de clavaria, i d'ordenances i establiments, el 1318; de provisions i acords el 1338; i de correspondència, mitjan segle XIV. Les pàgines següents ens permeten d'assistir al creixement de l'arxiu, amb moments especials com el del 1500, en què la situació es reflectia en el *Libre memorial sumari, inventari o registre* (també anomenat de *Joan Parent*), la introducció del qual és transcrita (126-127), o l'acord municipal del 1565 sobre l'estudi de gramàtica de la ciutat i l'arxiu (128-129); un decenni després, el 1574, el notari Pere Dalmau deixava les *Memòries tretes dels llibres de desliberacions de casa i arxíu de la ciutat* i ja abans sabem que els documents eren distribuïts en vint-i-dos calaixos (129-130). Seguirien després quatre passos: «un nou armari contenidor, el catàleg general, la institucionalització mitjançant el jurament dels arxiviers, i l'estructuració continuada de les tasques de gestió», cada un dels quals és explicat en les pàgines següents, on subratllem la llista de calaixos i memorials (132-134), el text del jurament del 1579 (135-136) i el quadre sinòptic de la documentació sol·licitada els anys 1585-1587 (138-140). — J. P. E. [20.000]

Gemma ESCAYOLA RIFÀ, *Un Decret de Gràcia de marcat caràcter eclesiàstic*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 7 (2003), 87-106.

L'exemplar del *Decretum magistri Gratiani* és l'actual manuscrit 3 de Tortosa, AC; les notícies sobre el volum diuen que fou obra d'un obrador tècnic i l'autora recull la notícia que la *Glossa* no pertany a Bartolomeo da Brescia, ans a Guido da Baysio, i que els ff. 13-16 no són del *Decret* sinó de les *Decretals* de Gregori IX (sant Ramon de Penyafort); la seva atenció es concentra en les lletres historiades, resumint el contingut de les respectives causes que encapçalen (93-98); sis caplletres són reproduïdes al final (104-106); també hi ha notícia d'altres *Decrets* tortosins (98-100). [L'editorial Friedberg' (89, nota 1) és inexistent; Emil Friedberg és el prof. al qual és deguda l'edició crítica del *Decretum*]. — J. P. E. [20.001]

Carles Xavier SIMÓ NOGUERA, *Les sèries de baptismes, matrimonis, enterraments, confirmacions i compliment pasqual de les parròquies de la diòcesi de Tortosa que pertanyen a l'actual província de Tarragona*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 8 (2004), 119-140.

Fins que al segle XIXè els estats moderns es feren càrrec dels recomptes demogràfics, els fons principals per al coneixement de la població són els arxius parroquials i en ells els *Quinque libri*. Ací l'autor, seguint precedents d'altres bisbats de Catalunya (124-125), dreça la llista de les setanta-set parròquies tortosines de la província de Tarragona, quaranta-dues de les quals en conserven d'anteriors al segle XIX, diferenciant les sèries de baptismes (127-128), de matrimonis (129-130), d'òbits (130-131), de confirmacions (132-133) i de compliment pasqual (134-135). «Disposem de més de 700 anys de sèries en 12 parròquies: Gandesa, Cabassers, la Catedral de Tortosa, Capçanes, Tivenys, Miravet, Prat de Compte, Rasquera, la

Galera, Godall, Ulldecona i Xerta» i Gandesa comptaria amb sèries completes des del segle XVII (135). Hi ha bibliografia (137-140). — J. P. E. [20.002

VALÈNCIA

L'arxiu Municipal de València. Un recorregut per la història, dins «Compactus. Revista d'Arxius i Biblioteques», núm. 6 (gener-abril 2003), 24-29.

Amb motiu de la inauguració de la nova seu de l'important AMV en l'antic Palau de Cervelló (pl. Tetuan, 3), tenim en aquestes pàgines una informació de l'estructura actual del dit arxiu i una llista dels fons més destacats, començant pel volum manuscrit dels *Furs de València* (24-25 i 27-28); segueix un resum de la història de l'AMV, amb enumeració dels fons arxivístics més qualificats (25-27 i 28-29) i de les perspectives cap al futur (29). Hi ha nombre d'il·lustracions tant del nou edifici com d'alguna de les seccions o prestatges i volums. — J. P. E. [20.003

M. Luz MANDINGORRA LLAVATA, José Vicente BOSCA, *Acta Romanorum Pontificum in Archivo Historico Provinciae Aragoniae Ordinis Praedicatorum asservata (ab anno 1427 usque ad annum 1725 edicta)*, dins «Escritos del Vedat», XXXIV (2004), 333-421.

[Cf. ATCA, XXII (2003), 1010, núm. 18.022]. Aquest segon i darrer lliurament conté noranta-cinc regests, molts dels quals destinats a l'orde dominicà en general; quaranta-vuit dels quals corresponen als successius nomenaments de Fernando de Loaces per a seus episcopals diverses de Catalunya i València, amb els juraments i professions de fe annexes als mateixos; també és digne d'esment la butlla de canonització de Sant Ramon de Penyafort (368, núm. 141); alguna fa referència a convents dominicans de Barcelona, Girona, Manresa i sobretot Oriola. Hi ha taules d'oficials pontificis esmentats en les butlles (375-409), d'incipits de les mateixes (409-410) i d'altres persones esmentades en elles (411-418). Hi ha bibliografia (419-421). — J. P. E. [20.004

Alfonso ESPONERA CERDÁN, Emilio CALLADO ESTELA, *Apuntamientos históricos sobre el actual archivo histórico del Real Convento de Predicadores de Valencia*, dins «Escritos del Vedat», XXXIII (2003), 369-388.

La legislació de l'orde, almenys des del segle XVI, estableix que cada convent tingué biblioteca i en la primera meitat del s. XVII, que tingué arxiu. En aquestes pàgines són aplegats, amb transcripció de fragments originals, els reconeixements de la importància de la 'llibreria' de Sant Domènec de València durant el segle XVIII, en què, de més a més, Josep Teixidó escriví un *Índice de sermones* i un *Índice de la librería del antiguo convento de predicadores*, ara a la BU de València, mss. 8 i 16 (371-373); amb el segle XIX comencen les dificultats i amb elles les dispersions i els transports de llibres, fins i tot a Mallorca entre 1811 i 1819, fins al 1940, i la partició de l'arxiu en part a l'ARV i en part a Madrid, AHN (373-377). El fons ocultat a Mallorca és conegut per la *Nota de los papeles y libros...* (378-387); també hi ha llista dels volums o lligalls de l'arxiu que desaparegueren l'any 1936 (387-388). — J. P. E. [20.005

Albrecht CLASSEN, *Buchdruckerinnen des 16. und 17. Jahrhunderts: Informationen aus spanischen Bibliotheken. Mit spezieller Berücksichtigung der Biblioteca General e (!) Histórica (!) de la Universitat de València*, dins «Gutenberg-Jahrbuch», 78 (2003), 192-207.

Les edicions del segle XVI sumarien en la dita biblioteca 3.695 exemplars; l'autor esmenta els publicats per vídues d'editors (197-200): la barcelonina vídua de Bages, 1589

(197) i les valencianes de Pedro de Huete i de Pere Montpesat (199). En tot el territori de l'actual Estat Espanyol, trobem les vídues següents, incloses en lletres A-G: de Carles Amorós, Maurici Anglada, Noël Baresson, Pau Cortey, Hubert Gotard, Pere Lacavalleria, Jaume Matevat de Barcelona; de Caterina Matevat i Elisabet Tomasa, també de Barcelona. D'Enric Castañas, de Lleida, amb Llorenç Dou i Pere Joan Dexen (Dexeu?); altra vegada les vídues de Silvestre Esparsa, Josep Guasch, Benet Macé, de València; de Bernat Nogués; de Pere Frau, de Pere Guasp Oliver, de Joan Pizà, de Mallorca; i de Gabriel Robert, de Tarragona. — J. P. E. [20.006

Francisco Javier DELICADO MARTÍNEZ, *Los monasterios jerónimos valencianos: su diversa suerte tras de la desamortización de Mendizábal y la dispersión de su legado cultural*, dins *Monasterios jerónimos*, 784-805.

Amelia LÓPEZ-YARTO ELIZALDE, *Consecuencias de la desamortización en el patrimonio artístico de los monasterios jerónimos españoles*, dins *Monasterios jerónimos*, 807-823.

Encara que aquests dos títols s'ocupin de fets que pel temps no entren en el nostre camp, sobre la base de documentació ja publicada, fan referència a institucions que en el moment de la desamortització tenien entre quatre i cinc segles de vida i és convenient de saber com acabaren; en el primer títol tenim notícies sobre l'etapa final dels monestirs de La Esperanza (Sogorb: 788), de Sant Miquel i dels Reis (València: 789-796), la Murta (Alzira: 797-803), i Cotalba (Gandia: 803-805).

El segon títol es basa en la documentació de Madrid, AHN, *Código 514. Actas Capitulares*, i informa dels esdeveniments que afectaren el monestir de Sant Miquel i dels Reis, de València, en la Guerra de la Independència i en la Desamortització (810-811), tema per al qual també tenim documentació de Madrid, Academia de San Fernando (818-819). — J. P. E. [20.007-20.008

María de los Desamparados CABANES PECOURT, *El monasterio valenciano de la Puridad y la Desamortización*, dins «Memoria Ecclesiae», XXIII (2003), 185-196.

El 1239, el mateix Jaume I donava en el *Llibre del repartiment* unes terres, que el 1249 eren lliurades a l'abadessa clarissa de Tarragona amb l'obligació de construir-hi casa en el termini de dos anys: a darreries del segle XV s'havia convertit en el monestir de la Puritat; els seus béns consistien en el mateix espai on el monestir era construït i les seves dependències; en el tresor litúrgic i artístic acumulat durant segles; en els drets de propietat en gran nombre de poblacions valencianes, començant per la capital (186-192); aquell gruix de béns i drets generà amb el pas dels segles gran quantitat de documentació, tant de l'existència i béns del mateix convent, com dels serveis espirituals o administratius que comportava, o dels drets que posseïa, documentació concentrada en l'arxiu (191-193); amb la Desamortització, gran part dels documents anà a Madrid, AHN (43 carpetes amb vora de 800 pergamins), els de naturalesa econòmica a València, ARV (42 llibres i 19 lligalls en 60 caixes = uns 6.000 documents, 158 dels quals damunt pergami); alguns restaren en el mateix monestir, dispersats el 1936, encara que algun fou recuperat el 1941 (195-196). — J. P. E. [20.009

Romualdo BERTOMEU GÓMEZ, Joan Josep CARDONA IVARS, Xavier SERRA ESTELLÉS amb la col·laboració d'Albert S. GARCIA CARRIÓ, *Inventari dels arxius parroquials de la Marina Alta. I. Arxiprestat de Sant Vicent de la Font Santa* (Monumenta Archivorum Valentina, V), València, Facultat de Teologia 2004, 146 i X pp.

El primer arxiu parroquial ací analitzat és el d'Alcanalí, en el qual trobem *Quinque libri* des del 1624, *Índexs de bateigs* des del 1756 i un plec de *Varis*, que conserva documentació des

del 1576 (18-19); segueix el de *Benissa*, on trobem *Bateigs* des del 1676 i *Matrimonis i Defuncions* des del 1747; *Índex de bateigs* des del 1748; documentació del *Racional* des del 1634; *Administració del ius sepeliendi* des del 1700 (32-54). A Llíber hi ha *Minutaris i duplicats de partides* del 1798, *Llibre de rendes* del 1758 i *Varis*, del 1789 (60-63); Parcent posseeix *Quinque libri* des del 1673 i *Índex d'aquests* des del 1785, *Visites pastorals* des del 1688 i d'altres *Documents episcopals* des del 1751, *Fundacions* des del 1765 i *Censals* dels segles XVI-XVIII, hi ha també llibre de comptabilitat de la *Clavaria del Santíssim* dels anys 1625-1724 (85-89); el Poble Nou de Benitatxell posseeix *Quinque libri* amb els corresponents *Índexs* des del 1768 (97-98); a Senja trobem *Índexs de bateigs i de matrimonis* des del 1569 (107); Teulada conserva *Quinque libri* des del 1614 i Xaló, *Quinque libri i Índexs de bateigs* des del 1620, *Matricula parroquial* des del 1750, *Varis* des del 1765, *Visites pastorals* des del 1654, *Comunicats i circulars* des del segle XVIII, *Confraries*, del *Santíssim* des del 1659, *Roser* des del 1673, i *Lluminària* des del 1712, *Llibres del racional* des del 1674 i *Minutari del racional* des del 1783, *Misses pro populo* des del 1660, *Testaments i clausules* des del segle XVIII, *Llibre d'administració de pobres*, des del 1760, *Càrrec i descàrrec*, del 1676, *Capbreu universal de rendes*, del 1713, *Llibre de rendes del 1632 i Censals* del 1626, *Drets de sepultura* del 1744 i *Drets de fàbrica i sepultura* del 1686, *Vendes i arrendaments* del s. XVIII, *Llibres de fàbrica* del 1749, i *Fàbriques nova i vella*, des del 1789, *Comptes* dels segles XVII i XVIII, *Almoina dels sants*, del 1699, *Col·lectes* del s. XVIII, *Varis* des del s. XVII i *Visites* del s. XVIII, com també *Documentació judicial* (128-141). — J. P. E. [20.010]

Vic

Miquel dels S. GROS I PUJOL, *Els fons d'autors grecollatins de l'Arxiu-Biblioteca Episcopal de Vic*, dins *Ciència, didàctica i funció social dels estudis clàssics*, dins «Actes del XIV Simposi de la Secció Catalana de la S. E. C., Vic, setembre 2002», 47-56.

Tres haurien estat els 'renaixements' clàssics, protagonitzats per la Seu de Vic: el del segle XI, que, partint de zero, per obra d'Ermemir Quintil·lià i del gramàtic Guibert, en acabar la centúria la biblioteca comptava amb vint-i-sis volums, en els quals hi havia trenta-cinc obres clàssiques; el del pas del segle XII al XIII, sota l'influx dels concilis III (1179) i IV (1215) del Laterà, en el punt d'estudis aplicats a Catalunya en el cèlebre concili provincial de Lleida 1229, i immediatament a Vic amb l'assignació d'un benifet de la seu a un mestre de gramàtica i amb la decisió de fomentar l'anada de clergues a Estudis universitaris, decisions que de retop augmentaren la biblioteca i en ella la presència d'autors clàssics. El tercer renaixement arribà a darreries del segle XVIII amb el bisbe Francesc de Veyan i Mola, ajudat per Llucà Gallissà i Costa; llur gran obra fou la Biblioteca Episcopal, nada els primers anys del segle XIX. — J. P. E. [20.011]

Josep M. TRULLÉN I THOMÀS, *Museu Episcopal de Vic*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XXI/153 (2004), 269-282.

Quan el 1891 naixia el Museu Episcopal de Vic, ho feia com a manifestació de l'interès modernista a recuperar el passat medieval en el qual s'havia d'alimentar la Renaixença de Catalunya, amb particular atenció a les col·leccions lapidàries, que han estat una part del museu (276). Des d'aleshores el Museu, guiat per l'intent de recuperar la història dels oficis artístics al costat de la pintura i escultura, ha crescut, sota el guiatge de Josep Gudiol i Cunill, d'Eduard Junyent i Subirà i de Miquel dels S. Gros, fins a arribar a la reestructuració actual del mateix edifici en tant que concepció arquitectònica i museística, que és l'objectiu primordial d'aquestes pàgines i de les seves il·lustracions (286-282). — J. P. E. [20.012]

VILAFORTUNY

Josep M. T. GRAU PUJOL, Sabí PERIS SERRADELL, *Vilafortuny en arxius públics de Tarragona i Reus*, dins «Anjub. Quaderns de cultura tradicional i popular», núm. 6 (juny de 2002), 22.

«Per diverses causes, la documentació referent a Vilafortuny es troba repartida en mitja dotzena d'arxius»; ací és indicat allò que es conserva a Reus, AHC, *Fons senyorial Prim-Rull* i *Fons comercial Sunyer*; a Tarragona, AH, *Fons notarial* i *Fons senyorial Castellarnau*; i a Valls, AHC, *Fons comercial Moragues*; també n'hi ha a l'AHA i a l'ACatedral. — J. P. E. [20.013

VILAMACOLUM

Manolo MORENO CHACÓN, *L'Arxiu Municipal de Vilamacolum: fons i quadre de classificació*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 36 (2003), 323-344.

L'autor resumeix l'estat en què es trobava aquell arxiu municipal en el moment de rebre l'encàrrec d'ordenar-lo, dóna tot seguit el quadre de classificació de les seccions o sèries, amb les dates extremes dels documents que contenen, i, en el seu cas, les unitats de què estan formades. Però no hi ha fons pertanyents al nostre camp, car els més antics són del 1846. — J. de P. [20.014

LLOCS DIVERSOS

«Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 36 (hivern de 2002), 8 pp.; i núm. 41 (primavera 2004), 12 pp.

Del núm. 36 prenem nota dels següents ingressos en arxius: a l'AHC de Girona, el volum *Formularium diversorum instrumentorum et contractuum artis notariae*, del 1731; i a l'AHC de Manresa, documents escadussers dels segles XVIII i XIX; i a l'ANC, documentació familiar de la família Boix de l'Escala, des del 1758; de Tomàs López Pizcueta, plànol de les propietats de la Pia Almoina de la Seu de Barcelona, segons capbreu dels anys 1317-1326; registres de setze documents en pergamí de la família Saumell (1314-1720) i de setanta de la família Mas Perxés (1212-1720).

En el núm. 41 som informats que el servei d'arxius ha comprat *Lo present llibre de las senyorias mitjanes que los hereus del dr. Francisco Estalella tenan i reban en la vila y terme de Igualada...*; que l'AHC de la Bisbal d'Empordà ha ingressat documents (1708 ençà) del mas Muni de Peratallada i sis volums de capbreus del segle XVIII de la mateixa població i de Corçà, Palamós, Rupià i Parlavà; l'AHC de Manresa, el *Llibre de l'administració de la Hisenda de Castellterçol*, del 1790; l'AHC de Mataró, un document sobre la Roca del Colom, del 1767 (Premià de Mar); l'AHC de Montblanc ha rebut de l'AH de Tarragona els protocols noterials de la mateixa població i els de l'Espluga de Francolí, Sarral i Santa Coloma de Queralt (aquests, del 1276 ençà); l'AHC d'Olot, la documentació del Jutjat de Primera Instància, del 1705 ençà; l'AHC de Sort, la documentació municipal de Jou, del XVII ençà; l'AHC d'Aran, quaranta-cinc documents de Casa Florentina, d'Arró, del 1696 ençà. — J. P. E.

[20.015-20.016

ABREVIATURES I SIGLES DE LLIBRES
UTILITZADES EN AQUEST VOLUM

- Administración Municipal Moderna* = *La Administración Municipal en la Edad Moderna*. «V Reunión Científica. Asociación Española de Historia Moderna», II. Coordinador: José Manuel de BERNARDO ARES, Cádiz, Universidad de Cádiz – Asociación Española de Historia Moderna 1999, 656 pp.
- Barcelona ideal i real* = «Barcelona Quaderns d'Història», 9 (2003 = *La Barcelona ideal i la Barcelona real en la cultura literària de l'Edat Moderna*. Eulàlia DURAN, Eulàlia MIRALLES JORI, coordinadores), 268 pp.
- Catalans Mediterrània Oriental* = *Els catalans a la Mediterrània Oriental a l'Edat Mitjana*. Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 16 i 17 de novembre de 2000. Coordinadora científica: M. Teresa FERRER I MALLOL (Jornades Científiques, 11), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2003, 392 pp.
- Espacios de poder* = *Espacios de poder. Cortes, Ciudades y Villas (s. XVI-XVIII)*. «Actas del Congreso celebrado en la Residencia de La Cristalera, Universidad Autónoma, Madrid, octubre 2001». Vol. I-II. Editor Jesús BRAVO LOZANO, Madrid, Universidad Autónoma 2002, [IV], VIII i 430 pp; i [IV], IV i 546 pp.
- Falconiere del Re* = *Il falconiere del Re*. «Atti della Giornata di studio dedicata ad Ausiàs March. Ateneo Veneto, Sala Tommaseo, 8 aprile 2000». A cura di Patrizio RIGOBON e Carlos ROMERO MUÑOZ, Venezia, Università Ca' Foscari 2004, 96 pp.
- Felipe V internacional* = *Felipe V y su tiempo. Congreso internacional*, editor: Eliseo SERRANO, I, Zaragoza, Institución Fernando el Católico 2004, 1062; i II,
- Giordano Bruno* = *La mente di Giordano Bruno* a cura di Fabrizio MEROI, saggio introduttivo di Michele CILIBERTO (Istituto Nazionale di Studi sul Rinascimento. Studi e Testi, 43), Firenze, Leo Olschki editore 2004, XXXVI i 592 pp.
- Historiografia Catalana* = *Història de la historiografia catalana*. Coordinador científic: Albert BALCELLS. Jornada Científica de la Secció Històrico-Arqueològica, Barcelona, 23-25 d'octubre de 2003. (Jornades Científiques, 18), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2004, 320 pp.
- «Hom. Massot» = Germà COLÓN, Tomàs MARTÍNEZ, Maria Pilar PEREA (eds.), *La cultura catalana en projecció de futur*. Homenatge a Josep Massot i Muntaner, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, 2004, 243-289.
- «Hom. Rodríguez Cruz» = *Grados y Ceremonias en las Universidades Hispánicas*. «Homenaje a Águeda Rodríguez Cruz» (Aguilafuente, 69), Salamanca, Universidad 2004.
- Jesuitas* = *Los jesuitas españoles expulsos. Su imagen y su contribución al saber sobre el mundo hispánico en la Europa del siglo XVIII*. «Actas del Coloquio Internacional de Berlín (7-10 de abril de 1999) publicadas por Manfred TIETZ en colaboración con Dietrich BRIESEMEISTER (Biblioteca Ibero-Americana, 76), Frankfurt am Main, Vervuert Verlag 2001, 712 pp.
- «Mél. Liou» = *Vivre, produire et échanger: reflets méditerranéens*. «Mélanges offerts à Bernard Liou. Textes rassemblées par Lucien RIVET et Martine SCIALLANO (Archéologie et Histoire romaine, 8), Montagnac, Éditions Monique Mergoïl 2002, 578 pp.
- «Misc. Fernández Catón» = «Escritos dedicados a José María Fernández Catón». Coordinador: Manuel C. DÍAZ Y DÍAZ I- II (Fuentes y Estudios de Historia Leonesa, 100), León, Centro de Estudios e Investigación «San Isidoro» 2004, 1526 pp.
- «Misc. Giralt» = «Estudis d'Història Agrària», 17 (2004 = Homenatge al Dr. Emili Giralt i Raventós). Editors: Rosa CONGOST I COLOMER, Llorenç FERRER I ALÓS i «Col·lecció Homenatges, 23», 974 pp.
- «Misc. Molas» = «Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història, I-II», Barcelona 2003,

- «Misc. Veny, 2/3/4/5» = «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XLVI i XLVII (2003 = Miscel·lània Joan Veny, 2/3/4/5), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2003-2004.
- Monasterios Jerónimos* = *La Orden de San Jerónimo y sus Monasterios*. Actas del Simposium. I-II. [Director: Francisco Javier CAMPOS Y FERNÁNDEZ DE SEVILLA], San Lorenzo del Escorial, Estudios Superiores del Escorial 1999, 1152 i XX pp. en els dos volums.
- Órdenes Militares I/II* = *Las Órdenes Militares en la Península Ibérica*. Coordinadores: Ricardo IZQUIERDO BENITO, Francisco RUIZ GÓMEZ. Volumen I. *Edad Media*. Volumen II. *Edad Moderna*. Cuenca, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha 2000, XX i 1156; XX i 1157-2382 pp.
- Plana de l'Arc, V* = *Cultura i estudi local a la Plana de l'Arc*. «V Jornades Culturals a la Plana de l'Arc», a cura de J. Cristian LINARES BAYO (Biblioteca de les Aules, 12), Castelló, Universitat Jaume I i Diputació 2003, 292 pp.
- Pluma, mitra, espada* = *La pluma, la mitra y la espada*. *Estudios de historia institucional de la Edad Moderna*. Juan Luis CASTELLANO CASTELLANO, Jean Pierre DEDIEU, Mª Victoria LÓPEZ CORDÓN, editores (Historia Coediciones), Madrid-Barcelona, Universidad de Burdeos – Marcial Pons 2000, 366 pp.
- Sardegna, Spagna* = *Sardegna, Spagna e Stati italiani nell'età di Carlo V*, a cura di Bruno ANATRA e Francesco MANCONI. Coordinamento scientifico: Giovanni MURGIA e Gianfranco TORE (Studi Storici Carrocci, 17), Roma, Carrocci editore 2001, 482 pp.
- Studi Damiano Fonseca* = *Mediterraneo, Mezzogiorno, Europa*. «Studi in onore di Cosimo Damiano Fonseca a cura di Giancarlo ANDENNA e Hubert HOUBEN, I-II, Bari, Mario Adda Editore 2004, LVIII i 573; i 574-1184 pp.
- Vestigia Fabularum* = *Vestigia Fabularum. La mitologia antiga a les literatures catalana i castellana entre l'Edat Mitjana i la Moderna* (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 98), Barcelona, Edicions Curial i Edicions de l'Abadia de Montserrat 2004, 251 pp.
- «II Congrés Notariat Català» = «Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català», Barcelona, Fundació Noguera 2000.
- VII *Trobada Ciència i Tècnica* = *Actes de la VII Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica*. Barcelona, 14, 15, 16 i 17 de novembre de 2002. Coordinació Josep BATLLÓ ORTIZ, Pasqual BERNAT LÓPEZ, Roser PUIG AGUILAR, Barcelona, Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica 2003, 696 pp.
- XL *Assemblea d'Estudiosos* = *Actes de la XL Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Morella*. Volum II. [Julià PASTOR, Ernest QUEROL, Carles RIPOLLÈS, coord.], Castelló, Diputació 2001, 504 pp.

* Ultra les anteriors abreviatures i sigles per a obres individuals, les anteriors *Notícies bibliogràfiques* utilitzen abreviatures comunes, com A = Arxiu, B = Biblioteca (BC = Biblioteca de Catalunya; BU = Biblioteca Universitària), C = Comarcal (o Comunale), E = Estatal, G = General, H = Històric, M = Municipal (o Médiathèque), N = Nacional, P = Parroquial.

Cada notícia és signada per J. de P. (Jaume de Puig i Oliver) o J. P. E. (Josep Perarnau i Espelt), que també és autor de les dues taules següents.